Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/mtulliiciceronis09cice

M. TULLII
CICERONIS
OPERA.

TOMUS NONUS,

IN QUO EPISTOLÆ AD Q. FRATREM, &c.

OXONII,

E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO.

M DCC LXXX III.

THE INSTITUTE OF MEDIAEVAL STUDIES
10 ELMSLEY PLACE
TORONTO 5, CANADA.

JAN 23 19[illegible]

4099

M. TULLII CICERONIS EPISTOLÆ AD QUINTUM FRATREM.

LIBER I.

Marcus Q. Fratri S.

I. ETSI non dubitabam, quin hanc epiſtolam multi nuntii, fama denique eſſet ipſa ſua celeritate ſuperatura; tuque ante ab aliis auditurus eſſes, annum tertium acceſſiſſe deſiderio noſtro, et labori tuo; tamen exiſtimavi a me quoque tibi hujus moleſtiæ nuntium perferri oportere. Nam ſuperioribus literis, non unis, ſed pluribus, cum jam ab aliis deſperata res eſſet, tamen ego tibi ſpem maturæ deceſſionis afferebam; non ſolum, ut quam diutiſſime te jucunda opinione oblectarem, ſed etiam quia tanta adhibebatur et a nobis et a prætoribus contentio, ut rem poſſe confici non diffiderem. Nunc quoniam ita accidit, ut neque prætores ſuis opibus, neque nos noſtro ſtudio quidquam proficere poſſemus,

eſt omnino difficile non graviter id ferre; ſed tamen noſtros animos, maximis in rebus et gerendis et ſuſtinendis exercitatos, frangi et debilitari moleſtia non oportet. Et quoniam ea moleſtiſſime ferre homines debent, quæ ipſorum culpa contracta ſunt, eſt quiddam in hac re mihi moleſtius ferendum, quam tibi. Factum eſt enim mea culpa, contra quam tu mecum et proficiſcens et per literas egeras, ut priore anno non ſuccederetur. Quod ego, dum ſociorum ſaluti conſulo, dum impudentiæ nonnullorum negotiatorum reſiſto, dum noſtram gloriam tua virtute augeri expeto, feci non ſapienter; præſertim cum id commiſerim, ut ille alter annus etiam tertium poſſet adducere. Quod quoniam peccatum meum eſſe confiteor; eſt ſapientiæ atque humanitatis tuæ, curare et perficere, ut hoc, minus ſapienter a me proviſum, diligentia tua corrigatur. Ac ſi te ipſe vehementius ad omnes partes bene audiendi excitaris, non ut cum aliis, ſed ut tecum jam ipſe, certes; ſi omnem tuam mentem, curam, cogitationem, ad excellentem omnibus in rebus laudis cupiditatem incitaris; mihi crede, unus annus additus labori tuo, multorum annorum lætitiam nobis, gloriam vero etiam poſteris noſtris, afferet. Quapropter hoc te primum rogo, ne contrahas ac demittas animum; neve te obrui, tanquam fluctu, ſic magnitudine negotii ſinas; contraque erigas, ac reſiſtas, ſive etiam ultro occurras negotiis. Neque enim ejuſmodi partem reipublicæ geris, in qua fortuna dominetur, ſed in qua plurimum ratio poſſit et diligentia. Quod ſi tibi bellum aliquod magnum et periculoſum adminiſtranti prorogatum imperium viderem; tremerem animo, quod eodem tempore eſſe intelligerem etiam fortunæ poteſtatem in nos prorogatam: nunc vero ea pars tibi reipublicæ commiſſa eſt, in qua aut nullam, aut perexiguam, partem fortuna tenet, et quæ mihi tota in tua virtute ac moderatione animi poſita eſſe videatur. Nullas (ut opinor) inſidias hoſtium, nullam prælii dimicationem, nullam defectionem ſociorum, nullam inopiam ſtipendii aut rei frumentariæ, nullam ſeditionem exercitus,

pertimeſcimus: quæ perſæpe ſapientiſſimis viris acciderunt; ut, quemadmodum gubernatores optimi vim tempeſtatis, ſic illi fortunæ impetum, ſuperare non poſſent. Tibi data eſt ſumma pax, ſumma tranquillitas: ita tamen, ut ea dormientem gubernatorem vel obruere, vigilantem etiam delectare, poſſit. Conſtat enim ea provincia primum ex eo genere ſociorum, quod eſt ex hominum omni genere humaniſſimum: deinde ex eo genere civium, qui aut quod publicani ſunt, nos ſumma neceſſitudine attingunt; aut quod ita negotiantur, ut locupletes ſint, noſtri conſulatus beneficio ſe incolumes fortunas habere arbitrantur.

II. At enim inter hos ipſos exiſtunt graves controverſiæ, multæ naſcuntur injuriæ, magnæ contentiones conſequuntur. Quaſi vero ego id putem, non te aliquantum negotii ſuſtinere. Intelligo permagnum eſſe negotium, et maximi conſilii: ſed memento, conſilii me hoc negotium eſſe magis aliquanto, quam fortunæ, putare. Quid eſt enim negotii, continere eos, quibus præſis, ſi te ipſe contineas? Id autem ſit magnum et difficile cæteris, ſicut eſt difficillimum: tibi et fuit hoc ſemper facillimum, et vero eſſe debuit; cujus natura talis eſt, ut etiam ſine doctrina videatur moderata eſſe potuiſſe; ea autem adhibita doctrina eſt, quæ vel vitioſiſſimam naturam attollere poſſit. Tu cum pecuniæ, cum voluptati, cum omnium rerum cupiditati, reſiſtes, ut facis; erit, credo, periculum, ne improbum negotiatorem, paulo cupidiorem publicanum, comprimere non poſſis. Nam Græci quidem ſic te ita viventem intuebuntur, ut quendam ex annalium memoria, aut etiam de cælo divinum hominem eſſe in provinciam delapſum putent. Atque hæc nunc non ut facias, ſed ut te facere et feciſſe gaudeas, ſcribo. Præclarum eſt enim, ſummo cum imperio fuiſſe in Aſia triennium, ſic ut nullum te ſignum, nulla pictura, nullum vas, nulla veſtis, nullum mancipium, nulla forma cujuſquam, nulla conditio pecuniæ (quibus rebus abundat iſta provincia) ab ſumma integritate continentiaque deduxerit. Quid autem reperiri tam

PA
6278
.A2
1763

eximium, aut tam expetendum, poteſt, quam iſtam virtutem, moderationem animi, temperantiam, non latere in tenebris, neque eſſe abditam; ſed in luce Aſiæ, in oculis clariſſimæ provinciæ, atque in auribus omnium gentium ac nationum, eſſe poſitam? non itineribus tuis perterreri homines? non ſumptu exhauriri? non adventu commoveri? eſſe, quocunque veneris, et publice et privatim maximam lætitiam: cum urbs cuſtodem, non tyrannum; domus hoſpitem, non expilatorem, recepiſſe videatur?

III. His autem in rebus jam te uſus ipſe profecto erudivit, nequaquam ſatis eſſe, ipſum haſce habere virtutes, ſed eſſe circumſpiciendum diligenter, ut in hac cuſtodia provinciæ non te unum, ſed omnes miniſtros imperii tui, ſociis, et civibus, et reipublicæ, præſtare videare. Quanquam legatos habes eos, qui ipſi per ſe habituri ſint rationem dignitatis ſuæ; de quibus honore, et dignitate, et ætate, præſtat Tubero, quem ego arbitror, præſertim cum ſcribat hiſtoriam, multos ex ſuis annalibus poſſe deligere, quos velit et poſſit imitari: Halienus autem noſter, cum animo et benevolentia, tum vero etiam imitatione vivendi. Nam quid ego de Gratidio dicam? quem certo ſcio ita laborare de exiſtimatione ſua, ut propter amorem in nos fraternum, etiam de noſtra laboret. Quæſtorem habes, non tuo judicio delectum, ſed eum, quem ſors dedit: hunc oportet et ſua ſponte eſſe moderatum, et tuis inſtitutis ac præceptis obtemperare. Quorum ſi quis forte eſſet ſordidior, ferres eatenus, quoad per ſe negligeret eas leges, quibus eſt adſtrictus; non ut ea poteſtate, quam tu ad dignitatem permiſiſſes, ad quæſtum uteretur. Neque enim mihi ſane placet, præſertim cum ii mores tantum jam ad nimiam lenitatem et ambitionem incubuerint, ſcrutari te omnes ſordes, excutere unumquemque eorum; ſed, quanta ſit in quoque fides, tantum cuique committere. Atque inter hos, eos, quos tibi comites et adjutores negotiorum publicorum dedit ipſa reſpublica, duntaxat finibus his præſtabis, quos ante præſcripſi.

IV. Quos vero aut ex domeſticis convictionibus, aut ex neceſſariis apparitionibus, tecum eſſe voluiſti, qui quaſi ex cohorte prætoris appellari ſolent, horum non modo facta, ſed etiam dicta omnia, præſtanda nobis ſunt. Sed habes eos tecum, quos poſſis recte facientes facile diligere; minus conſulentes exiſtimationi tuæ facillime coercere: a quibus, rudis cum eſſes, videtur potuiſſe tua liberalitas decipi; nam ut quiſque eſt vir optimus, ita difficillime eſſe alios improbos ſuſpicatur: nunc vero tertius hic annus habeat integritatem eandem, quam ſuperiores, cautiorem etiam ac diligentiorem. Sint aures tuæ, quæ id, quod audiunt, exiſtimentur audire, non in quas ficte et ſimulate quæſtus cauſa inſuſurretur. Sit annulus tuus non ut vas aliquod, ſed tanquam ipſe tu; non miniſter alienæ voluntatis, ſed teſtis tuæ. Accenſus ſit eo numero, quo eum majores noſtri eſſe voluerunt, qui hoc non in beneficii loco, ſed in laboris ac muneris, non temere niſi libertis ſuis deferebant; quibus illi quidem non multo ſecus, ac ſervis, imperabant. Sit lictor non ſuæ, ſed tuæ, lenitatis apparitor; majoraque præferant faſces illi ac ſecures dignitatis inſignia, quam poteſtatis. Toti denique ſit provinciæ cognitum, tibi omnium, quibus præſis, ſalutem, liberos, famam, fortunas eſſe cariſſimas. Denique hæc opinio ſit, non modo iis, qui aliquid acceperint, ſed iis etiam, qui dederint, te inimicum (ſi id cognoveris) futurum. Neque vero quiſquam dabit, cum erit hoc perſpectum, nihil per eos, qui ſimulant ſe apud te multum poſſe, abs te ſolere impetrari. Nec tamen eſt hæc oratio mea hujuſmodi, ut te in tuos aut durum eſſe nimium, aut ſuſpicioſum, velim. Nam ſi quis eſt eorum, qui tibi biennii ſpatio nunquam in ſuſpicionem avaritiæ venerit, (ut ego Cæſium, et Chærippum, et Labeonem, et audio, et, quia cognovi, exiſtimo) nihil eſt, quod non et iis, et ſi quis eſt alius ejuſdemmodi, et committi et credi rectiſſime putem. Sed ſi quis eſt, in quo jam offenderis, de quo aliquid ſenſeris; huic nihil credideris, nullam partem exiſtimationis tuæ commiſeris.

V. In provincia vero ipſa ſi quem es nactus, qui in tuam familiaritatem penitus intrarit, qui nobis ante fuerit ignotus; huic quantum credendum ſit, vide: non quin poſſint multi eſſe provinciales viri boni; ſed hoc ſperare licet, judicare periculoſum eſt. Multis enim ſimulationum involucris tegitur, et quaſi velis quibuſdam obtenditur uniuſcujuſque natura: frons, oculi, vultus perſæpe mentiuntur; oratio vero ſæpiſſime. Quamobrem, quî potes reperire ex eo genere hominum, qui pecuniæ cupiditate adducti careant his rebus omnibus, a quibus nos divulſi eſſe non poſſumus; te autem, alienum hominem, ament ex animo, ac non ſui commodi cauſa ſimulent? Mihi quidem permagnum videtur; præſertim ſi iidem homines privatum non fere quemquam, prætores ſemper omnes, amant. Quo ex genere ſi quem forte tui cognoſti amantiorem, (fieri enim potuit) quam temporis, hunc vero ad tuum numerum libenter adſcribito. Sin autem id non perſpicies; nullum erit genus in familiaritate cavendum magis; propterea quod et omnes vias pecuniæ norunt, et omnia pecuniæ cauſa faciunt; et, qui-cum victuri non ſunt, ejus exiſtimationi conſulere non curant. Atque etiam e Græcis ipſis diligenter cavendæ ſunt quædam familiaritates, præter hominum perpaucorum, ſi qui ſunt vetere Græcia digni. Sic vero fallaces ſunt permulti, et leves, et diuturna ſervitute ad nimiam aſſentationem eruditi; quos ego univerſos adhiberi liberaliter, optimum quemque hoſpitio amicitiaque conjungi, dico oportere. Nimiæ familiaritates eorum, neque tam fideles ſunt: non enim audent adverſari noſtris voluntatibus; et vero invident non noſtris ſolum, verum etiam ſuis.

VI. Jam qui in ejuſmodi rebus, in quibus vereor etiam ne durior ſim, cautus eſſe velim ac diligens; quo me animo in ſervos eſſe cenſes? Quos quidem cum omnibus in locis, tum præcipue in provinciis, regere debemus: quo de genere multa præcipi poſſunt; ſed hoc et breviſſimum eſt, et facillime teneri poteſt, ut ita ſe gerant in iſtis Aſiaticis itineribus, ut ſi

iter Appia via faceres; neve intereſſe quidquam putent, utrum Tralles an Formias venerint. At, ſi quis eſt ex ſervis egregie fidelis; ſit in domeſticis rebus et privatis: quæ res ad officium imperii tui, atque ad aliquam partem reipublicæ, pertinebunt, de his rebus ne quid attingat. Multa enim, quæ recte committi ſervis fidelibus poſſunt, tamen ſermonis et vituperationis vitandæ cauſa, committenda non ſunt. Sed neſcio quo pacto ad præcipiendi rationem delapſa eſt oratio mea, cum id mihi propoſitum initio non fuiſſet. Quid enim ei præcipiam, quem ego in hoc præſertim genere intelligam prudentia non eſſe inferiorem, quam me; uſu vero etiam ſuperiorem? Sed tamen ſi ad ea, quæ faceres, auctoritas accederet mea, tibi ipſi illa putavi fore jucundiora. Quare ſint hæc fundamenta dignitatis tuæ: tua primum integritas et continentia; deinde omnium, qui tecum ſunt, pudor; delectus in familiaritatibus, et provincialium hominum et Græcorum, percautus et diligens; familiæ gravis et conſtans diſciplina: quæ cum honeſta ſint in his privatis noſtris quotidianiſque rationibus; in tanto imperio, tam depravatis moribus, tam corruptrice provincia, divina videantur neceſſe eſt. Hæc inſtitutio, atque hæc diſciplina, poteſt ſuſtinere in rebus ſtatuendis et decernendis eam ſeveritatem, qua tu in iis rebus uſus es, ex quibus nonnullas ſimultates cum magna mea lætitia ſuſceptas habemus: niſi forte me Paconii neſcio cujus, hominis ne Græci quidem, at Myſii aut Phrygis potius, querelis moveri putas; aut Tuſcenii, hominis furioſi ac ſordidi, vocibus, cujus tu ex impuriſſimis faucibus inhoneſtiſſimam cupiditatem eripuiſti ſumma cum æquitate.

VII. Hæc, et cætera plena ſeveritatis, quæ ſtatuiſti in iſta provincia, non facile ſine ſumma integritate ſuſtineremus. Quare ſit ſumma in jure dicendo ſeveritas; dummodo ea ne varietur gratia, ſed conſervetur æquabilis. Sed tamen parvi refert abs teipſo jus dici æquabiliter et diligenter, niſi idem ab iis fiet, quibus tu ejus muneris aliquam partem conceſſeris. Ac mihi quidem videtur non ſane magna varietas eſſe negotio-

rum in adminiſtranda Aſia, ſed ea tota juriſdictione maxime ſuſtineri; in qua ſcientiæ præſertim provincialis ratio ipſa expedita eſt. Conſtantia eſt adhibenda et gravitas, quæ reſiſtat non ſolum gratiæ, verum etiam ſuſpicioni. Adjungenda etiam eſt facilitas in audiendo, lenitas in decernendo, in ſatisfaciendo ac diſputando diligentia. His rebus nuper Cn. Octavius jucundiſſimus fuit: apud quem primus lictor quievit; tacuit accenſus: quoties quiſque voluit, dixit; et quam voluit diu: quibus ille rebus fortaſſe nimis lenis videretur, niſi hæc lenitas illam ſeveritatem tueretur. Cogebantur Syllani homines, quæ per vim et metum abſtulerant, reddere: qui in magiſtratibus injurioſe decreverant, eodem ipſis privatis erat jure parendum: hæc illius ſeveritas acerba videretur, niſi multis condimentis humanitatis mitigaretur. Quod ſi hæc lenitas grata Romæ eſt, ubi tanta arrogantia eſt, tam immoderata libertas, tam infinita hominum licentia, denique tot magiſtratus, tot auxilia, tanta vis, tanta ſenatus auctoritas; quam jucunda tandem prætoris comitas in Aſia poteſt eſſe, in qua tanta multitudo civium, tanta ſociorum, tot urbes, tot civitates, unius hominis nutum intuentur? ubi nullum auxilium eſt, nulla conqueſtio, nullus ſenatus, nulla concio? Quare, cum permagni hominis eſt, et cum ipſa natura moderati, tum vero etiam doctrina atque optimarum artium ſtudiis eruditi, ſic ſe adhibere in tanta poteſtate, ut nulla alia poteſtas ab iis, quibus ipſe præſit, deſideretur.

VIII. Cyrus ille a Xenophonte non ad hiſtoriæ fidem ſcriptus, ſed ad effigiem juſti imperii; cujus ſumma gravitas ab illo philoſopho cum ſingulari comitate conjungitur: quos quidem libros non ſine cauſa noſter ille Africanus de manibus ponere non ſolebat: nullum eſt enim prætermiſſum in iis officium diligentis et moderati imperii; eaque, ſi ſic coluit ille, qui privatus futurus nunquam fuit, quonam modo retinenda ſunt iis, quibus imperium ita datum eſt, ut redderent, et ab iis legibus datum eſt, ad quas revertendum eſt? Ac mihi quidem videntur

huc omnia eſſe referenda iis, qui præſunt aliis; ut ii, qui erunt eorum in imperio, ſint quam beatiſſimi: quod tibi eſſe et antiquiſſimum, et ab initio fuiſſe, ut primum Aſiam attigiſti, conſtante fama atque omnium ſermone celebratum eſt. Eſt autem non modo ejus, qui ſociis et civibus, ſed etiam ejus, qui ſervis, qui mutis pecudibus, præſit, eorum, quibus præſit, commodis utilitatique ſervire. Cujus quidem generis conſtare inter omnes video, abs te ſummam adhiberi diligentiam: nullum æs alienum novum contrahi civitatibus; vetere autem magno et gravi multas abs te eſſe liberatas; urbes complures dirutas ac pene deſertas (in quibus unam Ioniæ nobiliſſimam, alteram Cariæ, Samum et Halicarnaſſum) per te eſſe recreatas; nullas eſſe in oppidis ſeditiones, nullas diſcordias; provideri abs te, ut civitates optimatium conſiliis adminiſtrentur; ſublata Myſiæ latrocinia; cædes multis locis repreſſas; pacem tota provincia conſtitutam; neque ſolum illa itinerum atque agrorum, ſed multo etiam plura et majora oppidorum et fanorum, furta et latrocinia eſſe depulſa; remotam a fama, et a fortunis, et ab otio locupletum, illam acerbiſſimam miniſtram prætorum avaritiæ calumniam; ſumptus et tributa civitatum ab omnibus, qui earum civitatum fines incolant, tolerari æquabiliter; facillimos eſſe aditus ad te; patere aures tuas querelis omnium; nullius inopiam ac ſolitudinem, non modo illo populari acceſſu ac tribunali, ſed ne domo quidem et cubiculo eſſe excluſam tuo; toto denique imperio nihil acerbum eſſe, nihil crudele, atque omnia plena clementiæ, manſuetudinis, humanitatis.

IX. Quantum vero illud eſt beneficium tuum, quod iniquo et gravi vectigali ædilitiorum, magnis noſtris ſimultatibus, Aſiam liberaſti? Enimvero ſi unus homo nobilis queritur palam, te, quod edixeris, *Ne ad ludos pecuniæ decernerentur*, H-S cc ſibi eripuiſſe; quanta tandem pecunia penderetur, ſi omnium nomine, quicunque Romæ ludos facerent, quod erat jam inſtitutum, erogaretur? Quanquam has querelas hominum noſtrorum illo conſilio oppreſſimus, quod in Aſia neſcio quonam

modo, Romæ quidem non mediocri cum admiratione, laudatur, quod, cum ad templum monumentumque noſtrum civitates pecunias decreviſſent; cumque id et pro meis magnis meritis, et pro tuis maximis beneficiis, ſumma ſua voluntate feciſſent; nominatimque lex exciperet, *Ut ad templum monumentumque capere liceret*; cumque id, quod dabatur, non eſſet interiturum, ſed in ornamentis templi futurum, ut non mihi potius, quam populo Romano ac diis immortalibus, datum videretur; tamen id, in quo erat dignitas, erat lex, erat eorum, qui faciebant, voluntas, accipiendum non putavi; cum aliis de cauſis, tum etiam ut animo æquiore ferrent ii, quibus nec deberetur, nec liceret. Quapropter incumbe toto animo et ſtudio omni in eam rationem, qua adhuc uſus es, ut eos, quos tuæ fidei poteſtatique ſenatus populuſque Romanus commiſit et credidit, diligas, et omni ratione tueare; ut eſſe quam beatiſſimos velis. Quod ſi te ſors Afris, aut Hiſpanis, aut Gallis, præfeciſſet, immanibus ac barbaris nationibus; tamen eſſet humanitatis tuæ, conſulere eorum commodis et utilitati, ſalutique ſervire. Cum vero ei generi hominum præſimus, non modo in quo ipſa ſit, ſed etiam a quo ad alios perveniſſe putetur humanitas; certe iis eam potiſſimum tribuere debemus, a quibus accepimus. Non enim me hoc jam dicere pudebit, præſertim in ea vita, atque iis rebus geſtis, in quibus non poteſt reſidere inertiæ aut levitatis ulla ſuſpicio; nos ea, quæ conſecuti ſumus, his ſtudiis et artibus eſſe adeptos, quæ ſint nobis Græciæ monumentis diſciplinisque tradita. Quare præter communem fidem, quæ omnibus debetur, præterea nos iſti hominum generi præcipue debere videmur, ut, quorum præceptis ſumus eruditi, apud eos ipſos, quod ab iis didicerimus, velimus expromere.

X. Atque ille quidem princeps ingenii et doctrinæ Plato, tum denique fore beatas reſpublicas putavit, ſi aut docti ac ſapientes homines eas regere cœpiſſent; aut ii, qui regerent, omne ſuum ſtudium in doctrina ac ſapientia collocaſſent. Hanc

conjunctionem videlicet poteſtatis ac ſapientiæ, ſaluti cenſuit civitatibus eſſe poſſe: quod fortaſſe aliquando univerſæ reipublicæ noſtræ, nunc quidem profecto iſti provinciæ, contigit, ut is in ea ſummam poteſtatem haberet, cui in doctrina, cui in virtute atque humanitate percipienda, plurimum a pueritia ſtudii fuiſſet et temporis. Quare cura, ut hic annus, qui ad laborem tuum acceſſit, idem ad ſalutem Aſiæ prorogatus eſſe videatur. Quoniam in te retinendo fuit Aſia felicior, quam nos in deducendo; perfice, ut lætitia provinciæ deſiderium noſtrum leniatur. Etenim, ſi in promerendo, ut tibi tanti honores haberentur, quanti haud ſcio an nemini, fuiſti omnium diligentiſſimus; multo majorem in his honoribus tuendis adhibere diligentiam debes. Et quidem de iſto genere honorum quid ſentirem, ſcripſi ad te ante. Semper eos putavi, ſi vulgares eſſent, viles; ſi temporis cauſa conſtituerentur, leves; ſi vero (id quod ita factum eſt) meritis tuis tribuerentur, exiſtimabam multam tibi in his honoribus tuendis operam eſſe ponendam. Quare, quoniam in iſtis urbibus cum ſummo imperio et poteſtate verſaris, in quibus tuas virtutes conſecratas, et in deorum numero collocatas, vides; in omnibus rebus, quas ſtatues, quas decernes, quas ages, quid tantis hominum opinionibus, tantis de te judiciis, tantis honoribus, debeas, cogitabis. Id autem erit ejuſmodi, ut conſulas omnibus, ut medeare incommodis hominum, provideas ſaluti, ut te parentem Aſiæ et dici et haberi velis.

XI. Atque huic tuæ voluntati ac diligentiæ difficultatem magnam afferunt publicani; quibus ſi adverſamur, ordinem de nobis optime meritum, et per nos cum republica conjunctum, et a nobis et a republica dijungemus: ſin autem omnibus in rebus obſequemur, funditus eos perire patiemur, quorum non modo ſaluti, ſed etiam commodis, conſulere debemus. Hæc eſt una (ſi vere cogitare volumus) in toto imperio tuo difficultas. Nam eſſe abſtinentem; continere omnes cupiditates; ſuos coercere; juris æquabilem tenere rationem; facilem te in

rebus cognoſcendis, in hominibus audiendis admittendiſque, præbere; præclarum magis eſt, quam difficile: non eſt enim poſitum in labore aliquo, ſed in quadam inductione animi atque voluntate. Illa cauſa publicanorum quantam acerbitatem afferat ſociis, intelleximus ex civibus, qui nuper in portoriis Italiæ tollendis, non tam de portorio, quam de nonnullis injuriis portitorum, querebantur. Quare non ignoro, quid ſociis accidat in ultimis terris, cum audierim in Italia querelas civium. Hîc te ita verſari, ut et publicanis ſatisfacias, (præſertim publicis male redemptis) et ſocios perire non ſinas, divinæ cujuſdam virtutis eſſe videtur, id eſt tuæ. Ac primum Græcis, id quod acerbiſſimum eſt, quod ſunt vectigales, non ita acerbum videri debet; propterea quod ſine imperio populi Romani, ſuis inſtitutis, per ſe ipſi ita fuerunt. Nomen autem publicani aſpernari non poſſunt, qui pendere ipſi vectigal ſine publicano non potuerunt, quod iis æqualiter Sylla deſcripſerat. Non eſſe autem leniores in exigendis vectigalibus Græcos, quam noſtros publicanos, hinc intelligi poteſt, quod Caunii nuper, omneſque ex inſulis, quæ erant ab Sylla Rhodiis attributæ, confugerunt ad ſenatum, nobis ut potius vectigal, quam Rhodiis, penderent. Quare nomen publicani neque ii debent horrere, qui ſemper vectigales fuerunt; neque ii aſpernari, qui per ſe pendere vectigal non potuerunt; neque ii recuſare, qui poſtulaverunt. Simul et illud Aſia cogitet, nullam a ſe neque belli externi, neque diſcordiarum domeſticarum, calamitatem abfuturam fuiſſe, ſi hoc imperio non teneretur. Id autem imperium cum retineri ſine vectigalibus nullo modo poſſit, æquo animo parte aliqua ſuorum fructuum, pacem ſibi ſempiternam redimat atque otium.

XII. Quod ſi genus ipſum et nomen publicani non iniquo animo ſuſtinebunt; poterunt iis, conſilio et prudentia tua, reliqua videri mitiora. Poſſunt in pactionibus faciendis non legem ſpectare cenſoriam, ſed potius commoditatem conficiendi negotii, et liberationem moleſtiæ. Potes etiam tu id facere,

quod et feciſti egregie, et facis, ut commemores, quanta ſit in publicanis dignitas, quantum nos illi ordini debeamus; ut remoto imperio, ac vi poteſtatis et faſcium, publicanos cum Græcis gratia atque auctoritate conjungas. Sed et ab iis, de quibus optime tu meritus es, et qui tibi omnia debent, hoc petas; ut facilitate ſua, nos eam neceſſitudinem, quæ eſt nobis cum publicanis, obtinere et conſervare patiantur. Sed quid ego te hæc hortor, quæ tu non modo facere potes tua ſponte, ſine cujuſquam præceptis, ſed etiam magna jam ex parte perfeciſti? Non enim deſiſtunt nobis agere quotidie gratias honeſtiſſimæ et maximæ ſocietates: quod quidem mihi idcirco jucundius eſt, quod idem faciunt Græci. Difficile eſt autem ea, quæ commodis, utilitate, et prope natura, diverſa ſunt, voluntate conjungere. At ea quidem, quæ ſupra ſcripta ſunt, non ut te inſtituerem, ſcripſi; (neque enim prudentia tua cujuſquam præcepta deſiderat) ſed me in ſcribendo commemoratio tuæ virtutis delectavit: quanquam in his literis longior fui, quam aut vellem, aut quam me putavi fore.

XIII. Unum eſt, quod tibi ego præcipere non deſinam; neque te patiar (quantum in me erit) cum exceptione laudari. Omnes enim qui iſtinc veniunt, ita de tua virtute, integritate, humanitate, commemorant, ut in tuis ſummis laudibus excipiant unam iracundiam: quod vitium, cum in hac privata quotidianaque vita, levis eſſe animi atque infirmi videtur; tum vero nihil eſt tam deforme, quam ad ſummum imperium etiam acerbitatem naturæ adjungere. Quare illud non ſuſcipiam, ut, quæ de iracundia dici ſolent a doctiſſimis hominibus, ea tibi nunc exponam, cum et nimis longus eſſe nolim, et ex multorum ſcriptis ea facile poſſis cognoſcere. Illud, quod eſt epiſtolæ proprium, ut is, ad quem ſcribitur, de iis rebus, quas ignorat, certior fiat, prætermittendum eſſe non puto. Sic ad nos omnes fere deferunt, nihil, cum abſit iracundia, te fieri poſſe jucundius: ſed cum te alicujus improbitas perverſitaſque commoverit, ſic te animo incitari, ut ab omnibus tua deſideretur humanitas.

Quare, quoniam in eam rationem vitæ nos non tam cupiditas quædam gloriæ, quam res ipſa ac fortuna, deduxit, ut ſempiternus ſermo hominum de nobis futurus ſit; caveamus, quantum efficere et conſequi poſſumus, ut ne quod in nobis inſigne vitium fuiſſe dicatur. Neque ego nunc hoc contendo, quod fortaſſe cum in omni natura, tum jam in noſtra ætate, difficile eſt, mutare animum, et ſi quid eſt penitus inſitum moribus, id ſubito evellere: ſed te illud admoneo, ut, ſi hoc plene vitare non potes, quod ante occupatur animus ab iracundia, quam providere ratio potuit, ne occuparetur; ut te ante compares, quotidieque meditere, reſiſtendum eſſe iracundiæ; cumque ea maxime animum moveat, tum tibi eſſe diligentiſſime linguam continendam: quæ quidem mihi virtus non interdum minor videtur, quam omnino non iraſci. Nam illud non ſolum eſt gravitatis, ſed nonnunquam etiam lentitudinis: moderari vero et animo et orationi, cum ſis iratus, aut etiam tacere, et tenere in ſua poteſtate motum animi et dolorem, etſi non eſt perfectæ ſapientiæ, tamen eſt non mediocris ingenii. Atque in hoc genere multo te eſſe jam commodiorem mitioremque nuntiant. Nullæ tuæ vehementiores animi concitationes, nulla maledicta ad nos, nullæ contumeliæ, perferuntur: quæ cum abhorrent a literis, ab humanitate, tum vero contraria ſunt imperio ac dignitati. Nam ſi implacabiles iracundiæ ſint, ſumma eſt acerbitas: ſin autem exorabiles, ſumma levitas: quæ tamen, ut in malis, acerbitati anteponenda eſt.

XIV. Sed quoniam primus annus habuit de hac reprehenſione plurimum ſermonis, credo propterea, quod tibi hominum injuriæ, quod avaritiæ, quod inſolentia præter opinionem accidebat, et intolerabilis videbatur; ſecundus autem multo lenior, quod et conſuetudo, et ratio, et (ut ego arbitror) meæ quoque literæ te patientiorem lenioremque fecerunt; tertius annus ita eſſe debet emendatus, ut ne minimam quidem rem quiſquam poſſit ullam reprehendere. Ac jam hoc loco non hortatione, neque præceptis, ſed precibus tecum fraternis, ago; totum ut

animum, curam, cogitationemque tuam, ponas in omnium laude undique colligenda. Quod ſi in mediocri ſtatu ſermonis ac prædicationis noſtræ res eſſent; nihil abs te eximium, nihil præter aliorum conſuetudinem, poſtularetur: nunc vero propter earum rerum, in quibus verſati ſumus, ſplendorem et magnitudinem, niſi ſummam laudem ex iſta provincia aſſequimur, vix videmur ſummam vituperationem poſſe vitare. Ea noſtra ratio eſt, ut omnes boni cum faveant, tum etiam a nobis omnem diligentiam virtutemque et poſtulent et expectent: omnes autem improbi (quod cum iis bellum ſuſcepimus ſempiternum) vel minima re ad reprehendendum contenti eſſe videantur. Quare, quoniam ejuſmodi theatrum tuis virtutibus eſt datum, celebritate refertiſſimum, magnitudine ampliſſimum, judicio eruditiſſimum, natura autem ita reſonans, ut uſque Romam ſignificationes voceſque referantur; contende, quæſo, atque elabora, non modo ut his rebus dignus fuiſſe, ſed etiam ut illa omnia tuis artibus ſuperaſſe, videare.

XV. Et quoniam mihi caſus urbanam in magiſtratibus adminiſtrationem reipublicæ, tibi provincialem, dedit; ſi mea pars nemini cedit, fac ut tua cæteros vincat. Simul et illud cogita, nos non de reliqua et ſperata gloria jam laborare, ſed de parta dimicare: quæ quidem non tam expetenda nobis fuit, quam tuenda eſt. Ac ſi mihi quidquam eſſet abs te ſeparatum, nihil amplius deſiderarem hoc ſtatu, qui mihi jam partus eſt. Nunc vero res ſic ſeſe habet, ut, niſi omnia tua facta atque dicta noſtris rebus iſtinc reſpondeant, ego me meis tantis laboribus tantiſque periculis, quorum tu omnium particeps fuiſti, nihil conſecutum putem. Quod ſi ut ampliſſimum nomen conſequeremur, unus præter cæteros adjuviſti; certe idem, ut id retineamus, præter cæteros elaborabis. Non eſt tibi his ſolis utendum exiſtimationibus ac judiciis, qui nunc ſunt, hominum; ſed iis etiam, qui futuri ſint: quanquam illorum erit verius judicium, obtrectatione et malevolentia liberatum. Denique illud etiam debes cogitare, non te tibi ſoli gloriam

quærere; quod ſi eſſet, tamen non negligeres; præſertim cum ampliſſimis monumentis conſecrare voluiſſes memoriam nominis tui: ſed ea tibi eſt communicanda mecum, prodenda liberis noſtris. In quo cavendum eſt, ne, ſi negligentior fueris, non ſolum tibi parum conſuluiſſe, ſed etiam tuis invidiſſe, videaris.

XVI. Atque hæc non eo dicuntur, ut te oratio mea dormientem excitaſſe, ſed potius ut currentem incitaſſe, videatur. Facies enim perpetuo, quæ feciſti, ut omnes æquitatem tuam, temperantiam, ſeveritatem, integritatemque, laudent. Sed me quædam tenet, propter ſingularem amorem, infinita in te aviditas gloriæ. Quanquam illud exiſtimo, cum jam tibi Aſia, ſicut unicuique ſua domus, nota eſſe debeat; cum ad tuam ſummam prudentiam tantus uſus acceſſerit; nihil eſſe, quod ad laudem attineat, quod non tu optime perſpicias; et tibi non, ſine cujuſquam hortatione, in mentem veniat quotidie. Sed ego, qui, cum tua lego, te audire, et qui, cum ad te ſcribo, tecum loqui, videor, idcirco et tua longiſſima quaque epiſtola maxime delector, et ipſe in ſcribendo ſæpe ſum longior. Illud te ad extremum et oro et hortor, ut, tanquam poetæ boni et actores induſtrii ſolent, ſic tu in extrema parte et concluſione muneris ac negotii tui diligentiſſimus ſis; ut hic tertius annus imperii tui, tanquam tertius actus, perfectiſſimus atque ornatiſſimus fuiſſe videatur. Id facillime facies, ſi me (cui ſemper uni magis, quam univerſis, placere voluiſti) tecum ſemper eſſe putabis, et omnibus iis rebus, quas dices ac facies, intereſſe. Reliquum eſt, ut te orem, ut valetudini tuæ, ſi me et tuos omnes valere vis, diligentiſſime ſervias.

Marcus Q. Fratri S.

II. STATIUS ad me venit a. d. VIII kal. Novemb. Ejus adventus, quod ita ſcripſiſti direptum iri te a tuis, dum is abeſſet, moleſtus mihi fuit. Quod autem expectationem tui, concurſumque eum, qui erat futurus, ſi una tecum decederet, neque antea viſus eſſet, ſuſtulit; id mihi non incommode viſum eſt accidiſſe. Exhauſtus enim eſt ſermo hominum, et multis emiſſæ jam ejuſmodi voces, ἀλλ' αἰεί τινα φῶτα μέγαν: quæ te abſente confecta eſſe lætor. Quod autem idcirco a te miſſus eſt, mihi ut ſe purgaret, id neceſſe minime fuit. Primum enim nunquam ille mihi fuit ſuſpectus; neque ego, quæ ad te de illo ſcripſi, ſcripſi meo judicio: ſed cum ratio ſaluſque omnium noſtrum, qui ad rempublicam accedimus, non veritate ſolum, ſed etiam fama, niteretur, ſermones ad te aliorum ſemper, non mea judicia, perſcripſi. Qui quidem quam frequentes eſſent, et quam graves, adventu ſuo Statius ipſe cognovit. Etenim intervenit nonnullorum querelis, quæ apud me de illo ipſo habebantur, et ſentire potuit ſermones iniquorum in ſuum potiſſimum nomen erumpere. Quod autem me maxime movere ſolebat, cum audiebam illum plus apud te poſſe, quam gravitas illius ætatis et imperii prudentia poſtularet: quam multos enim mecum egiſſe putas, ut ſe Statio commendarem? quam multa autem ipſum ἀφελῶς mecum in ſermone ita protuliſſe? *Id mihi non placuit: monui, ſuaſi, deterrui.* Quibus in rebus etiam ſi fidelitas ſumma eſt, (quod prorſus credo, quoniam tu ita judicas) tamen ſpecies ipſa tam gratioſi liberti, aut ſervi, dignitatem habere nullam poteſt. Atque hoc ſic habeto, (nihil enim nec temere dicere, nec aſtute reticere, debeo) materiam omnem ſermonum eorum, qui de te detrahere velint, Statium dediſſe; et antea tantum intelligi potuiſſe, iratos tuæ ſeveritati

eſſe nonnullos; hoc manumiſſo, iratis, quod loquerentur, non defuiſſe.

II. Nunc reſpondebo ad eas epiſtolas, quas mihi reddidit L. Cæſius, (cui, quoniam ita te velle intelligo, nullo loco deero) quarum altera eſt de Blaudenio Zeuxide, quem ſcribis certiſſimum matricidam tibi a me intime commendari: qua de re, et de hoc genere toto, ne forte me in Græcos tam ambitioſum factum eſſe mirere, pauca cognoſce. Ego cum Græcorum querelas nimium valere ſentirem, propter hominum ingenia ad fallendum parata, quoſcunque de te queri audivi, quacunque potui ratione placavi. Primum Dionyſipolitas, qui erant inimiciſſimi mei, lenivi; quorum principem Hermippum non ſolum ſermone meo, ſed etiam familiaritate, devinxi. Ego Apamenſem Hephæſtum, ego leviſſimum hominem Megariſtum Antandrium, ego Niciam Smyrnæum, ego nugas maximas, omni mea comitate ſum complexus, Nymphontem etiam Colophonium; quæ feci omnia, non quo me aut ii homines, aut tota natio delectaret: pertæſum eſt levitatis, aſſentationis, animorum non officiis, ſed temporibus, ſervientium. Sed ut ad Zeuxim revertar: cum is de M. Caſcellii ſermone ſecum habito, quæ tu ſcribis, ea ipſa loqueretur, obſtiti ejus ſermoni, et hominem in familiaritatem recepi. Tua autem quæ fuerit cupiditas tanta neſcio, quod ſcribis cupiiſſe te, quoniam Smyrnæ duos Myſios inſuiſſes in culeum, ſimile in ſuperiore parte provinciæ edere exemplum ſeveritatis tuæ, et idcirco Zeuxim elicere omni ratione voluiſſe: quem adductum in judicium fortaſſe dimitti non oportuerit; conquiri vero, et elici blanditiis (ut tu ſcribis) ad judicium, neceſſe non fuit; eum præſertim hominem, quem ego et ex ſuis civibus et ex multis aliis quotidie magis cognoſco nobiliorem eſſe prope, quam civitatem ſuam. At enim Græcis ſolis indulgeo. Quid? L. Cæcilium nonne omni ratione placavi? quem hominem? qua ira? quo ſpiritu? quem denique præter Tuſcenium, cujus cauſa ſanari non poteſt, non mitigavi? Ecce ſupra caput homo

levis ac ſordidus, ſed tamen equeſtri cenſu, Catienus: etiam is lenietur. Cujus tu in patrem quod fuiſti aſperior, non reprehendo: certo enim ſcio te feciſſe cum cauſa. Sed quid opus fuit ejuſmodi literis, quas ad ipſum miſiſti? illum crucem ſibi ipſum conſtituere, ex qua tu eum ante detraxiſſes: te curaturum fumo ut combureretur, plaudente tota provincia. Quid vero ad C. Fabium neſcio quem? (nam eam quoque epiſtolam T. Catienus circumgeſtat) renuntiari tibi, Licinium plagiarium cum ſuo pullo milvino tributa exigere? Deinde rogas Fabium, ut et patrem et filium vivos comburat, ſi poſſit; ſin minus, ad te mittat, uti judicio comburantur. Hæ literæ abs te per jocum miſſæ ad C. Fabium, ſi modo ſunt tuæ, cum leguntur, invidioſam atrocitatem verborum habent. Ac ſi omnium mearum literarum præcepta repetes, intelliges nihil eſſe a me, niſi orationis acerbitatem, et iracundiam, et, ſi forte, raro literarum miſſarum indiligentiam reprehenſam. Quibus quidem in rebus ſi apud te plus auctoritas mea, quam tua ſive natura paulo acrior, ſive quædam dulcedo iracundiæ, ſive dicendi ſal facetiæque valuiſſent, nihil ſane eſſet, quod nos pœniteret. Et mediocri me dolore putas affici, cum audiam, qua ſit exiſtimatione Virgilius, qua tuus vicinus Cn. Octavius? Nam ſi te interioribus vicinis tuis, Cilicienſi et Syriaco, anteponis, valde magnum facis. Atque is dolor eſt, quod cum ii, quos nominavi, te innocentia non vincant, vincunt tamen artificio benevolentiæ colligendæ, qui neque Cyrum Xenophontis, neque Ageſilaum, noverint: quorum regum ſummo in imperio nemo unquam verbum ullum aſperius audivit.

III. Sed hæc a principio tibi præcipiens, quantum profecerim, non ignoro. Nunc tamen decedens (id quod mihi jam facere videris) relinque, quæſo, quam jucundiſſimam memoriam tui. Succeſſorem habes perblandum; cætera valde illius adventu tua requirentur. In literis mittendis (ut ſæpe ad te ſcripſi) nimium te exorabilem præbuiſti. Tolle omnes, ſi potes, iniquas, tolle inuſitatas, tolle contrarias. Statius mihi

narravit ſcriptas ad te ſolere afferri, ab ſe legi, et, ſi iniquæ ſint, fieri te certiorem. Antequam vero ipſe ad te veniſſet, nullum delectum literarum fuiſſe : ex eo eſſe volumina ſelectarum epiſtolarum, quæ reprehendi ſolerent. Hoc de genere nihil te nunc quidem moneo; ſero eſt enim, ac ſcire potes multa me varie diligenterque monuiſſe. Illud tamen quod Theopompo mandavi, cum eſſem admonitus ab ipſo, vide per homines amantes tui, quod eſt facile, ut hæc genera tollantur epiſtolarum, primum iniquarum, deinde contrariarum, tum abſurde et inuſitate ſcriptarum, poſtremo in aliquem contumelioſarum. Atque ego hæc tam eſſe, quam audio, non puto; et, ſi ſunt occupationibus tuis minus animadverſa, nunc perſpice et purga. Legi epiſtolam, quam ipſe ſcripſiſſe Sylla nomenclator dictus eſt, non probandam : legi nonnullas iracundas. Sed tempore ipſo de epiſtolis. Nam cum hanc paginam tenerem, L. Flavius prætor deſignatus ad me venit, homo mihi valde familiaris. Is mihi, te ad procuratores ſuos literas miſiſſe, quæ mihi viſæ ſunt iniquiſſimæ; ne quid de bonis, quæ L. Octavii Naſonis fuiſſent, cui L. Flavius heres eſt, diminuerent ante, quam C. Fundanio pecuniam ſolviſſent: itemque miſiſſe ad Apollonidienſes, ne de bonis, quæ Octavii fuiſſent, diminui paterentur, priuſquam Fundanio debitum ſolutum eſſet. Hæc mihi veriſimilia non videntur : ſunt enim a prudentia tua remotiſſima. Ne diminuat heres? Quid, ſi infitiatur? Quid, ſi omnino non debetur? Quid? prætor ſolet judicare deberi? Quid? ego Fundanio non cupio? non amicus ſum? non miſericordia moveor? nemo magis : ſed via juris ejuſmodi eſt quibuſdam in rebus, ut nihil ſit loci gratiæ. Atque ita mihi dicebat Flavius, ſcriptum in ea epiſtola, quam tuam eſſe dicebat, te aut quaſi amicis tuis gratias acturum, aut quaſi inimicis incommoda laturum. Quid multa? ferebat graviter, id vehementer mecum querebatur, orabatque ut ad te quam diligentiſſime ſcriberem : quod facio, et te prorſus vehementer etiam atque etiam rogo, ut et procuratoribus Flavii

remittas de diminuendo, et Apollonidienſibus ne quid perſcribas, quod contra Flavium ſit; amplius, et Flavii cauſa, et ſcilicet Pompeii, facias omnia. Nolo medius fidius ex tua injuria in illum tibi liberalem me videri: ſed et te oro, ut tu ipſe auctoritatem et monumentum aliquod decreti aut literarum tuarum relinquas, quod ſit ad Flavii rem et ad cauſam accommodatum. Fert enim graviter homo, et mei obſervantiſſimus, et ſui juris dignitatiſque retinens, ſe apud te neque amicitia, neque jure, valuiſſe: et, ut opinor, Flavii aliquando rem et Pompeius et Cæſar tibi commendarunt; et ipſe ad te ſcripſerat Flavius, et ego certe. Quare ſi ulla res eſt, quam tibi me faciendam petente putes, hæc ea ſit. Si me amas, cura, elabora, perfice, ut Flavius et tibi et mihi quam maximas gratias agat. Hoc te ita rogo, ut majore ſtudio rogare non poſſim.

IV. Quod ad me de Hermia ſcribis, mihi mehercule valde moleſtum fuit. Literas ad te parum fraterne ſcripſeram, quas oratione Diodoti, Luculli liberti, commotus, de pactione ſtatim quod audieram, iracundius ſcripſeram, et revocare cupiebam. Huic tu epiſtolæ, non fraterne ſcriptæ, fraterne debes ignoſcere. De Cenſorino, Antonio, Caſſio, Scævola, te ab iis diligi (ut ſcribis) vehementer gaudeo. Cætera fuerunt in eadem epiſtola graviora, quam vellem. Ὀρθὰν τὴν ναῦν, et ἅπαξ θανεῖν. Majora iſta erunt. Meæ objurgationes fuerunt amoris pleniſſimæ: quæ ſunt nonnulla, ſed tamen mediocria, et parva potius. Ego te nunquam ulla in re dignum minima reprehenſione putaſſem, cum te ſanctiſſime gereres, niſi inimicos multos haberemus. Quæ ad te aliqua admonitione aut objurgatione ſcripſi, ſcripſi propter diligentiam cautionis meæ, in qua et maneo et manebo, et idem ut facias, non deſiſtam rogare. Attalus Iphemenus mecum egit, ut ſe ne impedires, quo minus, quod ad Q. Publiceni ſtatuam decretum eſt, erogaretur: quod ego te et rogo et admoneo, ne talis viri, tamque noſtri neceſſarii, honorem minui per te aut impediri velis.

Præterea Æſopi tragœdi, noſtri familiaris, Licinius ſervus, tibi notus, aufugit. Is Athenis apud Patronem Epicureum pro libero fuit: inde in Aſiam venit: poſtea Plato quidam Sardianus, Epicureus, qui Athenis ſolet eſſe multum, et qui tum Athenis fuerat, cum Licinius eo veniſſet, cum eum fugitivum poſtea eſſe ex Æſopi literis cognoſſet, hominem comprehendit, et in cuſtodiam Epheſi tradidit; ſed in publicam, vel in piſtrinum, non ſatis ex literis ejus intelligere potuimus. Tu quoquo modo, quoniam Epheſi eſt, hominem inveſtiges velim, ſummaque diligentia vel tecum deducas. Noli ſpectare quanti homo ſit; parvi enim pretii eſt, qui jam nihili ſit: ſed tanto dolore Æſopus eſt affectus propter ſervi ſcelus et audaciam, ut nihil ei gratius facere poſſis, quam ſi illum per te recuperarit.

V. Nunc ea cognoſce, quæ maxime exoptas. Rempublicam funditus amiſimus: adeo ut Cato, adoleſcens nullius conſilii, ſed tamen civis Romanus et Cato, vix vivus effugeret; quod, cum Gabinium de ambitu vellet poſtulare, neque prætores diebus aliquot adiri poſſent, vel poteſtatem ſui facerent, in concionem aſcendit, et Pompeium privatus dictatorem appellavit. Propius nihil eſt factum, quam ut occideretur. Ex hoc, qui ſit ſtatus totius reipublicæ, videre potes. Noſtræ tamen cauſæ non videntur homines defuturi. Mirandum in modum profitentur, offerunt ſe, pollicentur; et quidem cum ſpe ſum maxima, tum majore etiam animo. Spero ſuperiores fore nos: confido animo, ut in hac republica ne caſum quidem ullum pertimeſcam: ſed tamen res ſic ſe habet. Si diem nobis Clodius dixerit, tota Italia concurret, ut multiplicata gloria diſcedamus; ſin autem vi agere conabitur, ſpero fore ſtudiis non ſolum amicorum, ſed etiam alienorum, ut vi reſiſtamus. Omnes et ſe, et ſuos liberos, amicos, clientes, libertos, ſervos, pecunias denique ſuas, pollicentur. Noſtra antiqua manus bonorum ardet ſtudio noſtri atque amore. Si qui antea aut alieniores fuerant, aut languidiores, nunc horum regum odio ſe cum bonis conjungunt.

Pompeius omnia pollicetur, et Cæſar: quibus ego ita credo, ut nihil de mea comparatione diminuam. Tribuni plebis deſignati ſunt nobis amici. Conſules ſe optime oſtendunt. Prætores habemus amiciſſimos, et acerrimos cives, Domitium, Nigidium, Memmium, Lentulum: bonos etiam alios; ſed hos ſingulares. Quare magnum fac animum habeas, et ſpem bonam. De ſingulis tamen rebus, quæ quotidie gerantur, faciam te crebro certiorem.

Marcus Q. Fratri S.

III. MI frater, mi frater, mi frater, tune id veritus es, ne ego iracundia aliqua adductus pueros ad te ſine literis miſerim? aut etiam, ne te videre noluerim? Ego tibi iraſcerer? tibi ego poſſem iraſci? ſcilicet: tu enim me afflixiſti: tui me inimici, tua me invidia, ac non ego te miſere perdidi. Meus ille laudatus conſulatus, mihi te, liberos, patriam, fortunas; tibi velim ne quid eripuerit, præter unum me. Sed certe a te mihi omnia ſemper honeſta et jucunda ceciderunt; a me tibi luctus meæ calamitatis, metus tuæ, deſiderium, mœror, ſolitudo. Ego te videre noluerim? Immo vero me a te videri nolui. Non enim vidiſſes fratrem tuum: non eum, quem reliqueras: non eum, quem noras: non eum, quem flens flentem, proſequentem proficiſcens, dimiſeras: ne veſtigium quidem ejus, nec ſimulacrum; ſed quandam effigiem ſpirantis mortui. Atque utinam me mortuum prius vidiſſes, aut audiſſes! Utinam te non ſolum vitæ, ſed etiam dignitatis meæ, ſuperſtitem reliquiſſem! Sed teſtor omnes deos, me hac una voce a morte eſſe revocatum, quod omnes in mea vita partem aliquam tuæ vitæ repoſitam eſſe dicebant. Quare peccavi, ſcelerateque feci: nam ſi cecidiſſem, mors ipſa meam pietatem amoremque in te facile defenderet. Nunc commiſi, ut vivo me careres, vivo me aliis indigeres: mea vox in

domeſticis periculis potiſſimum occideret, quæ ſæpe alieniſſimis præſidio fuiſſet. Nam quod ad te pueri ſine literis venerunt, quoniam vides non fuiſſe iracundiæ cauſa, certe pigritia fuit, et quædam infinita vis lacrymarum et dolorum. Hæc ipſa me quo fletu putas ſcripſiſſe? eodem, quo te legere certo ſcio. An ego poſſum aut non cogitare aliquando de te; aut unquam ſine lacrymis cogitare? Cum enim te deſidero, fratrem ſolum deſidero? Ego vero ſuavitate prope fratrem, prope æqualem, obſequio filium, conſilio parentem. Quid mihi ſine te unquam, aut tibi ſine me, jucundum fuit? Quid, quod eodem tempore deſidero filiam? qua pietate, qua modeſtia, quo ingenio? effigiem oris, ſermonis, animi mei? Quid filium venuſtiſſimum, mihique dulciſſimum? quem ego ferus ac ferreus e complexu dimiſi meo, ſapientiorem puerum quam vellem: ſentiebat enim miſer jam, quid ageretur. Quid vero tuum filium? quid imaginem meam, quam meus Cicero et amabat ut fratrem, et jam ut majorem fratrem verebatur? Quid, quod mulierem miſerrimam, fideliſſimam conjugem, me proſequi non ſum paſſus, ut eſſet quæ reliquias communis calamitatis, communes liberos, tueretur? Sed tamen, quoquo modo potui, ſcripſi, et dedi literas ad te Philogono, liberto tuo, quas credo tibi poſtea redditas eſſe: in quibus idem te hortor et rogo, quod pueri tibi verbis meis nuntiarunt, ut Romam protinus pergas et properes. Primum enim te præſidio eſſe volui, ſi qui eſſent inimici, quorum crudelitas nondum eſſet noſtra calamitate ſatiata. Deinde congreſſus noſtri lamentationem pertimui: digreſſum vero non tuliſſem: atque etiam idipſum, quod tu ſcribis, metuebam, ne a me diſtrahi non poſſes. His de cauſis hoc maximum malum, quod te non vidi, quo nihil amantiſſimis et conjunctiſſimis fratribus acerbius ac miſerius videtur accidere potuiſſe, minus acerbum, minus miſerum, fuit, quam fuiſſet cum congreſſio, tum vero digreſſio noſtra. Nunc, ſi potes, id quod ego, qui fortis tibi ſemper videbar, non poſſum, erige te et confirma, ſi qua ſubeunda

dimicatio erit. Spero, ſi quid mea ſpes habet auctoritatis, tibi et integritatem tuam, et amorem in te civitatis, et aliquid etiam miſericordiam noſtri, præſidii laturam. Sin eris ab iſto periculo vacuus; ages ſcilicet, ſi quid agi poſſe de nobis putabis; de quo ſcribunt ad me quidem multi multa, et ſe ſperare demonſtrant: ſed ego quid ſperem, non diſpicio, cum inimici plurimum valeant, amici partim deſeruerint me, partim etiam prodiderint; qui in meo reditu fortaſſe reprehenſionem ſui ſceleris pertimeſcant. Sed iſta qualia ſint, tu velim perſpicias, mihique declares. Ego tamen, quamdiu tibi opus erit, ſi quid periculi ſubeundum videbis, vivam. Diutius in hac vita eſſe non poſſum: neque enim tantum virium habet ulla aut prudentia, aut doctrina, ut tantum dolorem poſſit ſuſtinere. Scio fuiſſe et honeſtius moriendi tempus, et utilius: ſed non hoc ſolum, multa alia, prætermiſi: quæ ſi queri velim præterita, nihil agam, niſi ut augeam dolorem tuum, indicem ſtultitiam meam. Illud quidem nec faciendum eſt, nec fieri poteſt, me diutius, quam aut tuum tempus, aut firma ſpes, poſtulabit, in tam miſera tamque turpi vita commorari: ut qui modo fratre fuerim, liberis, conjuge, copiis, genere ipſo pecuniæ, beatiſſimus; dignitate, auctoritate, exiſtimatione, gratia, non inferior, quam qui unquam fuerunt ampliſſimi; is nunc in hac tam afflicta perditaque fortuna, neque me, neque meos, lugere diutius poſſim. Quare quid ad me ſcripſiſti de permutatione? quaſi vero nunc me non tuæ facultates ſuſtineant. Qua in re ipſa video miſer et ſentio, quid ſceleris admiſerim, cum de viſceribus tuis et filii tui ſatisfacturus ſis, quibus debes; ego acceptam ex ærario pecuniam tuo nomine fruſtra diſſiparim. Sed tamen et M. Antonio, quantum tu ſcripſeras, et Cæpioni tantundem, ſolutum eſt: mihi ad id, quod cogito, hoc quod habeo ſatis eſt: ſive enim reſtituimur, ſive deſperamur, nihil amplius opus eſt. Tu, ſi forte quid erit moleſtiæ, te ad Craſſum et ad Calidium conferas,

cenſeo. Quantum Hortenſio credendum ſit, neſcio. Me ſumma ſimulatione amoris, ſummaque aſſiduitate quotidiana, ſceleratiſſime inſidioſiſſimeque tractavit, adjuncto quoque Arrio; quorum ego conſiliis, promiſſis, præceptis, deſtitutus, in hanc calamitatem incidi. Sed hæc occultabis, ne quid obſint. Illud caveto: et eo puto per Pomponium fovendum tibi eſſe ipſum Hortenſium, ne ille verſus, qui in te erat collatus, cum ædilitatem petebas, de lege Aurelia, falſo teſtimonio confirmetur. Nihil enim tam timeo, quam ne, cum intelligant homines quantum miſericordiæ nobis tuæ preces, et tua ſalus allatura ſit, oppugnent te vehementius. Meſſalam tui ſtudioſum eſſe arbitror: Pompeium etiam ſimulatorem puto. Sed hæc utinam non experiare! quod precarer deos, niſi meas preces audire deſiiſſent. Veruntamen precor, ut his infinitis noſtris malis contenti ſint: in quibus non modo tamen nullius ineſt peccati infamia, ſed omnis dolor eſt, quod optime factis pœna eſt maxima conſtituta. Filiam meam et tuam, Ciceronemque noſtrum, quid ego, mi frater, tibi commendem? Quin illud mœreo, quod tibi non minorem dolorem illorum orbitas affert, quam mihi: ſed, te incolumi, orbi non erunt. Reliqua, ita mihi ſalus aliqua detur, poteſtaſque in patria moriendi, ut me lacrymæ non ſinunt ſcribere. Etiam Terentiam velim tueare, mihique de omnibus rebus reſcribas. Sis fortis, quoad rei natura patiatur. Idibus Juniis, Theſſalonicæ.

MARCUS Q. FRATRI S.

IV. AMABO te, mi frater, ne, ſi uno meo facto et tu et omnes mei corruiſtis, improbitati et ſceleri meo potius, quam imprudentiæ miſeriæque, aſſignes. Nullum eſt meum peccatum, niſi quod iis credidi, a quibus nefas putaram eſſe me decipi, aut etiam quibus ne id expedire

quidem arbitrabar. Intimus, proximus, familiariſſimus, quiſque aut ſibi pertimuit, aut mihi invidit. Ita mihi nihil miſero, præter fidem amicorum, cautum meum conſilium fuit. Quod ſi te ſatis innocentia tua et miſericordia hominum vindicat hoc tempore a moleſtia; perſpicis profecto ecquænam nobis ſpes ſalutis relinquatur. Nam me Pomponius, et Sextius, et Piſo noſter adhuc Theſſalonicæ retinuerunt, cum longius diſcedere propter neſcio quos motus vetarent. Verum ego magis exitum, illorum literis, quam ſpe certa, expectabam. Nam quid ſperem, potentiſſimo inimico, dominatione obtrectatorum, infidelibus amicis, pluribus invidis? De novis autem tribunis plebis eſt ille quidem in me officioſiſſimus Sextius, et, ſpero, Curtius, Milo, Fadius, Fabricius; ſed valde adverſante Clodio; qui etiam privatus eadem manu poterit conciones concitare: deinde etiam interceſſor parabitur. Hæc mihi proficiſcenti non proponebantur: ſed ſæpe triduo ſumma cum gloria dicebar eſſe rediturus. Quid tu igitur? inquies. Quid? multa convenerunt, quæ mentem exturbarent meam: ſubita defectio Pompeii, alienatio conſulum, etiam prætorum, timor publicanorum, arma. Lacrymæ meorum me ad mortem ire prohibuerunt; quod certe et ad honeſtatem et ad effugiendos intolerabiles dolores fuit aptiſſimum. Sed de hoc ſcripſi ad te in ea epiſtola, quam Phaethonti dedi. Nunc tu, quoniam in tantum luctum et laborem detruſus es, quantum nemo unquam, ſi relevare potes communem caſum miſericordia hominum, ſcilicet incredibile quiddam aſſequeris. Sin plane occidimus: me miſerum! ego omnibus meis exitio fuero, quibus ante dedecori non eram. Sed tu, ut ante ad te ſcripſi, perſpice rem, et pertenta; et ad me, ut tempora noſtra, non ut amor tuus fert, vere perſcribe. Ego vitam, quoad putabo tua intereſſe, aut ad ſpem ſervandam eſſe, retinebo. Tu nobis amiciſſimum Sextium cognoſces; credo tua cauſa, vel Lentulum, qui erit conſul: quanquam ſunt facta verbis difficiliora. Tu et quid

opus ſit, et quid ſit, videbis. Omnino, ſi tuam ſolitudinem communemque calamitatem nemo deſpexerit, aut per te confici aliquid, aut nullo modo, poterit. Sin te quoque inimici vexare cœperint, ne ceſſaris: non enim gladiis mecum, ſed litibus, agetur. Verum hæc abſint velim. Te oro, ut ad me de omnibus rebus ſcribas, et in me animi potius aut conſilii putes minus eſſe, quam antea; amoris vero et officii non minus.

EPISTOLARUM

AD Q. FRATREM

LIBER II.

Marcus Q. Fratri S.

I. EPISTOLAM, quam legiſti, mane dederam: ſed fecit humaniter Licinius, quod ad me, miſſo ſenatu, veſperi venit, ut ſi quid eſſet actum, ad te (ſi mihi videretur) perſcriberem. Senatus fuit frequentior, quam putabamus eſſe poſſe menſe Decembri ſub dies feſtos. Conſulares nos fuimus, et duo conſules deſignati, P. Servilius, M. Lucullus; Lepidus, Volcatius, Glabrio, prætores. Sane frequentes fuimus, omnino ad ducentos. Commorat expectationem Lupus. Egit cauſam agri Campani ſane accurate: auditus eſt magno ſilentio: materiam rei non ignoras: nihil ex noſtris actionibus prætermiſit. Fuerunt nonnulli aculei in C. Cæſarem, contumeliæ in Gellium, expoſtulationes cum abſente Pompeio. Cauſa ſero perorata, ſententias ſe rogaturum negavit, ne quod onus ſimultatis nobis imponeret: ex ſuperiorum temporum conviciis, et ex præſenti ſilentio, quid ſenatus ſentiret, ſe intelligere dixit. Milo cœpit dimittere. Tum Marcellinus, Noli, inquit, ex taciturnitate noſtra, Lupe, quid aut probemus hoc tempore, aut improbemus, judicare. Ego, quod ad me attinet, idemque arbitror cæteros, idcirco taceo, quod non exiſtimo, cum Pompeius abſit, cauſam agri Campani agi

convenire. Tum ille ſe ſenatum negavit tenere. Racilius ſurrexit, et de judiciis referre cœpit. Marcellinum quidem primum rogavit. Is cum graviter de Clodianis incendiis, trucidationibus, lapidationibus, queſtus eſſet, ſententiam dixit, ut ipſe judices per prætorem urbanum ſortiretur; judicum ſortitione facta, comitia haberentur: qui judicia impediviſſet, eum contra rempublicam eſſe facturum. Approbata valde ſententia, C. Cato contra dixit et Caſſius, maxima acclamatione ſenatus, cum comitia judiciis anteferret. Philippus aſſenſit Lentulo. Poſtea Racilius de privatis me primum ſententiam rogavit. Multa feci verba de toto furore latrocinioque P. Clodii: eum, tanquam reum, accuſavi multis et ſecundis admurmurationibus cuncti ſenatus. Orationem meam collaudavit ſatis multis verbis, non mehercule indiſerte, Vetus Antiſtius; iſque judiciorum cauſam ſuſcepit, antiquiſſimamque ſe habiturum dixit. Ibatur in eam ſententiam. Tum Clodius rogatus diem dicendo eximere cœpit. Furebat a Racilio ſe contumaciter urbaneque vexatum. Deinde ejus operæ repente a Græcoſtaſi et gradibus clamorem ſatis magnum ſuſtulerunt, opinor in Q. Sextilium et amicos Milonis incitatæ. Eo metu injecto, repente magna querimonia omnium diſceſſimus. Habes acta unius diei. Reliqua, ut arbitror, in menſem Januarium rejicientur. De tribunis plebis longe optimum Racilium habemus. Videtur etiam Antiſtius amicus nobis fore. Nam Plancius totus noſter eſt. Fac, ſi me amas, ut conſiderate diligenterque naviges de menſe Decembri.

Marcus Q. Fratri S.

II. NON occupatione, qua eram ſane impeditus, ſed parvula lippitudine, adductus ſum, ut dictarem hanc epiſtolam; et non, ut ad te ſoleo, ipſe ſcriberem. Et primum me tibi excuſo in eo ipſo, in quo te accuſo: me enim

adhuc nemo rogavit, num quid in Sardiniam vellem; te puto ſæpe habere, qui, num quid Romam velis, quærant. Quod ad me de Lentuli et Sexti nomine ſcripſiſti, locutus ſum cum Cincio. Quoquo modo res ſe habet, non eſt facillima; ſed habet profecto quiddam Sardinia appoſitum ad recordationem præteritæ memoriæ. Nam ut ille Gracchus augur, poſteaquam in iſtam provinciam venit, recordatus eſt, quid ſibi in campo Martio comitia conſulum habenti, contra auſpicia accidiſſet; ſic tu mihi videris in Sardinia de forma Minuciana, et de nominibus Pomponianis in otio recogitaſſe. Sed ego adhuc emi nihil. Culleonis auctio facta eſt. Tuſculano emptor nemo fuit. Si conditio valde bona fuerit, fortaſſe non omittam. De ædificatione tua Cyrum urgere non ceſſo. Spero eum in officio fore; ſed omnia ſunt tardiora propter furioſæ ædilitatis expectationem. Nam comitia ſine mora futura videntur. Edicta ſunt a. d. XI kal. Feb. Te tamen ſollicitum eſſe nolo. Omne genus a nobis cautionis adhibebitur. De rege Alexandrino factum eſt ſenatus-conſultum, cum multitudine eum reduci, periculoſum reipublicæ videri. Reliqua cum eſſet in ſenatu contentio, Lentulusne an Pompeius reduceret, obtinere cauſam Lentulus videbatur. In ea re nos et officio erga Lentulum mirifice, et voluntati Pompeii præclare, ſatisfecimus. Sed per obtrectatores Lentuli res calumnia extracta eſt. Conſecuti ſunt dies comitiales, per quos ſenatus haberi non poterat. Quid futurum ſit latrocinio tribunorum, non divino: ſed tamen ſuſpicor per vim rogationem Caninium perlaturum. In ea re Pompeius quid velit, non diſpicio. Familiares ejus quid cupiant, omnes vident. Creditores vero regis aperte pecunias ſuppeditant contra Lentulum. Sine dubio res a Lentulo remota videtur eſſe, cum magno meo dolore; quanquam multa fecit, quare, ſi fas eſſet, jure ei ſuccenſere poſſemus. Tu, ſi ita expedit, velim quam primum bona et certa tempeſtate conſcendas, ad meque venias. Innumerabiles enim res ſunt, in quibus te quotidie in omni genere deſiderem. Tui noſtrique valent. XIV. kal. Febr.

Marcus Q. Fratri S.

III. SCRIPSI ad te antea ſuperiora: nunc cognoſce poſtea quæ ſint acta. A kal. Feb. legationes in idus Febr. rejiciebantur. Eo die res confecta non eſt. A. d. IV. non. Feb. Milo affuit. Ei Pompeius advocatus venit. Dixit Marcellus a me rogatus. Honeſte diſceſſimus. Producta dies eſt in IV id. Febr. Interim rejectis legationibus in idus, referebatur de provinciis quæſtorum, et de ornandis prætoribus: ſed res, multis querelis de republica interponendis, nulla tranſacta eſt. Cato legem promulgavit de imperio Lentuli abrogando: veſtitum filius mutavit. A. d. IV id. Febr. Milo affuit. Dixit Pompeius, ſive voluit; nam ut ſurrexit, operæ Clodianæ clamorem ſuſtulerunt; idque ei perpetua oratione contigit, non modo ut acclamatione, ſed ut convicio et maledictis, impediretur. Qui ut peroravit, (nam in eo ſane fortis fuit, non eſt deterritus, dixit omnia, atque interdum etiam ſilentio, cum auctoritate peregerat) ſed ut peroravit, ſurrexit Clodius: ei tantus clamor a noſtris (placuerat enim referre gratiam) ut neque mente, neque lingua, neque ore, conſiſteret. Ea res acta eſt, cum hora VI vix Pompeius peroraſſet, uſque ad horam VIII, cum omnia maledicta, verſus etiam obſcœniſſimi, in Clodium et Clodiam dicerentur. Ille furens et exſanguis interrogabat ſuos in clamore ipſo, quis eſſet, qui plebem fame necaret. Reſpondebant operæ, *Pompeius*. Quis Alexandriam ire cuperet. Reſpondebant, *Pompeius*. Quem ire vellent. Reſpondebant, *Craſſum*. Is aderat tum Miloni animo non amico. Hora fere IX, quaſi ſigno dato, Clodiani noſtros conſputare cœperunt. Exarſit dolor. Urgere illi, ut loco nos moverent. Factus eſt a noſtris impetus: fuga operarum. Ejectus de Roſtris Clodius: ac nos quoque tum fugimus, ne quid in turba. Senatus vocatus in curiam: Pompeius domum. Neque ego

tamen in ſenatum, ne aut de tantis rebus tacerem, aut in Pompeio defendendo (nam is carpebatur a Bibulo, Curione, Favonio, Servilio filio) animos bonorum offenderem. Res in poſterum dilata eſt. Clodius in Quirinalia produxit diem. A. d. VI Id. Febr. ſenatus ad Apollinis fuit, ut Pompeius adeſſet. Acta res eſt graviter a Pompeio. Eo die nihil perfectum eſt. A. d. VII Id. ad Apollinis ſenatus-conſultum factum eſt, *Ea quæ facta eſſent a. d. VIII Id. contra rempublicam eſſe facta.* Eo die Cato eſt vehementer in Pompeium invectus, et eum oratione perpetua tanquam reum accuſavit. De me multa, me invito, cum mea ſumma laude dixit. Cum illius in me perfidiam increparet, auditus eſt magno ſilentio malevolorum. Reſpondit ei vehementer Pompeius, Craſſumque deſcripſit: dixitque aperte, ſe munitiorem ad cuſtodiendam vitam ſuam fore, quam Africanus fuiſſet, quem C. Carbo interemiſſet. Itaque magnæ mihi res jam moveri videbantur. Nam Pompeius hæc intelligit, nobiſcumque communicat, inſidias vitæ ſuæ fieri: C. Catonem a Craſſo ſuſtentari: Clodio pecuniam ſuppeditari: utrumque et ab eo, et a Curione, Bibulo, cæteriſque ſuis obtrectatoribus, confirmari: vehementer eſſe providendum, ne opprimatur, concionario illo populo a ſe prope alienato, nobilitate inimica, non æquo ſenatu, juventute improba. Itaque ſe comparat, homines ex agris arceſſit. Operas autem ſuas Clodius confirmat: manus ad Quirinalia paratur: in eo multo ſumus ſuperiores ipſius copiis. Sed magna manus ex Piceno et Gallia expectatur, ut etiam Catonis rogationibus de Milone et Lentulo reſiſtamus. A. d. IV Id. Sextius ab indice Cn. Nerio Pupinia, de ambitu eſt poſtulatus; et eodem die a quodam M. Tullio de vi. Is erat æger. Domum (ut debuimus) ad eum ſtatim venimus; eique nos totos tradidimus; idque fecimus præter hominum opinionem, qui nos ei jure ſuccenſere putabant, ut humaniſſimi gratiſſimique et ipſi et omnibus videremur: itaque faciemus. Sed idem Nerius index edidit ad allegatos Cn. Lentulum Vacciam et C. Cornelium.

Eodem die ſenatus-conſultum factum eſt, *Ut ſodalitates decuriatique diſcederent; lexque de iis ferretur, ut, qui non diſceſſiſſent, ea pœna, quæ eſt de vi, tenerentur.* A. d. III Id. dixi pro Beſtia de ambitu apud prætorem Cn. Domitium in foro medio, maximo conventu; incidique in eum locum in dicendo, cum Sextius, multis in templo Caſtoris vulneribus acceptis, ſubſidio Beſtiæ ſervatus eſſet. Hic προσωκονομησάμην quiddam εὐκαίρως de iis quæ in Sextium apparabantur crimina; et eum ornavi veris laudibus, magno aſſenſu omnium. Res homini fuit vehementer grata. Quæ tibi eo ſcribo, quod me de retinenda Sextii gratia literis ſæpe monuiſti. Prid. Id. hæc ſcripſi ante lucem. Eo die apud Pomponium in ejus nuptiis eram cœnaturus. Cætera ſunt in rebus noſtris, cujuſmodi tu mihi fere diffidenti prædicabas, plena dignitatis et gratiæ: quæ quidem tua, mi frater, prudentia, patientia, virtute, pietate, ſuavitate etiam, tibi mihique ſunt reſtituta. Domus tibi ad lucum Piſonis Liciniana conducta eſt: ſed, ut ſpero, paucis menſibus poſt kalendis Quint. in tuam commigrabis. Tuam in Carinis mundi habitatores Lamiæ conduxerunt. A te poſt illam Olbienſem epiſtolam nullas literas accepi. Quid agas, et ut te oblectes, ſcire cupio; maximeque teipſum videre quamprimum. Cura, mi frater, ut valeas: et quanquam eſt hiems, tamen Sardiniam iſtam eſſe cogites. XV. kal. Mart.

MARCUS Q. FRATRI S.

IV. SEXTIUS noſter abſolutus eſt a. d. II Id. Mart. et, quod vehementer interfuit reipublicæ nullam videri in ejuſmodi cauſa diſſenſionem eſſe, omnibus ſententiis abſolutus eſt. Illud, quod tibi ſæpe curæ eſſe intellexeram, ne cui iniquo relinqueremus vituperandi locum, qui nos ingratos eſſe diceret, niſi illius perverſitatem quibuſdam in rebus quam humaniſſime ferremus, ſcito hoc nos in eo judicio conſecutos

eſſe, ut omnium gratiſſimi judicaremur. Nam in defendendo moroſo homine cumulatiſſime ſatisfecimus, et (id quod ille maxime cupiebat) Vatinium, a quo palam oppugnabatur, arbitratu noſtro concidimus, diis hominibuſque plaudentibus. Quinetiam Paulus noſter cum teſtis productus eſſet in Sextium, confirmavit ſe nomen Vatinii delaturum, ſi Macer Licinius cunctaretur; et Macer a Sextii ſubſelliis ſurrexit, ac ſe illi non defuturum affirmavit. Quid quæris? homo petulans et audax, Vatinius valde perturbatus debilitatuſque diſceſſit. Quintus tuus, puer optimus, eruditur egregie. Hoc nunc magis animadverto, quod Tyrannio docet apud me. Domus utriuſque noſtrum ædificatur ſtrenue. Redemptori tuo dimidium pecuniæ curavi. Spero nos ante hiemem contubernales fore. De noſtra Tullia, tui mehercule amantiſſima, ſpero cum Craſſipede nos confeciſſe. Dies erant duo, qui poſt Latinas habentur religioſi; cæterum, quî confectum erat Latiar, erat exiturus.

MARCUS Q. FRATRI S.

V. DEDERAM ad te literas antea, quibus erat ſcriptum, Tulliam noſtram Craſſipedi prid. Non. April. eſſe deſponſatam; cæteraque de re publica privataque perſcripſeram. Poſtea ſunt hæc acta. Non. April. ſenatus-conſulto Pompeio pecunia decreta in rem frumentariam ad H-S cccc. Sed eodem die vehementer actum de agro Campano, clamore ſenatus prope concionali: acriorem cauſam inopia pecuniæ faciebat, et annonæ caritas. Non prætermittam, ne illud quidem; M. Furium Flaccum, equitem Romanum, hominem nequam, Capitolini et Mercuriales de collegio ejecerunt, præſentem, ad pedes uniuſcujuſque jacentem.

Marcus Q. Fratri S.

VI. ANTE diem VIII Id. April. ſponſalia Craſſipedi præbui. Huic convivio puer optimus Quintus tuus meuſque, quod perleviter commotus fuerat, defuit. A. d. VI Id. April. veni ad Quintum, eumque vidi plane integrum; multumque is mecum ſermonem habuit et perhumanum, de diſcordiis mulierum noſtrarum. Quid quæris? nihil feſtivius. Pomponia autem etiam de te queſta eſt: ſed hæc coram agemus. A puero ut diſceſſi, in aream tuam veni: res agebatur multis ſtructoribus. Longilium redemptorem cohortatus ſum: fidem mihi faciebat ſe velle nobis placere. Domus erit egregia: magis enim cerni jam poterat, quam quantum ex forma judicabamus. Itemque noſtra celeriter ædificabatur. Eo die cœnavi apud Craſſipedem. Cœnatus, in hortos ad Pompeium lectica latus ſum. Lucceium convenire non potueram, quod abfuerat: videre autem volebam, quod eram poſtridie Roma exiturus, et quod ille in Sardiniam iter habebat. Hominem conveni, et ab eo petivi, ut quamprimum te nobis redderet. Statim dixit. Erat autem iturus (ut aiebat) a. d. III Id. Apr. ut aut Labrone, aut Piſis, conſcenderet. Tu, mi frater, ſimulac ille venerit, primam navigationem (dummodo idonea tempeſtas ſit) ne omiſeris. Ἀμφιλαφίαν autem illam quam tu ſoles dicere, bono modo deſidero, ſic prorſus, ut advenientem excipiam libenter; latentem etiam nunc non excitem. Tribus locis ædifico; reliqua reconcinno; vivo paulo liberalius, quam ſolebam. Opus erat, ſi te haberem, pauliſper fabris locum darem. Sed et hæc (ut ſpero) brevi inter nos communicabimus. Res autem Romanæ ſic ſeſe habent. Conſul eſt egregius Lentulus, non impediente collega: ſic, inquam, bonus; ut meliorem non viderim. Dies comitiales exemit omnes. Nam etiam Latinæ inſtaurantur: nec tamen deerant ſupplicationes.

Sic legibus pernicioſiſſimis obſiſtitur, maxime Catonis: cui tamen egregie impoſuit Milo noſter. Nam ille vindex gladiatorum et beſtiariorum emerat de Coſconio et Pomponio beſtiarios; nec ſine his armatis unquam in publico fuerat. Hos alere non poterat: itaque vix tenebat. Senſit Milo: dedit cuidam non familiari negotium, qui ſine ſuſpicione emeret eam familiam a Catone: quæ ſimulatque abducta eſt, Racilius, qui unus eſt hoc tempore tribunus plebis, rem patefecit, eoſque homines ſibi emptos eſſe dixit (ſic enim placuerat) et tabulam proſcripſit, *Se familiam Catonianam venditurum.* In eam tabulam magni riſus conſequebantur. Hunc igitur Catonem Lentulus a legibus removit, et eos qui de Cæſare monſtra promulgarunt, quibus intercederet nemo. Nam quod de Pompeio Caninius agit, ſane quam refrixit: neque enim res probatur; et Pompeius noſter in amicitia P. Lentuli vituperatur, et hercule non eſt idem. Nam apud illam perditiſſimam atque infimam fæcem populi, propter Milonem, ſuboffendit: et boni multa ab eo deſiderant, multa reprehendunt. Marcellinus autem hoc uno mihi quidem non ſatisfacit, quod eum nimis aſpere tractat, quanquam id ſenatu non invito facit: quo ego me libentius a curia, et ab omni parte reipublicæ, ſubtraho. In judiciis ii ſumus, qui fuimus. Domus celebratur, ita ut cum maxime. Unum accidit imprudentia Milonis incommode de Sex. Clodio, quem neque hoc tempore, neque ab imbecillis accuſatoribus, mihi placuit accuſari. Ei tres ſententiæ teterrimæ in conſilio defuerunt: itaque hominem populus revocat, et retrahatur neceſſe eſt. Non enim ferunt homines: et quia, cum apud ſuos diceret, pene damnatus eſt, vident damnatum. Ea ipſa in re Pompeii offenſio nobis obſtitit: ſenatorum enim urna copioſe abſolvit, Equitum adæquavit, Tribuni ærarii condemnarunt. Sed hoc incommodum conſolantur quotidianæ damnationes inimicorum, in quibus me perlubente Servius alliſus eſt, cæteri conciduntur. C. Cato concionatus eſt comitia haberi non ſiturum, ſi ſibi cum populo dies agendi

eſſent exempti. Appius a Cæſare nondum redierat. Tuas mirifice literas expecto; atque adhuc clauſum mare ſcio fuiſſe: ſed quoſdam veniſſe tamen Olbia dicebant, qui te unice laudarent, plurimique in provincia fieri dicerent. Iidem aiebant nuntiare te prima navigatione tranſmiſſurum; id cupio: et quanquam teipſum ſcilicet maxime, tamen etiam literas tuas ante, expecto. Mi frater, vale.

Marcus Q. Fratri S.

VII. ANTE diem III Id. April. ante lucem hanc epiſtolam dictaveram, ſcripſeramque in itinere, ut eo die apud T. Titium in Anagnino manerem. Poſtridie autem in Laterio cogitabam: inde, cum in Arpinati quinque dies fuiſſem, ire in Pompeianum: rediens aſpicere Cumanum, ut, quoniam in Non. Maias Miloni dies prodita eſt, prid. Non. Romæ eſſem, teque, mi cariſſime et ſuaviſſime frater, ad eam diem (ut ſperabam) viderem. Ædificationem Arcani ad tuum adventum ſuſtentari placebat. Fac, mi frater, ut valeas, quamprimumque venias.

Marcus Q. Fratri S.

VIII. O LITERAS mihi tuas jucundiſſimas, expectatas, ac primo quidem cum deſiderio, nunc vero etiam cum timore! Atque has ſcito literas me ſolas accepiſſe poſt illas, quas tuus nauta attulit, Olbia datas. Sed cætera (ut ſcribis) præſenti ſermoni reſerventur. Hoc tamen non queo differre. Id. Maiis ſenatus frequens divinus fuit in ſupplicatione Gabinio deneganda. Adjurat Procilius hoc nemini accidiſſe. Foris valde plauditur. Mihi cum ſua ſponte jucundum, tum jucundius, quod me abſente, (eſt enim εἰλικρινὲς judicium)

ſine oppugnatione, ſine gratia noſtra. Eram Antii. Quod idibus et poſtridie fuerat dictum, de agro Campano actum iri, non eſt actum: in hac cauſa mihi aqua hæret. Sed plura, quam conſtitueram: coram enim. Vale, mi optime et optatiſſime frater, et advola: idem te noſtri rogant pueri: illud ſcilicet, cœnabis cum veneris.

Marcus Q. Fratri S.

IX. PLACITURUM tibi eſſe librum meum ſuſpicabar; tam valde placuiſſe quam ſcribis, valde gaudeo. Quod me admones de noſtra Urania, ſuadeſque ut meminerim Jovis orationem, quæ eſt in extremo illo libro; ego vero memini, et illa omnia mihi magis ſcripſi, quam cæteris. Sed tamen poſtridie quam tu es profectus, multa nocte cum Vibullio veni ad Pompeium. Cumque ego egiſſem de iſtis operibus atque inſcriptionibus, per mihi benigne reſpondit: magnam ſpem attulit: cum Craſſo ſe dixit loqui velle, mihique ut idem facerem, ſuaſit. Craſſum conſulem ex ſenatu domum reduxi: ſuſcepit rem, dixitque eſſe, quod Clodius hoc tempore cuperet per ſe et per Pompeium conſequi: putare ſe, ſi ego eum non impedirem, poſſe me adipiſci ſine contentione quod vellem. Totum ei negotium permiſi, meque in ejus poteſtate dixi fore. Interfuit huic ſermoni P. Craſſus adoleſcens, noſtri (ut ſcis) ſtudioſiſſimus. Illud autem, quod cupit Clodius, eſt legatio aliqua, ſi minus per ſenatum, per populum, libera, aut Byzantium, aut ad Brogitarum, aut utrumque. Plena res nummorum. Quod ego non nimium laboro, etiam ſi minus aſſequor quod volo. Pompeius tamen cum Craſſo locutus eſt; videntur negotium ſuſcepiſſe. Si perficiunt, optime: ſin minus, ad noſtrum Jovem revertamur. A. d. III Id. Maii ſenatus-conſultum eſt factum de ambitu in Afranii ſententiam, quam ego dixeram, cum tu adeſſes, ſed magno cum gemitu

ſenatus. Conſules non ſunt perſecuti eorum ſententias, qui Afranio cum eſſent aſſenſi, addiderunt, ut prætores ita crearentur, ut dies LX privati eſſent. Eo die Catonem plane repudiarunt. Quid multa? tenent omnia, idque ita omnes intelligere volunt.

MARCUS Q. FRATRI S.

X. TU metuis, ne me interpelles? Primum ſi in iſto eſſem, tu ſcis, quid ſit interpellare. An te Ateius? Mehercule mihi docere videbaris iſtius generis humanitatem: qua quidem ego nihil utor abs te. Tu vero ut me et appelles, et interpelles, et obloquare, et colloquare, velim. Quid enim mihi ſuavius? Non mehercule quiſquam μȣσοπάτακτος libentius ſua recentia poemata legit, quam ego te audio quacunque de re, publica, privata, ruſtica, urbana. Sed mea factum eſt inſulſa verecundia, ut te proficiſcens non tollerem. Oppoſuiſti ſemel ἀντείσακτον cauſam, Ciceronis noſtri valetudinem: conticui. Iterum cæteri omnes: quievi. Nunc mihi jucunditatis plena epiſtola hoc adſperſit moleſtiæ, quod videris, ne mihi moleſtus eſſes, veritus eſſe, atque etiam nunc vereri. Litigarem tecum, ſi fas eſſet: ſed mehercule iſtuc ſi unquam ſuſpicatus ero, nihil dicam aliud, niſi verebor, nequando ego tibi, cum ſum una, moleſtus ſim. Video te ingemuiſſe. Sic fit, εἰδ᾽ ἐν ἄια ἔζησας. Nunquam enim dicam ἔα πάσας. Marium autem noſtrum in lecticam mehercule conjeciſſem, non illam regis Ptolemæi Anicianam. Memini enim cum hominem portarem ad Baias, Neapoli, octophoro Aniciano, machærophoris centum ſequentibus, miros riſus nos edere, cum ille ignarus ſui comitatus, repente aperuit lecticam, et pene ille timore, ego riſu corrui. Tunc, ut dico, certe ſuſtuliſſem, ut aliquando ſubtilitatem veteris urbanitatis et humaniſſimi ſermonis attingerem: ſed hominem infirmum in villam apertam,

ac ne rudem quidem etiam nunc, invitare nolui. Hoc vero mihi peculiare fuerit, hîc etiam iſto frui: nam illorum prædiorum ſcito mihi vicinum Marium lumen eſſe. Apud Anicium videbimus, ut paratum ſit. Nos enim ita philologi ſumus, ut vel cum fabris habitare poſſimus. Habemus hanc philoſophiam, non ab Hymetto, ſed ab area Syra. Marius et valetudine eſt et natura imbecillior. De interpellatione tantum ſumam a vobis temporis ad ſcribendum, quantum dabitis. Utinam nihil detis, ut potius veſtra injuria, quam ignavia mea, ceſſem! De republica nimium te laborare doleo, et meliorem civem eſſe, quam Philoctetem, qui, accepta injuria, illa ſpectacula quærebat, quæ tibi acerba eſſe video. Amabo te, advola: conſolabor te, et omnem abſtergebo dolorem; et adduc, ſi me amas, Marium. Sed adproperate. Hortus domi eſt.

Marcus Q. Fratri S.

XI. EPISTOLAM hanc convicio efflagitarunt codicilli tui: nam res quidem ipſa, et is dies quo tu es profectus, nihil mihi ad ſcribendum argumenti ſane dabat. Sed quemadmodum coram cum ſumus, ſermo nobis deeſſe non ſolet, ſic epiſtolæ noſtræ debent interdum hallucinari. Tenediorum igitur libertas ſecuri Tenedia præciſa eſt; cum eos præter me, et Bibulum, et Calidium, et Favonium, nemo defenderet. De te magis ab Sipylo mentio eſt honorifica facta, cum te unum dicerent poſtulationi L. Sextii Panſæ reſtitiſſe. Reliquis diebus, ſi quid erit, quod te ſcire opus ſit, aut etiam ſi nihil erit, tamen ſcribam quotidie aliquid. Prid. Id. neque tibi, neque Pomponio, deero. Lucretii poemata, ut ſcribis, ita ſunt multis luminibus ingenii; multæ tamen artis. Sed cum veneris, virum te putabo, ſi Salluſtii Empedoclea legeris; hominem non putabo. Vale.

MARCUS Q. FRATRI S.

XII. GAUDEO tibi jucundas eſſe meas literas: nec tamen habuiſſem ſcribendi nunc quidem ullum argumentum, niſi tuas accepiſſem. Nam prid. Id. cum Appius ſenatum infrequentem coegiſſet, tantum fuit frigus, ut populi convicio coactus ſit nos dimittere. De Commageno rege, quod rem totam diſcuſſeram, mihi et per ſe et per Pomponium blanditur Appius. Videt enim, hoc genere dicendi ſi utar in cæteris, Februarium ſterilem futurum: eumque luſi jocoſe ſatis; neque ſolum illud extorſi oppidulum, quod erat poſitum in Euphrate et Zeugmate, ſed præterea togam ſum ejus prætextam, quam erat adeptus Cæſare conſule, magno hominum riſu cavillatus. Quod vult, inquam, renovare honores eoſdem; quo minus togam prætextam quotannis interpolet, decernendum nihil cenſeo. Vos autem homines nobiles, qui Buſrenum prætextatum non ferebatis, Commagenum feretis? Genus vides et locum jocandi. Multa dixi in ignobilem regem, quibus totus eſt exploſus. Quo genere commotus (ut dixi) Appius totum me amplexatur: nihil eſt enim facilius, quam reliqua diſcutere. Sed non faciam ut illum offendam, ne imploret fidem Jovis Hoſpitalis: Graios omnes convocet, per quos mecum in gratiam rediit. Theopompo ſatisfaciemus. De Cæſare fugerat me ad te ſcribere. Video enim, quas tu literas expectaris. Sed ille ſcripſit ad Balbum, faſciculum illum epiſtolarum, in quo fuerat et mea, et Balbi, totum ſibi aqua madidum redditum eſſe; ut ne illud quidem ſciat, meam fuiſſe aliquam epiſtolam. Sed ex Balbi epiſtola pauca verba intellexerat, ad quæ reſcripſit his verbis, *De Cicerone video te quiddam ſcripſiſſe, quod ego non intellexi; quantum autem conjectura conſequebar, id erat hujuſmodi, ut magis optandum, quam ſperandum, putarem.* Itaque poſtea miſi ad Cæſarem eodem illo exemplo literas. Jocum

autem illius de ſua egeſtate ne ſis aſpernatus. Ad quem ego reſcripſi, nihil eſſe, quod poſthac arcæ noſtræ fiducia conturbaret; luſique in eo genere et familiariter, et cum dignitate. Amor autem ejus erga nos perfertur omnium nuntiis ſingularis. Et literæ quidem ad id quod expectas, fere cum tuo reditu jungentur. Reliqua ſingulorum dierum ſcribemus ad te, ſi modo tabellarios tu præbebis. Quanquam ejuſmodi frigus impendebat, ut ſummum periculum eſſet, ne Appio ſuæ ædes urerentur. Vale.

MARCUS Q. FRATRI S.

XIII. RISI nivem atram, teque hilari animo eſſe et prompto ad jocandum valde me juvat. De Pompeio aſſentior tibi, vel tu potius mihi. Nam, ut ſcis, jampridem iſtum canto Cæſarem: mihi crede, in ſinu eſt, neque ego diſcingor. Cognoſce nunc idus. Decimus erat Cælio dies. Domitius ad numerum judices non habuit. Vereor, ne homo teter et ferus Pola Servius ad accuſationem veniat: nam noſter Cælius valde oppugnatur a gente Clodia. Certi nihil eſt adhuc: ſed veremur. Eodem igitur die Tyriis eſt ſenatus datus frequens: frequentes contra Syriaci publicani. Vehementer vexatus Gabinius: exagitati tamen a Domitio publicani, quod eum eſſent cum equis proſecuti. Noſter Lamia paulo ferocius, cum Domitius dixiſſet, *Veſtra culpa hæc acciderunt, Equites Romani; diſſolute enim judicatis: Nos judicamus, vos laudatis*, inquit. Actum eſt eo die nihil: nox diremit. Comitialibus diebus, qui Quirinalia ſequuntur, Appius interpretatur non impediri ſe lege Pupia, quo minus habeat ſenatum, et quod Gabinia ſanctum ſit, etiam cogi ex kal. Feb. uſque ad kal. Martias, legatis ſenatum quotidie dari. Ita putantur detrudi comitia in menſem Martium. Sed tamen his comitialibus Tribuni plebis de Gabinio ſe acturos eſſe dicunt. Omnia colligo, ut novi ſcribam

F 2

aliquid ad te : ſed ut vides, res me ipſa deficit. Itaque ad Calliſthenem et ad Philiſtum redeo : in quibus te video volutatum. Calliſthenes quidem, vulgare et notum negotium ; quemadmodum Græci aliquot locuti ſunt. Siculus ille capitalis, creber, acutus, brevis, pene puſillus Thucydides : ſed utros ejus habueris libros (duo enim ſunt corpora) an utroſque, neſcio. Me magis de Dionyſio delectat : ipſe eſt enim veterator magnus, et perfamiliaris Philiſto. Sed quod adſcribis, aggrederiſne ad hiſtoriam ? Me auctore potes : et, quoniam tabellarios ſubminiſtras, hodierni diei res geſtas Lupercalibus habebis. Oblecta te cum Cicerone noſtro quam belliſſime.

Marcus Q. Fratri S.

XIV. DUAS adhuc a te accepi epiſtolas ; quarum alteram in ipſo diſceſſu noſtro, alteram Arimino, datam. Plures, quas ſcribis te dediſſe, non acceperam. Ego me in Cumano et Pompeiano, præterquam quod ſine te, cæterum ſatis commode oblectabam, et eram in iiſdem locis uſque ad kal. Jun. futurus. Scribebam illa, quæ dixeram, πολιτικά ; ſpiſſum ſane opus et operoſum. Sed ſi ex ſententia ſucceſſerit, bene erit opera poſita : ſin minus, in illud ipſum mare dejiciemus, quod ſcribentes ſpectamus. Aggrediemur alia, quoniam quieſcere non poſſumus. Tua mandata perſequar diligenter, et adjungendis hominibus, et quibuſdam non alienandis. Maximæ mihi vero curæ erit, ut Ciceronem tuum noſtrumque videam, ſcilicet quotidie : ſed inſpiciam, quid diſcat, quam ſæpiſſime : et, niſi ille contemnet, etiam magiſtrum me ei profitebor : cujus rei nonnullam conſuetudinem nactus ſum in hoc horum dierum otio, Cicerone noſtro minore perdocendo. Tu, quemadmodum ſcribis, quod etiam ſi non ſcriberes, facere te diligentiſſime tamen ſciebam, facies, ſcilicet ut mea mandata digeras, perſequare, conficias. Ego cum Romam

venero, nullum prætermittam Cæſaris tabellarium, cui literas ad te non dem. His diebus (ignoſces) cui darem fuit nemo ante hunc M. Orſium equitem Romanum, noſtrum et pernecesſarium, et quod eſt ex municipio Atellano, quod ſcis eſſe in fide noſtra. Itaque eum tibi commendo majorem in modum, hominem domi ſplendidum, gratioſum etiam extra domum: quem fac ut tua liberalitate tibi obliges. Eſt tribunus militum in exercitu noſtro. Gratum hominem obſervantemque cognoſces. Trebatium ut valde ames, vehementer te rogo. Vale.

Marcus Q. Fratri S.

XV. ANTE diem IV Non. Jun. quo die Romam veni, accepi tuas literas datas Placentiæ: deinde alteras poſtridie, datas Laude Nonis, cum Cæſaris literis refertis omni officio, diligentia, ſuavitate. Sunt iſta quidem magna, vel potius maxima: habent enim vim magnam ad gloriam, et ad ſummam dignitatem. Sed mihi crede, quem noſti; quod in iſtis rebus ego plurimi æſtimo, id jam habeo; te ſcilicet primum tam inſervientem communi dignitati; deinde Cæſaris tantum in me amorem, quem omnibus his honoribus, quos me a ſe expectare vult, antepono. Literæ vero ejus una datæ cum tuis, quarum initium eſt, quam ſuavis ei tuus adventus fuerit, et recordatio veteris amoris; deinde, ſe effecturum, ut ego in medio dolore ac deſiderio tui, te, cum a me abeſſes, potiſſimum ſecum eſſe lætarer, incredibiliter delectarunt. Quare facis tu quidem fraterne, quod me hortaris, ſed mehercule currentem nunc quidem, ut omnia mea ſtudia in iſtum unum conferam. Ego vero ardenti quidem ſtudio: ac fortaſſe efficiam, quod ſæpe viatoribus, cum properant, evenit; ut, ſi ſerius, quam voluerunt, forte ſurrexerint, properando etiam citius, quam ſi de multa nocte vigilaſſent, perveniant quo velint: ſic ego, quoniam in iſto homine colendo tam indormivi diu, te

mehercule ſæpe excitante, curſu corrigam tarditatem, tum equis, tum vero (quoniam ſcribis poema ab eo noſtrum probari) quadrigis poeticis. Modo mihi date Britanniam, quam pingam coloribus tuis, penicillo meo. Sed quid ago? quod mihi tempus, Romæ præſertim, ut iſte me rogat, manenti, vacuum oſtenditur? ſed videro: fortaſſe enim (ut fit) vincet tuus amor omnes difficultates. Trebatium quod ad ſe miſerim, perſalſe et humaniter etiam gratias mihi agit: negat enim, in tanta multitudine eorum, qui una eſſent, quemquam fuiſſe, qui vadimonium concipere poſſet. M. Curtio tribunatum ab eo petivi (nam Domitius ſe derideri putaſſet, ſi eſſet a me rogatus: hoc enim eſt ejus quotidianum, ſe ne tribunum militum quidem facere: etiam in ſenatu luſit, Appium collegam propterea iſſe ad Cæſarem, ut aliquem tribunatum auferret) ſed in alterum annum. Id et Curtius ita volebat. Tu, quemadmodum me cenſes oportere eſſe in republica, et in noſtris inimicitiis, ita et eſſe, et fore, auricula infima ſcito molliorem. Res Romanæ ſe ſic habebant. Erat nonnulla ſpes comitiorum, ſed incerta: erat aliqua ſuſpicio dictaturæ, ne ea quidem certa: ſummum otium forenſe, ſed ſeneſcentis magis civitatis, quam acquieſcentis. Sententia autem noſtra in ſenatu ejuſmodi, magis ut alii nobis aſſentiantur, quam noſmetipſi. Τοιαῦθ' ὁ τλήμων πόλεμος ἐξεργάζεται. Calamo et atramento temperato, charta etiam dentata, res agetur. Scribis enim te meas literas ſuperiores vix legere potuiſſe: in quo nihil eorum, mi frater, fuit, quæ putas: neque enim occupatus eram, neque perturbatus, nec iratus alicui: ſed hoc facio ſemper, ut quicunque calamus in manus meas venerit, eo ſic utar tanquam bono. Verum attende nunc, mi optime et ſuaviſſime frater, ad ea dum reſcribo, quæ tu in hac eadem brevi epiſtola πραγματικῶς valde ſcripſiſti. De quo petis, ut ad te nihil occultans, nihil diſſimulans, nihil tibi indulgens, genuine fraterneque reſcribam: id eſt, utrum voles, ut dixerimus, ad expediendum te, ſi cauſa ſit,

commorere. Si, mi Quinte, parva aliqua res eſſet, in qua ſciſcitarere quid vellem; tamen, cum tibi permiſſurus eſſem, ut faceres, quod velles, ego ipſe, quid vellem, oſtenderem. In hac vero re hoc profecto quæris, cujuſmodi illum annum, qui ſequitur, expectem: plane aut tranquillum nobis, aut certe munitiſſimum; quod quotidie domus, quod forum, quod theatri ſignificationes declarant: nec laborant, quod mea conſcientia copiarum noſtrarum, quod Cæſaris, quod Pompeii, gratiam tenemus. Hæc me, ut confidam, faciunt. Sin aliquis erumpet amentis hominis furor, omnia ſunt ad eum frangendum expedita. Hæc ita ſentio, judico, ad te explorate ſcribo: dubitare te, non aſſentatorie, ſed fraterne, veto. Quare ſuavitatis equidem noſtræ fruendæ cauſa, cuperem te ad id tempus venire, quod dixeras: ſed illud malo tamen quod putas, magis etiam illa (etenim magis æſtimo me) ἀμφιλαφίαν illam tuam, et expectationem debitorum tuorum. Illud quidem ſic habeto, nihil nobis expeditis, ſi valebimus, fore fortunatius. Parva ſunt quæ deſunt, noſtris quidem moribus, et ea ſunt ad explicandum expeditiſſima, modo valeamus. Ambitus redit immanis: nunquam fuit par. Idibus Quintilibus fœnus fuit beſſibus ex triente, coitione Memmii, quam cum Domitio habuit. Scaurus, unum vincere. Meſſala flaccet. Non dico ὑπερϐολικῶς: vel H-S centies conſtituunt in prærogativa pronuntiare. Res ardet invidia. Tribunitii candidati compromiſerunt, H-S quingenis in ſingulos apud M. Catonem depoſitis, petere ejus arbitratu, ut qui contra feciſſet, ab eo condemnaretur. Quæ quidem comitia gratuita ſi fuerint, ut putantur, plus unus Cato fuerit, quam omnes leges, omneſque judices.

MARCUS Q. FRATRI S.

XVI. CUM a me literas librarii manu acceperis, ne paulum otii me habuiſſe judicato; cum autem mea, nullum. Sic enim habeto, nunquam me a cauſis et judiciis diſtrictiorem fuiſſe, atque id anni tempore graviſſimo, et caloribus maximis. Sed hæc (quoniam tu ita perſcribis) ferenda ſunt; neque committendum, ut aut ſpei, aut cogitationi veſtræ, ego videar defuiſſe; præſertim cum, tametſi id difficilius fuerit, tamen ex hoc labore magnam gratiam magnamque dignitatem ſim collecturus. Itaque, ut tibi placet, damus operam, ne cujus animum offendamus, atque ut etiam ab iis ipſis, qui nos cum Cæſare tam conjunctos dolent, diligamur: ab æquis vero, aut etiam a propenſis in hanc partem, vehementer et colamur et amemur. De ambitu cum atrociſſime ageretur in ſenatu multos dies, quod ita erant progreſſi candidati conſulares ut non eſſet ferendum, in ſenatu non fui. Statui ad nullam medicinam reipublicæ ſine magno præſidio accedere. Quo die hæc ſcripſi, Druſus erat de prævaricatione a tribunis ærariis abſolutus, in ſumma quatuor ſententiis, cum Senatores et Equites damnaſſent. Ego eodem die poſt meridiem Vatinium aderam defenſurus: ea res facilis eſt. Comitia in menſem Sept. rejecta ſunt. Scauri judicium ſtatim exercebitur: cui nos non deerimus. Συνδείπνους Σοφοκλέους, quanquam a te actam fabellam video eſſe feſtive, nullo modo probavi. Venio nunc ad id, quod neſcio an primum eſſe debuerit. O jucundas mihi tuas de Britannia literas! Timebam Oceanum, timebam littus inſulæ. Reliqua non equidem contemno, ſed plus habent tamen ſpei, quam timoris, magiſque ſum ſollicitus expectatione ea, quam metu. Te vero ὑπόθεσιν ſcribendi egregiam habere video. Quos tu ſitus, quas naturas rerum et locorum, quos mores, quas gentes, quas pugnas, quem vero ipſum imperatorem,

habes ? Ego te libenter, ut rogas, quibus rebus vis, adjuvabo, et tibi verſus, quos rogas, γλαῦκ' εἰς Ἀθήνας, mittam. Sed heus tu, celari videor a te. Quomodonam, mi frater, de noſtris verſibus Cæſar ? nam primum librum ſe legiſſe ſcripſit ad me ante : et prima ſic, ut neget ſe, ne Græca quidem, meliora legiſſe : reliqua ad quendam locum ῥαθυμώτερα : hoc enim utitur verbo. Dic mihi verum, num aut res eum, aut χαρακτὴρ, non delectat ? Nihil eſt quod vereare : ego enim ne pilo quidem minus me amabo. Hac de re φιλαλήθως, et, ut ſoles, ſcribe fraterne.

EPISTOLARUM

AD Q. FRATREM

LIBER III.

Marcus Q. Fratri S.

I. EGO ex magnis caloribus (non enim meminimus majores) in Arpinati ſumma cum amœnitate fluminis me refeci ludorum diebus, Philotimo tribulibus commendatis. In Arcano a. d. IV Idus Sept. fui. Ibi Meſſidium cum Philoxeno, aquamque, quam ii ducebant non longe a villa, belle ſane fluentem vidi, præſertim maxima ſiccitate; uberioremque aliquanto ſeſe collecturos eſſe dicebant. Apud Herum recte erat. In Manliano offendi Diphilum Diphilo tardiorem: ſed tamen nihil ei reſtabat præter balnearia, et ambulationem, et aviarium. Villa mihi valde placuit, propterea quod ſummam dignitatem pavimentata porticus habebat: quod mihi nunc denique apparuit, poſteaquam et ipſa tota patet, et columnæ politæ ſunt. Totum in eo eſt (quod mihi erit curæ) tectorium ut concinnum ſit. Pavimenta recte fieri videbantur. Cameras quaſdam non probavi, mutarique juſſi. Quo loco in porticu te ſcribere aiunt ut atriolum fiat, mihi, ut eſt, magis placebat: neque enim ſatis loci eſſe videbatur atriolo; neque fere ſolet niſi in his ædificiis fieri, in quibus eſt atrium majus; nec habere poterat adjuncta cubicula, et ejuſmodi membra. Nunc hoc vel honeſtate teſtudinis, vel valde boni æſtivum locum

obtinebit. Tu tamen ſi aliter ſentis, reſcribe quam primum. In balneariis, aſſa in alterum apodyterii angulum promovi, propterea quod ita erant poſita, ut eorum vaporarium, ex quo ignis erumpit, eſſet ſubjectum cubiculis. Subgrande cubiculum autem, et hibernum altum, valde probavi, quod et ampla erant, et loco poſita, ambulationis uno latere, eo quod eſt proximum balneariis. Columnas neque rectas, neque e regione, Diphilus collocarat: eas ſcilicet demolietur: aliquando perpendiculo et linea diſcet uti. Omnino ſpero paucis menſibus opus Diphili perfectum fore: curat enim diligentiſſime Cæſius, qui tum mecum fuit.

II. Ex eo loco recta, Vitularia via, profecti ſumus in Fufidianum fundum, quem tibi proximis nuntiis Arpini de Fufidio H-S CCCIƆƆƆ emeramus. Ego locum æſtate umbroſiorem vidi nunquam; permultis locis aquam profluentem, et eam uberem. Quid quæris? Jugera L prati Cæſius irrigaturum facile te arbitrabatur. Equidem hoc, quod melius intelligo, affirmo, mirifica ſuavitate te villam habiturum, piſcina et ſalientibus additis, palæſtra et ſilva viridicata. Fundum audio te hunc Bovillanum velle retinere: de eo quid videatur, ipſe conſtitues. Calvus aiebat, aqua dempta, et ejus aquæ jure conſtituto, et ſervitute fundo illi impoſita, tamen nos pretium ſervare poſſe, ſi vendere vellemus. Meſſidium mecum habui. Is ſe ternis nummis in pedem tecum tranſegiſſe dicebat: ſeſe autem menſum pedibus aiebat paſſuum MCD: mihi plus viſum eſt: ſed præſtabo, ſumptum nuſquam melius poſſe poni. Chilonem arceſſieram Venafro: ſed eo ipſo die quatuor ejus conſervos et diſcipulos Venafri cuniculus oppreſſerat. Idibus Sept. in Laterio fui: viam perſpexi; quæ mihi ita placuit, ut opus publicum videretur eſſe, præter CL paſſus: ſum enim ipſe menſus ab eo ponticulo, qui eſt ad Furinæ, Satricum verſus. Eo loco pulvis, non glarea, injecta eſt: et mutabitur: et ea viæ pars valde acclivis eſt. Sed intellexi aliter duci non potuiſſe, præſertim cum tu neque per Locuſtæ, neque per Varronis, velles

G 2

ducere. Veluinus ante ſuum fundum prope munierat: Locuſta non attigerat; quem ego Romæ aggrediar, et, ut arbitror, commovebo: et ſimul M. Taurum, quem tibi audio promiſiſſe, qui nunc Romæ erat, de aqua per fundum ejus ducenda rogabo. Nicephorum villicum tuum ſane probavi; quæſivique ex eo, ecquid ei de illa ædificatiuncula Laterii, de qua mecum locutus es, mandaviſſes. Tum is mihi reſpondit, ſe ipſum ejus operis H-S xvi conductorem fuiſſe: ſed te poſtea multa addidiſſe ad opus, nihil ad pretium: itaque id ſe omiſiſſe. Mihi hercule valde placet, te illa, ut conſtituebas, addere: quanquam ea villa, quæ nunc eſt, tanquam philoſophia videtur eſſe, quæ objurget cæterarum villarum inſaniam: veruntamen illud additum delectabit. Topiarium laudavi: ita omnia conveſtit hedera, qua baſim villæ, qua intercolumnia ambulationis; ut denique illi palliati topiariam facere videantur, et hederam vendere. Jam ἀποδυτηρίῳ nihil alſius, nihil muſcoſius. Habes fere de rebus ruſticis. Urbanam expolitionem urget ille quidem et Philotimus et Cincius: ſed etiam ipſe crebro interviſo; quod eſt facile factu. Quamobrem ea te cura liberatum volo.

III. De Cicerone quod me ſemper rogas, ignoſco equidem tibi, ſed tu quoque mihi velim ignoſcas. Non enim concedo tibi, plus ut illum ames, quam ipſe amo. Atque utinam his diebus in Arpinati, quod et ipſe cupierat, et ego non minus, mecum fuiſſet. Quod ad Pomponiam; ſi tibi videtur, ſcribas velim, cum aliquo exibimus, eat nobiſcum, puerumque ducat. Clamores efficiam, ſi eum mecum habuero otioſum: nam Romæ reſpirandi non eſt locus. Id me ſcis antea gratis tibi eſſe pollicitum; quid nunc putas tanta abs te mihi mercede propoſita? Venio nunc ad tuas literas, quas pluribus epiſtolis accepi, dum ſum in Arpinati. Nam mihi uno die tres ſunt redditæ, et quidem, ut videbantur, eodem abs te datæ tempore: una pluribus verbis, in qua primum erat, quod antiquior dies in tuis fuiſſet adſcripta literis, quam in Cæſaris. Id facit Oppius nonnunquam neceſſario, ut, cum tabellarios

conſtituerit mittere, literaſque a nobis acceperit, aliqua re nova impediatur, et neceſſario ſerius, quam conſtituerat, mittat, neque nos datis jam epiſtolis diem commutari curemus. Scribis de Cæſaris ſummo in nos amore. Hunc et tu fovebis, et nos, quibuſcunque poterimus rebus, augebimus. De Pompeio, et facio diligenter, et faciam, quod mones. Quod tibi mea permiſſio manſionis tuæ grata eſt, id ego ſummo meo dolore et deſiderio, tamen ex parte gaudeo. In Hippodamis et nonnullis aliis arceſſendis, quid cogites, non intelligo: nemo iſtorum eſt, quin abs te munus, fundi ſuburbani inſtar, expectet. Trebatium vero meum quod iſto admiſceas, nihil eſt. Ego illum ad Cæſarem miſi, qui mihi jam ſatisfecit: ſi ipſi minus, præſtare nihil debeo; teque item ab eo vindico et libero. Quod ſcribis te a Cæſare quotidie plus diligi, immortaliter gaudeo: Balbum vero, qui eſt iſtius rei (quemadmodum ſcribis) adjutor, in oculis fero. Trebonium meum a te amari, teque ab illo, pergaudeo. De tribunatu quod ſcribis, ego vero nominatim petivi Curtio, et mihi ipſe Cæſar nominatim Curtio paratum eſſe reſcripſit, meamque in rogando verecundiam objurgavit. Si cui præterea petiero, (id quod etiam Oppio dixi, ut ad illum ſcriberet) facile patiar mihi negari, quoniam illi, qui moleſti ſunt, ſibi negari a me non facile patiuntur. Ego Curtium (id quod ipſi dixi) non modo rogatione, ſed etiam teſtimonio tuo, diligo, quod literis tuis ſtudium illius in ſalutem noſtram facile perſpexi. De Britannicis rebus cognovi ex tuis literis, nihil eſſe nec quod metuamus, nec quod gaudeamus. De publicis negotiis, quæ vis ad te Tironem ſcribere, negligentius ad te ante ſcribebam, quod omnia, minima, maxima, ad Cæſarem mitti ſciebam.

IV. Reſcripſi epiſtolæ maximæ. Audi nunc de minuſcula: in qua primum eſt de Clodii ad Cæſarem literis: in quo Cæſaris conſilium probo, quod tibi amantiſſime petenti veniam non dedit, uti ullum ad illam Furiam verbum reſcriberet. Alterum eſt de Calventi Marii oratione. Quod ſcribis, miror, tibi

placere, me ad eum reſcribere, præſertim cum illam nemo lecturus ſit, ſi ego nihil reſcripſero; meam in illum pueri omnes, tanquam dictata, perdiſcant. Libros meos, quos expectas, inchoavi; ſed conficere non poſſum his diebus. Orationes efflagitatas pro Scauro et pro Plancio abſolvi. Poema ad Cæſarem, quod compoſueram, incidi. Tibi quod rogas, quoniam ipſi fontes jam ſitiunt, ſi quid habebo ſpatii, ſcribam. Venio ad tertiam. Balbum quod ais mature Romam bene comitatum eſſe venturum, mecumque aſſidue uſque ad Id. Maias futurum, id mihi pergratum perque jucundum erit. Quod me in eadem epiſtola, ſicut ſæpe antea, cohortaris ad ambitionem et ad laborem, faciam equidem: ſed quando vivemus? Quarta epiſtola mihi reddita eſt Id. Sept. quam a. d. IV Id. Sex. ex Britannia dederas. In ea nihil ſane erat novi præter Erigonam; quam ſi ab Oppio accepero, ſcribam ad te, quid ſentiam: nec dubito, quin mihi placitura ſit. Et quod præterii de eo, quem ſcripſiſti de Milonis plauſu ſcripſiſſe ad Cæſarem. Ego vero facile patior ita Cæſarem exiſtimare, illum quam maximum fuiſſe plauſum; et prorſus ita fuit: et tamen ille plauſus, qui illi datur, quodammodo nobis videtur dari. Reddita eſt etiam mihi pervetus epiſtola, ſed ſero allata, in qua de æde Telluris, et de porticu Catuli, me admones. Fit utrumque diligenter: ad Telluris quidem etiam tuam ſtatuam locavi. Item de hortis quod me admones, nec fui unquam valde cupidus, et nunc domus ſuppeditat mihi hortorum amœnitatem. Romam cum veniſſem a. d. XIII kal. Octob. abſolutum offendi in ædibus tuis tectum: quod ſupra conclavia non placuerat tibi eſſe multorum faſtigiorum, id nunc honeſte vergit in tectum inferioris porticus. Cicero noſter, dum ego abſum, non ceſſavit apud rhetorem. De ejus eruditione quod labores, nihil eſt, quoniam ingenium ejus noſti; ſtudium ego video. Cætera ejus ſuſcipio, ut me putem præſtare debere.

V. Gabinium tres adhuc factiones poſtulant: L. Lentulus, flaminis filius, qui jam de majeſtate poſtulavit: Ti. Nero cum

bonis ſubſcriptoribus: C. Memmius tribunus plebis cum L. Capitone. Ad urbem acceſſit a. d. XII kal. Octobr. Nihil turpius, nec deſertius. Sed his judiciis nihil audeo confidere. Quod Cato non valebat, adhuc de pecuniis repetundis non erat poſtulatus. Pompeius a me valde contendit de reditu in gratiam, ſed adhuc nihil profecit; nec, ſi ullam partem libertatis tenebo, proficiet. Tuas literas vehementer expecto. Quod ſcribis te audiſſe in candidatorum conſularium coitione me interfuiſſe, id falſum eſt: ejuſmodi enim pactiones in ea coitione factæ ſunt, quas poſtea Memmius patefecit, ut nemo bonus intereſſe debuerit: et ſimul mihi committendum non fuit, ut his coitionibus intereſſem, quibus Meſſala excluderetur; cui quidem vehementer ſatisfacio rebus omnibus: ut arbitror, etiam Memmio. Domitio ipſi multa jam feci, quæ voluit, quæque a me petivit. Scaurum beneficio defenſionis valde obligavi. Adhuc erat valde incertum et quando comitia, et qui conſules futuri eſſent. Cum hanc jam epiſtolam complicarem, tabellarii a vobis venerunt a. d. XI kal. Sept. viceſimo die. O me ſollicitum! quantum ego dolui in Cæſaris ſuaviſſimis literis! ſed, quo erant ſuaviores, eo majorem dolorem illius ille caſus afferebat. Sed ad tuas venio literas. Primum tuam remanſionem etiam atque etiam probo, præſertim cum, ut ſcribis, cum Cæſare communicaris. Oppium miror quidquam cum Publilio: mihi enim non placuerat. Quod interiore epiſtola ſcribis me Id. Sept. Pompeio legatum iri, id ego non audivi; ſcripſique ad Cæſarem, Vibullium Cæſaris mandata de mea manſione ad Pompeium pertuliſſe, nec ad Oppium. Quo conſilio? Quanquam Oppium ego tenui, quod priores partes Vibullii erant: cum eo enim coram Cæſar egerat, ad Oppium ſcripſerat. Ego vero nullas δευτέρας φροντίδας habere poſſum in Cæſaris rebus. Ille mihi ſecundum te et liberos noſtros ita eſt, ut ſit pene par. Videor id judicio facere; jam enim debeo: ſed tamen amore ſum incenſus.

VI. Cum ſcripſiſſem hæc infima, quæ ſunt mea manu, venit

ad nos Cicero tuus ad cœnam, cum Pomponia foras cœnaret. Dedit mihi epiſtolam legendam tuam, quam paulo ante acceperat, Ariſtophaneo modo, valde mehercule et ſuavem et gravem, qua ſum admodum delectatus. Dedit etiam alteram illam mihi, qua jubes eum mihi eſſe affixum, tanquam magiſtro. Quam illum epiſtolæ illæ delectarunt? quam me? Nihil puero illo ſuavius, nihil noſtri amantius. Hæc inter cœnam Tironi dictavi; ne mirere alia manu eſſe. Annali literæ tuæ pergratæ fuerunt, quod et curares de ſe diligenter, et tamen conſilio ſeveriſſimo juvares. P. Servilius pater, ex literis, quas ſibi a Cæſare miſſas eſſe dicebat, ſignificat valde te ſibi gratum feciſſe, quod de ſua voluntate erga Cæſarem humaniſſime diligentiſſimeque locutus eſſes. Cum Romam ex Arpinati revertiſſem, dictum mihi eſt, Hippodamum ad te profectum eſſe. Non poſſum ſcribere me miratum eſſe, illum tam inhumaniter feciſſe, ut ſine meis literis ad te proficiſceretur: illud ſcribo, mihi moleſtum fuiſſe. Jam enim diu cogitaveram, ex eo quod tu ad me ſcripſeras, ut, ſi quid eſſet, quod ad te diligentius perferri vellem, illi darem: quod mehercule hiſce literis, quas vulgo ad te mitto, nihil fere ſcribo, quod ſi in alicujus manus inciderit, moleſte ferendum ſit. Minucio me, et Salvio, et Labeoni, reſervabam. Labeo aut tarde proficiſcetur, aut hîc manebit. Hippodamus ne nunc quidem, quid velim, rogavit. T. Pinarius amabiles ad me de te literas mittit, ſe maxime literis, ſermonibus, cœnis denique tuis, delectari. Is homo ſemper me delectavit; fraterque ejus mecum eſt multum: quare, ut inſtituiſti, complectere adoleſcentem.

VII. Quod multos dies epiſtolam in manibus habui propter commorationem tabellariorum, ideo multa conjecta ſunt, aliud alio tempore, velut hoc. T. Anicius mihi ſæpe jam dixit, ſeſe tibi, ſuburbanum ſi quod inveniſſet, non dubitaturum eſſe emere. In ejus ſermone ego utrumque ſoleo admirari, et te de ſuburbano emendo, cum ad illum ſcribas, non modo ad me non ſcribere, ſed etiam aliam in ſententiam ſcribere; et, cum

ad illum ſcribas, nihil te recordari de ſe, de epiſtolis illis, quas in Tuſculano ejus tu mihi oſtendiſti, nihil de præceptis Epicharmi, γνῶθι πῶς ἄλλῳ κέχρηται; totum denique vultum, animum, ſermonem ejus: quemadmodum conjicio, quaſi. Sed hæc tu videris. De ſuburbano, cura ut ſciam, quid velis: et ſimul, ne quid ille turbet, vide. Quid præterea? quid? etiam. Gabinius a. d. IV kal. Octob. noctu in urbem introivit; et hodie hora VIII, cum edicto C. Alfii de majeſtate eum adeſſe oporteret, concurſu magno et odio univerſi populi pene afflictus eſt. Nihil illo turpius. Proximus tamen eſt Piſo. Itaque mirificum ἐμβόλιον cogito in ſecundum librorum meorum includere, dicentem Apollinem in concilio deorum, qualis reditus duorum imperatorum futurus eſſet; quorum alter exercitum perdidiſſet, alter vendidiſſet. Ex Britannia Cæſar ad me kal. Sept. dedit literas; quas ego accepi a. d. IV kal. Octobr. ſatis commodas de Britannicis rebus: quibus, ne admirer quod a te nullas acceperim, ſcribit ſe ſine te fuiſſe, cum ad mare acceſſerit. Ad eas ego ei literas nihil reſcripſi, ne gratulandi quidem cauſa, propter ejus luctum. Te oro etiam atque etiam, mi frater, ut valeas.

MARCUS Q. FRATRI S.

II. ANTE diem VI Id. Octob. Salvius Oſtiam veſperi navi profectus erat cum iis rebus, quas tibi domo mitti volueras. Eodem die Gabinium ad populum luculente calefecerat Memmius, ſic ut Calidio verbum facere pro eo non licuerit. Poſtridie autem ejus diei, qui erat tum futurus, cum hæc ſcribebam ante lucem, apud Catonem erat divinatio in Gabinium futura inter Memmium, et Ti. Neronem, et C. et L. Antonios, M. filios: putabamus fore, ut Memmio daretur, etſi erat Neronis mira contentio. Quid quæris? probe premitur, niſi noſter Pompeius, diis hominibuſque invitis, negotium

everterit. Cognoſce nunc hominis audaciam, et aliquid in republica perdita delectare. Cum Gabinius, quacunque veniebat, triumphum ſe poſtulare dixiſſet, ſubitoque bonus imperator noctu in urbem, hoſtium plane, invaſiſſet, in ſenatum ſe non committebat. Interim ipſo decimo die, quo ipſum oportebat hoſtium numerum et militum renuntiare, irrepſit, ſumma infrequentia. Cum vellet exire, a conſulibus retentus eſt: introducti publicani. Homo undique actus, cum a me maxime vulneraretur, non tulit, et me trementi voce exulem appellavit. Hîc, O dii! nihil unquam honorificentius nobis accidit. Conſurrexit ſenatus cum clamore ad unum, ſic ut ad corpus ejus accederet: pari clamore atque impetu publicani. Quid quæris? omnes, tanquam ſi tu eſſes, ita fuerunt. Nihil hominum ſermone foris clarius. Ego tamen teneo ab accuſando, vix mehercule: ſed tamen teneo, vel quod nolo cum Pompeio pugnare, (ſatis eſt quod inſtat de Milone) vel quod judices nullos habemus: ἀπότευγμα formido. Addo etiam malevolentiam hominum; et timeo, ne illi, me accuſante, aliquid accidat; nec deſpero rem et ſine me, et nonnihil per me, confici poſſe. De ambitu poſtulati ſunt omnes, qui conſulatum petunt: a Memmio, Domitius: a Q. Curtio, bono et erudito adoleſcente, Memmius: a Q. Pompeio, Meſſala: a Triario, Scaurus. Magno res in motu eſt: propterea quod aut hominum, aut legum, interitus oſtenditur. Opera datur, ut judicia ne fiant: res videtur ſpectare ad interregnum. Conſules comitia habere cupiunt: rei nolunt, et maxime Memmius, quod Cæſaris adventu ſperat ſe futurum conſulem: ſed mirum in modum jacet. Domitius cum Meſſala certus eſſe videbatur: Scaurus refrixerat. Appius ſine lege Curiata confirmat ſe Lentulo noſtro ſucceſſurum: qui quidem mirificus illo die (quod pene præterii) fuit in Gabinium: accuſavit majeſtatis: nomina data, cum ille verbum nullum. Habes forenſia. Domi recte, et ipſa domus a redemptoribus tractatur non indiligenter. Vale.

Marcus Q. Fratri S.

III. OCCUPATIONUM mearum tibi ſignum ſit librarii manus. Diem ſcito eſſe nullum, quo die non dicam pro reo. Ita quidquid conficio, aut cogito, in ambulationis fere tempus confero. Negotia noſtra ſic ſe habent. Domeſtica vero, ut volumus. Valent pueri, ſtudioſe diſcunt, diligenter docentur, et nos, et inter ſe, amant. Expolitiones utriuſque noſtrum ſunt in manibus: ſed tua ad perfectum jam res ruſtica Arcani et Laterii. Præterea de aqua et via nihil prætermiſi quadam epiſtola, quin enucleate ad te perſcriberem. Sed me illa cura ſollicitat angitque vehementer, quod dierum jam amplius L intervallo nihil a te, nihil a Cæſare, nihil ex iſtis locis, non modo literarum, ſed ne rumoris quidem, affluxit. Me autem jam et mare iſtuc et terra ſollicitat; neque deſino (ut fit in amore) ea, quæ minime volo, cogitare. Quare non equidem jam te rogo, ut ad me de te, de rebus iſtis, ſcribas, (nunquam enim, cum potes, prætermittis) ſed hoc te ſcire volo, nihil fere unquam me ſic expectaſſe, ut, cum hæc ſcribebam, literas tuas. Nunc cognoſce ea, quæ ſunt in republica. Comitiorum quotidie ſinguli dies tolluntur obnuntiationibus, magna voluntate bonorum omnium; tanta invidia ſunt conſules propter ſuſpicionem pactorum a candidatis præmiorum. Candidati conſulares quatuor, omnes rei. Cauſæ ſunt difficiles: ſed enitemur ut Meſſala noſter ſalvus ſit: quod eſt etiam cum reliquorum ſalute conjunctum. Gabinium de ambitu reum fecit P. Sylla, ſubſcribente privigno Memmio, fratre Cæcilio, Sylla filio. Contra dixit L. Torquatus, omnibuſque libentibus non obtinuit. Quæris, quid fiat de Gabinio? ſciemus de majeſtate triduo: quo quidem in judicio odio premitur omnium generum: maxime teſtibus cæditur: accuſatoribus frigidiſſimis utitur: conſilium varium: quæſitor gravis et

firmus. Alfius: Pompeius vehemens in judicibus rogandis. Quid futurum ſit, neſcio: locum tamen illi in civitate non video: animum præbeo ad illius perniciem moderatum, ad rerum eventum leniſſimum. Habes fere de omnibus rebus. Unum illud addam. Cicero tuus noſterque ſummo ſtudio eſt Pæonii ſui rhetoris, hominis, opinor, valde exercitati et boni: ſed noſtrum inſtituendi genus eſſe paulo eruditius et θετικώτερον non ignoras. Quare neque ego impediri Ciceronis iter atque illam diſciplinam volo; et ipſe puer magis illo declamatorio genere duci et delectari videtur: in quo quoniam ipſi quoque fuimus, patiamur illum ire noſtris itineribus; eodem enim perventurum eſſe confidimus. Sed tamen, ſi nobiſcum eum rus aliquo eduxerimus, in hanc noſtram rationem conſuetudinemque inducemus. Magna enim nobis a te propoſita merces eſt, quam certe noſtra culpa nunquam minus aſſequemur. Quibus in locis, et qua ſpe, hiematurus ſis, ad me quam diligentiſſime ſcribas velim. Vale.

Marcus Q. Fratri S.

IV. GABINIUS abſolutus eſt. Omnino nihil accuſatore Lentulo ſubſcriptoribuſque ejus infantius: nihil illo conſilio ſordidius. Sed tamen, niſi incredibilis contentio, et preces Pompeii, dictaturæ etiam rumor, plenus timoris, fuiſſet, ipſi Lentulo non reſpondiſſet, qui tum illo accuſatore, illoque conſilio, ſententiis condemnatus ſit XXXII, cum LXX tuliſſent. Eſt omnino tam gravi fama hoc judicium, ut videatur reliquis judiciis periturus, et maxime de pecuniis repetundis. Sed vides nullam eſſe rempublicam, nullum ſenatum, nulla judicia, nullam in nullo noſtrum dignitatem. Quid plura de judicibus? duo prætorii ſederunt, Domitius Calvinus; is aperte abſolvit, ut omnes viderent: et Cato; is diruptis tabellis de circulo ſe ſubduxit, et Pompeio primus nuntiavit.

Aiunt nonnulli, Salluſtius item, me oportuiſſe accuſare. Iis ego judicibus committerem? Quid eſſem, ſi me agente eſſet elapſus? Sed me alia moverunt. Non putaſſet ſibi Pompeius de illius ſalute, ſed de ſua dignitate, mecum eſſe certamen: in urbem introiſſet: ad inimicitias res veniſſet: cum Æſernino Samnite Pacidianus comparatus viderer: auriculam fortaſſe mordicus abſtuliſſet: cum Clodio quidem certe rediiſſet in gratiam. Ego vero meum conſilium (ſi præſertim tu non improbas) vehementer approbo. Ille, cum a me ſingularibus meis ſtudiis ornatus eſſet, cumque ego illi nihil deberem, ille mihi omnia; tamen in republica me a ſe diſſentientem non tulit, (nihil dicam gravius) et minus potens eo tempore, quid in me florentem poſſet, oſtendit: nunc, cum ego ne curem quidem multum poſſe, Res quidem publica certe nihil poſſit, unus ille omnia, cum illo ipſo contenderem? Sic enim faciendum fuiſſet. Non exiſtimo te putare id mihi ſuſcipiendum fuiſſe. Alterutrum, inquit idem Salluſtius; defendiſſes, idque Pompeio contendenti dediſſes: etenim vehementer orabat. Lepidum amicum Salluſtium, qui mihi aut inimicitias putet periculoſas ſubeundas fuiſſe, aut infamiam ſempiternam. Ego vero hac mediocritate delector: ac mihi illud jucundum eſt, quod, cum teſtimonium ſecundum fidem et religionem graviſſime dixiſſem, reus dixit, ſi in civitate licuiſſet ſibi eſſe, mihi ſe ſatisfacturum: neque me quidquam interrogavit. De verſibus, quos tibi a me ſcribi vis, deeſt mihi quidem opera, quæ non modo tempus, ſed etiam animum vacuum ab omni cura, deſiderat: ſed abeſt etiam ἐνθουσιασμός: non enim ſumus omnino ſine cura venientis anni: etſi ſumus ſine timore. Simul et illud, (ſine ulla mehercule ironia loquor) tibi iſtius generis in ſcribendo priores partes tribuo, quam mihi. De bibliotheca tua Græca ſupplenda, libris commutandis, Latinis comparandis, valde velim iſta confici, præſertim cum ad meum quoque uſum ſpectent: ſed ego, mihi ipſi iſta per quem agam, non habeo; neque enim venalia ſunt, quæ quidem placeant, et

confici, niſi per hominem et peritum et diligentem, non poſſunt. Chryſippo tamen imperabo, et cum Tyrannione loquar. De fiſco quid egerit Scipio, quæram: quod videbitur rectum eſſe, curabo. De Aſcanione, tu vero, quod voles, facies: me nihil interpono. De ſuburbano, quod non properas, laudo: ut tu habeas, hortor. Hæc ſcripſi a. d. IX kal. Nov. quo die ludi committebantur, in Tuſculanum proficiſcens, ducenſque mecum Ciceronem meum in ludum diſcendi, non luſionis. Ea re non longius, quam vellem, quod Pontino ad triumphum a. d. III Non. Novemb. volebam adeſſe; etenim erit neſcio quid negotioli: nam Cato et Servilius prætores prohibituros ſe minantur; nec, quid poſſint, ſcio. Ille enim et Appium conſulem ſecum habebit, et prætores, et tribunos plebis. Sed minantur tamen; in primiſque ἄρη πνέων Q. Scævola. Cura, mi ſuaviſſime et cariſſime frater, ut valeas.

Marcus Q. Fratri S.

V. QUOD quæris, quid de illis libris egerim, quos, cum eſſem in Cumano, ſcribere inſtitui; non ceſſavi, neque ceſſo: ſed ſæpe jam ſcribendi totum conſilium rationemque mutavi. Nam, jam duobus factis libris, in quibus, novendialibus iis feriis, quæ fuerunt Tuditano et Aquilio conſulibus, ſermo eſt a me inſtitutus Africani, paulo ante mortem, et Lælii, Phili, Manilii, Q. Tuberonis, et Lælii generorum Fannii et Scævolæ; ſermo autem in novem et dies et libros diſtributus de optimo ſtatu civitatis, et de optimo cive: ſane texebatur opus luculenter, hominumque dignitas aliquantum orationi ponderis afferebat. Hi libri cum in Tuſculano mihi legerentur, audiente Salluſtio; admonitus ſum ab illo, multo majore auctoritate illis de rebus dici poſſe, ſi ipſe loquerer de republica, præſertim cum eſſem non Heraclides Ponticus, ſed conſularis, et is, qui in maximis verſatus in republica rebus eſſem:

quæ tam antiquis hominibus attribuerem, ea viſum iri ficta eſſe: oratorium ſermonem in illis noſtris libris, quod eſſet de ratione dicendi, belle a me removiſſe, ad eos tamen retuliſſe, quos ipſe vidiſſem: Ariſtotelem denique, quæ de republica et præſtante viro ſcribat, ipſum loqui. Commovit me, et eo magis, quod maximos motus noſtræ civitatis attingere non poteram, quod erant inferiores, quam illorum ætas, qui loquebantur. Ego autem id ipſum tum eram ſecutus, ne in noſtra tempora incurrens offenderem quempiam. Nunc et id vitabo, et loquar ipſe tecum; et tamen illa quæ inſtitueram, ad te, ſi Romam venero, mittam: puto enim te exiſtimaturum, a me libros illos non ſine aliquo meo ſtomacho eſſe relictos. Cæſaris amore, quem ad me perſcripſit, unice delector: promiſſis iis, quæ oſtendit, non valde pendeo: nec honores ſitio, nec deſidero gloriam: magiſque ejus voluntatis perpetuitatem, quam promiſſorum exitum, expecto. Vivo tamen in ea ambitione et labore, tanquam id, quod non poſtulo, expectem. Quod me de faciendis verſibus rogas; incredibile eſt, mi frater, quam egeam tempore: nec ſane ſatis commoveor animo ad ea, quæ vis canenda. Ὑποθέσεις vero ad ea, quæ ipſe ego ne cogitando quidem conſequor, tu, qui omnes iſto eloquendi et exprimendi genere ſuperaſti, a me petis? Facerem tamen ut poſſem; ſed (quod te minime fugit) opus eſt ad poema quadam animi alacritate, quam plane mihi tempora eripiunt. Abduco equidem me ab omni reipublicæ cura, dedoque literis: ſed tamen indicabo tibi, quod mehercule in primis te celatum volebam. Angor, mi ſuaviſſime frater, angor, nullam eſſe rempublicam, nulla judicia, noſtrumque hoc tempus ætatis, quod in illa auctoritate ſenatoria florere debebat, aut forenſi labore jactari, aut domeſticis literis ſuſtentari: illud vero, quod a puero adamaram,

Αἰὲν ἀριστεύειν, καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων,

totum occidiſſe: inimicos a me partim non oppugnatos, partim etiam eſſe defenſos: meum non modo animum, ſed ne odium

quidem, eſſe liberum : unumque ex omnibus Cæſarem eſſe inventum, qui me tantum, quantum ego vellem, amaret, aut etiam (ſicut alii putant) hunc unum eſſe, qui vellet. Quorum tamen nihil eſt ejuſmodi, ut ego me non multa conſolatione quotidie leniam : ſed illa erit conſolatio maxima, ſi una erimus : nunc ad illa vel graviſſimum accedit, tui deſiderium. Gabinium ſi, ut Panſa putat oportuiſſe, defendiſſem, concidiſſem : qui illum oderunt, (ii ſunt toti ordines) propter quem oderunt, me ipſum odiſſe cœpiſſent. Tenui me, ut puto, egregie, tantum ut facerem, quantum omnes viderent : et in omni ſumma, ut mones, valde me ad otium pacemque converto. De libris, Tyrannio eſt ceſſator : Chryſippo dicam : ſed res operoſa eſt, et hominis perdiligentis. Sentio ipſe, qui in ſummo ſtudio nihil aſſequor. De Latinis vero quo me vertam, neſcio ; ita mendoſe et ſcribuntur, et veneunt : ſed tamen, quod fieri poterit, non negligam. Crebrius, ut ante ad te ſcripſi, Romæ eſt : et qui omnia adjurant, debere tibi valde renuntiant. Ab ærario puto confectum eſſe, dum abſum.

MARCUS Q. FRATRI S.

VI. QUATUOR tragœdias XVI diebus abſolviſſe cum ſcribas, tu quidquam ab alio mutuaris ? et κλέος quæris, cum Electram et Troadem ſcripſeris ? Ceſſator eſſe noli : et illud, γνῶθι σεαυτὸν, noli putare ad arrogantiam minuendam ſolum eſſe dictum, verum etiam ut bona noſtra norimus. Sed et iſtas et Erigonam mihi velim mittas. Habes ad duas epiſtolas proximas.

MARCUS Q. FRATRI S.

VII. ROMÆ, et maxime Appia ad Martis, mira proluvies. Craſſipedis ambulatio ablata, horti, tabernæ plurimæ: magna vis aquæ uſque ad piſcinam publicam. Viget illud Homeri,

Ἦματ' ὀπωρινῷ, ὅτε λαβρότατον χέει ὕδωρ
Ζεύς.

Cadit enim in abſolutionem Gabinii

Ὅτε δή γ' ἄνδρεσσι κοτεσσάμενος χαλεπήνῃ.
Οἳ βίῃ εἰν ἀγορῇ σκολιὰς κρίνωσι θέμιστας,
Ἐκ δὲ δίκην ἐλάσωσι θεῶν ὄπιν οὐκ ἀλέγοντες.

Sed hæc non curare decrevi. Romam cum venero, quæ perſpexero, ſcribam ad te, et maxime de Dictatura: et ad Labienum, et ad Ligurium, literas dabo. Hanc ſcripſi ante lucem, ad lychnuchum ligneolum, qui mihi erat perjucundus, quod eum te aiebant, cum eſſes Sami, curaſſe faciendum. Vale, mi ſuaviſſime et optime frater.

MARCUS Q. FRATRI S.

VIII. SUPERIORI epiſtolæ quid reſpondeam, nihil eſt; quæ plena ſtomachi et querelarum eſt: quo in genere alteram quoque te ſcribis pridie Labieno dediſſe, qui adhuc non venerat. Delevit enim mihi omnem moleſtiam recentior epiſtola. Tantum te et moneo et rogo, ut in iſtis moleſtiis, et laboribus, et deſideriis recordere, conſilium noſtrum quod fuerit profectionis tuæ; non enim commoda quædam ſequebamur parva ac mediocria. Quid enim erat, quod diſceſſu noſtro emendum putaremus? Præſidium firmiſſimum petebamus ex optimi et potentiſſimi viri benevolentia ad omnem ſtatum

noſtræ dignitatis. Plura ponuntur in ſpe, quam in pecuniis: reliqua ad jacturam ſtruentur. Quare ſi crebro referes animum tuum ad rationem et veteris conſilii noſtri, et ſpei, facilius iſtos militiæ labores, cæteraque, quæ te offendunt, feres; et tamen, cum voles, depones. Sed ejus rei maturitas neque dum venit, et tamen jam appropinquat. Etiam illud te admoneo, ne quid ullis literis committas, quod ſi prolatum ſit, moleſte feramus. Multa ſunt, quæ ego neſcire malo, quam cum aliquo periculo fieri certior. Plura ad te vacuo animo ſcribam, cum (ut ſpero) ſe Cicero meus belle habebit. Tu velim cures, ut ſciam, quibus nos dare oporteat eas, quas ad te deinde literas mittemus; Cæſariſne tabellariis, ut is ad te protinus mittat, an Labieni. Ubi enim iſti ſint Nervii, et quam longe abſint, neſcio. De virtute et gravitate Cæſaris, quam in ſummo dolore adhibuiſſet, magnam ex epiſtola tua accepi voluptatem. Quod me inſtitutum ad illum poema jubes perficere; etſi diſtentus cum opera, tum animo ſum multo magis, quoniam tamen ex epiſtola, quam ad te miſeram, cognovit Cæſar me aliquid eſſe exorſum, revertar ad inſtitutum, idque perficiam his ſupplicationum otioſis diebus, quibus Meſſalam jam noſtrum reliquoſque moleſtia levatos vehementer gaudeo; eumque quod certum conſulem cum Domitio numeratis, nihil a noſtra opinione diſſentitis. Ego Meſſalam Cæſari præſtabo. Sed Memmius in adventu Cæſaris habet ſpem; in quo illum puto errare: hic quidem friget. Scaurum autem jampridem Pompeius abjecit. Res prolatæ. Ad interregnum comitia adducta. Rumor dictatoris injucundus bonis: mihi etiam magis, quæ loquuntur. Sed tota res et timetur, et refrigeſcit. Pompeius plane ſe negat velle: antea ipſe mihi non negabat. Hirrus auctor fore videtur. O dii, quam ineptus! quam ſe ipſe amans ſine rivali! Craſſum Junianum, hominem mihi deditum, per me deterruit. Velit, nolit, ſcire difficile eſt. Hirro tamen agente, nolle ſe non probabit. Aliud hoc tempore de republica nihil loquebantur. Agebatur quidem certe nihil.

Serrani Domeſtici filii funus perluctuoſum fuit a. d. VIII kal. Decemb. Laudavit pater ſcripto meo. Nunc de Milone. Pompeius ei nihil tribuit, et omnia Guttæ; dicitque ſe perfecturum, ut in illo Cæſar incumbat. Hoc horret Milo; nec injuria: et, ſi ille dictator factus ſit, pene diffidit. Interceſſorem dictaturæ ſi juverit manu et præſidio ſuo, Pompeium metuit inimicum: ſi non juverit, timet ne per vim perferatur. Ludos apparat magnificentiſſimos; ſic, inquam, ut nemo ſumptuoſiores. Stulte bis terque, non poſtulatus; vel quia munus magnificum dederat, vel quia facultates non erant, vel quia magiſter, vel quia potuerat magiſtrum ſe, non ædilem, putare. Omnia fere ſcripſi. Cura, mi cariſſime frater, ut valeas.

Marcus Q. Fratri S.

IX. DE Gabinio nihil fuit faciendum iſtorum, quæ amantiſſime cogitata ſunt. Τότε μοὶ χάνοι. Feci ſumma cum gravitate, ut omnes ſentiunt, et ſumma cum lenitate, quæ feci. Illum neque urſi, neque levavi. Teſtis vehemens fui: præterea quievi. Exitum judicii fœdum et pernicioſum leviſſime tuli. Quod quidem bonum mihi nunc denique redundat, ut his malis reipublicæ, licentiaque audacium, qua ante rumpebar, nunc ne movear quidem. Nihil eſt enim perditius his hominibus, his temporibus. Itaque ex republica quoniam nihil jam voluptatis capi poteſt; cur ſtomacher, neſcio. Literæ me, et ſtudia noſtra, et otium, villæque delectant, maximeque pueri noſtri. Angit unus Milo: ſed velim finem afferat conſulatus; in quo enitar non minus, quam ſum eniſus in noſtro; tuque iſtinc, quod facis, adjuvabis. De quo cætera (niſi plane vis eripuerit) recte ſunt; de re familiari timeo. Ὁ δὲ μαίνεται ὀυκ ἔτ' ἀνεκτῶς, qui ludos H-S CCC comparet. Cujus in hoc uno conſiderantiam et ego ſuſtinebo, ut potero, et, tu ut poſſis, eſt

tuorum nervorum. De motu temporum venientis anni, nihil te intelligere volueram domeſtici timoris, ſed de communi reipublicæ ſtatu; in quo etiam ſi nihil procuro, tamen nihil curare vix poſſum. Quam autem te velim cautum eſſe in ſcribendo, ex hoc conjicito, quod ego ad te ne hæc quidem ſcribo, quæ palam in republica turbantur, ne cujuſquam animum meæ literæ interceptæ offendant. Quare domeſtica cura te levatum volo. In republica ſcio quam ſollicitus eſſe ſoleas. Video Meſſalam noſtrum conſulem, ſi per interregem, ſine judicio; ſi per dictatorem, tamen ſine periculo. Odii nihil habet: Hortenſii calor multum valebit: Gabinii abſolutio, lex impunitatis putatur. Ἐν παρέργῳ. De dictatore tamen actum adhuc nihil eſt. Pompeius abeſt: Appius miſcet: Hirrus parat: multi interceſſores numerantur: populus non curat: principes nolunt: ego quieſco. De mancipiis, quod mihi polliceris, valde te amo: et ſum equidem, uti ſcribis, et Romæ, et in prædiis, infrequens. Sed cave, amabo, quidquam, quod ad meum commodum attineat, niſi maximo tuo commodo et maxima tua facultate, mi frater, cogitaris. De epiſtola Vatinii, riſi: ſed me ab eo ita obſervari ſcio, ut ejus iſta odia non ſorbeam ſolum, ſed etiam concoquam. Quod me hortaris ut abſolvam, habeo abſolutum ſuave, mihi quidem uti videtur, ἔπος ad Cæſarem: ſed quæro locupletem tabellarium, ne accidat quod Erigonæ tuæ; cui ſoli, Cæſare imperatore, iter ex Gallia tutum non fuit. Quid? ſi cæmentum bonum non haberem, deturbem ædificium? quod quidem quotidie mihi magis placet: in primiſque inferior porticus et ejus conclavia fiunt recte. De Arcano, Cæſaris opus eſt, vel mehercule etiam elegantioris alicujus: imagines enim iſtæ, et palæſtra, et piſcina, et nilus, multorum Philotimorum eſt, non Diphilorum: ſed et ipſi ea adibimus, et mittemus, et mandabimus. De Felicis teſtamento tum magis querare, ſi ſcias: quas enim tabulas ſe putavit obſignare, in quibus in unciis firmiſſimum tenuerat (lapſus eſt per errorem

et ſuum, et Sicuræ ſervi) non obſignavit: quas noluit, eas obſignavit. Ἀλλ' οἰμωζέτω: nos modo valeamus. Ciceronem, et ut rogas, amo, et ut meretur, et ut debeo. Dimitto autem a me, et ut a magiſtris ne abducam, et quod mater Pomponia diſcedit, ſine qua edacitatem pueri pertimeſco. Sed ſumus una tamen valde multum. Reſcripſi ad omnia. Mi ſuaviſſime et optime frater, vale.

M. TULLII CICERONIS EPISTOLÆ AD BRUTUM.

Cicero Bruto S. D.

I. LUCIUS Clodius, tribunus plebis deſignatus, valde me diligit, vel, ut ἐμφατικώτερον dicam, valde me amat. Quod cum mihi ita perſuaſum ſit, non dubito (bene enim me noſti) quin illum quoque judices a me amari. Nihil enim mihi minus hominis videtur, quam non reſpondere in amore iis, a quibus provocere. Is mihi viſus eſt ſuſpicari, nec ſine magno quidem dolore, aliquid a ſuis, vel per ſuos potius inimicos, ad te eſſe delatum, quo tuus animus a ſe eſſet alienior. Non ſoleo, mi Brute, (quod tibi notum eſſe arbitror) temere affirmare de altero: eſt enim periculoſum, propter occultas hominum voluntates, multipliceſque naturas. Clodii animum perſpectum habeo, cognitum, judicatum: multa ejus indicia, ſed ad ſcribendum non neceſſaria: volo enim hoc teſtimonium tibi videri potius, quam epiſtolam. Auctus Antonii beneficio eſt: ejus ipſius beneficii magna pars a te eſt: itaque eum, ſalvis nobis, vellet ſalvum. In eum autem locum rem

adductam intelligit (eſt enim, ut ſcis, minime ſtultus) ut utrique ſalvi eſſe non poſſint: itaque nos mavult. De te vero amiciſſime et loquitur, et ſentit. Quare, ſi quis ſecus ad te de eo ſcripſit, aut ſi coram locutus eſt, peto a te etiam atque etiam, mihi ut potius credas, qui et facilius judicare poſſum, quam ille neſcio quis, et te plus diligo. Clodium tibi amiciſſimum exiſtima, civemque talem, qualis et prudentiſſimus, et fortuna optima eſſe debet.

CICERO BRUTO S.

II. SCRIPTA et obſignata jam epiſtola, literæ mihi redditæ ſunt a te, plenæ rerum novarum: maximeque mirabile, Dolabellam quinque cohortes miſiſſe in Cherroneſum. Adeone copiis abundat, ut is, qui ex Aſia fugere dicebatur, Europam appetere conetur? Quinque autem cohortibus quidnam ſe facturum arbitratus eſt, cum tu eo quinque legiones, optimum equitatum, maxima auxilia, haberes? quas quidem cohortes ſpero jam tuas eſſe, quoniam latro ille tam fuit demens. Tuum conſilium vehementer laudo, quod non prius exercitum Apollonia, Dyrrachioque moviſti, quam de Antonii fuga audiſti, Bruti eruptione, populi Romani victoria. Itaque, quod ſcribis, poſtea ſtatuiſſe te ducere exercitum in Cherroneſum, nec pati, ſceleratiſſimo hoſti ludibrio eſſe imperium populi Romani, facis ex tua dignitate, et e republica. Quod ſcribis de ſeditione, quæ facta eſt in legione quarta; de Antoniis, (in bonam partem accipies) magis mihi probatur militum ſeveritas, quam tua. Te benevolentiam exercitus equitumque expertum eſſe, vehementer gaudeo. De Dolabella, ut ſcribis, ſi quid habes novi, facies me certiorem: in quo valde delector, me ante providiſſe, ut tuum judicium liberum eſſet cum Dolabella belli gerendi: et id valde pertinuit, ut ego tum intelligebam, ad rempublicam; ut nunc judico, ad

dignitatem tuam. Quod ſcribis, me maximo otio egiſſe, ut inſectarer Antonios, idque laudas; credo ita videri tibi: ſed illam diſtinctionem tuam nullo pacto probo. Scribis enim, *acrius prohibenda bella civilia eſſe, quam in ſuperatos iracundiam exercendam.* Vehementer a te, Brute, diſſentio: nec clementiæ tuæ concedo, ſed ſalutaris ſeveritas vincit inanem ſpeciem clementiæ. Quod ſi clementes eſſe volumus, nunquam deerunt bella civilia. Sed de hoc tu videris. De me poſſum idem, quod Plautinus pater in Trinummo: *mihi quidem ætas acta ferme eſt: tua iſtuc refert maxime.* Opprimemini, (mihi crede) Brute, niſi providetis: neque enim populum ſemper eundem habebitis, neque ſenatum, neque ſenatus ducem. Hæc ex oraculo Apollinis Pythii edita tibi puta. Nihil poteſt eſſe verius. XIV Kal. Maias.

M. T. Cicero M. Bruto S.

III. NOSTRÆ res meliore loco videbantur. Scripta enim ad te certo ſcio, quæ geſta ſunt. Quales tibi ſæpe ſcripſi conſules, tales extiterunt. Cæſaris vero pueri mirifica indoles virtutis. Utinam tam facile eum, florentem et honoribus et gratia, regere ac tenere poſſimus, quam facile adhuc tenuimus! Eſt omnino illud difficilius; ſed tamen non diffidimus. Perſuaſum eſt enim adoleſcenti, et maxime per me, ejus opera nos eſſe ſalvos: et certe, niſi is Antonium ab urbe avertiſſet, periiſſent omnia. Triduo vero aut quatriduo ante hanc rem pulcherrimam, timore quodam perculſa civitas tota ad te ſe cum conjugibus et liberis effundebat. Eadem recreata a. d. XII kal. Maias, te huc venire, quam ſe ad te ire, malebat. Quo quidem die, magnorum meorum laborum multarumque vigiliarum fructum cepi maximum, ſi modo eſt aliquis fructus ex ſolida veraque gloria. Nam tantæ multitudinis, quantam capit urbs noſtra, concurſus eſt ad me factus. Ea

cum uſque in Capitolium deductus, maximo clamore atque plauſu in Roſtris collocatus ſum. Nihil eſt in me inane; neque enim debet: ſed tamen omnium ordinum conſenſus, gratiarum actio, gratulatioque, me commovet, propterea quod popularem me eſſe in populi ſalute præclarum eſt. Sed hæc te malo ab aliis audire. Me velim de tuis rebus conſiliiſque facias diligentiſſime certiorem; illudque conſideres, ne tua liberalitas diſſolutior videatur. Sic ſentit ſenatus, ſic populus Romanus, nullos unquam hoſtes digniores omni ſupplicio fuiſſe, quam eos cives, qui hoc bello contra patriam arma ceperunt: quos quidem ego omnibus ſententiis ulciſcor et perſequor, omnibus bonis approbantibus. Tu quid de hac re ſentias, tui judicii eſt: ego ſic ſentio, trium fratrum unam et eandem eſſe cauſam. Conſules duos, bonos quidem, ſed duntaxat bonos, amiſimus. Hirtius quidem in ipſa victoria occidit, cum paucis diebus magno prælio ante viciſſet. Nam Panſa fugerat, vulneribus acceptis, quæ ferre non potuit. Reliquias hoſtium Brutus perſequitur, et Cæſar. Hoſtes autem omnes judicati, qui M. Antonii ſectam ſecuti ſunt. Itaque id ſenatusconſultum plerique interpretantur, etiam ad tuos ſive captivos, ſive dedititios, pertinere. Equidem nihil diſſerui durius, cum nominatim de C. Antonio decernerem, quod ita ſtatueram, a te cognoſcere cauſam ejus ſenatum oportere. x Kal. Maias.

Brutus Ciceroni S.

IV. *QUANTA ſim lætitia affectus, cognitis rebus Bruti noſtri et conſulum, facilius eſt tibi exiſtimare, quam mihi ſcribere. Cum alia laudo, et gaudeo accidiſſe, tum quod Bruti eruptio non ſolum ipſi ſalutaris fuit, ſed etiam maximo ad victoriam adjumento. Quod ſcribis, trium Antoniorum unam atque eandem cauſam eſſe; quid ego ſentiam, mei judicii eſſe: ſtatuo nihil, niſi hoc: Senatus aut populi Romani judicium eſſe de iis civibus, qui pugnantes*

non interierint. At hoc ipſum, inquies, inique facis, qui hoſtilis animi in rempublicam homines, cives appelles. Immo juſtiſſime. Quod enim nondum ſenatus cenſuit, nec populus Romanus juſſit, id arroganter non præjudico, neque revoco ad arbitrium meum. Illud quidem non muto, quod ei, quem me occidere res non coegit, neque crudeliter quidquam eripui, neque diſſolute quidquam remiſi; habuique in mea poteſtate, quoad bellum fuit. Multo quidem honeſtius judico, magiſque quod concedere poſſit reſpublica, miſerorum fortunam non inſectari, quam infinite tribuere potentibus, quæ cupiditatem et arrogantiam incendere poſſint. Qua in re, Cicero, vir optime ac fortiſſime, mihique merito et meo nomine et reipublicæ cariſſime, nimis credere videris ſpei tuæ; ſtatimque, ut quiſque aliquid recte fecerit, omnia dare ac permittere: quaſi non liceat traduci ad mala conſilia corruptum largitionibus animum. Quæ tua eſt humanitas, æquo animo te moneri patieris, præſertim de communi ſalute: facies tamen, quod tibi viſum fuerit: etiam ego, cum me docueris. Nunc, Cicero, nunc agendum eſt, ne fruſtra oppreſſum eſſe Antonium gaviſi ſimus, neu ſemper primi cujuſque mali excidendi cauſa ſit, ut aliud renaſcatur illo pejus. Nihil jam neque opinantibus aut patientibus nobis adverſi evenire poteſt, in quo non cum omnium culpa, tum præcipue tua, futura ſit; cujus tantam auctoritatem ſenatus ac populus Romanus non ſolum eſſe patitur, ſed etiam cupit, quanta maxima in libera civitate unius eſſe poteſt; quam tu non ſolum bene ſentiendo, ſed etiam prudenter, tueri debes. Prudentia porro, quæ tibi ſupereſt, nulla abs te deſideratur, niſi modus in tribuendis honoribus. Alia omnia ſic abunde adſunt, ut cum quolibet antiquorum comparari poſſint. Unum hoc, grato animo liberalique profectum, cautiorem ac moderatiorem liberalitatem deſiderat. Nihil enim ſenatus cuiquam dare debet, quod male cogitantibus exemplo aut præſidio ſit. Itaque timeo de conſulatu, ne Cæſar tuus altius ſe aſcendiſſe putet decretis tuis, quam inde, ſi conſul factus ſit, deſcenſurum. Quod ſi Antonius, ab alio relictum regni inſtrumentum, occaſionem regnandi habuit; quonam animo fore putas, ſi quis, auctore, non tyranno interfecto, ſed ipſo ſenatu, putet ſe imperia quælibet

concupiſcere poſſe? Quare tum et felicitatem et providentiam laudabo tuam, cum exploratum habere cœpero, Cæſarem honoribus, quos acceperit, extraordinariis fore contentum. Alienæ igitur, inquies, culpæ me reum facies? Prorſus alienæ, ſi provideri potuit, ne exiſteret. Quod utinam inſpectare poſſis timorem de illo meum! His literis ſcriptis, te conſulem factum audivimus. Tum vero incipiam proponere mihi rempublicam juſtam, et jam ſuis nitentem viribus, ſi iſtuc videro. Filius valet, et in Macedoniam cum equitatu præmiſſus eſt. Idibus Maiis, ex caſtris.

Cicero Bruto S.

V. ANTE diem v Kal. Maias cum de iis, qui hoſtes judicati ſunt, bello perſequendis, ſententiæ dicerentur, dixit Servilius etiam de Ventidio, et ut Caſſius perſequeretur Dolabellam. Cui cum eſſem aſſenſus, decrevi hoc amplius, ut tu, ſi arbitrarere utile, eque republica eſſe, perſequerere bello Dolabellam: ſi minus id commodo reipublicæ facere poſſes, ſive non exiſtimares e republica eſſe, ut in iiſdem locis exercitum contineres. Nihil honorificentius potuit facere ſenatus, quam ut tuum eſſet judicium, quid maxime conducere reipublicæ tibi videretur. Equidem ſic ſentio, ſi manum habet, ſi caſtra, ſi ubi conſiſtat uſpiam Dolabella, ad fidem et ad dignitatem tuam pertinere, eum perſequi. De Caſſii noſtri copiis nihil ſciebamus: neque enim ab ipſo ullæ literæ, neque nuntiabatur quidquam, quod pro certo haberemus. Quantopere autem interſit opprimi Dolabellam, profecto intelligis; tum ut ſceleris pœnas perſolvat, tum ne ſit, quo ſe latronum duces ex Mutinenſi fuga conferant. Atque hoc mihi jam ante placuiſſe, potes ex ſuperioribus meis literis recordari. Quanquam tum et fugæ portus erat in tuis caſtris, et ſubſidium ſalutis in tuo exercitu. Quo magis nunc liberati (ut ſpero) periculis, in Dolabella opprimendo occupati eſſe debemus. Sed hæc

cogitabis diligentius, ſtatues ſapienter. Facies nos, quid conſtitueris, et quid agas, (ſi tibi videbitur) certiores. Ciceronem noſtrum in veſtrum collegium cooptari volo. Exiſtimo omnino abſentium rationem ſacerdotum comitiis poſſe haberi: nam etiam factum eſt antea. Caius enim Marius, cum in Cappadocia eſſet, lege Domitia factus eſt augur; nec, quo minus id poſtea liceret, ulla lex ſanxit. Eſt etiam in lege Julia, quæ lex eſt de ſacerdotiis proxima, his verbis, *Qui petit, cujuſve ratio habebitur.* Aperte indicat, poſſe rationem haberi, etiam non præſentis. Hac de re ſcripſi ad eum, ut tuo judicio uteretur, ſicut in rebus omnibus. Tibi autem ſtatuendum eſt de Domitio, et de Catone noſtro. Sed quamvis liceat abſentis rationem haberi, tamen omnia ſunt præſentibus faciliora. Quod ſi ſtatueris in Aſiam tibi eundum, nulla erit ad comitia noſtros arceſſendi facultas. Omnino, Panſa vivo, celeriora omnia putabamus: ſtatim enim collegam ſibi ſubrogaſſet: deinde ante prætoria, ſacerdotum comitia fuiſſent. Nunc per auſpicia longam moram video. Dum enim unus erit patricius magiſtratus, auſpicia ad patres redire non poſſunt. Magna ſane perturbatio. Tu tota de re quid ſentias, velim me facias certiorem. III Nonas Maias. Vale.

Brutus Ciceroni S.

VI. *NOLI expectare dum tibi gratias agam. Jampridem hoc ex noſtra neceſſitudine, quæ ad ſummam benevolentiam pervenit, ſublatum eſſe debet. Filius tuus a me abeſt. In Macedonia congrediemur. Juſſus eſt enim Ambracia ducere equites per Theſſaliam, et ſcripſi ad eum ut mihi Heracleam occurreret. Cum eum videro, quoniam nobis permittis, communiter conſtituemus de reditu ejus ad petitionem, aut ad commendationem honoris. Tibi Glycona, medicum Panſæ, qui ſororem Achilleos noſtri in matrimonio habet, diligentiſſime commendo. Audimus eum veniſſe in ſuſpicionem Torquato*

de morte Panſæ, cuſtodirique ut parricidam. Nihil minus credendum eſt. Quis enim majorem calamitatem morte Panſæ accepit? Præterea eſt modeſtus homo et frugi: quem ne utilitas quidem videatur impulſura fuiſſe ad facinus. Rogo te, et quidem valde rogo, (nam Achilleus noſter non minus, quam æquum eſt, laborat) eripias eum ex cuſtodia, conſerveſque. Hoc ego ad meum officium privatarum rerum, æque atque ullam aliam rem, pertinere arbitror. Cum has ad te ſcriberem literas, ab Satrio legato C. Trebonii reddita eſt mihi epiſtola a Tullio et Dejotaro, Dolabellam cæſum fugatumque eſſe. Græcam epiſtolam tibi miſi Cycherei cujuſdam, ad Satrium miſſam. Flavius noſter de controverſia, quam habet cum Dyrrachinis hereditariam, ſumpſit te judicem. Rogo te, Cicero, et Flavius rogat, rem conficias. Quin ei, qui Flavium fecit heredem, pecuniam debuerit civitas, non eſt dubium; neque Dyrrachini inſitiantur; ſed ſibi donatum æs alienum a Cæſare dicunt. Noli pati a neceſſariis tuis neceſſario meo injuriam fieri. XVII Kal. Jun. Ex caſtris ad imam Candaviam.

Brutus Ciceroni S.

VII. *LUCIUS Bibulus quam carus mihi eſſe debeat, nemo melius judicare poteſt, quam tu; cujus tantæ pro republica contentiones ſollicitudineſque fuerunt. Itaque vel ipſius virtus, vel noſtra neceſſitudo debet conciliare te illi: quo minus multa mihi ſcribenda eſſe arbitror. Voluntas enim te movere debet noſtra, ſi modo juſta eſt, aut pro officio neceſſario ſuſcipitur. In Panſæ locum petere conſtituit: eam nominationem a te petimus: neque conjunctiori dare beneficium, quam nos tibi ſumus; neque digniorem nominare potes, quam Bibulum. De Domitio et Apuleio quid attinet me ſcribere, cum ipſi per ſe tibi commendatiſſimi ſint? Apuleium vero tu tua auctoritate ſuſtinere debes. Sed Apuleius in ſua epiſtola celebrabitur. Bibulum noli dimittere ex ſinu tuo tantum jam virum, ex quanto, crede mihi, poteſt evadere, qui veſtris paucorum reſpondeat laudibus.*

Cicero Bruto S.

VIII. MULTOS tibi commendavi, et commendem, neceſſe eſt. Optimus enim quiſque vir et civis maxime ſequitur judicium tuum, tibique omnes fortes viri navare operam et ſtudium volunt; nec quiſquam eſt, quin ita exiſtimet, meam apud te et gratiam et auctoritatem valere plurimum. Sed C. Naſennium, municipem Sueſſanum, tibi ita commendo, ut neminem diligentius. Cretenſi bello, Metello imperatore, octavum principem duxit: poſtea in re familiari occupatus fuit. Hoc tempore, cum reipublicæ partibus, tum tua excellenti dignitate, commotus, vellet per te aliquid auctoritatis aſſumere. Fortem virum, Brute, tibi commendo, frugi hominem, et, ſi quid ad rem pertinet, etiam locupletem. Pergratum mihi erit, ſi eum ita tractaris, ut merito tuo mihi gratias agere poſſit. Vale.

Cicero Bruto S.

IX. FUNGERER officio, quo tu functus es in meo luctu, teque per literas conſolarer, niſi ſcirem, his remediis, quibus meum dolorem tu levaſſes, te in tuo non egere: ac velim facilius, quam tunc mihi, nunc tibi tute medeare. Eſt enim alienum tanto viro, ut es tu, quod alteri præceperit, id ipſum facere non poſſe. Me quidem cum rationes, quas collegeras, tum auctoritas tua a nimio mœrore deterruit. Cum enim mollius tibi ferre viderer, quam deceret virum, præſertim eum qui alios conſolari ſoleret; accuſaſti me per literas gravioribus verbis, quam tua conſuetudo ferebat. Itaque judicium tuum magni æſtimans, idque veritus, me ipſe collegi: et ea, quæ didiceram, legeram, acceperam, graviora duxi, tua auctoritate

addita. Ac mihi tum, Brute, officio ſolum erat et naturæ, tibi nunc populo et ſcenæ (ut dicitur) ſerviendum eſt. Nam cum in te non ſolum exercitus tui, ſed omnium civium ac pene gentium, conjecti oculi ſint, minime decet, propter quem fortiores cæteri ſumus, eum ipſum animo debilitatum videri. Quam ob rem accepiſti tu quidem dolorem; id enim amiſiſti, cui ſimile in terris nihil fuit: et eſt dolendum in tam gravi vulnere, ne id ipſum, carere omni ſenſu doloris, ſit miſerius, quam dolere: ſed, ut modice, cæteris utile eſt, tibi neceſſe eſt. Scriberem plura, niſi ad te hæc ipſa nimis multa eſſent. Nos te tuumque exercitum expectamus; ſine quo, ut reliqua ex ſententia ſuccedant, vix ſatis liberi videmur fore. De tota republica plura ſcribam, et fortaſſe jam certiora, his literis, quas Veteri noſtro cogitabam dare.

Cicero Bruto S.

X. NULLAS adhuc a te literas habebamus; ne famam quidem, quæ declararet, te, cognita ſenatus auctoritate, in Italiam adducere exercitum: quod ut faceres, idque maturares, magnopere deſiderabat reſpublica. Ingraveſcit enim in dies inteſtinum malum; nec externis hoſtibus magis, quam domeſticis, laboramus; qui erant omnino ab initio belli, ſed facilius frangebantur. Erectior ſenatus erat, non ſententiis ſolum noſtris, ſed etiam cohortationibus, excitatus. Erat in ſenatu ſatis vehemens et acer Panſa, cum in cæteros hujus generis, tum maxime in ſocerum: cui conſuli non animus ab initio, non fides ad extremum, defuit. Bellum ad Mutinam gerebatur, nihil ut in Cæſare reprehenderes; nonnulla in Hirtio. Hujus belli fortuna, ut in ſecundis, fluxa; ut in adverſis, bona. Erat victrix reſpublica, cæſis Antonii copiis, ipſo expulſo a Bruto. Deinde ita multa peccata, ut quodammodo victoria excideret e manibus: perterritos, inermes, ſaucios, non-

ſunt noſtri duces perſecuti; datumque Lepido tempus eſt, in quo levitatem ejus, ſæpe perſpectam, majoribus in malis experiremur. Sunt exercitus boni, ſed rudes, Bruti et Planci. Sunt fideliſſima et maxima auxilia Gallorum. Sed Cæſarem meis conſiliis adhuc gubernatum, præclara ipſum indole, admirabilique conſtantia, improbiſſimis literis quidam, fallacibuſque interpretibus ac nuntiis, impulerunt in ſpem certiſſimam conſulatus. Quod ſimulatque ſenſi; neque ego illum abſentem literis monere deſtiti, nec accuſare præſentes ejus neceſſarios, qui ejus cupiditati ſuffragari videbantur, nec in ſenatu ſceleratiſſimorum conſiliorum fontes aperire, dubitavi: nec vero ulla in re memini, aut ſenatum meliorem, aut magiſtratus. Nunquam enim in honore extraordinario potentis hominis, vel potentiſſimi potius, (quando quidem potentia jam in vi poſita eſt, et armis) accidit, ut nemo tribunus plebis, nemo alio magiſtratu, nemo privatus, auctor exiſteret. Sed in hac conſtantia atque virtute, erat tamen ſollicita civitas. Illudimur enim, Brute, cum militum deliciis, tum imperatoris inſolentia. Tantum quiſque ſe in republica poſſe poſtulat, quantùm habet virium. Non ratio, non modus, non lex, non mos, non officium, valet; non judicium, non exiſtimatio civium, non poſteritatis verecundia. Hæc ego multo ante proſpiciens fugiebam ex Italia, tum, cum me veſtrorum edictorum fama revocavit. Incitaviſti vero tu me, Brute, Veliæ. Quanquam enim dolebam in eam me urbem ire, quam tu fugeres, qui eam liberaviſſes, quod mihi quoque quondam acciderat, periculo ſimili, caſu triſtiore; perrexi tamen, Romamque perveni, nulloque præſidio quatefeci Antonium; contraque ejus arma nefanda, præſidia, quæ oblata ſunt, Cæſaris conſilio et auctoritate firmavi. Qui ſi ſteterit idem, mihique paruerit; ſatis videmur habituri præſidii: ſin autem impiorum conſilia plus valuerint, quam noſtra; aut imbecillitas ætatis non potuerit gravitatem rerum ſuſtinere; ſpes omnis eſt in te. Quam ob rem advola, obſecro, atque eam rempublicam, quam virtute atque animi

magnitudine magis, quam eventis rerum, liberaſti, exitu libera : omnis omnium concurſus ad te futurus eſt. Hortare idem per literas Caſſium. Spes libertatis nuſquam, niſi in veſtrorum caſtrorum præſidiis, eſt. Firmos omnino et duces habemus ab occidente, et exercitus. Hoc adoleſcentis præſidium equidem adhuc firmum eſſe confido : ſed ita multi labefactant, ut, ne moveatur, interdum extimeſcam. Habes totum reipublicæ ſtatum : qui quidem tum erat, cum has literas dabam. Velim deinceps meliora ſint : ſin aliter fuerit (quod dii omen avertant !) reipublicæ vicem dolebo, quæ immortalis eſſe debebat. Mihi quidem quantulum reliqui eſt ?

BRUTUS CICERONI S.

XI. *VETERIS Antiſtii talis animus eſt in rempublicam, ut non dubitem, quin et in Cæſare et Antonio ſe præſtaturus fuerit acerrimum propugnatorem communis libertatis, ſi occaſioni potuiſſet occurrere. Nam qui in Achaia congreſſus, P. Dolabella milites atque equites habente, quodvis adire periculum, ex inſidiis paratiſſimi ad omnia latronis, maluerit, quam videri aut coactus eſſe pecuniam dare, aut libenter dediſſe homini nequiſſimo atque improbiſſimo; is nobis ultro et pollicitus eſt, et dedit H-S xx ex ſua pecunia : et, quod multo carius eſt, ſeipſum obtulit et conjunxit. Huic perſuadere cœpimus, ut imperator in caſtris remaneret, remque publicam defenderet. Statuit eundum ſibi, quoniam exercitum dimiſiſſet. Statim vero rediturum ad nos confirmavit, legatione ſuſcepta, niſi prætorum comitia habituri eſſent conſules. Nam illi ita ſentienti de republica magnopere auctor fui, ne differret tempus petitionis ſuæ. Cujus factum omnibus gratum eſſe debet, qui modo judicant, hunc exercitum eſſe reipublicæ; tibi tanto gratius, quanto et majore animo gloriaque libertatem noſtram defendis ; et dignitatem, ſi contigerit noſtris conſiliis exitus, quem optamus, perfuncturus es. Ego etiam, mi Cicero, proprie familiariterque te rogo, ut Veterem ames, veliſque eſſe quam*

ampliſſimum: qui etſi nulla re deterreri a propoſito poteſt, tamen excitari tuis laudibus indulgentiaque poterit, quo magis amplexetur ac tueatur judicium ſuum. Et mihi gratiſſimum erit. Vale.

Cicero Bruto S.

XII. ETSI daturus eram Meſſalæ Corvino continuo literas, tamen Veterem noſtrum ad te ſine literis meis venire nolui. Maximo in diſcrimine reſpublica, Brute, verſatur, victoreſque rurſus decertare cogimur. Id accidit M. Lepidi ſcelere et amentia. Quo tempore, cum multa propter eam curam, quam pro republica ſuſcepi, graviter ferrem; tum nihil tuli gravius, quam me non poſſe matris tuæ precibus cedere, non ſororis. Nam tibi, quod mihi plurimi eſt, facile me ſatisfacturum arbitrabar. Nullo enim modo poterat cauſa Lepidi diſtingui ab Antonio: omniumque judicio etiam durior erat, quod, cum honoribus ampliſſimis a ſenatu eſſet Lepidus ornatus, tum etiam paucis ante diebus præclaras literas ad ſenatum miſiſſet; repente non ſolum recepit reliquias hoſtium, ſed bellum acerrimum terra marique gerit: cujus exitus qui futurus ſit, incertum eſt. Itaque cum rogamur, ut miſericordiam liberis ejus impertiamus, nihil affertur, quo minus ſumma ſupplicia, ſi (quod Jupiter omen avertat!) pater puerorum vicerit, ſubeunda nobis ſint. Nec vero me fugit, quam ſit acerbum, parentum ſcelera filiorum pœnis lui. Sed hoc præclare legibus comparatum eſt, ut caritas liberorum amiciores parentes reipublicæ redderet. Itaque Lepidus crudelis in liberos, non is, qui Lepidum hoſtem judicat. Atque ille ſi, armis poſitis, de vi damnatus eſſet, quo in judicio certe defenſionem non haberet, eandem calamitatem ſubirent liberi, bonis publicatis. Quanquam quod tua mater et ſoror deprecatur pro pueris, idipſum et multa alia crudeliora nobis omnibus Lepidus, Antonius, et reliqui hoſtes denuntiant. Itaque maximam ſpem hoc

tempore habemus in te, atque exercitu tuo. Cum ad reipublicæ ſummam, tum ad gloriam et dignitatem tuam, vehementer pertinet, te in Italiam, ut ante ſcripſi, venire quamprimum: eget enim vehementer cum viribus tuis, tum etiam conſilio, reſpublica. Veterem, pro ejus erga te benevolentia ſingularique officio, libenter ex tuis literis complexus ſum; eumque cum tui, tum reipublicæ, ſtudioſiſſimum amantiſſimumque cognovi. Ciceronem meum propediem, ut ſpero, videbo. Tecum enim illum, et te in Italiam celeriter eſſe venturum confido. Vale.

Brutus Ciceroni S.

XIII. *De Marco Lepido vereri me cogit reliquorum timor: qui ſi eripuerit ſe nobis (quod velim temere atque injurioſe de illo ſuſpicati ſint homines) oro atque obſecro te, Cicero, neceſſitudinem noſtram tuamque in me benevolentiam obteſtans, ſororis meæ liberos obliviſcaris eſſe Lepidi filios, meque his in patris locum ſucceſſiſſe exiſtimes. Hoc ſi a te impetro, nihil profecto dubitabis pro his ſuſcipere. Aliter alii cum ſuis vivunt: nihil ego poſſum in ſororis meæ liberis facere, quo poſſit expleri voluntas mea, aut officium. Quid vero aut mihi tribuere boni poſſunt, ſi modo digni ſumus, quibus aliquid tribuatur; aut ego matri, ac ſorori, puerisque illis, præſtaturus ſum, ſi nihil valuerit apud te reliquumque ſenatum, contra patrem Lepidum, Brutus avunculus? Scribere multa ad te neque poſſum præ ſollicitudine ac ſtomacho, neque debeo. Nam, ſi in tanta re, tamque neceſſaria, verbis mihi opus eſt ad te excitandum et confirmandum; nulla ſpes eſt, facturum te quod volo, et quod oportet. Quare noli expectare longas preces. Intuere meipſum, qui hoc a te, vel a Cicerone, conjunctiſſimo homine privatim, vel a conſulari tali viro, remota neceſſitudine privata, impetrare debeo. Quid ſis facturus, velim mihi quamprimum reſcribas. Kal. Quint. Ex caſtris.*

Cicero Bruto S.

XIV. BREVES tuæ literæ: breves dico? immo nullæ. Tribuſne verſiculis his temporibus Brutus ad me? nihil ſcripſiſſem potius. Et requiris meas. Quis unquam ad te tuorum ſine meis venit? Quæ autem epiſtola non pondus habuit? Quæ ſi ad te perlatæ non ſunt, ne domeſticas quidem tuas perlatas arbitror. Ciceroni ſcribis te longiorem daturum epiſtolam. Recte id quidem: ſed hæc quoque debuit eſſe plenior. Ego autem, cum ad me de Ciceronis abs te diſceſſu ſcripſiſſes, ſtatim extruſi tabellarios, literaſque ad Ciceronem; ut, etiam ſi in Italiam veniſſet, ad te rediret. Nihil enim mihi jucundius, nihil illi honeſtius. Quanquam aliquoties ei ſcripſeram, ſacerdotum comitia, mea ſumma contentione, in alterum annum eſſe rejecta: quod ego cum Ciceronis cauſa elaboravi, tum Domitii, Catonis, Lentuli, Bibulorum: quod ad te etiam ſcripſeram. Sed videlicet cum illam puſillam epiſtolam tuam ad me dabas, nondum erat tibi id notum. Quare omni ſtudio a te, mi Brute, contendo, ut Ciceronem meum ne dimittas, tecumque deducas: quod ipſum, ſi rempublicam, cui ſuſceptus es, reſpicis, tibi jam jamque faciendum eſt. Renatum enim bellum eſt; idque non parvo ſcelere Lepidi. Exercitus autem Cæſaris, qui erat optimus, non modo nihil prodeſt, ſed etiam cogit exercitum tuum flagitari: qui ſi Italiam attigerit, erit civis nemo (quem quidem civem appellari fas ſit) qui ſe non in tua caſtra conferat. Etſi Brutum præclare cum Planco conjunctum habemus. Sed non ignoras, quam ſint incerti animi hominum, et infecti partibus; et exitus præliorum. Quin etiam, ſi, ut ſpero, vicerimus, tamen magnam gubernationem tui conſilii tuæque auctoritatis res deſiderabit. Subveni igitur, per deos, idque quamprimum; tibique perſuade, non te Idibus Martiis, quibus ſervitutem a tuis

civibus repuliſti, plus profuiſſe patriæ, quam, ſi mature veneris, profuturum. 11 Id. Quint.

Cicero Bruto S.

XV. MESSALAM habes. Quibus igitur literis tam accurate ſcriptis aſſequi poſſum, ſubtilius ut explicem, quæ gerantur, quæque ſint in republica, quam tibi is exponet, qui et optime omnia novit, et elegantiſſime expedire et deferre ad te poteſt? Cave enim exiſtimes, Brute, (quanquam non eſt neceſſe ea me ad te, quæ tibi nota ſunt, ſcribere: ſed tamen tantam omnium laudum excellentiam non queo ſilentio præterire) cave putes, probitate, conſtantia, cura, ſtudio reipublicæ, quidquam illi eſſe ſimile: ut eloquentia, qua mirabiliter excellit, vix in eo locum ad laudandum habere videatur. Quanquam in hac ipſa, ſapientia plus apparet; ita gravi judicio multaque arte ſe exercuit in veriſſimo genere dicendi. Tanta autem induſtria eſt, tantumque evigilat in ſtudio, ut non maxima ingenio (quod in eo ſummum eſt) gratia habenda videatur. Sed provehor amore. Non enim id propoſitum eſt huic epiſtolæ, Meſſalam ut laudem, præſertim ad Brutum, cui et virtus illius non minus, quam mihi, nota eſt; et hæc ipſa ſtudia, quæ laudo, notiora: quem cum a me dimittens graviter ferrem, hoc levabar uno, quod ad te, tanquam ad alterum me, proficiſcens, et officio fungebatur, et laudem maximam ſequebatur. Sed hæc hactenus. Venio nunc longo ſane intervallo ad quandam epiſtolam, qua mihi multa tribuens, unum reprehendebas, quod in honoribus decernendis eſſem nimius, et tanquam prodigus. Tu hoc: alius fortaſſe, quod in animadverſione pœnaque durior; niſi forte utrumque tu. Quod ſi ita eſt, utriuſque rei meum judicium tibi cupio eſſe notiſſimum: neque ſolum, ut Solonis dictum uſurpem, qui et ſapientiſſimus fuit ex ſeptem, et legum ſcriptor ſolus ex

ſeptem. Is rempublicam duabus rebus contineri dixit, præmio et pœna. Eſt ſcilicet utriuſque rei modus, ſicut reliquarum, et quædam in utroque genere mediocritas: ſed non tanta de re propoſitum eſt hoc loco diſputare. Quid ego autem ſecutus hoc bello ſim in ſententiis dicendis, aperire non alienum puto. Poſt interitum Cæſaris, et veſtras memorabiles Idus Martias, Brute, quid ego prætermiſſum a vobis, quantamque impendere reipublicæ tempeſtatem, dixerim, non es oblitus. Magna peſtis erat depulſa per vos, magna populi Romani macula deleta; vobis vero parta divina gloria: ſed inſtrumentum regni delatum ad Lepidum et Antonium; quorum alter inconſtantior, alter impurior, uterque pacem metuens, inimicus otio. His ardentibus perturbandæ reipublicæ cupiditate, quod opponi poſſet præſidium, non habebamus. Erexerat enim ſe civitas, in retinenda libertate conſentiens. Nos tum nimis acres: vos, fortaſſe ſapientius, exceſſiſtis urbe ea, quam liberaratis: Italiæ, ſua vobis ſtudia profitenti, remiſiſtis. Itaque cum teneri urbem a parricidis viderem, nec te in ea, nec Caſſium, tuto eſſe poſſe, eamque armis oppreſſam ab Antonio; mihi quoque ipſi eſſe excedendum putavi. Tetrum enim ſpectaculum, oppreſſa ab impiis civitas, opitulandi poteſtate præciſa. Sed animus idem, qui ſemper infixus eſt in patriæ caritate, diſceſſum ab ejus periculis ferre non potuit. Itaque in medio Achaico curſu, cum eteſiarum diebus auſter me in Italiam, quaſi diſſuaſor mei conſilii, retuliſſet, te vidi Veliæ, doluique vehementer. Cedebas enim, Brute, cedebas, quoniam Stoici veſtri negant fugere ſapientis. Romam ut veni, ſtatim me obtuli Antonii ſceleri atque dementiæ: quem cum in me incitaviſſem, conſilia inire cœpi, Brutina plane, (veſtri enim hæc ſunt propria ſanguinis) reipublicæ liberandæ. Longa ſunt, quæ reſtant, prætereunda: ſunt enim de me: tantum dico, Cæſarem hunc adoleſcentem, per quem adhuc ſumus, ſi verum fateri volumus, fluxiſſe ex fonte conſiliorum meorum. Huic habiti a me honores nulli quidem, Brute, niſi debiti; nulli, niſi neceſſarii. Ut enim

primum libertatem revocare cœpimus, cum ſe nondum ne Decimi quidem Bruti divina virtus ita commoviſſet, ut jam id ſcire poſſemus; atque omne præſidium eſſet in puero, qui a cervicibus noſtris avertiſſet Antonium; quis honos ei non fuit decernendus? Quanquam ego illi tum verborum laudem tribui, eamque modicam. Decrevi etiam imperium; quod quanquam videbatur illi ætati honorificum, tamen erat exercitum habenti neceſſarium: quid enim eſt ſine imperio exercitus? Statuam Philippus decrevit: celeritatem petitionis primo Servius; poſt majorem etiam Servilius. Nihil tum nimium videbatur. Sed neſcio quomodo facilius in timore benigni, quam in victoria grati, reperimur. Ego enim, D. Bruto liberato, cum lætiſſimus ille civitati dies illuxiſſet, idemque caſu Bruti natalis eſſet; decrevi, ut in faſtis ad eum diem Bruti nomen adſcriberetur: in eoque ſum majorum exemplum ſecutus, qui hunc honorem mulieri Larentiæ tribuerunt, cui vos pontifices ad aram in Velabro facere ſoletis. Quod ego cum dabam Bruto, notam eſſe in faſtis gratiſſimæ victoriæ ſempiternam volebam. Atque illo die cognovi paulo plures in ſenatu malevolos eſſe, quam gratos. Eos per ipſos dies effudi (ſi ita vis) honores in mortuos Hirtium et Panſam, Aquilam etiam. Quod quis reprehendit, niſi qui, depoſito metu, præteriti periculi fuerit oblitus? Accedebat ad beneficii memoriam gratam ratio illa, quæ etiam poſteris eſſet ſalutaris. Extare enim volebam in crudeliſſimos hoſtes monumenta odii publici ſempiterna. Suſpicor illud minus tibi probari, quod ab tuis familiaribus, optimis illis quidem viris, ſed in republica rudibus, non probatur, quod, ut ovanti introire Cæſari liceret, decreverim. Ego autem (ſed erro fortaſſe: nec tamen is ſum, ut mea me maxime delectent) nihil mihi videor hoc bello ſenſiſſe prudentius. Cur autem ita ſit, aperiendum non eſt, ne magis videar providus fuiſſe, quam gratus. Hoc ipſum nimium. Quare alia videamus. D. Bruto decrevi honores, decrevi L. Planco. Præclara illa quidem ingenia, quæ gloria invitantur: ſed ſenatus

etiam ſapiens, qui, qua quemque re putat, modo honeſta, ad rempublicam juvandam poſſe adduci, hac utitur. At in Lepido reprehendimur; cui cum ſtatuam in Roſtris ſtatuiſſemus, iidem illam evertimus. Nos illum honore ſtuduimus a furore revocare: vicit amentia leviſſimi hominis noſtram prudentiam. Nec tamen tantum in ſtatuenda Lepidi ſtatua factum eſt mali, quantum in evertenda boni. Satis multa de honoribus: nunc de pœna pauca ſunt dicenda. Intellexi enim ex tuis ſæpe literis, te in iis, quos bello deviciſti, clementiam tuam velle laudari. Exiſtimo equidem nihil a te, niſi ſapienter. Sed ſceleris pœnam prætermittere (id enim eſt, quod vocatur ignoſcere) etiam ſi in cæteris rebus tolerabile eſt, in hoc bello pernicioſum puto. Nullum enim bellum civile fuit in noſtra republica omnium, quæ memoria mea fuerunt, in quo bello non, utracunque pars viciſſet, tamen aliqua forma eſſet futura reipublicæ. Hoc bello victores quam rempublicam ſimus habituri, non facile affirmarim: victis certe nulla unquam erit. Dixi igitur ſententias in Antonium, dixi in Lepidum, ſeveras; neque tam ulciſcendi cauſa, quam ut et in præſens ſceleratos cives timore ab impugnanda patria deterrerem; et in poſterum, documentum ſtatuerem, ne quis talem amentiam vellet imitari. Quanquam hæc quidem ſententia, non magis mea fuit, quam omnium: in qua videtur illud eſſe crudele, quod ad liberos, qui nihil meruerunt, pœna pervenit. Sed id et antiquum eſt, et omnium civitatum: ſiquidem etiam Themiſtoclis liberi eguerunt. Et, ſi judicio damnatos eadem pœna ſequitur cives, quî potuimus leniores eſſe in hoſtes? Quid autem queri poteſt quiſquam de me, qui, ſi viciſſet, acerbiorem ſe in me futurum fuiſſe confiteatur neceſſe eſt? Habes rationem mearum ſententiarum, de hoc genere duntaxat honoris et pœnæ. Nam de cæteris rebus quid ſenſerim, quidque cenſuerim, audiſſe te arbitror. Sed hæc quidem non ita neceſſaria: illud valde neceſſarium, Brute, te in Italiam cum exercitu venire quam primum. Summa eſt expectatio tui: qui ſi Italiam

attigeris, ad te concurſus fiet omnium. Sive enim vicerimus, (qui quidem pulcherrime viceramus, niſi Lepidus perdere omnia, et perire ipſe cum ſuis, concupiviſſet) tua nobis auctoritate opus eſt ad collocandum aliquem civitatis ſtatum: ſive etiam nunc certamen reliquum eſt, maxima ſpes eſt cum in auctoritate tua, tum in exercitus tui viribus. Sed propera, per deos: ſcis enim, quantum ſit in temporibus, quantum in celeritate. Sororis tuæ filiis quam diligenter conſulam, ſpero te ex matris et ex ſororis literis cogniturum: qua in cauſa majorem habeo rationem tuæ voluntatis, quæ mihi cariſſima eſt, quam, ut quibuſdam videor, conſtantiæ meæ. Sed ego nulla in re malo, quam te amando, conſtans et eſſe et videri.

BRUTUS CICERONI S.

XVI. *PARTICULAM literarum tuarum, quas miſiſti Octavio, legi, miſſam ab Attico mihi. Studium tuum, curaque de ſalute mea, nulla me nova voluptate affecit: non ſolum enim uſitatum, ſed etiam quotidianum eſt, aliquid audire de te, quod pro noſtra dignitate fideliter atque honorifice dixeris, aut feceris. At dolore, quantum animo maximum capere poſſum, eadem illa pars epiſtolæ ſcriptæ ad Octavium de nobis, affecit. Sic enim illi gratias agis de republica, tam ſuppliciter ac demiſſe (quid ſcribam? pudet conditionis, ac fortunæ: ſed tamen ſcribendum eſt) commendas noſtram ſalutem illi, (quæ morte qua non pernicioſior) ut prorſus præ te feras, non ſublatam dominationem, ſed dominum commutatum eſſe. Verba tua recognoſce, et aude negare, ſervientis adverſus regem iſtas eſſe preces. Unum ais eſſe, quod ab eo poſtuletur et expectetur; ut eos cives, de quibus viri boni populuſque Romanus bene exiſtimet, ſalvos velit. Quid, ſi nolit? non erimus? Atqui, non eſſe, quam eſſe per illum, præſtat. Ego, medius fidius, non exiſtimo tam omnes deos averſos eſſe a ſalute populi Romani, ut Octavius orandus ſit pro ſalute cujuſquam civis, non dicam pro liberatoribus orbis terrarum. Juvat*

enim magniſice loqui; et certe decet adverſus ignorantes, quid pro quoque timendum, aut a quoque petendum ſit. Hoc tu, Cicero, poſſe fateris Octavium, et illi amicus es? aut, ſi me carum habes, vis Romæ videri; cum, ut ibi eſſe poſſem, commendandus puero illi fuerim? Cui quid agis gratias, ſi, ut nos ſalvos eſſe velit et patiatur, rogandum putas? An hoc pro beneficio eſt habendum, quod ſe, quam Antonium, eſſe maluerit, a quo iſta petenda eſſent? Vindici quidem alienæ dominationis, non vicario, ecquis ſupplicat, ut optime meritis de republica liceat eſſe ſalvis? Iſta vero imbecillitas et deſperatio, cujus culpa non magis in te reſidet, quam in omnibus aliis, et Cæſarem in cupiditatem regni impulit; et Antonio, poſt interitum illius, perſuaſit, ut interfecti locum occupare conaretur; et nunc puerum iſtum extulit, ut tu judicares precibus eſſe impetrandam ſalutem talibus viris, miſericordiaque unius, vix etiam nunc viri, tutos fore nos, haud ulla alia re. Quod ſi Romanos nos eſſe meminiſſemus, non audacius dominari cuperent poſtremi homines, quam id nos prohiberemus; neque magis irritatus eſſet Antonius regno Cæſaris, quam ob ejuſdem mortem deterritus. Tu quidem conſularis, et tantorum ſcelerum vindex, (quibus oppreſſis, vereor, ne in breve tempus dilata ſit abs te pernicies) quî potes intueri, quæ geſſeris, ſimul et iſta vel probare, vel ita demiſſe ac facile pati, ut probantis ſpeciem habeas? Quod autem tibi cum Antonio privatum odium? nempe quia poſtulabat hæc, ſalutem ab ſe peti; precariam nos incolumitatem habere, a quibus ipſe libertatem accepiſſet; eſſe arbitrium ſuum de republica. Quærenda eſſe arma putaſti, quibus dominari prohiberetur: ſcilicet, ut, illo prohibito, rogaremus alterum, qui ſe in ejus locum reponi pateretur? an, ut eſſet ſui juris ac mancipii reſpublica? Niſi forte non de ſervitute, ſed de conditione ſerviendi, recuſatum eſt a nobis. Atqui non ſolum bono domino potuimus Antonio tolerare noſtram fortunam, ſed etiam beneficiis atque honoribus, ut participes, frui, quantis vellemus: quid enim neget iis, quorum patientiam videret maximum ſuæ dominationis præſidium eſſe? Sed nihil tanti fuit, quo venderemus fidem noſtram et libertatem. Hic ipſe puer, quem Cæſaris nomen incitare videtur

in Cæſaris interfectores, quanti æſtimet (ſi ſit commercio locus) poſſe, nobis auctoribus, tantum, quantum profecto poterit, quoniam vivere, et pecunias habere, et dici conſulares, volumus? Cæterum nequicquam perierit ille: cujus interitu quid gaviſi ſumus, ſi mortuo nihilo minus ſervituri eramus? Nulla cura adhibeatur. Sed mihi prius omnia dii deæque eripuerint, quam illud judicium, quo non modo heredi ejus, quem occidi, non conceſſerim, quod in illo non tuli, ſed ne patri quidem meo, ſi reviviſcat, ut, patiente me, plus legibus ac ſenatu poſſit. An hoc tibi perſuaſum eſt, fore cæteros ab eo liberos, quo invito nobis in iſta civitate locus non ſit? Quî porro id, quod petis, fieri poteſt, ut impetres? Rogas enim velit nos ſalvos eſſe. Videmur ergo tibi ſalutem accepturi, cum vitam acceperimus? quam, ſi prius dimittimus dignitatem et libertatem, quî poſſumus accipere? An tu, Romæ habitare, id putas incolumem eſſe? Res, non locus, oportet præſtet iſtuc mihi: neque incolumis fui Cæſare vivo, niſi poſteaquam illud conſcivi facinus; neque uſquam exul eſſe poſſum, dum, ſervire, et pati contumelias, pejus odero malis omnibus aliis. Nonne hoc eſt in eaſdem tenebras recidiſſe? ab eo, qui tyranni nomen aſcivit ſibi, (cum in Græcis civitatibus liberi tyrannorum, oppreſſis illis, eodem ſupplicio afficiantur) petitur, ut vindices atque oppreſſores dominationis ſalvi ſint? Hanc ego civitatem videre velim, aut putem ullam; quæ ne traditam quidem atque inculcatam libertatem recipere poſſit; pluſque timeat in puero nomen ſublati regis, quam confidat ſibi, cum illum ipſum, qui maximas opes habuerit, paucorum virtute ſublatum videat? Me vero poſthac ne commendaveris Cæſari tuo; ne te quidem ipſum, ſi me audies. Valde care æſtimas tot annos, quot iſta ætas recipit, ſi propter eam cauſam puero iſti ſupplicaturus es. Deinde, quod pulcherrime feciſti, ac facis in Antonio, vide ne convertatur a laude maximi animi ad opinionem formidinis. Nam ſi Octavius tibi placet, a quo de noſtra ſalute petendum ſit; non dominum fugiſſe, ſed amiciorem dominum quæſiſſe, videberis. Quem quod laudas ob ea, quæ adhuc fecit, plane probo: ſunt enim laudanda, ſi modo contra alienam potentiam, non pro ſua, ſuſcepit eas actiones. Cum vero judicas, tantum illi non modo licere,

M 2

ſed etiam a te ipſo tribuendum eſſe, ut rogandus ſit, ne nolit eſſe nos ſalvos; nimium magnam mercedem ſtatuis: id enim ipſum illi largiris, quod per illum habere videbatur reſpublica. Neque hoc tibi in mentem venit, ſi Octavius ullis dignus ſit honoribus, quia cum Antonio bellum gerat, iis, qui illud malum exciderint, cujus iſtæ reliquiæ ſunt, nihil, quo expleri poſſit eorum meritum, tributurum unquam populum Romanum, ſi omnia ſimul congeſſerit. At vide, quanto diligentius homines metuant, quam meminerint, quia Antonius vivat, atque in armis ſit: de Cæſare vero, quod fieri potuit ac debuit, tranſactum eſt; neque jam revocari in integrum poteſt. Octavius is eſt, qui quid de nobis judicaturus ſit, expectet populus Romanus? nos hi ſumus, de quorum ſalute unus homo rogandus videatur? Ego vero, ut iſtuc revertar, is ſum, qui non modo non ſupplicem, ſed etiam coerceam poſtulantes, ut ſibi ſupplicetur: aut longe a ſervientibus abero, mihique eſſe judicabo Romam, ubicunque liberum eſſe licebit; ac veſtri miſerebor, quibus nec ætas, neque honores, neque virtus aliena dulcedinem vivendi minuere potuerit. Mihi quidem ita beatus eſſe videbor, ſi modo conſtanter ac perpetuo placebit hoc conſilium, ut relatam putem gratiam pietati meæ. Quid enim eſt melius, quam, memoria recte factorum et libertate contentum, negligere humana? Sed certe non ſuccumbam ſuccumbentibus, nec vincar ab iis, qui ſe vinci volunt; experiarque et tentabo omnia, neque deſiſtam abſtrahere a ſervitio civitatem noſtram. Si ſecuta fuerit, quæ debet, fortuna, gaudebimus omnes: ſin minus, ego tamen gaudebo. Quibus enim potius hæc vita factis aut cogitationibus traducatur, quam iis, quæ pertinuerint ad liberandos cives meos? Te, Cicero, rogo atque hortor, ne defatigere, neu diffidas: ſemper in præſentibus malis prohibendis, futura quoque, niſi ante ſit occurſum, explores, ne ſe inſinuent: fortem et liberum animum, quo et conſul, et nunc conſularis, rempublicam vindicaſti, ſine conſtantia et æquabilitate nullum eſſe putaris. Fateor enim duriorem eſſe conditionem ſpectatæ virtutis, quam incognitæ. Benefacta pro debitis exigimus. Quæ ſi aliter eveniunt, ut decepti ab his, infeſto animo reprehendimus. Itaque reſiſtere Antonio Ciceronem, etſi magna laude dignum

eſt, tamen, quia ille conſul hunc conſularem merito præſtare videtur, nemo admiratur. Idem Cicero ſi flexerit adverſus alios judicium ſuum, quod tanta firmitate ac magnitudine direxit in exturbando Antonio, non modo reliqui temporis gloriam eripuerit ſibi, ſed etiam præterita evaneſcere coget, (nihil enim per ſe amplum eſt, niſi in quo judicii ratio extat) quia neminem magis decet, quam te, rempublicam amare, libertatiſque defenſorem eſſe, vel ingenio, vel rebus geſtis, vel ſtudio, atque efflagitatione omnium. Quare non Octavius eſt rogandus, ut velit nos ſalvos eſſe : magis tu te exſuſcita, ut eam civitatem, in qua maxima geſſiſti, liberam atque honeſtam fore putes, ſi modo ſint populo duces ad reſiſtendum improborum conſiliis.

Brutus Attico S.

XVII. *SCRIBIS mihi, mirari Ciceronem, quod nihil ſignificem unquam de ſuis actis. Quoniam efflagitas, coactu tuo ſcribam, quæ ſentio. Omnia feciſſe Ciceronem optimo animo, ſcio : quid enim mihi exploratius eſſe poteſt, quam illius animus in rempublicam ? Sed quædam mihi videtur, quid dicam ? imperite vir omnium prudentiſſimus, an ambitioſe, feciſſe, qui valentiſſimum Antonium ſuſcipere pro republica non dubitarit inimicum ? Neſcio quid ſcribam tibi, niſi unum ; pueri et cupiditatem et licentiam potius eſſe irritatam, quam repreſſam, a Cicerone ; tantumque eum tribuere huic indulgentiæ, ut ſe maledictis non abſtineat, iis quidem, quæ in ipſum dupliciter recidunt ; quod et plures occidit uno, ſeque prius oportet fateatur ſicarium, quam objiciat Caſcæ, quod objicit ; et imitatur in Caſca Beſtiam. An, quia non omnibus horis jactamus Idus Martias, ſimiliter atque ille Nonas Decembres ſuas in ore habet, eo meliore conditione Cicero pulcherrimum factum vituperabit, quam Beſtia et Clodius reprehendere illius conſulatum ſoliti ſunt ? Suſtinuiſſe mihi gloriatur bellum Antonii togatus Cicero noſter. Quid hoc mihi prodeſt, ſi merces Antonii oppreſſi poſcitur in Antonii locum ſucceſſio ? et, ſi vindex illius mali auctor extitit alterius, fundamentum*

et radices habituri altiores, ſi patiamur? ut jam iſta, quæ facit, non dominationem, non, ſed dominum Antonium, timentis ſint. Ego autem gratiam non habeo, ſi quis, dum ne irato ſerviat, rem ipſam non deprecatur. Immo triumphus et ſtipendium decernitur, et omnibus decretis ornatur. Pudeat concupiſcere fortunam, cujus nomen ſuſceperit? Conſularis, hoc, an Ciceronis eſt? Quoniam mihi tacere non licuit, leges, quæ tibi neceſſe eſt moleſta eſſe. Etenim ipſe ſentio, quanto cum dolore hæc ad te perſcripſerim; nec ignoro, quid ſentias in republica, et quam deſperatam quoque ſanari putes poſſe. Nec mehercule te, Attice, reprehendo. Ætas enim, mores, liberi, ſegnem efficiunt: quod quidem etiam ex Flavio noſtro perſpexi. Sed redeo ad Ciceronem. Quid inter Salvidenum et eum intereſt? Quid autem amplius ille decerneret? Timet, inquies, etiam nunc reliquias belli civilis. Quiſquam ergo ita timet profligatum, ut neque potentiam ejus, qui exercitum victorem habeat, neque temeritatem pueri, putet extimeſcendam eſſe? An hoc ipſum ea re facit, quod illi propter amplitudinem omnia jam ultroque deferenda putat? O magnam ſtultitiam timoris, id ipſum, quod verearis, ita cavere, ut, cum vitare fortaſſe potueris, ultro arceſſas et attrahas! Nimium timemus mortem, et exilium, et paupertatem. Hæc videntur Ciceroni ultima eſſe in malis: et, dum habeat a quibus impetret quæ velit, et a quibus colatur ac laudetur, ſervitutem, honorificam modo, non aſpernatur: ſi quidquam in extrema ac miſerrima contumelia poteſt honorificum eſſe. Licet ergo patrem appellet Octavius Ciceronem, referat omnia, laudet, gratias agat; tamen illud apparebit, verba rebus eſſe contraria. Quid enim tam alienum ab humanis ſenſibus eſt, quam eum patris habere loco, qui ne liberi quidem hominis numero ſit? Atqui eo tendit, id agit, ad eum exitum properat vir optimus, ut ſit illi Octavius propitius. Ego vero jam iis artibus nihil tribuo, quibus ſcio Ciceronem inſtructiſſimum eſſe. Quid enim illi proſunt, quæ pro libertate patriæ, de dignitate, quæ de morte, exilio, paupertate, ſcripſit copioſiſſime? Quanto autem magis illa callere videtur Philippus, qui privigno minus tribuerit, quam Cicero alieno tribuat? Deſinat igitur gloriando etiam inſectari

doloreſ noſtros. Quid enim noſtra, victum eſſe Antonium, ſi victus eſt, ut alii vacaret quod ille obtinuit? tametſi tuæ literæ dubia etiam nunc ſignificant. Vivat hercule Cicero, qui poteſt, ſupplex et obnoxius, ſi neque ætatis, neque honorum, neque rerum geſtarum, pudet. Ego certe, quin cum ipſa re bellum geram, hoc eſt, cum regno, et imperiis extraordinariis, et dominatione, et potentia, quæ ſupra leges ſe eſſe velit, nulla erit tam bona conditio ſerviendi, qua deterrear, quamvis ſit vir bonus, ut ſcribis, Antonius: quod ego nunquam exiſtimavi. Sed dominum, ne parentem quidem, majores noſtri voluerunt eſſe. Te niſi tantum amarem, quantum Ciceroni perſuaſum eſt diligi ab Octavio, hæc ad te non ſcripſiſſem. Dolet mihi, quod tu nunc ſtomacharis, amantiſſimus tum tuorum omnium, tum Ciceronis. Sed perſuade tibi, de voluntate propria mea nihil eſſe remiſſum, de judicio largiter. Neque enim impetrari poteſt, quin, quale quidque videatur ei, talem quiſque de illo opinionem habeat. Vellem mihi ſcripſiſſes, quæ conditiones eſſent Atticæ noſtræ: potuiſſem aliquid tibi de meo ſenſu perſcribere. Valetudinem Porciæ meæ tibi curæ eſſe non miror. Denique quod petis, faciam libenter: nam etiam ſorores me rogant: et hominem noro, et quid ſibi voluerit. Vale.

Cicero Bruto S.

XVIII. CUM ſæpe te literis hortatus eſſem, ut quam primum reipublicæ ſubvenires, in Italiamque exercitum adduceres, neque id arbitrarer dubitare tuos neceſſarios; rogatus ſum a prudentiſſima et diligentiſſima fœmina, matre tua, cujus omnes curæ ad te referuntur, et in te conſumuntur, ut venirem ad ſe a. d. VIII Kal. Sext. quod ego, ut debui, ſine mora feci. Cum autem veniſſem, Caſca aderat, et Labeo, et Scaptius. At illa retulit, quæſivitque, quidnam mihi videretur: arceſſeremuſne te, atque id tibi conducere putaremus; an tardare, et commorari te, melius eſſet. Reſpondi id, quod ſentiebam et dignitati et exiſtimationi tuæ maxime conducere, te

primo quoque tempore ferre præſidium labenti et inclinatæ reipublicæ. Quid enim abeſſe cenſes mali in eo bello, in quo victores exercitus fugientem hoſtem perſequi noluerunt? et in quo incolumis imperator, honoribus ampliſſimis, fortuniſque maximis, conjuge, liberis, vobis affinibus, ornatus, bellum reipublicæ indixerit? Quid dicam, in tanto ſenatus populiquè conſenſu, cum tantum reſideat intra muros mali? Maximo autem, cum hæc ſcribebam, afficiebar dolore, quod, cum me pro adoleſcentulo ac pene puero reſpublica accepiſſet vadem, vix videbar, quod promiſeram, præſtare poſſe. Eſt autem gravior et difficilior animi et ſententiæ, maximis præſertim in rebus, pro altero, quam pecuniæ, obligatio: hæc enim ſolvi poteſt, et eſt rei familiaris jactura tolerabilis; reipublicæ quod ſpoponderis, quemadmodum ſolvas, niſi is dependi facile patitur, pro quo ſpoponderis? Quanquam et hunc (ut ſpero) tenebo, multis repugnantibus. Videtur enim in eo eſſe indoles: ſed flexibilis ætas, multique ad depravandum parati; qui, ſplendore falſi honoris objecto, aciem boni ingenii præſtringi poſſe confidunt. Itaque ad reliquos hic quoque labor mihi acceſſit, ut omnes adhibeam machinas ad tenendum adoleſcentem, ne famam ſubeam temeritatis. Quanquam quæ temeritas eſt? magis enim illum, pro quo ſpopondi, quam me ipſum, obligavi. Nec vero pœnitere poteſt rempublicam, me pro eo ſpopondiſſe, qui fuit in rebus gerendis cum ſuo ingenio, tum mea promiſſione, conſtantior. Maximus autem (niſi me forte fallit) in republica nodus eſt inopia rei pecuniariæ. Obdureſcunt enim magis quotidie boni viri ad vocem tributi: quod ex centeſima collatum, impudenti cenſu locupletum, in duarum legionum præmiis omne conſumitur. Impendent autem infiniti ſumptus, cum in hos exercitus, quibus nunc defendimur, tum vero in tuum. Nam Caſſius noſter videtur poſſe ſatis ornatus venire. Sed et hæc et multa alia coram cupio, idque quam primum. De ſororis tuæ filiis non expectavi, Brute, dum ſcriberes. Omnino jam tempora (bellum enim ducetur)

integram tibi cauſam reſervant. Sed ego a principio, cum divinare de belli diuturnitate non poſſem, ita cauſam egi puerorum in ſenatu, ut te arbitror e matris literis potuiſſe cognoſcere. Nec vero ulla res erit unquam, in qua ego non, vel vitæ periculo, ea dicam, eaque faciam, quæ te velle, quæque ad te pertinere, arbitrabor. Vale. VI Kal. Sext.

EPISTOLÆ

AD BRUTUM,

** a Germanis repertæ et editæ.*

* Has epiſtolas, ut a Germanis accepimus, ita damus. Quamvis enim in nullo veteri exemplari invenerimus, tamen nec Germanorum fidem improbare (qui ſe in vetuſto codice eas reperiſſe teſtati ſunt) nec noſtrum ullam in partem judicium interponere voluimus. VICTOR. Placuit etiam hoc loco (in Fragmentis) quatuor epiſtolas Ciceronis ad M. Brutum, et unam Bruti ad Ciceronem intexere, quæ a Germanis in manuſcripto libro inventæ feruntur: quoniam et a multis, ut falſæ, rejiciuntur, nec in omnibus epiſtolarum impreſſis voluminibus reperiuntur, et in quibus ſunt, in iis confuſæ admodum ac ſine ullo fere honore leguntur. Sunt autem ſcriptæ poſt celebrem illam ad Brutum, cujus initium eſt: *Sex. Clodius*, quam ſcriptam eſſe M. Antonio conſule liquet: ſiquidem hæ, Hirtio et Panſa coſſ. aliquot poſt illam menſium intervallo datæ ſunt. Eſſe autem has reliquis vulgatis ad Brutum epiſtolis præponendas, ſed tamen cum iis connectendas, et rerum et temporum ipſorum ratio indicat. Quæ omnia ego paucis notatis locis oſtendam. SIGONIUS. Quid in iis ad Brutum epiſtolis effecerit Sigonius, et quam egregiam operam navaverit; res ipſa indicat, cum aliis quidem, ante Sigonium editis, collata libris. Sunt, qui Ciceronis epiſtolas eſſe negent. Sed ego, cum rei ipſi pro ſe loquenti, tum Manutio idem quoque affirmanti, plus tribuo in hoc genere, quam omnino cuiquam hominum: quos tamen ipſos nec multos, nec vehementer oportet eſſe eruditos, qui in his epiſtolis Ciceronem non agnoſcant. PATRICIUS. Ex quatuor Tullii epiſtolis, et Bruti una, quas exhibet Sigonius, faciunt, alii ſex, alii ſeptem, et Brutina cum Tullianis confundunt. Hîc igitur Sigonium ducem ſequar: neque invitis, opinor, Muſis. OLIVETUS.

Cicero Bruto S.

I. CUM hæc ſcribebam, res exiſtimabatur in extremum adducta diſcrimen: triſtes enim de Bruto noſtro literæ nuntiique afferebantur. Me quidem non maxime conturbabant: his enim exercitibus ducibuſque, quos habemus, nullo modo poteram diffidere. Neque aſſentiebar majori parti hominum: fidem enim conſulum non condemnabam, quæ ſuſpecta vehementer erat: deſiderabam nonnullis in rebus prudentiam, et celeritatem; qua ſi eſſent uſi, jampridem rempublicam recuperaſſemus. Non enim ignoras, quanta momenta ſint in republica temporum; et quid interſit, idem illud utrum ante, an poſt, decernatur, ſuſcipiatur, agatur. Omnia, quæ ſevere decreta ſunt hoc tumultu, ſi, aut quo die dixi ſententiam, perfecta eſſent, et non in diem ex die dilata, aut quo ex tempore ſuſcepta ſunt ut agerentur, non tardata et procraſtinata; bellum jam nullum haberemus. Omnia, Brute, præſtiti reipublicæ, quæ præſtare debuit is, qui eſſet in eo, in quo ego ſum, gradu, ſenatus populique judicio collocatus: nec illa modo, quæ nimirum ſola ab homine ſunt poſtulanda, fidem, vigilantiam, patriæ caritatem: ea ſunt enim, quæ, nemo eſt, qui non præſtare debeat. Ego autem ei, qui ſententiam dicat in principibus de republica, puto etiam prudentiam eſſe præſtandam: nec me, cum mihi tantum ſumpſerim ut gubernacula reipublicæ prenderem, minus putarim reprehendendum, ſi inutiliter aliquid ſenatui ſuaſerim, quam ſi infideliter. Acta quæ ſint, quæque agantur, ſcio perſcribi ad te diligenter. Ex me autem illud eſt quod te velim habere cognitum, meum quidem animum in aciem eſſe, neque reſpectum ullum quærere, niſi me utilitas civitatis forte converterit: majores autem partes animi te Caſſiumque reſpiciunt. Quamobrem ita te para, Brute, ut intelligas, aut, ſi hoc tempore bene res geſta ſit,

N 2

tibi meliorem rempublicam eſſe faciendam; aut, ſi quid offenſum ſit, per te eſſe eandem recuperandam. Vale.

Cicero Bruto S.

II. PLANCI animum in rempublicam egregium, legiones, auxilia, copias, ex literis ejus, quarum exemplum tibi miſſum arbitror, perſpicere potuiſti. Lepidi tui neceſſarii (qui ſecundum fratrem affines habet, quos oderit, proximos) levitatem et inconſtantiam, animumque ſemper inimicum reipublicæ, jam credo tibi ex tuorum literis eſſe perſpectum. Nos expectatio ſollicitat, quæ eſt omnis jam in extremum adducta diſcrimen. Eſt enim ſpes omnis in Bruto expediendo, de quo vehementer timebamus. Ego hîc cum homine furioſo ſatis habeo negotii Servilio; quem tuli diutius, quam dignitas mea patiebatur: ſed tuli reipublicæ cauſa, ne darem perditis civibus hominem parum ſanum illum quidem, ſed tamen nobilem, quo concurrerent: quod faciunt nihilominus: ſed eum alienandum a republica non putabam. Finem feci ejus ferendi; cœperat enim eſſe tanta inſolentia, ut neminem liberum duceret. In Planci vero cauſa exarſit incredibili dolore, mecumque per biduum ita contendit, et a me ita fractus eſt, ut eum in perpetuum modeſtiorem ſperem fore. Atque in hac contentione ipſa, cum maxime res ageretur a. d. v Id. April. literæ mihi in ſenatu redditæ ſunt a Lentulo noſtro, de Caſſio, de legionibus, de Syria: quas ſtatim cum recitaviſſem, cecidit Servilius, complures præterea: ſunt enim inſignes aliquot, qui improbiſſime ſentiunt. Sed acerbiſſime tulit Servilius, aſſenſum eſſe mihi de Planco. Magnum illud monſtrum in republica eſt, ſed quo * * *Deſunt reliqua.*

BRUTUS CICERONI S.

III. *LITERAS tuas valde expecto, quas ſcripſiſti poſt nuntios noſtrarum rerum, et de morte Trebonii: non enim dubito quin mihi conſilium tuum explices. Indigno ſcelere et civem optimum amiſimus, et provinciæ poſſeſſione pulſi ſumus, quam recuperari facile eſt. Neque minus turpe aut flagitioſum erit, ſi poteſt, non recuperari. Antonius adhuc eſt nobiſcum: ſed medius fidius et moveor hominis precibus, et timeo, ne illum aliquorum furor excipiat. Plane æſtuo. Quod ſi ſcirem, quid tibi placeret, ſine ſollicitudine eſſem: id enim optimum eſſe, perſuaſum eſſet mihi. Quare quam primum fac me certiorem, quid tibi placeat. Caſſius noſter Syriam, legiones Syriacas, habet, ultro quidem a Murco, et a Marcio, et ab exercitu ipſo, arceſſitus. Ego ſcripſi ad Tertiam ſororem, et ad matrem, ne prius ederent hoc, quod optime ac feliciſſime geſſit Caſſius, quam tuum conſilium cognoviſſent, tibique viſum eſſet. Legi orationes duas tuas, quarum altera Kal. Jan. uſus es; altera de literis meis, quæ habita eſt abs te contra Calenum. Nunc ſcilicet hoc expectas, dum eas laudem. Neſcio, animi, an ingenii tui, major in his libellis laus contineatur. Jam concedo, ut vel* Philippici *vocentur, quod tu quadam epiſtola jocans ſcripſiſti. Duabus rebus egemus, Cicero, pecunia et ſupplemento: quarum altera poteſt abs te expediri, ut aliqua pars militum iſtinc mittatur nobis, vel ſecreto conſilio adverſus Panſam, vel actione in ſenatu: altera, quæ magis eſt neceſſaria; neque meo exercitui magis, quam reliquorum. Hoc magis doleo, Aſiam nos amiſiſſe: quam ſic vexari a Dolabella audio, ut jam non videatur crudeliſſimum ejus facinus interfectio Trebonii. Vetus Antiſtius me tamen pecunia ſublevavit. Cicero filius tuus ſic mihi ſe probat induſtria, patientia, labore, animi magnitudine, omni denique officio, ut prorſus nunquam dimittere videatur cogitationem, cujus ſit filius. Quare, quoniam efficere non poſſum, ut pluris facias eum, qui tibi eſt cariſſimus, illud tribue judicio meo, ut tibi perſuadeas, non fore*

illi abutendum gloria tua, ut adipiſcatur honores paternos. Kal. April. Dyrrachio.

CICERO BRUTO S.

IV. DATIS mane a. d. VI Id. April. Scaptio literis, eodem die tuas accepi Kal. April. Dyrrachio datas, veſperi. Itaque mane prid. Id. April. cum a Scaptio certior factus eſſem, non eſſe eos profectos, quibus pridie dederam, et ſtatim ire, hoc paululum exaravi ipſa in turba matutinæ ſalutationis. De Caſſio lætor, et reipublicæ gratulor: mihi etiam, qui, repugnante et iraſcente Panſa, ſententiam dixerim, ut Dolabellam bello Caſſius perſequeretur. Et quidem audacter dicebam, ſine noſtro ſenatus-conſulto jam illud eum bellum gerere. De te etiam dixi tum, quæ dicenda putavi. Hæc ad te oratio perferetur, quoniam te video delectari Philippicis noſtris. Quod me de Antonio conſulis; quoad Bruti exitum cognorimus, cuſtodiendum puto. Ex his literis, quas mihi miſiſti, Dolabella Aſiam vexare videtur, et in ea ſe gerere teterrime. Compluribus autem ſcripſiſti, Dolabellam a Rhodiis eſſe excluſum: qui ſi ad Rhodum acceſſit, videtur mihi Aſiam reliquiſſe. Id ſi ita eſt, iſtic tibi cenſeo commorandum: ſin eam ſemel cepit; mihi crede, non erit; at in Aſiam cenſeo perſequendum. Nihil mihi videris hoc tempore melius acturus. Quod egere te duabus neceſſariis rebus ſcribis, ſupplemento et pecunia; difficile conſilium eſt: non enim mihi occurrunt facultates, quibus uti te poſſe videam, præter illas, quas ſenatus decrevit, ut pecunias a civitatibus mutuas ſumeres. De ſupplemento autem non video quid fieri poſſit. Tantum enim abeſt, ut Panſa de exercitu ſuo, aut delectu, tibi aliquid tribuat, ut etiam moleſte ferat tam multos ad te ire voluntarios: quomodo equidem credo, quod his rebus, quæ in Italia decernuntur, nullas copias nimis magnas eſſe arbitretur: quomodo

autem multi ſuſpicantur, quod ne te quidem nimis firmum eſſe velit; quod ego non ſuſpicor. Quod ſcribis, te ad Tertiam ſororem ſcripſiſſe, ut ne prius ederent ea, quæ geſta a Caſſio eſſent, quam mihi viſum eſſet; video te veritum eſſe id, quod verendum fuit, ne animi partium Cæſaris, quomodo etiam nunc partes appellantur, vehementer commoverentur. Sed ante, quam tuas literas accepimus, audita res erat, et pervulgata: tui etiam tabellarii ad multos familiares tuos literas attulerant. Quare neque ſupprimenda res erat, præſertim cum id fieri non poſſet; neque, ſi poſſet, non divulgandam potius, quam occultandam, putaremus. De Cicerone meo, et, ſi tantum eſt in eo quantum ſcribis, tantum ſcilicet, quantum debeo, gaudeo: et, ſi, quod amas eum, eo majora facis; id ipſum incredibiliter gaudeo, a te eum diligi.

CICERO BRUTO S.

V. QUÆ literæ tuo nomine recitatæ ſunt Id. April. in ſenatu, eodemque tempore Antonii, credo ad te ſcripſiſſe tuos; quorum ego nemini concedo. Sed nihil neceſſe erat eadem omnes: illud neceſſe, me ad te ſcribere, quid ſentirem de tota conſtitutione hujus belli, et quo judicio eſſem, quaque ſententia. Voluntas mea, Brute, de ſumma republica ſemper eadem fuit, quæ tua: ratio quibuſdam in rebus (non enim omnibus) paulo fortaſſe vehementior. Scis mihi ſemper placuiſſe non rege ſolum, ſed regno, liberari rempublicam. Tu lenius, immortali omnino cum tua laude: ſed quid melius fuerit, magno dolore ſenſimus, magno periculo ſentimus. Recenti illo tempore, tu omnia ad pacem, quæ oratione confici non poterant; ego omnia ad libertatem, quæ ſine pace nulla eſt: pacem ipſam bello atque armis effici poſſe arbitrabar. Studia non deerant arma poſcentium, quorum repreſſimus impetum, ardoremque reſtinximus. Itaque res in eum locum venerat, ut

niſi Cæſari Octaviano deus quidam illam mentem dediſſet, in poteſtatem perditiſſimi hominis et turpiſſimi, M Antonii, veniendum fuerit; quo-cum, vides, hoc tempore ipſo quod ſit, quantumque certamen. Id profecto nullum eſſet, niſi tum conſervatus eſſet Antonius. Sed hæc omitto. Res enim a te geſta memorabilis et pene cæleſtis repellit omnes reprehenſiones; quippe quæ ne laude quidem ſatis idonea affici poſſit. Extitiſti nuper vultu ſevero: exercitum, copias, legiones idoneas, per te brevi tempore comparaſti. Dii immortales! qui ille nuntius, quæ illæ literæ, quæ lætitia ſenatus, quæ alacritas civitatis erat! Nihil unquam vidi tam omnium conſenſione laudatum. Erat expectatio reliquiarum Antonii, quem equitatu legionibuſque magna ex parte ſpoliaras: ea quoque habuit exitum optabilem. Nam tuæ literæ, quæ recitatæ in ſenatu ſunt, et imperatoris conſilium, et militum virtutem, et induſtriam tuorum, in quibus Ciceronis mei, declarant. Quod ſi tuis placuiſſet de his literis referri, et niſi in tempus turbulentiſſimum poſt diſceſſum Panſæ conſulis incidiſſent; honos quoque juſtus et debitus diis immortalibus decretus eſſet. Ecce tibi Id. April. advolat mane celer Pilus, qui vir! dii boni, quam gravis! quam conſtans! quam bonarum in republica partium! Hic epiſtolas affert duas, unam tuo nomine, alteram Antonii: dat Servilio tribuno plebis; ille Cornuto: recitantur in ſenatu. Antonius Procos. magna admiratio, ut ſi eſſet recitatum, Dolabella Imperator, a quo quidem venerant tabellarii: ſed nemo Pili ſimilis, qui proferre literas auderet, aut magiſtratibus reddere. Tuæ recitantur, breves illæ quidem, ſed in Antonium admodum lenes. Vehementer admiratus ſenatus. Mihi autem non erat explicatum, quid agerem. Falſas dicerem? quid, ſi tu eas approbaſſes? Confirmarem? non erat dignitatis tuæ. Itaque ille dies ſilentio. Poſtridie autem cum ſermo increbruiſſet, Piluſque oculos vehementius hominum offendiſſet, natum omnino eſt principium a me. De proconſule Antonio multa: Sextius cauſæ non

deſuit poſt me, cum, quanto ſuum filium, quanto meum, in periculo futurum diceret, ſi contra proconſulem arma tuliſſent. Noſti hominem: cauſæ non deſuit. Dixerunt etiam alii. Labeo vero noſter, nec ſignum tuum in epiſtola, nec diem appoſitum, nec te ſcripſiſſe ad tuos, ut ſoleres. Hoc cogere volebat, falſas literas eſſe, et, ſi quæris, probabat. Nunc tuum eſt conſilium, Brute, de toto genere belli. Video te lenitate delectari, et eum putare fructum eſſe maximum: præclare quidem, ſed aliis rebus, aliis temporibus, locus eſſe ſolet debetque clementiæ. Nunc quid agitur, Brute? templis deorum immortalium imminet hominum egentium et perditorum ſpes, nec quidquam aliud decernitur hoc bello, niſi utrum ſimus, necne. Cui parcimus, aut quid agimus? His ergo conſulimus, quibus victoribus veſtigium noſtrum nullum relinquetur? Nam quid intereſt inter Dolabellam, et quemvis Antoniorum trium? quorum ſi cui parcimus, duri fuimus in Dolabella. Hæc ut ita ſentiret ſenatus, populuſque Romanus, etſi res ipſa cogebat, tamen maxima ex parte noſtro conſilio atque auctoritate perfectum eſt. Tu ſi hanc rationem non probas, tuam ſententiam defendam, non relinquam meam. Neque diſſolutum a te quidquam homines expectant, neque crudele. Hujus rei moderatio facilis eſt, ut in duces vehemens ſis, in milites liberalis. Ciceronem meum, mi Brute, velim quam plurimum tecum habeas. Virtutis diſciplinam meliorem reperiet nullam, quam contemplationem atque imitationem tui. XIII Kal. Maii.

EPISTOLARUM
FRAGMENTA.

Ad M. Titinium.

Suet. *Cl. Rhet.*] Equidem memoria teneo, pueris nobis primum Latine docere cœpiſſe L. Plotium quendam, ad quem cum fieret concurſus, quod ſtudioſiſſimus quiſque apud eum exerceretur, dolebam mihi idem non licere. Continebar autem doctiſſimorum hominum auctoritate, qui exiſtimant, Græcis exercitationibus ali melius ingenia poſſe.

Ad Cornelium Nepotem.

Macr. *lib.* ii. *cap.* i. *Saturn.*] Itaque noſtri cum omnia, quæ dixiſſemus, dicta eſſent; quæ facete, et breviter, et acute, locuti eſſemus, ea proprio nomine appellari *dicteria* voluerunt.

Ad eundem.

Prisc. *lib.* viii.] Hoc reſtiterat etiam, ut a te fictis aggrederer donis.

Prisc. *ibid.*] Qui habet, ultro appetitur: qui eſt pauper, aſpernatur.

Suet. *in Jul. Cæſ.*] Quid? oratorum quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? quis ſententiis aut acutior, aut crebrior? quis verbis aut ornatior, aut elegantior?

Marcel.] Neque enim quidquam aliud eſt felicitas, niſi honeſtarum rerum proſperitas; vel, ut alio modo definiam, Felicitas eſt fortuna, adjutrix conſiliorum bonorum; quibus qui non utitur, felix nullo pacto eſſe poteſt. Ergo in perditis impiiſque conſiliis, quibus Cæſar uſus erat, nulla potuit eſſe felicitas: feliciorque meo judicio Camillus exulans, quam temporibus iiſdem Manlius, etiamſi, id quod cupierat, regnare potuiſſet.

Ad C. Cæsarem, ex lib. I.

Non. *Dicare.*] Balbum quanti faciam, quamque ei me totum dicaverim, ex ipſo ſcies.

Non. *Conſequi. Honor.*] Tum cum ea, quæ es ab ſenatu ſummo cum honore conſecutus.

Non. *Improbum.*] Debes odiſſe improbitatem ejus, quia impudentiſſimum nomen delegerit.

Non. *Tueri.*] Ut ſciret, majore cura tuenda eſſe, quæ parta ſunt.

Ad eundem, ex lib. II.

Non. *Locare.*] Vel quod locatio iſta pretioſa.

Non. *Putare.*] Quod ſapientes homines ac boni putant.

Caris. *lib.* I.] Neque pro cauto ac diligente ſe caſtris continuit.

Non. *Monumentum.*] Sed ego, quæ monumenti ratio ſit, nomine ipſo admoneor. Ad memoriam magis ſpectare debet poſteritatis, quam ad præſentis temporis gratiam.

Ad eundem, ex lib. III.

Non. *Dimittere.*] Quæ ſi videres, non de exercitu retinendo tueri, ſed eo tradito, aut dimiſſo.

O 2

Non. *Contemno.*] Amici nonnulli a te contemni ac deſpici, ac pro nihilo haberi, ſenatum velint.

Ad eundem, ex lib. incerto.

Non. *Levare.*] Jam amplitudinem gloriamque tuam magno mihi ornamento fore exiſtimo, quod me levas cura.

Non. *Conſequi.*] Extrema vero nec quanta, nec qualia ſint, verbis conſequi poſſum.

Ad Cæsarem juniorem, ex lib. I.

Omnia ex Nonio. *Sagum.*] Pridie Non. Febr. cum ad te literas mane dediſſem, deſcendi ad forum togatus, cum reliqui conſulares ſagati vellent deſcendere.

Aditus.] Et aut ad conſules, aut ad te, aut ad Brutum, adiſſent, his fraudi ne eſſet, quod cum Antonio fuiſſent.

Relatum.] Sed hæc viderimus, cum legati reſponſa retulerint.

Vindicare.] Quaſi ſi me ad id beneficium arceſſeres, quo per te me una cum republica in libertatem vindicaſſem.

Accipere. Rogare.] Roga ipſum, quemadmodum ego eum Arimini acceperim.

Cunctari.] Sed cito pœnituit, domum rediit, cæteri cunctabantur.

Opinio.] Erat opinio bona de Planco, bona de Lepido.

Comparare.] Neminem tibi profecto hominem ex omnibus aut antepoſuiſſem unquam, aut etiam comparaſſem.

Expedire.] Ex cæteris autem generibus tunc pecunia expedietur, cum legionibus victricibus erunt, quæ ſpopondimus, perſolvenda.

Confectum.] In ſingulas tegulas impoſitis ſexcentis, ſexcenties confici poſſe.

Ducere.] Ne res duceretur, fecimus, ut Hercules Antianus in alium locum transferretur.

Involvere.] Sed quod videret nomine pacis bellum involutum fore.

Ignoſcere, ac Concedere.] Quod mihi et Philippo vacationem das, bis gaudeo. Nam et præteritis ignoſcis, et concedis futura.

Ferox.] Itaque vereor, ne ferociorem eum faciant tua tam præclara de eo judicia.

Ad eundem, ex lib. II.

Omnia ex Nonio. *Inſulſum.*] Sed ita locutus inſulſe eſt, ut mirum ſenatus convicium exceperit.

Ignavum et ſegne.] In quo tua me provocavit oratio, mea conſecuta eſt ſegnis.

Confectum.] Bellum, ut opinio mea fert, ex conſenſu civitatis confectum jam haberemus.

Conſtat.] Cum conſtet, Cæſarem Lupercis id vectigal dediſſe, quî ante poterat id conſtare ?

Dejicere.] Adeſt Albæ neſcio quis Claudius, quem cum reſtitui juſſiſſet, Ancone cum eo dejectus eſt ex ſenatus-conſulto.

Inſolens.] Inſolens, arrogans, jactans.

Secundum.] Scriptum erat equeſtre prælium valde ſecundum, quin potius adverſum.

Meret.] Quem periſſe ita de republica merentem conſulem, vehementer doleo.

Præſtare.] Tu ſi meam fidem præſtiteris, quod confido te eſſe facturum.

Spurcus.] Cum iter facerem Claternam tempeſtate ſpurciſſima.

Locuples.] Nihil omnino certi, nec locupletem ad hoc auctorem habebamus.

Paludatus.] Antonius demens ante lucem paludatus.

Ad eundem, ex lib. III.

Non. *Invehi.*] Itaque in eum palam vehementer eſt invectus.

Non. *Antiquus.*] Ego autem antiquiſſimum Scythis oriundum, quibus antiquior lætitia eſt, quam lucrum.

Ad eundem, ex lib. incerto.

Non. *Opinio.*] Poſthac quod voles a me fieri, ſcribito. Vincam opinionem tuam.

Non. *Promittere.*] Promiſſa tua memoria teneas.

Ad C. Pansam, ex lib. I.

Non. *Humaniter.* et Prisc. *lib.* xv.] De Antiocho feciſti humaniter: quem quidem ego ſemper dilexi, meque ab eo diligi ſenſi.

Non. *Inaudire.*] Quorum erupit illa vox, de qua ex te primum quiddam inaudieram.

Ad eundem, ex lib. III.

Non. *Concalfacere.*] Nos Ventidianis rumoribus concalfecimus.

Ad A. Hirtium, ex lib. II.

Non. *Error.*] Qua in re ſi mediocriter lapſus ſum, defendas velim tolerabile erratum.

Ad eundem, ex lib. V.

Non. *Impertio.*] Et quoniam, ut hoc tempus eſt, nihil habeo, patriæ quod impertiam.

Ad eundem, ex lib. IX.

Non. *Interfici.*] Dices, Quid, quæſo, iſtuc intererat? Ne-

ſcio, niſi tamen erat mihi verendum ſæpius, ne qui caſus perimeret ſuperiora.

Ad eundem, ex lib. incerto.

Non. *Vetuſtiſcere a veteraſcere.*] Cum enim nobilitas ſit nihil aliud, quam cognita virtus, quis in eo, quem veteraſcentem videt ad gloriam, generis antiquitatem deſideret?

Non. *Lutum.*] Luta et limum aggerebant.

Ad M. Brutum, ex lib. VII.

Non. *Experiri.*] His contraria, atque parata, ut eſſe ſolent, expertus ſum.

Ad eundem, ex lib. VIII.

Non. *Doct. indag.*] Et quod te tantum amat, ut vel me audeat provocare.

Non. *Amare, et diligere, et contentus.*] Sic igitur facies, et me aut amabis, aut, quo contentus ſum, diliges.

Quint. *lib.* v. *cap.* 10.] Veritus fortaſſe, ne nos in Catonem noſtrum transferamus illinc mali aliquid; etſi argumentum ſimile non erat.

Quint. *lib.* viii. *cap.* 3.] Nam eloquentiam, quæ admirationem non habet, nullam judico.

Quint. *ibid.*] Eum amorem, et eum, ut hoc verbo utar, favorem, in conſilium advocabo.

Quint. *lib.* ix. *cap.* 3.] Ego cum in gratiam redierim cum Ap. Claudio, et redierim per Cn. Pompeium: te ego ergo cum redierim.

Quint. *ibid.*] Sermo nullus, ſcilicet niſi de te. Quid enim potius? Tum Flavius, Erras, inquit, tabellarie, et ego ibidem orans inter cœnam exoravi.

Quint. *ibid.*] Præſtat enim nemini imperare, quam alicui ſervire. Sine illo enim vivere honeſte licet; cum hoc vivendi nulla conditio eſt.

Quint. *lib.* iii. *cap.* 8.] Simne bonus vir, ſi hæc ſuadeam? Minime: (ſuaſoris enim eſt finis, utilitas ejus, cui quiſque ſuadet. At recta ſunt. Quis negat? ſed non eſt ſemper rectis in ſuadendo locus.)

Quint. *lib.* viii. *cap.* 6.] Populo impoſuimus, et oratores viſi ſumus.

Quint. *lib.* ix. *cap.* 4.] Res mihi inviſæ viſæ ſunt, Brute.

Ad M. filium, ex lib. I.

Prisc. *lib.* viii. et *lib.* x.] Quare effice, et elabora, ut excelleas.

Ad eundem, ex lib. II.

Non. *Commodare.*] Cui ego, quibuſcunque rebus potero, libentiſſime commodabo.

Ad eundem, ex lib. incerto.

Diom. *lib.* i.] Ceris deletis.

Lact. *lib.* iii. *cap.* 14.] Philoſophiæ quidem præcepta noſcenda, vivendum autem civiliter.

Ad Licinium Calvum.

Prisc. *lib.* ix.] Tuli moleſte, quod literæ delitæ ſunt mihi a te redditæ.

Non. *Auguro.*] Præſentit animus, atque augurat quodammodo, quæ futura ſit ſuavitas.

Ad Q. Axium.

Fronto.] Ad M. Bibulum adierunt.

Fronto.] Si tu nos aliquid adjutare potes.

Suet. *in Jul. Cæſ.*] Cæſar in conſulatu confirmavit regnum, de quo ædilis cogitarat.

Ad Catonem.

Non. *Plus et multum.*] Nec idcirco mihi deſiderandam eſſe dignitatem meam, quod eam multi impugnarint, ſed eo magis recolendam, quod plus deſiderarint.

Ad Cærelliam.

Quint. *lib.* vi. *cap.* 3.] Hæc aut animo Catonis ferenda ſunt, aut Ciceronis ſtomacho.

Ad L. Plancum.

Gell. *lib.* i. *cap.* 22.] Nam neque deeſſe reipublicæ volo, neque ſupereſſe.

Ex Epistola incerta.

Quint. *lib.* ix. *cap.* 3.] Data Lupercalibus, quo die Antonius Cæſari.

Quint. *lib.* vi. *cap.* 3.] Næ illi ſunt pedes faceti, ac deliciis ingredienti molles.

POEMATUM FRAGMENTA.

PHÆNOMENON EX ARATO,

Quæ ſuperſunt M. T. Ciceronis Fragmenta.

Cum Hugonis Grotii Supplementis.

AB Jove Muſarum primordia : *ſemper in ore*
Plurimus ille hominum eſt, qui compita numine magno,
Conciliumque virûm complet, pelaguſque profundum,
Et pelagi portus. Fruimur Jove et utimur omnes.
Nos genus illius; nobis ille omine læto
Dextera præſignat, populumque laboribus urget,
Conſulat ut vitæ : quando ſit terra ligoni
Aptior, aut bubus, monet, et quo tempore par ſit,
Aut ſerere, aut ſeptas lymphis aſpergere plantas.
Ipſe etiam in magno deſixit lumina mundo,
Ordine quæque ſuo, atque in totum providus annum
Aſtra dedit, quæ nos moneant, qua quælibet hora
Apta geri, certa naſcantur ut omnia lege.
Idem ergo primus placatur, et ultimus idem.
Magne pater, magnum mortalibus incrementum,
Progenies prior, et dulces ante omnia Muſæ,
Cuncti una ſalvete mihi, et dum ſidera canto,

Si jus faſque ſinunt, longum deducite carmen.
Cætera labuntur celeri cæleſtia motu,
Cum cæloque ſimul noctesque dieſque feruntur;
Axis at immotus nunquam veſtigia mutat,
Sed tenet æquali libratas pondere terras;
Quem circum magno ſe volvit turbine cælum.
Extremuſque adeo duplici de cardine vertex
Dicitur eſſe Polus, *quorum hic non cernitur, ille*
Ad Boream, Oceani ſupera confinia tendit:
Quem cingunt Urſæ celebres cognomine Plauſtri,
Quas noſtri ſeptem ſoliti vocitare Triones.
Alterius caput, alterius flammantia terga,
Aſpicit, inque vicem pronas rapit orbis in ipſos
Converſas humeros. Creta, ſi credere fas eſt,
Ad cæli nitidas arces venere relicta:
Jupiter hoc voluit, quem ſub bene olentibus herbis
Ludentem Dicti grato poſuere ſub antro,
Idæum ad montem, totumque aluere per annum,
Saturnum fallunt dum Dictæi Corybantes.
Ex his altera apud Graios Cynoſura vocatur,
Altera dicitur eſſe Helice, *quæ monſtrat Achivis*
In pelago navis quo ſit vertenda, ſed illa
Se fidunt duce nocturna Phœnices in alto.
Sed prior illa magis ſtellis diſtincta refulget,
Et late prima confeſtim nocte videtur.
Hæc vero parva eſt, ſed nautis uſus in hac eſt:
Nam curſu interiore brevi convertitur orbe,
Signaque Sidoniis monſtrat certiſſima nautis.
Has inter, veluti rapido cum gurgite flumen,
Torvu' Draco ſerpit, ſubter ſuperaque revolvens
Seſe, conficienſque ſinus e corpore flexos,
Quos cani tangunt immunes gurgitis Arctoi.
Verum hæc extremæ circumdatur agmine caudæ,
Qua ſpiræ ſinus eſt involvitur altera cælo.

Nempe Helice extremæ circumdatur agmine caudæ,
Qua ſpiræ ſinus eſt, caput eſt Cynoſuridos Urſæ:
Quæ tamen uſque pedes ſummo illum a vertice tangit.
Retrogrado hic iterum curſu convertitur anguis.
Huic non una modo caput ornans ſtella relucet,
Verum tempora ſunt duplici fulgore notata,
E trucibuſque oculis duo fervida lumina flagrant,
Atque uno mentum radianti ſidere lucet:
Obſtipum caput, et tereti cervice reflexum,
Obtutum in caudam majoris figere dicas.
Oppoſita extremæ capitis ſunt dextera caudæ.
Hoc caput hîc paulum ſeſe ſubitoque recondit,
Ortus ubi atque obitus partem admiſcentur in unam.
Quod tangens defeſſa velut mœrentis imago
Vertitur; *hanc nemo certo tibi dicere poſſit,*
Aut quiſnam, quo ſit feſſus, labor: attamen illam
Engonaſin vocitant, genibus quod nixa feratur.
Illa petit binis manibus diverſa locorum,
Atque humeros ſupera tenſis diſpenditur ulnis,
Et ſuper ora cavis ſpirantia naribus ignem
Serpentis dextræ figit veſtigia plantæ.
Hîc illa eximio poſita eſt fulgore corona:
Hanc Ariadnæum Bacchus teſtatus amorem
Intulit in cælum, qua Nixi terga fatiſcunt.
Juxta humeros ſertum eſt: propter caput Anguitenentis
Quem claro perhibent Ophiucum nomine Graii,
Eſt caput illius, ſummoque ex vertice Nixi
Perfacile alterius candentia ſidera noſces.
Huic ſupera duplices humeros affixa videtur
Stella, micans tali ſpecie, talique nitore,
Fulgeat ut, pleno cum lumine Luna refulſit.
Non par eſt geminis manibus vigor, et licet illis
Nec nullus ſplendor, nec ſit parviſſima moles,
Attamen eſt tenuis diſperſo lumine fulgor.

Hic preſſu duplici palmarum continet Anguem,
Ejus et ipſe manet religatus corpore toto,
Namque virum medium ſerpens ſub pectora cingit.
Ille tamen graviter nitens veſtigia ponit,
Atque oculos urget pedibus pectuſque Nepai.
Hic preſſus dextra, ſurgit; ſed parte ſiniſtra
Sertaque ſupremæ tangunt Minoia malæ.
Sub ſpira quæres immenſo corpore chelas,
Quæ tamen haud magnum jactant pro mole nitorem.
Ipſam Helicen ſequitur, non diſpar forma bubulco,
Arctophylax, vulgo qui dicitur eſſe Bootes,
Quod quaſi temone adjunctam præ ſe quatit Arcton.
Clarus hic, et ſubter præcordia fixa tenetur
Stella micans radiis Arcturus nomine claro.
Hîc ſe ſub pedibus profert finita Booti
Spicum illuſtre tenens ſplendenti corpore Virgo.
Sive illi Aſtræus pater eſt, qui dicitur idem
Sideribus ſtelliſque pater, ſeu quilibet alter,
Sit felix: ſane hæc narratur fabula vulgò.
Incoluit cælo terras Aſtræa relicto,
Conventuſque hominum non dedignata priorum,
Sed nec fœmineos ſpernens inviſere cœtus,
Leti expers generi mortali mixta reſedit,
Nomine Juſtitiæ gaudens, ſenibuſque coactis,
Sive foro in magno, ſeu latipatente platea,
Civiles populis dictabat ſedula leges,
Nec mala lis fuerat, nec dum diſcordia nota,
Nec fera ſeditio furiarat mobile vulgus,
Sæva nec audaces fuerant freta paſſa carinas:
Sed bubus tracto ſulcantes vomere terras,
Malebant tenui contenti vivere cultu,
Sufficiente Dea juſtis pleno omnia cornu.
Hæc manet, in ſanctis dum gens manet aurea terris:
Sed non argenti nimis eſt lætata metallo,

Moribus at verſis prior eſt quoque verſa voluntas,
Raraque pejori junxit ſua numina genti :
Sola ſed ex raucis deſcendens montibus ibat,
Sub noctem, nulli teneris blandita loquelis,
Sed ſimulac magnas hominum veniſſet ad urbes,
Improba terrificis ſic ulta eſt crimina verbis :
Non ego me dignor poſthac monſtrare videndam,
Degener O primæ proles nunc altera prolis,
Degeneres iterumque iterumque habitura nepotes :
Tunc fera bella hominum generi, cædeſque nefandæ,
Impendent, culpamque comes ſua pœna ſequetur.
Sic ait, et populos intenta etiam ora tenentes
Linquit, et ad montes ſylvarumque avia tendit.
Hæc ætas vitam liquit, ſobolemque reliquit.
Ferrea tum vero proles exorta repente eſt,
Auſaque funeſtum prima eſt fabricarier enſem,
Et guſtare manu victum domitumque juvencum.
Tunc mortale exoſa genus Dea in alta volavit,
Et Jovis in regno, cælique in parte, recepta eſt,
Illuſtrem ſortita locum, qua nocte ſerena
Virgo conſpicuo fulget vicina Bootæ.
Huic, humeros ſupera duplices convertitur alam
Ad dextram, Graio Protrygeter nomine dicta,
Stella micans, tali ſpecie, talique nitore,
Qualis et immenſæ ſub cauda volvitur Arcti.
Illa quidem flagrans : ſed et huic flagrantia plura
Sidera, quæ parvo poteris reperire labore.
Quin etiam ante pedes magno fulgore notata
Stella nitet : dehinc prima humeros ſubit, altera lumbos,
Tertia ſub caudam ad genus ipſum lumina pandit.
Cætera ſed certo paſſim ſine nomine fulgent.
Et natos Geminos inviſes ſub caput Arcti ;
Subjectus mediæ eſt Cancer ; pedibuſque tenetur
Magnu' Leo tremulam quatiens e corpore flammam.

Explicat hîc ſummos ardores ſemita Phœbi.
Tunc nullæ apparent per culta novalia ſpicæ,
Principioque adeo Solis per cærula cæli
Hoc motu radiantis, Eteſiæ in vada ponti
Procumbunt glomerati, et longo flamine ſpirant.
Tunc mihi non remi placeat ratis indiga, verum
Larga ſatis, rectoque ad venti commoda clavo.
Si cupis Aurigam, atque Aurigæ noſcere ſtellas,
Ullaque fama tuas Capræ pervenit ad aures,
Hædorumque ſimul, quorum duo lumina cernunt
Sæpe per iratum jactata cadavera pontum :
Sub læva is Geminorum obductus parte feretur.
Adverſum caput huic Helice truculenta tuetur.
At Capra lævum humerum clara obtinet : *illa putatur*
Ubera adhuc parvo lactenda dediſſe Tonanti ;
Hanc Jovis Oleniam capram dixere miniſtri.
Verum hæc eſt magno atque illuſtri prædita ſigno ;
Contra Hædi exiguum jaciunt mortalibus ignem
Aurigæ in manibus ; cujus veſtigia ſervans,
Corniger eſt valido connixus corpore Taurus,
Quem non difficili ratione agnoſcere poſſis.
Namque illum exornant externi haud indiga ſigni
Sidera, quæ vivum caput olli utrinque figurant,
Inclyta per totam ſpargentia lumina frontem :
Has Græci ſtellas Hyadas vocitare ſuerunt.
Sed pes Aurigæ dexter, cornuque ſiniſtrum
Tauri uno igne micant ; pariterque feruntur uterque :
At prior Auriga latum petit oceanum Bos,
Cum tamen e placidis ſurgant ſimul æquoris undis.
Quin etiam Iaſidæ domus antiquiſſima Cephei
Ærumnis eſt nota ſuis, quam Jupiter auctor
Progenii ſubito præclaris intulit aſtris :
Namque ipſum ad tergum Cynoſuræ vertitur Arcti
Iaſides panſis diſtendens brachia palmis,

Tantaque ab extrema cauda diſterminat Arcti
Regula utrumque pedem, quanta pes a pede diſtat.
Quod ſi a Cephæo paulum tua lumina baltheo
Dimoveas, verſus ſævi agmina prima Draconis,
Hîc erit, haud plena poteris quam cernere luna,
Obſcura ſpecie ſtellarum Caſſiopea :
Nam non crebræ illi ſtellæ, neque ſidera juncta
Egregium ex variis componunt ignibus ignem :
Sed quali portas firmatas objice clavi
Occludit vectis bifori vis obdita valvæ,
Talia et hanc etiam prive diſpoſta figurant
Sidera ; et ipſa adeo paſſis diſtenditur ulnis,
Non ſecus ac ſortem natæ miſeretur iniquam :
Hanc namque illuſtri verſatur corpore propter
Andromeda, effugiens conſpectum mœſta parentis :
Quam non ſollicitus noctu labor inquirundi ;
Tam clarum caput eſt, tam magno ſidere flagrant
Ambo humeri, ſummique pedes, veſteſque fluentes.
Hæc etiam in varias diſtendit brachia partes,
Utque prius, ſic nunc in magno vincula mundo
Non relevant duro defeſſas pondere palmas.
Huic Equus ille jubam quatiens fulgore micanti
Summa contingit caput alvo, ſtellaque jungens
Una tenet duplices communi lumine formas,
Æternum ex aſtris cupiens connectere nodum.
Sed latus atque armos depingunt terna caballi,
Æquali a ſeſe ſpatio quæ ſidera diſtant,
Eximio fulgore quibus par nec caput altum,
Nec longa eſt cervix : flagrantis at ultima malæ
Quattuor his aliis non cedat ſtella nitore,
Fulgentes inter ſtellas media ipſa refulgens.
Non equidem hic quadrupes, verum media tenus alvo
Conſpicuus profert ſonipes venerabilis ora.
Hunc fama eſt olim propter juga ſumma Heliconis,

Hippocrenæum nobis donaſſe liquorem :
Tunc nondum Aonii maduere virentia montis
Fœcundo latice : ut generoſi prima caballi
Ungula humum feriit, ſimul ingens proſiliit fons,
Unde caballinum primi vocitare bubulci :
Ille quidem ſtillans e ſaxis irrigat agros
Theſpia terra tuos : ſed Equus pro munere tanto
Exornat magni penetralia lucida cæli.
Exin contortis Aries cum cornibus hæret,
Ille quidem æternum longos agitatus in orbes
Segnior haud currit ſigno Cynoſuridos Arcti,
Languidus obſcuruſque tamen, ceu luna retundat
Flammæ aciem, Andromedæ ſe propter cingula volvit,
E quibus hunc ſubter poſſis cognoſcere fultum.
Jam cæli mediam partem terit, ut prius illæ
Chelæ, cum pectus quod cernitur Orionis.
Et prope conſpicies parvum ſub pectore claro
Andromedæ ſignum, Deltoton dicere Graii
Quod ſoliti, ſimili quia forma litera claret:
Huic ſpatio ductum ſimili latus extat utrumque.
At non tertia pars lateris : namque eſt minor illis,
Sed ſtellis longe denſis præclara relucet.
Inferior paulo eſt Aries, et flamen ad Auſtri
Inclinatior, atque etiam vehementius illo
Piſces, quorum alter paulo prælabitur ante,
Et magis horriſonis Aquilonis tangitur alis :
Atque horum e caudis duplices velut eſſe catenæ
Dicuntur : ſua diverſæ per lumina ſerpunt ;
Atque una tandem in ſtella communiter hærent,
Quam Veteres ſoliti cæleſtem dicere Nodum.
Andromedæ lævo ex humero ſi quærere perges,
Appoſitum poteris ſupera cognoſcere piſcem.
E pedibus, natum ſummo Jove Perſea viſes,
Quos humeris retinet defixo corpore Perſeus ;

Quem ſumma ab regione Aquilonis flamina pulſant.
Hic dextram ad ſedes intendit Caſſiopeæ,
Diverſoſque pedes, vinctos talaribus aptis,
Pulverulentus uti de terra lapſu' repente
In cælum victor magnum ſub culmine portat.
At propter lævum genus omni ex parte locatas
Parvas Vergilias tenui cum luce videbis.
Hæ ſeptem vulgo perhibentur more vetuſto
Stellæ, cernuntur vero ſex undique parvæ.
At non interiiſſe putari convenit unam :
Sed fruſtra temere a vulgo ratione ſine ulla
Septem dicier, ut veteres ſtatuere Poetæ,
Æterno cunctas ævo qui nomine dignant.
Alcyone, Meropeque, Celæno, Taygeteque,
Electra, Steropeque, ſimul ſanctiſſima Maia.
Hæ tenues parvo labentes lumine lucent :
At magnum nomen ſigni, clarumque vocatur,
Propterea quod et æſtatis primordia clarat,
Et poſt hyberni præpandens temporis ortus,
Admonet, ut mandent mortales ſemina terris.
Inde Fides leviter poſita et convexa videtur,
Mercurius parvis manibus quam dicitur olim,
In cunis fabricatus in alta ſede locaſſe :
Quæ genus ad lævum Nixi delapſa reſedit,
Atque inter flexum genus et caput Alitis hæſit.
Namque eſt Ales avis, lato ſub tegmine cæli
Quæ volat, et ſerpens geminis ſecat aera pennis.
Altera pars huic obſcura eſt, et luminis expers :
Altera nec parvis, nec claris lucibus ardet,
Sed mediocre jacit quatiens e corpore lumen.
Hæc dextram Cephei dextro pede pellere palmam
Geſtit : jam vero clinata eſt ungula vehemens
Fortis Equi, propter pennati corporis alam.
Ipſe autem labens multis Equus ille tenetur

Piſcibus : huic cervix dextra mulcetur Aquari.
Serius hæc obitus terrai viſit Equi vis,
Quam gelidum valido de corpore frigus anhelans
Corpore ſemifero magno Capricornus in orbe :
Quem cum perpetuo veſtivit lumine Titan,
Brumali flectens contorquet tempore curſum :
Hoc cave te ponto ſtudeas committere menſe :
Nam non longinquum ſpatium labere diurnum,
Non hyberna cito volvetur curriculo nox :
Humida non ſeſe veſtris aurora querelis
Ocyus oſtendet, clari prænuntia ſolis :
At validis æquor pulſabit viribus Auſter :
Tum fixum tremulo quatietur frigore corpus.
Sed tamen anni jam labuntur tempore toto,
Nec cui ſignorum cedunt, neque flamina vitant,
Nec metuunt canos minitanti murmure fluctus :
At nautæ fulicæ ſimiles, mergoque natanti,
Anxia per totum jactantes lumina pontum,
Nequicquam nuſquam parentia litora quærunt,
Dum tenuis nigro tabula hos diſtinguit ab Orco.
Atque etiam ſupero, navi pelagoque vagatus,
Menſe, Sagittipotens ſolis cum ſuſtinet orbem,
Non multo leviora putes inſtare pericla,
Ante nigras cautus tenebras ſubducere puppim.
Nam jam cum minus exiguo lux tempore præſto eſt,
Hoc ſignum veniens poterunt prænoſcere nautæ :
Jam prope præcipitante licebit viſere nocte,
Ut ſeſe oſtendens emergit Scorpius alte,
Poſteriore trahens flexum vi corporis arcum.
Sed Nepa non multum prior, at prior exit ab undis.
Jam ſupera cernes Arcti caput eſſe minoris,
Et magis erectum ad ſummum verſarier orbem.
Tum ſeſe Orion toto jam corpore condit
Extrema prope nocte, et Cepheus conditur ante

Lumborum tenus, a palma depulſus ad undas.
Hîc miſſore vacans fulgens jacet una ſagitta,
Quam propter nitens penna convolvitur Ales;
Et clinata magis paulo eſt Aquilonis ad auras.
At propter ſe Aquila ardenti cum corpore portat,
Igniferum mulcens tremebundis æthera pennis,
Non minus ingenti cum corpore, ſed grave mœſtis
Oſtendit nautis perturbans æquora ſignum.
Tum magni curvus Capricorni cornua propter
Delphinus jacet, haud nimio luſtratu' nitore,
Præter quadruplices ſtellas in fronte locatas,
Quas intervallum binas diſterminat unum:
Cætera pars latet, ac tenui cum lumine ſerpit.
Illæ quæ fulgent luces ex ore coruſco,
Sunt inter partes gelidas Aquilone locatæ,
Atque inter ſpatium et læti veſtigia ſolis.
At pars inferior Delphini fuſca videtur
Inter ſolis iter, ſimul inter flamina venti,
Viribus erumpit qua ſummi ſpiritus Auſtri.
Exinde Orion obliquo corpore nitens,
Inferiora tenet truculenti corpora Tauri:
Quem qui ſuſpiciens in cælum nocte ſerena,
Late diſperſum non viderit, haud ita vero
Cætera ſe ſperet cognoſcere ſigna poteſſe.
Namque pedes ſubter rutilo cum lumine claret
Fervidus ille Canis ſtellarum luce refulgens;
Hunc tegit obſcurus ſubter præcordia venter:
Nec toto ſpirans rapido de corpore flammam
Æſtiferos validis erumpit flatibus ignes:
Totus ab ore micans jacitur mortalibus ardor,
Sirion hunc Græci præclaro nomine dicunt.
Hic ubi ſe pariter cum ſole in culmina cæli
Extulit, haud patitur foliorum tegmine fruſtra
Suſpenſos animos arbuſta ornata tenere:

Nam quorum ſtirpes tellus amplexa prehendit,
Hæc augens anima, vitali flamine mulcet:
At quorum nequeunt radices findere terras,
Denudat foliis ramos et cortice truncos.
Tendentem occiduas etiam hunc ſentimus ad oras:
Cætera ſignandis ſunt languida ſidera membris.
Hunc propter, ſubterque pedes, quos diximus ante,
Orioni' jacet levipes Lepus. Hic fugit ictus
Horrificos metuens roſtri tremebundus acuti.
Nam Canis infeſto ſequitur veſtigia curſu
Præcipitantem agitans, orientem denique paulum,
Curriculum nunquam defeſſo corpore ſedans.
At Canis ad caudam ſerpens prælabitur Argo,
Converſam præ ſe portans cum lumine puppim:
Non aliæ naves ut in alto ponere proras
Ante ſolent roſtro Neptunia prata ſecantes;
Sed converſa retro cæli ſe per loca portat.
Sicut cum cœptant tutos contingere portus,
Obvertunt navem magno cum pondere nautæ,
Averſamque trahunt optata ad litora puppim,
Sic converſa vetus ſuper æthera labitur Argo,
Atque uſque a prora ad celſum ſine lumine malum,
A malo ad puppim clara cum luce videtur.
Inde gubernaclum diſperſo lumine fulgens,
Clari poſteriora Canis veſtigia tangit.
Exin ſemotam procul, in tutoque locatam,
Andromedam tamen explorans fera quærere Piſtrix
Pergit, et uſque ſitam validas Aquilonis ad auras
Cærula veſtigat finita in partibus Auſtri.
Hanc Aries tegit, et ſquammoſi corpore Piſces,
Fluminis illuſtri tangentem corpore ripas.
Namque etiam Eridanum cernes in parte locatum
Cæli, funeſtum magnis cum viribus amnem,
Quem lacrymis mœſtæ Phaethontis ſæpe ſorores

Sparſerunt, lethum mœrenti voce canentes.
Hunc Orionis ſub læva cernere planta
Serpentem poteris, proceraque vincla videbis,
Quæ retinent Piſces, caudarum parte locata,
Flumine mixta retro ad Piſtricis terga reverti.
Hîc una ſtella nectuntur, quam jacit ex ſe
Piſtricis ſpinæ valida cum luce refulgens.
Exinde exiguæ tenui cum lumine multæ,
Inter Piſtricem fuſæ ſparſæque videntur,
Atque gubernaclum ſtellæ, quas contegit omnes
Formidans acrem morſum Lepus; his neque nomen,
Nec formam veteres certam ſtatuiſſe videntur,
Nam quæ ſideribus claris natura polivit
Et vario pinxit diſtinguens lumine formas,
Hæc ille aſtrorum cuſtos ratione notavit,
Signaque ſignavit cæleſtia nomine vero:
Has autem quæ ſunt parvo cum lumine fuſæ
Conſimili ſpecie ſtellas, parilique nitore,
Non potuit nobis nota clarare figura.
Exinde auſtralem ſoliti quem dicere Piſcem,
Volvitur inferior Capricorno verſus ad Auſtrum,
Piſtricem obſervans, procul illis Piſcibus hærens.
At prope conſpicies expertes nominis omnes,
Inter Piſtricem, et Piſcem quem diximus Auſtri,
Stellas ſub Pedibus ſtratas radiantis Aquari.
Propter Aquarius obſcurum dextra rigat amnem,
Exiguo qui ſtellarum candore niteſcit.
E multis tamen his duo late lumina fulgent:
Unum ſub magnis pedibus cernetur Aquari:
Quod ſupereſt gelido delapſum flumine fontis
Spiniferam ſubter caudam Piſtricis adhæſit:
Et tenues ſtellæ perhibentur nomine aquai.
Hîc aliæ volitant parvo cum lumine claræ,
Atque priora pedum ſubeunt veſtigia magni

Arcitenentis, et obſcuræ ſine nomine cedunt.
Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen
Aram, quam flatu permulcet ſpiritus Auſtri,
Exiguo ſuperûm quæ limina tempore tranat:
Nam procul Arcturo eſt adverſa parte locata:
Arcturo magnum ſpatium ſupera dedit, orbem
Jupiter huic parvum inferiore in parte locavit.
Hæc tamen, æterno inviſens loca curriculo, nox
Signa dedit nautis, cuncti quæ noſcere poſſent,
Commiſerans hominum metuendos undique caſus.
Nam cum fulgentem cernes ſine nubibus atris
Aram ſub media cæli regione locatam,
A ſumma parte obſcura caligine tectam,
Tum validis fugito devitans viribus Auſtrum:
Quem ſi proſpiciens vitaveris, omnia caute
Armamenta locans, tuto labere per undas.
Sin gravis inciderit vehementi flamine ventus
Perfringet celſos defixo robore malos,
Ut res nulla feras poſſit mulcere procellas,
Ni parte ex Aquilonis opacam pellere nubem
Cœperit, et ſubitis auris diduxerit Ara.
Sin humeros medio in cælo Centaurus habebit,
Ipſaque cærulea contectus nube feretur,
Atque Aram tenui caligans veſtiet umbra,
Ad ſignorum obitum vis eſt metuenda Favoni.
Ille autem Centaurus in alta ſede locatus,
Qua ſeſe clarum collucens Scorpius infert,
Hæc ſubter partem præportans ipſe virilem
Cedit, Equi partes properans conjungere Chelis.
Hic dextram porgens, quadrupes qua vaſta tenetur,
Quam nemo certo donavit nomine Graiûm,
Tendit, et illuſtrem truculentus cedit ad Aram.
Hîc ſeſe infernis de partibus erigit Hydra
Præcipiti lapſu, flexo cum corpore ſerpens.

Hæc caput atque oculos torquens ad terga Nepai,
Convexoque ſinu ſubiens inferna Leonis,
Centaurum leni contingit lubrica cauda:
In medioque ſinu fulgens Cratera relucet.
Extremum nitens plumato corpore Corvus
Roſtro tundit; et hîc Geminis eſt ille ſub ipſis
Antecanis, Graio Procyon qui nomine fertur.
Hæc ſunt, quæ viſens nocturno tempore ſigna,
Æternumque volens mundi pernoſcere motum,
Legitimo cernes cælum luſtrantia curſu.
Nam quæ per bis ſex ſignorum labier orbem
Quinque ſolent ſtellæ, ſimili ratione notari
Non poſſunt; quia quæ faciunt veſtigia curſu,
Non eodem ſemper ſpatio portata teruntur.
Sic malunt errare vagæ per nubila cæli,
Atque ſuos vario motu metirier orbes.
Hæc faciunt magnos longinqui temporis annos,
Cum redeunt ad idem cæli ſub tegmine ſignum:
Quarum ego nunc nequeo totos evolvere curſus.
Verum hæc, quæ ſemper certo volvuntur in orbe
Fixa ſimul, magnos edicam gentibus orbes.
Quattuor æterno luſtrantes lumine mundum,
Orbes ſtelligeri portantes ſigna feruntur,
Amplexi terram cæli ſub tegmine fulti:
E quibus annorum volitantia limina noſces,
Quæ denſis diſtincta libebit cernere ſignis.
Tum multos orbes magno cum lumine latos,
Vinctos inter ſe, et nodis cæleſtibus aptos,
Atque pari ſpatio duo cernes eſſe duobus.
Nam ſic nocturno cognoſcens tempore cælum,
Cum neque caligans deterſit ſidera nubes,
Nec pleno ſtellas ſuperavit lumine Luna,
Vidiſti magnum candentem ſerpere circum:
Lacteus hic nimio fulgens candore notatur:

Is non perpetuum detexens conficit orbem :
Quattuor huic ſimili nitentes mole feruntur :
Sed ſpatio multum ſupereſt : præſtare duobus
Dicitur, et late cæli luſtrare cavernas.
Quorum alter tangens Aquilonis vertitur auras,
Ora petens Geminorum illuſtria : tum genus ardens
In ſeſe retinens Aurigæ portat utrumque.
Hunc ſura læva Perſeus humeroque ſiniſtro
Tangit : at Andromedæ hic dextra de parte tenetur,
Cui manus ad Boream, cubitus cui ſpectat ad Auſtrum,
Imponitque pedes duplices Equus : et ſimul Ales
Ponit avis caput, et clinato corpore tergum.
Anguitenens humeris connititur : illa recedens
Auſtrum conſequitur devitans corpore Virgo.
At vero totum ſpatium conveſtit, et orbis
Magnu' Leo, et claro collucens lumine Cancer,
In quo conſiſtens convertit curriculum ſol
Æſtivus, medio diſtinguens corpore curſus.
Hic totus medius circo disjungitur ipſo,
Subter teſtatum cava tegmina, et intus et extra,
Lumen habens ; ſævi ſed vis horrenda Leonis
Pectoribus validis atque alvo poſſidet orbem.
Hunc octo in partes diviſum noſcere circum
Si potes, invenies ſupero convertier orbe
Quinque, pari ſpatio partes tres eſſe relictas,
Tempore nocturno quas vis inferna frequentet.
Ille quidem a Boreæ Cancro connectitur *auris*,
Alter ab infernis *contra connititur* auſtris :
Diſtribuens medium ſubter ſecat hic Capricornum,
Atque pedes gelidum rivum fundentis Aquari,
Cæruleæque feram caudam Piſtricis, et illum
Fulgentem Leporem, inde pedes Canis, et ſimul amplam
Argolicam retinet crebro cum lumine Navem :
Tergaque Centauri, atque Nepai portat acumen :

Inde Sagittari defixum poſſidet arcum.
Hunc a clariſonis auris Aquilonis ad Auſtrum
Cedens poſtremum tangit rota fervida ſolis;
Exinde in ſuperas brumali tempore flexu
Se recipit ſedes: huic orbi quinque tributæ
Nocturnæ partes, ſupera tres luce dicantur.
Haſce inter mediam in partem retinere videtur
Tantus, quantus erit collucens Lacteus orbis,
In quo autumnali, atque iterum ſol lumine verno
Exæquat ſpatium lucis cum tempore noctis.
Hunc retinens Aries ſublucet corpore totus,
Atque genu flexo Taurus connititur ingens:
Orion claro contingens corpore fertur:
Hydra tenet flexu Crateram, Corvus adhæret:
Et paucæ Chelis ſtellæ: ſimul Anguitenentis
Sunt genua, et ſummi Jovis Ales nuntius inſtat:
Propter Equus capite et cervicum lumine tangit.
Hoſce æquo ſpatio devinctos ſuſtinet axis,
Per medios ſummo cæli de vertice tranans.
Ille autem claro quartus cum lumine circus
Partibus extremis extremos continet orbes,
Et ſimul a medio media de parte ſecatur,
Atque obliquus in his nitens cum lumine fertur:
Ut nemo, cui ſancta manu doctiſſima Pallas
Solertem ipſa dedit fabricæ rationibus artem,
Tam tornare cate contortos poſſiet orbes,
Quam ſunt in cælo divino numine flexi,
Terram cingentes, ornantes lumine mundum,
Culmine tranſverſo retinentes ſidera fulta.
Quattuor hi motu cuncti volvuntur eodem;
Sed tantum ſupera terras ſemper tenet ille
Curriculum, oblique implexus tribus orbibus unus,
Quanto eſt diviſus Cancer ſpatio a Capricorno,
Ac ſubter terras ſpatium par eſſe neceſſe eſt.

Et quantos radios jacimus de lumine noſtro,
Queis hunc convexum cæli contingimus orbem,
Sex tantæ poterunt ſub eum ſuccedere partes,
Bina pari ſpatio cæleſtia ſigna tenentes.
Zodiacum hunc Græci vocitant, noſtrique Latini
Orbem ſigniferum perhibebunt nomine vero:
Nam gerit hic volvens bis ſex ardentia ſigna.
Æſtifer eſt pandens ferventia ſidera Cancer:
Hunc ſubter fulgens cedit vis torva Leonis:
Quem rutilo ſequitur collucens corpore Virgo:
Exin projectæ claro cum lumine Chelæ:
Ipſaque conſequitur lucens vis magna Nepai:
Inde Sagittipotens dextra flexum tenet arcum:
Poſt hunc ore fero Capricornus vadere pergit:
Humidus inde loci collucet Aquarius orbi:
Exin ſquammifero ſerpentes ſidere Piſces:
Queis comes eſt Aries obſcuro lumine labens,
Inflexoque genu projecto corpore Taurus,
Et Gemini clarum jactantes lucibus ignem.
Hæc ſol æterno conveſtit lumine luſtrans,
Annua conficiens vertenti tempora curſu.
Hic quantus terris confectus pellitur orbis,
Tantundem ille patens ſupera mortalibus edit.
Sex omni ſemper cedunt labentia nocte,
Tot cælum rurſus fulgentia ſigna reviſunt.
Hoc ſpatium tranans cæcis nox conficit umbris,
Quod ſupera terras prima de nocte relictum eſt,
Signifero ex orbe, et ſignorum ex ordine fultum.
Quod ſi ſolis aves certos cognoſcere curſus,
Ortus ſignorum nocturno tempore viſes:
Nam ſemper ſignum exoriens Titan trahit unum.
Sin autem officiens ſignis mons obſtruet altus,
Aut adiment lucem cæca caligine nubes;
Certas ipſe notas cæli de tegmine ſumens,

Ortus atque obitus omnes cognoſcere poſſis.
Quæ ſimul exiſtant, cernes; quæ tempore eodem
Præcipitent obitum nocturno tempore, noſces.
Jam ſimul ut ſupera ſe toto lumine Cancer
Extulit, extemplo cedit delapſa Corona,
Et loca conviſit cauda tenus infera Piſcis.
Dimidiam retinens ſtellis diſtincta Corona
Partem etiam ſupera, atque alia de parte repulſa eſt:
Quam tamen inſequitur Piſcis, nec totus ad umbras
Tractus, ſed ſupero contectus corpore cedit,
Atque humeros uſque a genibus, clarumque recondit
Anguitenens validis magnum a cervicibus Anguem.
Jam vero Arctophylax non æqua parte ſecatur.
Nam brevior clara cæli de parte videtur,
Amplior infernas depulſus poſſidet umbras.
Quattuor hic obiens ſecum deducere ſigna
Signifero ſolet ex orbi, tum ſerius ille,
Cum ſupera ſeſe ſatiavit luce, recedit,
Poſt mediam labens claro cum corpore noctem.
Hæc obſcura tenens conveſtit ſidera tellus.
At parte ex alia claris cum lucibus errat
Orion, humeris et lato pectore fulgens,
Et dextra retinens non caſſum luminis enſem.
Sed cum de terris vis eſt patefacta Leonis,
Omnia, quæ Cancer præclaro detulit ortu,
Cedunt obſcurata; ſimul vis magna Aquilai
Pellitur, ac flexo confidens corpore Nixus
Jam ſupero ferme depulſus lumine cedit:
Sed lævum genus, atque illuſtrem linquit in altum
Plantam; tum contra exoritur clarum caput Hydræ,
Et Lepus, et Procyon, qui ſeſe fervidus infert
Ante Canem; inde Canis veſtigia prima videntur.
Non pauca e cælo depellens ſigna repente
Exoritur candens illuſtri lumine Virgo.

Cedit clara Fides Cyllenia, mergitur unda
Delphinus, ſimul obtegitur depulſa Sagitta,
Atque Avis ad ſummam caudam, primaſque recedit
Pinnas, et magnus pariter delabitur Amnis.
Hîc Equus a capite et longa cervice lateſcit:
Longius exoritur jam claro corpore Serpens,
Crateraque tenus lucet mortalibus Hydra:
Inde pedes Canis oſtendit jam poſteriores,
Et poſt ipſe trahit claro cum lumine Puppim:
Inſequitur labens per cæli lumina Navis.
Et cum jam toto proceſſit corpore Virgo,
Hæc medium oſtendit radiato ſtipite Malum.
At cum procedunt obſcuro corpore Chelæ,
Exiſtit pariter larga cum luce Bootes,
Cujus in adverſo eſt Arcturus corpore fixus,
Totaque jam ſupera fulgens prolabitur Argo,
Hydraque quod late cælo diſperſa tenetur,
Nondum tota patet, nam caudam contegit umbra.
Anguitenens autem renovata luce refulget.
Jam dextrum genus et decoratam lumine ſuram
Erigit ille vacans vulgato nomine Nixus,
Qui Fidis Arcadicæ ſemper confinia tangit:
Quem nocte extinctum atque exortum vidimus una,
Perſæpe ut parvum tranans geminaverit orbem.
Hic genus et ſuram cum Chelis erigit alte;
Ipſe autem præceps obſcura nocte tenetur,
Dum Nepa et Arcitenens inviſant lumina cæli,
Nam ſecum medium pandet Nepa, tollere vero
In cælum totum exoriens conabitur Arcus.
Hic tribus elatus cum ſignis corpore toto
Lucet; at exoritur media de parte Corona,
Caudaque Centauri extremo candore refulget.
Hîc ſe jam totum cæcas Equus abdit in umbras,
Quem rutila fulgens pluma prætervolat Ales.

Occidit Andromedæ clarum caput, et fera Piſtrix
Labitur, horribiles epulas funeſta requirens:
Hanc contra Cepheus non ceſſat tendere palmas:
Illa uſque ad ſpinam mergens ſe cærula condit.
At Cepheus caput, atque humeros, palmaſque reclinat.
Cum vero vis eſt vehemens exorta Nepai,
Late fuſa volans in terras labitur unda;
Orionque metu perculſus conditur una.
Pace hujus liceat cauſam explicuiſſe timoris,
Virgo, tua; mihi quæſo veni placata Diana.
Hæc fama eſt hominum, hæc per terras fama vagatur;
Ut quondam Orion manibus violaſſe Dianam
Dicitur, excelſis errans in collibus amens,
Quos tenet Ægæo defixa in gurgite Chius
Bacchica, quam viridi conveſtit tegmine vitis.
Ille feras vecors amenti corde necabat,
Œnopionis avens epulas ornare nitentes.
At vero pedibus ſubito perculſa Dianæ
Inſula diſceſſit, disjectaque ſaxa revellens
Perculit, et cæcas luſtravit luce lacunas:
E quibus ingenti exiſtit cum corpore præ ſe
Scorpius infeſtus, præportans flebile acumen.
Hic valido cupide venantem perculit ictu,
Mortiferum in venas figens per vulnera virus:
Ille gravi moriens conſtravit corpore terram.
Quare cum magnis ſeſe Nepa lucibus effert,
Orion fugiens commendat corpora terris.
Tum vero fugit Andromeda, et Neptunia Piſtrix
Tota latet; cedit converſo corpore Cepheus,
Extremas medio contingens corpore terras.
Hic caput et ſuperas potis eſt demergere partes:
Infera lumborum nunquam conveſtiet umbra:
Nam retinent Arcti luſtrantes lumine ſuras.
Labitur illa ſimul gnatam lacrymoſa requirens

Caſſiopea, neque ex cælo depulſa decore
Fertur: nam verſo contingens vertice primum
Terras, poſt humeris, everſa ſede, refertur.
Hanc illi tribuunt pœnam Nereides almæ,
Cum quibus, ut perhibent, auſa eſt contendere forma.
Hæc obit inclinata: at pars exorta Coronæ eſt
Altera, cum caudaque omnis jam panditur Hydra.
At caput et totum ſeſe Centaurus opacis
Eripit e tenebris, linquens veſtigia parva
Antepedum contecta: ſimul tum lumina pandit:
Ipſe feram dextra retinet, *ſed cætera magni*
Expectant Arcus ortum. Prolabitur inde
Anguitenens capite et manibus; profert ſimul Anguis
Jam caput, et ſummum flexo de corpore lumen.
Hîc ille exoritur converſo corpore Nixus,
Alvum, crura, humeros, ſimul et præcordia, luſtrans,
Et dextra radios læto cum lumine jactans.
Inde Sagittipotens ſuperas conviſere luces
Inſtitit, et mergit Nixi caput, et ſimul effert
Seſe clara Fides, et promit pectore Cepheus.
Fervidus ille Canis toto cum corpore cedit.
Abditur Orion, obit et Lepus abditus umbra,
Inferiora cadunt Aurigæ lumina lapſu.
Inde obiens Capricornus ab alto culmine pellit
Aurigam, inſtantemque Capram, parvos ſimul Hœdos,
Et magnam antiquo depellit nomine Navem.
Obruitur Procyon. Emergunt alite lapſu
E terris volucres. Exiſtit clara Sagitta.
Crus dextrumque pedem linquens obit infera Perſeus
In loca, tum cedens a puppi linquitur Argo.
At poſtquam ſuperum conviſit Aquarius orbem,
Auſtraliſque Aræ ſurgit ſanctiſſima ſedes,
Seque humero et pedibus primis Equus exerit alte;
Centauri oppoſitam devolvit ad infera caudam

Nox, caput, et latos humeros, et pectora magna,
Non potis obſcurare, et Hydræ, quæ proxima collo eſt,
Subducit Spiram, rutilantiaque ora recondit:
Cætera ſed longum radianti lumine perſtant,
Nec prius a ſuperis cedunt cum ſemifero oris
Omnia, quam ſurgant geminato corpore Piſces:
Surgit et Ægoceri vicinus ab æquore piſcis,
Parte alia expectans inſtantis ſideris ortum:
Sic humeri Andromedæ, et cum laſſis inclyta palmis
Crura bipartito ſignorum tempore ſurgunt.
Cum primum planis Piſces orientur ab undis,
Andromedes dextras dabitur tibi cernere partes;
At lævas Aries, linquens inferna locorum,
Oſtendit terris. Illo ſub tempore ferme
Heſperii ſervantem Aram confinia ponti,
Perſeaque uſque humeros Eoa in parte videbis.
Hoc dubium eſt, ceſſanſne Aries præcordia Perſei
Attrahat, an Taurus: Tauro ſimul æthera luſtrat.
Sed non deſinere hæc Tauro exoriente putarim:
Nam vicina illis Aurigæ ſidera fulgent,
Quem tamen haud totum dias in luminis oras
Taurus agit, Geminis ſed enim completur in ipſis.
Sed duplices Hædi, et cum planta Capra ſiniſtra
Cum bove ſe tollunt, tunc terga immania Piſtrix
Erigit, et cæli ſplendentem in fornice caudam.
Occidit ipſe etiam prima jam parte Bootes:
Quattuor hunc lato vix condunt ſidera ponto,
Lævaque in occiduæ conſtans ſubvolvitur Urſæ.
Ambo pedes uſque ad geminum genus Anguitenentis
Cedentes cælo, atque immenſa ſub æquora lapſi,
Surgentes alibi poterunt monſtrare Gemellos.
Jam lateri Piſtrix nulli vicina videtur,
Mox viſenda tamen, cum jam fluvii agmina prima
In medio venient nautæ cernenda profundo,

Qui ſignum expectans magnum manet Oriona,
Nempe iter ut ratis, et noctis menſura pateſcat,
Qualia plura hominum generi Dî ſigna dederunt.

PROGNOSTICA.

Prisc. *lib.* vi.] Caprigeni pecoris cuſtos de gurgite vaſto.
Idem, *lib.* vii.] Navibus amiſſis fluitantia quærere apluſtra.
Idem, *lib.* x.] Quem neque tempeſtas perimet, neque longa vetuſtas
Interimet, ſtinguens præclara inſignia cæli.
Idem, *ibid.*] Ut cum luna means Hyperionis officit orbi,
Stinguuntur radii cæca caligine tecti.
Idem, *lib.* xvi.] Aſt autem tenui quæ candent lumine Phatnæ.

Cic. *Divin.* I. 7.] Atque etiam ventos præmonſtrat ſæpe futuros
Inflatum mare, cum ſubito penituſque tumeſcit,
Saxaque cana, ſalis niveo ſpumata liquore,
Triſtificas certant Neptuno reddere voces:
Aut denſus ſtridor cum celſo e vertice montis
Ortus, adaugeſcit ſcopulorum ſæpe repulſu.

Rava fulix itidem fugiens e gurgite ponti,
Nuntiat horribiles clamans inſtare procellas,
Haud modicos tremulo fundens e gutture cantus.
Sæpe etiam pertriſte canit de pectore carmen,
Et matutinis acredula vocibus inſtat,
Vocibus inſtat, et aſſiduas jacit ore querelas,
Cum primum gelidos rores aurora remittit.
Fuſcaque nonnunquam curſans per littora cornix,
Demerſit caput, et fluctum cervice recepit.
Vos quoque ſigna videtis, aquai dulcis alumnæ,

Cum clamore paratis inanes fundere voces,
Abſurdoque ſono fontes et ſtagna cietis.

Mollipedeſque boves ſpectantes lumina cæli
Naribus humiferum duxere ex aere ſuccum.

Jam vero ſemper viridis, ſemperque gravata,
Lentiſcus triplici ſolita grandeſcere fœtu,
Ter fruges fundens, tria tempora monſtrat arandi.

ALCYONES.

Non.] . . . Hunc genuit claris delapſus ab aſtris
Prævius auroræ, ſolis noctiſque ſatelles.

LIMON.

Don.] Tu quoque, qui ſolus lecto ſermone, Terenti,
Converſum expreſſumque Latina voce Menandrum
In medio populi ſedatis vocibus effers,
Quidquid come loquens, atque omnia dulcia liquens.

MARIUS.

Cic. *Leg.* I. 1.] Nuntia fulva Jovis, miranda viſa figura.
Cic. *Divin.* I. 47.] Hic Jovis altiſoni ſubito pinnata ſatelles,
Arboris e trunco, ſerpentis ſaucia morſu,
Ipſa feris ſubigit transfigens unguibus anguem
Semianimum, et varia graviter cervice micantem :
Quem ſe intorquentem lanians, roſtroque cruentans,
Jam ſatiata animos, jam duros ulta dolores,

Abjicit efflantem, et laceratum affligit in undas,
Seque obitu a ſolis nitidos convertit ad ortus.
Hanc ubi præpetibus pennis lapſuque volantem
Conſpexit Marius, divini numinis augur,
Fauſtaque ſigna ſuæ laudis reditusſque notavit:
Partibus intonuit cæli pater ipſe ſiniſtris.
Sic aquilæ clarum firmavit Jupiter omen.
Isid.] Tunc ſe fluctigero tradit, mandatque paroni.

DE SUO CONSULATU.

LIB. II.

Cic. *Divin.* I. 11.] Principio ætherio flammatus Jupiter igni
Vertitur, et totum colluſtrat lumine mundum,
Menteque divina cælum terraſque petiſſit:
Quæ penitus ſenſus hominum vitaſque retentat,
Ætheris æterni ſepta atque incluſa cavernis.
Et, ſi ſtellarum motus curſuſque vagantes
Noſſe velis, quæ ſint ſignorum in ſede locatæ,
Quæ verbo et falſis Graiorum vocibus errant,
Re vera certo lapſu ſpatioque feruntur;
Omnia jam cernes divina mente notata.
Nam primum aſtrorum volucres, te Conſule, motus,
Concurſuſque graves ſtellarum ardore micantes,
Tu quoque, cum tumulos Albano in monte nivales
Luſtraſti, et læto mactaſti lacte Latinas,
Vidiſti et claro tremulos ardore cometas,
Multaque miſceri nocturna ſtrage putaſti:
Quod ferme dirum in tempus cecinere Latinæ,
Cum claram ſpeciem concreto lumine Luna
Abdidit, et ſubito ſtellanti nocte perempta eſt.

Quid vero Phœbi fax triſtis nuntia belli,
Quæ magnum ad culmen flammato ardore volabat,
Præcipites cæli partes, obituſque petiſſet :
Aut cum terribili perculſus fulmine civis,
Luce ſerenanti vitai lumina liquit :
Aut cum ſe gravido tremefecit corpore tellus.
Jam vero variæ nocturno tempore viſæ
Terribiles formæ bellum motuſque monebant :
Multaque per terras vates oracla furenti
Pectore fundebant triſtes minitantia caſus.
Atque ea, quæ lapſu tandem cecidere vetuſto,
Hæc fore perpetuis ſignis clariſque frequentans
Ipſe Deûm genitor cælo terriſque canebat.
Nunc ea, Torquato quæ quondam, et conſule Cotta,
Lydius ediderat Tyrrhenæ gentis haruſpex,
Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.
Nam pater altitonans ſtellanti nixus Olympo,
Ipſe ſuos quondam tumulos ac templa petivit,
Et Capitolinis injecit ſedibus ignes ;
Tum ſpecies ex ære vetus, generataque Nattæ
Concidit, elapſæque vetuſto numine leges :
Et divûm ſimulacra peremit fulminis ardor.
Hîc ſilveſtris erat, Romani nominis altrix,
Martia, quæ parvos Mavortis ſemine natos,
Uberibus gravidis vitali rore rigabat :
Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu
Concidit, atque avulſa pedum veſtigia liquit.
Tum quis non, artis ſcripta ac monumenta volutans,
Voces triſtificas chartis promebat Etruſcis ?
Omnes civili et generoſa ſtirpe profectam
Vitare ingentem cladem peſtemque monebant :
Vel legum exitium conſtanti voce ferebant,
Templa deûmque adeo flammis urbeſque jubebant

Eripere, et ſtragem horribilem cædemque vereri:
Atque hæc fixa gravi fato ac fundata teneri;
Ni poſt exciſum ad columen formata decore
Sancta Jovis ſpecies claros ſpectaret in ortus:
Tum fore, ut occultos populus ſanctuſque ſenatus
Cernere conatus poſſet, ſi ſolis ad ortum
Converſa, inde patrum ſedes populique videret.
Hæc tardata diu ſpecies, multumque morata,
Conſule te, tandem celſa eſt in ſede locata:
Atque una fixi ac ſignati temporis hora,
Jupiter ex celſa clarabat ſceptra columna;
Ac clades patriæ flamma ferroque parata,
Vocibus Allobrogum patribus populoque patebat.
Rite igitur veteres, quorum monumenta tenetis,
Qui populos urbeſque modo ac virtute regebant;
Rite etiam veſtri, quorum pietaſque fideſque
Præſtitit, ac longe vicit ſapientia cunctos,
Præcipue ingenti coluerunt numine divos.
Hæc adeo penitus cura videre ſagaci,
Otia qui ſtudiis læti tenuere decoris,
Inque Academia umbrifera nitidoque Lyceo
Fuderunt claras fœcundi pectoris artes.
E quibus ereptum primo jam a flore juventæ,
Te patria in media virtutum mole locavit.
Tu tamen anxiferas curas requiete relaxas,
Quod patriæ voces ſtudiis nobiſque ſacraſti.
Non.] Atque animo pendens noctis eventa timebat.

LIB. III.

Cic. *Att.* II. 3.] Interea curſus, quos prima a parte juventæ,
Quoſque adeo conſul virtute animoque petiſti,
Hos retine, atque auge famam laudemque bonorum.

DE SUIS TEMPORIBUS.

Cic. *Off.* I. 22.] Cedant arma togæ: concedat laurea linguæ.

Quint.] O fortunatam natam me conſule Romam!

TAMELASTIS.

Elegia.

Servius.] Jam mare Tyrrhenum longe penituſque palumbes Relliquit.

VERSA EX HOMERO.

Aug. *Civit.* V. 8.] Tales ſunt hominum mentes, quali pater ipſe
Jupiter auctiferas luſtravit lumine terras.

JOCULARIS LIBELLUS.

Quint. viii. 6.] Fundum Varro vocat, quem poſſim mittere funda;
Ni tamen exciderit, qua cava funda patet.

FRAGMENTA

LIBRORUM INCERTORUM.

D. Aug. *epiſt.* 143. (*alias* 7.)] Nullum unquam verbum, quod revocare vellet, emiſit.

Lib. II. *cap.* 10. *contra Julian. Pelag.*] De plebeia fæce ſellulariorum.

Lib. IV. *cap.* 12. *contra eundem.*] Eorum quippe opinioni convenienter ait quodam loco Tullius, ſe non putare idem eſſe arietis et P. Africani bonum.

De Civ. lib. v. *cap.* 2.] Hippocrates, nobiliſſimus medicus, ſcriptum reliquit, quoſdam fratres, cum ſimul ægrotare cœpiſſent, et eorum morbus eodem tempore ingraveſceret, eodem levaretur, geminos eſſe ſuſpicatum.

Ibid. lib. v. *cap.* 27.] O miſerum, cui peccare licebat.

Ibid. lib. XXII. *cap.* 22.] Philoſophiam Dii paucis quibuſdam veram dederunt.

Vita beata.] An vero, quod ait Tullius, multorum in terris prædiorum dominos divites appellamus, omnium virtutum poſſeſſores pauperes nominabimus?

Idem.] Nullæ ſunt occultiores inſidiæ, quam quæ latent in ſimulatione officii, aut in aliquo neceſſitudinis nomine.

Auson. *de Monoſyll.*] Seps.

Caris.] Plure venit.

Colum. *lib.* III. *cap.* 8.] Romanum fuiſſe civem Nævium Pollionem, pede longiorem, quam quemquam longiſſimum.

Diomed. *lib.* II.] Qui fuit locus religioſiſſimus, is erit locus

deſertiſſimus, et cuſtodia ſacrorum non honoris, ſed oneris, exiſtimabitur.

Donat. *Vita Terent.*] Comœdia eſt imitatio vitæ, ſpeculum conſuetudinis, imago veritatis.

Ffstus.] Ructaretur.

Idem.] Teſqua.

Fortun.] Ferem.

Hier. *ep.* liv. *ſuper obitu Paulinæ.*] Cæſar cum quoſdam ornare voluit, non illos honeſtavit, ſed ornamenta ipſa turpavit.

Lact. *Lib.* iii. *cap.* 16.] Recte Tullius civiles viros, qui remp. gubernent, qui urbes aut novas conſtituant, aut conſtitutas æquitate tueantur, qui ſalutem et libertatem civium, vel bonis legibus, vel ſalubribus conſiliis, vel judiciis gravibus, conſervent, philoſophiæ doctoribus præfert.

Lib. v. *cap.* 11.] Etenim ſi nemo eſt, quin emori malit, quam converti in aliquam figuram beſtiæ, quamvis hominis mentem ſit habiturus; quanto eſt miſerius, in hominis figura animo eſſe efferato? Mihi quidem tanto videtur, quanto præſtabilior eſt animus corpore.

Lib. vi. *cap.* 24.] Lex Dei præclara, et divina; ſemper quæ recta, et honeſta jubet; vetat prava et turpia, cui parentem ſanctiſſimæ ac certiſſimæ legi, juſte ac legitime neceſſe eſt vivere.

Lib. vii. *cap.* 8.] Quoniam utraque earum ſententiarum doctiſſimos habuit auctores; nec, quid certi ſit, divinari poteſt.

Lib. vii. *cap.* 11.] Nihil eſſe, quod ſit manibus humanis laboratum, quod non aliquando ad interitum redigatur, vel injuria hominum, vel ipſa confectrice rerum omnium vetuſtate.

Marcel. *lib.* xv. *cap.* v.] Et quanquam optatiſſimum eſt, perpetuo fortunam quam florentiſſimam permanere; illa tamen æquabilitas vitæ non tantum habet ſenſum, quantum cum ex ſævis et perditis rebus ad meliorem ſtatum fortuna revocatur.

Lib. xix. *cap.* xii. *in fine.*] Cum parcere, vel lædere, potuiſſet, ignoſcendi quærens cauſas, non puniendi occaſiones: quod judicis lenti et conſiderati eſt proprium.

Lib. XXVI. *prope finem.*] Infelices eſſe, qui omnia ſibi licere exiſtimarent.

Lib. XXXI.] Erythræo oppido ſuperpoſitum montem Mimanta.

NON.] Arcera.

PLIN. *Præf.*] In libris de republica, Platonis me comitem profiteor; in conſolatione filiæ, Crantorem ſequor; item Panætium de officiis.

Lib. VII. *cap.* 2.] Fœminas omnes viſu nocere, quæ duplices pupillas habent.

Lib. VII. *cap.* 21.] In nuce incluſam Iliada, Homeri carmen in membrana ſcriptum.

Idem, ibid.] Fuiſſe qui perspiceret CXXXV M. paſſuum.

Lib. VII. *cap.* 43.] P. Ventidium mulionem caſtrenſis ſuffaraneum fuiſſe.

Lib. XXIX. *cap.* 4.] Formicas ſolipugas.

Ibid.] Muſtela catulos ſuos quotidie transfert, mutatque ſedem.

Lib. XXX. *cap.* 15.] Animalia biuros vocari, qui vites in Campania erodant.

Lib. XXXI. *cap.* 2.] Cicero in admirandis poſuit, Reatinis tantum paludibus ungulas jumentorum indurari.

Lib. XXXI. *cap.* 4.] Quædam terræ imbribus ſicciores fiunt, velut in Narnienſi agro; quod admirandis ſuis inſeruit M. Cicero; ſiccitate lutum fieri prodens, imbre pulverem.

QUINT. *lib.* VIII. *cap.* 6.] Hoc miror enim, querorque, quemquam hominem ita peſſundare alterum verbis velle, ut etiam navem perforet, in qua ipſe naviget.

Lib. XI. *cap.* 1.] Non ſe id egiſſe, ut ita diceret, quomodo ſe quilibet poſſe confideret, ſed quomodo nemo.

SENEC. *lib.* I. *Tranquil.*] Gladiatores inviſos habemus, ſi omni modo vitam impetrare cupiunt: favemus, ſi contemptum ejus præ ſe ferunt.

In epiſt.] Si mihi vitæ ſpatium duplicetur, vel iis tantummodo poetis percurrendis, qui λυρικοὶ a Græcis vocantur, non eſſe ſuffecturum.

Servius, *Georg.* III.] De accuſatore lege quinta dicta.

Lib. V. *Æneid.*] Ad militiam euntibus dari ſolitos eſſe cuſtodes, quibus primo anno regantur.

Lib. VI. *Æneid.*] Fanni cauſa difficilis, laudare puerum: non enim res laudanda, ſed ſpes eſt.

Solin. *cap.* I.] Romam conditam Olympiadis ſextæ anno tertio.

ADDENDA.

Tomo III. pag. 405.

Philarg.] Statuerunt æream leænam.

Tomo VI. pag. 479.

Schol. *Juven.*] Conrepſit in ſcalas.

APPENDIX

BIPARTITA.

Pars I. *Opera, quæ Ciceronis non ſunt quidem, ſed ejuſdem tamen ætatis, et in Ciceroniana vulgo includuntur.*

Rhetoricorum ad Herennium libri IV.

Q. Cicero de Petitione Conſulatus.

Pars II. *Quæ ad Ciceronis vitam et ſcripta pertinent.*

G. J. VOSSIUS, *de Rhet. Nat. cap.* 13.

RHETORICORUM ad Herennium libros IV, Marco quidem Ciceroni tribuunt B. Hieronymus in Abdiam, Præfat. quæ ad Pammachium, et Priſcianus lib. 6. 8. 9. et 10. E junioribus vero Leonardus Aretinus in vita Ciceronis, Trapezuntius primo Rhetoricorum, Laurentius Vallenſis, Angelus Politianus, et Udalricus Zaſius proœmio Comment. in hunc magiſtrum Herennianum: operoſeque idem defendunt Nicolaus Angelius, Marinus Becichemus, Georgius Valla Placentinus. Sed hanc ſententiam refutat Angelus Decembrius lib. I. de Politia literaria, part. 10, Corradus in Quæſtura, et Franciſcus Floridus lib. I. Subſicivarum, cap. 4. Sed quem eorum putent auctorem, non exponunt. Nonnulli, non levibus adducti conjecturis, Cornificio tribuunt: quem Rhetorica ſcripſiſſe Fabius docet lib. III, cap. 1, et alibi. Eam ſententiam oppugnat M. Mattius. Contra eſſe eorum auctorem Cornificium, perſuaſum fuit Petro Victorio, Paulo Manutio, Majoragio, Mureto, Sigonio, ac Riccobono; cujus hac de re extat tractatus adverſum M. Mattium. Raphael quoque Regius, vel Cornificii eſſe putat, vel Virginii Rufi, vel Timolai; qui unus e triginta Romanorum tyrannis fuit: at Virginius temporibus Neronis juventutem in eloquentiæ ſtudio exercebat, ut auctor eſt Tacitus Annal. XV, eumque de arte Rhetorica ſcripſiſſe Fabius ait lib. III. cap. 1. ac meminit illius etiam Plinius epiſt. 1. lib. II, deque eodem Tranquillus egit libro de Claris Rhetoribus. Aliis quoque auctor videtur M. Gallio, quem inter Rhetoras reponit rhetor Seneca, ac meminit quoque ejus auctor Dialogi de cauſis corruptæ eloquentiæ: Gallioni quidem diſertim tribuit Julius Scaliger Oratione pro Cicerone contra Eraſmum, et lib. III. de re Poetica cap. 31. et 36. Denique Naſcimbænius in libro II. Cic. de Inventione vult, aut Ciceronis filium auctorem eſſe, aut Lauream ejus libertum; qui et ipſe Cicero vocabatur, eoſque libros ſcribere potuit, ut perficeret oratoriam artem, cujus partem tantum tractarat Cicero in duobus, ut ait, de Inventione libris. In hoc diſſenſu, nos iis accedimus, qui Cornificii eſſe arbitrantur: idque iis compulſi, quæ a Riccobono et aliis adducuntur. Sed quis iſte Cornificius ?num L. Cornificius, qui Cæſaris Quæſtor fuit bello civili, et pro Prætore miſſus in Illyricum, teſte Cæſare lib. IV, quique Cæſare interempto partes Senatus ſecutus, atque a Sextio in Lybia profligatus et cæſus fuit, ut eſt apud Appianum lib. IV, et Dionem lib. XLVIII. Extant ad eum epiſtolæ Ciceronis lib. XII.. Atque hunc patrem eſſe quatuor ad Herennium librorum cenſet Glandorpius in Onomaſtico. Sed mihi magis fit veriſimile, eſſe eorum auctorem L. Cornificium Lucii filium, qui Octaviani Cæſaris partes ſecutus M. Brutum Cæſaris percuſſorem, Plutarcho teſte, pro tribunali accuſavit, ac bello Siculo Octaviano ſtrenue operam navavit, favore denique Octaviani adhuc Triumviri conſulatum eſt adeptus anno DCCXIX. Quod ſi idcirco, quia Tullii nomen a tot retro ſeculis prætulerint, et tamen nobilis illius Oratoris eſſe non poſſint; aliquis cum Naſcimbænio ſuſpicetur, eſſe unius e Ciceronis libertis: equidem non Laureæ Tullii eſſe dixerim, cujus in Ciceronis villam verſus habemus in Catalectis Virgilianis (nec enim, quod ſciam, eum inter hujus artis doctores veterum repoſuit quiſquam) ſed Tullii Tironis; quem inter Rhetoras nomen habuiſſe, conſtat ex Plinii Veronenſis lib. II. Ac fuit is quoque inter eos, de quibus egit Tranquillus libro de Claris Rhetoribus.

RHETORICORUM

AD

C. HERENNIUM

LIBER I.

I. ETSI negotiis familiaribus impediti, vix ſatis otium ſtudio ſuppeditare poſſumus, et idipſum, quod datur otii, libentius in philoſophia conſumere conſuevimus: tamen tua nos, C. Herenni, voluntas commovit, ut de ratione dicendi conſcriberemus; ne aut tua cauſa noluiſſe nos, aut fugiſſe laborem, putares. Et eo ſtudioſius hoc negotium ſuſcepimus, quod te non ſine cauſa velle cognoſcere artem rhetoricam intelligebamus. Non enim parum habet in ſe fructus copia dicendi, et commoditas orationis, ſi recta intelligentia et definita moderatione animi gubernetur. Quas ob res illa, quæ Græci ſcriptores inanis arrogantiæ cauſa ſibi aſſumpſerunt, reliquimus. Nam illi, ne parum multa ſciſſe viderentur, ea conquiſierunt, quæ nihil attinebant, ut ars difficilior cognitu putaretur: nos autem ea, quæ videbantur ad rationem dicendi pertinere, ſumpſimus. Non enim ſpe quæſtus, aut gloria, commoti venimus ad ſcribendum, quemadmodum cæteri: ſed ut induſtria noſtra tuæ morem geramus voluntati. Nunc, ne nimium longa ſumatur oratio, de re dicere incipiemus; ſi te unum illud monuerimus, artem ſine aſſiduitate dicendi non multum juvare: ut intelligas hanc rationem præceptionis ad exercitationem accommodari oportere.

II. Oratoris officium eſt, de his rebus poſſe dicere, quæ res ad uſum civilem moribus ac legibus conſtitutæ ſunt, cum aſſenſione auditorum, quoad ejus fieri poterit. Tria ſunt genera cauſarum, quæ recipere debet orator: demonſtrativum, deliberativum, judiciale. Demonſtrativum eſt, quod tribuitur in alicujus certæ perſonæ laudem vel vituperationem. Deliberativum eſt, quod in conſultatione poſitum, habet in ſe ſuaſionem et diſſuaſionem. Judiciale eſt, quod poſitum in controverſia, habet accuſationem, aut petitionem cum

defenſione. Nunc, quas res oratorem habere oporteat, docebimus: deinde quo modo has cauſas tractari conveniat, oſtendemus. Oportet igitur eſſe in oratore inventionem, diſpoſitionem, elocutionem, memoriam, et pronuntiationem. Inventio eſt excogitatio rerum verarum aut veriſimilium, quæ cauſam probabilem reddant. Diſpoſitio eſt ordo et diſtributio rerum, quæ demonſtrat, quid quibus in locis ſit collocandum. Elocutio eſt idoneorum verborum et ſententiarum ad inventionem accommodatio. Memoria eſt firma animi rerum, et verborum, et diſpoſitionis, perceptio. Pronuntiatio eſt vocis, vultus, geſtus, moderatio cum venuſtate. Hæc omnia tribus rebus aſſequi poterimus, arte, imitatione, exercitatione. Ars eſt præceptio, quæ dat certam viam rationemque dicendi. Imitatio eſt, qua impellimur cum diligenti ratione, ut aliquorum ſimiles in dicendo velimus eſſe. Exercitatio eſt aſſiduus uſus conſuetudoque dicendi. Quoniam igitur demonſtratum eſt, quas cauſas oratorem recipere, quaſque res habere, conveniret, nunc, quemadmodum ad orationem poſſint oratoris officia accommodari, dicendum videtur.

III. Inventio in ſex partes orationis conſumitur, in exordium, narrationem, diviſionem, confirmationem, confutationem, concluſionem. Exordium eſt principium orationis, per quod animus auditoris aut judicis conſtituitur, vel apparatur, ad audiendum. Narratio eſt rerum geſtarum, aut perinde ut geſtarum, expoſitio. Diviſio eſt, per quam aperimus, quid conveniat, quid in controverſia ſit; et per quam exponimus, quibus de rebus ſimus dicturi. Confirmatio eſt noſtrorum argumentorum expoſitio cum aſſeveratione. Confutatio eſt contrariorum locorum diſſolutio. Concluſio eſt artificioſus terminus orationis. Nunc, quoniam una cum oratoris officiis, quo res cognitu facilior eſſet, producti ſumus, ut de orationis partibus loqueremur, et eas ad inventionis rationem accommodaremus; de exordio primum dicendum videtur. Cauſa poſita, quo commodius exordiri poſſimus, genus cauſæ conſiderandum eſt. Genera cauſarum ſunt quatuor, honeſtum, turpe, dubium, humile. Honeſtum cauſæ genus putatur, cum aut id defendimus, quod ab omnibus defendendum videtur; aut id oppugnamus, quod ab omnibus videtur oppugnari debere: ut pro viro forti contra parricidam. Turpe genus intelligitur, cum aut honeſta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Dubium genus eſt, cum habet in ſe cauſa et honeſtatis et turpitudinis partem. Humile genus eſt, cum contempta res affertur.

IV. Cum hæc ita ſint, conveniet exordiorum rationem ad genus cauſæ accommodari. Exordiorum duo ſunt genera, principium, quod Græce προοίμιον appellatur; et inſinuatio, quæ ἔφοδος nominatur. Principium eſt, cum ſtatim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. Id ita ſumitur, ut attentos, ut dociles, ut benevolos, auditores habere poſſimus. Si genus cauſæ dubium habebimus, a benevolentia principium conſtituemus, ne quid

illa turpitudinis pars nobis obeſſe poſſit. Sin humile erit genus cauſæ, faciemus attentos. Sin turpe cauſæ genus erit, inſinuatione utendum eſt, de qua poſterius dicemus, niſi quid nacti fuerimus, quare adverſarios criminando benevolentiam captare poſſimus. Sin honeſtum cauſæ genus erit, licebit recte vel uti, vel non uti, principio. Si uti volemus, aut id oportebit oſtendere, quare cauſa ſit honeſta, aut breviter, quibus de rebus ſimus dicturi, exponere. Si principio uti nolemus, a lege, a ſcriptura, aut ab aliquo firmiſſimo noſtræ cauſæ adjumento, principium capere oportebit. Quoniam igitur docilem, benevolum, attentum, habere auditorem volumus, quomodo quidque confici poſſit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, ſi ſummam cauſæ breviter exponemus, et ſi attentos eos faciemus. Nam docilis eſt is, qui attente vult audire. Attentos habebimus, ſi pollicebimur, nos de rebus magnis, novis, inuſitatis, verba facturos, aut de iis rebus, quæ ad remp. pertinent, aut ad eos ipſos, qui audient, aut ad Deorum immortalium religionem : et, ſi rogabimus, ut attente audiant : et, ſi numero exponemus res, de quibus dicturi ſumus. Benevolos auditores facere quatuor modis poſſumus, a noſtra, ab adverſariorum, ab auditorum perſona, et a rebus ipſis.

V. A noſtra perſona benevolentiam contrahemus, ſi noſtrum officium ſine arrogantia laudabimus, aut in remp. quales fuerimus, aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipſos qui audiunt, vel omnes, vel aliquos, referemus, dummodo hæc omnia ad eam ipſam rem, de qua agitur, ſint accommodata. Item ſi noſtra incommoda proferemus, inopiam, ſolitudinem, calamitatem : et ſi orabimus, ut nobis ſint auxilio ; ſimul oſtendemus, nos in aliis ſpem noluiſſe habere. Ab adverſariorum perſona benevolentia captabitur, ſi eos in odium, in invidiam, in contemptionem, adducemus. In odium rapiemus, ſi quid eorum ſpurce, ſuperbe, perfidioſe, crudeliter, confidenter, malitioſe, flagitioſe, factum proferemus. In invidiam trahemus, ſi vim, ſi potentiam, factionem, divitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hoſpitium, ſodalitatem, affinitates, adverſariorum proferemus, et his adjumentis magis, quam veritati, eos confidere aperiemus. In contemptionem adducemus, ſi inertiam, ignaviam, deſidiam, luxuriam, eorum proferemus. Ab auditorum perſona benevolentia colligetur, ſi res eorum fortiter, ſapienter, manſuete, magnifice, judicatas proferemus : et ſi, quæ de iis exiſtimatio, quæ judicii expectatio ſit, aperiemus. A rebus ipſis benevolum efficiemus auditorem, ſi noſtram cauſam laudando extollemus, adverſariorum per contemptionem deprimemus.

VI. Deinceps de inſinuatione aperiendum eſt. Tria ſunt tempora, quibus principio uti non poſſumus, quæ diligenter ſunt conſideranda : aut cum turpem cauſam habemus, hoc eſt, cum ipſa res animum auditoris a nobis alienat ; aut cum animus auditoris perſuaſus videtur eſſe ab iis, qui ante contra dixerunt ; aut cum defeſſus

eſt eos audiendo, qui ante dixerunt. Si cauſa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: rem, non hominem; aut hominem, non rem, ſpectari oportere: non placere nobis ipſis, quæ facta dicantur ab adverſariis, et eſſe indigna, aut nefaria. Deinde cum diu rem auxerimus, nihil ſimile a nobis factum oſtendemus; aut aliquorum judicium de ſimili cauſa, aut de eadem, aut de minore, aut de majore, proferemus. Deinde ad noſtram cauſam pedetentim accedemus, et ſimilitudinem conferemus. Item ſi negabimus, nos de adverſariis, aut de aliqua re, dicturos, et tamen occulte dicemus interjectione verborum. Si perſuaſus auditor fuerit, id eſt, ſi oratio adverſariorum auditoribus fidem fecerit: (neque enim non facile ſcire poterimus, quoniam non ſumus neſcii, quibus rebus fides fieri ſoleat) ergo ſi fidem factam putabimus, his nos rebus inſinuabimus ad cauſam: de eo, quod adverſarii firmiſſimum ſibi adjumentum putaverunt, primum nos dicturos pollicebimur; aut ab adverſarii dicto exordiemur, et ab eo maxime, quod ille nuperrime dixerit; aut dubitatione utemur, quid potiſſimum dicamus, aut cui loco primum reſpondeamus cum admiratione. Si defeſſi erunt audiendo; ab aliqua re, quæ riſum movere poſſit, exordiemur, ab apologo, a fabula veriſimili, imitatione, depravatione, inverſione, ambiguo, ſuſpicione, irriſione, ſtultitia, exſuperatione, collatione, abjectione, adjectione, literarum mutatione; præterea expectatione, ſimilitudine, novitate, hiſtoria, verſu; aut ab alicujus interpellatione, aut arriſione; et ſi promiſerimus, aliter, ac parati fuerimus, nos eſſe dicturos; nos non eodem modo, ut cæteri ſoleant, verba facturos; quid alii ſoleant, quid nos facturi ſimus, breviter exponemus.

VII. Inter inſinuationem et principium hoc intereſt, quod principium hujuſmodi debet eſſe, ut ſtatim apertis rationibus, quas præſcripſimus, aut benevolum, aut attentum, aut docilem, faciamus auditorem. At inſinuatio ejuſmodi debet eſſe, ut occulte per diſſimulationem eadem illa omnia conficiamus, ut ad eandem commoditatem in dicendo pervenire poſſimus. Verum hæ tres utilitates tametſi in tota oratione ſunt comparandæ, hoc eſt, ut auditores ſeſe perpetuo nobis attentos, dociles, benevolos, præbeant; tamen id per exordium cauſæ maxime comparandum eſt. Nunc, ne quando vitioſo exordio utamur, quæ vitia vitanda ſunt, docebo. In exordienda cauſa ſervandum eſt, ut lenis ſit ſermo, et uſitata verborum conſuetudo, ut non apparata oratio eſſe videatur. Vitioſum exordium eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodari, quod *vulgare* dicitur. Item vitioſum eſt, quo nihilo minus adverſarius poteſt uti, quod *commune* appellatur. Item illud, quo leviter commutato adverſarius poterit uti ex contrario. Item vitioſum eſt, quod nimium apparatis verbis compoſitum eſt, aut nimis longum eſt, et quod non ex ipſa cauſa natum videtur, (quod *ſeparatum* vocatur; in quo etiam tranſlatum includitur) ut proprie cohæreat

cum narratione: et quod neque benevolum, neque docilem, neque attentum, facit auditorem. De exordio ſatis dictum eſt: deinceps ad narrationem tranſeamus.

VIII. Narrationum tria ſunt genera. Unum, quo exponimus rem geſtam, et unumquodque trahimus ad utilitatem noſtram, vincendi cauſa: quod pertinet ad eas cauſas, de quibus judicium futurum eſt. Alterum genus narrationis eſt, quod intercurrit nonnunquam aut fidei, aut criminationis, aut tranſitionis, aut alicujus apparationis, vel laudationis, cauſa. Tertium genus eſt id, quod a cauſa civili remotum eſt: in quo tamen exerceri convenit, quo commodius illas ſuperiores narrationes in cauſis tractare poſſimus. Ejus narrationis duo ſunt genera: unum, quod in negotiis; alterum, quod in perſonis, poſitum eſt. Id, quod in negotiorum expoſitione poſitum eſt, tres habet partes, fabulam, hiſtoriam, argumentum. Fabula eſt, quæ neque veras, neque veriſimiles, continet res, ut hæ, quæ tragœdiis traditæ ſunt. Hiſtoria eſt res geſta, ſed ab ætatis noſtræ memoria remota. Argumentum, eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit, velut argumenta comœdiarum. Illud genus narrationis, quod in perſonis poſitum eſt, debet habere ſermonis feſtivitatem, animorum diſſimilitudinem, gravitatem, lenitatem, ſpem, metum, ſuſpicionem, deſiderium, diſſimulationem, miſericordiam, rerum varietates, fortunæ commutationem, inſperatum incommodum, ſubitam lætitiam, jucundum exitum rerum. Verum hæc in exercendo tranſigentur. Illud, quod ad veritatem pertinet, quomodo tractari conveniat, aperiemus.

IX. Tres convenit res habere narrationem, ut brevis, ut dilucida, ut veriſimilis ſit: quæ quoniam fieri oportere ſcimus, quemadmodum faciamus, cognoſcendum eſt. Rem breviter narrare poterimus, ſi inde incipiemus narrare, unde neceſſe erit; et ſi non ab ultimo initio repetere volemus; et ſi ſummatim, non particulatim, narrabimus; et ſi non ad extremum, ſed uſque eo, quo opus erit, proſequemur; et ſi tranſitionibus nullis utemur; et ſi non deerrabimus ab eo, quod cœperimus exponere; et ſi exitus rerum ita exponemus, ut ante quoque quæ facta ſunt, ſciri poſſint, tametſi nos reticuerimus. Quod genus, ſi dicam, me ex provincia rediiſſe, profectum quoque in provinciam intelligatur. Et omnino non modo id, quod obeſt; ſed etiam id, quod neque obeſt, neque adjuvat, ſatius eſt præterire. Et ne bis aut ſæpius idem dicamus, cavendum eſt: etiam ne id, quod ſemel ſupra diximus, deinceps dicamus, hoc modo:

Athenis Megaram veſperi advenit Simo:
Ubi advenit Megaram, inſidias fecit virgini:
Inſidias poſtquam fecit, vim in loco attulit.

Rem dilucide narrabimus, ſi, ut quidque primum geſtum erit, ita primum exponemus, et rerum ac temporum ordinem conſervabimus, ut geſtæ res erunt, aut ut potuiſſe geri videbuntur. Hic erit conſiderandum, ne quid perturbate, ne

quid contorte, ne quid ambigue, ne quid nove, dicamus, ne quam in aliam rem tranſeamus, ne ab ultimo repetamus, ne longe perſequamur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereamus; et ſi ſequemur ea, quæ de brevitate præcepta ſunt: nam quo brevior, eo dilucidior et cognitu facilior narratio fiet. Veriſimilis narratio erit, ſi ut mos, ut opinio, ut natura, poſtulat, dicemus; ſi ſpatia temporum, perſonarum dignitates, conſiliorum rationes, locorum opportunitates, conſtabunt. Ne refelli poſſit, aut temporis parum fuiſſe, aut cauſam nullam, aut locum idoneum non fuiſſe, aut homines ipſos facere aut pati non potuiſſe. Si vera res erit, nihilominus hæc omnia narrando conſervanda ſunt. Nam ſæpe veritas, niſi hæc ſervata ſint, fidem facere non poteſt. Sin erit ficta, eo magis erunt conſervanda. De iis rebus caute confligendum eſt, quibus in rebus tabulæ, aut alicujus firma auctoritas videbitur interfuiſſe. Adhuc quæ dicta ſunt, arbitror mihi conſtare cum cæteris artis ſcriptoribus, niſi quia de inſinuatione nova excogitavimus, quod eam ſoli, præter cæteros, in tria tempora diviſimus, ut plane certam viam et perſpicuam rationem exordiorum haberemus.

X. Nunc, quod reliquum eſt, quoniam de rerum inventione diſputandum eſt, in qua ſingulare conſumitur oratoris officium, dabimus operam, ut nihilo minus induſtriæ, quam rei utilitas poſtulabit, quæſiiſſe videamur, ſi prius pauca de cauſarum diviſione dixerimus. Cauſarum diviſio in duas partes diſtributa eſt. Primum perorata narratione debemus aperire, quid nobis conveniat cum adverſariis. Si ea, quæ nobis utilia erunt, convenient, quid in controverſia relinquatur, hoc modo: *Interfectam eſſe matrem ab Oreſte convenit mihi cum adverſariis:* jure fecerit, et licueritne facere, id eſt in controverſia. Item e contrario, *Agamemnonem eſſe a Clytæmneſtra occiſum confitentur: cum id ita ſit, me ulciſci parentem negant oportuiſſe.* Deinde cum hoc fecerimus, diſtributione uti debemus. Ea dividitur in duas partes, enumerationem et expoſitionem. Enumeratione utemur, cum dicemus numero, quot de rebus dicturi ſumus. Eam plus, quam trium partium numero eſſe non oportet. Nam et periculoſum eſt, ne quando plus minuſve dicamus, et ſuſpicionem affert auditori meditationis et artificii; quæ res fidem abrogat oratori. Expoſitio eſt, cum res, de quibus dicturi ſumus, exponimus breviter et abſolute. Nunc ad confirmationem tranſeamus. Tota ſpes vincendi ratioque perſuadendi poſita eſt in confirmatione et confutatione. Nam cum adjumenta noſtra expoſuerimus, contrariaque diſſolverimus, abſolute nimirum munus oratorium confecerimus.

XI. Utrumque igitur facere poterimus, ſi conſtitutionem cauſæ cognoverimus. Cauſarum conſtitutiones alii quatuor fecerunt: noſter doctor Hermetes tres putavit eſſe. Non ut de illorum quicquam detraheret inventione, ſed ut oſtenderet, id, quod oportuiſſet ſimpliciter et ſingulari modo docere, illos diſtribuiſſe dupliciter et

bipartito. Conſtitutio eſt prima deprecatio defenſoris cum accuſatoris inſimulatione conjuncta. Conſtitutiones itaque, ut ante diximus, tres ſunt, conjecturalis, legitima, juridicialis. Conjecturalis eſt, cum de facto controverſia eſt, hoc modo: *Ajax in ſilva, poſtquam reſcivit quæ feciſſet per inſaniam, gladio incubuit. Ulyſſes intervenit: occiſum conſpicatur: e corpore telum cruentum educit. Teucer intervenit; cum fratrem occiſum, et inimicum fratris cum gladio cruento videt, capitis arceſſit.* Hîc, quoniam conjectura verum quæritur, de facto erit controverſia, et ex eo conſtitutio cauſæ conjecturalis nominatur. Legitima conſtitutio eſt, cum in ſcripto aut ex ſcripto aliquid controverſiæ naſcitur. Ea dividitur in partes ſex, ſcriptum et ſententiam, contrarias leges, ambiguum, definitionem, tranſlationem, ratiocinationem. Ex ſcripto et ſententia naſcitur controverſia, cum videtur ſcriptoris voluntas cum ſcripto ipſo diſſentire, hoc modo: *Sit lex, quæ jubeat, eos, qui propter tempeſtatem navim reliquerint, omnia perdere; eorum navim cæteraque eſſe, ſi navis conſervata ſit, qui remanſerint in navi. Magnitudine tempeſtatis omnes perterriti navim reliquerunt, ſcapham conſcenderunt, præter unum ægrotum. Is propter morbum exire et fugere non potuit. Caſu et fortuitu navis in portum incolumis delata eſt. Illam ægrotus poſſidet. Navim petit ille, cujus fuerat.* Hæc conſtitutio legitima eſt ex ſcripto et ſententia. Ex contrariis legibus controverſia conſtat, cum alia lex jubet aut permittit, alia vetat quippiam fieri, hoc modo: *Lex vetat eum, qui de pecuniis repetundis damnatus ſit, in concione orationem habere. Altera lex jubet, augurem, in demortui locum qui petat, in concione nominare. Augur quidam damnatus de pecuniis repetundis, in demortui locum qui petat, nominavit. Petitur ab eo multa.*

XII. Conſtitutio haec legitima eſt ex contrariis legibus. Ex ambiguo controverſia naſcitur, cum ſcriptum duas aut plures ſententias ſignificat, hoc modo: *Paterfamilias, cum filium heredem faceret, teſtamento vaſa argentea uxori legavit,* hoc modo: *Tullius heres meus Terentiæ uxori meæ XXX. pondo vaſorum argenteorum dato quæ volet. Poſt mortem ejus vaſa pretioſa et celata magnifice petit mulier. Tullius ſe, quæ velit ipſe, XXX. pondo ei debere dicit.* Conſtitutio eſt legitima ex ambiguo. Ex definitione conſtat cauſa, cum in controverſia eſt, quo nomine factum appelletur. Ea eſt hujuſmodi: *Cum L. Saturninus legem frumentariam de ſemiſſibus et trientibus laturus eſſet, Q. Cæpio qui per id temporis quæſtor urbanus erat, docuit ſenatum, ærarium pati non poſſe largitionem tantam. Senatus decrevit, ſi eam legem ad populum ferat, adverſus remp. videri eum facere. Saturninus ferre cœpit. Collegæ intercedere. Ille nihilominus ciſtellam detulit. Cæpio, ut illum contra S. C. intercedentibus collegis adverſus remp. vidit ferre, cum viris bonis impetum facit, pontes diſturbat, ciſtas dejicit, impedimento eſt, quo ſecius feratur lex. Arceſſitur Cæpio majeſtatis.* Conſtitutio eſt legitima ex definitione. Vocabulum enim definitur ipſum, cum quæritur quid ſit minuere majeſtatem. Ex tranſlatione controverſia naſcitur, cum

aut tempus differendum, aut accuſatorem mutandum, aut judices mutandos, reus dicit. Hac parte conſtitutionis, Græci in judiciis, nos in jure civili plerumque utimur. In hac parte nos juris civilis ſcientia maxime adjuvabit. In judiciis tamen nonnihil ea utimur, hoc modo: *Si quis peculatus accuſatur, quod vaſa argentea publica de loco privato dicatur ſuſtuliſſe, poſſit dicere, cum definitione ſit uſus, quid ſit furtum, quid peculatus; ſecum furti agi, non peculatus, oportere.* Hæc partitio legitimæ conſtitutionis his de cauſis raro venit in judicium, quod in privata actione prætoriæ exceptiones ſunt, et cauſa cadit is, qui non, quemadmodum oportet, egerit; et in publicis quæſtionibus cavetur legibus, ut ante, ſi reo commodum ſit, judicium de accuſatore fiat, utrum illi liceat accuſare, necne.

XIII. Ex ratiocinatione controverſia conſtat, cum res ſine propria lege venit in judicium, quæ tamen ab aliis legibus ſimilitudinem quandam aucupatur. Ea eſt hujuſmodi. Lex eſt: *Si furioſus exiſtit, agnatum gentiliumque in eo pecuniaque ejus poteſtas eſto.* Et lex: *Qui parentem necaſſe judicatus erit, is obvolutus et obligatus corio devehatur in profluentem.* Et lex: *Paterfamilias uti ſuper familia pecuniave ſua legaverit, ita jus eſto.* Et lex: *Si paterfamilias inteſtatus moritur, familia pecuniaque ejus agnatum gentiliumque eſto.* Malleolus judicatus eſt matrem necaſſe. Ei damnato ſtatim folliculo lupino os obvolutum eſt, et ſoleæ ligneæ pedibus inductæ ſunt, et in carcerem ductus eſt. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt; teſtamentum ipſo præſente conſcribunt; teſtes rite affuerunt: de illo ſupplicium paulo poſt ſumitur. Ii, qui heredes erant teſtamento, hereditatem adeunt. Frater minor Malleoli, qui eum oppugnaverat in ejus periculo, ſuam vocat hereditatem lege agnationis. Hîc certa lex in rem nulla affertur, et tamen multæ afferuntur, e quibus ratiocinatio naſcitur, quare potuerit, aut non potuerit, jure teſtamentum facere. Conſtitutio legitima eſt ex ratiocinatione. Cujuſmodi partes eſſent legitimæ conſtitutionis oſtendimus: nunc de juridiciali conſtitutione dicamus.

XIV. Juridicialis conſtitutio eſt, cum factum convenit, ſed jure, an injuria, factum ſit, quæritur. Ejus conſtitutionis partes ſunt duæ, quarum una abſoluta, altera aſſumptiva, nominatur. Abſoluta eſt, cum id ipſum, quod factum eſt, ut aliud nihil foris aſſumatur, recte factum eſſe dicemus. Ea eſt hujuſmodi: *Mimus quidam nominatim Accium poetam compellavit in ſcena. Cum eo Accius injuriarum agit. Hic nihil aliud defendit, niſi licere nominari eum, cujus nomine ſcripta dentur agenda.* Aſſumptiva pars eſt, cum per ſe defenſio infirma eſt, ſed aſſumpta extranea re comprobatur. Aſſumptivæ partes ſunt quatuor; conceſſio criminis, remotio, tranſlatio, comparatio. Conceſſio eſt, cum reus poſtulat ſibi ignoſci. Ea dividitur in purgationem et deprecationem. Purgatio eſt, cum conſulto ſe negat reus feciſſe. Ea dividitur in fortunam, imprudentiam, neceſſitatem. Fortunam, ut Cæpio ad tribunos pleb. de amiſſione exercitus. Imprudentiam,

ut ille, qui de eo ſervo, qui dominum occiderat, ſupplicium ſumpſit, cui frater eſſet, antequam tabulas teſtamenti aperuerit, cum is ſervus manumiſſus teſtamento eſſet. Neceſſitudinem, ut ille, qui ad diem commeatus non venit, quod eum aquæ intercluſiſſent. Deprecatio eſt, cum et peccaſſe ſe et conſulto feciſſe reus confitetur, et tamen poſtulat, ut ſui miſereantur. Hoc in judicio fere non poteſt uſu venire, niſi quando pro eo dicimus, cujus multa recte facta conſtant. Hoc modo in loco communi per amplificationem injiciemus; *Quod ſi hoc feciſſet, tamen ei pro priſtinis beneficiis ignoſci conveniret: verum nihil poſtulat ignoſci.* Ergo in judicium non venit: at in ſenatum, aut ante imperatorem, et in conſilium, talis cauſa poteſt venire,

XV. Ex tranſlatione criminis cauſa conſtat, cum feciſſe nos non negamus, ſed aliorum peccatis coactos feciſſe dicimus: ut, *Oreſtes cum ſe defendit, in matrem confert crimen.* Ex remotione criminis cauſa conſtat, cum a nobis non crimen, ſed culpam ipſam, amovemus, et vel in hominem transferimus, vel in rem quampiam conferimus. In hominem transfertur: ut, *Si accuſetur is, qui P. Sulpicium ſe fateatur occidiſſe, et id juſſu conſulum defendat: et eos dicat non modo imperaſſe, ſed rationem quoque oſtendiſſe, quare id facere liceret.* In rem confertur, ut ſi quis ex teſtamento, quod facere juſſus ſit, ex plebiſcito vetetur. Ex comparatione criminis cauſa conſtat, cum dicimus neceſſe fuiſſe alterutrum facere, et id, quod fecerimus, ſatius fuiſſe facere. Ea cauſa hujuſmodi eſt: *C. Popilius, cum a Gallis obſideretur, neque effugere ullo modo poſſet, venit cum hoſtium ducibus in collocutionem; ita diſceſſit, ut impedimenta relinqueret, exercitum educeret; ſatius eſſe duxit amittere impedimenta, quam exercitum. Exercitum eduxit, impedimenta reliquit: arceſſitur majeſtatis.*

XVI. Quæ conſtitutiones, et quæ conſtitutionum partes ſint, ſatis videor oſtendiſſe. Nunc quo modo eas, et qua via, tractari conveniat, demonſtrandum eſt, ſi prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in cauſa deſtinari, quo ratio omnis totius orationis conferatur. Conſtitutione igitur reperta, ſtatim quærenda eſt ratio. Ratio eſt, quæ cauſam facit, et continet defenſionem, hoc modo, (ut docendi cauſa in hac potiſſimum conſiſtamus) Oreſtes, cum confiteatur ſe occidiſſe matrem, niſi attulerit facti rationem, perverterit defenſionem. Ergo affert eam; quæ niſi intercederet, ne cauſa quidem eſſet. *Illa enim*, inquit, *patrem meum occiderat.* Ergo (ut oſtendi) ratio ea eſt, quæ continet defenſionem, ſine qua ne parva quidem dubitatio poteſt remorari damnationem. Inventa ratione, firmamentum quærendum eſt; id eſt, quod continet accuſationem, quod affertur contra rationem defenſionis, de qua ante dictum eſt. Id conſtituetur hoc modo: Cum uſus fuerit Oreſtes ratione, hoc pacto, *Jure occidi, illa enim patrem meum occiderat*; utetur accuſator firmamento, hoc modo: *Sed non abs te tamen occidi, neque indemnatam pœnas pendere, oportuit.* Ex ratione defenſionis, et ex firmamen-

to accuſationis, judicii quæſtio naſcatur oportet; quam nos judicationem, Græci κρινόμενον appellant. Ea conſtituitur ex conjunctione firmamenti et rationis defenſione, hoc modo: *Cum dicat Oreſtes, ſe patris ulciſcendi cauſa matrem occidiſſe, rectumne fuerit a filio ſine judicio Clytæmneſtram occidi.* Ergo hac ratione judicationem reperire convenit. Reperta judicatione, omnem rationem totius orationis eo conferri oportebit.

XVII. In omnibus conſtitutionibus et partibus conſtitutionum hac via judicationes reperientur, præterquam in conjecturali conſtitutione. In ea enim nec ratio quæritur, quare fecerit; feciſſe enim negatur: nec firmamentum exquiritur; quoniam non ſubeſt ratio. Quare ex intentione et infitiatione judicatio conſtituitur, hoc modo: Intentio eſt, *Occidiſti Ajacem.* Infitiatio, *Non occidi.* Judicatio, *Occideritne.* Ratio omnis utriuſque orationis, ut ante dictum eſt, ad hanc judicationem conferenda eſt. Si plures erunt conſtitutiones, aut partes conſtitutionum; judicationes quoque plures erunt in una cauſa, ſed omnes ſimili ratione reperientur. Sedulo dedimus operam, ut breviter et dilucide, quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. Nunc, quoniam ſatis hujus voluminis magnitudo crevit, commodius eſt in altero libro de cæteris rebus deinceps exponere; ne qua propter multitudinem literarum poſſit animum tuum defatigatio retardare. Sed ſi quo hæc tardius, quam ſtudes, abſolventur, cum rerum magnitudini, tum noſtris quoque occupationibus, aſſignare debebis. Veruntamen maturabimus, et quod negotio diminutum fuerit, exæquabimus induſtria: ut pro tuo in nos officio, et noſtro in te ſtudio, munus hoc accumulatiſſime tuæ largiamur voluntati.

RHETORICORUM

AD C. HERENNIUM

LIBER II.

I. IN primo libro, Herenni, breviter expoſuimus, quas cauſas recipere oratorem oporteret, et in quibus officiis artis elaborare conveniret, et ea officia qua ratione facillime conſequi poſſet. Verum quia neque de omnibus rebus ſimul dici poterat, et de maximis primum ſcribendum fuit, quo cætera tibi faciliora cognitu viderentur; ita nobis placitum eſt, ut ea, quæ difficillima eſſent, potiſſimum ſcriberemus.

Cauſarum tria ſunt genera, demonſtrativum, deliberativum, judiciale. Multo difficillimum eſt judiciale. Ergo id primum abſolvemus. Hoc et priore libro egimus, cum de quinque oratoris officiis tractaremus, quorum inventio et prima et difficillima eſt: ea quoque nobis erit hoc in libro propemodum abſoluta, et parvam partem ejus in tertium volumen transferemus. De ſex partibus orationis primum ſcribere incepimus. In primo libro locuti ſumus de exordio, narratione, diviſione, nec pluribus verbis, quam neceſſe fuit, nec minus dilucide, quam te velle exiſtimabamus. Deinde conjunctim de confirmatione et confutatione dicendum fuit. Quare genera conſtitutionum et earum partes aperuimus: ex quo ſimul oſtendebatur, quomodo conſtitutionem et partes conſtitutionis, cauſa poſita, reperiri oporteret. Deinde docuimus, judicationem quemadmodum quæri conveniret: qua inventa, curandum, ut omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. Poſtea admonuimus eſſe cauſas complures, quibus plures conſtitutiones aut partes conſtitutionum accommodarentur.

II. Reliquum videbatur eſſe, ut oſtenderemus, quæ ratio poſſet inventiones ad unamquamque conſtitutionem aut partem conſtitutionis accommodare: et item quales argumentationes, quas Græci ἐπιχειρήματα appellant, ſequi, et quales vitari, oporteret: quorum utrumque pertinet ad confirmationem et confutationem. Deinde ad

extremum docebimus, cujuſmodi concluſionibus orationum uti oporteat: qui locus erat extremus de ſex partibus orationis. Primum ergo quæremus, quemadmodum quamque cauſam tractari conveniat. Et nimirum conjecturalem, quæ prima et difficillima eſt, potiſſimum conſideremus. In cauſa conjecturali, narratio accuſatoris ſuſpiciones interjectas et diſperſas habere debet, ut nihil actum, nihil dictum, nuſquam ventum aut abitum, nihil denique factum, ſine cauſa putetur. Defenſoris narratio ſimplicem et dilucidam expoſitionem debet habere, cum attenuatione ſuſpicionis. Hujus conſtitutionis ratio in ſex partes eſt diſtributa; probabile, collationem, ſignum, argumentum, conſecutionem, approbationem. Horum unumquidque quid valeat, aperiemus. Probabile eſt, per quod probatur, expediſſe reo peccare, et a ſimili turpitudine hominem nunquam abfuiſſe. Id dividitur in cauſam et in vitam. Cauſa eſt ea, quæ induxit ad maleficium, commodorum ſpe, aut incommodorum vitatione: ut cum quæritur, num quod commodum maleficio appetierit, num honorem, num pecuniam, num dominationem, num aliquam cupiditatem amoris aut hujuſmodi libidinis, voluerit explere. Aut num quod incommodum vitarit, inimicitias, infamiam, dolorem, ſupplicium.

III. Hîc accuſator in ſpe commodi cupiditatem oſtendet adverſarii, in vitatione incommodi formidinem augebit. Defenſor autem negabit fuiſſe cauſam, ſi poterit, aut eam vehementer extenuabit. Deinde iniquum eſſe dicet, omnes, ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re pervenerit, in ſuſpicionem maleficii devocari. Deinde vita hominis ex ante factis ſpectabitur. In quo primum conſiderabit accuſator, num quando ſimile quid fecerit. Si id non reperiet, quæret, num quando venerit in ſimilem ſuſpicionem: et in eo debebit eſſe occupatus, ut ad eam cauſam peccati, quam paulo ante expoſuerit, vita hominis poſſit accommodari, hoc modo. Si dicet pecuniæ cauſa feciſſe, oſtendet eum ſemper avarum fuiſſe: ſi honoris, ambitioſum: ita poterit animi vitium cum cauſa peccati conglutinare. Si non poterit par animi vitium cum cauſa reperire, reperiat diſpar. Si non poterit avarum demonſtrare, demonſtret corruptorem vel perfidioſum, ſi quo modo poterit: denique aliquo aut quam plurimis vitiis contaminabit perſonam: deinde qui illud fecerit tam nequiter, eundem hunc tam perperam feciſſe non eſſe mirandum. Si vehementer caſtus et integer exiſtimabitur adverſarius, dicet facta, non famam, ſpectari oportere; illum ante occultaſſe ſua flagitia; ſe planum facturum, ab eo maleficium non abeſſe. Defenſor primum demonſtrabit vitam integram, ſi poterit: id ſi non poterit, confugiet ad imprudentiam, ſtultitiam, adoleſcentiam, vim, perſuaſionem: quibus de rebus vituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt, non debeat aſſignari. Sin vehementer hominis turpitudine impedietur et infamia, prius dabit operam, ut falſos rumores diſſipatos eſſe dicat de innocente;

et utetur loco communi, rumoribus credi non oportere. Sin nihil horum fieri poterit, utatur extrema defenſione, et dicat, non ſe de moribus ejus apud cenſores, ſed de criminibus adverſariorum apud judices, dicere.

IV. Collatio eſt, cum accuſator id, quod adverſarium feciſſe criminatur, alii nemini, niſi reo, bono fuiſſe demonſtrat: aut alium neminem potuiſſe perficere, niſi adverſarium: aut eum ipſum aliis rationibus aut non potuiſſe, aut non æque commode potuiſſe, aut eum effugiſſe alias rationes commodiores propter cupiditatem. Hoc loco defenſor demonſtret, oportet, aut aliis quoque bono fuiſſe, aut alios quoque id, quod ipſe inſimuletur, facere potuiſſe. Signum eſt, per quod oſtenditur idonea perficiendi facultas eſſe quæſita. Id dividitur in partes ſex; locum, tempus, ſpatium, occaſionem, ſpem perficiendi, ſpem celandi. Locus quæritur, celebris, an deſertus; ſemper deſertus, an tum, cum id factum ſit, fuerit in eo loco ſolitudo; ſacer, an profanus; publicus, an privatus fuerit; cujuſmodi loci attingant; num, qui eſt paſſus, perſpectus aut exauditus eſſe poſſit. Horum quid reo, quid accuſatori, conveniat, perſcribere non gravaremur, niſi facile quivis, cauſa poſita, poſſet judicare. Initia enim inventionis ab arte debent proficiſci; cætera facile comparabit exercitatio. Tempus ita quæritur, qua parte anni, qua hora: noctu an interdiu: qua diei, qua noctis, hora factum eſſe dicatur, et cur ejuſmodi temporibus. Spatium ita conſideratur, ſatiſne longum fuerit ad eam rem tranſigendam, et potueritne ſcire, ſatis ad id perficiendum ſpatii futurum. Nam parvi refert ſatis ſpatii fuiſſe ad id perficiendum, ſi id ante ſciri et ratione provideri non potuit. Occaſio quæritur, idoneane fuerit ad rem adoriendam, an alia melior, quæ aut præterita ſit, aut non expectata. Spes perficiendi quæ fuerit, ſpectabitur hoc modo: ſi quæ ſupra dicta ſunt ſigna, concurrerint; ſi præterea ex altera parte vires, pecunia, conſilium, ſcientia, apparatio videbitur fuiſſe; ex altera parte imbecillitas, inopia, ſtultitia, imprudentia, inapparatio demonſtrabitur fuiſſe: quare ſcire potuerit, utrum diffidendum, an confidendum fuerit. Spes celandi quæ fuerit, quæritur ex conſciis, arbitris, adjutoribus, liberis, aut ſervis, aut utriſque.

V. Argumentum eſt, per quod res coarguitur certioribus argumentis, et magis firma ſuſpicione. Id dividitur in tempora tria, præteritum, inſtans, conſequens. In præterito tempore oportet conſiderare, ubi fuerit, ubi viſus ſit, quocum viſus ſit; num quid apparārit, num quem convenerit, num quid dixerit, num quem habuerit de conſciis, de adjutoribus, de adjumentis; num quo in loco præter conſuetudinem fuerit, aut alieno tempore. In inſtanti tempore quæritur, num viſus ſit, cum faciebat, num qui ſtrepitus, clamor, crepitus exauditus ſit, aut denique num quid aliquo ſenſu perceptum ſit, aſpectu, auditu, tactu, odoratu, guſtatu: nam quivis horum ſenſus poteſt conflare ſuſpicionem. In conſequenti tempore ſpectabitur,

num quid re tranſacta relictum ſit, quod indicet aut factum eſſe maleficium, aut a quo ſit factum. Factum eſſe, hoc modo: ſi tumore et livore decoloratum eſt corpus mortui, ſignificat eum veneno necatum. A quo factum ſit, hoc modo: ſi telum, ſi veſtimentum, ſi quid ejuſmodi relictum ſit, aut veſtigium repertum fuerit, ſi cruor in veſtimentis, ſi in eo loco comprehenſus aut viſus tranſacto negotio, quo in loco res geſta dicitur. Conſecutio eſt, cum quæritur, quæ ſigna nocentis et innocentis conſequi ſoleant. Accuſator dicet, ſi poterit, adverſarium, cum ad eum ventum ſit, erubuiſſe, expalluiſſe, titubaſſe, inconſtanter locutum eſſe, concidiſſe, pollicitum eſſe aliquid; quæ ſigna conſcientiæ ſunt. Si reus horum nihil fecerit, accuſator dicet, eum uſque adeo præmeditatum fuiſſe, quid ſibi eſſet uſu venturum, ut confidentiſſime reſiſtens reſponderet, quæ ſigna confidentiæ, non innocentiæ, ſunt. Defenſor, ſi pertimuerit, magnitudine periculi, non conſcientia peccati, ſe commotum eſſe dicet. Si non pertimuerit, fretum innocentia negabit eſſe commotum.

VI. Approbatio eſt, qua utimur ad extremum, confirmata ſuſpicione. Ea habet locos proprios atque communes. Proprii ſunt ii, quibus, niſi accuſator, et ii, quibus niſi defenſor, nemo poteſt uti. Communes ſunt, qui alia in cauſa ab reo, alia ab accuſatore, tractantur. In cauſa conjecturali proprius locus accuſatoris eſt, cum dicit malorum miſereri non oportere, et cum auget peccati atrocitatem. Defenſoris proprius locus eſt, cum miſericordiam captat, et cum accuſatorem calumniari criminatur. Communes loci ſunt cum accuſatoris, tum defenſoris, a teſtibus contra teſtes, a quæſtionibus contra quæſtiones, ab argumentis contra argumenta, a rumoribus contra rumores. A teſtibus dicemus ſecundum auctoritatem et vitam teſtium, et conſtantiam teſtimoniorum. Contra teſtes, vitæ turpitudinem, teſtimoniorum inconſtantiam: ſi aut fieri non potuiſſe dicemus, aut non factum eſſe quod dicant, aut ſcire illos non potuiſſe, aut cupide dicere et argumentari. Hæc et ad improbationem et approbationem teſtium pertinebunt.

VII. A quæſtionibus dicemus, cum demonſtrabimus, majores noſtros veri inveniendi cauſa tormentis et cruciatibus voluiſſe quæri, et ſummo dolore homines cogi, ut quicquid ſciant, dicant. Et præterea confirmatior hæc erit diſputatio, ſi quæ dicta erunt argumentando, iiſdem viis, quibus omnis conjectura tractatur, trahemus ad veriſimilem ſuſpicionem; idemque hoc in teſtimoniis facere oportebit. Contra quæſtiones hoc modo dicemus: primum majores noſtros voluiſſe certis in rebus interponi quæſtiones, cum, quæ vere dicerentur, ſciri; quæ falſo in quæſtione pronuntiarentur, refelli poſſent, hoc modo: Quo in loco quid poſitum ſit, et ſi quid eſſet ſimile, quod videri, aut aliquo ſimili ſigno percipi, poſſet: deinde, dolori credi non oportere, quod alius alio recentior ſit in dolore, quod ingenioſior ad comminiſcendum, quod denique ſæpe ſcire aut ſuſpicari poſſit, quid quæſitor velit audire; quod

cum dixerit, intelligat ſibi finem doloris futurum. Hæc diſputatio comprobabitur, ſi refellemus, quæ in quæſtionibus erunt dicta, probabili argumentatione; idque partibus conjecturæ, quas ante expoſuimus, facere oportebit. Ab argumentis, et ſignis, et cæteris locis, quibus augetur ſuſpicio, dicere, hoc modo convenit: Cum multa concurrant argumenta et ſigna, quæ inter ſe conſentiant, rem perſpicuam, non ſuſpicioſam, videri oportere. Item plus oportere ſignis et argumentis credi, quam teſtibus. Hæc enim eo modo exponi, quo re vera ſint geſta; teſtes corrumpi poſſe vel pretio, vel gratia, vel metu, vel ſimultate. Contra argumenta et ſigna et cæteras ſuſpiciones dicemus hoc modo: ſi demonſtrabimus, nullam rem eſſe, quam non ſuſpicionibus quivis poſſit criminari; deinde, unamquamque ſuſpicionem extenuabimus, et dabimus operam, ut oſtendamus, nihilo magis in nos eam, quam in alium quempiam, convenire; indignum eſſe facinus, ſine teſtibus conjecturam et ſuſpicionem firmamenti ſatis habere.

VIII. A rumoribus dicemus, ſi negabimus temere famam naſci ſolere, quin ſubſit aliquid; et ſi dicemus cauſam non fuiſſe, quare quiſpiam confingeret et comminiſceretur; et præterea ſi cæteri falſi ſoleant eſſe, argumentabimur hunc eſſe verum. Contra rumores dicemus primum, ſi docebimus multos eſſe falſos rumores, et exemplis utemur, de quibus falſa fama fuerit; et aut inimicos noſtros, aut homines natura malevolos et maledicos, confinxiſſe dicemus; et aut aliquam fictam fabulam in adverſarios afferemus, quam dicamus omnibus in ore eſſe; aut verum rumorem proferemus, qui illis aliquid turpitudinis afferat, neque tamen ei rumori nos fidem habere dicemus; ideo quod quivis homo poſſit quemvis turpem de quolibet rumorem proferre, et confictam fabulam diſſipare. Veruntamen ſi rumor vehementer probabilis eſſe videbitur, argumentando famæ fidem poterimus abrogare. Quod et difficillima tractatu eſt conſtitutio conjecturalis, et in veris cauſis ſæpiſſime tractanda eſt, eo diligentius omnes ejus partes perſcrutati ſumus; ut ne parvula quidem titubatione aut offenſione impediremur, ſi ad hanc rationem præceptionis, aſſiduitatem exercitationis accommodaremus. Nunc ad legitimæ conſtitutionis partes tranſeamus.

IX. Cum voluntas ſcriptoris cum ſcripto diſſidere videbitur, ſi a ſcripto dicemus, his locis utemur, ſecundum narrationem: primum ſcriptoris collaudatione: deinde ſcripti recitatione: deinde percunctatione, ſcirentne adverſarii id ſcriptum fuiſſe in lege, aut in teſtamento, aut in ſtipulatione, aut in quolibet ſcripto, quod ad eandem rem pertineat. Deinde collatione, quid ſcriptum ſit, quid adverſarii ſe feciſſe dicant; quid judicem ſequi conveniat, utrum id, quod diligenter perſcriptum ſit, an id, quod acute ſit excogitatum; deinde ea ſententia, quæ ab adverſariis ſit excogitata, et ſcripto attributa, contemnetur et infirmabitur. Deinde quæretur, quid ei obfuerit, ſi id voluiſſet adſcribere, num non potuerit perſcribi. Dein-

de a nobis ſententia reperietur, et cauſa proferetur, quare id ſcriptor ſenſerit, quod perſcripſit; et demonſtrabitur ſcriptum illud eſſe dilucide, breviter, commode, perfecte, certa cum ratione. Deinde exempla proferentur, quæ res, cum ab adverſariis ſententia redderetur, et voluntas afferretur, a ſcripto potius judicatæ ſint. Deinde oſtendetur, quam periculoſum ſit a ſcripto recedere. Locus communis eſt contra eum, qui, cum fateatur, ſe contra id, quod legibus ſancitum, aut teſtamento perſcriptum ſit, feciſſe, tamen facti quærat defenſionem.

X. A ſententia ſic dicemus. Primum laudabimus ſcriptoris commoditatem atque brevitatem, quod tantum ſcripſerit, quod neceſſe fuerit; illud, quod ſine ſcripto intelligi potuerit, non neceſſario ſcribendum putarit. Deinde dicemus calumniatoris eſſe officium, verba et literas ſequi, negligere voluntatem. Deinde id, quod ſcriptum ſit, aut non poſſe fieri, aut non lege, non more, non natura, non æquo et bono, poſſe fieri; quæ omnia ſcriptorem voluiſſe quam rectiſſime fieri nemo dubitet: at ea, quæ a nobis facta ſint, juſtiſſime facta. Deinde contrariam ſententiam aut nullam eſſe, aut ſtultam, aut injuſtam, aut non poſſe fieri, aut non conſtare cum ſuperioribus et inferioribus ſententiis, aut cum jure communi, aut cum aliis legibus communibus, aut cum rebus judicatis, diſſentire. Deinde exemplorum a voluntate, et contra ſcriptum, judicatorum enumeratione utemur; deinde legum et ſtipulationum breviter excerptarum, in quibus intelligatur ſcriptorum voluntas et expoſitio. Locus communis contra eum, qui ſcriptum recitet, et ſcriptoris voluntatem non interpretetur. Cum duæ leges inter ſe diſcrepant, videndum eſt primum, num qua obrogatio aut derogatio ſit. Deinde, utrum leges ita diſſentiant, ut altera jubeat, altera vetet: an ita, ut altera cogat, altera permittat. Infirma enim erit ejus defenſio, qui negabit ſe feciſſe quod cogeretur, cum altera lex permitteret. Plus enim valet ſanctio permiſſione. Item illa defenſio tenuis eſt, cum oſtenditur id factum eſſe, quod ea lex ſanciat, cui legi obrogatum, vel derogatum ſit: id, quod poſteriori lege ſancitum ſit, eſſe neglectum. Cum hæc erunt conſiderata, ſtatim noſtræ legis expoſitione, recitatione, collaudatione, utemur. Deinde contrariæ legis enodabimus voluntatem, et eam trahemus ad noſtræ cauſæ commodum. Deinde de juridiciali abſoluta ſumemus rationem juris, et quæremus partem juris, utrum cum ea faciat; de qua parte poſterius differemus.

XI. Si ambiguum eſt ſcriptum, ut puta quod in duas aut plures ſententias trahi poſſit, hoc modo tractandum eſt. Primum, ſitne ambiguum, quærendum eſt. Deinde, quomodo ſcriptum eſſet, ſi id, quod adverſarii interpretantur, ſcriptor fieri voluiſſet, oſtendendum eſt. Deinde id, quod nos interpretemur, et fieri poſſe, et honeſte, recte, lege, more, natura, bono et æquo, fieri poſſe: quod adverſarii interpretentur, e contrario: nec eſſe ambigue ſcriptum, cum intelligatur, utra ſententia vera ſit.

Sunt qui arbitrantur ad hanc cauſam tractandam vehementer pertinere cognitionem amphiboliarum eam, quæ a dialecticis profertur. Nos vero arbitramur, non modo nullo adjumento eſſe, ſed potius maximo impedimento. Omnes enim illi amphibolias aucupantur, eas etiam, quæ ex altera parte ſententiam nullam poſſunt interpretari. Itaque et alieni ſermonis moleſti interpellatores, et ſcripti tum odioſi, tum obſcuri, interpretes ſunt; et dum caute et expedite loqui volunt, infantiſſimi reperiuntur. Ita dum metuunt in dicendo, ne quid ambiguum dicant, nomen ſuum pronuntiare non poſſunt. Verum horum pueriles opiniones rectiſſimis rationibus, cum voles, refellemus. In præſentia hoc interdicere non alienum fuit, ut hujus infantiæ garrulam diſciplinam contemneremus.

XII. Cum definitione utemur, primum afferemus brevem vocabuli definitionem, hoc modo: *Majeſtatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus civitatis amplitudo conſtat: quæ ſunt ea? quæ capiunt ſuffragia populi, et magiſtratus conſilia. Nempe igitur tu et populum ſuffragio et magiſtratum conſilio privaſti, cum pontes diſturbaſti.* Item ex contrario: *Majeſtatem is minuit, qui amplitudinem civitatis detrimento afficit. Ego non affeci, ſed prohibui detrimento; ærarium enim conſervavi, libidini malorum reſtiti, majeſtatem omnem interire non paſſus ſum.* Primum igitur vocabuli ſententia breviter, et ad utilitatem cauſæ ac commodate, deſcribetur. Deinde factum noſtrum cum verbi deſcriptione conjungetur. Deinde contrariæ deſcriptionis ratio refelletur, ſi aut falſa erit, aut inutilis, aut turpis, aut injurioſa. Id quoque ex juris partibus ſumetur de juridiciali abſoluta, de qua jam loquemur. Quæritur in tranſlationibus, primum, num aliquis ejus rei actionem per petitionem aut perſecutionem habeat, quem non oporteat; num alio modo, tempore, loco, num alia lege, num alio quærente, aut agente. Hæc legibus, moribus, æquo et bono, reperientur, de quibus dicetur in juridiciali abſoluta. In cauſa rationali primum quæretur, ecquid in rebus majoribus, aut minoribus, aut ſimilibus, ſimiliter ſcriptum aut judicatum ſit. Deinde, utrum ea res ſimilis ſit ei rei, qua de agitur, an diſſimilis. Deinde, utrum conſulto de ea re ſcriptum non ſit, quod noluerit cavere, an quod ſatis cautum putarit, propter cæterorum ſcriptorum ſimilitudinem. De partibus legitimæ conſtitutionis ſatis dictum eſt; nunc ad juridicialem revertamur.

XIII. Abſoluta juridiciali conſtitutione utemur, cum ipſam rem, quam nos feciſſe confitemur, jure factam dicemus, ſine ulla aſſumptione extrariæ defenſionis. In ea quæri convenit, jurene factum ſit. De eo cauſa poſita dicere poterimus, ſi, ex quibus partibus jus conſtet, cognoverimus. Conſtat igitur ex his partibus; natura, lege, conſuetudine, judicato, æquo et bono, pacto. Natura jus eſt, quod cognationis aut pietatis cauſa obſervatur; quo jure parentes a liberis, et a parentibus liberi, coluntur. Lege jus eſt id, quod populi juſſu ſancitum eſt; quod ge-

nus, *Ut in jus eas, cum voceris.* Conſuetudine jus eſt id, quod ſine lege æque ac ſi legitimum ſit, uſitatum eſt; quod genus, id: *Quod argentario tuleris expenſum, a ſocio ejus recte repetere poſſis.* Judicatum eſt id, de quo ſententia lata eſt, aut decretum interpoſitum. Ea ſæpe diverſa ſunt, ut aliud alii judici, aut prætori, aut conſuli, aut tribuno plebis, placitum ſit; et ſit, ut de eadem re ſæpe alius aliud decreverit, aut judicaverit; quod genus, M. Druſus, prætor urbanus, quod cum herede mandati ageretur, judicium reddit; S. Julius non reddidit. Item, C. Cælius judex abſolvit injuriarum eum, qui Lucilium poetam in ſcena nominatim læſerat; P. Mucius eum, qui L. Accium poetam nominaverat, condemnavit. Ergo quia poſſunt res ſimili de cauſa diſſimiliter judicatæ proferri, cum id uſu venerit, judicem cum judice, tempus cum tempore, numerum cum numero judiciorum, proferemus. Ex æquo et bono jus conſtat, quod ad veritatem et utilitatem communem videtur pertinere; quod genus, *Ut major annis* LX. *et cui morbus cauſa eſt, cognitorem det.* Ex eo vel novum jus conſtitui convenit ex tempore, et hominis dignitate. Ex pacto jus eſt, *Si qui inter ſe pepigerunt, ſi quid inter quos convenit.* Pacta ſunt, quæ legibus obſervanda ſunt, hoc modo, *Rem ubi pagunt, orato; ni pagunt, in comitio, aut in foro, ante meridiem cauſam conjicito.* Sunt item pacta, quæ ſine legibus obſervantur ex conventu, quæ juri præſtare dicuntur. His igitur partibus injuriam demonſtrari, jus confirmari, convenit, idque in abſoluta juridiciali faciendum videtur.

XIV. Cum ex comparatione quæretur, utrum ſatius fuerit agere id, quod reus dicat ſe feciſſe, an id, quod accuſator dicat oportuiſſe fieri: primum quæri convenit, utrum fuerit utilius ex contentione, hoc eſt, utrum venuſtius, facilius, conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipſumne oportuerit judicare, utrum fuerit utilius, an aliorum fuerit ſtatuendi poteſtas. Deinde interponetur ab accuſatore ſuſpicio ex conſtitutione conjecturali, quare putetur non ea ratione factum eſſe, quo melius deteriori anteponeretur, ſed dolo malo negotium geſtum. Deinde quæretur, potueritne vitari, ne in eum locum veniretur. Ab defenſore contra refelletur argumentatio conjecturalis, aliqua probabili cauſa, de qua ante dictum eſt. His locis ita tractatis, accuſator utetur loco communi in eum, qui inutile utili præpoſuerit, cum ſtatuendi non habuerit poteſtatem. Defenſor contra eos, qui æquum cenſeant, rem pernicioſam utili præponi, utetur loco communi per conqueſtionem, et ſimul quæret ab accuſatoribus, et ab judicibus ipſis, quid facturi eſſent, ſi in eo loco fuiſſent; et tempus, locum, rem, deliberationem ſuam, ponet ante oculos.

XV. Tranſlatio criminis eſt, cum ab reo facti cauſa in aliorum peccatum transfertur. In qua primum quærendum eſt, jurene in alium crimen transferatur. Deinde ſpectandum eſt, an æque magnum ſit illud peccatum, quod in alium transferatur, atque illud, quod reus ſuſcepiſſe ſe fateatur. Deinde

oportueritne in ea re peccare, in qua alius ante peccarit. Deinde oportueritne judicium ante fieri. Deinde, cum factum judicium non ſit de illo crimine, quod in alium transferatur, oporteatne de ea re judicium fieri, quæ res in judicium non venerit. Locus communis accuſatoris, contra eum, qui plus cenſeat vim, quam judicia, valere oportere, et ab adverſariis percunctabitur accuſator, quid futurum ſit, ſi idem cæteri faciant, ut de indemnatis ſupplicia ſumant, quod eos idem feciſſe dicant. Quid ſi ipſe accuſator idem facere voluiſſet? Defenſor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur; rem, locum, tempus, ante oculos ponet, ut ii, qui audient, exiſtiment aut non potuiſſe, aut non fuiſſe utile, rem in judicium venire.

XVI. Conceſſio eſt, per quam nobis ignoſci poſtulamus. Ea dividitur in purgationem et deprecationem. Purgatio eſt, cum conſulto a nobis factum negamus. Ea dividitur in neceſſitudinem, fortunam, imprudentiam. De his primum partibus oſtendendum eſt; deinde ad deprecationem revertendum videtur. Primum conſiderandum eſt, utrum per culpam ventum ſit in neceſſitudinem, num culpam veniendi neceſſitudo fecerit. Deinde quærendum eſt, ecquo modo vis illa vitari potuerit, ac levari. Deinde is, qui in neceſſitudinem cauſam conferet, expertuſne ſit, quid contra facere aut excogitare poſſet. Deinde num quæ ſuſpiciones ex conjecturali conſtitutione trahi poſſint, quæ ſignificent, id conſulto factum eſſe, quod neceſſario accidiſſe dicitur. Deinde ſi maxime neceſſitudo quæpiam fuerit, conveniatne eam ſatis idoneam cauſam putari. Si autem imprudentia reus ſe peccaſſe dicet, primum quæretur, utrum potuerit ſcire, an non potuerit. Deinde, utrum data ſit opera, ut ſciretur, an non. Deinde, utrum caſu neſcierit, an culpa. Nam qui ſe propter vinum, aut amorem, aut iracundiam, fugiſſe rationem dicet, is animi vitio videbitur neſciſſe, non imprudentia. Quare non imprudentia ſe defendet, ſed culpa contaminabit. Deinde conjecturali conſtitutione quæretur, utrum ſcierit, an ignoraverit, et conſiderabitur, ſatiſne imprudentia præſidii debeat eſſe, cum factum eſſe conſtet imprudenter. Cum in fortunam cauſa conferetur, et ea re defenſor ignoſci reo dicet oportere, eadem omnia videntur conſideranda, quæ de neceſſitudine præſcripta ſunt. Etenim omnes hæ tres partes purgationis inter ſe finitimæ ſunt, ut in omnes eadem fere poſſint accommodari. Loci communes in his cauſis; Accuſatoris contra eum, qui, cum ſe peccaſſe confiteatur, tamen oratione judices demoretur; Defenſoris, de humanitate, miſericordia; voluntatem in omnibus rebus ſpectari convenire, et quæ conſulto facta non ſint, ea fraudi eſſe non oportere.

XVII. Deprecatione utemur, cum fatebimur nos peccaſſe, neque id imprudenter, aut fortuitu, aut neceſſario, feciſſe dicemus, et tamen ignoſci nobis poſtulabimus. Hîc ignoſcendi ratio quæritur ex iis locis, ſi plura aut majora officia, quam maleficia, videbuntur conſtare; ſi qua virtus aut nobilitas

erit in eo, qui ſupplicabit, ſi qua ſpes erit, uſui futurum, ſi ſine ſupplicio diſceſſerit; ſi ipſe ille ſupplex, manſuetus, et miſericors, in poteſtatibus oſtendetur fuiſſe; ſi ea, quæ peccavit, non odio neque crudelitate, ſed officio et recto ſtudio, commotus fecit; ſi tali de cauſa aliis quoque ignotum eſt; ſi nihil ab eo periculi nobis futurum videbitur, ſi eum miſſum fecerimus; ſi nulla aut a noſtris civibus, aut ab aliqua alia civitate, vituperatio ex ea re ſuſcipietur. Loci communes, de humanitate, fortuna, miſericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex contrario utetur is, qui contra dicet, cum amplificatione et enumeratione omnium peccatorum. Hæc cauſa judicialis fieri non poteſt, ut in primo libro oſtendimus: ſed quod poteſt vel ad ſenatum vel ad conſilium venire, non viſa eſt ſuperſedenda. Cum a nobis crimen removere volemus, aut in rem aut in hominem noſtri peccati cauſam conferemus. Si cauſa in hominem conferetur, quærendum erit primum, potueritne tantum, quantum reus demonſtrabit, is, in quem cauſa conferetur, et ecquonam modo aut honeſte aut ſine periculo potuerit obſiſti: ſi maxime ita ſit, num ea re concedi reo conveniat, quod alieno inductu fecerit. Deinde in conjecturalem trahetur controverſiam, et ediſſeretur, num conſulto factum ſit. Si cauſa in rem quandam conferetur, et hæc eadem fere, et omnia, quæ de neceſſitudine præcepimus, conſideranda erunt.

XVIII. Quoniam ſatis oſtendere videmur, quibus argumentationibus in unoquoque genere cauſæ judicialis uti conveniret; conſequi videtur, ut doceamus, quemadmodum ipſas argumentationes ornate et abſolute tractare poſſimus. Nam fere non difficile eſt invenire, quid ſit cauſæ adjumento; difficillimum vero eſt, inventum expolire, et expedite pronuntiare. Hæc enim res facit, ut neque diutius, quam ſatis ſit, in eiſdem locis commoremur, neque eodem identidem revolvamur, neque inchoatam argumentationem relinquamus, neque incommode ad aliam deinceps tranſeamus. Itaque hac ratione et ipſi meminiſſe poterimus, quid quoquo loco dixerimus, et auditor cum totius cauſæ, tum uniuſcujuſque argumentationis diſtributionem percipere et meminiſſe poterit. Ergo abſolutiſſima et perfectiſſima argumentatio eſt ea, quæ in quinque partes eſt diſtributa, propoſitionem, rationem, rationis confirmationem, exornationem, complexionem. Propoſitio eſt, per quam oſtendimus ſummatim, quid ſit, quod probare volumus. Ratio eſt cauſa, quæ demonſtrat verum eſſe id, quod intendimus, brevi ſubjectione. Rationis confirmatio eſt ea, quæ pluribus argumentis corroborat breviter expoſitam rationem. Exornatio eſt, qua utimur rei honeſtandæ et collocupletandæ cauſa, confirmata argumentatione. Complexio eſt, quæ concludit breviter, colligens partes argumentationis.

XIX. Hiſce igitur quinque partibus, ut abſolutiſſime utamur, hoc modo tractabimus argumentationem. Cauſam oſtendemus Ulyſſi fuiſſe, quare interfecerit Ajacem:

inimicum enim acerrimum de medio tollere volebat; a quo ſibi non injuria ſummum periculum metuebat Videbat illo incolumi, ſe incolumem non futurum; ſperabat illius morte ſe ſalutem ſibi comparare; conſueverat, ſi jure non poterat, quavis injuria inimico exitium machinari; cui rei mors indigna Palamedis teſtimonium dat. Ergo et metus periculi hortabatur eum interimere, a quo ſupplicium verebatur; et conſuetudo peccandi maleficii ſuſcipiendi removebat dubitationem. Omnes enim cum minima peccata cum cauſa ſuſcipiunt, tum vero illa, quæ multo maxima ſunt maleficia, aliquo certo emolumento ducti ſuſcipere conantur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ ſpes, ſi complures ſcelere ſe contaminaverunt imperii cupiditate, ſi multi leve compendium fraude maxima commutaverunt; cui mirum videbitur, iſtum a maleficio propter acerrimam formidinem non temperaſſe? Virum fortiſſimum, integerrimum, inimicitiarum perſequentiſſimum, injuria laceſſitum, ira excitatum, homo timidus, nocens, conſcius ſui peccati, inſidioſus, inimicum incolumem eſſe noluit: cui tandem hoc mirum videbitur? Nam cum feras beſtias videamus alacres et erectas vadere, ut alteri beſtiæ noceant; non eſt incredibile putandum, iſtius quoque animum ferum, crudelem, atque inhumanum, cupide ad inimici perniciem profectum; præſertim cum in beſtiis nullam neque bonam neque malam rationem eſſe videamus; in iſto plurimas et peſſimas rationes ſemper fuiſſe intelligamus. Si ergo pollicitus ſum, me daturum cauſam, qua inductus Ulyſſes acceſſerit ad maleficium, et, ſi inimicitiarum acerrimam rationem et periculi metum interceſſiſſe demonſtravi; non eſt dubium, quin confiteatur cauſam maleficii fuiſſe. Ergo abſolutiſſima eſt argumentatio ea, quæ ex quinque partibus conſtat: ſed ea non ſemper neceſſe eſt uti. Tum enim complexione ſuperſedendum eſt, ſi res brevis eſt, ut facile memoria comprehendatur: tum exornatio prætermittenda eſt, ſi parum locuples ad amplificandum et exornandum res videtur eſſe. Sin et brevis erit argumentatio, et res tenuis aut humilis; tum et exornatione et complexione ſuperſedendum eſt. In omni argumentatione de duabus partibus poſtremis, hæc, quam expoſui, ratio eſt habenda. Ergo ampliſſima eſt argumentatio quinquepartita; breviſſima eſt tripartita; mediocris, ſublata aut exornatione aut complexione, quadripartita.

XX. Duo genera ſunt vitioſarum argumentationum; unum, quod ab adverſario reprehendi poteſt, idque pertinet ad cauſam; alterum, quod tametſi nugatorium eſt, tamen non indiget reprehenſione. Quæ ſint, quæ reprehenſione confutari conveniat, quæ tacite contemni atque vitari ſine reprehenſione, ſi exempla ſubjecero, intelligere dilucide poteris. Hæc cognitio vitioſarum argumentationum duplicem utilitatem afferet. Nam et vitare in argumentatione vitium admonebit, et ab aliis non vitatum commode reprehendere docebit. Quoniam igitur oſtendimus, perfectam et plenam argumentatio-

nem ex quinque partibus conſtare, in unaquaque parte argumentationis quæ vitia vitanda ſunt, conſideremus: ut et ipſi ab his vitiis recedere, et adverſariorum argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare, et ab aliqua parte labefactare, poſſimus. Expoſitio vitioſa eſt, cum ab aliqua aut a majore parte ad omnes confertur id, quod non neceſſario eſt omnibus attributum; ut ſi quis hoc modo exponat: *Omnes qui in paupertate ſunt, malunt maleficio parare divitias, quam officio paupertatem tueri.* Si quis hoc modo expoſuerit argumentationem, ut non curet quærere, qualis ratio aut rationis confirmatio ſit, ipſam facile reprehendemus expoſitionem, cum oſtendemus, id quod in aliquo paupere improbo ſit, in omnes pauperes falſo et injuria conferri. Item vitioſa expoſitio eſt, cum id, quod raro fit, fieri omnino negatur, hoc modo: *Nemo poteſt uno aſpectu, neque præteriens, in amorem incidere.* Nam cum nonnemo devenerit in amorem uno aſpectu, et cum ille neminem dixerit omnino, nihil differt raro id fieri, dummodo aliquando fieri aut poſſe fieri intelligatur.

XXI. Item vitioſa expoſitio eſt, cum omnes res oſtendimus nos collegiſſe, et aliquam rem idoneam præterimus, hoc modo: *Quoniam igitur hominem occiſum conſtat eſſe, neceſſe eſt aut a prædonibus, aut ab inimicis, occiſum eſſe, aut abs te, quem ille heredem teſtamento ex parte faciebat. Prædones illo loco nunquam ſunt viſi; inimicum nullum habebat. Relinquitur, ſi neque a prædonibus, neque ab inimicis, occiſus eſt, quoniam alteri non erant, alteros non habebat, ut abs te ſit interemptus.* Nam in hujuſcemodi expoſitione, reprehenſione utemur, ſi quos præter eos, quos ille dixerit, potuiſſe ſuſcipere maleficium oſtenderimus: velut in hoc exemplo, cum dixerit neceſſe eſſe aut a prædonibus, aut ab inimicis, aut a nobis, occiſum eſſe; dicemus potuiſſe vel a familia, vel a coheredibus noſtris. Cum hoc modo illorum collectionem diſturbaverimus, nobis latiorem locum defendendi relinquemus. Ergo hoc quoque vitandum eſt in expoſitione, nequando, cum omnia collegiſſe videamur, aliquam idoneam partem reliquerimus. Item vitioſa expoſitio eſt, quæ conſtat ex falſa enumeratione: ut ſi, cum plura ſunt, pauciora dicamus, hoc modo: *Duæ res ſunt, Judices, quæ omnes ad maleficium impellunt, luxuries et avaritia. Quid amor? inquiet quiſpiam. Quid ambitio? quid religio? quid metus mortis? quid imperii cupiditas? quid denique alia permulta?* Item falſa enumeratio eſt, cum pauciora ſunt, et plura dicimus, hoc modo: *Tres res ſunt, quæ omnes homines ſollicitant, metus, cupiditas, ægritudo.* Satis enim fuerat dixiſſe metum et cupiditatem; quoniam ægritudinem cum utraque re conjunctam eſſe neceſſe eſt.

XXII. Item vitioſa expoſitio eſt, quæ nimium longe repetitur, hoc modo: *Omnium malorum ſtultitia eſt mater, quæ parit immenſas cupiditates: immenſæ porro cupiditates infinitæ et immoderatæ ſunt. Hæ pariunt avaritiam: avaritia porro hominem ad quodvis maleficium impellit. Igitur avaritia inducti adverſarii noſtri hoc in ſe facinus admiſerunt.* Hîc id,

quod extremum dictum eſt, ſatis fuit exponere, ne Ennium et cæteros poetas imitemur, quibus hoc modo loqui conceſſum eſt,

Utinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes:
Neve inde navis inchoandæ exordium
Cœpiſſet, quæ nunc nominatur nomine
Argo, qua vecti Argivi delecti viri,
Petebant illam pellem inauratam arietis,
Cholchis, imperio regis Peliæ per dolum:
Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore ſævo ſaucia.

Nam hîc ſatis erat dicere (ſi id modo, quod eſſet ſatis, curaſſet poeta)

Utinam ne hera errans mea, domo efferret pedem
Medea.

Ergo hac quoque ab ultimo repetitione in expoſitionibus magnopere ſuperſedendum eſt. Non enim reprehenſione, ſicut aliæ complures, ſed ſua ſponte, vitioſa eſt.

XXIII. Vitioſa ratio eſt, quæ ad expoſitionem non eſt accomodata, vel propter infirmitatem, vel propter vanitatem. Infirma ratio eſt, quæ non neceſſario oſtendit ita eſſe, quemadmodum expoſitum eſt: velut apud Plautum,

Amicum caſtigare ob meritam noxiam,
Immane eſt facinus: verum in ætate utile,
Et conducibile.

Hæc expoſitio eſt. Videamus, quæ ratio afferatur:

Nam ego amicum hodie meum
Concaſtigabo pro commerita noxia.

Ex eo, quod ipſe facturus eſt, non ex eo, quod fieri convenit, utile quid ſit, ratiocinatur. Vana ratio eſt, quæ ex falſa cauſa conſtat, hoc modo: *Amor fugiendus non eſt. Nam ex eo veriſſima naſcitur amicitia.* Aut hoc modo; *Philoſophia vitanda eſt. Affert enim ſecordiam atque deſidiam.* Nam hæ rationes niſi falſæ eſſent, expoſitiones quoque earum veras eſſe confiteremur. Item infirma ratio eſt, quæ, non neceſſariam cauſam affert expoſitionis: velut Pacuvius,

Fortunam inſanam eſſe et cæcam et brutam perhibent Philoſophi,
Saxoque illam inſtare globoſo prædicant volubilem:
Ideo, quo ſaxum impulerit fors, cadere eo fortunam autumant.
Cæcam ob eam rem eſſe iterant, quia nihil cernat, quo ſeſe applicet.
Inſanam autem aiunt, quia atrox, incerta, inſtabiliſque ſit.
Brutam, quia dignum atque indignum nequeat internoſcere.
Sunt autem alii Philoſophi, qui contra fortunam negant
Eſſe ullam, ſed temeritate omnia regi. Id magis
Veriſimile aiunt; quod uſus reapſe experiundo edocet.
Velut Oreſtes modo fuit Rex, modo mendicus factus eſt:
Naufragio res contigit: nempe ergo haud fortuna obtigit.

Nam hîc Pacuvius infirma ratione utitur, cum ait, verius eſſe temeritate, quam fortuna, res regi. Nam utraque opinione philoſophorum fieri potuit, ut is, qui rex fuiſſet, mendicus factus eſſet.

XXIV. Item infirma ratio eſt,

quæ videtur pro ratione afferri, ſed idem dicit, quod in expoſitione dictum eſt, hoc modo: *Magno malo eſt hominibus avaritia, idcirco quod homines magnis et multis incommodis conflictantur propter immenſam pecuniæ cupiditatem.* Nam hîc aliis verbis idem per rationem dicitur, quod dictum eſt per expoſitionem. Item infirma ratio eſt, quæ minus idoneam, quam res poſtulat, cauſam ſubjicit expoſitionis, hoc modo: *Utilis eſt ſapientia, propterea quod qui ſapientes ſunt, pietatem colere conſuerunt.* Item, *utile eſt amicos veros habere. Habeas enim quibuſcum jocari poſſis.* Nam hujuſmodi in rationibus non univerſa, neque abſoluta, ſed extenuata ratione expoſitio confirmatur. Item infirma ratio eſt, quæ vel alii expoſitioni poteſt accommodari, ut facit Pacuvius, qui eandem affert rationem, quare cæca; eandem, quare bruta, fortuna dicatur. In confirmatione rationis, multa et vitanda in noſtra, et obſervanda in adverſariorum ratione, ſunt vitia; propptereaque diligentius conſideranda ſunt, quod accurata confirmatio rationis totam vehementiſſime comprobat argugumentationem. Utuntur igitur ſtudioſe in confirmanda ratione duplici concluſione, hoc modo:

> *Injuria abs te afficior indigna, pater.*
> *Nam, ſi improbum Creſphontem exiſtimaveras,*
> *Cur me huic locabas nuptiis? ſin eſt probus,*
> *Cur talem invitam invitum cogis linquere?*

Quæ hoc modo concludentur, aut ex contrario convertentur, aut ex ſimplici parte reprehendentur. Ex contrario hoc modo:

> *Nulla te indigna, nata, afficio injuria.*
> *Si probus eſt, bene locavi: ſin autem improbus,*
> *Divortio te liberabo incommodis.*

Ex ſimplici parte reprehendentur, ſi ex duplici concluſione alterutra pars diluitur, hoc modo:

> *Nam ſi improbum Creſphontem exiſtimaveras,*
> *Cur me huic locabas nuptiis? Duxi probum.*
> *Erravi: poſt cognovi, et fugio cognitum.*

Ergo reprehenſio hujus concluſionis duplex eſt; acutior illa ſuperior, facilior hæc poſterior ad excogitandum.

XXV. Item vitioſa eſt confirmatio rationis, cum ea re, quæ plura ſignificat, abutimur pro certo unius rei ſigno, hoc modo: *Neceſſe eſt, quoniam pallet, ægrotaſſe:* aut, *Neceſſe eſt peperiſſe, quoniam ſuſtinet puerum infantem.* Nam hæc ſua ſponte certa ſigna non habent, ſi non cætera quoque ſimilia concurrant. Quod ſi concurrerint, nonnihil hujuſmodi ſigna adaugent ſuſpicionem. Item vitioſum eſt, cum vel in alium, vel in eum ipſum, qui dicit, id, quod in adverſarium dicitur, poteſt convenire, hoc modo:

> *Miſeri ſunt, qui uxores ducunt: at tu duxiſti alteram.*

Item vitioſum eſt id, quod vulgarem habet defenſionem, hoc modo: *Iracundia inductus peccavit, aut adoleſcentia, aut amore.* Hujuſcemodi enim deprecationes ſi probabuntur, impune maxima peccata dilabentur. Item vitioſum eſt, cum id

pro certo ſumitur, quod inter omnes non conſtat, quia etiam nunc in controverſia eſt, hoc modo:

Eho tu, dii, quibus eſt poteſtas motus ſuperûm atque inferûm.
Pacem inter ſe conciliant, conferunt concordiam.

Nam ita pro ſuo jure hoc exemplo uſum Creſphontem Ennius induxit, quaſi jam ſatis certis rationibus ita eſſe demonſtraſſet. Item vitioſum eſt, quod jam quaſi ſero atque acto negotio dici videtur, hoc modo: *In mentem mihi ſi veniſſet, Quirites, non commiſiſſem, ut hunc in locum res veniret; nam hoc, aut hoc feciſſem: ſed me tum hæc ratio fugit.* Item vitioſum eſt, cum id, quod in aperto delicto poſitum eſt, tamen aliqua levi tegitur defenſione, hoc modo:

Cum te expetebant omnes, florentiſſimo
Regno reliqui: nunc deſertum ab omnibus,
Summo periclo ſola ut reſtituam paro.

XXVI. Item vitioſum eſt, quod in aliam partem, ac dictum ſit, poteſt accipi. Id eſt hujuſmodi, ut, ſi quis potens ac factioſus in concione dixerit, *Satius eſt uti regibus, quam malis legibus.* Nam et hoc tametſi rei arguendæ cauſa poteſt ſine malitia dici, tamen propter potentiam ejus, qui dicit, non dicitur ſine atroci ſuſpicione. Item vitioſum eſt, falſis aut vulgaribus definitionibus uti. Falſæ ſunt hujuſmodi, ſi quis dicat injuriam eſſe nullam, niſi quæ ex pulſatione aut convicio conſtet. Vulgares ſunt, quæ nihilominus in aliam rem transferri poſſunt: ut ſi quis dicat, *Quadruplator, ut breviter deſcribam, capitalis eſt. Eſt enim improbus et peſtifer civis.* Nam nihilo magis quadruplatoris, quam furis, quam ſicarii, aut proditoris, attulit definitionem. Item vitioſum eſt pro argumento ſumere, quod in diſquiſitione poſitum eſt: ut, *ſi quis, quem furti arguat, dicat, eum eſſe hominem improbum, avarum, fraudulentum; ei rei teſtimonium eſſe, quod ſibi furtum fecerit.* Item vitioſum eſt, controverſiam controverſia diſſolvere, hoc modo: *Non convenit, Cenſores, iſtum vobis ſatisfacere ex eo, quod ait, ſe non potuiſſe adeſſe, ita ut juratus fuerat. Quod ſi ad exercitum non veniſſet, idne tribuno militum diceret?* Hoc ideo vitioſum eſt, quia non expedita aut judicata res, ſed impedita et in ſimili controverſia poſita, exempli loco perfertur. Item vitioſum eſt, cum id, de quo ſumma controverſia eſt, parum expeditur, et quaſi tranſactum ſit, relinquitur, hoc modo:

Aperte fatur dictio, ſi intelligas.
Tali dari arma, qualis qui geſſit, fuit,
Jubet, potiri ſi ſtudeamus Pergamo:
Quæ ego profiteor eſſe mea, me æquum eſt frui
Fraternis armis, mihique adjudicarier,
Vel quod propinquus, vel quod virtutis æmulus.

Item vitioſum eſt, ipſum ſibi in ſua oratione diſſentire, et contra ea, quæ ante dixerit, dicere, hoc modo:

Quare accuſem hunc, nequeo exputando evolvere.
Nam ſi veretur, quid eum accuſem, qui eſt probus?
Sin inverecundum animi ingenium poſſidet,

Quid eum accuſem, qui id parvi
auditu exiſtimet?

XXVII. Non incommoda ratione videtur ſibi oſtendiſſe, quare non accuſaret. Quid quod poſtea ait?

Nunc ego te ab ſummo jam detexam
exordio.

Item vitioſum eſt, quod dicitur contra judicis voluntatem, aut eorum, qui audiunt, ſi aut partes, quibus illi ſtudent, aut homines, quos illi caros habent, lædantur, aut aliquo hujuſmodi vitio lædatur auditoris voluntas. Item vitioſum eſt, non omnes res confirmare, quas pollicitus ſis in expoſitione. Item verendum eſt, ne de alia re dicatur, cum alia de re controverſia ſit, inque hujuſmodi vitio conſiderandum eſt, ne aut ad rem addatur quid, aut quippiam de re detrahatur; aut tota cauſa mutata in aliam cauſam derivetur. Uti apud Pacuvium Zethus cum Amphione, *quorum controverſia cum de muſica inducta ſit, diſputatio in ſapientiæ rationem et virtutis utilitatem conſumitur.* Item conſiderandum eſt, ne aliud accuſatoris criminatio contineat, aliud defenſoris ratio purget: quod ſæpe conſulto multi ab reo faciunt, anguſtiis cauſæ coacti. Uti, *ſi quis cum accuſetur, ambitu magiſtratum petiſſe, ab imperatoribus ſæpenumero ſe apud exercitum donatum eſſe dicat.* Hoc ſi diligenter in adverſariorum oratione obſervaverimus, ſæpe deprehendemus, et in hujuſmodi deprehenſione oſtendemus, eos de ea re quid dicant, non habere. Item vitioſum eſt, artem aut ſcientiam aut ſtudium quodpiam vituperare propter eorum vitia, qui in eo ſtudio ſunt: veluti, *qui rhetoricam vituperant, propter alicujus oratoris vituperandam vitam.* Item vitioſum eſt, ex eo, quod perperam factum eſſe conſtat, putare oſtendi, a quo homine factum eſt, hoc modo: *Mortuum deformatum, tumore præditum, coloratum, fuiſſe conſtat. Ergo veneno necatus eſt.* Deinde, ſi ſit uſque in eo occupatus (ut multi faciunt) venenum datum, vitio non mediocri conflictetur. Non enim factumne ſit, quæritur, ſed a quo factum ſit.

XXVIII. Item vitioſum eſt, in comparandis rebus alteram rem efferre, de altera mentionem non facere, aut negligentius diſputare: ut ſi comparetur, *utrum ſatius ſit populum frumentum accipere, an non?* quæ commoda ſint in altera re, curet enumerare: quæ in altera incommoda ſint, velut depreſſa prætereat; aut ea, quæ minima ſunt, dicat. Item vitioſum eſt, in rebus comparandis neceſſe putare alteram rem vituperari, cum alteram laudes. Quod genus, ſi quæratur, *utris major honor habendus ſit, Albenſibus, an Venuſinis,* quod reipublicæ et populo Romano profuerunt, et is, qui dicit alteris, alteros lædat. Non enim neceſſe eſt, ſi alteros præponas, alteros vituperare. Fieri enim poteſt, ut, cum alteros magis laudaris, aliquam alteris laudis partem attribuas, ne cupide pugnaſſe contra veritatem puteris. Item vitioſum eſt, de nomine et vocabulo ejus rei controverſiam ſtruere, quam rem conſuetudo poteſt optime judicare. Velut Sulpicius, qui interceſſerat, ne exules, quibus cauſam dicere non licuiſſet, reducerentur, idem

poſterius immutata voluntate, cum eandem legem ferret, aliam ſeſe ferre dicebat propter nominum commutationem: nam *non exules*, ſed *vi ejectos*, ſe reducere aiebat; perinde quaſi id fuiſſet in controverſia, quo illi nomine appellarentur a populo Romano, aut perinde quaſi non omnes, quibus aqua et igni interdictum eſt, exules appellentur. Verum illi fortaſſe ignoſcimus, ſi cum cauſa fecit: nos tamen intelligamus, vitioſum eſſe intendere controverſiam propter nominum mutationem.

XXIX. Quoniam exornatio conſtat ex ſimilibus, et exemplis, et amplificationibus, ex judicatis, et cæteris rebus, quæ pertinent ad exaggerandam et collocupletandam argumentationem, quæ ſint iis rebus vitia, conſideremus. Simile vitioſum eſt, quod ex aliqua parte diſſimile eſt, nec habet parem rationem comparationis, aut ſibi ipſi obeſt qui affert. Exemplum vitioſum eſt, ſi aut falſum eſt, ut reprehendatur; aut ſi improbum, ut non ſit imitandum; aut majus, aut minus, quam res poſtulabit. Res judicata vitioſe profertur, ſi aut diſſimili de re proferatur; aut de ea re, de qua controverſia non eſt; aut ſi improba; aut ejuſmodi, ut aut plures, aut magis idoneæ res judicatæ ab adverſariis proferri poſſint. Item vitioſum eſt id, quod adverſarii factum eſſe confiteantur, de eo argumentari, et planum facere factum eſſe. Nam id tantum augeri oportet. Item vitioſum eſt, id augere, quod convenit doceri, ut, *ſi quis quem arguat hominem occidiſſe*, et antequam ſatis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum, et dicat, nihil indignius eſſe, quam hominem occidere. Non enim, utrum indignum ſit, an non, ſed factumne ſit, quæritur. Complexio vitioſa eſt, quæ non, ut quidque primum dictum eſt, primum complectitur, et quæ non breviter concludit, et quæ non ex enumeratione certum et conſtans aliquid relinquit, ut intelligatur, quid propoſitum in argumentatione ſit, quid deinde ratione, quid confirmatione, quid tota argumentatione, demonſtratum.

XXX. Concluſiones, quæ apud Græcos ἐπίλογοι nominantur, tripertitæ ſunt. Nam conſtant ex enumeratione, amplificatione, et commiſeratione. In quatuor locis uti poſſumus concluſionibus; in principio, ſecundum narrationem, ſecundum firmiſſimam argumentationem, in concluſione. Enumeratio eſt, per quam colligimus et commonemus, quibus de rebus verba fecerimus, breviter; ut renovetur, non redintegretur oratio: et ordine, quidquid erit dictum, referamus, ut auditor, ſi memoriæ mandaverit, ad id, quod ipſe meminerit, reducatur. Item curandum eſt, ne aut ab exordio, aut a narratione, repetatur orationis enumeratio. Ficta enim, et dedita opera comparata oratio videbitur eſſe, aut artificii ſignificandi, aut ingenii venditandi, aut memoriæ oſtentandæ cauſa. Quapropter initium enumerationis ſumendum eſt a diviſione. Deinde ordine breviter exponendæ ſunt res, quæ tractatæ erunt in confirmatione et confutatione. Amplificatio eſt res, quæ per locum communem inſti-

gationis auditorum cauſa ſumitur. Loci communes ex decem præceptis commodiſſime ſumuntur adaugendi criminis cauſa. Primus locus ſumitur ab auctoritate, cum commemoramus, quantæ curæ ea res fuerit diis immortalibus, aut majoribus noſtris, regibus, civitatibus, nationibus, hominibus ſapientiſſimis, ſenatui. Item maxime quo modo de his rebus legibus ſancitum ſit. Secundus locus eſt, cum conſideramus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineant: utrum ad omnes, quod atrociſſimum eſt; an ad ſuperiores, quod genus ii ſunt, a quibus auctoritatis locus communis ſumitur; an ad pares, hoc eſt, in eiſdem partibus animi, corporis, fortunarum, poſitos; an ad inferiores, qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus eſt, quo percunctamur, quid ſit eventurum, ſi omnibus idem concedatur: et ea re neglecta, oſtendemus, quid periculorum aut incommodorum conſequatur. Quartus locus eſt, quo demonſtratur, ſi huic ſit remiſſum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio judicii remoratur. Quintus locus eſt, per quem oſtendimus, ſi ſemel aliter judicatum ſit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut erratum judicum corrigere, poſſit. Quo in loco non incommodum erit uti cæterarum rerum comparatione, ut oſtendamus, alias res poſſe aut vetuſtate ſedari, aut conſilio corrigi; hujus rei aut leniendæ, aut corrigendæ nullam rem adjumento futuram. Sextus locus eſt, cum oſtendemus ex conſulto factum, et dicemus voluntario facinori nullam excuſationem; imprudentiæ juſtam deprecationem paratam. Septimus locus eſt, quo oſtendemus tætrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicum eſſe: quod genus, injuriæ mulierum, aut earum rerum aliquid, quarum rerum cauſa bella ſuſcipiuntur, et cum hoſtibus de vita dimicatur. Octavus locus eſt, quo oſtendimus, non vulgare, ſed ſingulare, eſſe maleficium, ſpurcum, nefarium, inuſitatum, quo maturius et atrocius vindicandum ſit. Nonus locus conſtat ex peccatorum comparatione, quaſi cum dicemus, majus eſſe maleficium ſtuprare ingenuam, quam ſacrum legere; quod propter egeſtatem alterum, alterum propter imperantem ſuperbiam, fiat. Decimus locus eſt, per quem omnia, quæ in negotio gerundo acta ſunt, quæque rem conſequi ſolent, exponemus acriter, et criminoſe, et diligenter, ut agi res, et geri negotium videatur, rerum conſequentium enumeratione.

XXXI. Miſericordia commovebitur auditoris animus, ſi variam fortunarum commutationem dicemus; ſi oſtendemus, in quibus commodis fuimus, quibuſque incommodis ſimus, comparatione. Si, quæ nobis futura ſint, niſi cauſam obtinuerimus, enumerabimus et oſtendemus. Si ſupplicabimus, et nos ſub eorum, quorum miſericordiam captabimus, poteſtatem ſubjiciemus. Si, quid noſtris parentibus, liberis, cæteris neceſſariis, caſurum ſit propter noſtras calamitates, aperiemus, et ſimul oſtendemus, illorum nos ſolitudine et miſeria, non noſtris incommodis, dolere. Si de clementia, humanitate, miſericordia noſtra, qua in alios uſi

ſumus, aperiemus. Si nos ſemper, aut diu, in malis fuiſſe oſtendemus. Si noſtrum fatum aut fortunam conqueremur. Si animum noſtrum fortem, patientem incommodorum, oſtendemus futurum. Commiſerationem brevem eſſe oportet. *Nihil enim lacryma citius areſcit.* Fere locos obſcuriſſimos totius artificii tractavimus in hoc libro. Quapropter huic volumini modus hic ſit. Reliquas præceptiones, quoad videbitur, in tertium librum transferemus. Hæc ſi, ut conquiſite conſcripſimus, ita tu diligenter fueris conſecutus, et nos induſtriæ fructus ex tua ſcientia capiemus, et tute noſtram diligentiam laudabis, tuaque perceptione lætabere: tu ſcientior eris præceptorum artificio, nos alacriores ad reliquum perſolvendum. Verum hæc futura ſatis ſcio: te enim non ignoro. Nos deinceps ad cætera præcepta tranſeamus, ut, quod libentiſſime facimus, tuæ voluntati rectiſſime morem geramus.

RHETORICORUM

AD C. HERENNIUM

LIBER III.

I. AD omnem judicialem cauſam quemadmodum conveniret inventionem rerum accommodari, ſatis abundanter, ut arbitror, ſuperioribus libris demonſtratum eſt. Nunc earum rationem rerum inveniendarum, quæ pertinebant ad cauſas deliberativas et demonſtrativas, in hunc librum tranſtulimus, ut omnis inveniendi præceptio tibi quamprimum perſolveretur. Reliquæ quatuor partes erant artificii. De tribus partibus in hoc libro dicemus, diſpoſitione, pronuntiatione, memoria. De elocutione, quia plura dicenda videbantur, in quarto libro conſcribere maluimus: quem, ut arbitror, tibi librum celeriter abſolutum mittemus, ne quid tibi rhetoricæ artis deeſſe poſſit. Interea prima quæque et nobiſcum, cum voles, et interdum ſine nobis, legendo conſequere; nequid impediare, quin ad hanc utilitatem pariter nobiſcum progredi poſſis. Nunc tu fac attentum te præbeas: nos proficiſci ad inſtituta pergemus.

II. Deliberationes partim ſunt hujuſmodi, ut quæratur, utrum potius faciendum ſit: partim hujuſmodi, uti, quid potiſſimum faciendum ſit, conſideretur. Utrum potius, hoc modo: *Carthago colenda, an relinquenda, videatur.* Quid potiſſimum, hoc pacto: ut, *ſi Annibal conſultet, cum ex Italia Carthaginem arceſſitur, in Italia remaneat; an domum redeat; an in Ægyptum profectus occupet Alexandriam.* Item deliberationes partim ipſæ propter ſe conſultandæ ſunt: ut, *ſi deliberet ſenatus, captivos ab hoſtibus redimat, an non*; partim propter aliquam extraneam cauſam veniunt in deliberationem et conſultationem; ut, *ſi deliberet ſenatus, bello Italico ſolvatne legibus Scipionem, ut eum liceat ante tempus conſulem fieri*; partim et propter ſe ſunt deliberandæ, et magis propter extraneam cauſam veniunt in conſultationem; ut, *ſi deliberet ſenatus,*

bello Italico ſociis civitatem det, *an non.* In quibus cauſis rei natura faciet deliberationem, omnis ratio ad ipſam rem accommodabitur. In quibus extranea cauſa conficiet deliberationem, in his ea ipſa cauſa erit adaugenda aut deprimenda. Omnem rationem eorum qui ſententiam dicent, finem ſibi conveniet utilitatis proponere, ut omnis eo totius orationis ratio conferatur. Utilitas in duas partes in civili conſultatione dividitur, tutam, et honeſtam. Tuta eſt, quæ conficit inſtantis aut conſequentis periculi vitationem qualibet ratione. Hæc diſtribuitur in vim et dolum: quorum aut alterum ſeparatim, aut utrumque ſumemus conjunctim. Vis decernitur per exercitus, claſſes, arma, tormenta, evocationes hominum, et alias hujuſmodi res. Dolus conſumitur in pecunia, pollicitatione, diſſimulatione, maturatione, mentione, et cæteris rebus, de quibus magis idoneo tempore loquemur, ſi quando de re militari, aut de adminiſtratione reipublicæ, ſcribere velimus. Honeſta res dividitur in rectum et laudabile. Rectum eſt, quod cum virtute et officio fit. Id dividitur in prudentiam, juſtitiam, fortitudinem, modeſtiam. Prudentia eſt calliditas, quæ ratione quadam poteſt delectum habere bonorum et malorum. Dicitur item prudentia, ſcientia cujuſdam artificii. Item appellatur prudentia, multarum rerum memoria et uſus complurium negotiorum. Juſtitia eſt æquitas, jus unicuique tribuens pro dignitate cujuſque. Fortitudo eſt rerum magnarum appetitio, et rerum humilium contemptio, et laboris cum utilitatis ratione perpeſſio. Modeſtia eſt in animo continens moderatio cupiditatum.

III. Prudentiæ partibus utemur in dicendo, ſi commoda cum incommodis conferemus, cum alterum ſequi, vitare alterum, cohortabimur: aut ſi quam ad rem cohortabimur aliquem, cujus rei aliquam diſciplinabilem ſcientiam poterimus habere; et quo modo, aut qua quidque ratione fieri oporteat, oſtendemus: aut ſi ſuadebimus quippiam, cujus rei geſtæ aut præſentem aut auditam memoriam poterimus habere: qua in re facile id, quod velimus, exemplo allato perſuadere poſſimus. Juſtitiæ partibus utemur, ſi aut innocentum, aut ſupplicum, dicemus miſereri oportere: ſi oſtendemus bene merentibus gratiam referri convenire: ſi demonſtrabimus ulciſci male meritos oportere: ſi fidem magnopere cenſebimus conſervandam: ſi leges et mores civitatis egregie dicemus ſervari oportere: ſi ſocietates atque amicitias ſtudioſe dicemus coli convenire: ſi, quod jus in parentes, deos, patriam, natura comparavit, id religioſe colendum demonſtrabimus: ſi hoſpitia, clientelas, cognationes, affinitates caſte colendas eſſe dicemus: ſi nec prece, nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec ſimultate, a via recta oſtendemus deduci oportere: ſi dicemus in omnibus jus æquabile ſtatui convenire. His atque hujuſmodi partibus juſtitiæ ſi quam rem in concione, aut in conſilio, faciendam cenſebimus, juſtam eſſe oſtendemus; contrariis, injuſtam. Ita fiet, ut eiſdem locis et ad ſuadendum, et ad diſſuadendum, ſimus

comparati. Sin fortitudinis retinendæ cauſa faciendum quid eſſe dicemus, oſtendemus, res magnas et celſas ſequi, et appeti oportere; et item res humiles, et indignas viris fortibus, vel viros fortes propterea contemnere oportere, nec idoneas dignitate ſua judicare. Item a nulla re honeſta, periculi aut laboris magnitudine deduci oportere: antiquiorem mortem turpitudine haberi: nullo dolore cogi, ut ab officio recedatur: nullius rei pro veritate metuere inimicitias: quodlibet pro patria, parentibus, hoſpitibus, amicis, et iis rebus, quas juſtitia colere cogit, adire periculum, et quemlibet ſuſcipere laborem. Modeſtiæ partibus utemur, ſi nimias libidines honoris, pecuniæ, ſimiliumque rerum, vituperabimus. Si unamquamque rem certo naturæ termino definiemus. Si quoad cuique ſatis ſit, oſtendemus, et nimium progredi diſſuadebimus, et modum unicuique rei ſtatuémus. Hujuſmodi partes ſunt virtutis, amplificandæ, ſi ſuadebimus; attenuandæ, ſi ab his dehortabimur, ut hæc attenuentur, quæ ſupra demonſtravi. Nam nemo erit, qui cenſeat a virtute recedendum: verum aut res non hujuſmodi dicatur eſſe, ut virtutem poſſimus egregiam experiri, aut in contrariis potius rebus, quam in his, virtus conſtare oſtendatur. Item ſi quo pacto poterimus, quam is, qui contra dicet, juſtitiam vocarit, nos demonſtrabimus ignaviam eſſe, et inertiam, ac pravam libertatem: quam prudentiam appellarit, ineptam, et garrulam, et odioſam ſcientiam eſſe dicemus: quam ille modeſtiam dicet eſſe, eam nos inertiam et diſſolutam negligentiam dicemus: quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriam et inconſideratam appellabimus temeritatem.

IV. Laudabile eſt, quod conficit honeſtam, et præſentem, et ſequentem, commemorationem. Hoc nos eo a recto ſeparavimus, non quod hæ quatuor partes, quæ ſubjiciuntur ſub vocabulo recti, hanc honeſtatis commemorationem dare non ſoleant: ſed quanquam ex recto laudabile naſcatur, tamen in dicendo ſeorſum tractandum eſt hoc ab illo. Neque enim ſolum laudis cauſa rectum ſequi convenit, ſed ſi laus conſequitur, duplicatur recti appetendi voluntas. Cum igitur erit demonſtrandum rectum, laudabile eſſe demonſtrabimus aut ab idoneis hominibus, ut ſi qua res honeſtiori ordini placeat, quæ a deteriore ordine improbetur; aut ab aliquibus ſociis, aut omnibus civibus, exteris nationibus, poſteriſque noſtris. Cum hujuſmodi locorum diviſio ſit in conſultatione, breviter aperienda eſt totius tractatio cauſæ. Exordiri licebit, vel a principio, vel ab inſinuatione, vel iiſdem rationibus, quibus in judiciali cauſa. Si cujus rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Quoniam in hujuſmodi cauſis finis eſt utilitas, et ea dividitur in rationem tutam atque honeſtam: ſi utrumque poterimus oſtendere, utrumque pollicebimur nos in dicendo demonſtraturos eſſe: ſin alterum demonſtraturi erimus, ſimpliciter, quod dicturi ſumus, oſtendemus. At ſi noſtram rationem tutam eſſe dice-

mus, diviſione utemur in vim et conſilium. Nam, quod in docendo rei dilucidandæ cauſa dolum appellavimus, id in dicendo honeſtius conſilium appellabimus. Si rationis noſtræ ſententiam rectam eſſe dicemus, et omnes partes recti incident; quadripartita diviſione utemur. Si non incident, quot erunt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione et confutatione utemur locis, quos ante oſtendimus, noſtris confirmandis, contrariis confutandis. Argumentationis artificioſæ tractanda ratio de ſecundo libro petetur.

V. Sed ſi acciderit, ut in conſultatione alteri ab tuta ratione, alteri ab honeſta, ſententia ſit, ut in deliberatione eorum, qui a Pœnis circumſeſſi deliberant quid agant: qui tutam rationem ſequi ſuadebit, his locis utetur: nullam rem utiliorem eſſe incolumitate: virtutibus uti neminem poſſe, qui ſuas rationes in tuto non collocarit: ne deos quidem eſſe auxilio iis, qui ſe inconſulto in periculum mittant: honeſtum nihil oportere exiſtimari, quod non ſalutem pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honeſtam, his locis utetur: virtutem nullo tempore relinquendam: vel dolorem, ſi is timeatur; vel mortem, ſi ea formidetur, dedecore et infamia leviorem eſſe: conſiderare, quæ ſit turpitudo conſecutura. At non immortalitatem, neque æternam incolumitatem conſequi; nec eſſe exploratum, illo vitato periculo, nullum in aliud periculum venturos: virtute vel ultro ad mortem proficiſci, eſſe præclarum: fortitudini fortunam quoque eſſe adjumento ſolere: eum tute vivere, qui honeſte vivat, non qui in præſentia incolumis ſit: et eum, qui turpiter vivat, incolumem in perpetuum eſſe non poſſe. Concluſionibus fere ſimilibus in his et judicialibus cauſis uti ſolemus, niſi quod in his maxime conducit quamplurima rerum ante geſtarum exempla proferre.

VI. Nunc ad demonſtrativum genus cauſæ tranſeamus. Quoniam hæc cauſa dividitur in laudem et vituperationem, quibus ex rebus laudem conſtituerimus, ex contrariis rebus erit vituperatio comparanda. Laus igitur poteſt eſſe rerum externarum, et corporis, et animi. Rerum externarum ſunt ea, quæ caſu, aut fortuna ſecunda, aut adverſa, accidere poſſunt; ut genus, educatio, divitiæ, poteſtates, gloriæ, civitas, amicitiæ, et quæ hujuſmodi ſunt, et ea, quæ his ſunt contraria. Corporis ſunt ea, quæ natura corpori attribuit commoda aut incommoda; ut velocitas, vires, dignitas, valetudo, et quæ contraria ſunt. Animi ſunt ea, quæ conſilio et cogitatione noſtra conſtant; ut prudentia, juſtitia, fortitudo, modeſtia, et quæ contraria ſunt. Erit igitur hæc confirmatio et confutatio nobis. In hujuſmodi igitur cauſa principium ſumetur aut a noſtra, aut ab ejus, de quo loquemur, aut ab eorum, qui audient, perſona, aut ab re. A noſtra, ſi laudabimus, dicemus aut officio facere, quod cauſa neceſſitudinis intercedat: aut ſtudio, quod ejuſmodi virtutis ſit, ut omnes commemorare debeant velle: aut quod rectum ſit ex aliorum laude oſtendere, qualis noſter animus ſit. Si

vituperabimus, aut merito facere, quod ita tractati ſimus: aut ſtudio, quod utile putemus eſſe, ab omnibus unicam malitiam atque nequitiam cognoſci: aut quod placeat oſtendi, quid nobis diſpliceat, ex aliorum vituperatione. Ab ejus perſona, de quo loquemur; ſi laudabimus, vereri nos dicemus, ut illius facta verbis conſequi poſſimus: omnes homines illius virtutes prædicare oportere: ipſa facta omnium laudatorum eloquentiam anteire. Si vituperabimus, ea, quæ videbimus contraria, paucis verbis commutatis, dici poſſe, dicemus: ut paulo ante exempli cauſa demonſtratum eſt. Ab auditorum perſona, ſi laudabimus, quoniam non apud ignotos laudemus, nos monendi cauſa pauca eſſe dicturos: aut ſi erunt ignoti, ut talem virum velint cognoſcere, petemus: quoniam in eodem virtutis ſtudio ſint, apud quos laudemus, quo ille, qui laudatur, fuerit, aut ſit, ſperare nos facile iis, quibus velimus, hujus facta probaturos. Contraria vituperatio: quoniam norint, pauca de nequitia ejus nos eſſe dicturos: quod ſi ignorent, petemus ut cognoſcant, uti malitiam vitare poſſint: quoniam diſſimiles ſint, qui audiunt, atque ille, qui vituperatur, nos ſperare illius vitam vehementer improbaturos. Ab rebus ipſis, incertos eſſe, quid potiſſimum laudemus: vereri nos, ne, cum multa dixerimus, plura prætereamus; et quæ ſimiles ſententias habebunt: quibus ſententiis contraria ſumuntur a vituperatione.

VII. Principio tractato ab aliqua harum, quas ante commemoravimus, rationum, narratio non erit ulla, quæ neceſſario conſequatur: ſed ſi qua inciderit, cum aliquod factum ejus, de quo loquemur, nobis narrandum ſit cum laude aut vituperatione, præceptio narrandi de primo libro repetetur. Diviſione hac utemur. Primo exponemus, quas res laudaturi ſumus, aut vituperaturi. Deinde, ut quæque, quove tempore, res erit geſta, ordine dicemus, ut, quid, quamque tute cauteque, egerit, intelligatur. Sed exponere oportebit animi virtutes aut vitia. Deinde commoda aut incommoda coporis, aut rerum externarum, quomodo ab animo tractata ſint, demonſtrare. Ordinem hunc adhibere in demonſtranda vita debemus. Ab externis rebus: genus, in laude, quibus majoribus natus ſit: ſi bono genere, parem aut excelſiorem fuiſſe: ſi humili genere, ipſum in ſuis, non in majorum virtutibus habuiſſe præſidium. In vituperatione, ſi bono genere, dedecori majoribus fuiſſe: ſi malo, tamen his ipſis detrimento fuiſſe. Educatio, in laude, bene et honeſte, in bonis diſciplinis per omnem pueritiam educatum eſſe: in vituperatione, e contrario. Deinde tranſire oportet ad corporis commoda. A natura, in laude: ſi ſit dignitas atque forma, laudi fuiſſe eam; non quemadmodum cæteris, detrimento atque dedecori: ſi vires, atque velocitas egregia; honeſtis exercitationibus et induſtriis dicemus comparata: ſi valetudo perpetua; diligentia et temperantia cupiditatum. In vituperatione, ſi erunt hæc corporis commoda, male

his uſum dicemus, quæ caſu et natura, tanquam quilibet gladiator, habuerit; ſi non erunt præter formam, omnia ipſius culpa et intemperantia non fuiſſe dicemus. Deinde revertemur ad extraneas res, et in his, animi virtutes aut vitia quæ fuerint, conſiderabimus: divitiæ, an paupertas fuerit, et quæ poteſtates, quæ gloriæ, quæ amicitiæ, quæ inimicitiæ, et quid fortiter in inimicitiis gerendis fecerit; cujus cauſa ſuſceperit inimicitias, qua fide, benevolentia, officio, geſſerit amicitias. In divitiis qualis, aut in paupertate cujuſmodi fuerit: quemadmodum habuerit in poteſtatibus gerendis animum. Si interierit, cujuſmodi mors ejus fuerit, cujuſmodi res mortem ejus ſit conſecuta.

VIII. Ad omnes autem res, in quibus animus hominis maxime conſideratur, illæ quatuor animi virtutes erunt accommodandæ: ut, ſi laudemus, aliud juſte, aliud fortiter, aliud modeſte, aliud prudenter, factum eſſe dicamus: ſin vituperemus, e contrario, aliud injuſte, aliud ignave, aliud immodeſte, aliud ſtulte, factum eſſe dicamus. Perſpicuum eſt jam nimirum ex hac diſpoſitione, quemadmodum ſit tractanda tripartita diviſio laudis et vituperationis, ſi illud etiam aſſumpſerimus; non neceſſe eſſe nos omnes has partes in laudem aut vituperationem transferre, propterea quod ſæpe ne incidunt quidem: ſæpe ita tenuiter incidunt, ut non ſint neceſſariæ dictu. Quapropter eas partes, quæ firmiſſimæ videbuntur, legere oportebit. Concluſionibus brevibus utemur, enumeratione ad exitum cauſæ: in ipſa cauſa crebras et breves amplificationes interponemus per locos communes. Nec hoc genus cauſæ, eo quod raro accidit in vita, negligentius conſiderandum eſt. Neque enim id, quod poteſt accidere, ut faciendum ſit aliquando, non oportet velle quam accommodatiſſime poſſe facere. Et, ſi ſeparatim hæc cauſa minus ſæpe tractatur; at in judicialibus, et in deliberativis cauſis ſæpe magnæ partes verſantur laudis aut vituperationis. Quare in hoc quoque genere cauſæ nonnihil induſtriæ conſummandum putamus. Nunc, abſoluta nobis difficillima parte rhetoricæ, hoc eſt, inventione perpolita, atque ad omne cauſæ genus accommodata, tempus eſt ad cæteras partes proficiſci. Deinceps igitur de diſpoſitione dicemus.

IX. Quoniam diſpoſitio eſt, per quam illa, quæ invenimus, in ordinem redigimus, ut certo quidque loco pronuntietur: videndum eſt, cujuſmodi rationem in diſponendo habere conveniat. Genera diſpoſitionis ſunt duo: unum ab inſtitutione artis profectum: alterum ad caſum temporis accommodatum. Ex inſtitutione artis diſponemus, cum ſequemur eam præceptionem, quam in primo libro expoſuimus, hoc eſt, ut utamur principio, narratione, diviſione, confirmatione, confutatione, concluſione: et hunc ordinem, quemadmodum præceptum eſt ante, in dicendo ſequemur. Item ex inſtitutione artis, non modo totas cauſas per orationem, ſed per ſingulas quoque argumentationis partes, diſponemus, quemadmodum in ſecundo libro docuimus,

id eſt, expoſitionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex diſpoſitio eſt: una per orationes, altera per argumentationes, ab inſtitutione artis profecta. Eſt autem et alia diſpoſitio, quæ, cum ab ordine artificioſo recedendum eſt, oratoris judicio ad tempus accommodatur: ut ſi a narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmiſſima argumentatione, aut a literarum aliquarum recitatione: aut ſi ſecundum principium confirmatione utamur, deinde narratione; aut, ſi quam hujuſmodi permutationem ordinis faciamus: quorum nihil, niſi cauſa poſtulet, fieri oportebit. Nam ſi vehementer aures auditorum obtuſæ videbuntur, atque animi defatigati ab adverſariis multitudine verborum, commode poterimus principio ſuperſedere, et exordiri cauſam aut a narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. Deinde, ſi commodum erit, quia non ſemper neceſſe eſt, ad principii ſententiam reverti licebit.

X. Si cauſa noſtra magnam difficultatem videbitur habere, ut nemo æquo animo principium poſſit audire: a narratione cum inceperimus, ad principii ſententiam revertamur licebit. Si narratio parum probabilis eſt, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His commutationibus et tranſlationibus partium ſæpe uti neceſſe eſt, cum ipſa res artificioſam diſpoſitionem artificioſe commutare cogit. In confirmatione et confutatione argumentationum diſpoſitiones hujuſmodi convenit habere: firmiſſimas argumentationes in primis et in poſtremis cauſæ partibus collocare: mediocres, et neque inutiles ad dicendum, neque neceſſarias ad probandum, quæ ſi ſeparatim ac ſingulæ dicantur, infirmæ ſint, cum cæteris conjunctæ, firmæ et probabiles fiant, interponi, et in medio collocari oportet. Nam re narrata, ſtatim expectat animus auditoris, ex qua re cauſa confirmari poſſit. Quapropter continuo firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam nuperrime dictum facile memoriæ mandatur, utile eſt, cum dicere deſinamus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. Hæc diſpoſitio locorum, tanquam inſtructio militum, facillime in dicendo, ſicut illa in pugnando, parare poterit victoriam.

XI. Pronuntiationem multi maxime utilem oratori dixerunt eſſe, et ad perſuadendum plurimum valere. Nos quidem unum de quinque rebus plurimum poſſe non facile dixerimus; nec egregie magnam eſſe utilitatem in pronuntiatione, audacter confirmaverimus. Nam commodæ inventiones, et concinnæ verborum elocutiones, et partium cauſæ artificioſæ diſpoſitiones, et horum omnium diligens memoria, ſine pronuntiatione, non plus, quam ſine his rebus pronuntiatio ſola valere poterit. Quare, quia nemo de ea re diligenter ſcripſit (nam omnes vix poſſe putarunt de voce, et vultu, et geſtu, dilucide ſcribi, cum hæ res ad ſenſus noſtros pertinerent) et quia magnopere ea pars a nobis ad dicendum comparanda eſt, non negligenter videtur tota res conſi-

deranda. Dividitur igitur pronuntiatio in vocis figuram, et corporis motum. Figura vocis eſt, quæ ſuum quendam poſſidet habitum ratione et induſtria comparatum. Ea dividitur in tres partes, magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem vocis maxime comparat natura, nonnihil hanc auget, ſed maxime conſervat cura. Firmitudinem vocis maxime natura comparat, nonnihil adauget, et maxime conſervat exercitatio declamationis. Mollitudinem vocis, hoc eſt, ut eam torquere in dicendo pro noſtro commodo poſſimus, maxime faciet exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine vocis, et firmitudinis parte, quoniam altera natura, altera cura, comparatur, nihil ad nos attinet commonere, niſi ut ab iis, qui non inſcii ſunt ejus artificii, ratio curandæ vocis petatur.

XII. De ea parte firmitudinis, quæ conſervatur ratione declamationis, et de mollitudine vocis, quæ maxime neceſſaria eſt oratori, quoniam ea quoque moderatione declamationis comparatur, dicendum videtur. Firmam igitur maxime poterimus in dicendo vocem conſervare, ſi quam maxime ſedata et depreſſa voce principia dicemus. Nam læduntur arteriæ, ſi, antequam leni voce permulſæ ſunt, acri clamore compleantur. Etiam intervallis longioribus uti conveniet. Recreatur enim vox ſpiritu, et arteriæ reticendo acquieſcunt. Et continuum clamorem remittere, et ad ſermonem tranſire, oportet, (commutationes enim faciunt, ut nullo genere vocis effuſo, in omni voce integri ſimus) et acutas vocis exclamationes vitare. Ictus enim fit, et vulnerantur arteriæ acuta atque attenuata nimis acclamatione, et ſi quis ſplendor eſt vocis, conſumitur uno clamore univerſus. Et uno ſpiritu continenter multa dicere in extrema convenit oratione. Fauces enim calefiunt, et arteriæ complentur, et vox, quæ varie tractata eſt, reducitur in quendam ſonum æquabilem atque conſtantem. Sæpe rerum naturæ gratia quædam jure debetur, velut accidit in hac re. Nam quæ diximus ad vocem ſervandam prodeſſe, eadem attinent ad ſuavitatem pronuntiationis: ut, quod noſtræ voci proſit, idem voluptate auditoris probetur. Utile eſt ad firmitudinem vocis, ſedata vox in principio. Quid inſuavius, quam clamor in exordio cauſæ? Intervalla vocem confirmant: eadem ſententias concinniores diviſione reddunt, et auditori ſpatium cogitandi relinquunt. Conſervat vocem continui clamoris remiſſio. Et auditorem quidem varietas maxime delectat; cum ſermone animum ejus retinet, aut exſuſcitat clamore. Acuta exclamatio vocem et fauces vulnerat: eadem lædit auditorem. Habet enim quiddam illiberale, et ad muliebrem potius vociferationem, quam ad virilem dignitatem, in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens vox remedio eſt voci. Quid? hæc eadem nonne animum vehementiſſime calefacit auditoris, in totius concluſione cauſæ? Quoniam igitur res eædem vocis firmitudini et pronuntiationis ſuavitudini proſunt, de utraque re

ſimul erit in præſentia dictum, de firmitudine quæ viſa ſunt, de ſuavitate, quæ conjuncta fuerunt: cætera ſuo loco paulo poſt dicemus.

XIII. Mollitudo igitur vocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionem pertinet, diligentius nobis conſideranda eſt. Eam dividimus in ſermonem, contentionem, amplificationem. Sermo eſt oratio remiſſa et finitima quotidianæ locutioni. Contentio eſt oratio acris, et ad confirmandum et confutandum accommodata. Amplificatio eſt oratio, quæ aut ad iracundiam inducit, aut ad miſericordiam trahit auditoris animum. Sermo dividitur in partes quatuor, dignitatem, demonſtrationem, narrationem, jocationem. Dignitas eſt oratio cum aliqua gravitate et vocis remiſſione. Demonſtratio eſt, quæ docet remiſſa voce, quomodo quid fieri potuerit, aut non potuerit. Narratio eſt rerum geſtarum, aut perinde ut geſtarum, expoſitio. Jocatio eſt oratio, quæ ex aliqua re riſum pudentem et liberalem poteſt comparare. Contentio dividitur in continuationem et diſtributionem. Continuatio eſt orationis enuntiandæ acceleratio clamoſa. Diſtributio eſt in contentione oratio frequens, cum raris et brevibus intervallis, acri vociferatione. Amplificatio dividitur in cohortationem et conqueſtionem. Cohortatio eſt, quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad iracundiam adducit. Conqueſtio eſt oratio, quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad miſericordiam perducit. Quoniam igitur mollitudo vocis in tres partes diviſa eſt, et hæ partes ipſæ in octo partes alias diſtributæ, harum octo partium quæ cujuſque idonea pronuntiatio ſit, demonſtrandum videtur.

XIV. Sermo cum eſt in dignitate, plenis faucibus quam ſedatiſſima et depreſſiſſima voce uti conveniet: ita tamen, ut ne ab oratoria conſuetudine ad tragicam tranſeamus. Cum autem eſt in demonſtratione, voce paululum attenuata, crebris intervallis et diviſionibus, uti oportebit: ut ipſa pronuntiatione eas res, quas demonſtrabimus, inſerere atque inculcare videamur in animis auditorum. Cum autem ſermo in narratione eſt, tum vocum varietate opus eſt, ut, quo quidque pacto geſtum ſit, ita narrari videatur. Strenue quod volumus oſtendere factum, celeriuſcule dicemus: at aliud otioſe, retardabimus. Deinde modo acriter, tum clementer, mæſte, hilariter, in omnes partes commutabimus, ut verba, ita pronuntiationem. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, reſponſa, ſi quæ admirationes, de quibus nos narrabimus, diligenter animadvertemus, ut omnium perſonarum ſenſus atque animos voce exprimamus. Sin erit ſermo in jocatione, leniter tremebunda voce, cum parva ſignificatione riſus, ſine ulla ſuſpicione mimæ cachinnationis, leniter oportebit a ſermone ſerio torquere ad liberalem jocum vocem. Cum autem contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem, aut per diſtributionem, faciendum eſt, in continuatione, adaucto mediocriter ſono vocis, verbis continuandis, vocem

quoque adaugere oportebit, et torquere ſonum, et celeriter cum clamore verba conficere, ut vim volubilem orationis vociferatio conſequi poſſit. In diſtributione vocem ab imis faucibus exclamatione quam clariſſima adhibere oportet: et quantum ſpatii per ſingulas exclamationes ſumpſerimus, tantum in ſingula intervalla ſpatii conſumere jubemur. In amplificationibus, cum cohortatione utemur voce attenuatiſſima, clamore leni, ſono æquali, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conqueſtione utemur voce depreſſa, inclinato ſono, crebris intervallis, longis ſpatiis, magnis commutationibus.

XV. De figura vocis ſatis dictum eſt: nunc de corporis motu dicendum videtur. Motus eſt corporis geſtus, et vultus moderatio quædam, quæ pronuntianti convenit, et probabiliora reddit ea, quæ pronuntiantur. Convenit igitur in vultu pudorem et acrimoniam eſſe; in geſtu nec venuſtatem conſpicuam, nec turpitudinem eſſe, ne aut hiſtriones, aut operarii, videamur eſſe. Ad eaſdem igitur partes, in quas vox eſt diſtributa, motus quoque corporis ratio videtur eſſe accommodanda. Nam ſi erit ſermo cum dignitate; ſtantes in veſtigio, levi dexteræ motu loqui oportebit, hilaritate, triſtitia, mediocritate vultus ad ſermonis ſententias accommodata. Sin erit in demonſtratione ſermo; paululum corpus a cervicibus demittemus. Nam hoc eſt a natura datum, ut quam proxime tum vultum admoveamus ad auditores, ſi quam rem docere eos, et vehementer inſtigare velimus. Sin erit in narratione ſermo; idem motus poterit idoneus eſſe, qui paulo ante demonſtrabatur in dignitate. Sin in jocatione; vultu quandam debebimus hilaritatem ſignificare, ſine commutatione geſtus. Si contendemus per continuationem; brachio celeri, mobili vultu, acri aſpectu, utemur. Sin contentio fiet per diſtributionem; celeri porrectione brachii, inambulatione, pedis dextri rara ſupplauſione, acri et defixo aſpectu, uti oportebit. Sin utemur amplificatione per cohortationem; paulo tardiore et conſideratiore geſtu conveniet uti, ſimilibus cæteris rebus, atque in contentione per continuationem. Sin utemur amplificatione per conqueſtionem, fœmineo plangore et capitis ictu, nonnunquam ſedato et conſtanti geſtu, mæſto et conturbato vultu, uti oportebit. Non ſum neſcius, quantum ſuſceperim negotii, qui motus corporis exprimere verbis, imitari ſcriptura conatus ſim voces. Verum nec hoc confiſus ſum poſſe fieri, ut de his rebus ſatis commode ſcribi poſſet; nec, ſi id fieri non poſſet, hoc, quod feci, fore utile putabam, propterea quod hîc admonere voluimus, quod oporteret: reliqua trademus exercitationi. Hoc ſcire tamen oportet, pronuntiationem bonam id perficere, ut res ex animo agi videatur. Nunc ad theſaurum inventorum, atque omnium partium rhetoricæ cuſtodem, memoriam tranſeamus.

XVI. Memoria utrum habeat quidquam artificioſi, an omnis a natura proficiſcatur, aliud dicendi tempus magis idoneum dabitur.

Nunc perinde atque conſtet in hac re multum valere artem et præceptionem, ita ea de re loquemur. Placet enim nobis eſſe artificium memoriæ: quare placeat, alias oſtendemus: in præſentia cujuſmodi ea ſit, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ; una naturalis, altera artificioſa. Naturalis eſt ea, quæ noſtris animis inſita eſt, et ſimul cum cogitatione nata. Artificioſa eſt ea, quam confirmat inductio quædam, et ratio præceptionis. Sed quia in cæteris rebus ingenii bonitas imitatur ſæpe doctrinam, ars porro naturæ commoda confirmat et auget: ita fit in hac re, ut nonnunquam naturalis memoria, ſi cui data eſt egregia, ſimilis ſit huic artificioſæ. Porro hæc artificioſa, naturæ commoda retinet, et amplificat ratione doctrinæ. Quapropter et naturalis memoria præceptione confirmanda eſt, ut ſit egregia; et hæc, quæ doctrina datur, indiget ingenii. Nec hoc magis aut minus in hac re, quam in cæteris artibus fit, ut ingenio, doctrina, præceptione, natura, niteſcat. Quare et illis, qui natura memores ſunt, utilis hæc erit inſtitutio: quod tute paulo poſt poteris intelligere. Quod ſi illi freti ingenio noſtra præceptione non indigerent, tamen juſta cauſa daretur, quare iis, qui minus ingenii habent, adjumento velimus eſſe. Nunc de artificioſa memoria loquemur. Conſtat igitur artificioſa memoria ex locis et imaginibus. Locos appellamus eos, qui breviter, perfecte, inſignite, aut natura, aut manu, ſunt abſoluti, ut eos facile naturali memoria comprehendere et amplecti queamus, ut ædes, intercolumnium, angulum, fornicem, et alia, quæ his ſimilia ſunt. Imagines ſunt formæ quædam, et notæ, et ſimulacra ejus rei, quam meminiſſe volumus: quod genus, equi, leones, aquilæ, quorum memoriam ſi volemus habere, imagines eorum certis in locis collocare nos oportebit. Nunc, cujuſmodi locos invenire, et quo pacto reperire, et in locis imagines conſtituere, oporteat, oſtendemus.

XVII. Quemadmodum igitur qui literas ſciunt, poſſunt id, quod dictatum eſt, ſcribere, et recitare quod ſcripſerunt: ita qui μνημονικὰ didicerunt, poſſunt, quæ audierunt, in locis collocare, et ex his memoriter pronuntiare. Loci enim ceræ aut chartæ ſimillimi ſunt; imagines, literis; diſpoſitio et collocatio imaginum, ſcripturæ; pronuntiatio, lectioni. Oportet igitur, ſi volumus multa meminiſſe, multos nobis locos comparare, ut in multis locis multas imagines collocare poſſimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, nequando perturbatione ordinis impediamur, quo ſecius quoto quoque loco libebit, vel a ſuperiore, vel ab inferiore, vel a media parte, imagines ſequi, ut ea, quæ mandata locis erunt, edere et proferre poſſimus.

XVIII. Nam ut, ſi in ordine ſtantes notos complures viderimus, nihil noſtra interſit, utrum a ſummo, an ab imo, an ab medio, nomina eorum dicere incipiamus: item in locis ex ordine collocatis eveniet, ut in quamlibet partem quoto quoque loco libebit, imaginibus commoniti dicere poſſimus

id, quod locis mandaverimus. Quare placet et ex ordine locos comparare; et locos, quos aſſumpſerimus, egregie commeditari oportebit, ut perpetuo nobis hærere poſſint. Nam imagines, ſicut literæ, delentur, ubi nihil illis utimur: loci, tanquam cera, remanere debent. Et, ne forte in numero locorum falli poſſimus, quintum quemque locum placet notari: quod genus, ſi in quinto loco manum auream collocemus, et ſi in decimo aliquem notum, cui prænomen ſit Decimo; deinde facile erit ſimiles notas quinto quoque loco collocare.

XIX. Item commodius eſt in derelicta, quam in celebri, regione locos comparare: propterea quod frequentia et obambulatio hominum conturbat et infirmat imaginum notas; ſolitudo conſervat integras ſimulacrorum figuras. Præterea diſſimiles forma atque natura loci comparandi ſunt, ut diſtincte interlucere poſſint. Nam ſi quis multa intercolumnia ſumpſerit, conturbabitur ſimilitudine locorum, ut ignoret, quid quoque in loco collocarit. Et magnitudine modica, et mediocres locos habere oportet. Nam et præter modum ampli vagas imagines reddunt; et nimis anguſti ſæpe non videntur poſſe capere imaginum collocationem. Tum nec nimis illuſtres, nec vehementer obſcuros, locos haberi oportet, ne aut obcæcentur tenebris imagines, aut ſplendore præfulgeant. Intervalla locorum mediocria eſſe placet, fere paulo plus aut minus pedum tricenûm. Nam ut aſpectus, ita cogitatio, minus valet, ſive nimis procul removeris, ſive vehementer prope admoveris id, quod oportet videri. Sed quanquam facile eſt ei, qui paulo plura exploraverit, quamvis multos, et idoneos locos comparare: tamen ſi quis ad iſta ſatis idoneos invenire ſe non putabit, ipſe ſibi conſtituat, quam volet multos, licebit. Cogitatio enim quamvis regionem poteſt amplecti, et in ea ſitum loci cujuſdam ad ſuum arbitrium fabricari et architectari. Quare licebit, ſi hac prompta copia contenti non erimus, noſmetipſos nobis cogitatione noſtra regionem conſtituere, et idoneorum locorum commodiſſimam diſtinctionem comparare. De locis ſatis dictum eſt: nunc ad imaginum rationem tranſeamus.

XX. Quoniam ergo rerum ſimiles imagines eſſe oportet, et ex omnibus verbis notas nobis ſimilitudines eligere debemus, duplices ſimilitudines eſſe debent; unæ rerum, alteræ verborum. Rerum ſimilitudines exprimuntur, cum ſummatim ipſorum negotiorum imagines comparamus. Verborum ſimilitudines conſtituuntur, cum uniuſcujuſque nominis et vocabuli memoria imagine notatur. Rei totius memoriam ſæpe una nota et imagine ſimplici comprehendemus, hoc modo: Ut, *ſi accuſator dixerit, ab reo hominem veneno necatum; et hereditatis cauſa factum arguerit, et ejus rei multos dixerit teſtes et conſcios eſſe*: ſi hoc primum, ut ad defendendum nobis expeditum ſit, meminiſſe volemus; in primo loco rei totius imaginem conformabimus; ægrotum in lecto cubantem faciemus ipſum illum de quo agetur, ſi formam ejus detinebimus,

Si eum non agnoverimus, aliquem ægrotum non de minimo loco ſumemus, ut cito in mentem venire poſſit, et reum ad lectum ejus adſtituemus, dextra poculum, ſiniſtra tabulas, medico teſticulos arietinos tenentem. Hoc modo et teſtium, et hereditatis, et veneno necati, memoriam habere poterimus. Item deinceps cætera crimina ex ordine in locis ponemus; et, quotieſcumque rem meminiſſe volemus, ſi formarum diſpoſitione et imaginum diligenti notatione utemur, facile ea, quæ volemus, memoria conſequemur.

XXI. Cum verborum ſimilitudines imaginibus exprimere volemus, plus negotii ſuſcipiemus, et magis ingenium noſtrum exercebimus. Id nos hoc modo facere oportebit. *Jam domuitionem reges Atridæ parant.* In loco conſtituere oportet manus ad cælum tollentem Domitium, cum a Regibus Marciis loris cædatur. Hoc erit, *Jam domuitionem reges.* In altero loco Æſopum et Cimbrium ſubornare Iphigeniam, Agamemnonem et Menelaum. Hoc erit, *Atridæ parant.* Hoc modo omnia verba erunt expreſſa. Sed hæc imaginum conformatio tum valet, ſi naturalem memoriam exſuſcitaverimus hac notatione, ut, verſu poſito, ipſi nobiſcum primum tranſeamus bis, aut ter eum verſum; deinde cum imaginibus verba exprimamus. Hoc modo naturæ ſuppeditabit doctrina. Nam utraque altera ſeparata minus erit firma; ita tamen ut multo plus in doctrina atque arte præſidii ſit. Quod docere non gravaremur, ni metueremus, ne, cum ab inſtituto noſtro receſſiſſemus, minus commode ſervaretur hæc dilucida brevitas præceptionis. Nunc, quoniam ſolet accidere, ut imagines partim firmæ et ad monendum idoneæ ſint, partim imbecilles et infirmæ, quæ vix memoriam poſſint excitare: qua de cauſa utrumque fiat, conſiderandum eſt, ut, cognita cauſa, quas vitemus, et quas ſequamur imagines, ſcire poſſimus.

XXII. Docet igitur nos ipſa natura, quid oporteat fieri. Nam ſi quas res in vita videmus parvas, uſitatas, quotidianas, eas meminiſſe non ſolemus; propterea quod nulla niſi nova aut admirabili re commovetur animus. At ſi quid videmus aut audimus egregie turpe aut honeſtum, inuſitatum, magnum, incredibile, ridiculum, id diu meminiſſe conſuevimus. Itemque quas res ante ora videmus, aut audimus, obliviſcimur plerumque; quæ acciderunt in pueritia, meminimus optime ſæpe: nec hoc alia de cauſa poteſt accidere, niſi quod uſitatæ res facile e memoria elabuntur, inſignes et novæ manent diutius. Solis exortus, curſus, occaſus, nemo admiratur, propterea quod quotidie fiunt: at eclipſes ſolis mirantur, quia raro accidunt, et ſolis eclipſes magis mirantur, quam lunæ, quoniam hæ crebriores ſunt. Docet ergo ſe natura vulgari et uſitata re non exſuſcitari; novitate vero et inſigni quodam negotio commoveri. Imitetur igitur ars naturam, et quod ea deſiderat, inveniat; quod oſtendit, ſequatur. Nihil eſt enim, quod aut natura extremum invenerit, aut doctrina

primum: ſed rerum principia ab ingenio profecta ſunt, et exitus diſciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo genere conſtituere oportebit, quod genus manere in memoria diutiſſime poteſt. Id accidet, ſi quam maxime notas ſimilitudines conſtituemus: ſi non mutas, nec vagas, ſed aliquid notum agentes, imagines ponemus: ſi egregiam pulchritudinem, aut unicam turpitudinem, eis attribuemus: ſi aliqua re exornabimus, ut ſi coronis, aut veſte purpurea, quo nobis notatior ſit ſimilitudo: aut ſi qua re deformabimus, ut ſi cruentam, aut cœno oblitam, aut rubrica delibutam, inducemus, quo magis inſignita ſit forma: aut ſi ridiculas res aliquas imaginibus attribuemus. Nam ea res quoque faciet, ut facilius meminiſſe poſſimus. Nam, quas res veras facile meminimus, eaſdem fictas et diligenter notatas meminiſſe non eſt difficile. Sed illud facere oportebit, ut identidem primos quoſque locos imaginum renovandarum cauſa celeriter animo percurramus.

XXIII. Scio, pleroſque Græcos, qui de memoria ſcripſerunt, feciſſe, ut multorum verborum imagines conſcriberent, uti, qui eas ediſcere vellent, paratas haberent, ne quid in quærendo operæ conſumerent. Quorum rationem aliquot de cauſis improbamus: primum, quod in verborum innumerabilium multitudine ridiculum ſit mille verborum imagines comparare. Quantulum enim poterunt hæc valere, cum ex infinita verborum copia, modo aliud, modo aliud, nos verbum meminiſſe oportebit? Deinde cur volumus ab induſtria quemquam removere, ut nequid ipſe quærat, cum illi omnia parata quæſitaque tradamus? Præterea ſimilitudine alia alius magis commovetur. Nam ut ſæpe formam ſi quam ſimilem cuipiam dixerimus eſſe, non omnes habemus aſſenſores, quod alii videtur aliud; ita ſit in imaginibus, ut, quæ nobis diligenter notæ ſint, eæ parum videantur inſignes aliis. Quare ſibi quemque ſuo commodo convenit imagines comparare. Poſtremo præceptoris eſt docere, quemadmodum quæri quidque conveniat, et unum aliquod, aut alterum, non omnia, quæ ejus generis erunt, exempli cauſa ſubjicere, quo res poſſit eſſe dilucidior. Ut cum de prooemiis quærendis diſputamus, rationem damus quærendi, non mille prooemiorum genera conſcribimus; ita arbitramur de imaginibus fieri convenire.

XXIV. Nunc, ne forte verborum memoriam, aut nimis difficilem, aut parum utilem, arbitreris, et ipſarum memoria rerum contentus ſis, quod et utiliores ſint, et plus habeant facilitatis; admonendus es, quare verborum memoriam non improbemus. Nam putamus oportere, eos, qui velint res faciliores ſine labore et moleſtia facile meminiſſe, in rebus difficilioribus eſſe ante exercitatos. Nec nos hanc verborum memoriam inducimus, ut verſus meminiſſe poſſimus, ſed ut hac exercitatione, illa rerum memoria, quæ pertinet ad utilitatem, confirmetur; ut ab hac difficili conſuetudine ſine labore ad illam facilitatem tranſire poſſimus. Sed cum in omni diſci-

plina infirma eſt artis præceptio ſine ſumma aſſiduitate exercitationis, tum vero in *μνημονικοῖς* minimum valet doctrina, niſi induſtria, ſtudio, labore, diligentia, comprobetur. Quam plurimos locos ut habeas, et quam maxime ad præcepta accommodatos, curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie conveniet. Non enim ſicut a cæteris ſtudiis abducimur nonnunquam occupatione, ita ab hac re nos poteſt cauſa deducere aliqua. Nunquam eſt enim, quin aliquid memoriæ tradere velimus, et tum maxime, cum aliquo majore negotio detinemur. Quare cum ſit utile, facile meminiſſe, non te fallit, quod tantopere utile ſit, quanto labore ſit appetendum : quod poteris exiſtimare, utilitate cognita. Pluribus verbis ad eam te hortari non eſt ſententia, ne aut tu noſtro, aut nos tuo ſtudio diffiſi ; aut minus, quam res poſtulat, dixiſſe videamur. De quinta parte rhetoricæ deinceps dicemus : tu primas quaſque partes in animo frequenta, et, quod maxime neceſſe eſt, exercitatione confirma.

RHETORICORUM

AD C. HERENNIUM

LIBER IV.

I. QUONIAM in hoc libro, C. Herenni, de elocutione conſcripſimus, et quibus in rebus opus fuit exemplis uti, noſtris exemplis uſi ſumus; et id fecimus præter conſuetudinem Græcorum, qui de hac re ſcripſerunt; neceſſario faciendum eſt, ut paucis rationem noſtri conſilii demus. Atque hoc nos neceſſitudine facere, non ſtudio, ſatis erit ſigni, quod in ſuperioribus libris nihil neque ante rem, neque præter rem, locuti ſumus. Nunc, ſi pauca, quæ res poſtulat, dixerimus, tibi id, quod reliquum eſt artis, ita, ut inſtituimus, perſolvemus. Sed facilius noſtram rationem intelliges, ſi prius, quid illi dicant, cognoveris. Compluribus de cauſis putant oportere, cum ipſi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, uniuſcujuſque generis ab oratore aut poeta probato ſumptum ponere exemplum. Et primum ſe id modeſtia commotos facere dicunt, propterea quod videatur eſſe oſtentatio quædam, non ſatis habere præcipere de artificio, ſed ipſos etiam videri velle artificioſe gignere exempla: hoc eſt, inquiunt, oſtentare ſe, non oſtendere artem. Quare pudor in primis eſt ad eam rem impedimento, ne nos ſolos probare, nos amare, alios contemnere et deridere, videamur. Etenim cum poſſimus ab Ennio ſumptum, aut a Graccho ponere exemplum, videtur eſſe arrogantia, illa relinquere, et ad ſua devenire. Præterea exempla teſtimoniorum locum obtinent. Id enim, quod admonuerit, et leviter fecerit præceptio, exemplo, ſicut teſtimonio, comprobatur.. Non igitur ridiculus ſit, ſi quis in lite, aut in judicio, domeſticis teſtimoniis pugnet, et ſui ipſius abutatur exemplo? Ut enim teſtimonium, ſic exemplum, rei confirmandæ cauſa ſumitur. Non ergo oportet hoc, niſi a probatiſſimo ſumi, ne, quod aliud confirmare debeat, egeat ipſum confirmationis. Etenim neceſſe eſt aut ſe omnibus anteponant, et ſua maxime

probent; aut negent optima eſſe exempla, quæ a probatiſſimis oratoribus aut poetis ſumpta ſunt. Si ſe omnibus anteponant, intolerabili arrogantia ſunt. Si quos ſibi præponant, et eorum exempla ſuis exemplis non putent præſtare, non poſſunt dicere, quare ſibi illos anteponant.

II. Quid igitur ipſa auctoritas antiquorum? Nam cum res probabiliores, tum hominum ſtudia ad imitandum alacriora reddit: immo erigit omnium cupiditates, et acuit induſtriam, cum ſpes injecta eſt, poſſe imitando, Gracchi, aut Craſſi, conſequi facultatem. Poſtremo, hoc ipſum eſt ſummum artificium, res varias et diſpares in tot poematibus et orationibus ſparſas, et vage disjectas, ita diligenter eligere, ut unumquodque genus exemplorum ſub ſingulos artis locos ſubjicere poſſis. Hoc ſi induſtria ſolum fieri poſſet, tamen eſſemus laudandi, cum talem laborem non fugiſſemus: nunc vero ſine ſummo artificio non poteſt fieri. Quis eſt enim, qui non, cum ſumme teneat artem, poſſit ea, quæ jubeat ars, de tanta et tam diffuſa ſcriptura notare et ſeparare? Cæteri, cum legunt orationes bonas aut poemata, probant oratores et poetas, neque intelligunt, qua re commoti probent: quod ſcire non poſſunt, ubi ſit, nec quid ſit, nec quo modo factum ſit id, quod eos maxime delectet. At is, qui et hæc omnia intelligit, et idonea maxime eligit, et omnia in arte maxime ſcribenda redigit in ſingulas rationes præceptionis, neceſſe eſt ejus rei ſummus artifex ſit. Hoc igitur ipſum maximum artificium eſt, in arte ſua poſſe et alienis exemplis uti. Hæc illi cum dicunt, magis nos auctoritate ſua commovent, quam veritate diſputationis. Illud enim veremur, ne cui ſatis ſit ad contrariam rationem probandam, quod ab ea parte ſteterint ii, qui et inventores hujus artificii fuerunt, et vetuſtate jam ſatis omnibus probati ſunt. Quod ſi, illorum auctoritate remota, res omnes volent cum re comparare, intelligent, non omnia eſſe concedenda antiquitati.

III. Primum igitur, quod ab eis de modeſtia dicitur, videamus, ne nimium pueriliter proferatur. Nam ſi tacere et nihil ſcribere modeſtia eſt, cur quicquam ſcribunt aut loquuntur? Sin aliquid ſuum ſcribunt; cur, quo ſecius omnia ſcribant, impediuntur modeſtia? Quaſi ſi quis ad Olympiacum venerit curſum, et ſteterit, ut mittatur, impudenteſque illos dicat eſſe, qui currere cœperint, ipſe intra carceres ſtet, et narret aliis, quomodo Ladas aut Bojus cum Sicyoniis curſitarint. Sic iſti, cum in artis curriculum deſcenderunt, illos, qui in eo, quod eſt artificii, elaborent, aiunt facere immodeſte; ipſi aliquem antiquum oratorem, aut poetam laudant, aut ſcripturam, ſic ut in ſtadium artis rhetoricæ prodire non audeant. Non auſim dicere, ſed tamen vereor, ne qua in re laudem modeſtiæ venentur, in ea ipſa re ſint impudentes. Quid enim tibi vis? aliquis inquiet. Artem tuam ſcribis: gignis nobis novas præceptiones: eas ipſe confirmare non potes: ab aliis exempla ſumis. Vide ne facias impudenter, qui tuo nomini velis ex

aliorum laboribus libare laudem. Nam ſi eorum volumina prehenderint antiqui oratores et poetæ, et ſuum quiſque de libris ſuſtulerit; nihil iſtis, quod ſuum velint, relinquetur. At exempla, quoniam teſtimoniorum ſimilia ſunt, item convenit, ut teſtimonia, ab hominibus probatiſſimis ſumi. Primum omnium exempla ponuntur hîc non confirmandi, neque teſtificandi cauſa, ſed demonſtrandi. Non enim cum dicimus eſſe exornationem, quæ, verbi cauſa, conſtet ex ſimiliter deſinentibus verbis, et ponimus hoc exemplum a Craſſo, *quibus poſſumus et debemus*, non teſtimonium collocamus, ſed exemplum. Hoc igitur intereſt inter exemplum et teſtimonium: Exemplo demonſtratur id, quod dicimus, cujuſmodi ſit: Teſtimonio, eſſe illud ita, ut nos dicimus, confirmatur. Præterea oportet teſtimonium cum re convenire: aliter enim rem non poteſt confirmare. At id, quod illi faciunt, cum re non convenit. Quid ita? quia pollicentur artem ſe ſcribere, et exempla proferunt ab iis plerumque, qui artem neſcierunt. Tum quis eſt, qui poſſit id, quod de arte ſcripſerit, comprobare, niſi aliquid ſcribat ex arte? Contraque faciunt, quam polliceri videntur. Nam cum ſcribere artem inſtituunt, videntur dicere ſe excogitaſſe, quod alios docerent; cum vero ſcribunt, oſtendunt nobis, quid alii excogitarint.

IV. Ad hoc ipſum difficile eſt, inquiunt, eligere de multis. Quid dicitis difficile? utrum laborioſum, an artificioſum? Si laborioſum, non ſtatim præclarum. Sunt enim multa laborioſa, quæ ſi faciatis, non continuo gloriemini: niſi forte etiam, ſi veſtra manu fabulas aut orationes totas tranſcripſiſſetis, glorioſum putaretis. Sin autem iſtud artificium egregium dicitis; videte, ne inſueti rerum majorum videamini, ſi vos parva res, ſicuti magna, delectat. Nam iſto modo eligere rudis quidem nemo poteſt, ſed ſine ſummo artificio multi. Quiſquis enim audierit de arte paulo plus, in elocutione præſertim, omnia videre poterit, quæ ex arte dicuntur; facere nemo poterit, niſi eruditus. Ita ut, ſi de tragœdiis Ennii velis ſententias eligere, aut de Pacuvianis periodos, quia plane rudis id facere nemo poterit, cum feceris, te literatiſſimum putes, ineptus ſis; propterea quod id facile faciat quivis mediocriter literatus: item ſi, cum ex orationibus aut poematis elegeris exempla, quæ certis ſignis artificii notata ſunt, quia rudis id nemo facere poſſit, artificioſiſſime te feciſſe putes, erres; propterea quod iſto ſigno videmus te nonnihil ejus ſcire; aliis ſignis multa ſcire intelligimus. Quod ſi artificioſum eſt intelligere quæ ſunt ex arte ſcripta, multo eſt artificioſius, ipſum ſcribere ex arte. Qui enim ſcribit artificioſe, ab aliis commode ſcripta facile intelligere poterit: qui eliget facile, non continuo ipſe commode ſcribit. Et, ſi eſt maxime artificioſum; alio tempore utantur ea facultate, non tum, cum parere ipſi, et gignere, et proferre, debent. Poſtremo, in eo vim artificii conſumant, ut ipſi ab aliis potius eligendi, quam aliorum boni electores,

exiſtimentur. Contra ea, quæ ab iis dicuntur, qui dicunt alienis ſe exemplis uti oportere, ſatis eſt dictum. Nunc, quæ ſeparatim dici poſſunt, conſideremus.

V. Dicimus ergo, eos omnes, ideo quod alienis utantur, peccare, tum etiam magis delinquere, quod a multis exempla ſumant. Sed de eo, quod poſtea diximus, ante videamus. Si concederem, aliena oportere aſſumere exempla, vincerem unius oportere: primum, quod contra hoc nulla ſtaret eorum ratio. Liceret enim eligerent, et probarent quemlibet, qui ſibi in omnes res ſuppeditaret exempla, vel poetam, vel oratorem, cujus auctoritate niterentur. Deinde intereſt magni ejus, qui diſcere vult, utrum unum omnia, an omnia neminem, ſed aliud alium, putet conſequi poſſe. Si enim putabit poſſe omnia penes unum conſiſtere, ipſe quoque ad omnium nitetur facultatem. Sin id deſperabit, in paucis ſe exercebit: ipſis enim contentus erit. Nec mirum, cum ipſe præceptor artis omnia penes unum reperire non potuerit. Allatis igitur exemplis a Catone, a Gracchis, a Lælio, a Scipione, Galba, Porcina, Craſſo, Antonio, cæteriſque; item ſumptis aliis a poetis, et hiſtoriarum ſcriptoribus, neceſſe erit, eum, qui diſcet, ab omnibus putare omnia, ab uno pauca vix potuiſſe ſumi. Quare ſi unius alicujus eſſe ſimilem ſatis habebit, omnia, quæ omnes habuerint, ſolum habere ſe poſſe diffidet. Ergo inutile eſt ei, qui diſcere vult, non putare unum poſſe omnia. Igitur nemo in hanc incidet opinionem, ſi ab uno exempla ſumpſiſſent. Nunc hoc ſigni eſt, ipſos artis ſcriptores non putaſſe unum potuiſſe in omnibus elocutionis partibus enitere, quoniam neque ſua protulerunt, neque unius alicujus, aut denique duorum, ſed ab omnibus oratoribus et poetis exempla ſumpſerunt. Deinde, ſi quis velit artem demonſtrare nihil prodeſſe ad diſcendum, non male utatur hoc adjumento, quod unus omnes artis partes conſequi nemo potuerit. Quod igitur juvat eorum rationem, qui omnino improbent artem, id non ridiculum eſt, ipſum ſcriptorem artis ſuo judicio comprobare? Ergo ab uno ſumenda fuiſſe docuimus exempla, ſi ſemper aliunde ſumerentur.

VI. Nunc omnino aliunde ſic intelligemus ſumenda non fuiſſe. Primum omnium, quod ab artis ſcriptore affertur exemplum, de ejus artificio debet eſſe, non ut ſi quis purpuram aut aliud quippiam vendens, dicat, Sume a me, ſed hujus exemplum aliunde rogabo, tibique oſtendam. Si merces ipſi qui venditant, aliunde exemplum quæritent aliud mercis; ut ſi acervos ſe dicant tritici habere, et eorum exemplum pugno non habeant, quod oſtendant: ſi Triptolemus, cum hominibus ſemen largiretur, ipſe ab aliis id hominibus mutuaretur: aut ſi Prometheus, cum mortalibus ignem dividere vellet, ipſe a vicinis cum teſta ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculus videretur? Iſti magiſtri, omnium dicendi præceptores, non videntur ſibi ridicule facere, cum id, quod aliis pollicentur, ab aliis quærunt. Si, qui ſe

fontes maximos, penitus abſconditos, aperuiſſe dicat, et hoc, ſitiens quam maxime, loquatur, neque habeat quî ſitim ſedet, non rideatur? Iſti cum non modo dominos ſe fontium, ſed ſe ipſos fontes, eſſe dicant, et omnium rigare debeant ingenia, non putant fore ridiculum, ſi, cum id polliceantur aliis, areſcant ipſi ſiccitate. Chares a Lyſippo ſtatuas facere non iſto modo didicit, ut Lyſippus caput oſtenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: ſed omnia coram magiſtrum facientem videbat, cæterorum opera vel ſua ſponte conſiderare poterat.

VII. Iſti credunt, eos, qui hæc velint diſcere, alia ratione doceri poſſe commodius. Præterea ne poſſunt quidem ea, quæ ſumuntur ab aliis exempla, tam eſſe accommodata ad artem, quam propria; propterea quod in dicendo leviter unuſquiſque locus plerumque tangitur, ne ars appareat. In præcipiendo expreſſe conſcripta ponere oportet exempla, ut in artis formam convenire poſſint: et poſt in dicendo, ne poſſit ars eminere et ab omnibus videri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam ut magis ars cognoſcatur, ſuis exemplis melius eſt uti. Poſtremo hæc quoque res nos duxit ad hanc rationem, quod nomina rerum Græca, quæ convertimus, ea remota ſunt a conſuetudine, quæ enim res apud noſtros non erant, earum rerum nomina non poterant eſſe uſitata. Ergo hæc aſperiora primo videantur neceſſe eſt, idque fiet rei, non noſtra, difficultate. Reliquum ſcripturæ conſumetur in exemplis. Hæc aliena ſi poſuiſſemus, factum eſſet, ut, quod commodius eſſet in hoc libro, id noſtrum non eſſet; quod aſperius et inuſitatum, id proprie nobis attribueretur. Ergo hanc quoque incommoditatem fugimus. His de cauſis, cum artis inventionem Græcorum probaſſemus, exemplorum rationem ſecuti non ſumus. Nunc tempus poſtulat, ut ad elocutionis præcepta tranſeamus. Bipertita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primum dicemus, quibus in generibus ſemper omnis oratoria elocutio debeat eſſe. Deinde oſtendemus, quas res ſemper habere debeat.

VIII. Sunt igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non vitioſa conſumitur; unam gravem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam, vocamus. Gravis eſt, quæ conſtat ex verborum gravium lævi et ornata conſtructione. Mediocris eſt, quæ conſtat ex humiliore, neque tamen ex infima et pervulgatiſſima verborum dignitate. Attenuata eſt, quæ demiſſa eſt uſque ad uſitatiſſimam puri ſermonis conſuetudinem. In gravi figura conſumetur oratio, ſi quæ cujuſque rei poterunt ornatiſſima verba reperiri, ſive propria, ſive tranſlata, ſive extranea, ad unamquamque rem accommodabuntur: et, ſi graves ſententiæ, quæ in amplificatione et commiſeratione tractantur, eligentur: et, ſi exornationes ſententiarum, aut verborum, quæ gravitatem habebunt, de quibus poſt dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum: *Nam quis eſt veſtrum, Judices, qui ſatis idoneam poſſit in*

eum pœnam excogitare, qui prodere hoſtibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc ſcelere comparari, quod huic maleficio dignum ſupplicium poteſt inveniri? In iis, qui violaſſent ingenuum, matrem familias conſtupraſſent, pulſaſſent aliquem, aut poſtremo necaſſent, maxima ſupplicia majores noſtri conſumpſerunt: huic truculentiſſimo ac nefario facinori ſingularem pœnam non reliquerunt. Atque in aliis maleficiis ad ſingulos, aut ad paucos, ex alieno peccato injuria pervenit; hujus ſceleris qui ſunt affines, uno conſilio univerſis civibus atrociſſimas calamitates machinantur. O feros animos! O crudeles cogitationes! O derelictos homines ab humanitate! quid agere auſi ſunt, aut cogitare potuerunt? quo pacto hoſtes, revulſis majorum ſepulcris, dejectis mœnibus, ovantes irruerent in civitatem: quo modo deûm templis ſpoliatis, optimatibus trucidatis, aliis arreptis in ſervitutem, matribusfamilias et ingenuis ſub hoſtilem libidinem ſubjectis, urbs acerbiſſimo concidat incendio conflagrata: qui ſe non putant, id, quod voluerint, ad exitum perduxiſſe, niſi ſanctiſſimæ patriæ miſerandum ſcelerati viderint cinerem. Nequeo verbis conſequi, Judices, indignitatem rei: ſed negligentius id fero, quia vos mei non indigetis. Veſter enim vos animus amantiſſimus reipublicæ facile edocet, ut eum, qui fortunas omnium voluerit prodere, præcipitem perturbetis ex ea civitate, quam ipſe ſpurciſſimorum hoſtium dominatu nefario voluerit obruere.

IX. In mediocri figura verſabitur oratio, ſi hæc, ut ante dixi, aliquantulum demiſerimus, neque tamen ad infimum deſcenderimus, ſic: *Quibuſcum bellum gerimus, Judices, videtis; cum ſociis, qui pro nobis pugnare, et imperium noſtrum nobiſcum ſimul virtute et induſtria conſervare ſoliti ſunt. Hi cum ſe, et opes ſuas, et copiam neceſſariorum, norunt; tum vero nihilominus propter propinquitatem, et omnium rerum ſocietatem, quid in omnibus rebus populus Romanus poſſet, ſcire et æſtimare poterant. Hi, cum deliberaſſent nobiſcum bellum gerere, quæſo, quæ res erat, qua freti bellum ſuſcipere conarentur, cum multo maximam ſociorum partem in officio manere intelligerent? cum ſibi non multitudinem militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam, præſto eſſe viderent? non denique ullam rem, quæ pertineat ad bellum adminiſtrandum? Si cum finitimis de finibus bellum gererent; ſi totum certamen in uno prœlio poſitum putarent: tamen omnibus rebus inſtructiores ac paratiores venirent; nedum illud imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes, partim vi, partim voluntate, conſenſerunt, cum aut armis, aut liberalitate, a populo Romano ſuperati eſſent, ad ſe transferre tantulis viribus conarentur. Quæret aliquis. Quid Fregellani, non ſua ſponte conati ſunt? Eo quidem minus iſti facile conarentur, quo, illi quemadmodum deſciſſent, videbant. Nam rerum imperiti, qui uniuſcujuſque rei de rebus ante geſtis exempla petere non poſſunt, ii per imprudentiam facillime deducuntur in fraudem. At ii, qui ſciunt, quid aliis acciderit, facile ex aliorum eventu, ſuis rationibus poſſunt providere. Nulla igitur re inducti, nulla ſpe freti, arma ſuſtulerunt? Quis hoc credat, tantam amentiam quemquam tenuiſſe, ut imperium populi Romani tentare auderet,*

nullis copiis fretus? Ergo aliquid fuiſſe neceſſe eſt. Quid aliud, niſi id, quod dico, poteſt eſſe?

X. In attenuato figuræ genere, quod ad infimum et quotidianum ſermonem demiſſum eſt, hoc erit exemplum. *Nam, ut forte hic in balneas venit, cœpit, poſtquam perfuſus eſt, defricari. Deinde, ubi viſum eſt, ut in alveum deſcenderet, ecce ibi iſte de tranſverſo, Heus, inquit, adoleſcens, pueri tui modo me pulſaverunt; ſatisfacias oportet. Hic, qui id ætatis ab ignoto præter conſuetudinem appellatus eſſet, erubuit. Iſte clarius eadem et alia dicere cœpit. Hic vix tandem inquit, Sine me conſiderare. Tum vero iſte cœpit clamare voce iſta, quæ vel facile cuivis rubores elicere poſſet: Ita petulans es, atque acer, ut ne ad ſolarium quidem idoneus, ut mihi videtur, ſed pone ſcenam, et in ejuſmodi locis exercitatus ſis. Conturbatus eſt adoleſcens; nec mirum, cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas verſarentur, imperito ejuſmodi conviciorum. Ubi enim iſte vidiſſet ſcurram exhauſto rubore, qui ſe putaret nihil habere, quod de exiſtimatione perderet, ut omnia ſine famæ detrimento facere poſſet?* Igitur genera figurarum ex ipſis exemplis intelligi poterunt. Erit enim et attenuata verborum conſtructio quædam, et item alia in gravitate, alia poſita in mediocritate. Eſt autem cavendum, ne, dum hæc genera conſectamur, in finitima et propinqua vitia veniamus. Nam gravi figuræ, quæ laudanda eſt, propinqua eſt ea, quæ fugienda eſt, quæ recte videbitur appellari, ſi ſufflata nominabitur. Nam ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur ſæpe; ita gravis oratio ſæpe imperitis videtur ea, quæ turget et inflata eſt, cum aut novis, aut priſcis verbis, aut duriter aliunde tranſlatis, aut gravioribus, quam res poſtulat, aliquid dicitur, hoc modo: *Nam qui perduellionibus venditat patriam, non ſatis ſupplicii dederit, ſi præceps in Neptunias depultus erit lacunas. Pœnitet igitur iſtum, qui montes belli fabricatus eſt, campos ſuſtulit pacis.* In hoc genus plerique cum declinaſſent, et ab eo, quo profecti ſunt, aberraverunt, et ſpecie gravitatis falluntur, nec proſpicere poſſunt orationis tumorem.

XI. Qui in mediocre genus orationis profecti ſunt, ſi pervenire eo non poterunt, errantes perveniunt ad confine genus ejus generis, quod appellamus fluctuans et diſſolutum; eo quod ſine nervis et articulis fluctuat huc et illuc, nec poteſt confirmate neque viriliter ſeſe expedire. Id eſt hujuſmodi: *Socii noſtri cum belligerare nobiſcum vellent, profecto ratiocinati eſſent etiam atque etiam, quid poſſent facere, ſi quidem ſua ſponte facerent, et non haberent hîc adjutores multos, et malos homines et audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt agere.* Non poteſt hujuſmodi ſermo tenere attentum auditorem. Diffluit enim totus, neque quicquam comprehendens perfectis verbis amplectitur. Qui non poſſunt in illa facetiſſima verborum attenuatione commode verſari, veniunt ad aridum et exſangue genus orationis, quod non alienum eſt exile nominari, cujuſmodi eſt hoc: *Nam iſtic ille ad balneas acceſſit; ad hunc poſtea dicit, hic tuus ſervus me pulſavit. Poſtea dicit*

hic illi, conſiderabo. Poſt ille huic convicium fecit, et magis magiſque præſentibus multis clamavit. Frivolus hic quidem jam et illiberalis eſt ſermo. Non enim adeptus eſt id, quod habet attenuata figura, puris verbis et electis compoſitam orationem. Omne genus orationis, et grave, et mediocre, et attenuatum, dignitate afficiunt exornationes, de quibus poſt loquemur: quæ ſi raræ diſponentur, diſtinctam, ſicuti coloribus; ſi crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut gravem mediocris, mediocrem excipiat attenuata. Deinde identidem commutentur, ut facile ſatietas varietate vitetur.

XII. Quoniam, quibus in generibus elocutio verſari debeat, dictum eſt, videamus nunc, quas res debeat habere elocutio commoda et perfecta. Quæ maxime admodum oratori accommodata eſt, tres res in ſe debet habere, elegantiam, compoſitionem, dignitatem. Elegantia eſt, quæ facit, ut unumquidque pure et aperte dici videatur. Hæc diſtribuitur in latinitatem et explanationem. Latinitas eſt, quæ ſermonem purum conſervat, ab omni vitio remotum. Vitia in ſermone, quo minus is latinus ſit, duo poſſunt eſſe; ſolœciſmus, et barbariſmus. Solœciſmus eſt, cum verbis pluribus conſequens verbum ſuperiori non accommodatur. Barbariſmus eſt, cum verbum aliquod vitioſe effertur. Hæc qua ratione vitare poſſimus, in arte Grammatica dilucide diſcemus. Explanatio eſt, quæ reddit apertam et dilucidam orationem. Ea comparatur duabus rebus, uſitatis verbis, et propriis. Uſitata ſunt ea, quæ verſantur in ſermone et conſuetudine quotidiana. Propria, quæ ejus rei verba ſunt, aut eſſe poſſunt, qua de loquemur. Compoſitio eſt verborum conſtructio, quæ facit omnes partes orationis æquabiliter perpolitas. Ea conſervabitur, ſi fugiemus crebras vocalium concurſiones, quæ vaſtam atque hiantem orationem reddunt, ut hoc eſt: *Baccæ æneæ amœniſſimæ impendebant.* Et ſi vitabimus ejuſdem literæ nimiam aſſiduitatem: cui vitio verſus hic erit exemplo. Nam hîc nihil prohibet in vitiis, alienis exemplis uti. *O Tite, tute, Tati, tibi tanta, tyranne, tuliſti.* Et hic ejuſdem poetæ: *Quidquam quiſquam cuiquam quod conveniat*, neget. Et, ſi ejuſdem verbi aſſiduitatem nimiam fugiemus. Ea eſt hujuſmodi: *Nam cujus rationis ratio non extet, ei rationi ratio non eſt fidem habere.* Et, ſi non utemur continenter ſimiliter cadentibus verbis, hoc modo: *Flentes, plorantes, lacrymantes, obteſtantes.* Et, ſi verborum transjectionem vitabimus, niſi quæ erit concinna, qua de re poſterius loquemur, quo in vitio eſt Lucilius aſſiduus, ut hoc eſt in priore libro: *Has res ad te ſcriptas, Luci, miſimus, Æli.* Item fugere oportet longam verborum continuationem, quæ et auditoris aures, et oratoris ſpiritum, lædit. His vitiis in compoſitione vitatis, reliquum operis conſumendum eſt in dignitate.

XIII. Dignitas eſt, quæ reddit ornatam orationem varietate diſtinguens. Hæc in verborum et

ſententiarum exornationem dividitur. Verborum exornatio eſt, quæ ipſius ſermonis inſignita continetur perpolitione. Sententiarum exornatio eſt, quæ non in verbis, ſed in ipſis rebus, quandam habet dignitatem. Repetitio eſt, cum continenter ab uno atque eodem verbo in rebus ſimilibus et diverſis principia ſumuntur, hoc modo: *Vobis iſtud attribuendum eſt, vobis gratia habenda, vobis res iſta erit honori.* Item, *Scipio Numantiam ſuſtulit, Scipio Carthaginem delevit, Scipio pacem peperit, Scipio civitatem ſervavit.* Item, *Tu in forum prodire, tu lucem conſpicere, tu in horum conſpectum venire, conaris? audes verbum facere? audes quicquam ab iſtis petere? audes ſupplicium deprecari? Quid eſt, quod poſſis defendere? quid eſt, quod audeas poſtulare? quid eſt, quod tibi putes concedi oportere? Non jusjurandum reliquiſti? non amicos prodidiſti? non parenti manus intuliſti? non denique in omni dedecore volutatus es?* Hæc exornatio, cum multum venuſtatis habet, tum gravitatis et acrimoniæ plurimum. Quare videtur eſſe adhibenda et ad ornandam, et ad augendam orationem. Converſio eſt, per quam non, ut ante, primum repetimus verbum, ſed ad poſtremum continenter revertimur, hoc modo. *Pœnos populus Romanus juſtitia vicit, armis vicit, liberalitate vicit.* Item, *ex quo tempore concordia de civitate ſublata eſt, libertas ſublata eſt, fides ſublata eſt, amicitia ſublata eſt, reſpublica ſublata eſt.* Item, *C. Lælius homo navus erat, ingenioſus erat, doctus erat, bonis viris et ſtudioſis amicus erat. Ergo in civitate primus erat.* Item, *Nam cum iſtos, ut abſolvant te, rogas: ut pejerent, rogas: ut exiſtimationem negligant, rogas: ut leges populi Romani tuæ libidini largiantur, rogas.*

XIV. Complexio eſt, quæ utramque complectitur exornationem, et hanc, et quam ante expoſuimus, ut et repetatur idem primum verbum ſæpius, et crebro ad idem poſtremum revertamur, hoc modo: *Qui ſunt, qui fœdera ſæpe ruperunt? Carthaginenſes. Qui ſunt, qui crudele bellum in Italia geſſerunt? Carthaginenſes. Qui ſunt, qui Italiam deformaverunt? Carthaginenſes. Qui ſunt, qui ſibi poſtulant ignoſci? Carthaginenſes. Videte ergo, quid conveniat eos impetrare.* Item, *Quem ſenatus damnarit, quem populus Romanus damnarit, quem omnium exiſtimatio damnarit, eum vos ſententiis veſtris abſolvetis?* Traductio eſt, quæ facit, ut cum idem verbum crebrius ponatur, non modo non offendat animum, ſed etiam concinniorem orationem reddat, hoc pacto: *Qui nihil habet in vita jucundius vita, is cum virtute vitam non poteſt colere.* Item, *Eum tu hominem appellas, qui ſi fuiſſet homo, numquam tam crudeliter vitam hominis petiiſſet. At erat inimicus. Ergo inimicum ſic ulciſci voluit, ut ipſe ſibi reperiretur inimicus?* Item, *Divitias ſine divitum eſſe: tu vero virtutem præfer divitiis. Nam ſi voles divitias cum virtute comparare, vix ſatis idoneæ tibi videbuntur divitiæ, quæ virtutis pediſſequæ ſint.* Ex eodem genere exornationis eſt, cum idem verbum modo ponitur in hac, modo in altera re, hoc modo: *Cur eam rem tam ſtudioſe curas, quæ multas tibi dabit curas?* Item, *Amari jucundum ſit, ſi curetur, ne quid inſit*

amari. Item, *Veniam ad vos, ſi mihi ſenatus det veniam.* In his quatuor generibus exornationum, quæ adhuc propoſitæ ſunt, non inopia verborum fit, ut ad idem verbum redeatur ſæpius; ſed ineſt feſtivitas quædam, quæ facilius auribus dijudicari, quam verbis demonſtrari, poteſt.

XV. Contentio eſt, cum ex contrariis verbis aut rebus oratio conficitur, hoc pacto: *Habet aſſentatio jucunda principia, eadem exitus amariſſimos affert.* Item, *Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem, præbes.* Item, *In otio tumultuaris, in tumultu ſolus es otioſus. In re frigidiſſima cales, in ferventiſſima friges. Tacito cum opus eſt, clamas: ubi loqui convenit, obmuteſcis. Ades? abeſſe vis: abes? reverti cupis. In pace bellum quæritas: in bello pacem deſideras. In concione de virtute loqueris, in prælio præ ignavia tubæ ſonitum perferre non potes.* Hoc genere ſi diſtinguemus orationem, et ornati et graves poterimus eſſe. Exclamatio eſt, quæ conficit ſignificationem doloris, aut indignationis alicujus, per hominis, aut urbis, aut loci, aut rei cujuſpiam, compellationem, hoc modo: *Te nunc alloquor, Africane, cujus mortui quoque nomen ſplendori ac decori eſt civitati. Tui clariſſimi nepotes ſuo ſanguine aluerunt inimicorum crudelitatem.* Item, *O perfidioſæ Fregellæ, quam facile ſcelere veſtro contabuiſtis! ut, cujus nitor urbis Italiam nuper illuſtravit, ejus nunc vix fundamentorum reliquiæ maneant.* Item, *Bonorum inſidiatores latrocinio vitam innocentiſſimi cujuſque petiſtis: tantamne ex iniquitate judiciorum veſtris calumniis aſſumitis facultatem?* Hac exclamatione ſi loco utemur, et raro, et cum rei magnitudo poſtulare videbitur, ad quam volemus indignationem animum auditoris adducemus. Interrogatio non omnis gravis eſt, neque concinna, ſed hæc, quæ, cum enumerata ſunt ea, quæ obſunt cauſæ adverſariorum, confirmat ſuperiorem orationem, hoc pacto: *Cum igitur hæc omnia faceres, diceres, adminiſtrares, utrum animos ſociorum ab republica removebas et alienabas, an non?* Et, *utrum aliquem exornari oportuit, qui iſta prohiberet, ac fieri non ſineret, an non?*

XVI. Ratiocinatio eſt, per quam ipſi a nobis rationem poſcimus, quare quidque dicamus, et crebro noſmet a nobis petimus uniuſcujuſque propoſitionis explanationem. Ea eſt hujuſmodi. *Majores noſtri ſiquam unius peccati mulierem damnabant, ſimplici judicio multorum maleficiorum convictam putabant: quo pacto? quoniam, quam impudicam judicarant, eam veneficii quoque damnatam exiſtimabant. Quid ita? quia neceſſe eſt, eam, quæ ſuum corpus addixerit turpiſſimæ cupiditati, timere permultos. Quos iſtos? virum, parentes, cæteros, ad quos videt ſui dedecoris infamiam pertinere. Quid poſtea? quos tantopere timeat, eos neceſſe eſt, ut, quoquo modo poſſit, veneficio petat. Cur? quia nulla poteſt honeſta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconſideratam. Quid veneficii damnatam? quid? putabant impudicam quoque neceſſario. Quare? quia nulla facilius ad id maleficium cauſa, quam turpis amor et intemperans libido commovere potuit: cum, cujus animus*

mulieris eſſet corruptus, ejus corpus caſtum eſſe non putaverunt. Quid in viris? idemne hoc obſervabant? minime. Quid ita? quia viros ad unumquodque maleficium ſingulæ cupiditates impellunt: mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit. Item, *Bene majores noſtri hoc comparaverunt, ut neminem regem, quem armis cepiſſent, vita privarent. Quid ita? quia, quam nobis facultatem fortuna dediſſet, iniquum erat in eorum ſupplicio conſumere, quos eadem fortuna paulo ante in ampliſſimo ſtatu collocarat. Quid quod exercitum contra duxit? deſino meminiſſe. Quid ita? quia viri fortis eſt, qui de victoria contendant, eos hoſtes putare; qui victi ſunt, eos homines judicare, ut poſſit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille, ſi viciſſet, num idem feciſſet? non profecto tam ſapiens fuiſſet. Quid igitur ei parcis? quia talem ſtultitiam contemnere, non imitari, conſuevi.* Hæc exornatio ad ſermonem vehementer accommodata eſt, et animum auditoris retinet attentum, tum venuſtate ſermonis, tum rationum expectatione.

XVII. Sententia eſt oratio ſumpta de vita, quæ aut quid ſit, aut quid eſſe oporteat in vita, breviter oſtendit, hoc modo: *Difficile eſt primum virtutes revereri, qui ſemper ſecunda fortuna ſit uſus.* Item, *Liber is eſt exiſtimandus, qui nulli turpitudini ſervit.* Item, *Egens æque eſt is, qui non ſatis habet, et is, cui nihil ſatis poteſt eſſe.* Item, *Optima vivendi ratio eſt eligenda: eam jucundam conſuetudo reddet.* Hujuſmodi ſententiæ ſimplices non ſunt improbandæ, propterea quod habet brevis expoſitio, ſi rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandum eſt genus ſententiæ, quod confirmatur ſubjectione rationis, hoc modo: *Omnes bene vivendi rationes in virtute ſunt collocandæ, propterea quod ſola virtus in ſua poteſtate eſt; omnia præter eam ſubjecta ſunt fortunæ dominationi.* Item, *Qui fortunis alicujus inducti amicitiam ejus ſecuti ſunt, hi, ſimul ac fortuna dilapſa eſt, devolant omnes. Cum enim receſſit ea res, quæ fuit conſuetudinis cauſa, nihil ſupereſt, quare poſſint in amicitia retineri.* Sunt item ſententiæ, quæ dupliciter efferuntur ſine ratione, et cum ratione. Hoc modo ſine ratione: *Errant, qui in proſperis rebus omnes impetus fortunæ ſe putant fugiſſe. Sapienter cogitant, qui temporibus ſecundis caſus adverſos reformidant.* Cum ratione, hoc pacto: *Qui adoleſcentium peccatis ignoſci putant oportere, falluntur, propterea quod ætas illa non eſt impedimento bonis ſtudiis. At hi ſapienter faciunt, qui adoleſcentes maxime caſtigant, ut, quibus virtutibus omnem vitam tueri poſſunt, eas in ætate maturiſſima velint comparare.* Sententias interponi raro convenit, ut rei actores, non vivendi præceptores, eſſe videamur. Cum ita interponentur, multum afferent ornamenti. Nam neceſſe eſt animo eam comprobet tacitus auditor, cum ad cauſam videat accommodari rem certam, ex vita et moribus ſumptam.

XVIII. Contrarium idem fere eſt, quod contentio. Contrarium eſt, quod ex rebus diverſis duabus, alteram breviter et facile confirmat, hoc pacto: *Nam, qui ſuis rationibus inimicus fuerit ſemper, eum*

quomodo alienis rebus amicum fore ſperes? Et item, *Nam, quem in amicitia perfidioſum cognoveris, eum quare putes inimicitias cum fide habere poſſe?* Et, *Qui privatus intolerabili ſuperbia fuerit, eum commodum et ſui cognoſcentem videre in poteſtate, quis ſperet?* Et, *Qui in ſermonibus et conventu amicorum verum dixerit numquam, eum ſibi in concionibus credis a mendacio temperaturum?* Item, *Quos ex collibus dejecimus, cum iis in campo metuimus dimicare? Qui cum plures erant, paucis nobis exæquari non poterant; hi poſtquam pauciores ſunt, metuimus, ne ſint ſuperiores?* Hoc exornationis genus brevibus et continuatis verbis perfectum eſſe debet, et cum commodum eſt auditu, propter brevem et abſolutam concluſionem; tum vero vehementer, id, quod opus eſt oratori, comprobat contraria re, et ex eo, quod dubium non eſt, expedit illud, quod dubium eſt, ut aut dilui non poſſit, aut multo difficillime poſſit.

XIX. Membrum orationis appellatur res breviter abſoluta ſine totius ſententiæ demonſtratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo: *Et inimico proderas.* Id eſt unum, quod appellatur membrum: deinde hoc excipiatur oportet ab altero; *Et amicum lædebas.* Ex duobus membris hæc exornatio poteſt conſtare: ſed commodiſſima et abſolutiſſima eſt, quæ ex tribus conſtat, hoc pacto: *Et inimico proderas, et amicum lædebas, et tibi ipſi non conſulebas.* Item, *Nec reipublicæ conſuluiſti, nec amicis profuiſti, nec inimicis reſtitiſti.* Articulus dicitur, cum ſingula verba intervallis diſtinguuntur cæſa oratione, hoc modo: *Acrimonia, voce, vultu, adverſarios perterruiſti.* Item, *Inimicos invidia, injuriis, potentia, perfidia, ſuſtuliſti.* Inter hujus generis et illius ſuperioris vehementiam hoc intereſt, quod illud tardius et rarius venit, hoc crebrius et celerius pervenit. Itaque in illo genere, ex remotione brachii et contortione dexteræ gladius ad corpus afferri; in hoc autem, crebro et celeri vulnere corpus conſauciari videtur. Continuatio eſt denſa et continens frequentatio verborum cum abſolutione ſententiarum. Ea utemur commodiſſime tripertito; in ſententia, in contrario, in concluſione. In ſententia, hoc pacto: *Ei non multum poteſt obeſſe fortuna, qui ſibi firmius in virtute, quam in caſu, præſidium collocavit.* In contrario, hoc modo: *Nam ſi quis ſpei non multum collocarit in caſu, quid eſt, quod ei magnopere caſus obeſſe poſſit?* In concluſione, hoc pacto: *Quod ſi in eos plurimum fortuna poteſt, qui ſuas rationes omnes in caſum contulerunt; non ſunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem.* In his tribus generibus ad continuationis vim adeo frequentatio eſt neceſſaria, ut infirma facultas oratoris videatur, niſi ſententiam, et contrarium, et concluſionem, frequentibus efferat verbis. Sed et alias quoque nonnunquam non alienum eſt, tametſi neceſſe non eſt, eloqui res aliquas per hujuſcemodi continuationes.

XX. Compar appellatur, quod habet in ſe membra orationis, de quibus ante diximus, quæ conſtant ex pari fere numero ſyllabarum.

Hoc non de enumeratione noſtra fiet: (nam id quidem puerile eſt) ſed tantum affert uſus et exercitatio facultatis, ut animi quodam ſenſu par membrum ſuperiori referre poſſimus, hoc modo: *In prælio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat; hæc omnia graves caſus adminiſtrabant.* Item, *Alii fortuna felicitatem dedit, huic induſtria virtutem comparavit.* In hoc genere ſæpe fieri poteſt, ut non plane par ſit numerus ſyllabarum, et tamen eſſe videatur, ſi una aut etiam altera ſyllaba eſt alterum brevius: aut ſi, cum in altero plures ſunt, in altero longior aut longiores, plenior aut pleniores ſyllabæ erunt; ut longitudo, aut plenitudo harum, multitudinem alterius aſſequatur et exæquet. Similiter cadens exornatio dicitur, cum in eadem conſtructione verborum duo aut plura ſunt verba, quæ ſimiliter iiſdem caſibus efferuntur, hoc modo: *Hominem laudas egentem virtutis, abundantem felicitatis.* Item, *Cujus omnis in pecunia ſpes eſt, ejus a ſapientia eſt animus remotus. Diligentia comparat divitias, negligentia corrumpit animum; et tamen cum ita vivit, neminem præ ſe ducit hominem.* Similiter deſinens eſt, cum, tametſi caſus non inſunt in verbis, tamen ſimiles exitus ſunt, hoc pacto: *Turpiter audes facere, nequiter ſtudes dicere. Vivis invidioſe, delinquis ſtudioſe, loqueris odioſe.* Item, *Audacter territas, humiliter placas.* Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in caſus, ſimilitudine verſatur, inter ſe vehementer conveniunt; et ea re, qui his bene utuntur, plerumque ſimul ea collocant in iiſdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet: *Perditiſſima ratio eſt amorem petere, pudorem fugere; diligere formam, negligere famam.* Hîc et ea verba, quæ caſus habent, ad caſus ſimiles; et illa, quæ non habent, ad ſimiles exitus veniunt.

XXI. Annominatio eſt, cum ad idem verbum et idem nomen acceditur commutatione unius literæ aut literarum, ſyllabæ aut ſyllabarum; aut ad res diſſimiles ſimilia verba accommodantur. Ea multis et variis rationibus conficitur. Attenuatione, aut complexione ejuſdem literæ, ſic: *Hic, qui ſe magnifice jactat, atque oſtentat, veniit a te ante, quam Romam venit.* Ex contrario: *Hic, quos homines alea vincit, eos ferro ſtatim * vincit.* Productione ejuſdem literæ, hoc modo: *Hunc avium dulcedo ducit ad avium.* Brevitate ejuſdem literæ, hoc modo: *Hic tametſi videtur eſſe honoris cupidus, tamen non tantum curiam diligit quantum Curiam.* Addendis literis, hoc pacto: *Hic ſibi poſſet temperare, niſi amori mallet obtemperare.* Demendis literis, ſic: *Si lenones, tanquam leones, vitaſſet, vitæ ſe tradidiſſet.* Transferendis literis, ſic: *Videte, Judices, utrum homini navo, an vano, credere malitis.* Item, *Nolo eſſe laudator, ne videar adulator.* Commutandis, hoc modo: *Deligere oportet, quem velis diligere.* Hæ ſunt annominationes, quæ in literatura, brevi commutatione, aut productione, aut tranſlatione, aut aliquo hujuſmodi genere, verſantur.

XXII. Sunt autem aliæ, quæ non habent tam propinquam in verbis ſimilitudinem, et tamen

diſſimiles non ſunt: quibus de generibus unum eſt hujuſmodi: *Quid veniam, qui ſim, quare veniam, quem inſimulem, cui proſim, quem poſtulem, brevi cognoſcetis.* Nam hîc eſt in quibuſdam verbis quædam ſimilitudo non tam affectanda, quam illæ ſuperiores, ſed tamen adhibenda nonnunquam. Alterum genus hujuſmodi: *Demus operam, Quirites, ne omnino Patres Conſcripti circumſcripti putentur.* Hæc annominatio accedit magis ad ſimilitudinem, quam ſuperior: ſed minus, quam illæ ſuperiores; propterea quod non ſolum additæ, ſed uno tempore demptæ quoque, literæ ſunt. Tertium genus eſt, quod verſatur in caſuum commutatione, aut unius, aut plurium nominum. Unius nominis, hoc modo: *Alexander Macedo ſummo labore animum ad virtutes a pueritia confirmavit. Alexandri virtutes per orbem terræ cum laude et gloria ſunt. Alexandrum omnes, ut maxime metuerunt, item plurimum dilexerunt. Alexandro ſi vita longior data eſſet, Oceanum manus Macedonum tranſvolaſſet.* Varie hîc unum nomen in commutatione caſuum volutatum eſt. Plura nomina caſibus commutatis, hoc modo faciunt annominationem: *Ti. Gracchum rempublicam adminiſtrantem indigna prohibuit nex diutius in ea commorari. C. Graccho ſimiliter occiſio oblata eſt, quæ virum reipublicæ amantiſſimum ſubito de ſinu civitatis eripuit. Saturninum fide captum malorum, perfidiæ ſcelus vita privavit. Tuus, o Druſe, ſanguis domeſticos parietes et vultum parentis aſperſit. Sulpicium, cui paulo ante omnia concedebant, eum brevi ſpatio non modo vivere, ſed etiam ſepeliri, prohibuerunt.* Hæc tria genera proxima exornationum, quorum unum in ſimiliter cadentibus, alterum in ſimiliter deſinentibus verbis, tertium in annominationibus, poſitum eſt, perraro ſumenda ſunt, cum in veritate dicemus; propterea quod non hæc videntur reperiri poſſe ſine elaboratione et conſumptione operæ.

XXIII. Ejuſmodi autem ſtudia ad delectationem, quam ad veritatem, videntur accommodatiora. Quare fides, et gravitas, et ſeveritas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis: et non modo tollitur auctoritas dicendi, ſed offenditur quoque in ejuſmodi oratione auditor; propterea quod eſt in his lepos et feſtivitas, non dignitas neque pulchritudo. Quare quæ ſunt ampla et pulchra, diu placere poſſunt; quæ lepida et concinna, cito ſatietate afficiunt aurium ſenſum faſtidioſiſſimum. Quo modo igitur, ſi crebro his generibus utemur, puerili videbimur elocutione delectari: ita ſi raro has interſeremus exornationes, et in cauſa tota varie diſpergemus, commode luminibus diſtinctis illuſtrabimus orationem. Subjectio eſt, cum interrogamus adverſarios, aut quærimus ipſi, quid ab illis, aut quid contra nos, dici poſſit: deinde ſubjicimus id, quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adjumento futurum ſit, aut offuturum illis e contrario, hoc modo: *Quæro igitur, unde iſte tam pecunioſus ſit factus. Amplum patrimonium relictum eſt? at patris bona venierunt. Hereditas aliqua obvenit? non poteſt dici, ſed etiam a neceſſariis omnibus*

exheredatus eſt. Præmium aliquod ex lite aut judicio cepit? non modo id non fecit, ſed etiam inſuper ipſe grandi ſponſione victus eſt. Ergo ſi his rationibus locupletatus non eſt, ſicut omnes videtis; aut iſti domi naſcitur aurum, aut, unde licitum non eſt, pecunias accepit.

XXIV. Item, *Sæpe, judices, animadverti, multos aliqua ex honeſta re, quam ne inimici quidem criminari poſſint, ſibi præſidium petere: quorum nihil poteſt adverſarius facere. Nam utrum ad patris virtutem confugiet? at eum vos jurati capite damnaſtis. An ad ſuam revertetur antiquam vitam, alicubi honeſte tractatam? at hic quidem ante oculos veſtros quomodo vixerit, ſcitis omnes. An cognatos ſuos enumerabit, quibus vos conveniat commoveri? at hi quidem nulli ſunt. Amicos proferet? at nemo eſt, qui ſibi non putet turpe, iſtius amicum nominari.* Item, *Credo, inimicum, quem nocentem putabas, in judicium adduxiſti: non. Nam indemnatum necaſti. Leges, quæ id facere prohibent, veritus es? at ne ſcriptas quidem judicaſti. Cum ipſe te veteris amicitiæ commonefaceret, commotus es? at nihilo minus, ſed etiam ſtudioſius occidiſti. Quid? cum tibi pueri ad pedes volutarentur, miſericordia motus es? at eorum patrem crudeliſſime ſepultura quoque prohibuiſti.* Multum ineſt acrimoniæ et gravitatis in hac exornatione, propterea quod, cum quæſitum eſt, quid oporteat, ſubjicitur id non eſſe factum. Quare facillime fit, ut augeatur indignitas negotii. Ex eodem genere, ut ad noſtram quoque perſonam referamus ſubjectionem, ſic: *Nam quid me facere conveniret, cum a tanta Gallorum multitudine circumſederer? an dimicarem? at cum parva manu tum prodiremus, locum quoque inimiciſſimum habebamus. Sederem in caſtris? at neque ſubſidium, quod expectarem, habebamus, neque erat, quo vitam produceremus. Caſtra relinquerem? at obſidebamur. Vitam militum negligerem? at ea videbar eos accepiſſe conditione, ut, quoad poſſem, incolumes patriæ et parentibus conſervarem. Hoſtium conditionem repudiarem? at ſalus antiquior eſt militum, quam impedimentorum.* Hujuſmodi conſequuntur identidem ſubjectiones, ut ex omnibus oſtendi videatur, nihil potius quam quod factum ſit, faciendum fuiſſe.

XXV. Gradatio eſt, in qua non ante ad conſequens verbum deſcenditur, quam ad ſuperius conſcenſum eſt, hoc modo: *Nam quæ reliqua ſpes manet libertatis, ſi illis, et quod libet, licet; et quod licet, poſſunt; et quod poſſunt, audent; et quod audent, faciunt; et quod faciunt, vobis moleſtum non eſt?* Item, *Non ſenſi hoc, et non ſuaſi; neque ſuaſi, et non ipſe ſtatim facere cœpi; neque facere cœpi, et non perfeci; neque perfeci, et non probavi.* Item, *Africano induſtria virtutem, virtus gloriam, gloria æmulos comparavit.* Item, *Imperium Græciæ fuit apud Athenienſes, Athenienſium potiti ſunt Spartiatæ, Spartiatas ſuperavere Thebani, Thebanos Macedones vicerunt, qui ad imperium Græciæ brevi tempore adjunxerunt Aſiam bello ſubactam.* Habet in ſe quendam leporem ſuperioris cujuſque crebra repetitio verbi, quæ propria eſt hujus exornationis. Definitio eſt, quæ rei alicujus proprias amplectitur poteſtates breviter et abſolute, hoc modo: *Majeſtas reipublicæ eſt, in*

qua continetur dignitas et amplitudo civitatis. Item, *Injuriæ ſunt, quæ aut pulſatione corpus, aut convicio aures, aut aliqua turpitudine vitam cujuſpiam, violant.* Item, *Non eſt iſta diligentia, ſed avaritia; ideo quod diligentia eſt accurata conſervatio ſuorum; avaritia, injurioſa appetitio alienorum.* Item, *Non eſt iſta fortitudo, ſed temeritas; propterea quod fortitudo eſt contemptio laboris et periculi cum ratione utilitatis, et compenſatione commodorum; temeritas eſt cum inconſiderata laborum perpeſſione gladiatoria periculorum ſuſceptio.* Hæc ideo commoda putatur exornatio, quod omnem rei cujuſpiam vim et poteſtatem ita dilucide proponit, et breviter explicat, ut neque pluribus verbis oportuiſſe dici videatur, neque lucidius potuiſſe dici putetur.

XXVI. Tranſitio vocatur, quæ cum oſtendit breviter, quid dictum ſit, proponit item brevi quid ſequatur, hoc modo: *In patriam cujuſmodi fuerit, habetis: nunc in parentes qualis extiterit, conſiderate.* Item, *Mea in iſtum beneficia cognoſcitis: nunc, quomodo iſte mihi gratiam retulerit, accipite.* Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res. Nam et quid dixerit commonet, et ad reliquum comparat auditorem. Correctio eſt, quæ tollit id, quod dictum eſt, et pro eo id, quod magis idoneum videtur, reponit, hoc pacto: *Quod ſi iſte ſuos hoſpites rogaſſet, immo innuiſſet modo; hoc facile perfici poſſet.* Item, *Nam poſtquam iſti vicerunt, atque adeo victi ſunt, eam quomodo victoriam appellem, quæ victoribus plus calamitatis, quam boni, dederit? O virtutis comes invidia, quæ bonos inſequeris plerumque, atque adeo inſectaris!* Commovetur hoc genere animus auditoris. Res enim communi verbo elata, tantummodo dicta videtur: aſt ea poſt ipſius oratoris correctionem magis idonea fit pronuntiatione. Non igitur ſatius eſſet, dicet aliquis, ab initio, præſertim cum ſcribas, ad optimum et electiſſimum verbum devenire? Eſt, cum non eſt ſatius, ſi commutatio verbi id erit demonſtratura, ejuſmodi rem eſſe, ut, cum eam communi verbo appellaris, levius dixiſſe videaris; cum ad electius verbum accedas, inſigniorem rem facias. Quod ſi continuo veniſſes ad id verbum, nec rei, nec verbi, gratia animadverſa eſſet.

XXVII. Occupatio eſt, cum dicimus, nos præterire, aut non ſcire, aut nolle dicere id, quod tunc maxime dicimus, hoc modo: *Nam de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantiæ addixiſti, dicerem, ſi hoc tempus idoneum putarem: nunc conſulto relinquo. Et illud prætereo, quod te tribuni rei militaris infrequentem tradiderunt. Deinde quod injuriarum ſatisfeciſti L. Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. Horum nihil dico: revertor ad illud, de quo judicium eſt.* Item, *Non dico te ab ſociis pecunias accepiſſe: non ſum in eo occupatus, quod civitates, regna, domos omnium, depeculatus es: furta, rapinas tuas omnes omitto.* Hæc utilis eſt exornatio, ſi aut rem, quam non pertineat aliis oſtendere, occulte admonuiſſe prodeſt, aut ſi longum eſt, aut ignobile, aut planum, aut non poteſt fieri, aut facile poteſt reprehendi; ut utilius ſit occulte feciſſe

ſuſpicionem, quam hujuſmodi intendiſſe orationem, quæ redarguatur. Disjunctio eſt, cum eorum de quibus dicimus, aut utrumque, aut unumquodque, certo concluditur verbo, ſic: *Populus Romanus Numantiam delevit, Carthaginem ſuſtulit, Corinthum disjecit, Fregellas evertit. Nihil Numantinis vires corporis auxiliatæ ſunt; nihil Carthaginenſibus ſcientia rei militaris adjumento fuit; nihil Corinthiis erudita calliditas præſidii tulit; nihil Fregellanis morum et ſermonis ſocietas opitulata eſt.* Item, *Formæ dignitas aut morbo defloreſcit, aut vetuſtate extinguitur.* Hîc utrumque, et in ſuperiore exemplo unamquamque rem, certo verbo concludi videmus. Conjunctio eſt, cum interpoſitione verbi et ſuperiores orationis partes comprehenduntur, et inferiores, hoc modo: *Formæ dignitas aut morbo defloreſcit, aut vetuſtate.* Adjunctio eſt, cum verbum, quo res comprehenditur, non interponimus, ſed aut primum, aut poſtremum, collocamus. Primum, hoc pacto: *Defloreſcit formæ dignitas aut morbo, aut vetuſtate.* Poſtremum ſic: *Aut morbo, aut vetuſtate, formæ dignitas defloreſcit.* Ad feſtivitatem disjunctio eſt appoſita; quare rarius utemur ea, ne ſatietatem pariat: ad brevitatem conjunctio; quare ſæpius adhibenda eſt.

XXVIII. Hæ tres exornationes de ſimplici genere manant. Conduplicatio eſt, cum ratione amplificationis, aut commiſerationis, ejuſdem unius, aut plurium verborum iteratio, hoc modo: *Tumultus C. Gracchi tumultus domeſticos et inteſtinos comparat.* Item, *Commotus non es, cum tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus?* Item, *Nunc etiam audes in horum conſpectum venire, proditor patriæ, proditor, inquam, patriæ, venire audes in horum conſpectum?* Vehementer auditorem commovet ejuſdem redintegratio verbi, et vulnus majus efficit in contrario cauſæ; quaſi aliquod telum ſæpius perveniat in eandem partem corporis. Interpretatio eſt, quæ non iterans idem redintegrat verbum, ſed id commutat, quod poſitum eſt, alio verbo, quod idem valeat, hoc modo: *Rempublicam radicitus evertiſti, civitatem funditus dejeciſti.* Item, *Patrem nefarie verberaſti, parenti manus ſcelerate intuliſti.* Neceſſe eſt ejus, qui audit, animum commoveri, cum gravitas prioris dicti renovatur interpretatione verborum. Commutatio eſt, cum duæ ſententiæ inter ſe diſcrepantes ex transjectione ita efferuntur, ut a priore poſterior, contraria priori, proficiſcatur, hoc modo: *Eſſe oportet, ut vivas; non vivere, ut edas.* Item, *Ea re poemata non facio, quia cujuſmodi volo non poſſum; cujuſmodi poſſum nolo.* Item, *Quæ de illo dicuntur, dici non poſſunt; quæ dici poſſunt, non dicuntur.* Item, *Si poema loquens pictura eſt; pictura tacitum poema debet eſſe.* Item, *Quia ſtultus es, ea re taces; non tamen, quia taces, ea re ſtultus es.* Non poteſt dici, quin commode fiat, cum contrariæ ſententiæ tranſlatione, verba quoque convertantur. Plura ſubjecimus exempla, ut, quoniam difficile eſt hoc genus exornationis inventu, dilucidum eſſet, ut, cum bene eſſet intellectum, facilius in dicendo inveniretur.

XXIX. Permiſſio eſt, cum oſtendimus in dicendo nos aliquam rem totam tradere et concedere alicujus voluntati, ſic: *Quoniam omnibus rebus ereptis, ſupereſt animus et corpus, hæc ipſa, quæ mihi de multis ſola relicta ſunt, vobis et veſtræ condono poteſtati. Vos me, quo pacto vobis videbitur, utamini, atque abutamini, licebit impune: in me, quicquid libet, ſtatuite: dicite, atque obtemperabo.* Hoc genus tametſi alias quoque nonnunquam tractandum eſt, tamen ad miſericordiam commovendam vehementiſſime eſt accommodatum. Dubitatio eſt, cum quærere videtur orator, utrum de duobus potius, aut quid de pluribus potiſſimum, dicat, hoc modo: *Obfuit eo tempore plurimum reipublicæ conſulum ſive ſtultitiam, ſive malitiam dicere oportet, ſive utrumque.* Item, *Tu iſtud auſus es dicere, homo omnium mortalium . . . quæro quonam te digno moribus tuis appellem nomine.* Expeditio eſt, cum rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri aut non fieri potuerit, cæteræ tolluntur, una relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo: *Neceſſe eſt, cum conſtet iſtum noſtrum fundum fuiſſe, oſtendas, te aut vacuum poſſediſſe, aut uſu tuum feciſſe, aut emiſſe, aut hereditate tibi veniſſe. Vacuum, cum ego adeſſem, poſſidere non potuiſti. Tuum uſu feciſſe etiamnum non potes. Emptio nulla profertur. Hereditate tibi, me vivo, mea pecunia venire non potuit. Relinquitur ergo, ut me vi de meo fundo dejeceris.* Hæc exornatio plurimum juvabit conjecturales argumentationes. Sed non erit, tanquam in pleriſque, ut, cum velimus, ea poſſimus uti. Nam facere id non poterimus, niſi nobis ipſa negotii natura dabit facultatem.

XXX. Diſſolutio eſt, quæ conjunctionibus verborum e medio ſublatis, partibus ſeparatis effertur, hoc modo: *Gere morem parenti, pare cognatis, obſequere amicis, obtempera legibus.* Item, *Deſcende in integram defenſionem, noli quidquam recuſare, da ſervos in quæſtionem, ſtude verum invenire.* Hoc genus et acrimoniam habet in ſe, et vehementiſſimum eſt, et ad brevitatem accommodatum. Præciſio eſt, cum, dictis quibuſdam, reliquum, quod cœptum eſt dici, relinquitur in audientium judicio, ſic: *Mihi tecum præcertatio non eſt, ideo quod populus Romanus me . . . nolo dicere, ne cui forte arrogans videar; te autem ſæpe ignominia dignum putavit.* Item, *Tu iſta nunc audes dicere, qui nuper alienæ domui . . . Non auſim dicere, ne, cum te digna dixero, me indignum quidpiam dixiſſe videar.* Hîc atrocior tacita ſuſpicio, quam diſerta explanatio, facta eſt. Concluſio eſt, quæ brevi argumentatione ex iis, quæ ante dicta ſunt, aut facta, conficit id, quod neceſſario conſequatur, hoc modo: *Quod ſi Danais datum erat oraculum, non poſſe capi Trojam ſine Philoctetæ ſagittis, hæ autem nihil aliud fecerunt, niſi Alexandrum perculerunt; hunc extinguere, id nimirum capi fuit Trojam.*

XXXI. Reſtant etiam decem exornationes verborum, quas idcirco non vage diſperſimus, ſed a ſuperioribus ſeparavimus, quod omnes in uno genere poſitæ ſunt. Nam earum omnium hoc proprium eſt, ut ab uſitata verborum

poteſtate recedatur, atque in aliam rationem cum quadam venuſtate oratio conferatur. De quibus exornationibus nominatio eſt prima, quæ nos admonet, ut, cui rei nomen aut non ſit, aut ſatis idoneum non ſit, eam nosmet idoneo verbo nominemus, aut imitationis, aut ſignificationis cauſa. Imitationis, hoc modo, ut majores *rudere*, et *vagire*, et *mugire*, et *murmurare*, et *ſibilare*, appellaverunt. Significandæ rei cauſa, ſic: *Poſtquam iſte in rempublicam fecit impetum, fragor civitatis imprimis eſt auditus.* Hoc genere raro utendum eſt, ne novi verbi aſſiduitas odium pariat: ſed ſi commode quis eo utatur, et raro, non modo non offendet novitate, ſed exornabit etiam orationem. Pronominatio eſt, quæ ſicuti cognomine quodam extraneo demonſtrat id, quod ſuo nomine appellari non poteſt: ut, ſi quis, cum loquatur de Gracchis, *At non Africani nepotes*, inquiet, *iſtiuſmodi fuerunt.* Item, ſi quis de adverſario dicat: *Videte nunc*, inquiet, *judices*, *quemadmodum me Plagioſippus iſte tractarit.* Hoc pacto non inornate poterimus et in laudando, et in lædendo, aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus, dicere, ſicuti cognomen, quod pro certo nomine collocamus.

XXXII. Denominatio eſt, quæ a propinquis et finitimis rebus trahit orationem, qua poſſit intelligi res, quæ non ſuo vocabulo ſit appellata. Id aut ab inventore conficitur, ut ſi quis de Tarpeio loquens, eum *Capitolinum* nominet: aut ab invento, ut ſi quis pro Libero *vinum*, pro Cerere *frugem*, appellet: aut ab inſtrumento dominum, ut ſi quis Macedonas appellarit, hoc modo; *Non tam cito ſariſſæ Græcia potitæ ſunt:* aut idem Gallos ſignificans dicat, *Nec tam facile ex Italia materis Tranſalpina depulſa eſt:* aut id, quod fit, ab eo, qui facit, ut, ſi quis cum bello velit oſtendere aliquid quempiam feciſſe, dicat; *Mars iſtud te facere neceſſario coegit:* aut ſi, quod facit, ab eo, quod fit, ut cum *deſidioſam* artem dicemus, quia deſidioſos facit: et frigus *pigrum*, quia pigros facit. Ab eo, quod continet, id, quod continetur, hoc modo denominabitur: *Armis Italia non poteſt vinci, nec Græcia diſciplinis.* Nam hic pro Græcis et Italis, quæ continent, notata ſunt. Ab eo, quod continetur, id, quod continet, ut, ſi quis aurum, vel argentum, aut ebur, nominet, cum divitias velit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo diviſio, quam in quærendo difficilis inventio eſt, ideo quod plena conſuetudo eſt non modo poetarum et oratorum, ſed etiam quotidiani ſermonis, hujuſmodi denominationum. Circuitio eſt oratio, rem ſimplicem aſſumptam circumſcribens elocutione, hoc pacto: *Scipionis providentia Carthaginis opes fregit.* Nam hic, niſi ornandi ratio quædam eſſet habita, Scipio potuit et Carthago ſimpliciter appellari. Tranſgreſſio eſt, quæ verborum perturbat ordinem perverſione, aut transjectione. Perverſione ſic: *Hoc vobis deos immortales arbitror dediſſe pietate pro veſtra.* Transjectione hoc modo: *Inſtabilis in iſtum plurimum fortuna valuit.* Item, *Omnes invidioſe eripuit*

tibi bene vivendi caſus facultates. Hujuſmodi transjectio, quæ rem non reddit obſcuram, multum proderit ad continuationes, de quibus ante dictum eſt: in quibus oportet verba, ſicut a poetis, in quendam extruere numerum, ut perfecte et perpolitiſſime poſſint eſſe abſolutæ.

XXXIII. Superlatio eſt oratio ſuperans veritatem, alicujus augendi, minuendive cauſa. Hæc ſumitur ſeparatim, aut cum comparatione. Separatim ſic: *Quod ſi concordiam retinebimus, imperii magnitudinem ſolis ortu atque occaſu metiemur.* Cum comparatione, aut a ſimilitudine, aut a præſtantia, ſuperlatio ſumitur. A ſimilitudine ſic: *Corpore niveum candorem, aſpectu igneum ardorem, aſſequebatur.* A præſtantia hoc modo: *Cujus ore ſermo melle dulcior profluebat.* Eodem genere hoc eſt: *Tantus erat in armis ſplendor, ut ſolis fulgor obſcurior videretur.* Intellectio eſt, cum res tota parva de parte cognoſcitur, aut de toto pars. De parte totum ſic intelligitur: *Non illæ te nuptiales tibiæ ejus matrimonii commonebant?* Nam hîc omnis ſanctimonia nuptiarum uno ſigno tibiarum intelligitur. De toto pars, ut ſi quis ei, qui veſtitum aut ornatum ſumptuoſum oſtentet, dicat, *Oſtentas mihi divitias, et locupletes copias jactas.* Ab uno plura intelliguntur, hoc modo: *Pœno fuit Hiſpanus auxilio, fuit immanis ille Tranſalpinus; in Italia quoque idem nonnemo togatus ſenſit.* A pluribus unum ſic intelligitur: *Atrox calamitas pectora mœrore pulſabat. Itaque anhelans ex imis pulmonibus præ cura ſpiritus ducebatur.* Nam in ſuperioribus plures Hiſpani, et Galli, et togati, hîc unum pectus, et unus pulmo intelligitur: et erit illic diminutus numerus feſtivitatis, hîc adauctus gravitatis gratia. Abuſio eſt, quæ verbo ſimili et propinquo, pro certo et proprio abutitur, hoc modo: *Vires hominis breves ſunt*; aut *parva ſtatura*, aut *longum in homine conſilium*; aut *oratio magna*, aut *uti pauco ſermone.* Nam hîc facile eſt intellectu, finitima verba rerum diſſimilium, ratione abuſionis eſſe traducta.

XXXIV. Tranſlatio eſt, cum verbum in quandam rem transfertur ex alia re, quod propter ſimilitudinem recte videtur poſſe transferri. Ea utimur rei ante oculos ponendæ cauſa, ſic: *Hic Italiam tumultus expergefecit terrore ſubito.* Brevitatis cauſa, ſic: *Recens adventus exercitus ſubito civitatem extinxit.* Obſcœnitatis vitandæ cauſa, ſic: *Cujus mater quotidianis nuptiis delectatur.* Augendi cauſa, ſic: *Nullius mœror et calamitas iſtius explere inimicitias, et nefariam ſaturare crudelitatem, potuit.* Minuendi cauſa, ſic: *Magno ſe prædicat auxilio fuiſſe, quia paululum in rebus difficillimis aſpiravit.* Ornandi cauſa, ſic: *Aliquando reipublicæ rationes, quæ malitia nocentum exaruerant, virtute optimatium reviruere.* Tranſlationem dicunt pudentem eſſe oportere, ut cum ratione in conſimilem rem tranſeat, ne ſine delectu temere et cupide videatur in diſſimilem tranſcurriſſe. Permutatio eſt oratio, aliud verbis, aliud ſententia, demonſtrans. Ea dividitur in tres partes, ſimilitudinem, argumentum, contrarium. Per ſimilitudinem ſumitur, cum tranſla-

tiones, una aut plures frequenter ponuntur a ſimplici ratione ductæ, ſic: *Nam cum canes funguntur officiis luporum, cui præſidio pecua credemus?* Per argumentum tractatur, cum a perſona, aut a loco, aut a re aliqua, ſimilitudo, augendi aut minuendi cauſa, ducitur: ut ſi quis Druſum, Gracchum, *nitorem obſoletum* dicat. Ex contrario ducitur ſic; ut ſi quis hominem prodigum et luxurioſum illudens, *parcum et diligentem* appellet. Et in hoc poſtremo, quod ex contrario ſumitur; et in illo primo, quod a ſimilitudine ducitur, per tranſlationem argumento poterimus uti. Per ſimilitudinem, ſic: *Quid ait hic rex, atque Agamemnon noſter, ſive, ut crudelitas eſt, potius Atreus?* Ex contrario, ſi quem impium, qui patrem verberaverit, *Æneam* vocemus; intemperantem et adulterum, *Hippolytum* nominemus. Hæc ſunt fere, quæ dicenda videbantur de verborum exornationi bus. Nunc res ipſa monet, ut deinceps ad ſententiarum exornationes tranſeamus.

XXXV. Diſtributio eſt, cum in plures res aut perſonas certas negotia quædam diſpertiuntur, hoc modo: *Qui veſtrum, Judices, nomen ſenatus diligit, hunc oderit neceſſe eſt. Petulantiſſime enim ſemper iſte oppugnavit ſenatum. Qui equeſtrem locum, ſplendidiſſimum cupit eſſe in civitate, is oportet iſtum maximas pœnas dediſſe velit, ne iſte ſua turpitudine ordini honeſtiſſimo maculæ atque dedecori ſit. Qui parentes habetis, oſtendite iſtius ſupplicio, vobis homines impios non placere. Quibus liberi ſunt, ſtatuite exemplum, quantæ pœnæ in civitate ſint hominibus hujuſmodi comparatæ.* Item, *Senatus officium eſt, conſilio civitatem juvare. Magiſtratus officium eſt, opera et diligentia conſequi voluntatem ſenatus. Populi officium eſt, res optimas, et homines idoneos maxime, ſuis ſententiis eligere et probare. Accuſatoris officium eſt, inferre crimina. Defenſoris, diluere et propulſare. Teſtis eſt, dicere, quæ ſcierit, aut audierit. Quæſitoris eſt, unumquemque horum in officio ſuo continere. Quare, L. Caſſi, ſi teſtem, præterquam quod ſciat, aut audierit, argumentari et conjectura proſequi patieris; jus accuſatoris cum jure teſtimonii commiſcebis, teſtis improbi cupiditatem confirmabis, reo duplicem defenſionem parabis.* Eſt hæc exornatio copioſa. Comprehendit enim brevi multa, et ſuum cuique tribuens officium, ſeparatim res dividit plures.

XXXVI. Licentia eſt, cum apud eos, quos aut vereri, aut metuere, debemus, tamen aliquid pro jure noſtro dicimus, quod eos minime offendat, aut quos ii diligunt, cum in aliquo errato vere reprehendi poſſe videantur, hoc modo: *Miramini, Quirites, quod ab omnibus veſtræ rationes deſerantur? quod cauſam veſtram nemo ſuſcipiat? quod ſe nemo veſtri defenſorem profiteatur? id tribuite veſtræ culpæ; atque deſinite mirari. Quid enim eſt, quare non omnes iſtam rem fugere ac vitare debeant? Recordamini, quos habueritis defenſores; ſtudia eorum vobis ante oculos ponite; deinde exitus omnium conſiderate. Tum vobis veniet in mentem, ut vere dicam, negligentia veſtra, ſive ignavia potius, illos omnes ante oculos veſtros trucidatos eſſe, inimicos eorum veſtris ſuffragiis in ampliſſimum locum*

perveniſſe. Item, *Nam quid fuit, Judices, quare in ſententiis ferendis dubitaveritis, aut iſtum hominem nefarium ampliaveritis? non apertiſſimæ res erant crimini datæ? non omnes hæ teſtibus comprobatæ? non contra tenuiter et nugatorie reſponſum? Hîc vos veriti eſtis, ſi primo cœtu condemnaſſetis, ne crudeles exiſtimaremini? Dum eam vitaſtis vituperationem, quæ longe a vobis erat abſutura, eam inveniſtis, ut timidi atque ignavi putaremini. Maximas et privatas et publicas calamitates accepiſtis: cum etiam majores impendere videantur, ſedetis et oſcitamini. Luce noctem, nocte lucem, expectatis. Aliquid quotidie acerbi atque incommodi nuntiatur, et eum, cujus opera vobis hæc accidunt, remoramini diutius, et alitis; ac reipublicæ perniciem retinetis, quoad poteſtis, in civitate.*

XXXVII. Ejuſmodi licentia ſi nimium videbitur acrimoniæ habere, multis mitigationibus lenietur. Nam continuo aliquid hujuſmodi licebit inferre: *Hîc ego virtutem veſtram quæro, ſapientiam deſidero, veterem conſuetudinem requiro*; ut quod erit commotum licentia, id laude mitigetur, ut altera res ab iracundia et moleſtia removeat, altera ab errato deterreat. Hæc res, ſicut in amicitia, ita in dicendo, ſi loco fit, maxime facit, ut et illi, qui audiunt, a culpa abſint, et nos, qui dicimus, amici eorum et veritatis eſſe videamur. Eſt autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod aſtutiore ratione comparatur: cum aut ita objurgamus eos, qui audiunt, quomodo ipſi ſe cupiunt objurgari: aut id, quod ſcimus facile omnes audituros, dicimus nos timere, quomodo accipiant; ſed tamen veritate commoveri, ut nihilo ſecius dicamus. Horum amborum generum exempla ſubjiciemus. Prioris, hujuſmodi: *Nimium, Quirites, animis eſtis ſimplicibus et manſuetis, nimium creditis unicuique. Exiſtimatis unumquemque eniti, ut perficiat, quæ vobis pollicitus ſit: erratis, et fruſtra falſa ſpe jam diu detinemini: ſtultitia veſtra eſt, qui, quod erat in veſtra poteſtate, ab aliis petere, quam ipſi ſumere, maluiſtis.* Poſterioris licentiæ hoc erit exemplum. *Mihi cum iſto, Judices, fuit amicitia, ſed iſta tamen amicitia, tametſi vereor quomodo accepturi ſitis, vos me privaſtis. Quid ita? quia ut vobis eſſem probatus, eum, qui vos oppugnabat, inimicum, quam amicum, habere malui.* Ergo hæc exornatio, cui licentiæ nomen eſt, ſicuti demonſtravimus, duplici ratione tractabitur; acrimonia, quæ ſi nimium fuerit aſpera, mitigabitur laude; et aſſimulatione, de qua poſterius diximus, quæ non indiget mitigationis, propterea quod imitatur licentiam, et ſua ſponte ad animum auditoris ſe accommodat.

XXXVIII. Deminutio eſt, cum aliquid eſſe in nobis, aut in iis, quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut induſtria, dicemus egregium: quod, ne qua ſignificetur arrogans oſtentatio, deminuitur et attenuatur oratione, hoc modo: *Nam hoc pro meo jure, Judices, dico, me labore et induſtria curaſſe, ut diſciplinam militarem non in poſtremis tenerem.* Hîc ſi quis dixiſſet, *ut optime tenerem*, tametſi vere dixiſſet, tamen arrogans viſus eſſet. Nunc et ad invidiam vitan-

dam, et ad laudem comparandam, ſatis dictum eſt. Item, *Utrum igitur avaritiæ cauſa, an egeſtatis, acceſſit ad maleficium? Avaritiæ? at largiſſimus fuit in amicos, quod ſignum liberalitatis eſt, quæ contraria avaritiæ eſt. Egeſtatis? at huic quidem pater, (nolo nimium dicere) non tenuiſſimum patrimonium reliquit.* Hîc quoque vitatum eſt, ne *magnum* aut *maximum* diceretur. Hoc igitur in noſtris, aut eorum, quos defendemus, egregiis commodis proferendis obſervabimus. Nam ejuſmodi res et invidiam contrahunt in vita, et odium in oratione, ſi inconſiderate tractes. Quare, quemadmodum ratione vivendi fugitur invidia, ſic in dicendo, conſilio vitatur odium.

XXXIX. Deſcriptio nominatur, quæ rerum conſequentium continet perſpicuam et dilucidam cum gravitate expoſitionem, hoc modo: *Quod ſi iſtum, Judices, veſtris ſententiis liberaveritis, ſtatim ſicut e cavea leo miſſus, aut aliqua teterrima bellua ſoluta ex catenis, volitabit, et vagabitur in foro, acuens dentes multos in cujuſque fortunas, in omnes amicos atque inimicos, notos atque ignotos incurſans; aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum atque omnem familiam perfringens, rempublicam funditus labefactans. Quare, Judices, ejicite eum de civitate, liberate omnes formidine; vobis denique ipſis conſulite. Nam ſi iſtum impunitum dimiſeritis, in voſmetipſos, mihi credite, feram et truculentam beſtiam, Judices, immiſeritis.* Item, *Nam ſi de hoc, Judices, gravem ſententiam tuleritis, uno judicio ſimul multos jugulaveritis. Grandis natu parens, cujus ſpes ſenectutis omnis in hujus adoleſcentia poſita eſt, quare velit in vita manere, non habebit: filii parvi, privati patris auxilio, ludibrio et deſpectui paternis inimicis erunt oppoſiti: tota domus hujus indigna concidet calamitate: at inimici ſtatim ſanguinolenta palma, crudeliſſima victoria, potiti, inſultabunt in horum miſerias, et ſuperbi re ſimul et verbis invehentur.* Item, *Nam neminem noſtrum fugit, Quirites, capta urbe, quæ miſeriæ conſequi ſoleant: arma qui contra tulerint, ſtatim crudeliſſime trucidantur: cæteri, qui poſſunt per ætatem et vires laborem ferre, rapiuntur in ſervitutem: qui non poſſunt, vita privantur: uno denique atque eodem tempore domus hoſtili flagrabit incendio, et quos natura aut voluntas neceſſitudine aut benevolentia conjunxit, diſtrahuntur: liberi partim e gremiis parentum diripiuntur, partim in ſinu jugulantur, partim ante pedes conſtuprantur. Nemo, Judices, eſt, qui poſſit ſatis rem conſequi verbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis.* Hoc genere exornationis, vel indignatio, vel miſericordia, poteſt commoveri, cum res conſequentes comprehenſæ univerſæ perſpicua breviter exprimuntur oratione.

XL. Diviſio eſt, quæ rem ſemovens a re, utramque abſolvit, ratione ſubjecta; hoc modo: *Cur ego nunc tibi quicquam objiciam? ſi probus es, non meruiſti: ſin improbus, non commoveris.* Item, *Quid nunc ego de meis propriis meritis prædicem? ſi meminiſtis, obtundam: ſin obliti eſtis, cum re nihil egerim, quid eſt, quod verbis proficere poſſim?* Item, *Duæ res ſunt, quæ poſſunt homines ad turpe compendium commo-*

vere, inopia atque avaritia. Te avarum in fraterna diviſione cognovimus: inopem atque egentem nunc videmus. Quî potes igitur oſtendere cauſam maleficii non fuiſſe? Inter hanc diviſionem, et illam, quæ de partibus orationis tertia eſt, de qua in libro primo diximus ſecundum narrationem, hoc intereſt: Illa dividit per enumerationem, aut per expoſitionem, quibus de rebus in tota oratione diſputatio futura ſit: hæc ſe ſtatim explicat, et brevi duabus aut pluribus partibus ſubjiciens rationes, exornat orationem. Frequentatio eſt, cum res in tota cauſa diſperſæ coguntur in unum, quo gravior, aut acrior, aut criminoſior, oratio ſit, hoc pacto: *A quo tandem abeſt iſte vitio? quid eſt, Judices, cur velitis eum liberare? Suæ pudicitiæ proditor eſt, inſidiator alienæ; cupidus, intemperans, petulans, ſuperbus; impius in parentes, ingratus in amicos, infeſtus in cognatos, in ſuperiores contumax, in æquos et pares faſtidioſus, in inferiores crudelis, denique in omnes intolerabilis.*

XLI. Ejuſdem generis eſt illa frequentatio, quæ plurimum conjecturalibus cauſis opitulatur, cum ſuſpiciones, quæ ſeparatim dictæ, minutæ et infirmæ erant, unum in locum coactæ rem videntur perſpicuam facere, non ſuſpicioſam, hoc pacto: *Nolite igitur, nolite, Judices, ea, quæ dixi, ſeparatim ſpectare: ſed omnia colligite, et conferte in unum. Si et commodum ad iſtum ex illius morte veniebat, et vita hominis eſt turpiſſima, animus avariſſimus, fortuna familiaris rei attenuatiſſima, et res iſta bono nemini præter iſtum fuit: neque alius quiſquam æque commode, neque iſte aliis commodioribus rationibus facere potuit: neque præteritum quicquam eſt ab iſto, quod opus fuerit ad maleficium: neque factum, quod opus non fuerit: et cum locus idoneus maxime quæſitus, tum occaſio aggrediendi commoda, tempus adeundi opportuniſſimum, ſpatium conficiendi longiſſimum ſumptum eſt, non ſine maxima occultandi et perficiendi maleficii ſpe: et præterea ante quam occiſus homo is eſt, iſte viſus eſt in eo loco, in quo eſt occiſio facta, ſolus: paulo poſt in ipſo maleficio, vox illius, qui occidebatur, audita eſt: deinde poſt occiſionem, iſtum multa nocte domum rediiſſe conſtat; poſtera die titubanter et inconſtanter de occiſione illius locutum: hæc partim teſtimoniis, partim quæſtionibus et argumentis, omnia comprobantur, et rumore populi, quem ex argumentis natum, neceſſe eſt eſſe verum: veſtrum eſt, Judices, his in unum locum collatis, certam ſumere ſcientiam, non ſuſpicionem, maleficii. Nam unum aliquid, aut alterum, poteſt in iſtum caſu cecidiſſe ſuſpicioſe: ut omnia inter ſe a primo ad poſtremum conveniant maleficia, neceſſe eſt caſu non poſſe fieri.* Vehemens eſt hæc exornatio, et in conjecturali conſtitutione cauſæ ferme ſemper neceſſaria, et in cæteris generibus cauſarum, et in omni oratione adhibenda nonnunquam.

XLII. Expolitio eſt, cum in eodem loco manemus, et aliud atque aliud dicere videmur. Ea dupliciter fit, ſi aut eandem plane rem dicemus, aut de eadem re. Eandem rem dicemus, non eodem modo (nam id quidem obtundere auditorem eſt, non rem expolire) ſed commutate. Commutabimus tripliciter, verbis, pronuntiando,

tractando. Verbis commutabimus, cum, re ſemel dicta, iterum, aut ſæpius aliis verbis, quæ idem valeant, eadem res proferetur, hoc modo: *Nullum tantum eſt periculum, quod ſapiens pro ſalute patriæ vitandum arbitretur. Cum agetur incolumitas perpetua civitatis; qui bonis erit rationibus præditus, profecto nullum vitæ diſcrimen ſibi pro fortunis reipublicæ fugiendum putabit: et erit in ea ſententia ſemper, ut pro patria ſtudioſe quamvis in magnam deſcendat vitæ dimicationem.* Pronuntiando commutabimus, ſi tum in ſermone, tum in acrimonia, tum in alio atque alio genere vocis atque geſtus, eadem verbis commutando, pronuntiatione quoque vehementius immutabimus. Hoc neque commodiſſime ſcribi poteſt, neque parum eſt apertum: quare non eget exempli. Tertium genus eſt commutationis, quod tractando conficitur, ſi ſententiam trajiciemus, aut ad ſermocinationem, aut ad exſuſcitationem.

XLIII. Sermocinatio eſt, (de qua planius paulo poſt ſuo loco dicemus, nunc breviter ad hanc rem, quod ſatis ſit, attingemus) in qua conſtituetur alicujus perſonæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo, ut, quo facilius res cognoſci poſſit, ne ab eadem ſententia recedamus: *Sapiens, qui omnia reipublicæ cauſa ſuſcipienda pericula putabit, ſæpe ipſe ſecum loquitur: Non mihi ſoli, ſed etiam, atque adeo multo potius, natus ſum patriæ: vita, quæ fato debetur, ſaluti patriæ potiſſimum ſolvatur. Aluit hæc me: tute atque honeſte produxit uſque ad hanc ætatem: muniit meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honeſtiſſimis diſciplinis. Quid eſt, quod a me ſatis ei perſolvi poſſit, unde hæc accepta ſunt? Quia hæc loquitur ſecum ſapiens, ſæpe ego in periculis reipublicæ nullum ipſe periculum fugi.* Item mutatur res tractando, ſi traducitur ad exſuſcitationem, cum et nos commoti dicere videamur, et auditoris animum commovemus, ſic: *Quis eſt tam tenui cogitatione præditus, cujus animus tantis anguſtiis invidiæ continetur, qui non hunc hominem ſtudioſiſſime laudet, et ſapientiſſimum judicet, qui pro ſalute patriæ, pro incolumitate civitatis, pro reipublicæ fortunis, quamvis magnum atque atrox periculum ſtudioſe ſuſcipiat, et libenter ſubeat? Equidem hunc hominem magis cupio ſatis laudare, quam poſſum; idemque hoc certo ſcio vobis omnibus uſu venire.* Eadem res igitur his tribus in dicendo commutabitur rebus, verbis, pronuntiando, tractando: ſed tractando dupliciter, ſermocinatione et exſuſcitatione. Sed de eadem re cum dicemus, pluribus utemur commutationibus. Nam cum rem ſimpliciter pronuntiaverimus, rationem poterimus ſubjicere: Deinde duplicem vel ſine rationibus vel cum rationibus pronuntiare ſententiam: Deinde afferre contrarium; de quibus omnibus diximus in verborum exornationibus: Deinde ſimile, et exemplum, de quo ſuo loco plura dicemus.

XLIV. Deinde concluſionem, de qua in ſecundo libro, quæ opus fuerunt, diximus, demonſtrantes, argumentationem quemadmodum concludere oporteat. In hoc libro docuimus, cujuſmodi eſſet exornatio verbi, cui concluſioni nomen

eſt. Ergo hujuſmodi vehementer ornata poterit eſſe expolitio, quæ conſtabit ex frequentibus verborum exornationibus et ſententiarum. Hoc modo igitur ſeptem partibus tractabitur. Sed ab ejuſdem ſententiæ non recedamus exemplo, ut ſcire poſſis, quam facile præceptione rhetorica res ſimplex multiplici ratione tractetur. *Sapiens nullum pro republica periculum vitabit; ideo quod ſæpe fit, ut cum pro republica perire noluerit, neceſſario cum republica pereat. Et quoniam ſunt omnia commoda a patria accepta, nullum incommodum pro patria grave putandum eſt. Ergo qui fugiunt id periculum, quod pro republica ſubeundum eſt, ſtulte faciunt. Nam neque effugere incommoda poſſunt, et ingrati in civitatem repe273iuntur. At, qui patriæ pericula ſuo periculo expetunt, hi ſapientes putandi ſunt, cum et eum, quem debent, honorem reipublicæ reddunt, et pro multis perire malunt, quam cum multis. Etenim vehementer eſt iniquum, vitam, quam a natura acceptam propter patriam conſervaveris, naturæ, cum cogat, reddere; patriæ, cum roget, non dare: et cum poſſis cum ſumma virtute et honore pro patria interire, malle per dedecus et ignaviam vivere: et, cum pro amicis et parentibus et ceteris neceſſariis adire periculum velis, pro republica, in qua et hoc, et illud ſanctiſſimum nomen patriæ, continetur, nolle in diſcrimen venire. Itaque uti contemnendus eſt, qui in navigando ſe, quam navim, mavult incolumem; ita vituperandus, qui in reipublicæ diſcrimine, ſuæ plus, quam communi ſaluti, conſulit. Nave enim fracta, multi incolumes evaſerunt: ex naufragio patriæ ſalvus nemo poteſt enatare. Quod mihi bene videtur Decius intellexiſſe, qui ſe devoviſſe dicitur, et pro legionibus in hoſtes immiſiſſe medios. Amiſit vitam; at non perdidit. Re enim viliſſima et perparva maximam redemit. Dedit vitam, accepit patriam: amiſit animam, potitus eſt gloria, quæ cum ſumma laude prodita vetuſtate quotidie magis eniteſcit. Quod ſi pro republica debere accedere ad periculum et ratione demonſtratum eſt, et exemplo comprobatum, ii ſapientes ſunt exiſtimandi, qui nullum pro ſalute patriæ periculum vitant.* In his igitur generibus expolitio verſatur, de qua producti ſumus, ut plura diceremus, quod non modo, cum cauſam dicimus, adjuvat et exornat orationem, ſed multo maxime per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conveniet extra cauſam in exercendo rationes adhibere expolitionis, in dicendo uti, cum exornabimus argumentationem, de qua diximus in libro ſecundo.

XLV. Commoratio eſt, cum in loco firmiſſimo, quo tota cauſa continetur, manetur diutius, et eodem ſæpius reditur. Hac uti maxime convenit, et id eſt oratoris boni maxime proprium. Non enim datur auditori poteſtas animum de re firmiſſima dimovendi. Huic exemplum ſatis idoneum ſubjici non potuit, propterea quod hic locus non eſt a tota cauſa ſeparatus, ſicuti membrum aliquod, ſed tanquam ſanguis, perfuſus eſt per totum corpus orationis. Contentio eſt, per quam contraria referuntur. Ea eſt in verborum exornationibus, ut ante docuimus, ejuſmodi: *Inimicis te placabilem, amicis*

inexorabilem, præbes. In ſententiarum, hujuſmodi: *Vos hujus incommodis lugetis, iſte reipublicæ calamitate lætatur. Vos veſtris fortunis diffiditis, iſte ſolus ſuis eo magis confidit.* Inter hæc duo contentionum genera hoc intereſt: illud ex verbis celeriter relatis conſtat; hîc ſententiæ contrariæ ex comparatione referantur oportet. Similitudo eſt oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re diſpari ſimile. Ea ſumitur aut ornandi cauſa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. Quomodo igitur quatuor de cauſis ſumitur, ita quatuor modis dicitur; per contrarium, per negationem, per brevitatem, per collationem. Ad unamquamque ſumendæ cauſam ſimilitudinis accommodabimus ſingulos modos pronuntiandi.

XLVI. Ornandi cauſa ſumitur per contrarium, ſic: *Non enim, quemadmodum in palæſtra, qui tædas candentes accipit, celerior eſt in curſu continuo, quam ille, qui tradit; ita melior imperator novus, qui accipit exercitum, quam ille, qui decedit: propterea quod defatigatus curſor integro facem, hîc peritus imperator imperito exercitum, tradit.* Hoc ſine ſimili ſatis plane, et perſpicue, et probabiliter, dici potuit, hoc modo: *Minus bonos imperatores a melioribus exercitum accipere ſolere,* ſed ornandi cauſa ſimile ſumptum eſt, ut orationi dignitas quædam comparetur. Dictum eſt autem per contrarium. Nam tunc ſimilitudo ſumitur per contrarium, cum ei rei, quam nos probamus, aliquam rem negamus eſſe ſimilem, ut paulo ante, cum de curſoribus differebamus. Per negationem dicetur, probandi cauſa hoc modo: *Neque equus indomitus, quamvis natura bene compoſitus ſit, idoneus poteſt eſſe ad eas utilitates, quæ deſiderantur ab equo, neque homo indoctus, quamvis ſit ingenioſus, ad virtutem poteſt pervenire.* Hoc probabilius factum eſt, quod magis eſt veriſimile, non poſſe virtutem ſine doctrina comparari, quoniam ne equus quidem indomitus idoneus poſſit eſſe. Ergo ſumptum eſt probandi cauſa.

XLVII. Dictum eſt autem per negationem. Id enim perſpicuum eſt de primo ſimilitudinis verbo. Sumetur et apertius dicendi cauſa ſimilitudo per brevitatem, hoc modo: *In amicitia gerenda, ſicut in certamine currendi, non ita convenit exerceri, ut quoad neceſſe ſit, pervenire poſſis: ſed ut productus ſtudio et viribus, ultra facile procurras.* Nam hoc ſimile eſt, ut apertius intelligatur, mala ratione facere, qui reprehendant eos, qui, verbi cauſa, poſt mortem amici liberos ejus cuſtodiant, propterea quod in curſore tantum velocitatis eſſe oporteat, ut efferatur uſque ad finem; in amico, tantum benevolentiæ, ut ultra, quam amicus ſentire poſſit, procurrat amicitiæ ſtudio. Dictum autem ſimile eſt per brevitatem: non enim ita, ut in cæteris rebus, res ab re ſeparata eſt, ſed utraque res conjuncte et confuſe comparata. Ante oculos ponendi negotii cauſa, ſumetur ſimilitudo per collationem, ſic: *Uti citharædus, cum prodierit optime veſtitus, palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea, coloribus variis intexta, et cum corona aurea magnis fulgentibus*

gemmis illuminata, citharam tenens exornatiſſimam, auro et ebore diſtinctam, ipſe præterea forma et ſpecie ſit et ſtatura appoſita ad dignitatem; ſi, cum magnam populo commoverit his rebus expectationem, repente ſilentio facto, vocem emittat acerbiſſimam cum turpiſſimo corporis motu; quo melius ornatus et magis fuerit expectatus, eo magis deriſus et contemptus, ejicitur: ita ſi quis in excelſo loco, et in magnis ac locupletibus copiis collocatus, fortunæ muneribus et naturæ commodis omnibus abundabit; ſi virtutis, et artium, quæ virtutis magiſtræ ſunt, egebit; quo magis cæteris rebus erit copioſus, et induſtrius, et expectatus, eo vehementius deriſus et contemptus, ex omni conventu bonorum ejicietur. Hoc ſimile exornatione utriuſque rei, et alterius inertiæ artificis, alterius ſtultitiæ, ſimili ratione collata, ſub aſpectum omnium rem ſubjecit.

XLVIII. Dictum autem eſt per collationem, propterea quod propoſita ſimilitudine, paria ſunt omnia relata. In ſimilibus obſervare oportebit diligenter: ut, cum rem afferamus ſimilem, cujus rei cauſa ſimilitudinem attulerimus, verba quoque ad ſimilitudinem habeamus accommodata. Id eſt hujuſmodi: *Ut hirundines æſtivo tempore præſto ſunt, frigore pulſæ recedunt.* Ex eadem ſimilitudine nunc per tranſlationem verba ſumimus: *Ita falſi amici ſereno vitæ tempore præſto ſunt; ſimulatque hiemem fortunæ viderint, devolant omnes.* Sed inventio ſimilium facilis erit, ſi quis ſibi omnes res animatas et inanimatas, mutas et loquentes, feras et manſuetas, terreſtres et cæleſtes et maritimas, artificio, caſu, natura, comparatas, uſitatas atque inuſitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, et ex his aliquam venari ſimilitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos, poſſit. Non enim res tota toti rei neceſſe eſt ſimilis ſit, ſed ad ipſum, ad quod conferetur, ſimilitudinem habeat oportet.

XLIX. Exemplum eſt alicujus facti aut dicti præteriti cum certi auctoris nomine propoſitio. Id ſumitur iiſdem de cauſis, quibus ſimilitudo. Rem ornatiorem facit, cum nullius rei, niſi dignitatis, cauſa ſumitur: Apertiorem, cum id, quod ſit obſcurius, magis dilucidum reddit: Probabiliorem, cum magis veriſimilem facit: Ante oculos ponit, cum exprimit omnia perſpicue, ut res dicta prope manu tentari poſſit. Uniuſcujuſque generis ſingula ſubjeciſſemus exempla, niſi exemplum, quod genus eſſet, in expolitione demonſtraſſemus, et cauſas ſumendi in ſimilitudine aperuiſſemus. Quare noluimus, neque pauca, quo minus intelligeretur, neque, re intellecta, plura conſcribere. Imago eſt formæ cum forma cum quadam ſimilitudine collatio. Hæc ſumitur aut laudis aut vituperationis cauſa. Laudis cauſa, ſic: *Ibat in prælium, corpore tauri validiſſimi, impetu leonis acerrimi, ſimilis.* Vituperationis, ut in odium, aut in invidiam, aut in contemptionem, adducat. Ut in odium, hoc modo: *Iſte quotidie per forum medium, tanquam jubatus draco ſerpit, dentibus aduncis, aſpectu venenato, ſpiritu rabido, circumſpectans huc et illuc, ſi quem reperiat, cui aliquid*

mali faucibus afflare, ore attingere, dentibus inſecare, lingua aſpergere, poſſit. Ut in invidiam adducat, hoc modo: *Iſte, qui divitias ſuas jactat, ſicut Gallus e Phrygia, aut ariolus quiſpiam, depreſſus et oneratus auro, clamat et dejerat.* Ut in contemptionem adducat, ſic: *Iſte, qui tanquam cochlea, abſcondens retentat ſeſe tacitus, quo ſit tutus, comeditur cum domo ſua, et aufertur.* Effictio eſt, cum exprimitur et effingitur verbis corporis cujuſpiam forma, quod ſatis ſit ad intelligendum, hoc modo: *Hunc dico, Judices, rubrum, brevem, incurvum, canum, ſubcriſpum, cæſium, cui ſane magna eſt in mento cicatrix, ſi quo modo poteſt vobis in memoriam redire.* Habet hæc exornatio cum utilitatem, ſi quem velis oſtendere: tum venuſtatem, ſi breviter et dilucide facta eſt.

L. Notatio eſt, cum alicujus natura certis deſcribitur ſignis, quæ, ſicuti notæ quædam, naturæ ſunt attributa. Ut ſi velis non divitem, ſed oſtentatorem pecunioſum, deſcribere, *Iſte*, inquies, *Judices, qui ſe dici divitem putat eſſe præclarum, primum nunc videte, quo vultu nos intueatur. Nonne vobis videtur dicere? Darem, ſi mihi moleſti non eſſetis: cum vero ſiniſtra mentum ſublevat, exiſtimat ſe gemmæ nitore et auri ſplendore aſpectus omnium præſtringere. Cum puerum reſpicit hunc unum, quem ego novi, (vos non arbitror noviſſe) alio nomine appellat, deinde alio atque alio: Heus tu, inquit, veni Sannio, ne quid iſti Barbari perturbent: ut ignoti, qui audiunt, unum putent eligi de multis: ei dicit in aurem, aut ut domi lectuli ſternantur, aut ab avunculo rogetur Æthiops, qui ad balneas veniat, aſturconi locus ante oſtium ſuum detur, aut aliquod fragile falſæ choragium gloriæ comparetur. Deinde exclamat, ut omnes audiant, Videto, ut diligenter numeretur, ſi poteſt ante noctem. Puer, qui jam bene hominis naturam novit, Tu illo plures mittas oportet, inquit, ſi hodie vis tranſnumerari. Age, inquit, duc tecum Libanum et Soſiam. Sane. Deinde caſu veniunt hoſpites homini, qui iſtum ſplendide, dum peregrinaretur, receperant. Ex ea re homo hercle ſane conturbatur: ſed tamen a vitio naturæ non recedit. Bene, inquit, facitis, cum venitis: ſed rectius feciſſetis, ſi ad me domum recta abiiſſetis. Id feciſſemus, inquiunt illi, ſi domum noviſſemus. At iſtud quidem facile fuit undelibet invenire. Verum ite mecum. Sequuntur illi. Sermo interea hujus conſumitur omnis in oſtentatione. Quærit, in agris cujuſmodi frumenta ſint: negat, ſe, quia villæ incenſæ ſint, accedere poſſe, nec ædificare etiam nunc audere; tametſi in Tuſculano quidem cœpi inſanire, et in iiſdem fundamentis ædificare.*

LI. *Dum hæc loquitur, venit in ædes quaſdam, in quibus ſodalitium erat eodem die futurum: quo iſte pro notitia domini ædium ingreditur cum hoſpitibus. Hîc, inquit, habito. Perſpicit argentum, quod erat expoſitum, viſit triclinium ſtratum, probat. Accedit ſervulus: dicit homini clare, dominum jam venturum, ſi velit exire. Itane inquit? Eamus hoſpites; frater venit ex Salerno: ego illi obviam pergam: vos huc decuma venitote. Hoſpites diſcedunt. Iſte ſe raptim domum ſuam conjicit: illi decuma, quo juſſerat, veniunt. Quærunt hunc. Reperiunt, domus cuja ſit:*

in diverſorium deriſi conferunt ſeſe. Vident hominem poſtera die: narrant, expoſtulant, accuſant. Ait iſte, eos ſimilitudine loci deceptos, angiporto toto deerraſſe: contra valetudinem ſuam ad noctem multam expectaſſe. Sannioni puero negotium dederat, ut vaſa, veſtimenta, pueros, corrogaret. Servulus non inurbanus ſatis ſtrenue et concinne comparat: iſte hoſpites domum deducit. Ait ſe ædes maximas cuidam amico ad nuptias commodaſſe. Nuntiat interea puer argentum repeti (pertimuerat enim qui commodarat) Apagete, inquit, ædes commodavi, familiam dedi: argentum quoque vult? tametſi hoſpites habeo, tamen utatur licet, nos Samiis delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrem? ejuſmodi eſt hominis natura, ut, quæ ſingulis diebus efficiat gloria atque oſtentatione, ea vix annuo ſermone enarrare poſſim. Hujuſmodi notationes, quæ deſcribunt, quid conſentaneum ſit uniuſcujuſque naturæ, vehementer habent magnam delectationem. Totam enim naturam cujuſpiam ponunt ante oculos, aut glorioſi, ut nos, exempli cauſa, cœperamus; aut invidi, aut timidi, aut avari, ambitioſi, amatoris, luxurioſi, furis, quadruplatoris: denique cujuſvis ſtudium protrahi poteſt in medium tali notatione.

LII. Sermocinatio eſt, cum alicui perſonæ ſermo attribuitur, et is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: *Cum militibus urbs redundaret, et omnes timore oppreſſi domi continerentur, venit iſte cum ſago, gladio ſuccinctus, tenens jaculum: quinque adoleſcentes hominem ſimili ornatu ſubſequuntur. Irrumpit in ædes ſubito, deinde magna voce, Ubi eſt iſte beatus, inquit, ædium dominus? quin mihi præſto ſit? quid tacetis? hîc alii omnes ſtupidi timore obmutuerunt. Uxor illius infeliciſſimi cum maximo fletu ad iſtius pedes abjecit ſeſe. Parce, inquit, et per ea, quæ tibi dulciſſima ſunt in vita, miſerere noſtri: noli extinguere extinctos. Fer manſuete fortunam. Nos quoque fuimus beati: noſce te eſſe hominem. At ille: Quin illum mihi datis, ac vos auribus meis opplorare deſinitis? non abibit. Illi nuntiatur interea veniſſe iſtum, et clamore maximo mortem minari. Quod ſimul ut audivit, Heus, inquit, Gorgia, pediſeque puerorum, abſconde pueros: defende: fac, ut incolumes ad adoleſcentiam perducas. Vix hæc dixerat, cum ecce iſte præſto, Sedes, inquit, audax? non vox mea tibi vitam ademit? exple inimicitias meas, et iracundiam ſatura tuo ſanguine. Ille cum magno ſpiritu, Metuebam, inquit, ne plane victus eſſem. Nunc video in judicio mecum contendere non vis, ubi ſuperari turpiſſimum, et ſuperare pulcherrimum eſt: interficere me vis: occidar equidem, ſed victus non peribo. At ille, In extremo vitæ tempore etiam ſententioſe loqueris? neque ei, quem vides dominari, vis ſupplicare? Tum mulier, Immo quidem iſte rogat, et ſupplicat: ſed tu, quæſo, commovere; et tu, per deos, inquit, hunc examplexare. Dominus eſt; vicit hic te, vince tu nunc animum. Cur non deſinis, inquit, uxor, loqui, quæ me digna non ſunt? tace, et, quæ curanda ſunt, cura: tu ceſſas mihi vitam, tibi omnem bene vivendi ſpem, mea morte eripere? Iſte mulierem repulit ab ſe lamentantem: illi, neſcio quid incipienti dicere, quod dignum videlicet illius*

virtute eſſet, gladium in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos eſſe unicuique ſermones ad dignitatem accommodatos, quod oportet in hoc genere obſervare. Sunt item ſermocinationes conſequentes hoc genus: *Nam quid putamus illos dicturos, ſi hoc judicaveritis? nonne hac omnes utentur oratione?* Deinde ſubjicere ſermonem.

LIII. Conformatio eſt, cum aliqua, quæ non adeſt, perſona confingitur, quaſi adſit, aut cum res muta aut informis fit eloquens et formata, et ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam, hoc pacto: *Quod ſi nunc hæc urbs inviĉtiſſima vocem mittat, non hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis tropæis ornata, triumphis ditata certiſſimis, clariſſimis locupletata victoriis, nunc veſtris ſeditionibus, ô cives, vexor: quam dolis malitioſa Carthago, viribus probata Numantia, diſciplinis erudita Corinthus, labefactare non potuit, eam patiemini nunc ab homunculis deterrimis proteri atque conculcari?* Item, *Quod ſi nunc L. ille Brutus reviviſcat, et hîc ante pedes veſtros adſit, non hac utatur oratione? Ego reges ejeci, vos tyrannos introducitis: ego libertatem, quæ non erat, peperi, vos partam ſervare non vultis: ego capitis mei periculo patriam liberavi, vos liberi ſine periculo eſſe non curatis.* Hæc conformatio, licet in plures res mutas atque inanimas transferatur, proficit tamen plurimum in amplificationis partibus et commiſeratione. Significatio eſt, quæ plus in ſuſpicione relinquit, quam poſitum eſt in oratione. Ea fit per exuberationem, ambiguum, conſequentiam, abſciſſionem, ſimilitudinem. Per exuberationem, cum plus dictum eſt, quam patitur veritas, augendæ ſuſpicionis cauſa, ſic: *Hic de tanto patrimonio tam cito teſtam, qua ſibi petat ignem, non reliquit.* Per ambiguum, cum verbum poteſt in duas pluresve ſententias accipi, ſed accipitur in eam partem, quam vult is, qui dixit: ut de eo ſi dicas, qui multas hereditates adierit, *Proſpice tu, qui plurimum cernis.*

LIV. Ambigua quemadmodum vitanda ſunt, quæ obſcuram reddunt orationem, ita hæc conſequenda, quæ conficiunt hujuſmodi ſignificationem. Ea reperientur facile, ſi noverimus et animadverterimus verborum ancipites aut multiplices poteſtates. Per conſequentiam ſignificatio fit, cum res, quæ ſequuntur aliquam rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in ſuſpicione, ut ſi ſalſamentarii filio dicas: *Quieſce tu, cujus pater cubito ſe emungere ſolebat.* Per abſciſſionem, ſi, cum incipimus aliquid dicere, præcidimus, et ex eo, quod jam diximus, ſatis relinquitur ſuſpicionis, ſic: *Qui iſta forma et ætate nuper alienæ domui . . . nolo plura dicere.* Per ſimilitudinem, cum aliqua re ſimili allata, nihil amplius dicimus, ſed ex ea ſignificamus, quid ſentiamus, hoc modo: *Noli, Saturnine, nimium populi frequentia fretus eſſe. Inulti jacent Gracchi.* Hæc exornatio plurimum feſtivitatis habet interdum et dignitatis: ſinit enim quiddam, tacito oratore, ipſum auditorem ſuſpicari. Brevitas eſt res ipſis tantummodo verbis neceſſariis expedita, hoc modo: *Lemnum præteriens cepit: inde Thaſi*

præſidium reliquit: poſt urbem in Bithynia ſuſtulit: inde pulſus in Helleſpontum, ſtatim potitur Abydo. Item, *Modo conſul, quondam tribunus, deinde primus erat civitatis.* Tum, *Proficiſcitur in Aſiam, deinde exul et hoſtis eſt dictus, poſt imperator, poſtremo conſul factus eſt.* Habet paucis comprehenſa brevitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda ſæpe eſt, cum aut res non egent longæ orationis, aut tempus non ſinit commorari.

LV. Demonſtratio eſt, cum ita res verbis exprimitur, ut geri negotium, et res ante oculos eſſe videatur. Id fieri poterit, ſi, quæ ante, et poſt, et in ipſa re facta erunt, comprehendemus, aut ſi a rebus conſequentibus, aut a circumſtantibus, non recedemus, hoc modo: *Quod ſimul atque Gracchus proſpexit, fluctuare populum, verentem, ne ipſe auctoritate ſenatus commotus a ſententia deſiſteret, jubet advocari concionem. Iſte interea ſcelere et malis cogitationibus redundans, evolat ex templo Jovis, et ſudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga, cum pluribus aliis ire celerius cœpit. Illi præco faciebat audientiam: hic ſubſellium quoddam calce premens, dextra pedem defringit, et alios hoc idem jubet facere. Cum Gracchus deos inciperet precari, curſim iſti impetum faciunt: ex aliis aliiſque partibus convolant: atque e populo unus, Fuge, inquit, Tiberi, fuge. Non vides? reſpice, inquam. Deinde vaga multitudo, ſubito timore perterrita, fugere cœpit. At iſte ſpumans ex ore ſcelus, anhelans ex intimo pectore crudelitatem, contorquet brachium; et dubitanti Graccho, quid eſſet, neque tamen locum, in quo conſtiterat, relinquenti, percutit tempus. Ille nulla voce delabens inſita virtute concidit tacitus. Iſte viri fortiſſimi miſerando ſanguine adſperſus, quaſi facinus præclariſſimum feciſſet, circumſpectans, et hilaris ſceleratam gratulantibus manum porrigens, in templum Jovis contulit ſeſe.* Hæc exornatio plurimum prodeſt in amplificanda et commiſeranda re, hujuſmodi enarrationibus. Statuit enim totam rem, et prope ponit ante oculos.

LVI. Omnes rationes honeſtandæ elocutionis ſtudioſe collegimus, in quibus, Herenni, ſi te diligenter exercueris, et gravitatem, et dignitatem, et ſuavitatem, habere in dicendo poteris, ut oratorie plane loquaris: ne nuda atque inornata inventio vulgari ſermone efferatur. Nunc identidem noſmet ipſi nobis inſtemus. Res enim communis agitur, ut frequenter et aſſidue conſequamur artis rationem ſtudio et exercitatione: quod alii cum moleſtia tribus de cauſis maxime faciunt; aut ſi, cum quibus libenter exerceantur, non habent; aut ſi ſibi diffidunt; aut ſi neſciunt, quam viam ſequi debeant: quæ a nobis abſunt omnes difficultates. Nam et ſimul libenter exercemur propter amicitiam, cujus initium cognatio fecit, cætera philoſophiæ ratio confirmavit, et nobis non diffidimus, propterea quod et aliquantulum proceſſimus; et alia meliora ſunt, quæ multo intentius petimus in vita, ut, etiamſi non pervenerimus in dicendo, quo volumus, parva pars vitæ perfectiſſimæ deſideretur: et viam, quam ſequamur, habemus, propterea quod in his

libris nihil præteritum eſt rhetoricæ præceptionis. Demonſtratum eſt enim, quomodo res in omnibus generibus cauſarum inveniri oporteat. Dictum eſt, quo pacto eas diſponere conveniat. Traditum eſt, qua ratione eſſet pronuntiandum. Præceptum eſt, qua via meminiſſe poſſemus. Demonſtratum eſt, quibus modis perfecta elocutio compararetur. Quæ ſi exſequimur, acute et cito reperiemus: diſtincte et ordinate diſponemus: graviter et venuſte pronuntiabimus: firme et perpetuo meminerimus: ornate et ſuaviter eloquemur. Ergo amplius in arte rhetorica nihil eſt. Hæc omnia adipiſcemur, ſi rationes præceptionis diligentia conſequemur et exercitatione.

Q. CICERO

DE

PETITIONE CONSULATUS,

AD M. FRATREM.

ETSI tibi omnia ſuppetunt, quæ conſequi ingenio, aut uſu homines, aut diligentia, poſſunt; tamen ab amore noſtro non ſum arbitratus alienum, ad te perſcribere ea, quæ mihi veniebant in mentem, dies ac noctes de petitione tua cogitanti: non ut aliquid ex iis novi adjicerem, ſed ut ea, quæ in re diſperſa atque infinita viderentur eſſe, ratione et diſtributione ſub uno aſpectu ponerentur. Quanquam plurimum natura valet; tamen videtur in paucorum menſium negotio poſſe ſimulatio naturam vincere. Civitas quæ sit, cogita; quid petas; qui sis. Prope quotidie ad forum tibi deſcendenti, meditatum hoc ſit: Novus sum; Consulatum peto; Roma est. Nominis novitatem dicendi gloria maxime ſublevabis. Semper ea res plurimum dignitatis habuit. Non poteſt, qui dignus habetur patronus Conſularium, indignus Conſulatu putari. Quamobrem, quoniam ab hac laude proficiſceris, et quicquid es, ex hoc es; ita paratus ad dicendum venito, quaſi in ſingulis cauſis judicium de omni ingenio futurum ſit. Ejus facultatis adjumenta, quæ tibi ſcio eſſe ſepoſita, ut prompta ac parata ſint, cura; et ſæpe, quæ de Demoſthenis ſtudio et exercitatione ſcripſit Demetrius, recordare. Deinde et amicorum multitudo, et genera appareant. Habes enim ea, quæ nulli habuerunt, omnes publicanos, totum fere equeſtrem ordinem; multa præterea municipia, multos abs te defenſos homines cujuſque ordinis, aliquot collegia; præterea ſtudio dicendi conciliatos plurimos adoleſcentulos, quotidianam amicorum aſſiduitatem et frequentiam. Hæc cura ut teneas, et commendando, et rogando, et omni ratione efficiendo, ut intelligant, qui

debent tua cauſa, referendæ gratiæ; et qui volunt, obligandi tui, tempus ſibi aliud nullum fore. Etiam hoc multum videtur adjuvare poſſe novum hominem, hominum nobilium voluntas, et maxime Conſularium. Prodeſt, quorum in locum ac numerum pervenire velis, ab his ipſis illo loco ac numero dignum putari. Hi rogandi omnes ſunt diligenter, et ad eos allegandum; perſuadendumque eſt iis, nos ſemper cum optimatibus de republica ſenſiſſe; minime populares fuiſſe; ſi quid locuti populariter videmur, id nos eo conſilio feciſſe, ut nobis Cn. Pompeium adjungeremus; ut eum, qui plurimum poſſet, aut amicum in noſtra petitione haberemus, aut certe non adverſarium. Præterea adoleſcentes nobiles elabora ut habeas, vel ut teneas ſtudioſos tui, quos habes: multum dignitatis afferent. Plurimos habes: perfice, ut ſciant, quantum in his putes eſſe. Si adduxeris, ut ii, qui non nolunt, cupiant; plurimum quidem proderunt.

II. Ac multum etiam novitatem tuam adjuvat, quod ejuſmodi nobiles tecum petunt, ut nemo ſit, qui audeat dicere, plus illis nobilitatem, quam tibi virtutem, prodeſſe oportere. Jam P. Galbam et L. Caſſium, ſummo loco natos, quis eſt, qui petere conſulatum putet? Vides igitur, ampliſſimis ex familiis homines, quia ſine nervis ſunt, tibi pares non eſſe. At Antonius et Catilina moleſti ſunt. Imo homini navo, induſtrio, innocenti, diſerto, gratioſo apud eos qui res judicant, optandi competitores. Ambo a pueritia ſicarii, ambo libidinoſi, ambo egentes. Eorum alterius bona proſcripta vidimus; vocem denique audivimus jurantis, ſe Romæ judicio æquo cum homine Græco certare non poſſe; et ex ſenatu ejectum ſcimus. Optima vero cenſorum exiſtimatione in prætura competitorem habuimus, amico Sabidio, et Panthera; quod ad tabulam, quos poneret, non habebat. Quo tamen in magiſtratu amicam, quam palam domi haberet, de machinis emit. In petitione autem conſulatus, cauponas omnes compilare per turpiſſimam legationem maluit, quam adeſſe, et populo Romano ſupplicare. Alter vero, dii boni, quo ſplendore eſt! Primum nobilitate eadem. Num majore virtute? Non, ſed audacia. Quamobrem? Quia Antonius umbram ſuam metuit: hic ne leges quidem, natus in patris egeſtate, educatus in ſororis ſtupris, corroboratus in cæde civium; cujus primus ad rempublicam aditus in equitibus Romanis occidendis fuit. Nam illis, quos meminimus, Gallis, qui tum Titiniorum, ac Nanniorum, ac Tanuſiorum, capita demebant, Sylla unum Catilinam præfecerat; in quibus ille hominem optimum, Q. Cæcilium, ſororis ſuæ virum, equitem Romanum, nullarum partium, cum ſemper natura, tum etiam ætate jam quietum, ſuis manibus occidit.

III. Quid ego nunc dicam, petere cum eo te conſulatum, qui hominem cariſſimum populo Romano, M. Marium, inſpectante populo Romano, virgis per totam urbem ceciderit; ad buſtum egerit; ibi omni cruciatu vivum

lacerarit; ſtanti collum gladio ſua dextera ſecuerit, cum ſiniſtra capillum ejus a vertice teneret; caput ſua manu tulerit, cum inter digitos ejus rivi ſanguinis fluerent: qui poſtea cum hiſtrionibus, et cum gladiatoribus, ita vixit, ut alteros libidinis, alteros facinoris, adjutores haberet: qui nullum in locum tam ſanctum ac tam religioſum acceſſit, in quo non, etſi in aliis culpa non eſſet, tamen ex ſua nequitia dedecoris ſuſpicionem relinqueret: qui ex curia Curios et Annios; ab atriis Sapalas et Carvilios; ex equeſtri ordine Pompilios et Vettios, ſibi amiciſſimos comparavit; qui tantum habet audaciæ, tantum nequitiæ, tantum denique in libidine artis et efficacitatis, ut prope in parentum gremiis prætextatos liberos conſtuprarit? Quid ego nunc tibi de Africa; quid de teſtium dictis ſcribam? Nota ſunt, et ea tu ſæpius legito. Sed tamen hoc mihi non prætermittendum videtur, quod primum ex eo judicio tam egens diſceſſit, quam quidam judices ejus ante illud judicium fuerunt: deinde tam invidioſus, ut aliud in eum judicium quotidie flagitetur. Hic ſe ſic habet, ut magis timeat, etiamſi quieverit; quam ut contemnat, ſi quid commoverit. Quanto melior tibi fortuna petitionis data eſt, quam nuper homini novo, C. Cælio? Ille cum duobus hominibus ita nobiliſſimis petebat, ut tamen in iis omnia pluris eſſent, quam ipſa nobilitas; ſumma ingenia, ſummus pudor, plurima beneficia, ſumma ratio ac diligentia petendi: tamen eorum alterum Cælius, etiam cum multo eſſet inferior genere, ſuperior nulla re pene, ſuperavit. Quare, ſi facies ea quæ tibi natura et ſtudia, quibus uſus es ſemper, largiuntur; quæ temporis tui ratio deſiderat; quæ potes; quæ debes; non erit difficile certamen cum iis competitoribus, qui nequaquam ſunt tam genere inſignes, quam vitiis nobiles. Quis enim reperiri poteſt tam improbus civis, qui velit uno ſuffragio duas in rempublicam ſicas diſtringere?

IV. Quoniam igitur, quæ ſubſidia novitatis haberes, et habere poſſes, expoſui; nunc de magnitudine petitionis dicendum videtur. Consulatum petis; quo honore, nemo eſt, qui te non dignum arbitretur; ſed ſunt multi, qui invideant. Petis enim homo ex equeſtri loco locum ſummum civitatis; atque ita ſummum, ut forti viro, diſerto, innocenti, multo idem ille honos plus amplitudinis, quam cæteris, afferat. Noli putare, eos, qui ſunt eo honore uſi, non videre, tu, cum idem ſis adeptus, quid dignitatis habiturus ſis: eos vero, qui conſularibus familiis nati locum majorum conſecuti non ſunt, ſuſpicor, tibi, niſi qui admodum te amant, invidere. Etiam novos homines prætorios, exiſtimo, niſi qui tuo beneficio vincti ſunt, nolle abs te ſe honore ſuperari. Jam in populo quam multi invidi ſint, quam multi conſuetudine horum annorum ab hominibus novis alienati, venire tibi in mentem certo ſcio. Eſſe etiam nonnullos tibi iratos ex iis cauſis, quas egiſti, neceſſe eſt. Jam illud tute circumſpicito, quod ad Cn. Pompeii gloriam augendam tanto ſtudio te de-

diſti, num quos tibi putes ob eam cauſam eſſe inimicos. Quamobrem, cum et ſummum locum civitatis petas, et videas, eſſe ſtudia, quæ tibi adverſentur; adhibeas, neceſſe eſt, omnem rationem, et curam, et laborem, et diligentiam.

V. Ac petitio magiſtratuum diviſa eſt in duarum rationum diligentiam: quarum altera in amicorum ſtudiis, altera in populari voluntate, ponenda eſt. Amicorum ſtudia beneficiis, et officiis, et vetuſtate, et facilitate ac jucunditate naturæ, parta eſſe oportet. Sed hoc nomen amicorum in petitione latius patet, quam in cætera vita. Quiſquis eſt enim, qui oſtendat aliquid in te voluntatis, qui colat, qui domum ventitet, is in amicorum numero eſt habendus. Sed tamen, qui ſunt amici ex cauſa honeſtiore cognationis, aut affinitatis, aut ſodalitatis, aut alicujus neceſſitudinis, his carum ac jucundum eſſe, maxime prodeſt. Deinde, ut quiſque eſt intimus ac maxime domeſticus, ut is amet, atque feliciſſimum eſſe te cupiat, valde elaborandum puto; tum ut tribules, ut vicini, ut clientes, ut denique liberti, poſtremo etiam ſervi tui: nam fere omnis ſermo ad forenſem famam a domeſticis emanat auctoribus. Denique inſtituendi ſunt cujuſcunque generis amici: ad ſpeciem, homines illuſtres honore ac nomine; qui etiamſi ſuffragandi ſtudia non navant, tamen afferunt petitori aliquid dignitatis: ad juſtitiam obtinendam, magiſtratus; ex quibus maxime conſules, deinde tribuni plebis: ad conficiendas centurias, homines excellenti gratia. Qui tribuent centuriam, quod abs te beneficium habeant, aut, ut habeant, ſperent, eos prorſus magnopere compara et confirma. Nam per hos annos homines ambitioſi vehementer omni ſtudio atque opere laborarunt, ut poſſent a tribulibus ſuis ea, quæ peterent, impetrare. Hos tu homines quibuſcunque rationibus poteris, ut ex animo atque ex illa ſumma voluntate tui ſtudioſi ſint, elaborato. Quod ſi ſatis grati homines eſſent, hæc tibi omnia parata eſſe debebant, ſicut parata eſſe confido. Nam hoc biennio quatuor ſodalitates civium ad ambitionem gratioſiſſimorum tibi obligaſti, M. Fundanii, Q. Gallii, C. Cornelii, C. Orcinini. Horum in cauſis ad te deferendis, quidnam eorum ſodales tibi receperint et confirmarint, ſcio: nam interfui. Quare hoc tibi faciendum eſt, ut hoc tempore ab iis, quod debent, exigas; ſæpe commonendo, rogando, confirmando, curando ut intelligant, nullum tempus aliud ſe unquam habituros referendæ gratiæ. Profecto homines et ſpe reliquorum tuorum officiorum et recentibus beneficiis ad ſtudium navandum excitabuntur. Et omnino, quoniam eo genere amicitiarum petitio tua maxime munita eſt, quod cauſarum defenſionibus adeptus es, fac, ut plane iis omnibus, quos devinctos tenes, deſcriptum ac diſpoſitum ſuum cuique munus ſit. Et quemadmodum, quod memini, nulla in re illis unquam moleſtus fuiſti; ſic cura, ut intelligant, omnia te, quæ ab illis tibi deberi putaris, ad hoc tempus reſervaſſe.

VI. Sed quoniam tribus rebus

homines maxime ad benevolentiam, atque ad hæc ſuffragandi ſtudia ducuntur, beneficio, ſpe, adjunctione animi, vel voluntate; animadvertendum eſt, quemadmodum cuique horum generi ſit inſerviendum. Minimis beneficiis homines adducuntur, ut ſatis cauſæ putent eſſe ad ſtudium ſuffragationis: nedum ii, quibus ſaluti fuiſti, quos tu habes plurimos, non intelligant, ſi hoc tuo tempore tibi non ſatisfecerint, ſe probatos nemini unquam fore. Quod cum ita ſit, tamen rogandi ſunt; atque etiam in hanc opinionem adducendi, ut, qui nobis adhuc obligati fuerint, iis viciſſim nos adhuc obligari poſſe videamur. Qui autem ſpe tenentur, quod genus hominum multo eſt diligentius atque officioſius; iis, fac, ut propoſitum ac paratum auxilium tuum eſſe videatur: denique, ut ſpectatorem te ſuorum officiorum eſſe intelligant diligentem; ut videre te plane atque animadvertere, quantum ab unoquoque proficiſcatur, appareat. Tertium illud genus eſt ſtudiorum voluntarium, quod agendis gratiis, accommodandis ſermonibus ad eas rationes, propter quas quiſque ſtudioſus eſſe tui videbitur, ſignificanda erga illos pari voluntate, adducenda amicitia in ſpem familiaritatis et conſuetudinis, confirmari oportebit. Atque in iis omnibus generibus judicato et perpendito, quantum quiſque poſſit; ut ſcias, et quemadmodum cuique inſervias, et quid a quoque expectes ac poſtules. Sunt enim quidam homines in ſuis civitatibus et municipiis gratioſi; ſunt diligentes et copioſi; qui etſi antea non ſtuduerunt huic gratiæ; tamen ex tempore elaborare ejus cauſa, cui debent aut volunt, facile poſſunt. His hominum generibus ſic inſerviendum eſt, ut ipſi intelligant, te videre, quid a quoque expectes; ſentire, quid accipias; meminiſſe, quid acceperis. Sunt autem alii, qui aut nihil poſſunt, aut odio ſunt etiam tribulibus ſuis; nec habent tantum animi aut facultatis, ut enitantur ex tempore: hos ut internoſcas, videto; ne, ſpe in aliquo majore poſita, præſidii parum comparetur.

VII. Et quanquam partis et fundatis amicitiis fretum ac munitum eſſe oportet; tamen in ipſa petitione amicitiæ permultæ ac perutiles comparantur. Nam in cæteris moleſtiis habet hoc tamen petitio commodi, ut poſſis honeſte, quod in cætera vita non queas, quoſcunque velis, adjungere ad amicitiam: quibuſcum ſi alio tempore agas, ut te utantur, abſurde facere videare; in petitione autem niſi id agas et cum multis et diligenter, nullus petitor eſſe videare. Ego autem tibi hoc confirmo, eſſe neminem, niſi aliqua neceſſitudine competitorum alicui tuorum ſit adjunctus, a quo non facile, ſi contenderis, impetrare poſſis, ut ſuo beneficio promereatur, ſe ut ames, et ſibi ut debeas: modo ut intelligat, te magni æſtimare, ex animo agere, bene ſe ponere, fore ex eo non brevem et ſuffragatoriam, ſed firmam et perpetuam amicitiam. Nemo erit, mihi crede, in quo modo aliquid virtutis ſit, qui hoc tempus ſibi oblatum amicitiæ tecum conſtituendæ prætermittat; præſertim

cum tibi hoc caſus afferat, ut ii tecum petant, quorum amicitia aut contemnenda aut fugienda ſit; et qui hoc, quod ego te hortor, non modo non aſſequi, ſed ne incipere quidem, poſſint. Nam quid incipiat Antonius homines adjungere atque invitare ad amicitiam, quos per ſe ſuo nomine appellare non poſſit? Mihi quidem ſtultius nihil videtur, quam exiſtimare eum ſtudioſum tui, quem non noris. Eximiam quandam gloriam et dignitatem, ac rerum geſtarum magnitudinem, eſſe oportet in eo, quem homines ignoti, nullis ſuffragantibus, honore afficiant. Itaque ut homo iners, ſine officio, ſine ingenio, cum infamia, nullis amicis, hominem plurimorum ſtudio atque omnium bona exiſtimatione munitum præcurrat, ſine magna culpa negligentiæ fieri non poteſt.

VIII. Quamobrem omnes centurias multis et variis amicitiis cura ut confirmatas habeas. Et primum, id quod ante oculos eſt, ſenatores equiteſque Romanos, cæterorum ordinum navos homines et gratioſos, complectere. Multi homines urbani induſtrii, multi libertini gratioſi in foro navique verſantur; quos per te, quos per communes amicos poteris, ſumma cura, ut tui cupidi ſint, elaborato, appetito, allegato; ſummo beneficio te affici, oſtendito. Deinde habeto rationem urbis totius, collegiorum omnium, pagorum, vicinitatum. Ex iis principes ad amicitiam tuam ſi adjunxeris; per eos reliquam multitudinem facile tenebis. Poſtea totam Italiam fac ut in animo et in memoria tibi diſtributam comprehenſamque habeas: ne quod Municipium, Coloniam, Præfecturam, locum denique Italiæ ne quem eſſe patiare, in quos non habeas firmamenti quod ſatis eſſe poſſit. Perquiras etiam et inveſtiges homines ex omni regione; eoſque cognoſcas, appetas, confirmes, cures, ut in ſuis vicinitatibus tibi aliquo petant, et tua cauſa quaſi candidati ſint. Volent te amicum, ſi ſuam a te amicitiam expeti videbunt. Id ut intelligant, oratione, quæ ad eam rationem pertinet, conſequere. Homines municipales et ruſticani, ſi nomine tantum noti ſunt, in amicitia ſe eſſe arbitrantur. Si vero etiam præſidii ſe aliquid ſibi conſtituere putant, non amittunt occaſionem promerendi. Hos cæteri, et maxime tui competitores, ne norunt quidem: tu et noſti, et facile cognoſces; ſine quo amicitia eſſe non poteſt. Neque id tamen ſatis eſt, tametſi magnum eſt, ſi non conſequatur ſpes utilitatis atque amicitiæ; ne nomenclator ſolum, ſed amicus etiam bonus, eſſe videare. Ita, cum et hos ipſos, propter ſuam ambitionem, qui apud tribules ſuos plurimum gratia poſſunt, tui ſtudioſos in centuriis habeas, et cæteros, qui apud aliquam partem tribulium, propter municipii, aut civitatis, aut collegii, rationem valent, cupidos tui conſtitueris, in optima ſpe eſſe debebis. Jam equitum centuriæ multo facilius mihi diligentia poſſe teneri videntur. Primum cognoſcendi ſunt equites; pauci enim ſunt: deinde adipiſcendi. Multo autem facilius illa adoleſcentulorum ad amicitiam ætas adjungi-

tur: proinde habebis tecum ex juventute optimum quemque et ſtudioſiſſimum humanitatis. Tum autem, quod equeſter ordo tuus eſt, ſequentur illi auctoritatem ordinis, ſi abs te adhibebitur ea diligentia, ut non ordinis ſolum voluntate, ſed etiam ſingulorum amicitiis, eas centurias confirmatas habeas. Jam ſtudia adoleſcentulorum in ſuffragando, in obeundo, in nuntiando, in affectando, mirifice et magna et honeſta ſunt.

IX. Et quoniam affectationis mentio facta eſt; id quoque curandum eſt, ut quotidiana cujuſque generis, et ordinis, et ætatis, utare frequentia. Nam ex ea ipſa copia conjectura fieri poterit, quantum ſis in ipſo campo virium ac facultatis habiturus. Hujus autem rei tres partes ſunt: una Salutatorum, cum domum veniunt; altera Deductorum; tertia Assectatorum. In Salutatoribus, qui magis vulgares ſunt, et ad hanc conſuetudinem, quæ nunc eſt, plures veniunt; hoc efficiendum eſt, ut hoc ipſum minimum officium eorum tibi gratiſſimum eſſe videatur. Qui domum tuam venient, his ſignificato te animadvertere; et eorum amicis, qui illis renuntient, oſtendito; ſæpe ipſis dicito. Sic homines ſæpe, cum obeunt plures competitores, ſi videant, unum eſſe aliquem, qui hæc officia maxime animadvertat; ei ſe dedunt; deſerunt cæteros; minutatim ex communibus proprii, ex fucoſis firmi, ſuffragatores evadunt. Jam illud teneto diligenter, ſi eum, qui tibi promiſerit, fucum, ut dicitur, facere velle ſenſeris; ut te id audiſſe aut ſcire diſſimules. Si quis tibi ſe purgare volet, quod ſuſpectum ſe eſſe arbitretur; affirmes, te de illius voluntate nunquam dubitaſſe, nec debere dubitare. Is enim, qui ſe non putat ſatisfacere, amicus eſſe nullo modo poteſt. Scire autem oportet, quo quiſque animo ſit; ut et quantum cuique confidas, conſtituere poſſis. Jam Deductorum officium quo majus eſt, quam ſalutatorum, hoc gratius tibi eſſe ſignificato atque oſtendito; et quoad ejus fieri poterit, certis temporibus deſcendito. Magnam affert opinionem, magnam dignitatem, quotidiana in deducendo frequentia. Tertia eſt ex hoc genere aſſidua Assectatorum copia. In ea quos voluntarios habes, cura ut intelligant, te ſibi in perpetuum ſummo beneficio obligari; qui autem tibi debent, ab iis plane hoc munus exige: qui per ætatem ac negotium poterunt, ipſi tecum ut aſſidui ſint; qui ipſi ſectari non poterunt, neceſſarios ſuos in hoc munere conſtituant. Valde ego te volo, et ad rem pertinere arbitror, ſemper cum multitudine eſſe. Præterea magnam affert laudem et ſummam dignitatem, ſi ii tecum erunt, qui a te defenſi, et qui per te ſervati ac judiciis liberati ſunt. Hæc tu plane ab iis poſtulato; ut, quoniam nulla impenſa per te alii honeſtatem, alii ſalutem ac fortunas omnes, obtinuerunt; nec aliud ullum tempus futurum ſit, ubi tibi referre gratiam poſſint; hoc te officio remunerent.

X. Et quoniam in amicorum ſtudiis hæc omnis ratio verſatur; qui locus in hoc genere cavendus

ſit, prætermittendum non videtur. Fraudis, atque inſidiarum, et perfidiæ, plena ſunt omnia. Non eſt hujus temporis perpetua illa de hoc genere diſputatio, quibus rebus benevolus et ſimulator dijudicari poſſit: tantum eſt hujus temporis, admonere. Summa tua virtus eoſdem homines, et ſimulare tibi ſe eſſe amicos, et invidere coegit. Quamobrem Ἐπιχάρμειον illud teneto: *nervos atque artus eſſe ſapientiæ, non temere credere.* Et cum tuorum amicorum ſtudia conſtitueris, tum etiam obtrectatorum atque adverſariorum rationes et genera cognoſcito. Hæc tria ſunt: unum ex iis, quos læſiſti; alterum, qui ſine cauſa non amant; tertium, qui competitorum valde amici ſunt. Quos læſiſti, cum contra eos pro amico diceres, his te purgato plane; neceſſitudines commemorato; in ſpem adducito; te in eorum rebus, ſi ſe in amicitiam contulerint, pari ſtudio atque officio futurum, ſpondeto. Qui ſine cauſa non amant, eos aut beneficio, aut ſpe, aut ſignificando tua erga illos ſtudia futura, delinito; dans operam, ut de illa animi pravitate deducas. Quorum voluntas erit abs te propter competitorum amicitias alienior, his quoque eadem inſervito ratione, qua ſuperioribus: et ſi probare poteris, te in eos ipſos competitores tuos benevolo eſſe animo, oſtendito.

XI. Quoniam de amicitiis conſtituendis ſatis dictum eſt; dicendum eſt de illa altera parte petitionis, quæ in populari ratione verſatur. Ea deſiderat Nomenclationem, Blanditiam, Aſſiduitatem, Benignitatem, Rumorem, Spem in Republica. Primum fac, id quod facis, ut homines noris; ſignifica, ut appareat; et auge, ut quotidie melius fiat. Nihil mihi tam populare, neque tam gratum, videtur. Deinde id, quod natura non habes, induc in animum, ita ſimulandum eſſe, ut natura facere videare. Nam comitas tibi non deeſt, ea, quæ bono ac ſuavi homine digna eſt. Sed opus eſt magnopere Blanditia; quæ, etiamſi vitioſa eſt et turpis in cætera vita, tamen in petitione eſt neceſſaria. Tunc enim, cum deteriorem aliquem aſſentando facit, improba eſt; cum amiciorem, non tam vituperanda: petitori vero neceſſaria eſt, cujus et frons, et vultus, et ſermo, ad eorum, quoſcunque convenerit ſenſum et voluntatem commutandus eſt. Jam Aſſiduitatis nullum eſt præceptum; verbumque ipſum docet, quæ res ſit. Prodeſt quidem vehementer, nuſquam deeſſe: ſed tamen hic fructus eſt aſſiduitatis, non ſolum eſſe Romæ, atque in foro; ſed aſſidue petere; ſæpe eoſdem appellare; non committere, ut quiſquam poſſit dicere, quid ejus ſit, quod conſequi poſſis, ſi abs te non ſit rogatum, et valde ac diligenter rogatum. Benignitas autem late patet, et eſt in re familiari: quæ quanquam ad multitudinem pervenire non poteſt; tamen ab amicis laudatur; multitudini grata eſt: eſt in conviviis, quæ fac, et abs te et ab amicis tuis concelebrentur, et paſſim, et tributim: eſt etiam in opera, quam pervulga et communica. Cura, ut aditus ad te diurni atque nocturni

pateant: neque foribus ſolum ædium tuarum, ſed etiam vultu et fronte, quæ eſt animi janua; quæ ſi ſignificat, voluntatem abditam eſſe ac retruſam, parvi refert, patere oſtium. Homines enim non modo promitti ſibi, præſertim quæ a Candidato petant, ſed etiam large atque honorifice promitti, volunt. Quare hoc quidem facile præceptum eſt, ut quod acturus ſis, id ſignifices te ſtudioſe ac libenter eſſe facturum: illud difficilius, et magis ad tempus, quam ad naturam accommodatum tuam, quod facere non poſſis, ut id jucunde neges: quorum alterum eſt boni viri; alterum boni petitoris. Nam, cum id petitur, quod honeſte, aut ſine detrimento noſtro, promittere non poſſumus; quo modo ſi quis roget, ut contra amicum aliquam cauſam recipiamus; belle negandum eſt; ut oſtendas neceſſitudinem; demonſtres, quam moleſte feras; aliis te id rebus exſarturum eſſe, perſuadeas.

XII. Audivi, hoc dicere quemdam de quibuſdam oratoribus, ad quos cauſam ſuam detuliſſet; gratiorem ſibi orationem fuiſſe ejus, qui negaſſet; quam illius, qui recepiſſet. Sic homines fronte et oratione magis, quam ipſo beneficio reque, capiuntur. Verum hoc probabile eſt. Illud alterum ſubdurum tibi homini Platonico ſuadere; ſed tamen tempori tuo conſulam: quibus enim te propter aliquod officium neceſſitudinis affuturum negaris, tamen ii poſſunt abs te placati æquique diſcedere; quibus autem idcirco negaris, quod te impeditum eſſe dixeris, aut amicorum negotiis, aut gravioribus cauſis ante ſuſceptis, inimici diſcedunt; omneſque hoc animo ſunt, ut ſibi te mentiri malint, quam negare. C. Cotta, in ambitione artifex, dicere ſolebat, ſe operam ſuam, quoad non contra officium rogaretur, polliceri ſolere omnibus; impertire iis, apud quos optime poni arbitraretur; ideoque ſe negare nemini, quod ſæpe accideret cauſa, cur is, cui pollicitus eſſet, non uteretur; ſæpe, ut ipſe magis eſſet vacuus, quam putaſſet: neque poſſe domum ejus compleri, qui tantummodo reciperet, quantum videret ſe obire poſſe: caſu fieri, ut agantur ea, quæ non putaris; illa, quæ credideris in manibus eſſe, ut aliqua de cauſa non agantur: deinde eſſe extremum, ut iraſcatur is, cui mendacium dixeris. Id, ſi promittas, et incertum eſt, et in diem, et in paucioribus. Sin autem id neges; et certe abalienes, et ſtatim, et plures. Plures enim multo ſunt, qui rogant, ut uti liceat opera alterius, quam qui utantur. Quare ſatius eſt, ex iis aliquos aliquando tibi in foro iraſci, quam omnes continuo domi; præſertim cum multo magis iraſcantur ei, qui neget, quam ei, quem videant juſta cauſa impeditum, ut facere, quod promiſit, cupiat, ſi ullo modo poſſit. Ac, ne videar aberraſſe a diſtributione mea, qui hæc in hac populari parte petitionis diſputem; hoc ſequor, hæc omnia non tam ad amicorum ſtudia, quam ad popularem famam, pertinere. Etſi enim ineſt aliquod dictum ex illo genere, benigne reſpondere, ſtudioſe inſervire negotiis amicorum ac periculis; tamen hoc loco ea dico,

quibus multitudinem capere poſſis: ut de nocte domus compleatur; ut multi ſpe tui præſidii teneantur; ut amiciores abs te diſcedant, quam acceſſerint; ut quamplurimorum aures optimo ſermone compleantur.

XIII. Sequitur enim, ut de Rumore dicendum ſit; cui maxime ſerviendum eſt. Sed quæ dicta ſunt omni ſuperiori oratione, eadem ad celebrandum rumorem valent: dicendi laus; ſtudia publicanorum et equeſtris ordinis; hominum nobilium voluntas; adoleſcentulorum frequentia; eorum, qui abs te defenſi ſunt, aſſiduitas; ex municipiis multitudo eorum, quos tua cauſa veniſſe appareat; bene homines noſſe; comiter appellare; aſſidue ac diligenter petere; benignum ac liberalem eſſe; bene omnes loqui et exiſtimare; domus ut multa nocte compleatur; omnium generum frequentia adſit; ſatisfiat oratione omnibus, re operaque multis; perficiatur, id quod fieri poteſt, labore et arte et diligentia, non ut ad populum ab iis omnibus fama perveniat, ſed ut in his ſtudiis populus ipſe verſetur. Jam urbanam illam multitudinem, et eorum ſtudia, qui conciones tenent, quæ adeptus es in Pompeio ornando, Manilii cauſa recipienda, Cornelio defendendo, excitanda nobis ſunt; quæ adhuc habuit nemo, quin idem ſplendorem omnium voluntateſque haberet. Efficiendum etiam illud, ut ſciant omnes, Cn. Pompeii ſummam erga te eſſe voluntatem; et vehementer ad illius rationes, te id aſſequi, quod petis, pertinere. Poſtremo tota petitio cura ut pompæ plena ſit, ut illuſtris, ut ſplendida, ut popularis; ut habeat ſummam ſpeciem ac dignitatem; ut etiam, ſi qua poſſit, in competitoribus tuis exiſtat aut ſceleris, aut libidinis, aut largitionis, accommodata ad eorum mores infamia.

XIV. Atque etiam in hac petitione maxime videndum eſt, ut Spes Reipublicæ Romanæ bona de te ſit, et honeſta opinio. Nec tamen in petendo reſpublica capeſſenda eſt, neque in ſenatu, neque in concione: ſed hæc ſunt tibi retinenda; ut ſenatus te exiſtimet ex eo, quod ita vixeris, defenſorem auctoritatis ſuæ fore; equites Romani, viri boni et locupletes, ex vita acta te ſtudioſum otii ac rerum tranquillarum; multitudo, ex eo duntaxat, quod oratione in concionibus ac judicio popularis fuiſti, te a ſuis commodis alienum non futurum.

XV. Hæc mihi veniebant in mentem de duabus illis commentationibus matutinis, quas tibi quotidie ad forum deſcendenti meditandum eſſe dixeramus: Novus sum; Consulatum peto. Tertium reſtat: Roma est, civitas ex nationum conventu conſtituta; in qua multæ inſidiæ, multæ fallaciæ, multa in omni genere vitia, verſantur: multorum arrogantia, multorum contumacia, multorum malevolentia, multorum ſuperbia, multorum odium ac moleſtia perferenda eſt. Video, eſſe magni conſilii atque artis, in tot hominum cujuſquemodi vitiis tantiſque verſantem, vitare offenſionem, vitare fabulam, vitare inſidias; eſſe unum hominem ac-

commodatum ad tantam morum, ac ſermonum, et voluntatum, varietatem. Quare etiam atque etiam perge tenere iſtam viam, quam inſtituiſti; excelle dicendo: hoc et tenentur Romæ homines, et alliciuntur, et ab impediendo ac lædendo repelluntur. Et quoniam in hoc vel maxime vitioſa eſt civitas, quod, largitione interpoſita, virtutis ac dignitatis oblivifci ſolet: in hoc fac, ut te bene noris, id eſt ut intelligas, eum eſſe te, qui judicii ac periculi metum maximum competitoribus afferre poſſis. Fac, ut ſe abs te cuſtodiri atque obſervari ſciant: cum diligentiam tuam, tum auctoritatem vimque dicendi, tum profecto equeſtris ordinis erga te ſtudium, pertimeſcent. Atque hæc ita te volo illis proponere, ut non videare jam accuſationem meditari, ſed ut hoc terrore facilius hoc ipſum, quod agis, conſequare. Et plane ſic contende omnibus nervis ac facultatibus, ut adipiſcamur, quod petimus. Video, nulla eſſe comitia tam inquinata largitione, quibus non gratis aliquæ centuriæ renuntient ſuos maxime neceſſarios. Quare, ſi advigilamus pro rei dignitate; et ſi noſtros ad ſummum ſtudium benevolos excitamus; et ſi hominibus gratioſis ſtudioſiſque noſtri ſuum cuique munus deſcribimus; et ſi competitoribus judicia proponimus, ſequeſtribus metum injicimus, diviſores ratione aliqua coercemus; perfici poteſt, ut largitio aut nulla fiat, aut nihil valeat.

XVI. Hæc ſunt, quæ putavi non melius ſcire me, quam te; ſed facilius his tuis occupationibus colligere unum in locum poſſe, et ad te perſcripta mittere. Quæ tametſi ita ſcripta ſunt, ut non ad omnes, qui honores petant, ſed ad te proprie, et ad hanc tuam petitionem, valeant; tamen tu, ſi quid mutandum eſſe videbitur, aut omnino tollendum, aut ſi quid erit præteritum, velim hoc mihi dicas. Volo enim, hoc commentariolum petitionis haberi omni ratione perfectum.

M. TULLII CICERONIS

HISTORIA,

PER CONSULES DESCRIPTA,

ET

IN ANNOS LXIV. DISTINCTA:

Per Franciſcum FABRICIUM, Marcoduranum.

M. TULLIUS, M. F. M. N. COR. CICERO.

HOC modo Orator noſter, cujus hiſtoriam deſcripturi ſumus, Romanorum more nominatur, atque hæc ſingula primum explicabimus.

M. id eſt MARCUS, prænomen ejus eſt, quod a patre maximus natu filius de more habuit.

TULLIUS proprium et gentile ejuſdem nomen eſt: fuit enim e Tullia gente antiquiſſima, *libro* II. *de Legibus cap.* 1. Patrem Ciceronis ex regio Volſcorum genere fuiſſe, in Euſebii Chronicis legimus. Et Plutarchus ſcribit, nonnullos ejus genus referre ad Tullum Attium, nobilem Volſcorum regem. Hinc Silius Italicus lib. VIII. verſ. 405.

Tullius æratas raptabat in agmina turmas,
Regia progenies, et Tullo ſanguis ab alto:
Indole prob quanta juvenis, quantumque daturus
Auſoniæ populis ventura in ſæcula civem!

Ille ſuper Gangem, ſuper exauditus et Indos
Implebit terras voce; et furialia bella
Fulmine compeſcet linguæ, nec deinde relinquet
Par decus eloquii cuiquam ſperare nepotum.

M. F. Marci filius. Habuit enim Cicero noſter patrem M. Tullium, qui cum eſſet infirma valetudine, in Arpinati villa fere ætatem egit in literis, *lib.* II. *de Legibus*, *cap.* 1. Eum fulloniam feciſſe, ac vites oleaſque ſemper coluiſſe, Q. Calenus in maledica oratione, *apud Dionem lib.* XLVI, ait. Patrem hunc Cicero in petitione conſulatus, annos jam natus XLIII. amiſit, ut *Aſconius* ſcribit. Vide *epiſt.* 6. *lib.* I. *ad Att.*

M. N. Marci nepos: nam et avus ejus M. Tullius Cicero nominatus fuit, eoque vivo ſe natum ait, *lib.* II. *de Legibus*, *cap.* 1. De eodem *lib.* III. *cap.* 16. ita ſcribit, *Et avus quidem noſter ſingulari virtute in hoc municipio, quoad vixit, reſtitit M. Gratidio, cujus in matrimonio ſororem, aviam noſtram, habebat, ferenti legem tabellariam.* Is quoque eſt, de quo Cæſar *lib.* II. *de Oratore*, cap. 66. *M. Cicero*, inquit, *ſenex, hujus viri optimi, noſtri familiaris, pater, noſtros homines ſimiles eſſe Syrorum venalium dicebat: ut quiſque optime Græce ſciret, ita eſſe nequiſſimum.*

COR. Cornelia. Nomen eſt tribus, ablativi caſus, ut ſit, ex Cornelia. Ex tribubus autem XXXV. aliquam neceſſe erat, cujuſcunque ordinis eſſet, civis Romanus obtineret. Atque a tribu, in qua cenſebantur, cives etiam ſignificabantur; *Aſconius in Verrinam ſecundam*, *cap.* 8. Cicero autem cum reliquis Arpinatibus in tribu Cornelia cenſebatur, *Livius*, XXXVIII, *cap.* 36.

CICERO. Cicerones a cicere appellatos fuiſſe ſatis conſtat: itaque dictum eſſe illum, qui primus hoc nomen invenit, a naſi figura, auctor eſt Plutarchus. Apud Priſcianum quoque Grammaticum *lib.* II. legitur, eum, qui primus hoc nomen habuit, ab habitu faciei nominatum eſſe. Plinius vero *lib.* XVIII. *cap.* 3. ait, Fabiorum, Lentulorum, Ciceronum cognomina prima inde eſſe, ut quiſque aliquod optime genus ſereret.

Anno poſt Romam conditam 647.
ante Chriſtum natum 103.
Conſules fuerunt
Q. SERVILIUS CÆPIO, C. ATILIUS SERRANUS.

His Conſulibus ante diem III. Nonas Januarii M. Cicero natus eſt. *Gellius lib.* XV. *cap.* 28. His quoque Conſulibus, quibus L. Craſſus legem Serviliam ſuaſerit, ſe natum eſſe ipſe Cicero in *Bruto cap.* 43. ſcribit. Idem III. Non. Januar. natalem ſuum vocat, *epiſt.* 5. *lib.* VII. et *epiſt.* 42. *lib.* XIII. *ad Atticum.* Verba Plutarchi ſine cauſa in dubium vocantur: qui de Ciceronis natali ita ſcribit: Τεχθῆναι δὲ Κικέρωνα λέγουσιν ἡμέρᾳ τρίτῃ τῶν νέων Καλανδῶν· id eſt, *Editum in lucem Ciceronem ferunt tertio die Kalendarum novarum*, ſive, poſt diem tertium Kalendarum Januarii. Quo genere loquendi non quartus, ſed

tertius dies Januarii ſignificatur, ut ſit, tertio die poſt Kalendas, connumeratis ipſis Kalendis. Sic Livius, *lib.* XXX. *cap.* 28. ait, Hannibalem poſt ſextum decimum annum ex Italia deceſſiſſe: qui venit in Italiam anno ut Livius numerat, ab U. C. DXXXII, deceſſit anno DXLVII. Recte igitur Paulus Juriſconſultus in L. Anniculus, D. de Verb. ſignif. *Ante diem decimum Kalendarum, poſt diem decimum Kalendarum, neutro,* inquit, *ſermone undecim dies ſignificantur.* Sic enim legendum ex Pandectis Florentinis, non, *utroque ſermone:* ut perperam Alciatus, Budæus, Valla et Corradus legerunt. Apud Plutarchum omnem dubitationem tollit id quod ſequitur: Ἐν ᾗ νῦν οἱ ἄρχοντες εὔχονται καὶ θύουσιν ὑπὲρ τοῦ ἡγεμόνος. Id eſt, *Quo die nunc magiſtratus pro Principe faciunt et vota nuncupant.* De quo die Caius in L. Si calvitur, D. de Verb. ſignif. *Poſt Kalendas Januarias die tertio pro ſalute Principis vota ſuſcipiuntur.* Ubi tertium diem Januarii intelligendum eſſe hæc verba Capitolini in Pertinace oſtendunt, *cap.* 6: *Denique ante tertium Nonarum diem, Votis ipſis, milites Maternum Laſcivium, ſenatorem nobilem, ducere in caſtra voluerunt. Votis ipſis,* id eſt, ipſo votorum die; quomodo *ludis, gladiatoribus,* et ſimilia a Latinis dicuntur. De iiſdem votis Spartianus in Hadriano, cap. 23: *Ingraveſcente valetudine per ſomnum periit ipſis Kalendis Januariis. Quare ab Hadriano votorum cauſa eſt lugeri vetitus.* Et Vopiſcus in Tacito, cap. 9. *Divorum templum fieri juſſit, in quo eſſent ſtatuæ principum bonorum, ita ut iiſdem Natalibus ſuis, Parilibus, Kalendis Januariis, et Votis libamina ponerentur.*

Mater Ciceronis, quæ ipſum, ut Plutarchus ſcribit, ſine ullo dolore peperit, fuit Helvia, ut ab Euſebio et Paulo Diacono in Supplementis Eutropianis recte nominatur: nam apud Plutarchum Ὀλβίαν mendoſe eſt pro Ἑλβίαν, quod nomen in ejuſdem Quæſtionibus Romanis emendate legitur, quo de *in Annotationibus in Oroſii lib.* V. *cap.* 15.

Habuit mater Ciceronis ſororem, quæ C. Aculeoni equiti R. nupſit: quem L. Craſſus dilexit ex omnibus plurimum, ut eſt *lib.* II. *de Oratore, cap.* 1. ubi Aculeonem Craſſus apud M. Perpernam judicem contra Gratidianum defendiſſe dicitur. De eodem ipſe Craſſus lib. I. cap. 43: *Nonne,* inquit, *videtis equitem R. hominem acutiſſimo omnium ingenio, ſed minime cæteris artibus eruditum, C. Aculeonem, qui mecum vivit, ſemperque vixit, ita tenere jus civile, uti, cum ab hoc diſceſſeris, nemo de iis, qui peritiſſimi ſunt, anteponatur?* Hujus igitur Aculeonis filii Ciceronis conſobrini fuerunt, quibuſcum ſe in pueritia bonis diſciplinis operam dediſſe ipſe teſtatur, initio *lib.* II. *de Orat.* Ex his fuit C. Viſellius Varro, vir doctus in primis: qui juris civilis a patre Aculeone traditam tenuit diſciplinam; *Brut.* 76. *Prov. Conſul.* 17.

Antequam ad ſequentem annum tranſeo, admonebo adoleſcentes ſtudioſos, his conſulibus natum eſſe Cn. Pompeium pridie Kal. Octobris, quod Velleius *lib.* II. *cap.* 53. et Plinius *lib.* XXXVII. *cap.* 2. diſerte ſcribunt: cujus rei

obſervatione facillime dijudicari poteſt, quot annos natus Pompeius res ſingulas geſſerit, honoreſve conſecutus ſit. Id quod tam varie ab auctoribus ſcriptum eſt, ut major diſcrepantia vix inveniatur.

Anno Urbis 648. *Ciceronis* 2.
Conſules fuerunt
P. RUTILIUS RUFUS, CN. MALLIUS.

Hic eſt P. Rutilius Stoicus, homo doctiſſimus et Panætii auditor, de quo Cicero *in Bruto cap.* 30. *lib.* III. *de Officiis*, *cap.* 2. et nos inferius. Alterum conſulem Cn. Mallium voco, quoniam ſic quoque appellatur in antiquo marmore Neapoli: unde Georgius Fabricius legem ædificantium deſcripſit: de quo Cic. pro Plancio, cap 5. *Populus Rom. Q. Catulo*, *in ſumma familia nato*, *ſapientiſſimo et ſanctiſſimo viro*, *præpoſuit C. Manlium*, *non ſolum ignobilem*, *verum ſine virtute*, *ſine ingenio*, *vita etiam contempta.* Idem ſcribit *pro Murena*, *cap.* 17. Sed apud hiſtoricos, qui hunc conſulem victum a Cimbris ſcribunt, magna varietas in nomine et prænomine invenitur, de qua Sigonius in faſtis.

Hoc anno Q. Servilio Cæpioni proconſuli imperium rogatione C. Norbani Tribuni pl. abrogatum eſt, qua de cauſa ſeditio in urbe excitata fuit, de qua Cicero *lib.* II. *de Orat. cap.* 47. unde L. Cottam et T. Didium Norbani collegas fuiſſe cognoſcimus. Sed Cæpio damnatus eſt, ejuſque bona publicata ſunt. Livius *lib.* LXVII. et Aſconius *in Cornelianam*, ubi mendoſe impreſſum eſt, *Tulerat autem eam maxime*, *propter ſimultates cum Q. Cæcilio.* Eſt enim legendum, *cum Q. Servilio*, vel, *cum Q. Cæpione.*

Anno Urbis 649. *Ciceronis* 3.
Conſules fuerunt
C. MARIUS II, C. FLAVIUS FIMBRIA.

C. Marius iterum Conſul Kalendis Januarii de Jugurtha triumphavit, *Plutarchus in Mario*, *Saluſtius in Jugurthino.* C. Fimbriam Cicero *pro Plancio*, *cap.* 21. inter eos numerat, qui cum Tribuni pleb. eſſe non potuiſſent, Conſules facti ſunt. De ejus eloquentia idem *in Bruto*, *cap.* 66.

His conſulibus C. Caſſius L. F. Longinus Tribunus pleb. plures leges ad minuendam nobilitatis potentiam tulit, in quibus hanc etiam, ut quem populus damnaſſet, cuive imperium abrogaſſet, in Senatu ne eſſet. *Aſconius in Cornelianam.*

Hoc anno C. Luſius Tribunus milit. Marii ſorore natus, pudicitiam cum eriperet Trebonio, ſive C. Plotio militi, interfectus ab eo eſt, cui vim afferebat. Quem cum Marius ſcelere ſolutum periculo liberaſſet ac coronaſſet, non parum adjumenti ea res illi ad tertium Conſulatum attulit. Auctor Plutarchus *in Mario et Apophthegmatis.* Cicero *pro Milone*, *cap.* 4. Valerius *lib.* VI. *cap.* 1. Quintilianus *lib.* III. *cap. ult.*

Anno Urbis 650. *Ciceronis* 4.
Conſules fuerunt
C. MARIUS III, L. AURELIUS ORESTES.

Marius hunc Conſulatum in apparatu belli Cimbrici (quod Cicero *de Provinciis Coſſ. cap.* 8. Gallicum vocat, et Mario extra ordinem decretum fuiſſe ait) conſumpſit, ut ſcribit Velleius *lib.* II. *cap.* 12. ubi addit, his Conſulibus Cn. Domitium Tribunum pleb. legem tuliſſe, ut ſacerdotes, quos antea collegæ ſufficiebant, populus crearet. Cujus meminit Suetonius *in Nerone, cap.* 2. et Cicero *Agraria ſecunda, cap.* 7. his verbis: *De ſacerdotiis Cn. Domitius Tribunus pl. vir clariſſimus, tulit*; *quod populus per religionem ſacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui eſſet factus, is a collegio cooptaretur.* De eadem lege Domitia idem *in Corneliana* apud Aſconium: ubi illud quoque legimus, Domitium tribunum M. Silanum conſularem hominem vexaviſſe. Oreſtes in magiſtratu mortuus fuit. Itaque Marius e Gallia Romam profectus comitia conſularia habuit, quibus ipſe conſul quartum creatus eſt. *Plutarchus in Mario.*

Anno Urbis 651. *Ciceronis* 5.
Conſules fuerunt
C. MARIUS IV, Q. LUTATIUS CATULUS.

Hoc anno Marius Teutonos et Ambronas ad Aquas Sextias prope Maſſiliam delevit. *Strabo lib.* IV. Oroſius *lib.* V. *cap.* 16. ut alios mittam, de quibus in Oroſium ſcripſi. Q. Catulus pater eſt: de cujus dicendi genere multa Cicero *in Bruto, cap.* 35. Interfectus eſt a Marianis anno DCLXVI.

Eodem anno M. Antonius Orator, qui triennio poſt, ſuo nimirum anno, conſul fuit, prætor maritimos prædones in Ciliciam perſecutus fuit, ut eſt in Epitoma Liviana *libro* LXVIII. Atque hanc rem ipſe Antonius intelligens, lib. I. de Oratore, cap. 18. *Cum proconſule*, inquit, *in Ciliciam proficiſcens Athenas veniſſem, complures tum ibi dies ſum propter navigandi difficultatem commoratus.* Corradus, non animadvertens, *proconſule* dici etiam, qui ante conſulatum cum imperio conſulari in provinciam mittitur, ſcripſit M. Antonium poſt conſulatum in Ciliciam profectum. Tu lege commentarium noſtrum in Ligarianam. Atque hic eſt Antonius ille triumphalis vir, cujus filiam a prædonibus captam fuiſſe Plutarchus in Pompeio tradit. Unde Cicero pro Lege Manilia, cap. 12: *An ignoratis ex Miſeno ejus ipſius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum geſſerat, a prædonibus eſſe ſublatos?* In cujus loci interpretatione doctiſſimus Hotomanus perperam hunc Antonium cum ejus filio, qui curator oræ maritimæ fuit, ut infra demonſtrabimus, confundit.

His conſulibus Archiam poetam Romam veniſſe Cicero in oratione pro eo habita ſcribit; et addit, illum ſibi a prima pueritia principem ad ſuſcipiendam et ad ingre-

diendam rationem ſuorum ſtudiorum extitiſſe. Uſus enim fuit Cicero puer Græcis doctoribus, quod ipſe in epiſt. ad M. Titinnium, referente Suetonio de claris Rhetoribus *cap.* 2. ita ſcripſit: *Equidem memoria teneo pueris nobis primum Latine docere cœpiſſe L. Plotium quendam: ad quem cum fieret concurſus, quod ſtudioſiſſimus quiſque apud eum exerceretur, dolebam mihi idem non licere. Continebar autem doctiſſimorum hominum auctoritate, qui exiſtimabant Græcis exercitationibus ali melius ingenia poſſe.*

Anno Urbis 652. *Ciceronis* 6.
Conſules fuerunt
C. MARIUS V, M'. AQUILLIUS.

Marii in quinto conſulatu collega fuit Manius Aquillius. Hinc Antonius apud Ciceronem *lib.* II. de Oratore, *cap.* 47. ait ſe in Aquillii cauſa Marium crebro appellando collegam ei ſuum commendaſſe. Aquillium Marii in quinto conſulatu collegam adverſus fugitivos in Siciliam miſſum, bellumque ſervile, Athenione duce interfecto, confeciſſe, Diodorus Siculus lib. XXXVI. ſcripſit. In cujus excerpta hiſtoria, ab Henrico Stephano Latine edita, hic Conſul C. Acilius per mendum vocatur. Apud Ciceronem quoque Agraria II. cap. 30. male ſcriptum eſt, *Siciliæ civitatibus bello fugitivorum M. Atilius etiam mutuum frumentum dedit*, ubi *M'. Aquillius* ſcribendum: ut initio [*l. cap.* 2.] Verrinæ ſeptimæ, *Nos poſt id bellum, quod M'. Aquillius confecit, ſic accepimus, nullum in Sicilia bellum fugitivorum fuiſſe.* Aquillius deinde cauſam de pecuniis repetundis dixit: eumque M. Antonius acriter defendit, ut Livius lib. LXX. Cicero lib. II. de Oratore, cap. 47. et Verrina VII. cap. 1. teſtantur. Idem pro Flacco, cap. 39. *M'. Aquillium patres noſtri, multis avaritiæ criminibus teſtimoniiſque convictum, quia cum fugitivis fortiter bellum geſſerat, judicio liberaverunt.* Eodem pertinet illud pro Fonteio, cap. 13. *Quam multa M'. Aquillius audivit in ſuo judicio?* Accuſavit Aquillium L. Fuſius, ut Cicero in Bruto, cap. 62. ſcribit. Itaque recte nunc libro II. de Officiis, cap. 14. legitur: *In accuſando etiam M'. Aquillio L. Fuſii cognita induſtria eſt.* Ubi prius *Manlio* corrupte ſcriptum erat.

C. Marius Coſ. V. et Q. Lutatius procoſ. Cimbros in Venetia ad Atheſim Veronæ fluvium vicerunt, de qua victoria Oroſius noſter *lib.* V. *cap.* 16. Sic Marius influentes in Italiam Gallorum maximas copias repreſſit; ut ait Cicero *de Prov. Conſul. cap.* 13. atque Italiam obſidione liberavit. Idem *poſt Redit. ad Quirit. cap.* 8. Meminit *pro Rabirio, cap.* 10. *et in Catilin.* IV. *cap.* 10. Q. Catulus de manubiis Cimbricis porticum in Palatio in area M. Fulvii Flacci fecit: *Cicero, pro Domo, cap.* 38.

Anno Urbis 653. *Ciceronis* 7.
Conſules fuerunt
C. Marius VI, L. Valerius Flaccus.

Horum conſulum frequens eſt mentio apud Ciceronem *pro Rabirio*, *cap.* 7. *in Bruto*, *cap.* 62. *in Catilinam* I. *cap.* 2. *et in Antonium* VIII. *cap.* 5. Quibus L. Appuleius Saturninus ſeditionem movit. Is enim, cum anno ſuperiore Tribunatus competitorem A. Nonium (de quo nomine vide Annotationes noſtras in *cap.* 17. *lib.* V. Oroſii) adjuvante C. Mario occidiſſet, eaque ratione Tribunus pleb. iterum factus, legem Agrariam per vim tuliſſet, in quam a ſingulis ſenatoribus jurari voluit, Q. Metello Numidico, qui unus in eam jurare noluit, diem dixit. Metellus autem, cui patriæ ſalus dulcior quam conſpectus erat, de civitate maluit quam de ſententia dimoveri: et C. Mario ſextum conſuli, et ejus invictis legionibus, ne armis confligeret, cedendum eſſe duxit. *Cicero pro Balbo*, *cap.* 5. *pro Sextio*, *cap.* 16. *et in Piſonem*, *cap.* 9. Sed cum idem Saturninus C. Memmium candidatum conſulatus interfeciſſet, operamque daret, ut C. Servilius Glaucia prætor, conſul fieret: S. C. factum eſt, ut conſules viderent, ne quid reſpublica detrimenti caperet. Itaque Saturninus et Glaucia ſtatim ſunt interfecti. *Cicero pro Rabirio*, *cap.* 7. *in Catil.* I. *cap.* 2. *Philip.* VIII. *cap.* 5. *et in Bruto cap.* 62. Saturnini caput Rabirium quendam Senatorem per convivia circumtuliſſe Auctor de Viris Illuſtribus ſcribit. Quare poſtea Cicerone conſule C. Rabirius accuſatus fuit a T. Labieno, cujus patruus Q. Labienus cum Saturnino occiſus fuerat. *Cicero pro Rabirio. Oroſius lib.* V. *cap.* 17. A Saturnino latæ ſunt leges Appuleiæ: in quibus fuit illa, qua Saturninus C. Mario tulit, ut in ſingulas colonias ternos cives Romanos facere poſſet, de qua Cicero *pro Balbo*, *cap.* 21.

Anno Urbis 654. *Ciceronis* 8.
Conſules fuerunt
M. Antonius, A. Postumius Albinus.

De his Cicero *in Orat. poſt Reditum* ad Quirites, *cap.* 5: *Nunquam de Q. Metello C. Marius, qui erat inimicus; ſed ne is quidem, qui ſecutus eſt, M. Antonius, homo eloquentiſſimus, cum A. Albino collega, Senatum aut populum eſt cohortatus.* Hoc tamen anno Metellus unius tribuni pl. rogatione ab exilio revocatus eſt; *epiſt.* 9. *lib.* I. *Fam.* Tribunus fuit Q. Calidius, auctore Valerio *lib.* V. *cap.* 2. Calidii lege Q. Metellum in civitatem reſtitutum fuiſſe Cicero quoque *pro Plancio*, *cap.* 28. ait.

Eodem anno Tribunus pl. fuit Sex. Titius, homo ſeditioſus et turbulentus: cui Antonius Conſul reſtitit, ut ipſe narrat *lib.* II. *de Oratore*, *cap.* 11. ubi de teſtimonio ſuo in Titium reum agit. Fuit enim hic Titius accuſatus et condemnatus, quod L. Saturnini imaginem domi ſuæ habuiſſet, ut

ſcribit Cicero *pro C. Rabirio*, *cap.* 9. et Valerius *lib.* VIII. *cap.* 1. qui ait, eum lege Agraria gratioſum fuiſſe. Eſt ergo is, de quo Obſequens in Antonii et Albini Conſulatu hæc ſcribit: *Sex. Titius* (*Sextius* in Obſequente mendoſe legitur) *tribunus pleb. de agris dividendis populo, cum repugnantibus collegis, pertinaciter legem ferret, corvi duo numero in alto volantes ita pugnaverunt ſupra concionem, ut roſtris unguibuſque lacerarentur. Haruſpices ſacra Apollinis litanda, et de lege, quæ ferebatur, ſuperſedendum pronuntiarunt.* Unde emendandus eſt locus Ciceronis *lib.* II. *de Legibus*, *cap.* 12. corruptus adhuc in omnibus libris, etiam Manutianis poſtremis. Sic enim legitur: *Quid religioſius quam cum populo, cum plebe agendi jus aut dare, aut non dare? quid, leges non jure rogatas tollere, ut etiam decreto collegii, ut Livias, conſilio Philippi Conſulis et auguris?* In codice manuſcripto pro, *ut etiam*, legitur, *ut tetiam*; tu, *ut Titiam*, repone. Nam in eodem libro, *Levias* pro *Livias* ſcriptum eſt.

His conſulibus C. Claudium Pulchrum eum, qui ſeptimo anno poſt conſul fuit, ædilem curulem fuiſſe ex Plinii *lib.* VIII. *cap.* 7. cognoſcimus. Eum magnificentiſſima ædilitate functum eſſe Cicero, *lib.* II. de Officiis, *cap.* 16. ait. De eodem in Verrem VI. cap. 3. *C. Claudius, cujus ædilitatem magnificentiſſimam ſcimus fuiſſe, uſus eſt hoc Cupidine tam diu, dum forum Diis immortalibus populoque Romano habuit ornatum.*

Anno Urbis 655. *Ciceronis* 9.

Conſules fuerunt

Q. Cæcilius Metellus Nepos, T. Didius.

Ab his Conſulibus lata eſt lex Cæcilia Didia, ab utriuſque nomine dicta. Cujus meminit Cicero *pro Domo*, *cap.* 16. *et* 20. *Philip.*V. *cap.* 3. *epiſt.* 9. [*l.* 8.] *lib.* II. *ad Attic.* ubi vulgo *Cæliam Didiam*, ſicut pro Sextio cap. 64. *Aciliam Didiam*, mendoſe legitur. Hujus legis duo capita fuerunt: unum, ne diverſis de rebus lex ferretur; alterum, ut leges trinundino promulgarentur. Auctor Cicero locis jam citatis.

Manutius in libro de Legibus duas leges Cæcilias Didias fuiſſe affirmat, quem lege. Hoc ex Aſconio addendum, Hujus Metelli conſulis filium fuiſſe Metellum Nepotem eum, qui cum Cicerone inimicitias geſſit. Quem Herbeſtus neſcio quis, errore non ferendo, eundem cum patre facit.

Anno Urbis 656. *Ciceronis* 10.

Conſules fuerunt

C. Cornelius Lentulus, P. Licinius Craſſus.

P. Craſſus pater eſt M. Craſſi, de cujus cenſura ad annum DCLXIV. de interitu ad ann. DCLXVI. infra dicemus. Ejus fuit domus Ciceronis, ut eſt in Salluſtii Invectiva, *cap.* 2.

Eodem anno cenſores in Tabulis Capitolinis inveniuntur, L. Valerius Flaccus et M. Antonius, de quibus Valerius Max. *lib.* II. *cap.* 4.

Cicero initio [*l. cap.* 3.] libri III. de Oratore ſcribit, Antonium Cenſorem imperatoriis manubiis roſtra ornaſſe.

Anno Urbis 657. *Ciceronis* 11.

Conſules fuerunt

CN. DOMITIUS AHENOBARBUS, C. CASSIUS LONGINUS.

De hoc Domitio Cicero pro Domo, *Cn. Domitium*, inquit, *nos pueri Conſulem, Cenſorem, Pontificem Max. vidimus.* De ejus Tribunatu dixi ad annum DCL. Cenſor fuit anno DCLXI. Poſt Tribunatum pontifex maximus populi ſuffragio creatus fuit, ut eſt in Epitoma Liviana *lib.* LXVII. De eodem Cicero in Bruto cap. 45. *Hoc*, inquit, *loco ipſum Domitium non relinquo. Nam etſi non fuit in oratorum numero, tamen pono ſatis in eo fuiſſe orationis atque ingenii, quo et magiſtratus perſonam, et conſularem dignitatem tueretur.* His Conſulibus Ptolemæum regem Cyrenarum, cui cognomen Apioni fuit, mortuum teſtamento heredem populum Romanum reliquiſſe Obſequens et Caſſiodorus ſcribunt. Cicero *contra Rullum* II. *cap.* 19. *Adſcribit idem auctioni Corinthios agros opimos et fertiles, et Cyrenenſes, qui Apionis fuerunt.*

Anno Urbis 658. *Ciceronis* 12.

Conſules fuerunt

L. LICINIUS CRASSUS,

Q. MUCIUS SCÆVOLA.

De his Cic. Verr. IV. cap. 49. *Haleſini pro multis et magnis ſuis, majorumque ſuorum in rempublicam noſtram meritis atque beneficiis, ſuo jure nuper, L. Licinio, Q. Mucio coſſ. cum haberent inter ſe controverſias de ſenatu cooptando, leges ab ſenatu noſtro petiverunt.* Idem, libro III. de Officiis, cap. 11. *Eſſe pro cive, qui non ſit civis, rectum eſt non licere; quam tulerunt legem ſapientiſſimi Conſules, Craſſus et Scævola.* Hanc legem Liciniam et Muciam vocat in Bruto cap. 16. qua acerrimam de civitate quæſtionem veniſſe ait pro Balbo, cap. 21. De eadem *pro Cornelio*, majeſtatis reo: *Legem Liciniam et Muciam de civibus regundis duo Conſules omnium, quos vidimus, ſapientiſſimi tulerunt.* In quem locum Aſconius plura ſcribit.

Craſſo Gallia provincia obvenit, in eaque rem geſſit, de qua Cicero *lib.* II. *de Inventione, cap.* 37. *et in Piſonem, cap.* 26. Q. Mucius in Aſia legatum habuit P. Rutilium Rufum, qui Conſul fuerat anno DCXLVIII. et quia publicanis nihil agere in Aſia permiſerat, eorum conſpiratione in judicium vocatus, ab equitibus, qui tum judicabant, damnatus eſt, ut ſcripſi *in cap.* 17. *lib.* V. Oroſii. Meminit ejus Cicero paſſim, *lib.* I. *de Oratore, cap.* 53. *in Bruto, cap.* 29. *pro Fonteio, cap.* 13. *in Piſonem, cap.* 39. *lib.* III. *de Nat. Deor. cap.* 32. et alibi. His Conſulibus Prætor fuit ſuo anno C. Claudius Ap. F. Pulcher, ut eſt *in Verrina* IV. cap. 49.

Anno Urbis 659. *Ciceronis* 13.
Conſules fuerunt
C. Cælius Caldus, L. Domitius Ahenobarbus.

Cælium hunc inter novos homines numerat Cicero *pro Murena cap.* 8. Eundem non mediocribus inimicitiis ac laboribus contendiſſe, ut ad ſummos honores perveniret, ait *in Verr.* VII. *cap.* 70. De eodem Craſſus lib. I. de Orat. cap. 25. *Quis non videat, C. Cælio, æquali meo, magno honori fuiſſe homini novo, illam ipſam, quamcunque habuit in dicendo mediocritatem?* Hac de cauſa meminit ejus *in Bruto, cap.* 45. Eundem clariſſimum ac fortiſſimum adoleſcentem Quæſtorem non eſſe factum ait *pro Plancio cap.* 21. ubi male, *Q. Cælius* legitur. L. Domitius prætor Siciliam obtinuerat, atque ſeveritatis exemplum in paſtorem, qui aprum venabulo percuſſerat, ediderat; quod ex Ciceronis *Verr.* VII. *cap.* 3. Valerius in *cap.* 3. *lib.* VI. tranſtulit.

Anno Urbis 660. *Ciceronis* 14.
Conſules fuerunt
C. Valerius Flaccus, M. Herennius.

M. Herennius is eſt, qui in conſulatus petitione L. Philippum ſuperavit. De quo Cicero in Bruto, cap. 45. *Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus, Latine et diligenter loquentibus, numeratus eſt: qui tamen ſumma nobilitate hominem, cognatione, ſodalitate, collegio, ſumma etiam eloquentia, L. Philippum in conſulatus petitione ſuperavit.* Et pro Murena, cap. 17. *Quis L. Philippum, ſummo ingenio, opera, gratia, nobilitate, a M. Herennio ſuperari poſſe arbitratus eſt?* Totum annum domi foriſque tranquillum fuiſſe Obſequens ſcribit.

Anno Urbis 661. *Ciceronis* 15.
Conſules fuerunt
C. Claudius Pulcher, M. Perperna.

Hic C. Claudius Ap. F. dicitur a Cicerone *Verrina* IV. *cap.* 49. Alii non male C. F. appellare videntur: ut ſit P. Clodii patruus, quem conſulem fuiſſe Cicero *in Cæliana cap.* 14. oſtendit. Claudii collega in Fragmentis Capitolinorum Faſtorum M. Perperna vocatur. Περπέρνας idem nominatur a Dione *lib.* XLI. ubi de ipſius morte ſcribit.

Hoc anno Cenſor cum Cn. Domitio fuit L. Craſſus, cujus Cenſuræ Cicero *in libris de Oratore* aliquoties mentionem facit. Hoc etiam tempore clariſſima illa M'. Curii et M. Coponii cauſa apud Centumviros a duobus conſularibus atque æqualibus L. Craſſo et Q. Scævola defenſa eſt, paulo ante quam Cicero in forum venit, ut teſtatur ipſe *pro Cæcina, cap.* 18. Meminit ejuſdem *lib.* I. *cap.* 39. *et* 56. II. 32. *de Oratore, et in Bruto, cap.* 39. *et* 52. unde cauſam talem fuiſſe cognoſcimus. Coponius in teſtamento poſtumum heredem ſcripſerat: eique, ſi ante quam in

tutelam ſuam veniret mortuus eſſet, Manium Curium ſubſtituerat. Cum poſtumus natus non eſſet, M. Coponius heres legitimus ad ſe hereditatem pertinere contendit, negavitque Scævola, Coponii patronus, niſi poſtumus, et natus, et antequam in ſuam tutelam veniret, eſſet mortuus, heredem eum eſſe poſſe, qui poſtumo et nato et mortuo eſſet ſubſtitutus. Craſſus, qui Curium defendebat, contendit, teſtatorem hac mente fuiſſe, ut ſi filius non eſſet qui in tutelam veniret, Curius heres eſſet, idque omnibus probavit.

Anno Urbis 662. *Ciceronis* 16.

Conſules fuerunt

L. Marcius Philippus,

Sex. Julius Cæsar.

L. Philippus is eſt, quem a M. Herennio prius ſuperatum fuiſſe diximus. De eodem Cicero *lib.* II. de Officiis, cap. 17. *L. Philippus Q. F. magno vir ingenio in primiſque clarus, gloriari ſolebat, ſe ſine ullo munere adeptum eſſe omnia, quæ haberentur ampliſſima.*

Hic annus decimus ſextus terminus eſt pueritiæ Ciceronis: in qua, ut Plutarchus ſcribit, cum eas artes, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari ſolet, diſceret, ingenium ejus ita eluxit, tantumque nominis et gloriæ inter pueros habuit, ut eorum parentes, viſendi Ciceronis, cognoſcendæque celebratæ celeritatis in diſcendo gratia, ad ludum venirent. Pueri quoque honoris gratia Ciceronem medium deducebant. De quo honore Plutarchus in Præceptis Civilibus, et Ovidius *lib.* V. Faſtorum, verſ. 67.

Et medius juvenum, non indignantibus ipſis
Ibat: et interior, ſi comes unus erat.

Laudat etiam Plutarchus indolem Ciceronis, ac plane ipſum ejuſmodi naturæ fuiſſe ait, qualem Plato lib. V. de Rep. in Philoſopho et homine docili requirit. Ubi Socrates ita concludit, Οὐκοῦν καὶ τὸν φιλόσοφον σοφίας φήσομεν ἐπιθυμητὴν εἶναι οὐ τῆς μιᾶς, τῆς δ᾽ οὔ, ἀλλὰ πάσης· Id eſt, *igitur et Philoſophum dicemus ſapientiæ amatorem eſſe, non unius alicujus, ſed univerſæ.*

Puer Cicero, cum poeſi imprimis delectaretur, *Pontium Glaucum* tetrametris compoſuit, quem ſua etiamnum ætate extitiſſe Plutarchus ait. Æſchylus ἐν τῷ Ποντίῳ Γλαύκῳ a Strabone, Athenæo et aliis citatur.

Hoc anno tribunus pleb. M. Livius Druſus, cum ſenatui priſcum reſtituere cuperet decus, et judicia ab equitibus, qui tum lege Sempronia judicabant, ad eum transferre ordinem, in iis ipſis, quæ pro ſenatu moliebatur, ſenatum habuit adverſarium, inquit Velleius *lib.* II. *cap.* 13. Cum igitur vehementius inveheretur in cauſam Principum conſul Philippus, Druſique tribunatus, pro ſenatus auctoritate ſuſceptus, infringi jam ac debilitari videretur, ludorum Romanorum diebus, quos a pridie Non. uſque ad Idus Septemb. fuiſſe ex veteri Kalendario cognoſcitur, Craſſus ſe cum C. Cotta et P. Sulpicio in Tuſculanum contulit. Quo cum primum

Q. Scævola et M. Antonius, deinde Q. Catulus et C. Julius Cæſar veniſſent, habita fuit diſputatio de Oratore, quam Cicero poſtea tribus libris complexus eſt, ſeque tum adhuc puerum fuiſſe ait, *lib.* XIII. *ad Att. ep.* 19.

Idibus Septembris ſenatus frequens vocatu Druſi in Curiam venit: ibique permulta vehementiſſima contentione animi, ingenii, virium, a L. Craſſo dicta ſunt: dicenti latus condoluit, ſudorque multus conſecutus eſt: ex quo cum cohorruiſſet, cum febri domum rediit, dieque ſeptimo eſt lateris dolore conſumptus. *Cicero de Oratore lib.* I. *cap.* 7. *et* III. *cap.* 1. *et* 2. Druſus quoque, ſociis et Italicis populis ſpe civitatis Romanæ ſollicitatis, cum e foro cinctus immenſa multitudine revertiſſet, in atrio domus ſuæ cultello percuſſus, qui affixus lateri ejus relictus eſt, intra paucas horas deceſſit. *Velleius lib.* II. *cap.* 14. *et Livius lib.* LXX. Cicero quoque *lib.* III. *de Nat. Deor. cap.* 32. ait, Druſum domi ſuæ ferro a Q. Vario interfectum eſſe. Et pro Milone cap. 7. *Tribunus pl. M. Druſus occiſus eſt: nihil de ejus morte populus conſultus, nulla quæſtio decreta a ſenatu eſt.*

Petiit eodem tempore tribunatum pleb. C. Cotta is, qui anno poſt Rom. cond. DCLXXVIII. Conſul cum L. Octavio fuit. Sed paucis diebus poſt mortem Craſſi depulſus per invidiam tribunatu, non multis ab eo tempore menſibus ejectus eſt e civitate, *lib.* III. *de Oratore cap.* 3. Reus enim lege Varia factus, venit in judicium: cumque res ſuas extuliſſet, et equites palam inſectatus eſſet, antequam ſententiæ de ipſo ferrentur, urbe ceſſit. *Appianus lib.* I.

Craſſo mortuo, Cotta pulſo, Cicero in forum venit, ut ipſe teſtatur *in Bruto cap.* 88. Unde cognoſcitur, M. Tullium anno ſequente, cum judicia bello Italico intermiſſa eſſent, ſumpta virili toga, in forum veniſſe. Deducebantur enim tum in forum adoleſcentes a patre, vel a propinquis, ut eſſent fori auditores, et ſectatores judiciorum. Qua de re Tacitus *in Dialogo de Oratoribus cap.* 34. meminit Cicero *pro Cælio cap.* 4. *et ep.* 10. *lib.* XIII. *Famil.* Filius etiam, qui togam virilem ſumebat, a patre et propinquis in forum deducebatur, ut Plutarchus in Bruto de Caſſii filio ſcribit, et togam virilem ἀνδρεῖον ἱμάτιον appellat. *Dio lib.* XLV. eandem ἐσθῆτα ἀνδρικὴν vocat. Hanc togam Latini etiam puram, et Græci ἀπόρφυρον nominant. Dabant etiam ſuis liberis Romani decimo ſexto fere anno. Sic enim Suetonius in Auguſto, cap. 8. *Quadrimus patrem amiſit: duodecimum annum agens, aviam Juliam defunctam pro concione laudavit: quadriennio poſt, virili toga ſumpta, militaribus donis triumpho Cæſaris Africano donatus eſt, quanquam expers belli propter ætatem.* Sic M. Tullius ſuo filio, quo auctus fuit Cæſare et Figulo coſſ. anno DCLXXIX togam puram dedit Lentulo et Marcello coſſ. anno DCCIV. *ep.* 1. [*l.* 2.] *lib.* I. *et ep.* 20. [*l.* 19.] *lib.* IX. *ad Att.* Adoleſcentes eo ipſo die, quo togam virilem ſumebant, in Capitolium aſcendiſſe argumento eſt, quod Valerius *lib.* V. *cap.* 4. de M. Cotta ſcribit, de quo

Dio *lib.* XXXVI. Hoc anno multis prodigiis bellum Italicum ſignificatum fuit: quæ Siſenna initio belli Marſici expoſuit, auctore Cicerone, *lib.* I. *de Divinat. cap.* 44. Eadem referuntur ab Obſequente et Oroſio *lib.* V. *cap.* 18. Tum Haruſpices Italici belli funeſta illa principia non obſcure prædixerunt. *Cicero de Haruſp. Reſp. cap.* 9.

Anno Urbis 663. *Ciceronis* 17.

Conſules fuerunt

L. Julius Cæsar, P. Rutilius Lupus.

Horum Conſulum Cicero *lib.* I. *de Divinat. cap.* 2. his verbis meminit: *Quin etiam memoria noſtra templum Junonis Soſpitæ L. Julius, qui cum P. Rutilio Conſul fuit, de ſenatus ſententia refecit ex Cæciliæ Balearici filiæ ſomnio.* Et paulo poſt, *Cæciliæ Q. filiæ ſomnio modo, Marſico bello, templum eſt a ſenatu Junoni Soſpitæ reſtitutum.* Nam his conſulibus, ut Paterculus ſcribit, ortum eſt bellum, quod, quia a Marſis primum commotum fuit, *Marſicum* eſt dictum, ut Strabo libro V. ſcribit: atque ita vocatur a Cicerone etiam Philip. VIII. cap. 10. et orat. II. contra Rullum cap. 33. ubi idem, ſicut et Verrina IV. cap. 2. pro Cluentio, cap. 7. pro Archia, cap. 4. et de Haruſp. Reſp. cap. 9. *Italicum* nominatur. Idem a Cicerone pro Fonteio cap. 14. *Sociale*; a Diodoro, Plutarcho, et Appiano, Μαρσικὸς et συμμαχικὸς πόλεμος dicitur. Defecerunt eo bello finitimi ac vicini, ut Cicero *pro Sylla* ait *cap.* 20. Tu vide Oroſium noſtrum *cap.* 18. *lib.* V. Geſtum eſt hoc anno et proximo ſequente ab ipſis Conſulibus. Hinc Cicero pro Fonteio cap. 15. *Recordamini quos legatos nuper in bello L. Julius, quos P. Rutilius, quos L. Cato, quos Cn. Pompeius, habuerit.* Atque de his duobus annis intelligendum, quod Cicero *in Bruto cap.* 89. ſcribit: *Erat Hortenſius in bello primo anno miles, altero tribunus militum.* Hoc tempore, ut ibidem Cicero ait, judicium exercebatur una lege Varia. Tulerat eam Q. Varius adverſus interceſſionem collegarum annitentibus equitibus, ut quæreretur de iis, quorum opera conſiliove ſocii contra populum R. arma ſumpſiſſent. *Aſconius in orat. pro Scauro*, *Valerius lib.* VIII. *cap.* 6. *Appianus lib.* I. Cujus libri mendoſe Κόιντον Οὐαλέριον pro *Q. Vario* edunt. Sed cum multi Varia lege inique damnarentur, crebræque defectiones Italicorum nuntiarentur, tunc ob ejus triſtitiæ occaſionem ſenatus decrevit, ne judicia, dum tumultus Italicus eſſet, exercerentur, inquit Aſconius *pro Cornelio.*

Tum Cicero, ut ipſe *in Bruto cap.* 89. ait, quotidie et ſcribens, et legens, et commentans, oratoriis tamen exercitationibus contentus non erat. Quare, cum idem, auctore Quintiliano *lib.* X. *cap.* 3. in diſputationibus de Oratore judicium ſuum cum Craſſi auctoritate conjunxerit, non dubium eſt, quin ipſe Tullius ſuas exercitationes *lib.* I. *de Oratore cap.* 34. ſub Craſſi perſona ita ſignificaverit: *In quotidianis cogitationibus equidem mihi adoleſcentulus proponere ſolebam illam*

exercitationem maxime, ut aut verſibus propoſitis quam maxime gravibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria poſſem comprehendere, eam rem ipſam, quam legiſſem, verbis aliis quam maxime poſſem lectis pronuntiarem. Poſtea mihi placuit, eoque ſum uſus adoleſcens, ut ſummorum oratorum Græcas orationes explicarem: quibus lectis hoc aſſequebar, ut, cum ea, quæ legerem Græce, Latine redderem, non ſolum optimis verbis uterer, et tamen uſitatis, ſed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ nova noſtris eſſent, dummodo eſſent idonea.

Tum igitur Cicero admodum adoleſcentulus, ut eſt *lib.* II. *de Nat. Deor. cap.* 41. Arati carmina de cœlo ſtelliſque convertit; quorum fragmenta extant. *Marium* quoque illis temporibus cum Scævola viveret, qui de eo dixit, *Caneſcit ſæclis innumerabilibus*, ſcripſit. Cujus a ſe ſcripti meminit *lib.* I. *de Legib. cap.* 1. *lib.* I. *de Divinat. cap.* 48. *et lib.* XII. *ad Att. ep.* 48. De Mario aliter Corradus: quem *lib.* I. *de Legibus* refellit. Extremo hoc anno L. Julius Cæſar coſ. legem Juliam de civitate tulit: qua lege civitas eſt ſociis et Latinis data, ut Cicero *pro Balbo* ait, *cap.* 8.

Anno Urbis 664. *Ciceronis* 18.
Conſules fuerunt
C. Pompeius Strabo,
L. Porcius Cato.

Hoc anno primum ſenatores cum equitibus Rom. lege Plotia judicarunt, cujus Cicero *pro Cornelio* meminit; et Aſconius, eum locum interpretans, ſcribit, his conſulibus M. Plautium Silvanum tribunum pl. eam legem tuliſſe.

Tulit idem legem Plotiam de vi, de qua Cicero pro Milone cap. 13. de Haruſp. Reſponſ. et alibi. De eodem hoc anno Cicero in Bruto cap. 89. *Jam conſequente anno Q. Varius ſua lege damnatus exceſſerat. Ego autem juris civilis ſtudio multum operæ dabam Q. Scævolæ, P. F. qui quanquam nemini ſe ad docendum dabat, tamen conſulentibus reſpondendo ſtudioſos audiendi docebat.* Atque hic eſt Q. Mucius Augur, ad quem ſumpta virili toga Cicero a patre ita erat deductus, ut, quoad poſſet et liceret, a ſenis latere nunquam diſcederet; quod ipſe *in Lælio cap.* 1. ſcribit.

Sed cum Q. Scævola Augur, qui cum L. Metello Conſul fuit anno Urbis DCXXXVI. in monumentis antiquis Q. F. dicatur, videndum, an patris prænomen in Ciceronis libris ſit depravatum. Nam Scævolam Pontificem, quem Corradus et alii viri docti ſignificari putant, intelligi non poſſe inde conſtat, quod Cicero ſe ad Pontificem non niſi augure mortuo contulit. Augur autem non ſolum hoc, verum etiam ſequente anno ſuperſtes fuit, ac tum Ciceroni ſermonem Lælii de Amicitia expoſuit, ut *e Lælio* M. Tullii perſpicuum eſt. De eodem Augure Cicero hæc, Philippica VIII. cap. 10. *Ego Q. Scævolam Augurem memoria teneo bello Marſico, cum eſſet ſumma ſenectute et perdita valetudine, quotidie, ſimulatque luceret, facere omnibus conveniendi ſui poteſtatem, neque eum quiſquam illo bello*

vidit in lecto: ſenexque et debilis primus veniebat in curiam. Plutarchus ſcribit, Ciceronem bello Marſico aliquandiu ſub Sylla militaſſe. Apud Syllam legatum ſe fuiſſe, cum ille hoc anno ante oppidum Nolam florentiſſima Samnitium caſtra cepit, ipſe Cicero, *lib.* I. *de Divinatione cap.* 33. ſcribit. De hac ſua militia etiam *Philipp.* XII. *cap.* 11. hæc memoriæ prodidit: *C. Pompeius Sex. F. conſul, me præſente, cum eſſem tiro in ejus exercitu, cum P. Vettio Catone, duce Marſorum, inter bina caſtra collocutus eſt.*

Hoc anno cenſores fuerunt P. Licinius Craſſus et L. Julius Cæſar, quibus cenſoribus nullam populi partem eſſe cenſam Cicero ait *pro Archia, cap.* 5.

Anno Urbis 665. *Ciceronis* 19.

Conſules fuerunt
L. CORNELIUS SYLLA,
Q. POMPEIUS RUFUS.

De hoc anno Cicero in Bruto cap. 89. *Atque huic anno proximus Sylla conſule et Pompeio fuit: tum P. Sulpicii in tribunatu quotidie concionantis totum genus dicendi penitus cognovimus. Sulpitium ab optima cauſa profectum, Caioque Julio conſulatum contra leges petenti reſiſtentem, longius quam voluit popularis aura provexit,* ait idem *de Haruſp. Reſp. cap.* 20. Diffidebat enim capitali odio a Q. Pompeio, conſule quicum conjunctiſſime et amantiſſime vixerat, *in Lælio cap.* 1. cumque, auctore Mario, pernicioſas leges (quas per vim latas Sylla dicebat, ut eſt *Philipp.* VIII. *cap.* 2.) promulgaret, ac Pompeii conſulis filium, Syllæ generum, occidiſſet, Sylla cum exercitu in urbem venit, ex eaque Sulpicii et Marii factionem expulit. *Livius lib.* LXXVII. *et alii.* Tum Sylla P. Sulpicium oppreſſit, eique ferro erepta vita eſt. *Cicero in Catil.* III. *c.* 10. *et l.* III. *de Orat. c.* 3. Marius primo ſenile corpus paludibus demerſus occultavit: deinde ad infimorum ac tenuiſſimorum hominum Minturnis miſericordiam confugit: inde navigio perparvo, cum omnes portus terraſque fugeret, in oras Africæ deſertiſſimas pervenit, ait Cicero *pro Sextio, cap.* 22. Hiſtoriam pleniorem apud *Plutarchum, Appianum, Velleium lib.* II. *cap.* 19. *et in Epitoma Livii* invenies. De eodem Cicero poſt Reditum ad Quirites c. 8. *C. Marium egomet dicere audivi, tum ſe fuiſſe miſerum, cum careret patria, quam obſidione liberaviſſet: cum ſua bona poſſideri ab inimicis ac diripi audiret: cum adoleſcentem filium videret ejuſdem ſocium calamitatis: cum in paludibus demerſus concurſu ac miſericordia Minturnenſium corpus ac vitam ſuam conſervaſſet: cum parva navicula trajectus in Africam, quibus regna ipſe dederat, ad eos inops ſupplexque veniſſet.* Et in Piſonem, c. 19. *C. Marium Italia ſervata ab illo demerſum in Minturnenſium paludibus, Africa devicta ab eodem expulſum et naufragum vidit.*

Dum hæc in Italia geruntur, interim Mithridates, rex Ponti, Ariobarzane et Nicomede amicis populi Rom. exactis Cappadocia atque Bithynia, Aſiam intravit, unaque die, tota Aſia tot in civitatibus uno nuncio atque una

literarum ſignificatione cives Roman. necandos trucidandoſque denotavit, inquit Cicero *in Maniliana cap.* 3. ſcribit Livius, *lib.* LXXVIII. Valerius *lib.* IX. *cap.* 2. Plutarchus *in Sylla*, Appianus *in Mithridatico.* Atque hæc eſt illa univerſorum civium Romanorum per tot urbes uno puncto temporis miſera crudeliſque cædes, quam Cic. *pro Flacco cap.* 25. nominat.

Hanc vero crudelitatem Mithridatis in togatos P. Rutilius Rufus, cum a rege Mytilenis oppreſſus eſſet, veſtis mutatione vitavit, ut eſt *in orat. pro Rabirio Poſtumo cap.* 10. Idem *in Maniliana cap.* 5. ait, Mithridatem tum legatum populi Rom. conſularem vinculis ac verberibus atque omni ſupplicio excruciatum necaſſe. Intelligit autem M'. Aquillium conſulem anni DCLII. de quo præter Appianum Juſtinus *lib.* XXXVIII. *cap.* 3. et Athenæus *lib.* V. *Dipnoſoph.* Cicero etiam hac de cauſa M'. Aquillii mentionem facit *Tuſcul.* V. *cap.* 5. Urbs Rhodus ſola tum in fide manſit, atque oppugnata fuit, ut eſt in Epitoma Livii *lib.* LXXVIII. Unde Cicero *in Verr.* IV. *cap.* 65. ait, Rhodios prope ſolos bellum illud ſuperius cum Mithridate geſſiſſe, omneſque ejus copias acerrimumque impetum mœnibus, littoribus, claſſibuſque ſuis excepiſſe.

Eodem tempore, cum princeps Academiæ Philo cum Athenienſium optimatibus, Mithridatico bello, domo profugiſſet, Romamque veniſſet, totum ei ſe Cicero tradidit, admirabili quodam ad philoſophiam ſtudio concitatus, ut ipſe *in Bruto, cap.* 89. ait. Hinc Plutarchus ſcribit, Ciceronem, cum e pueris exceſſiſſet, Philonem Academicum audiviſſe: quem inter Clitomachi diſcipulos Romani imprimis et propter doctrinam admirabantur, et propter morum manſuetudinem diligebant. Philonem igitur Cicero *lib.* I. *de Nat. Deor. cap.* 2. inter eos philoſophos numerat, a quibus inſtitutus fuit. De eodem in Lucullo cap. 6. *Jam Clitomacho Philo noſter operam multos annos dedit. Philone autem vivo patrocinium Academiæ non defuit.* Phædrus quoque Ciceroni, cum puer eſſet, antequam Philonem cognoviſſet, valde ut philoſophus probatus fuit. *Epiſt.* 1. *lib.* XIII. *Famil.* Merito igitur *lib.* I. *de Nat. Deor. cap.* 3. ſcripſit, non mediocrem ſe a primo tempore ætatis in philoſophiæ ſtudio operam curamque conſumpſiſſe, in quo hoc etiam commorabatur attentius, quod ſublata jam eſſe in perpetuum ratio judiciorum videbatur, ut ait *in Bruto cap.* 80.

Hoc etiam anno, ut jam retulimus, Q. Mucius Augur Lælii de Amicitia ſermonem, habitum ab illo paucis diebus poſt mortem Africani, Aquillio et Tuditano conſulibus, anno DCXXIV. Ciceroni expoſuit. Augure mortuo Cicero ſe ad Q. Scævolam pontificem contulit. Cui Reip. et ſenatus principi cum operam daret, peritus juris evaſit, ut Plutarchus ſcribit. Unde Atticus *lib.* I. *de Legib. cap.* 4. Tullium his verbis affatur: *Nam a primo tempore ætatis juri ſtudere te memini, cum ipſe etiam ad Scævolam ventitarem: ne-*

que unquam mihi viſus es ita te ad dicendum dediſſe, ut jus civile contemneres. Et Brutus de Claris Orat. cap. 40. *Tu mihi videris tantum juris civilis ſcire voluiſſe, quantum ſatis eſſet Oratori.* Q. Scævola pontifex, ſeu, ut Appianus eum nominat, Μούκιος Σκαιόλας ὁ τὴν μεγίστην Ῥωμαίοις ἱερωσύνην ἱερώμενος, is eſt, quem ſupra conſulem cum L. Craſſo fuiſſe anno ab U. C. DCLVIII. ſcripſimus, de cujus morte dicemus ad annum DCLXXI.

Anno Urbis 666. *Ciceronis* 20.
Conſules fuerunt
CN. OCTAVIUS, L. CORNELIUS CINNA.

Hoc anno Cinna conſul, cum perniciofas leges per vim ferret, urbe a Cn. Octavio collega pulſus eſt. *Livius lib.* LXXIX. Unde Cicero in Catil III. cap. 10. *Cn. Octavius conſul armis ex urbe collegam ſuum expulit. Omnis hic locus acervis corporum et civium ſanguine redundavit.* Atque ita bellum Octavianum commotum eſt: cujus meminit Cicero, *lib.* I. de Divinat. cap. 2. *et lib.* II. de Nat. Deor. cap. 5. *Tum*, inquit, *ſtellis iis, quas Græci* cometas, *noſtri* crinitas *vocant, quæ nuper bello Octaviano magnarum fuerunt calamitatum prænuntiæ.* Vide Plinium *lib.* II. *cap.* 25. Diſſenſionis inter Octavium et Cinnam meminit Cicero etiam *de Haruſp. Reſp. cap.* 25.

Cinna urbe pulſus corruptum App. Claudii exercitum in poteſtatem ſuam redegit, ut Livius *lib.* LXXIX. ſcripſit. App. Claudio, P. Clodii patri, imperium hoc tempore abrogatum fuiſſe Cicero *pro Domo* ait *cap.* 31. Tum Marius cum reliquis exulibus ex Africa accerſitus, cum in urbem recepti eſſent, eam velut captam cædibus et rapinis vaſtarunt, qua de re Oroſius *lib.* V. *cap.* 19. et ego in eum locum. Hinc Cicero *poſt Red. in Senatu cap.* 15. ait, C. Marium reditu ſuo ſenatum cunctum pene deleviſſe. Tum Q. Catulus, M. Antonius, C. Julius trium ætatum oratores tres ſunt crudeliſſime interfecti. *Cicero in Bruto cap.* 89. Et Marius quidem Cimbricæ victoriæ gloriam cum collega Catulo communicavit: poſtea vero civili bello victor iratus, neceſſariis Q. Catuli deprecantibus non ſemel reſpondit, *moriatur.* Idem, *Tuſcul.* V. *cap.* 19. et Cotta *lib.* III. de Nat Deor. cap. 32. *Cur tot civitatis principes a Cinna interempti? cur omnium perfidioſiſſimus C. Marius Q. Catulum, præſtantiſſima dignitate virum, mori potuit jubere?* M. Antonii in iis ipſis roſtris, in quibus ille Remp. conſtantiſſime conſul defenderat, quæque cenſor imperatoriis manubiis ornarat, poſitum caput illud fuit, a quo erant multorum civium capita conſervata: lib. III. de Orat. cap. 3. et Tuſcul. V. cap. 10. [*l.* 19.] *Cinna collegæ ſui conſulis Cn. Octavii præcidi caput juſſit, P. Craſſi, L. Cæſaris, nobiliſſimorum hominum, quorum virtus fuerat domi militiæque cognita, M. Antonii omnium eloquentiſſimi quos audierim, C. Cæſaris, in quo mihi videtur fuiſſe ſpecimen humanitatis, ſalis, ſuavitatis, leporis.* De his omnibus vide procemium *lib.* III. *de Orat.* De

P. Craſſo Cicero pro Sextio, cap. 21. *In qua civitate ipſe meminiſſem patrem hujus M. Craſſi, fortiſſimum virum, ne videret victorem vivus inimicum, eadem ſibi manu vitam exhauſiſſe, qua mortem ſæpe hoſtibus obtuliſſet.* De eodem *pro Scauro*, et ibi Aſconius.

Hoc anno M. Tullius Moloni Rhodio Romæ dedit operam, et actori ſummo cauſarum et magiſtro, ut ait *in Bruto cap.* 89. de quo Molone Plutarchus *in Cic.* et *Cæſare*, Strabo *lib.* XIV. Quintilianus *lib.* III. *cap.* 1. et Suetonius *in Julio Cæſare cap.* 4. Molonem Rhetorem ſtudia M. Ciceronis acuiſſe ait etiam Valerius Max. *lib.* II. *cap.* 2. Circa hoc tempus Cicero adoleſcens commentarios Rhetoricos de Inventione inchoatos et rudes edidit. Quod ipſe initio *lib.* I. *de Oratore* et Quintilianus *lib.* III. *cap.* 1. ſignificant.

Poſt hunc annum triennium fere urbem ſine armis fuiſſe Cicero *in Bruto cap.* 90. ait, quo Sylla bellum Mithridaticum gerente, de quo Plutarchus et Appianus, Cinnanæ Marianæque partes Italiam obſederunt, ut ſcribit Velleius, *lib.* II. *cap.* 24.

An. igitur ab U. C. 667. *Cic.* 21.
Conſules fuerunt C. MARIUS VII, L. CORNELIUS CINNA II.

Marius, quem Cicero *pro Plancio*, *cap* 21. duabus ædilitatis acceptis repulſis, ſepties conſulem eſſe factum ait, editis multis ſceleribus Idibus Januarii deceſſit. *Livius lib.* LXXX. De ejus morte ſic Cic. *lib.* III. de Nat. Deor. cap. 33. *Cur Marius tam feliciter ſeptimum conſul domi ſuæ ſenex eſt mortuus?* Mario ſuffectus eſt L. Valerius Flaccus, pater illius Flacci, pro quo Ciceronis oratio extat. Huic, cum a Cinna miſſus, ut Syllæ ad bellum Mithridaticum ſuccederet, in Aſiam trajeciſſet, conſuli portas tota Aſia clauſit. *Cicero pro Flacco*, *cap.* 25.

Anno ſequente idem a C. Fimbria legato ſuo conſularis interfectus eſt. *Velleius lib.* II. *cap.* 24. *Livius* LXXXII. *Strabo* XIII.

Hoc anno cenſores in tabulis Capitolinis inveniuntur L. Marcius Philippus, M. Perperna, quorum *Verrina* III. *cap.* 55. in lege Verris mentio fit ita: *Qui de L. Marcio, M. Perperna cenſoribus redemerit, eum ſocium ne ei admittito.* De Marcio item Cicero *pro Domo cap.* 32. ait: *L. Philippus cenſor avunculum ſuum præteriit in recitando ſenatu: nihil enim poterat dicere, quare rata non eſſent, quæ erant acta in ea Rep. in qua ſe illis ipſis temporibus cenſorem eſſe voluiſſet.* Hi ſunt ſuperiores illi cenſores, quibus Archiam cum L. Lucullo quæſtore fuiſſe in Aſia Cic. *pro Archia*, *cap.* 5. ait. Lucullus enim hoc tempore quæſtor in Aſia permultos annos admirabili quadam laude provinciæ præfuit, ut Cic. in *Luculli* principio ſcribit. Lucullum vero in Græcia fuiſſe ante quam Sylla eo veniret ex *Plutarchi Sylla* cognoſcitur. Sylla quoque ex Aſia decedente, Lucullus ibi manſit, ut infra dicemus.

Proximo biennio, quo comprehenditur annus urbis 668, *et* 669. *Ciceronis* 22, *et* 23.
Conſules a ſe creati Remp. tenuerunt
L. Cornelius Cinna, Cn. Papirius Carbo.

Qua ratione M. Tullius hoc triennium, quo urbs fere ſine armis fuit, traduxerit, ipſe *in Bruto, cap.* 90, his verbis exponit: *Ego,* inquit, *hoc tempore omni noctes et dies in omnium doctrinarum meditatione verſabar. Eram cum Stoico Diodoto: qui cum habitaviſſet apud me, mecumque vixiſſet, nuper eſt domi meæ mortuus, a quo cum in aliis rebus, tum ſtudioſiſſime in dialectica exercebar: quæ quaſi contracta et aſtricta eloquentia putanda eſt: ſine qua etiam tu, Brute, judicaviſti, te illam juſtam eloquentiam, quam dialecticam dilatatam eſſe putant, conſequi non poſſe.* Hactenus Cic. qui hunc Diodotum *lib.* I. *de Nat. Deor. cap.* 3. primo loco numerat inter eos philoſophos, a quibus inſtitutus fuit. De eodem in Lucullo, cap. 36. *Diodoto quid faciam Stoico? quem a puero audivi, qui mecum vivit tot annos, qui habitat apud me, quem et admiror et diligo.* Et ep. 16. lib. XIII. Fam. *Domi meæ cum Diodoto Stoico, homine, meo judicio, eruditiſſimo, multum a puero fuit.* Ejuſdem meminit *ep.* 4. *lib.* IX. *Fam.* de quo loco etſi Adriani Turnebi et Petri Rami, præceptorum meorum, quos, ut ipſorum dignitas poſcit, honoris gratia nomino, ſententiæ aliquando nonnihil diſcreparunt: res tamen ipſa ex vera hujus nominis ſcriptura, quam Victorius, Manutius et Lambinus, viri doctiſſimi, e vetuſtis libris ediderunt, jam extra controverſiam eſt. De eodem Cicero, Tuſcul. V. cap. 39. *Diodotus Stoicus cæcus multos annos noſtræ domi vixit. Is vero, quod credibile vix eſſet, cum in Philoſophia multo etiam magis aſſidue quam antea verſaretur; et cum fidibus Pythagoreorum more uteretur: cumque ei libri noctes et dies legerentur (quibus in ſtudiis oculis non egebat) tum, quod ſine oculis fieri poſſe vix videtur, Geometriæ munus tuebatur, verbis præcipiens diſcentibus, unde, quo quamque lineam ducerent.*

Mortuus fuit Cæſare et Bibulo coſſ. anno ab U. C. DCXCIV. Cornelius Tacitus in *Dialogo de Oratoribus, cap.* 30. ait, Ciceronem apud Philonem Academicum, apud Diodotum Stoicum, omnes philoſophiæ partes penitus hauſiſſe. Addit Cicero in Bruto, cap. 90: *Huic ego doctori et ejus artibus variis atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus eſſet. Commentabar declamitans ſæpe cum M. Piſone et cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie, idque faciebam multum etiam Latine, ſed Græce ſæpius: vel quod Græca oratio plura ornamenta ſuppeditans conſuetudinem ſimiliter Latine dicendi afferebat: vel quod a Græcis ſummis doctoribus, niſi Græce dicerem, neque corrigi poſſem, neque doceri.* Ciceronem ad Præturam uſque Græce declamaſſe auctor eſt Suetonius *de Claris Rhetoribus cap.* I.

Circa hoc tempus Cicero, cum

Aratum jam Romanum hexametris verſibus edidiſſet, in Xenophontis Oeconomico luſit, ut ſcribit Hieronymus in *præfatione in Euſeb. Chron.* Ipſe Cicero, ſecundo libro extremo *de Officiis* ad filium, viginti annos natum, ita ſcribit: *Has res commodiſſime Xenophon Socraticus perſecutus eſt in eo libro, qui Oeconomicus inſcribitur: quem nos iſta fere ætate cum eſſemus, qua es tu nunc, e Græco in Latinum convertimus.* Diviſit autem Cicero unum Xenophontis librum in tres, ut Servius *in primum Georgicorum* teſtatur.

Quin etiam libros Platonis Cicero hoc genere tralatos edidit, inquit Fabius *lib.* X. *cap.* 5. Timæi pars cum maximo bono ſtudioſorum utriuſque linguæ extat.

Protagoram ab eo converſum fuiſſe Hieronymi, Priſciani et Donati teſtimoniis tantummodo ſcimus. Id tamen Ciceronem potius extremo tempore ætatis quam hoc feciſſe putamus. Carbonis in ſecundo conſulatu quæſtor fuit C. Verres, Cic. *Verrina* III. *cap* 4. et 13. Tum Sylla, pace cum Mithridate facta, Aſiam in quadraginta quatuor regiones diſtribuit, auctore Caſſiodoro. Cum autem Sylla omnes Aſiæ civitates pro portione in provincias deſcripſiſſet, vectigal quoque iis, quod æqualiter penderent, deſcripſit. *Cic. pro Flacco, cap.* 14. et *ep.* 1. *lib.* I. *ad Q. Fratrem.* Sed Syllam in Italiam revocavit Reſp. ait *pro lege Manilia, cap.* 3.

Anno Urbis 670. *Ciceronis* 24.

Conſules fuerunt

L. Cornelius Scipio Asiaticus, C. Norbanus Flaccus.

Horum Conſulum meminit Cic. *pro Quintio, cap.* 6. ubi etiam (cap. 7.) C. Valerium Flaccum imperatorem hoc anno in Gallia ulteriore fuiſſe ait. Cujus Flacci mentionem Cæſar *lib.* I. *de Bello Gallico, cap.* 47. facit. Scipionis quæſtorem M. Piſonem, de quo paulo ante, fuiſſe, ex *Verrina* III. *cap.* 14. cognoſcitur.

Hoc tempore tumultus ille pro recuperanda Rep. ortus eſt, de quo *Cic. in Bruto cap.* 90. Nam Sylla, compoſitis tranſmarinis rebus, in Italiam venit et C. Norbanum prælio vicit, de quo diximus in *cap.* 20. *lib.* V. Oroſii. Tum Cn. Pompeius adoleſcentulus, privatus, exercitum difficili Reip. tempore confecit, eique præfuit, et rem optime ductu ſuo geſſit. *Cicero in Maniliana, cap.* 21. Eodem pertinet illud in Phil. V. cap. 16. *Pompeius ad L. Syllæ maximum imperium victoremque exercitum acceſſit.* Vide Plutarchum et alios.

Sylla vero cum Scipione inter Cales et Theanum, cum alter nobilitatis florem, alter belli ſocios adhibuiſſet, de auctoritate ſenatus, de ſuffragiis populi et de jure civitatis, legis inter ſe conditiones contulerunt, inquit Cicero *Phil.* XII. *cap.* 11. Sed cum res convenire non poſſet, et Sylla Scipionis caſtra oppugnaturus eſſet,

univerſus exercitus conſulis ſigna ad Syllam tranſtulit: Scipio, cum interimi poſſet, dimiſſus eſt. Hæc Livius *lib.* LXXXV. Itaque Scipio fluctibus Reip. expulſus, Maſſiliæ poſtea in exilio vixit. *Cic. pro Sextio, cap.* 3. Hoc anno Capitolium incenſum fuit, cujus meminit Cic *in Catil.* III. *cap.* 4. et Dionyſius Halicarnaſſeus *lib.* IV. Tu lege Plutarchum in *Sylla, et* Auguſt. *cap.* 24, *lib.* II. *de Civit. Dei.*

Anno Urbis 671. *Ciceronis* 25.
Conſules fuerunt
CN. PAPIRIUS CARBO III.
C. MARIUS C. F.

Horum conſulum mentio eſt apud Ciceronem *contra Rullum,* III. *cap.* 2. Hoc anno, cum a Marianis urbs etiamnum teneretur, L. Damaſippus prætor ex voluntate C. Marii conſulis, cum Senatum contraxiſſet, omnem, quæ in urbe erat, nobilitatem trucidavit. Livius *lib.* LXXXVI. Tunc interfectus fuit C. Carbo conſulis frater, de quo Cicero *epiſt.* 21. *lib.* IX. *Famil.* Periit tum quoque P. Antiſtius, Cn. Pompeii ſocer, de quo Cicero *in Bruto, cap.* 90. et Q. Scævola pontifex maximus, quem Livius *lib.* LXXXVI. ſcribit in veſtibulo ædis Veſtæ occiſum fuiſſe. Hinc Cicero lib. III. de Nat. Deor. cap. 32. *Temperantiæ prudentiæque ſpecimen ante ſimulacrum Veſtæ pontifex max. eſt Q. Scævola trucidatus.* Meminit ejuſdem *lib.* III. *de Orat. cap.* 3. Tandem Sylla, fuſo Carbonis exercitu, in urbem venit, eoque tempore ejus immanis crudelitas in cives extitit, de qua Cicero *lib.* II. *de Officiis, cap.* 8. et Oroſius *lib.* V. *cap.* 21. Tum Cn. Pompeius, in Siciliam cum imperio a Senatu miſſus Carbonem conſulem captum interfecit, *Livius lib.* LXXXIX. *Plutarchus in Pompeio, et alii.* De quo Cicero, epiſt. 21. lib. IX. Fam. *Hoc vero, qui Lilybæi a Pompeio noſtro eſt interfectus, improbior nemo, meo judicio, fuit.* Atque ita Pompeius Siciliam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, ſed celeritate conſilii, explicavit. *Cic. in Maniliana, cap.* 11.

Eodem tempore L. Licinius Murena, pater ejus, quem Cicero defendit, a Sylla cum duabus legionibus in Aſia relictus, bellum Mithridaticum renovavit: de quo Appianus *in Mithridatico.* Murena vero Mithridatem vehementiſſime vigilantiſſimeque vexatum, repreſſum magna ex parte, non oppreſſum, reliquit, ut ait Cic. *pro Murena, cap.* 15. et addit, *cap.* 5. filium viro fortiſſimo parenti ſuo magno adjumento in periculis, ſolatio in laboribus, gratulationi in victoria fuiſſe. Lucullum autem quæſturæ diuturnum tempus, Murena bellum in Ponto gerente, in Aſiæ pace conſumpſiſſe, idem *in Lucullo* ſcribit *cap.* 1.

Extremo hoc anno Sylla effecit, ab interrege ut Dictator diceretur, ait Cicero *ep.* 18. [*l.* 15.] *lib.* IX. *ad Att.* Quomodo id effecerit copioſe *Appianus et Plutarchus* ſcribunt. Interrex fuit L. Valerius Flaccus, de quo Cic. orat III. contra Rullum, cap. 2. *Omnium legum iniquiſſimam*

diſſimillimamque legis eſſe arbitror eam, quam L. Flaccus Interrex de Sylla tulit, ut omnia, quæcunque ille feciſſet, eſſent rata. De eadem lege lib. I. de Legibus, cap. 15. *Nihilo credo magis illa juſta eſt, quam Interrex noſter tulit, ut Dictator, quem vellet civium indicta cauſa impune poſſet occidere.* Itaque Sylla Dictator, qui tum ſine dubio habuit regalem poteſtatem, ut eſt in orat. *de Haruſp. Reſp. cap.* 25. omnes, quos oderat, morte multabat, *pro Ligario cap.* 4. De proſcriptione Syllana *Oroſius noſter cap.* 21. *lib.* V. Etſi autem Sylla Dictator poſt C. Marium et Cn. Papirium fuit, ut ait Cicero, *orat.* III. *contra Rullum, cap.* 2. conſules tamen creari permiſit.

Anno Urbis 672. *Ciceronis* 26.

Conſules fuerunt

M. Tullius Decula, Cn. Cornelius Dolabella.

De his conſulibus Cicero, orat. II. contra Rullum, cap. 14. *De quibus vendendis S. C. facta ſunt M. Tullio, Cn. Cornelio coſſ.* Sylla Dictator hoc tempore rebus (legibus) novis Reip. ſtatum confirmavit, ut eſt *in epitoma Liviana lib.*LXXXIX. Recuperata Rep. et legibus atque judiciis conſtitutis, Cicero ad cauſas et privatas et publicas adire cœpit, *in Bruto cap.* 90. Itaque his conſulibus, ut Gellius *lib.* XV. *cap.* 28. ſcribit, *M. Cicero cauſam privatam pro Quintio apud Aquillium Gallum judicem dixit.* Præterea in Euſebii Chronico ita legitur : 26. *anno ætatis Cic. Quintium defendit.* Idem cognoſcitur ex ipſa cauſæ expoſitione, quæ talis eſt. Sex. Nævius ante biennium, Scipione et Norbano coſſ. cum P. Quintius pridie Kal. Febr. in Galliam profectus eſſet, a P. Burrieno prætore poſſeſſionem bonorum Quintii, a quo ſibi pecuniam deberi, et vadimonium deſertum dicebat, ex edicto poſtulavit. Miſſus in poſſeſſionem Nævius, cum bona abſentis Quintii dies xxx. poſſediſſet, ea proſcribi juſſit. Tum Sex. Alphenus procurator Quintii auctionem impedire conatur, ſeque paratum eſſe judicio abſentem defendere profitetur. Nævius poſtulat, ut Alphenus judicatum ſolvi ſatiſdet; quod cum ille recuſaret, eoque nomine Tribunos appellaſſet, convenit, ut Idibus Septemb. Quintium ſiſti Alphenus promitteret. Venit Romam Quintius ad vadimonium. Nævius annum et ſex menſes, hoc eſt, ab Idibus Septemb. Scipione et Norbano coſſ. uſque ad Idus Martias hujus anni nihil petit. Tum demum in jus ventum ad P. Dolabellam Prætorem. Ibi Nævius petiit, ut Quintius judicatum ſolvi ſatiſdaret; quod cum is recuſaret, Dolabella decrevit, ut Quintius aut ſatiſdaret, aut ſponſionem faceret, Ni bona ſua ex edicto poſſeſſa non eſſent. Sponſione facta, C. Aquillius Judex datus eſt, apud quem Cicero contendit, Quintii bona ex edicto a Nævio poſſeſſa non eſſe.

Vides igitur aperte Quintii cauſam hoc anno a M. Tullio defenſam eſſe poſt Idus Martias. Nam quod Cicero ait, rem jacuiſſe in

controverſiis biennium, Oratorum more elate dictum eſt, et ſi quis velit calumniis Nævii rem in biennium ductam fuiſſe, hoc quidem certe omnes fateri neceſſe eſt, poſt Idus Sept. quæ hoc anno, non quæ Sylla et Metello coſſ. anno inſequente fuerunt (ut Corradus res neſcio quas agens ſcripſit) hanc cauſam actam eſſe.

Quod vero et Corradus opinatur, et nonnemo affirmat, Quintium defenſum poſt Dictatorem Syllam, eo quod Cicero dicat, *Emiſti bona Sex. Alpheni L. Sylla Dictatore vendente*, leve admodum eſt. Cur enim in judicio privato hoc eloqui auſus non fuiſſet? aut quis præſtabit, ab Oratoribus omnia dicta vel eo modo acta fuiſſe, quo poſtea ſcripta ſunt et edita?

Sylla dictatore Cicero iterum ſe Moloni, qui legatus ad ſenatum de Rhodiorum præmiis venerat, operam dediſſe ait *in Bruto*, *cap.* 90.

Hoc quoque tempore Cn. Pompeius, bello in Africa maximo confecto, victorem exercitum deportavit, ut ait Cicero *pro lege Manilia cap.* 21. Intelligit autem bellum geſtum cum Domitio et Hierta, Numidiæ rege, quo de Oroſius *lib.* V. cap. 21. atque ex Africa Pompeius adhuc eques triumphavit.

Miror autem Eutropium *lib.* V. *extr.* ſcribere, Pompeium tunc quartum et vigeſimum annum egiſſe, cum M. Tullii æqualis fuerit, ut ex Ciceronis Bruto, *cap.* 68. et Velleio, *lib.* II. *cap.* 53. notum eſt, et nos ſupra admonuimus.

Eodem tempore L. Sylla Murenam ex Aſia revocavit, ut ait Cic. *in Maniliana*, *cap.* 3. Murena reverſus ampliſſime atque honeſtiſſime ex prætura triumphavit, *in Orat. pro Murena*, *cap.* 7.

Anno Urbis 673. *Ciceronis* 27.

Conſules fuerunt

L. Cornelius Sylla Felix II, Q. Cæcilius Metellus Pius.

Horum Conſulum meminit Cicero *Verrina* III. *cap.* 50. et Gellius *lib.* XV. *cap.* 28. ubi ſcribit, Ciceronem his conſulibus Sex. Roſcium parricidii reum defendiſſe. Et addit, Feneſtellæ errorem notatum fuiſſe a Pediano, quod ſcripſiſſet Ciceronem ſexto et vigeſimo ætatis anno pro Sex. Roſcio dixiſſe. Quem Feneſtellæ errorem Corradum alioſque viros doctos potius amplecti, quam Aſconii et Gellii auctoritatem ſequi, equidem miror: cum præſertim Quintilianus *lib.* XII. *cap.* 6. ſcribat Ciceronem ſex et xx. annos natum pro Sex. Roſcio dixiſſe; Egit tamen, opinor, hanc cauſam in principio anni. Nam, ut ex oratione ipſa intelligitur, *cap.* 44. in lege de proſcriptione erat, ut anno ſuperiore ad Kal. Junias proſcriptiones venditioneſque fierent: Roſcius autem pater aliquot poſt menſes Romæ occiſus eſt: eaque res quatriduo ad Chryſogonum in caſtra Syllæ Volaterras (quod oppidum obſeſſum Sylla in deditionem accepit; *Livius lib.*

LXXXIX) delata eſt. Bona Roſcii tanquam proſcripti ideoque occiſi, ut Plutarchus tradit, Sylla haſtæ ſubjecit; et Chryſogonus ejus libertus duobus millibus nummum emit, cum jam proſcriptionis mentio nulla fieret, cum etiam, qui antea metuerant, redirent, ac jam defunctos ſeſe periculis arbitrarentur. Sed cum filius idemque heres Roſcii bona patris ita vendita eſſe ægre ferret, eaque ſexagies eſſe demonſtraret, Sylla coargui ſe graviter tulit, et Roſcii filii nomen opera Chryſogoni de parricidio deferendum curavit. Cum Roſcii patrocinium ob Syllæ metum nemo ſuſciperet, adoleſcens ab omnibus deſertus ad Cic. confugit: quem amici quoque ad reum defendendum cohortabantur, cum aliud ſplendidius aut præclarius gloriæ initium habere non poſſet. Cic. igitur adoleſcens contra L. Syllæ dominantis opes Sex. Roſcium Amerinum defendit, *lib.* II. *de Offic. cap.* 14.

Defenſionis capita tria ſunt: in primo parricidii crimen falſo objectum fuiſſe Roſcio multis argumentis convincit: ſecundum eſt de audacia duorum Roſciorum, Capitonis et Magni, in quos crimen ita confert, ut eos multis ſuſpicionibus arguat: tertium eſt de Chryſogoni potentia, quam invidioſe inſectatur.

Victor in cauſa, magna in admiratione fuit, ut Plutarchus ait. Ipſe vero *in Bruto, cap.* 90. ſic ſcribit: *Itaque prima cauſa publica pro Sex. Roſcio dicta tantum commendationis habuit, ut non ulla eſſet, quæ non noſtro digna patrocinio videretur.*

Roſcio contra Chryſogonum defenſo, Ciceronem Athenas ſeceſſiſſe, atque inde poſt triennium Romam revertiſſe, *in Euſebii Chronico* ſcriptum eſt. Unde illud Caleni apud Dionem *lib.* XLVI. manaſſe videtur, Καίπερ τρία ἐν Ἀθήναις ἔτη κατατρίψας: quibus verbis ſignificat, M. Tullium eloquentiæ gratia triennium Athenis vixiſſe. Et certe ſi Roſcio defenſo ſtatim in Græciam profectus eſſet, quod Plutarchus quoque putavit, triennium ibi vixiſſet. Jam vero, cum ſecus ipſe *in Bruto, cap.* 91. ſcribat, nos etiam hæc temporibus aliter dividemus.

Mitylenas hoc tempore in Aſia expugnatas fuiſſe in Liviana epitoma *lib.* LXXXIX. ſcriptum eſt. Expugnavit eas M. Thermus: in qua expugnatione Julius Cæſar, auctore Suetonio, *in Cæſare cap.* 2. corona civica donatus eſt. Atque ita urbs et natura, et ſitu, et deſcriptione ædificiorum, et pulchritudine, in primis nobilis, belli lege ac victoriæ jure pop. Rom. facta eſt; *Cic. or.* II. *contra Rullum, cap.* 16.

Anno Urbis 674. *Ciceronis* 28.

Conſules fuerunt

P. SERVILIUS VATIA ISAURICUS, AP. CLAUDIUS PULCHER.

Hos Conſules in hunc annum Sylla contra voluntatem populi, qui ipſum creabat, renuntiandos curavit, et Dictatura ſe abdicavit, *Appianus lib.* I. *Oroſius lib.* V. *cap.*

22. Ap. Claudius P. Clodii inimici Ciceronis pater fuit, unde *in orat. de Haruſp. Reſp. cap.* 1. P. Servilius collega patris ejus nominatur.

Hoc tempore Cicero antequam in Græciam profectus fuit, Arretinæ mulieris libertatem contra Cottam hominem diſertiſſimum defendit, Sylla adhuc vivo, ut ait *pro Cæcina, cap.* 33.

Erat eo tempore in Cicerone ſumma gracilitas et infirmitas corporis, procerum et tenue collum: qui habitus et quæ figura non procul abeſſe putatur a vitæ periculo, ſi accedit labor et laterum magna contentio. Eoque magis, ut ipſe *in Bruto, cap.* 91. ſcribit, hoc eos, quibus erat carus, commovebat, quod omnia ſine remiſſione, ſine varietate, vi ſumma vocis, et totius corporis contentione dicebat. Itaque cum eum et amici et medici hortarentur, ut cauſas agere deſiſteret; ipſe autem quodvis periculum adire quam a ſperata dicendi gloria diſcedere mallet, cenſeret tamen remiſſione et moderatione vocis, et commutato genere dicendi, ſe et periculum vitare poſſe, et temperatius dicere, ut conſuetudinem dicendi mutaret, eam ſibi cauſam in Græciam proficiſcendi fuiſſe ait *in Bruto.* Itaque cum eſſet biennium verſatus in cauſis, Roma eſt profectus hujus anni æſtate, ut ex ſequentibus cognoſcetur.

Cum veniſſet Athenas, ſex menſes cum Antiocho, veteris Academiæ nobiliſſimo et prudentiſſimo philoſopho, fuit: ſtudiumque philoſophiæ nunquam intermiſſum, a primaque adoleſcentia cultum et ſemper auctum, hoc rurſus ſummo auctore et doctore renovavit, ut ipſe *in Bruto* teſtatur. Ideoque *lib.* I. *de Nat. Deor. cap.* 3. Antiochum inter eos philoſophos numerat, a quibus inſtitutus fuit. De eodem *lib.* I. de Legibus, cap. 21. *Vir iſte fuit prudens, et acutus, et in ſuo genere perfectus, mihique, ut ſcis, familiaris.* Plutarchus quoque in *Cicerone* a nobis converſo ita ſcribit: *Cum Athenas veniſſet, Antiocho Aſcalonitæ operam dedit: ejuſque copia quidem et lepore dicendi delectabatur: ſed quæ ab ipſo in philoſophia novabantur, ea minime probabat. Jam enim Antiochus a nova Academia defecerat; et relicta Carneadis ſecta, commutatoque inſtituto, vel evidentia et ſenſibus victus, vel, ut nonnulli aiunt, ambitione et contentione cum Philonis et Clitomachi diſcipulis adductus, Stoicorum decreta fere defendebat.* Antiochus igitur, ut Cicero *in Lucullo, cap.* 43. teſtatur, appellabatur quidem Academicus, ſed erat, ſi perpauca mutaviſſet, germaniſſimus Stoicus. Didicerat apud Philonem tandiu, ut conſtaret diutius didiciſſe neminem: et ſcripſerat de Academica ſecta acutiſſime, eamque non acrius accuſavit in ſenectute, quam antea defenſitaverat. Plura in *Lucullo* Ciceronis, et Plutarchi. Athenis Cicero Epicureos quoque, Phædrum et Zenonem, frequenter cum Attico audivit, ut ait *lib.* I. *de Finib. cap.* 5. Meminit *Tuſcul.* III. *cap.* 17. et *Acad.* 1. *extr.* Hic annus xx. eſt poſt M. Antonii et A. Poſtumii conſulatum: ad quem Lucullorum ædilitas a Plinio *lib.* VIII. *cap.* 7. refertur. Eam vero magnificentiſſimam fuiſſe

Cic. lib. II. *de Officiis* ſcribit, *cap.* 16. Hac ego conjectura ductus, L. Luculli magiſtratus, quos Cic. initio *Luculli* recenſet, ita conſtituo, ut hoc anno ædilis, Bruto et Mamerco coſſ. prætor fuerit, ſequenti Africam obtinuerit, atque inde Octavio et Cotta coſſ. ad conſulatus petitionem redierit.

Anno Urbis 675. *Ciceronis* 29.

Conſules fuerunt

M. Aimilius Lepidus,

Q. Lutatius Catulus.

His conſulibus Sylla in agro Cumano mortuus ac Romam perlatus cum magna pompa in campo Martio ſepultus eſt, quod præter cæteros *Appianus lib.* I. copioſe narrat. Primus autem e patriciis Corneliis Sylla igni voluit cremari; *lib.* II. *de Legibus cap.* 22.

Poſt Syliæ mortem diſſenſio inter conſules orta eſt, cum Lepidus Syllæ acta reſcindere tentaret, et Catulus ei reſiſteret. Vide Oroſium noſtrum *lib.* V. *cap.* 22. Hinc Cicero in Catil. III. cap. 10. *Diſſenſit M. Lepidus a clariſſimo et fortiſſimo viro Q. Catulo. Attulit non tam ipſius interitus reip. luctum quam cæterorum.*

Ubi vero M. Tullio de Syllæ morte Athenas allatum eſt, ut Plutarchus ſcribit, cum jam corpus ejus exercitationibus confirmatum meliore habitu eſſe cœpiſſet, et vox ita conformata eſſet, ut cum auditu ſuavis ac plena, tum ad corporis conſtitutionem moderate accommodata eſſet, motus et precibus literiſque amicorum, quæ Roma frequentes ad ipſum afferebantur, et cohortatione Antiochi, ut rempubl. capeſſeret, dicendi vim ceu inſtrumentum rurſus excoluit, civilemque facultatem excitavit.

Itaque primum, ut ipſe *in Bruto, cap.* 91. ſcribit, Athenis apud Demetrium Syrum, veterem et non ignobilem dicendi magiſtrum, ſtudioſe exercebatur. Poſt totam Aſiam peragravit cum ſummis oratoribus, quibuſcum exercebatur ipſis lubentibus: quorum erat princeps Menippus Stratonicēnſis, quem Plutarchus Menippum Carem nominat, Cic. eum tota Aſia illis temporibus diſertiſſimum fuiſſe judicat. Unde Strabo *lib.* XIV. Κἀνταῦθα δ᾽ ἀνὴρ ἀξιόλογος γεγένηται ῥήτωρ Μένιππος κατὰ τοὺς πατέρας ἡμῶν, Κατόκας ἐπικαλούμενος· ὃν μάλιστα ἐπαινεῖ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ῥητόρων, ὧν ἠκροάσατο, Κικέρων, ὥς φησιν ἔν τινι γραφῇ, αὐτοῦ συγκρίνων Ξενοκλεῖ καὶ τοῖς καθ᾽ ἐκεῖνον ἀκμάζουσι. Id eſt, *Fuit ibi patrum noſtrorum memoria nobilis magiſter dicendi Menippus, cognomento Catocas: quem Cicero ex Aſiaticis oratoribus, quos audivit, maxime laudat, ut eſt in quodam ipſius libro: ubi eum cum Xenocle atque illius ætatis oratoribus comparat.*

De Xenocle Adramytteno, cui Cic. quoque operam dedit, idem Strabo *lib.* XIII. Erat cum Cicerone tum etiam Æſchylus Cnidius, aſſiduiſſime autem Dionyſius Magnes. Quibus non contentus, Rhodum venit, ſeque ad eundem, quem Romæ audiverat, Molonem applicavit, cum actorem in veris cauſis ſcriptoremque præſtantem, tum in notandis animadvertendiſque vitiis, et inſtituendo docendoque prudentiſſimum. Is dedit

operam, ut nimis redundantem Oratorem noſtrum et ſuperfluentem juvenili quadam dicendi impunitate et licentia reprimeret, et quaſi extra ripas diffluentem coerceret, auctor ipſe *in Bruto.* De Apollonio Molone, inquit Plutarchus, traditum eſt memoriæ, eum Latinæ linguæ rudem rogaſſe Cic. ut Græce declamaret. In quo cum ideo illi obtemperaſſet, quod putaret, ſe ita melius corrigi poſſe; cæteri omnes admiratione obſtupefacti, certatim de Cicerone, aliuſque alio glorioſius prædicabat. Apollonius neque orante Cicerone lætitiam præ ſe tulit, et cum peroraſſet, defixus in cogitatione diu ſedit. Quod ubi Ciceronem ægre ferre ſenſit, hæc ejus vox erupit: Te equidem, M. Tulli, collaudo et admiror: ſed me Græcorum fortunæ miſeret, cum videam doctrinæ et eloquentiæ laudem, quæ ſola nobis reliqua erat, per te ad Romanos tranſlatam eſſe.

Rhodi Cicer. Poſidonium Philoſophum etiam audivit, ut Plutarchus ſcribit. Poſidonius enim, cum eſſet Apamienſis e Syria, Rhodi vixit, teſte Strabone *lib.* XIV. Hunc familiarem ſuum vocat Cic. *lib.* I. *de Finib. cap.* 2. Eundem *lib.* I. *de Nat. Deor. cap.* 3. inter eos numerat, a quibus in Philoſophia inſtitutus fuit. Præterea in libro *de Fato*, *cap.* 3. ita ſcribit: *Quædam etiam Poſidonius (pace magiſtri dixerim) comminiſci videtur.*

Anno Urbis 676. *Ciceronis* 30.

Conſules fuerunt

D. JUNIUS BRUTUS, MAM. AIMILIUS LEPIDUS LIVIANUS.

Hos Conſules ex interregno iniiſſe argumento eſt oratio Philippi *apud Salluſtium*, de quibus Cicero in Bruto, cap. 47. *Iiſdem fere temporibus D. Brutus, is qui conſul cum Mamerco fuit, homo et Græcis doctus literis et Latinis.* Mamerci Æmilii Lepidi conſulis meminit Valerius *lib.* VII. *cap.* 7. Hoc anno, cum duo conſules clariſſimi fortiſſimique eſſent, Pompeius adhuc eques contra Sertorium ad bellum maximum formidoloſiſſimumque, ſuaſu L. Philippi, pro conſule miſſus eſt. Quo quidem tempore, cum eſſet nonnemo in Senatu, qui diceret, non oportere mitti hominem privatum pro conſule, Philippus dixiſſe dicitur, Non ſe illum ſua ſententia pro conſule, ſed pro conſulibus mittere. *Cicero in Maniliana, cap.* 21. Idem, Philipp. XI. cap. 8. *Pompeio Sertorianum bellum a Senatu privato datum eſt: cum L. Philippus pro conſulibus ſe eum mittere dixit, non pro conſule.* Scribit idem Plutarchus *in Pompeio.* Comparato exercitu, hoſtes in cervicibus jam Italiæ agentes ab Alpibus in Hiſpaniam ſubmovit, Galliamque recepit; ut ipſe *apud Salluſtium, Fragm. lib.* III. *Hiſtor.* ad Senatum ſcribit. Unde Cicero *in Maniliana, cap.* 11. ait, Pompeium per Galliam legionibus Romanis in Hiſpa-

niam iter Gallorum internecione patefeciſſe.

Hoc quoque anno M. Tullius ſe recepit e Græcia biennio poſt quam eo profectus erat, non modo exercitatior, ſed prope mutatus. Nam et contentio nimia vocis reſederat, et quaſi deferbuerat oratio, lateribuſque vires et corporis mediocris habitus acceſſerat, ut ipſe *in Bruto* teſtatur, *cap.* 91.

Cum autem Cicero, auctore Plutarcho, magna ſpe erectus, ad remp. ſummo ſtudio raperetur, ardor ejus oraculo quodam repreſſus eſt. Nam cum Delphos profectus Apollinem conſuluiſſet, quanam via ad ſummam gloriam pervenire poſſet, oraculum editum eſt, Suam naturam, non multitudinis opinionem, ducem vitæ ſequeretur. Quapropter Romam reverſus primo timide vixit, et dubitanter ad honores acceſſit, nec ullo in numero habitus, ſed Græculus atque otioſus appellatus fuit: quæ nomina infimis et ſordidis hominibus in promptu eſſe atque in ore conſueverunt.

Ut vero et innata honorum cupiditate ductus, et patris atque amicorum cohortatione incitatus, ſe totum patrociniis tradidit, non jam pedetentim principem locum petiit, ſed ſtatim eluxit, cæteriſque oratoribus longe præſtitit. Hactenus Plutarchus, ut a me ante annos octo converſus fuit, ubi quod Græculum atque otioſum dixi, qui Plutarcho eſt Γραικὸς καὶ σχολαστικὸς, ſecutus ſum auctoritatem noſtri oratoris, qui *pro Sextio*, *cap.* 51. *Græculum*, inquit, *ſe atque otioſum putari voluit: ſtudio literarum ſe ſubito dedit.* Solent autem Romani uti appellatione Græci probri loco, cum ignobilitatem objiciunt, ut *Zonaras* ſcribit.

Anno Urbis 677. *Ciceronis* 31.

Conſules fuerunt

CN. OCTAVIUS, C. SCRIBONIUS CURIO.

De his Cicero in Bruto, cap. 60. *Cn. Sicinius, cum tribunus pl. Curionem et Octavium conſules produxiſſet, Curioque multa dixiſſet, ſedente Cn. Octavio collega, qui devinctus erat faſciis, et multis medicamentis propter dolorem artuum delibutus: Nunquam*, inquit, *Octavi, collegæ tuo gratiam referes; qui niſi ſe ſuo more jactaviſſet, hodie te iſtic muſcæ comediſſent.*

Videntur autem conſules a Sicinio producti fuiſſe, cum id egit, ut tribunitia poteſtas populo redderetur. *Aſconius in Divinat. in Verrem*, *cap.* 3. Cn. Octavium M. filium optimum atque humaniſſimum virum, familiarem ſuum, nominat *Cic. lib.* II. *de Finib. cap.* 28.

His conſulibus Cicero, ut ipſe in eodem *Bruto*, *cap.* 92. oſtendit, cum unum annum reverſus ex Aſia cauſas nobiles egiſſet, quæſturam petiit, cum C. Cotta, qui anno inſequenti conſul fuit, conſulatum, Hortenſius ædilitatem, peteret. Quæſtoriis comitiis, quæ Tributa fuiſſe *epiſt.* 31. [*l.* 30.] *lib.* VII. *Famil.* cognoſcitur, Cicero quæſtor in primis cunctis ſuffragiis eſt factus; *in Orat. in Piſonem*, *cap.* 1. Idem, *Verrina* VII. *cap.* 14. ait, ſe ita quæſtorem factum fuiſſe, ut

ſibi honorem illum tum non ſolum datum, ſed etiam creditum ac commiſſum putaret.

In cauſis iis, quas Cicero ex Aſia reverſus ante quæſturam egit, numero orationem pro Q. Roſcio Comœdo: id quod propoſita conſtitutione cauſæ planum faciam. Res igitur, ut ex orationis fragmento colligitur, ita ſe habet.

C. Fannius Chærea ſervum ſuum Panurgum communem cum Roſcio ea lege fecit, ut is a Roſcio arte hiſtrionica inſtitueretur, quæſtuſque inter eos communis eſſet. Inſtitutum artificio comico Panurgum Q. Flavius Tarquinienſis quidam interfecit. In hanc rem Fannius cognitor a Roſcio datus fuit, qui Flavium judicio *DAMNI INJURIA DATI* Roſcii nomine perſequeretur, non ſecus atque ſi res ſua eſſet. Lite conteſtata Roſcius ſine Fannio cum Flavio decidit H-S. centum millibus. Deinde C. Piſone teſte et arbitro, Roſcius Fannio pro opera, pro labore, quod cognitor fuiſſet, quod vadimonia obiiſſet, certam pecuniam dedit hac conditione, ut ſi quid Fannius pro ſua parte ſervi interempti a Flavio exegiſſet, partem ejus dimidiam Roſcio diſſolveret. Poſt triennium Fannius, qui diceret ſe a Flavio nihil abſtuliſſe, Roſcium cum eo de tota re pro ſocietate decidiſſe, Roſcium in jus vocavit, et H-S. quinquaginta millia, dimidiam ſcilicet partem ejus pecuniæ, quam Roſcius a Flavio abſtulerat, petiit, et ſponſione Roſcium laceſſivit, Ni ſibi ille H-S. ıↄↄ. deberet. Datus igitur judex a Prætore fuit C. Piſo cum hac formula, Si paret Roſcium Fannio H-S. ıↄↄ debere. Quod Cic. enumeratione cauſarum debitionis falſum eſſe docet: neque ſocietatis nomine quidquam a Roſcio peti poſſe probat.

Corradus Ciceronem hanc cauſam egiſſe Cn. Pompeio et M. Craſſo coſſ. anno poſt hunc ſexto inde putat, quod tum C. Piſo prætor fuerit. Sed fallitur, qui ex judice privato prætorem facit.

Falluntur quoque illi, qui Roſcium Comœdum ante Amerinum defenſum inde putant, quod poſt Amerini defenſionem Cicero in Græciam ſtatim fuerit profectus. Hoc tempore Q. Roſcium fuiſſe defenſum ex oratione, *cap.* 12. *et* 13. cognoſcitur, in qua Roſcium Syllano tempore cum Flavio decidiſſe, et quadriennio poſt cauſam actam eſſe, aperte ſignificatur.

Hoc anno in Hiſpania adverſus Sertorium acerrima illa prælia et maxima, Sucronenſe et Durienſe, commiſſa ſunt, quorum meminit Cicero *pro Balbo*, *cap.* 2. Tu vide Plutarchum *in Pompeio.*

Anno Urbis 678. *Ciceronis* 32.

Conſules fuerunt

L. OCTAVIUS, C. AURELIUS COTTA.

De his Cicero in Verrem III. cap. 50. *Cum L. Octavius, C. Aurelius coſſ. ædes ſacras locaviſſent, neque potuiſſent omnia ſarta tecta exigere; neque ii prætores, quibus erat negotium datum, C. Sacerdos, M. Cæſius: factum eſt S. C. quibus de ſartis tectis cognitum et judicatum non eſſet, uti C. Verres, P. Cælius*

prætores cognoſcerent et judicarent. Ubi vides, C. Sacerdotem, cui Verres in prætura urbana et Sicilienſi ſucceſſit, hoc anno prætorem urbanum fuiſſe: qui cum ſequenti Siciliam obtinuerit, et Cicero ante eum Quæſtor in Sicilia fuerit, prætore Sex. Peducæo, ſuſpicionem Corradi, qui Ciceronem hoc anno Quæſtorem urbanum et inſequenti in Sicilia fuiſſe putavit, falſam eſſe omnes vident.

Hic eſt igitur Sicilienſis annus, qui M. Tullium quæſtorem excepit, ut ipſe *in Bruto* ſcribit, *cap.* 92. Cum autem bini quæſtores in Sicilia ſingulis prætoribus eſſent, Lilybætanus et Syracuſanus: Cicero Lilybætanus quæſtor fuit, ut Aſconius ſcribit, et Cicero ipſe *pro Plancio*, *cap.* 26. oſtendit. Idem Aſconius ſcribit, Ciceronem quæſtorem in Sicilia fuiſſe prætore Sex. Peducæo. Ipſe vero *in orat. poſt Reditum in Senatu* ait, *cap.* 8. ſe patri M. Curtii quæſtorem fuiſſe. Accidebat autem ſæpe, ut unus quæſtor duorum prætorum eſſet, ut Gruchius *lib.* II. *de Comitiis* docet. De Quæſtura Ciceronis Plutarchus ita ſcribit: *Quæſtor creatus et ſortitus provinciam Siciliam, cum in difficultate annonæ atque inopia rei frumentariæ magnus frumenti numerus Romam eſſet mittendus, Siculos initio offendit: poſt, ubi diligentiam, juſtitiam, et comitatem ejus experti fuerunt, majores illi honores quam ulli unquam prætori tribuerunt.* De eadem ipſe in oratione pro Plancio, cap. 26. *Non vereor, ne quis audeat dicere, ullius in Sicilia quæſturam aut gratiorem aut clariorem fuiſſe. Frumenti in ſumma caritate maximum numerum miſeram: negotiatoribus comis, mercatoribus juſtus, municipibus liberalis, ſociis abſtinens, omnibus eram viſus in omni officio diligentiſſimus, excogitati quidam erant a Siculis honores inauditi.* Et in Verr. VII. cap. 14. *Sic obtinui quæſturam in provincia Sicilia, ut omnium oculos in me unum conjectos arbitrarer; ut me quæſturamque meam quaſi in aliquo orbis terræ theatro verſari exiſtimarem; ut omnia ſemper, quæ jucunda videntur eſſe, non modo his extraordinariis cupiditatibus, ſed etiam ipſi naturæ ac neceſſitati denegarem.* Idem *Verrina* II. ait, *cap.* 12. Siculos in quæſtura ſuæ innocentiæ abſtinentiæque periculum feciſſe.

Eo tempore, ut Plutarchus ſcribit, multi Romani adoleſcentes, claris parentibus atque honeſto loco nati, apud Siciliæ prætorem accuſati ſunt intemperantiæ et neglectæ diſciplinæ militaris, quos Cicero magna commendatione defendit et conſervavit.

Anno Urbis 679. *Ciceronis* 33.
Conſules fuerunt
L. LICINIUS LUCULLUS,
M. AURELIUS COTTA.

His Conſulibus Cicero, annuo munere quæſturæ expleto, e Sicilia provincia deceſſit. Habuit tum orationem Lilybæi, in qua Siculis multa benigne promiſit, ut Aſconius *in Argum. Verr.* I. ſcribit. Decedebat autem ea-ſpe, ut ſibi populum Rom. ultro omnia delaturum putaret. Ac cum caſu diebus iis itineris faciendi cauſa Puteolos forte veniſſet, concidit pene,

cum ex eo quidam quæſiſſet, quo die Roma exiſſet, et numquid in ea eſſet novi, quod ipſe *pro Plancio* narrat, *cap.* 26. et Plutarchus *in vita* ſcribit. Cum e Sicilia ſe recepiſſet, jam videbatur facultas illa dicendi eſſe perfecta, et habere maturitatem quandam ſuam, ut ait *in Bruto*, *cap.* 92.

Fuit hoc anno Tribunus pleb. L. Quintius, homo maxime popularis et ad inflammandos animos multitudinis accommodatus: qui conciones quotidie ſeditioſas et turbulentas habebat. *Cicero pro Cluentio*, *cap.* 28. 29. 34. *et* 37.

Hunc, acta Syllæ reſcindere ac reipublicæ ſtatum movere et perturbare conantem, Lucullus conſul ab incepto deduxit, auctore Plutarcho *in Lucullo.* Hinc Macer apud Salluſtium, Fragm. lib. III. Hiſt. *Lucullus quantis animis ierit in L. Quintium, vidiſtis.* Idem Quintius patronus fuit Oppianici, qui hoc anno, Verre prætore urbano, condemnatus eſt, *Cicero pro Cluentio*, *cap.* 33. et *Aſconius in Verrin.* II. *cap.* 1. *et* 10. Verrem his conſulibus prætorem urbanum fuiſſe cognoſcitur etiam Verrina VII. cap. 13. ubi Cicero inquit: *Nemo tam ruſticanus homo L. Lucullo et M. Cotta coſſ. Romam ex ullo municipio vadimonii cauſa venit, quin ſciret, jura omnia populi Romani nutu atque arbitrio Chelidonis meretriculæ gubernari.*

Hoc etiam tempore M. Antonius, gratia Cottæ conſulis et Cethegi factione in ſenatu curationem nactus totius oræ maritimæ, Siciliam et provincias omnes depopulatus eſt; et ad extremum inferens Cretenſibus bellum, re male geſta, morbo interiit; *Aſconius in Verr. cap.* 3. *Livius lib.* XCVII. *Florus lib.* III. *cap.* 7. Meminit Velleius *lib.* II. *cap.* 31. et Cicero *Verr.* IV. *cap.* 3. ubi M. Antonii infinitum imperium dicit. Hic Antonius pater fuit M. Antonii Triumviri, qui in Plutarchi *Antonio* κριτικὸς mendoſe pro Κρητικὸς nominatur.

Tum quoque Metellus et Pompeius in Hiſpania, ab obſidione Calagurii oppidi depulſi, coacti fuerunt diverſas regiones petere, Metellus ulteriorem Hiſpaniam, Pompeius Galliam, auctore Livio *lib.* XCIII. Itaque tum exercitus Pompeii hiemavit in Gallia, cum M. Fonteius prætor eam provinciam obtineret, ut Cicero *pro Fonteio* oſtendit, *cap.* 3.

Anno Urbis 680. *Ciceronis* 34.
Conſules fuerunt
M. TERENTIUS VARRO LUCULLUS, C. CASSIUS VARUS.

De his Cicero pro Cluentio, cap. 49. *Sed quæro a vobis, num iſtam legem ex iſto S. C. L. Lucullus conſul, homo ſapientiſſimus, tulerit? num anno poſt M. Lucullus et C. Caſſius?* Eoſdem *Verrina* III. *cap.* 23. M. Terentium et C. Caſſium nominat, a quibus lex frumentaria Terentia et Caſſia lata fuit, de qua Cicero *Verrina* V. *cap.* 70. *et* VII. *cap.* 21. Fuit enim M. Lucullus, frater L. Luculli, in Terentiorum familiam adoptatus. Eidem Macedoniam eveniſſe Eu-

tropius lib. VI. ſcribit, *cap.* 6. Hinc Cicero in Verr. IV. cap. 8. *Dixit hoc idem M. Lucullus, ſe de his Dionis incommodis pro hoſpitio, quod ſibi cum eo eſſet, jam ante cognoſſe. Quid? Lucullus, qui tum in Macedonia fuit, melius hæc cognovit quam tu, Hortenſi, qui Romæ fuiſti?*

Hoc anno bellum in Italia a gladiatoribus duce Spartaco excitatum eſt, quod Cicero in Maniliana, *cap.* 10. Servile vocat: de quo ſcripſi *in ult. cap. lib.* V. *Oroſii.* Eodem tempore L. Lucullus, qui conſul anno ſuperiore contra Mithridatem profectus erat, ad Cyzicum urbem exercitum ejus fame ferroque delevit, *auctore Livio lib.* XCV. Nam cum totius impetus belli ad Cyzicenorum mœnia conſtitiſſet, eamque urbem ſibi Mithridates Aſiæ januam fore putaviſſet, qua effracta et revulſa tota pateret provincia; perfecta ab Lucullo hæc ſunt omnia, ut urbs fideliſſimorum ſociorum defenderetur, ut omnes copiæ regis diuturnitate obſidionis conſumerentur, ait Cicero *pro Murena, cap.* 15. Eandem rem *pro lege Manilia, cap.* 8. et *pro Archia, cap.* 9. commemorat.

Anno Urbis 681. *Ciceronis* 35.

Conſules fuerunt

L. Gellius Poplicola,
Cn. Cornelius Lentulus Clodianus.

De his Cicero in Verr. IV. cap. 39. *Itaque in Senatu continuo Cn. Lentulus et L. Gellius Lucullus* (impreſſi libri Ciceronis mendoſe habent, cum, *L. Gellius* in vetuſtis recte legatur) *Conſules faciunt mentionem, placere ſtatui, ſi Patribus conſcriptis videretur, ne abſentes homines in provinciis rei fierent rerum capitalium.* Iidem in orat. *pro Balbo* aliquoties nominantur. In quarta vero in Verrem, *cap.* 41. M. Lollium Palicanum Tribunum pleb. hoc anno fuiſſe cognoſcimus. Quem laboraſſe, ut Tribunitia poteſtas populo reſtitueretur, Aſconius *in Verrinam* I. *cap.* 3. ſcribit. De eodem Cicero in Bruto, cap. 62. *Aptior*, inquit, *etiam Palicanus auribus imperitorum.*

Hoc anno Lucullus Mithridatem in Pontum perſecutus, eum legionibus Romanis patefecit, qui ante pop. Rom. ex omni aditu clauſus fuerat, ut ait Cicero *pro lege Manilia, cap.* 8. et *pro Archia, cap.* 9.

Anno Urbis 682. *Ciceronis* 36.

Conſules fuerunt

Cn. Aufidius Orestes,
P. Cornelius Lentulus Sura.

Oreſtes gentis Aureliæ cognomen eſt: ſed hic Oreſtes a Cn. Aufidio adoptatus, ut Cicero *pro Domo* ait, *cap.* 13. Cn Aufidius Oreſtes dictus fuit. Cn. Oreſten, cum Tribunus pleb. eſſe non potuiſſet, conſulem factum ait Cicero *pro Plancio, cap.* 21. Idem prætor urbanus fuit anno urbis DCLXXVI. ut ex *Valerio lib.* VII. *cap.* 7. apparet. P. Lentulus cum

Catilina conjuravit, atque a Cicerone Conſule in carcere ſtrangulatus fuit, ut inferius dicemus.

Unde Suræ cognomen invenerit, Plutarchus in Cicerone hoc modo exponit: *Cum Syllanis temporibus quæſtor magnam vim pecuniæ publicæ conſumpſiſſet atque perdidiſſet, Sylla id ægre ferens, rationem ab eo in Senatu exegit. Tum ille negligenter et cum contemptu progreſſus, rationem ſe redditurum negavit, ſuram autem præbiturum, ita ut pueri conſueſſent, cum in pilæ luſione deliquiſſent. Hinc Sura cognominatus fuit. Sura enim Romanis eſt ea, quæ Græcis* κνήμη *dicitur.* Hactenus Plutarchus.

Bellum ſervile jam tertium annum cum Spartaco gerebatur, cum M. Craſſo prætori id mandatum et ſex menſibus confectum fuit, ut Appianus *lib.* I. extremo ſcribit. Itaque Craſſo tum permiſſum Plutarchus ait, ut ovans urbem iniret. Hinc Cicero in Piſonem cap. 24. *Craſſe, pudet me tui. Quid eſt, quod confecto formidoloſiſſimo bello coronam illam lauream tibi tantopere decerni volueris a ſenatu?* Exercitum eodem tempore ex Hiſpania in Italiam Pompeius reduxit, et quinque millia fugitivorum, qui e prælio aufugerant, interfecit, atque ad ſenatum, auctore Plutarcho, ſcripſit, Craſſum acie gladiatores fudiſſe, ſe bellum radicitus ſuſtuliſſe. Hinc Cicero *in Maniliana, cap.* 11. *Teſtis eſt iterum et ſæpius Italia, quæ cum ſervili bello tetro periculoſoque premeretur, ab hoc auxilium abſente expetivit: quod bellum expectatione Pompeii attenuatum atque imminutum eſt, adventu ſublatum ac ſepultum.*

Hujus belli confecti gloriam Cicero *pro Sextio cap.* 31. quoque ad Pompeium his verbis transfert: *Qui etiam ſervitia virtute victoriaque domuiſſet.* Ultimo hujus anni die, pridie quam conſulatum iniret, Pompeius etiamnum eques Romanus ex Hiſpania procoſ. triumphavit, ut Velleius *lib.* II. *cap.* 30. ſcribit, De quo triumpho Cicero pro lege Manilia, *cap.* 21. *Quid tam incredibile quam ut iterum eques Romanus ex Senatus-conſulto triumpharet?*

Anno Urbis 683. *Ciceronis* 37.

Conſules fuerunt

M. LICINIUS CRASSUS, CN. POMPEIUS MAGNUS.

Pompeium ex S. C. legibus ſolutum, conſulem ante factum, quam ullum alium magiſtratum per leges capere licuiſſet, Cicero *in Maniliana* teſtatur *cap.* 21. Numerus de ætate Pompeii *apud Appianum* mendo caret: reſpicit enim tempus anni ſuperioris, quo Pompeius ante natalem ſuum conſulatum petivit.

M. Tullius jam poſt quæſturam in plurimis cauſis, et in principibus patronis quinquennium fere verſatus erat, ut ipſe *in Bruto* ſcribit, *cap.* 92. fuitque in admiratione, quod ab iis, quorum cauſas agebat, nulla dona aut munera, *auctore Plutarcho*, accipiebat. In iis cauſis fortaſſe fuerunt M. Tullii et L. Vareni, quas Cic. ſcriptas edidiſſe teſtimonio Quintiliani et Priſciani cognoſcitur.

In primis autem, ut *Plutarchus*

ait, Cic. enituit, cum C. Verrem hoc anno in judicium vocavit. Nam in patrocinio Sicilienſi maxime in certamen venit deſignatus Ædilis, cum deſignato conſule Hortenſio, quod ipſe *in Bruto* ſcribit.

Tenuerat Verres ex prætura Siciliam provinciam per triennium, atque in ea fuerat libidinoſe, avare, crudeliterque verſatus. Quare, cum tandem hoc anno L. Metellus ei ſuccederet, repetundarum reus a Siculis poſtulatus eſt: qui omnes, præter Syracuſanos et Mamertinos, M. Tullium, illo tempore florentem defenſionibus amicorum, ad accuſandum deſcendere compulerunt, jampridem illis neceſſitudine copulatum, quod quæſtor in Sicilia fuiſſet, et decedens multa iis benigne promiſiſſet, ut Aſconius ait, *in Argum. Verr.* I.

Natus jam erat Cicero annos XXXVI. quod tempus legitimum erat ædilitatis petendæ. Certe P. Scipio Africanus minor, cum annos natus XXXVI. ædilitatem peteret, conſul a populo dictus eſt; *Livius lib.* L. *Velleius l.* I. *cap.* 12. Ædilitatem igitur ſuo anno petens Cicero, prior deſignatus eſt cunctis ſuffragiis populi, *in orat. in Piſonem cap.* 1.

Suſcepto patrocinio Sicilienſi, extitit Q. Cæcilius Niger, domo Siculus, ut Aſconius ſcribit; Plutarchus ait hominem libertinum fuiſſe et Judaicæ religioni obnoxium. Unde Cicero in eum dixit, *Quid Judæo cum Verre?* Romani autem porcum non caſtratum Verrem nominant. In Plutarchi libris, in quibus legitur, *Βέῤῥω οἱ Ῥωμαῖοι τὸν ἐκτετμημένον χοῖρον καλοῦσι*, negatio deeſt et reſtitui debet, *τὸν μὴ ἐκτετμημένον*. Alioqui falſum eſſet, quod Plutarchus ſcribit, idque duos interpretes viros doctiſſimos non animadvertiſſe miror.

Cæcilius igitur contendebat, ſe potius accuſatorem conſtitui oportere, has afferens cauſas: unam, quod a Verre læſus, jure illi inimicus eſſet: alteram, quod cum quæſtor ejus fuiſſet, crimina ſciret: tertiam, quod Siculus pro Siculis ageret. Hinc, quia in publicis quæſtionibus, ut eſt *lib.* I. *ad Herennium*, *cap.* 12. legibus cavetur, ut ante, ſi reo commodum ſit, judicium de accuſatore fiat, utrum illi liceat accuſare, necne, divinatio accuſatorum Ciceronis et Cæcilii facta eſt.

Tum Cicero primam Verrinam de accuſatore conſtituendo dixit, in qua hac uſus eſt diviſione: ſpectandum, a quo maxime agi velint ii, quorum de ultione quæritur; a quo minime velit is, qui accuſatur: auctor Quintilianus *lib.* VII. *cap.* 5.

Victo Cæcilio, et accuſatione ad ſe delata, Cicero, cum inquiſitionis tempus in Siciliam poſtulaſſet dies CX. et cum L. Tullio fratre patruele totam provinciam colligendis literis in Verrem et denuntiandis teſtimoniis peragraſſet diebus quinquaginta: Romam reverſus, cum videret id agi ut a M'. Glabrione prætore, et ab iis judicibus, qui tunc erant, ad alium annum aliumque prætorem res tota tranſiret, eriperetturque ſibi reus patrocinio Hortenſii ac Metelli, qui tunc Conſules futuri erant, hoc commentus eſt rationis, ut orationem longam prætermitte-

ret, neque in criminibus declamatione cumulandis tempus abſumeret, ſed tantummodo citaret teſtes ad unumquodque crimen expoſitum, et eos Hortenſio interrogandos daret, inquit Aſconius *in Argum. Verr.* II. Unde Quintilianus lib. VI. cap. 6. *Cicero ſummo conſilio videtur in Verrem vel contrahere tempora dicendi maluiſſe, quam in eum annum, quo erat Q. Hortenſius conſul futurus, incidere.*

Conſilium ſuum ipſe Cicero *Verrina* II. copioſe exponit; quæ præterea exhortationem continet judicum ad vere judicandum: minæ quoque in adverſarios diriguntur, omnia tentantes ad corrumpendum judicium. Qua oratione ipſe *Verrina* III. *cap.* 7. hoc ſe aſſecutum fuiſſe ait, ut una hora, qua cœpit dicere, reo ſpem judicii corrumpendi præcideret. Primo autem die magno teſtium numero citato, alter dies amicis Verris et defenſoribus non modo ſpem victoriæ, ſed etiam voluntatem defenſionis abſtulit. Nam, ut *Aſconius* ſcribit, arte Ciceronis ita eſt fatigatus Hortenſius, ut nihil, contra quod diceret, inveniret. Itaque *nobis*, ait Cicero in Oratore cap. 37. *pro familiari reo ſummus orator non reſpondit Hortenſius.* Dicendi enim facultatem Cicero Hortenſio nullam dedit nihil ipſe dicendo, ait Aſconius. Et Plutarchus, τοῦτον εἶλεν οὐκ εἰπὼν, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τρόπον τινὰ τοῦ μὴ εἰπεῖν, ubi aliquando ἐξ αὐτοῦ corruptum eſſe, atque pro eo ἐξευρὼν commodius legi poſſe putavi. Sed Adrianus Turnebus (cujus nomen, ut magiſtri de me optime meriti, mihi nunquam niſi honoris cauſa uſurpandum eſt) anno ſuperiore literis ſignificavit, τρόπον τινὰ ἐξ αὐτοῦ τοῦ μὴ εἰπεῖν, eſſe quodam modo abdicata eloquentia.

Hæc prima actio, cujus quaſi procœmium tantum literis mandatum eſt, quæ Verrina ſecunda numeratur, novem diebus tranſacta eſt. *Verrina* III. Eaque Verres convictus, ſua ſponte in exilium deceſſit; *Aſconius.* In quo exilio illum conſenuiſſe, donec a Triumviris poſt Cic. mortem proſcriptus periit, auctor eſt Lactantius *lib.* II. *cap.* 4. et Seneca *in Suaſoriis lib.* I.

Proſcriptum Verrem ab Antonio traditur, quod Corinthiis ſe ei ceſſurum negaviſſet. *Plin. lib.* XXXIV. *cap.* 2.

Reliquas Verrinas quinque Cicero non dixit: ſed, cum vellet omnem vim et rationem accuſandi in uno reo oſtendere, quinque hos libros domi ſcriptos edidit: quos pro qualitate criminum dividens, anteactis unum dedit; crimini repetundarum quatuor; unum de jure dicendo, alterum de re frumentaria, tertium de ſignis, quartum de ſuppliciis. *Aſconius.*

Hi ſunt quinque contra Verrem ſecundæ actionis libri, de quibus Fabius *lib.* XI. *cap.* 2. et Tacitus *in Dialogo de Oratoribus, cap.* 20. Cicero etiam *in Oratore, cap.* 62. Verrinam ſextam *quartum accuſationis* appellat.

Itaque in primo accuſationis libro, quæ eſt Verrina tertia, Cicero anteacta, id eſt, ea crimina, quæ Verres ante præturam Sicilienſem in quæſtura, legatione, et prætura urbana commiſit, exponit.

In ſecundo Accuſationis libro, quæ eſt Verrina quarta, explicantur

crimina in Sicilia, in jure dicendo, commiſſa.

Tertius liber eſt de frumenti criminibus, eaque oratio *frumentaria* a veteribus Grammaticis nominatur.

Quartus liber, ſeu Verrina ſexta, eſt de ſignis. Quintus et ultimus de ſuppliciis.

Verre damnato, ut Plutarchus tradit, cum Cicero litem ei tricies H-S. æſtimaſſet, male audivit, quaſi pecunia accepta, de multa remiſiſſet. Apud Plutarchum ἑβδομήκοντα πέντε μυειάδες eſt tricies ſeſtertiûm: ſiquidem εἴκοσι πέντε μυειάδες eſt decies H-S. ut idem in Antonio teſtatur. Verum Budæus *in libris de Aſſe et in Commentariis*, cenſet in Plutarchi libris verbum τειακοσίων aut aliud deeſſe. Seſtertiûm quadringenties a Verre tantum repetitum eſſe Aſconius ſcribit.

His coſſ. tribuniciam poteſtatem reſtitutam eſſe, Salluſtius *in Catil. cap.* 38. ſcribit. Idem eſt in Liv. epitoma *lib.* XCVII. apud Velleium *lib.* II. *cap.* 30. et Plutarchum *in Pompeio.* Hinc Q. Cicero lib. III. de Legib. ait, cap. 9. *Pompeium noſtrum cæteris rebus omnibus ſemper ampliſſimis ſummiſque effero laudibus*; *de tribunicia poteſtate taceo: nec enim reprehendere libet, nec laudare poſſum.*

Poſt judicia a Sylla conſtituta, ſenatus jam ex lege Cornelia per decem annos turpiter judicaverat, ita ut judiciorum levitate ordo quoque alius ad res judicandas poſtularetur.

Hoc igitur anno L. Aurelius Cotta prætor legem ad populum tulit, ut ſenatores cum equitibus et tribunis ærariis judicarent. *Cicero*, *Verrina* I. *cap.* 3. *et Aſconius in eandem. Livius lib.* XCVII. *et Velleius* II. *cap.* 32.

Eodem anno Cenſores fuerunt Gellius Poplicola et Cn. Cornelius Lentulus, de quibus Cicero *pro Cluentio*, *cap.* 42. Lentuli cenſoris meminit etiam, *Verrina* VII. *cap.* 7. *pro Flacco*, *cap.* 19. *et pro Domo*, *cap.* 47.

Anno Urbis 684. *Ciceronis* 38.

Conſules fuerunt

Q. Hortensius, Q. Cæcilius Metellus Creticus.

De his conſulibus Cicero pro Cluentio, cap. 64. *Tum interim Hortenſio, Metello coſſ. ut hunc Oppianicum aliud agentem, ac nihil ejuſmodi cogitantem, ad hanc accuſationem detraheret, invito deſpondit ei filiam ſuam.*

Hoc anno Cicero ædilis curulis fuit. Æediles autem ἀφ᾽ ἑνὸς ὧν πεάττουσιν ἔργων, ἱερῶν τόπων ἐπιμεληλαὶ καλοῦνται, id eſt, ab una parte ſui muneris quaſi curatores ædium dicti ſunt, *Dionyſius Halicarnaſſeus lib.* VI. ubi addit eos a Græcis ἀγορανόμους dici, quod magnam illis partem ſimiles ſunt. De ædilitate ſua Cicero, *Verrina* VII. *cap.* 14. ita ſcribit: *Nunc ſum deſignatus ædilis: habeo rationem, quid a populo Romano acceperim: mihi ludos ſanctiſſimos maxima cum cæremonia Cereri, Libero, Liberæque faciendos: mihi Floram matrem populo plebique Rom. ludorum celebritate placandam: mihi*

ludos antiquiſſimos, qui primi Romani ſunt nominati, maxima cum dignitate ac religione Jovi, Junoni, Minervæque eſſe faciendos: mihi ſacrarum ædium procurationem, mihi totam urbem tuendam eſſe commiſſam: ob earum rerum laborem et ſollicitudinem fructus illos datos, antiquiorem in ſenatu ſententiæ dicendæ locum, togam prætextam, ſellam curulem, jus imaginis ad memoriam poſteritatemque prodendam.

Hinc etiam *pro Murena, cap.* 19. ſe ædilem trinos ludos feciſſe, ait. Idem *lib.* II. *de Officiis, cap.* 17. pro amplitudine honorum, quos cunctis ſuffragiis adeptus eſſet ſuo anno, exiguum ſumptum ædilitatis ſuæ fuiſſe tradit.

Advexerunt tum et attulerunt Siculi multa ex inſula ad Ciceronem ædilem, quorum ille nihil in ſuum quæſtum contulit: tantum liberalitate hominum ad annonam levandam uſus eſt, auctore Plutarcho. Collega Ciceronis in ædilitate fuit M. Cæſonius, ut ipſe *Verrina* II. *cap.* 10. et Aſconius *in eum locum* teſtantur. Scio Paulum Manutium *in Aſconium* ſcribere, hunc magiſtratum cum Tullio non Cæſonium, ſed C. Antonium geſſiſſe. Verum unde id didicerit equidem ignoro.

Hoc anno Lucullus urbem ex Tigranis regno cepit, cujus meminit *in Maniliana* Cicero, *cap.* 9. Cum enim pridie Nonas Octobris magnum numerum hoſtium exigua manu ad Tigranocertam viciſſet, deinde urbem cepit. *Plutarchus in Lucullo*; *Dio lib.* XXXV. Eodem anno M. Pupius Piſo de Hiſpanis triumphavit; *Cicero in Piſon. cap.* 26. et *Aſconius*. His quoque conſulibus templum Jovis in Capitolio, quod incendio conſumptum ac refectum erat, a Q. Catulo dedicatum eſt, *Caſſiodorus*, et *Livius lib.* XCVIII. *Tacitus Hiſt. lib.* III. *cap.* 72. *Plinius lib.* VII. *cap.* 43. Cicero etiam, *Verrina* VI. *cap.* 31. Q. Catulum appellans, Capitolium magnificentius eſſe reſtitutum quam fuerit, ait.

Circa idem tempus M. Tullius pro Fonteio dixiſſe videtur. Tenuerat is provinciam Galliam prætor per triennium, ut ſupra ad annum DCLXXIX. annotavi. Reverſus autem Romam, repetundarum reus factus eſt a Gallis, quod Fonteio prætore oppreſſa ære alieno provincia fuiſſet: quæſtum ipſe ex viarum munitione feciſſet, et portorium vini inſtituiſſet. Accuſavit eum M. Plætorius, ſubſcriptore M. Fabio: defendit M. Cicero circa hoc tempus, cum jam equites cum ſenatoribus ex lege Aurelia judicarent, quod orationis verba oſtendunt. Vide cap. 12.

Sequitur oratio pro A. Cæcina: cujus tempus incertum, argumentum vero tale eſt. M. Fulcinius Tarquinienſis Cæſenniæ uxori moriens, uſumfructum omnium bonorum ſuorum legavit, ut frueretur una cum filio herede inſtituto. Filio mortuo, et auctione bonorum conſtituta, Cæſennia fundum ex iis bonis emere de ſententia amicorum conſtituit. Idque negotium Sex. Æbutio dedit. Cui fundus, pecunia Cæſenniæ emptus, fuit addictus. Cæſennia cum non multo poſt A. Cæcinæ nupſiſſet, eumque heredem feciſſet, deceſſit. Tum Æbutius fundum

illum, quem mandato Cæſenniæ emerat, ſuum eſſe dixit. Itaque conſtitutum fuit, quo die in rem præſentem veniretur, ut cum Cæcina de fundo eſſet dejectus, interdictum a prætore poſtularet. Verum Æbutius, fundo occupato, Cæcinam, in eum ingredi conantem, coactis armatiſque hominibus per vim aditu ingreſſuque prohibuit. Repulſus Cæcina interdictum de armatis hominibus a Dolabella prætore impetravit, ut unde dejectus eſſet, eo reſtitueretur. Æbutius reſtituiſſe ſe dixit: in eamque rem ſponſio facta eſt. De qua Recuperatores a prætore dati cognoverunt.

Tota quæſtio definitionis eſt; An interdicto de vi teneatur etiam is, qui non dejecit de fundo, ſed ab ejus ingreſſu prohibuit? de qua re Cicero in Oratore, cap. 29. *Tota mihi cauſa pro Cæcina de verbis interdicti fuit: res involutas definiendo explicavimus, jus civile laudavimus, verba ambigua diſtinximus.*

Anno Urbis 685. *Ciceronis* 39.

Conſules fuerunt
L. CÆCILIUS METELLUS,
Q. MARCIUS REX.

De his conſulibus Cicero in Piſonem, cap. 4. *Aude nunc, O furia, de tuo dicere, cujus fuit initium ludi Compitalicii, tum primum facti poſt L. Metellum et Q. Marcium coſſ. contra auctoritatem hujus ordinis.* Ita enim recte Paulus Manutius nomina mendoſa reſtituit. Idem Manutius hoc anno epiſtolam 4. [l. 5.] lib. I. ad Atticum ſcriptam putat: in qua de L. Ciceronis morte agit.

Hoc anno P. Clodius Luculli exercitum in Niſibis urbis obſidione ſollicitavit, auctore Dione *lib.* XXXV. unde Cicero, de Haruſp. Reſp. cap. 20. *Poſt, exercitu L. Luculli ſollicitato, fugit illinc.*

Anno Urbis 686. *Ciceronis* 40.

Conſules fuerunt
C. CALPURNIUS PISO,
M. ACILIUS GLABRIO.

Hi conſules nominantur a Cicerone *lib.* XII. *ad Att. ep.* 22. [l. 21.] et *Philippica* II. *cap.* 5. quibus C. Triarius legatus Luculli a Mithridate victus fuit, ut Dio, Plutarchus et Appianus ſcribunt, qui addunt, cecidiſſe tum centuriones CL. tribunos XXIV. et caſtra Romanorum a Mithridate capta fuiſſe.

Hæc eſt illa calamitas, quam Cicero *in Maniliana, cap.* 9. tantam fuiſſe ait, ut eam ad aures L. Luculli imperatoris non ex prælio nuncius, ſed ex ſermone rumor afferret. *Hic in ipſo illo malo, graviſſimaque belli offenſione L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortaſſe potuiſſet, veſtro juſſu coactus, quod imperii diuturnitatis modum ſtatuendum veteri exemplo putaviſtis, partem militum, qui jam ſtipendiis confecti erant, dimiſit, partem Glabrioni tradidit.* Hactenus Cicero. Confectis ſtipendiis erant milites Valeriani, Οὐαλέριοι οἱ τῆς στρατείας ἀφεθέντες, ut Dio loquitur, qui addit, turbam etiam tum factam, cum milites

Acilium conſulem, qui ut Lucullo ſuccederet miſſus erat, adventare audiverunt. Atque Acilius Glabrio eſt, quem Cicero *in Maniliana* Lucullo ſucceſſiſſe ait.

Huc pertinent verba illa Salluſtii, quæ ex libro V. Hiſtor. apud Priſcianum lib. XVIII. leguntur: *Legiones Valerianæ, comperto lege Gabinia Bithyniam et Pontum conſuli datam, ſe miſſos eſſe.* Fuit enim hoc anno tribunus pl. A. Gabinius: qui, cum piratæ non ſolum maria, verum etiam oras maritimas ſuis latrociniis infeſtas redderent, ut præter hiſtoricos Cicero *in Maniliana* ait, *cap.* 11. de uno imperatore contra prædones conſtituendo legem initio ſui tribunatus promulgavit. Unde idem poſt Reditum in Senatu, *cap.* 5. de Gabinio, *Qui in magiſtratu*, inquit, *niſi rogationem de piratico bello tuliſſet, profecto et egeſtate et improbitate coactus piraticam ipſe feciſſet.*

Tum Hortenſius in ſenatu contra Gabinium graviter ornateque dixit. Q. Catulus, cum ex populo Romano quæreret, ſi in uno Pompeio omnia ponerent, ſi quid eo factum eſſet, in quo ſpem eſſent habituri, cepit magnum ſuæ virtutis fructum ac dignitatis, cum omnes una prope voce in eo ipſo ſe ſpem habituros eſſe dixerunt. Hæc Cicero *pro lege Manilia*, *cap.* 20. ubi ait etiam, *cap.* 12. Pompeium hoc bellum piraticum, quod ipſe cum Salluſtio maritimum nominat, extrema hyeme apparaſſe, ineunte vere ſuſcepiſſe, media æſtate confeciſſe.

Inter Gabinii collegas fuit L. Roſcius Otho, quem Cicero, *pro Murena*, *cap.* 19. ait reſtituiſſe equeſtri ordini non ſolum dignitatem, ſed etiam voluptatem. Tulit enim hoc anno tribunus plebis legem, ut equitibus Romanis in theatro quatuordecim gradus proximi aſſignarentur, auctor Livius *lib.* XCIX. et Dio *lib.* XXXVI. de eadem lege Aſconius in Cornelianam ita ſcribit: *Roſcia eſt, qua L. Roſcius Otho biennio ante confirmavit, ut in theatro equit. Rom.* XIV. *ordines ſpectandi gratia darentur.* Meminit ejuſdem Tacitus *lib.* XV. *cap.* 32. Horatius *in Epodo* 4. et *Ep.* 1. *lib.* 1. *verſ.* 62. et Juvenalis *Sat.* III. *verſ.* 159. et XIV. 324. Tu vide Xylandrum in Annotationibus in Plutarchi Ciceronem, in quas ea tranſtulit, quæ ante biennium ad ipſum pro noſtra amicitia miſeram.

Eodem anno, cum magnus ambitus eſſet, C. Cornelius tribunus plebis, is, qui biennio poſt majeſtatis reus a Cicerone defenſus eſt, legem de ambitu tulit: in qua graviſſimis pœnis crimen hoc ſanxit: quare ſenatus conſulibus mandavit, ut huic rei moderarentur: qui tum legem tulerunt, auctore Dione, ut eorum, qui ambitus convicti eſſent, nemini aut magiſtratum gerere, aut in ſenatu eſſe liceret, addita etiam multa pecuniaria. Hæc eſt lex Calpurnia de ambitu, quam ſeveriſſime ſcriptam fuiſſe Cicero *pro Murena* ait *cap.* 23. Indicta erant tum comitia, ante quæ, ut Dio ſcribit, nihil ſciſcere licebat: ſed cum interim candidati multa nefaria facerent, cædeſque fierent, ſenatus decrevit, ut antequam lex de ambitu lata eſſet, comitia ne haberentur, et conſulibus præſidium

daretur. Excitavit etiam turbas Cornelius, ut Dio et Aſconius ſcribunt.

Ob quas cum dilata comitia eſſent, Cicero ter prætor primus centuriis cunctis renuntiatus eſt, ut ipſe *in Maniliana* teſtatur, *cap.* 1. Licebat autem ei præturam petere hoc tempore biennio poſt ædilitatem. Vide *epiſt.* 25. *lib.* X. *Famil.* In præturæ petitione competitores illuſtres multos cum haberet, prætor primus deſignatus eſt, auctore Plutarcho. Ipſe præterea *in Bruto cap.* 93. ſe et prætorem primum et incredibili populi voluntate eſſe factum ait. Idem *in Piſonem* confirmat, *cap.* 1. Cicero igitur prætor primus, id eſt primo loco factus fuit ex octo illis, qui tum fiebant.

Prætores cum Cicerone deſignati ſeptem hi fuerunt, Q. Voconius Naſo, M. Plætorius, C. Flaminius, C. Orchinius, C. Aquillius Gallus, P. Caſſius, et C. Antonius, *Cicero pro Cluentio*, *cap.* 34. *et* 53. et *Aſconius.* De comitiis prætoriis agit Cicero *epiſt.* 10. *et* 11. *lib.* I. *ad Att.* quæ hoc anno ſcriptæ fuerunt. In undecima, candidatos omnibus iniquitatibus exercitos fuiſſe teſtatur.

Extremo hujus anni menſe, a. d. IV Id. Decemb. (quem diem tribunis plebis ineundo magiſtratui ſolemnem fuiſſe ex Livio, *lib.* V. *cap.* 9. et Dionyſio, *lib.* VI. *cap.* 89. patet) C. Manilius tribunatu inito, poſt pauculos dies ſubnixus libertinorum et ſervorum manu legem tulit, ut libertinis in omnibus tribubus ſuffragium eſſet, auctor Aſconius *in Cornelianam et Milonianam.* Atque hoc Dio, *lib.* XXXVI. ita ſcribit: τῷ ἔθνει τῷ τῶν ἀπελευθέρων ἔν τε τῇ ἐσχάτῃ τοῦ ἔτους ἡμέρᾳ, καὶ πρὸς ἑσπέραν, παρασκευάσας τινὰς ἐκ τοῦ ὁμίλου, ψηφίσασθαι μετὰ τῶν ἐξελευθερωσάντων σφᾶς ἔδωκεν. Quorum verborum ſententia, a docto interprete non ſatis bene expreſſa, hæc eſt: *Manilius libertinis extremo anni die ſub veſperam, comparatis nonnullis e multitudine, lege lata dedit, ut cum patronis ſuis ſuffragia ferrent.*

Anno Urbis 687. *Ciceronis* 41.

Conſules fuerunt
M. AIMILIUS LEPIDUS,
L. VOLCATIUS TULLUS.

Hos conſules nominat Cicero *in Catilin.* I. *cap.* 6. et *pro Sylla*, *cap.* 4. quibus ipſe Kal. Jan. præturam iniit, quam hoc anno geſſit. Indicat Aſconius in Cornelianam, *Sequenti*, inquiens, *anno M. Lepido, L. Volcatio, coſſ. quo anno prætor Cicero fuit, reum Cornelium duo fratres Cominii lege Cornelia de majeſtate fecerunt.* Indicat idem Cicero pro Cælio, cap. 4. *Fuit aſſiduus mecum prætore me: non noverat Catilinam: Africam tum prætor ille obtinebat: ſecutus eſt annus, cauſam de pecuniis repetundis Catilina dixit.* Quare ſi Catilina cauſam de pecuniis repetundis anno ſequente, Cotta et Torquato coſſ. dixit, ut ex Aſconio et oratione pro Sylla cognoſcitur: hoc anno, quo ille Africam obtinuit, Cicero prætor Romæ fuit. Quod Dio exponens res geſtas hujus anni diſerte ſcribit.

Prætor Cicero quæſtioni de pecuniis repetundis præfuit, ut ipſe *pro Rabirio Poſtumo*, *cap.* 4. ita

confitetur: *Accuſavi de pecuniis repetundis, judex ſedi, prætor quæſivi.* Et pro Cornelio, princ. *Poſtulatur apud me prætorem primum de pecuniis repetundis.* Idem oſtendit *pro Cluentio, cap.* 53. ubi quæſtionem de pecuniis repetundis ſuam vocat.

Judicia Cicero, ut Plutarchus ſcribit, viſus fuit caſte integreque exercere. De Licinio Macro idem memoriæ proditum ait, eum, qui et ipſe multum in civitate poterat, et Craſſo patrono utebatur, cum de pecuniis repetundis apud Ciceronem prætorem accuſatus eſſet, et judices adhuc ſententias ferrent, fretum ſua potentia et ſtudio amicorum domum abiiſſe, et caput ſtatim totondiſſe, ſumptaque veſte pura tanquam victorem in forum revertiſſe. Sed cum Craſſus, in veſtibulo occurrens, eum omnibus ſententiis damnatum eſſe dixiſſet, reverſum decubuiſſe, atque ita deceſſiſſe aiunt. Quæ res Ciceroni, ut qui judicia magna cum diligentia exerceret, gloriam peperit. Hactenus Plutarchus. Valerius Maximus, *lib.* IX. *cap.* 12. rem paulo aliter narrat. Cicero autem, *epiſt.* 3. [*l.* 4.] *lib.* I. *ad Att.* quam hoc anno prætor ſcripſit, *Nos*, inquit, *hic incredibili ac ſingulari populi voluntate de C. Macro tranſegimus: cui cum æqui fuiſſemus, tamen multo majorem fructum ex populi exiſtimatione illo damnato cepimus, quam ex ipſius, ſi abſolutus eſſet, gratia cepiſſemus.* Meminit in eadem epiſtola comitiorum Q. Fratris, quibus ille ædilitatem petiiſſe videtur.

Kal. Jan. hujus anni C. Manilii lex de libertinis S. C. damnata fuit, auctore Dione. Tum Manilius, ut Pompeii gratiam colligeret, legem promulgavit, ut Pompeio, qui tum in Cilicia belli maritimi reliquias perſequebatur, Bithynia, Phrygia, Lycaonia, Galatia, Cappadocia, Cilicia, Colchis, Armenia minor cum omni apparatu belli piratici et copiis omnibus, quæ ſub Lucullo meruerant, bellumque Mithridaticum, quod Lucullus jam annis ſeptem geſſerat, committeretur. *Plutarchus in Pompeio, Appianus in Mithridatico, Dio lib.* XXXVI. Hanc legem promulgatam Q. Catulus et Hortenſius viri conſulares de more diſſuaſerunt, Cicero prætor ſuaſit oratione, quæ pro lege Manilia extat, qua bellum Mithridaticum, et genere neceſſarium, et magnitudine periculoſum, Cn. Pompeio, in quo ſumma eſſet ſcientia rei militaris, virtus, auctoritas et felicitas, tranſmittendum eſſe perſuaſit.

Eodem anno A. Cluentius Avitus, veneficii a T. Atio accuſatus, a Cicerone prætore apud Q. Voconium defenſus fuit. Veneno ſuſtuliſſe cum alios nonnullos, tum Oppianicum vitricum ſuum arguebatur. Sed Cicero antequam ad hoc crimen veniat, Cluentium longa defenſione primum de falſa infamia purgat. Cum enim Oppianicus ante annos octo, Lucullo et Cotta coſſ. ut ſupra demonſtravimus, a Cluentio accuſatus et condemnatus eſſet, defenſor ejus L. Quintius rem in invidiam adduxit, cum diceret, pecuniam in judicio fuiſſe verſatam: et cum incertum eſſet, ex qua parte eſſet profecta, populus Romanus non credidit ab Oppianico datam, quia

damnatus erat, et errore multorum in falſo crimine Cluentius fuit, ut ſcribit Aſconius *in Verr.* II. *cap.* 10.

Hoc tempore Ciceronem etiam pro M. Fundanio et Q. Gallio dixiſſe Car. Sigonius in Fragmentis Ciceronis annotavit: ſed de oratione pro Gallio diſſentio.

M. Ciceronem etiam, cum prætura fungeretur, ſcholam M. Antonii Gniphonis frequentaſſe, Tranquillus *de illuſtribus Grammaticis, cap.* 7. auctor eſt. Cum P. Vatinius, patronus aſper et magiſtratuum contemptor, ſtrumis oppletum collum haberet, ac coram a Cicerone prætore aliquid peteret, idque ille non concederet, ſed diu deliberaret; dixit, ea de re ſe, ſi prætor eſſet, nihil dubitaturum. Cui Cicero: *At ego tantas cervices non habeo.*

Extremo menſe hujus anni, cum Ciceroni jam biduum aut triduum præturæ ſupereſſet, Manilium quidam furti apud ipſum poſtulavit. Studebat Manilio populus, quod propter Pompeium, cui amicus erat, accuſari videretur. Cum igitur Manilius unum diem petiiſſet, ac Cicero tantum inſequentem dediſſet, populus indigne tulit: quod mos eſſet, ut decem minimum dies prætores reis darent. Quare productus in concionem a tribunis plebis, ibique accuſatus, cum rogaſſet, ut audirent, dixit, Se, qui in reos ſemper, quantum leges permitterent, comis et humanus fuiſſet, indignum judicaſſe, non eundem ſe Manilio præſtare: itaque ei diem, quem unum prætor in ſua poteſtate haberet, dedita opera præfiniviſſe: cum non ſit ejus, qui rei cauſam adjuvare velit, ad alium magiſtratum judicium rejicere. Hac oratione animi populi ita commutati ſunt, ut Ciceronem lætis acclamationibus proſecuti, rogarent, ut Manilii patrocinium ſuſciperet, quod ille præſertim ob Pompeium abſentem cupide recepit: magnaque vi orationis in ſtudioſos potentiæ paucorum, et Pompeii invidos invectus eſt. Hactenus Plutarchus.

Dio autem de eadem re in hanc ſententiam ſcribit: *Cum homines nobiles Manilio accuſationem comparaſſent, iſque in hoc incumberet, ut dies ſibi prorogaretur, Cicero prætor et quæſtionis judex, præter alia, quæ contra Manilium fecit, vix in poſterum diem judicium diſtulit, anni et præturæ exitum prætexens. Quod cum multitudo indigne ferret, in concionem venit, coactus a tribunis plebis, ſenatumque inſectatus, Manilii cauſam defenſurum ſe promiſit.* Sed quo minus hoc judicium fieret, Dio tumultum in cauſa fuiſſe ait. Quem brevi expediam.

Comitia conſularia hoc anno habente L. Volcatio Tullo, conſules deſignati fuerunt P. Autronius Pætus et P. Cornelius Sylla. Deſignatos jam L. Cotta et L. Torquatus lege Calpurnia de ambitu, de qua diximus, accuſarunt et damnarunt, atque ad ſe magiſtratum tranſtulerunt, ut Cic. *in orat. in Toga candida*; Aſconius *in eam*; Salluſtius, *Cat. cap.* 18. et Dio teſtantur. Cicero quoque *lib.* II. *de Finibus, cap.* 19. ait, L. Torquatum adoleſcentulum eripuiſſe P. Syllæ conſulatum, et ad patrem ſuum retuliſſe.

Eodem tempore Catilina, cum de provincia Africa deceſſiſſet petiturus conſulatum, pecuniarum repetundarum reus factus, prohibitus fuit petere, *auctore Salluſtio et Aſconio.* Tum contra rempublicam conjuraverunt pauci, in quibus a Salluſtio P. Autronius, L. Catilina, et Cn. Piſo numerantur. Dio, et Suetonius *in Cæſ. cap.* 9. illis addunt P. Syllam, nec diſſentit Livius *lib.* CI. quo nomine Sylla poſt annos quatuor a L. Torquato accuſatus, ab Hortenſio et Cicerone defenſus fuit. Hi circiter Nonas Decemb. conſilio communicato, parabant in Capitolio Kalend. Jan. Cottam et Torquatum coſſ. interficere. Ea re cognita, in Nonas Februar. conſilium cædis tranſtulerunt. Sed neque tum cædes facta eſt, quod Catilina ſignum conjurationis prius quam parati eſſent dederit; *Salluſt. et Aſconius.*

Anno Urbis 688. *Ciceronis* 42.

Conſules fuerunt

L. Aurelius Cotta,

L. Manlius Torquatus.

Horum conſulum meminit Cicero *Agraria* II. *cap.* 17. *et in Catil. cap.* III. 8. his verbis: *Memoria tenetis, Cotta et Torquato coſſ. complures in Capitolio turres de cælo eſſe percuſſas, cum et ſimulacra Deorum immortalium depulſa ſunt, et ſtatuæ veterum hominum dejectæ, et legum æra liquefacta: tactus eſt etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus, &c.* Eadem prodigia Cicero in ſecundo de conſulatu Uraniam Muſam narrantem fecit verſibus elegantiſſimis, qui extant *lib.* I. *de Divinat. cap.* 11. de iiſdem Obſequens, et Dio *lib.* XXXVII.

M. Tullius ex prætura in provinciam ire noluit, ut ipſe *pro Murena* teſtatur: ſed cum anno ſequente conſulatum petere cogitaret, hoc tempore prenſabat. Qua de re ait *in ep.* 1. *lib.* I. *ad Att.* quam hoc anno ante comitia conſularia Attico ſcripſit.

His conſulibus Cicero C. Cornelium de majeſtate apud Q. Gallium prætorem quatriduo defendit, quas actiones in duas orationes collatas edidit, auctore Aſconio, apud quem reliquiæ orationum extant. Eodem anno, ut Dio *lib.* XXXVII. ſcribit, C. Papius tribunus plebis legem tulit, ne quis peregrinus in urbe eſſet. Hinc Cic. *lib.* III. *cap.* 11. de Officiis. *Male etiam qui peregrinos urbibus uti prohibent, eoſque exterminant, ut Pennus apud Patres noſtros, Papius nuper.* Hanc legem Papiam nominat idem *pro Archia, cap.* 5. eandem intelligit *in Agraria* I. *cap.* 4. cum inquit: *Simillime atque in illa lege, qua peregrini Roma ejiciuntur, Glaucippus excipitur.* Hoc quoque anno Catilina accuſatus eſt repetundarum a P. Clodio adoleſcente, Cicero *pro Cælio, cap.* 4. et *Aſconius.* Reo de pecuniis repetundis Catilinæ advocatus fuit Torquatus conſul, *pro Sylla, cap.* 29. Clodius accuſator a Catilina pecuniam accepit, ut turpiſſime prævaricaretur, *de Haruſp. Reſp. cap.* 20.

Anno Urbis 689. *Ciceronis* 43.
Conſules fuerunt
L. JULIUS CÆSAR, C. MARCIUS FIGULUS.

Hos conſules nominat Cicero *pro Sylla. cap.* 20. Iiſdem ſe filiolo auctum ſcribit *ep.* 1. [*l.* 2.] *lib.* I. *ad Att.* Quia vero annus XLIII legibus Romanis conſularis fuit, ut Cicero *Philip.* V. *cap.* 17. oſtendit, ideo Cicero hoc anno conſulatum petivit, de quo *pro Cælio* inquit *cap.* 4. *Deinceps fuit annus, quo ego conſulatum petivi.* In conſulatus petitione ſex competitores Cicero habuit, P. Sulpicium Galbam, L. Sergium Catilinam, C. Antonium, L. Caſſium Longinum, Q. Cornificium, et C. Licinium Sacerdotem, de quibus Aſconius *in orat. in Tog. cand.* et Q. Cicero *de Petit. Conſ. cap.* 2. In his patricii duo fuerunt, P. Galba et L. Catilina. De quibus Cicero *pro Murena*, cap. 8. *Etenim mihi ipſi accidit, ut cum duobus patriciis, altero improbiſſimo atque audaciſſimo, altero modeſtiſſimo atque optimo viro, peterem, ſuperavi tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam.*

Cum autem in dies licentia ambitus augeretur propter præcipuam Catilinæ et Antonii audaciam, cenſuerat ſenatus, ut lex ambitus aucta etiam cum pœna ferretur. Cui rei cum Q. Mucius Oreſtinus tribunus plebis interceſſiſſet, graviter ſenatu interceſſionem ferente, Cicero ſurrexit, atque in coitionem Catilinæ et Antonii invectus eſt, habita oratione in toga candida. Utebatur enim hoc tempore magiſtratum petens candida toga, quam Polybius *lib.* X. *τήβενναν λαμπρὰν* nominat. Eam orationem, cujus fragmenta apud Aſconium extant, *Quintilian. lib.* III. *cap.* 9. vocat librum in competitores, quem vituperationem continere ait, et tamen in ſenatu eſſe habitum loco ſententiæ.

Catilina jam convocatis iis, quibus maxima neceſſitudo et plurimum audaciæ inerat, conſilium ſuum expoſuerat, quod per Fulviam in vulgus prolatum, in primis ſtudia hominum accendit ad conſulatum mandandum M. Tullio Ciceroni, ut Salluſtius, *Cat. cap.* 23. ſcribit. *Itaque*, ait Aſconius in Orat. in Toga cand. *Cicero conſul omnium conſenſu factus eſt: Antonius pauculis centuriis Catilinam ſuperavit.* Et ipſe in Piſonem, cap. 1. *Me cuncta Italia, me omnes ordines, me univerſa civitas non prius tabella quam voce priorem conſulem declaravit.* Item Agraria II. cap. 2. *Eſt illud ampliſſimum, quod hoc honore ex novis hominibus primum me multis poſthabitis affeciſtis, quod prima petitione, quod anno meo: ſed tamen magnificentius atque ornatius eſſe illo nihil poteſt, quod meis comitiis non tabellam vindicem tacitæ libertatis, ſed vocem vivam præ vobis indicem veſtrarum erga me voluntatum ac ſtudiorum, tuliſtis. Itaque me non extrema tribus ſuffragiorum, ſed primi illi veſtri concurſus, neque ſingulæ voces præconum, ſed una voce univerſus populus Rom. conſulem declaravit.*

Hoc anno Ciceronem Q. Gallium de ambitu defendiſſe ut putem, Aſconius facit: qui *in orat.*

in toga candida ſcribit, poſtea defenſum eſſe Gallium. Prætor fuerat anno ſuperiore: hoc vero tempore de ambitu accuſatus fuit, quod præturæ candidatus cum eſſet, gladiatorium dediſſet, *auctor Aſconius.*

Eodem anno illud memoria dignum accidiſſe Dio ſcribit, quod is, qui Syllæ juſſu Lucretium occiderat, et alius, qui multos proſcriptos interfecerat, rei inter ſicarios facti et condemnati ſunt, auctore in primis Julio Cæſare: ubi L. Bellienum et L. Luſcium ſignificari ex Aſconio *in orat, pro Ligario, cap.* 4. ſcripſi. Ubi Cicero ait, Syllanam crudelitatem a C. Cæſare eſſe vindicatam. Cæſar enim hoc anno in exercenda de ſicariis quæſtione, eos quoque ſicariorum numero habuit, qui proſcriptione ob relata civium Romanorum capita pecunias ex ærario acceperant, *auctore Suetonio, in Cæſ. cap.* 11. Eas vero pecunias M. Catonem quæſtorem anno ſuperiore, Cotta et Torquato coſſ. etiam exegiſſe, Plutarchus in Catone ſcribit. Neque ſolum hoc præter opinionem multitudinis accidiſſe Dio ait, verum etiam quod Catilina, qui permultos a Sylla proſcriptos occiderat, in judicium adductus et abſolutus fuit. Atque hoc eſt illud judicium, in quo Catilinæ Torquatum non adfuiſſe, cum adeſſent cæteri, Cicero *pro Sylla* dicit, *cap.* 29. Catilinam a L. Lucullo reum inter ſicarios factum poſt repulſam Aſconius ſcribit.

Fuit hoc anno cenſor L. Aurelius Cotta, ut Plutarchus *in Cicerone* oſtendit. Itaque L. Cotta homo cenſorius dicitur, *pro Domo ſua, cap.* 32.

Extremo hujus anni menſe P. Servilius Rullus tribunus plebis inito magiſtratu legem agrariam promulgavit, ut decemviri ſummo cum imperio crearentur, qui in ſua poteſtate Italiam totam, Syriam univerſam, eaque omnia, quæ virtute Pompeii recens imperio Romano adjecta erant, haberent; venderent quidquid publicum populi Rom. eſſet; judicarent de omnibus, de quibus ipſi vellent, exules ejicerent, colonias deducerent, pecuniam ex ærario caperent, milites, quot opus haberent, conſcriberent et alerent. Hæc capita legis agrariæ Plutarchus *in Cicerone* recenſet: ipſe in Orationibus plura habet, ſed quæ ad hæc pertineant.

Anno Urbis 690. *Ciceronis* 44.

Conſules fuerunt
M. TULLIUS CICERO,
C. ANTONIUS.

Kal. Januarii Cicero ſe Rempubl. accepiſſe plenam ſolicitudinis, plenam timoris, in qua nihil eſſet mali, nihil adverſi, quod non boni metuerent, improbi expectarent, ait *Agrar.* II. *cap.* 3. Nam tribuni pl. ut Dio ſcribit, nacti Antonium coſ. moribus ſibi ſimillimum, partim liberos eorum, qui a Sylla proſcripti, honorum petitione privati erant, ad magiſtratus adducebant; partim P. Pæto et Cornelio Syllæ, qui cum ipſo damnatus fuerat, ſenatoriam dignitatem reſtituebant, atque ut ma-

giſtratus gerere poſſent permittebant: alii novas tabulas proponebant, alii legem ferebant de agris dividendis per Italiam, et ditiones, quæ pop. Rom. imperio parebant. Hactenus Dio.

Multa Antonius, collega Ciceronis, in Repub. moliebatur, favebat legi agrariæ; et Catilinæ familiaris ab ejus conſiliis non erat alienus. Quod Cicero *pro Sextio*, *cap.* 3. *et in Piſonem*, *cap.* 2. Salluſtius, Plutarchus, et Dio ſignificant. Erat enim inflatus Catilina Antonii promiſſis, *pro Murena*, *cap.* 24. Hunc igitur Cicero patientia et obſequio ſuo primum mitigavit, atque ita de lege agraria cœpit agere. Kalendis Januarii inito conſulatu, ſenatum et bonos omnes legis agrariæ maximarumque largitionum metu liberavit, ut ipſe *in Piſonem* ait. Tum primam orationem conſularem habuit in ſenatu, *epiſt.* 1. *lib.* II. *ad Att.* atque hæc eſt oratio prima contra Rullum, cujus pars extat, in qua diſputat contra venditionem rerum publicarum, emptionem agrorum, et deductionem coloniarum.

Hac oratione, Plutarchus, auctores legis ita perterritos fuiſſe, ait, ut nihil contra dixerint. Cum deinde iidem conſules in concionem vocarent, Cicero populo Rom. diſceptatore uti non dubitavit: ſed, cum ſenatum ſe ſequi juſſiſſet, progreſſus, ſecundam orationem conſularem ad populum de lege Agraria dixit, in qua legem Serviliam antiquandam eſſe ſuadet, quod per eam Rullus ſimulatione largitionis tyrannidem conſtituat: cum et decemviris creandis libertatem populo eripiat, et in agrorum venditione atque emptione, coloniarumque deductione tyrannicam poteſtatem ipſis permittat. Hac oratione Plutarchus ait, Ciceronem non modo legem ejeciſſe, verum etiam tribunos in deſperationem reliquorum, quæ moliebantur, conjeciſſe.

Huc acceſſerunt duæ orationes breves, quaſi ἀποσπασμάτια legis Agrariæ, ut ſcribit *ad Att. epiſt.* 1. *lib.* II. harum una, quæ contra Rullum ad populum tertia legitur, breviſſima extat. Qua ſe defendit contra accuſationem tribunorum, qui Ciceronem gratificantem Syllanarum aſſignationum poſſeſſoribus, Agrariæ legi obſiſtere criminati erant.

Ita factum eſt, ut Cicerone dicente legem Agrariam, hoc eſt, alimenta ſua abdicaverint tribus, ut Plinius *lib.* VII. *cap.* 30. ait. Quanta vis dicendi et eloquentia in Cicerone fuerit, Plutarchus in eo quoque declaratum fuiſſe ait, quod in illius conſulatu circa ſpectacula evenit. L. Roſcius Otho legem Theatralem Piſone et Glabrione coſſ. tulerat, ut ſupra demonſtravimus. Quam plebs ad ignominiam ſuam pertinere cenſuit: ideoque Roſcium in theatro ſibilis conſectata eſt, cum equites contra illum plauſu exceperunt. Sublato deinde majore hinc ſibilo, inde plauſu, convicia et tumultus tota cavea conſecutus eſt. Quo audito, M. Tullius in theatrum venit, et populum in ædem Bellonæ evocatum reprehendendo et admonendo caſtigavit.

Hanc orationem conſularem tertiam de Othone appellat ep. 1. *lib.* II. *ad Att.* qua effectum eſt,

ut Roſcio theatralis auctori legis plebs ignoverit, et notatam ſe diſcrimine ſedis æquo animo tulerit, ut Plinius *lib.* VII. *cap.* 30. teſtatur. Plutarchus vero ſcribit, plebem ex æde Bellonæ in theatrum reverſam, Othoni magnum plauſum dediſſe, et de ornando viro equeſtri ordini nihil conceſſiſſe.

Quarta oratio conſularis *pro Rabirio* extat, ſed imperfecta. Unde orta hæc cauſa fuerit diximus ſupra ad annum DCLIII. quo Saturninus occiſus fuit. Hoc vero tempore C. Julius Cæſar T. Labienum ſubornavit, qui C. Rabirio perduellionis diem diceret, ut Suetonius *in Cæſ. cap.* 12. ſcribit, et Dio pluribus verbis *lib.* XXXVII. Eſt autem perduellio ſummum imminutæ majeſtatis crimen, de quo Duumviri a populo creati quærere ſolebant: quod vetus lex apud Livium *lib.* I. *cap.* 26. oſtendit. Itaque C. et L. Cæſares Duumviri in hac cauſa creati, non a populo ut moris erat, ſed a prætore, quod non licebat, Rabirium condemnarunt, ut Dio ſcribit. C. Cæſar, auctore Suetonio, *ſorte judex in reum ductus tam cupide condemnavit, ut ad populum provocanti nihil æque ac judicis acerbitas profuerit.* Populo appellato, comitia centuriata, quibus de perduellione judicari ſolebat, in campo Martio habita ſunt: ubi conſul Cicero C. Rabirium defendit, tum quod ſenatus imperio paruiſſet, tum quod fidem publicam non violaſſet, quam Marius ſine S. C. dare non potuiſſet. De hac cauſa *in Piſonem, cap.* 2. hæc dixit: *Ego in C. Rabirio perduellionis reo* XL. *annis ante me conſulem interpoſitam ſenatus auctoritatem ſuſtinui contra invidiam, atque defendi.* De eadem in Oratore, cap. 29. *Jus omne retinendæ majeſtatis Rabirii cauſa continebatur; ergo in omni genere amplificationis exarſimus.*

Quinta oratio conſularis fuit de proſcriptorum filiis. Hi ſunt, quos Plutarchus *in Cic.* ſcribit, lege Cornelia honoribus excluſos, cum neque infirmi, neque pauci eſſent, populum concitaſſe: ac juſte quidem Syllæ tyrannidem accuſaſſe, verum alieno tempore rempub. perturbaſſe. Dictator enim Sylla non ſolum inimicos ſuos proſcripſit, ſed eorum etiam filios petendorum honorum jure, lege lata, privavit. Auctores ſunt Plutarchus *in Sylla*, Paterculus *lib.* II. *cap.* 28. et Dionyſius Halicarnaſſeus *lib.* VIII. qui addit illis etiam aditum in ſenatum obſtructum fuiſſe. Itaque petentibus illis, ut, lege Cornelia abrogata, capeſſendorum honorum poteſtas ſibi fieret, Cicero conſul reſtitit, qua de re Quintilianus *lib.* XI. *cap.* 1. et Cicero in Piſonem, cap. 2. *Ego adoleſcentes bonos et fortes, ſed uſos ea conditione fortunæ, ut, ſi eſſent magiſtratus adepti, reip. ſtatum convulſuri viderentur, meis inimicitiis, nulla ſenatus mala gratia, comitiorum ratione privavi.* Hinc Plinius *lib.* VII. *cap.* 30. Ciceronem appellans, *Te orante*, inquit, *proſcriptorum liberos honores petere puduit.*

Sextam orationem conſularem M. Tullius, *ad Atticum*, numerat, quam habuit, cum provinciam in concione depoſuit. Provincias ſenatus conſulibus lege Sempronia

decreverat Macedoniam et Galliam Ciſalpinam. Macedoniam, ut Dio ſcribit, Cicero, Galliam Antonius erat ſortitus. Commutatis deinde provinciis, Cicero pro illa hanc recepit, acceptamque in concione depoſuit. Hinc in Piſonem, cap. 2. *Ego*, inquit, *provinciam Galliam*, *ſenatus auctoritate*, *exercitu et pecunia inſtructam et ornatam*, *quam cum Antonio communicavi* [*commutavi* fortaſſe rectius] *quod ita exiſtimabam tempora reip. ferre*, *in concione depoſui*, *reclamante populo Rom.*

Interim L. Sergius Catilina arma per Italiam locis opportunis parabat, pecuniam ſua aut amicorum fide ſumptam mutuam, Fæſulas ad C. Manlium centurionem portabat. Denique plurimos cujuſque generis homines adſciſcebat, et in proximum annum conſulatum petebat, ut Salluſtius ſcribit, *cap.* 24. *et* 26. Cum omnia, ut conſul deſignaretur, Catilina moliretur, nihilque intentatum relinqueret, M. Tullio referente placuit ſenatui, ut ad pœnam, quæ ambitus crimini conſtituta erat, decem annorum exilium, lege ad populum lata, adderetur. Hæc Dio. Legem de ambitu ſe conſulem tuliſſe, Cicero quoque *pro Murena* aliquoties ſignificat. Item in Vatinium, cap. 15. *Atque illud etiam audire a te cupio*, *quare*, *cum ego legem de ambitu ex S. C. tulerim*, *ſine vi tulerim*, *ſalvis auſpiciis tulerim*, *ſalva lege Ælia et Fuſia*, *tu eam eſſe legem non putes?* Vetabat eadem lex biennio, quo quis peteret, petiturusve eſſet, gladiatores dare, niſi ex teſtamento præſtituta die, ut ibidem *et pro Sextio* ait *cap.* 64.

Cum Catilina, ut Dio tradit, hanc legem Tulliam contra ſe ex S. C. latam putaret, manum quandam comparavit, et Ciceronem cum aliis nonnullis principibus in campo comitiis interficere conatus eſt, ut ipſe confeſtim deſignaretur. Edicta comitia conſularia fuiſſe videntur in ante diem XII. Kal. Novemb. qui nominatur *in Catil.* I. *cap.* 3. ſed, cum pridie ejus diei Cicero Catilinæ conſilia ad ſenatum detuliſſet, factum eſt S. C. ne poſtero die comitia haberentur, ut de iis rebus in ſenatu agi poſſet. *Itaque poſtridie*, inquit Cicero pro Murena, cap. 25. *frequenti ſenatu Catilinam excitavi*, *atque eum de iis rebus juſſi*, *ſi quid vellet*, *quæ ad me allatæ eſſent*, *dicere*. *Atque ille*, *ut ſemper fuit apertiſſimus*, *non ſe purgavit*, *ſed indicavit*, *atque induit*. *Tum enim dixit*, *duo corpora eſſe Reip. unum debile infirmo capite*, *alterum firmum ſine capite: huic*, *cum ita de ſe meritum eſſet*, *caput ſe vivo non defuturum*. Hactenus Cicero. Idem eſt apud Plutarchum.

Eo die, id eſt, decimo octavo ante quam primam Catilinariam Cicero dixit, ut Aſconius *in orat. in Piſonem*, *cap.* 2. ſcribit, factum eſt S. C. ut viderent conſules, ne quid reſpub. detrimenti caperet. De quo Salluſtius, *cap.* 29. et Plutarchus, qui addit, hoc S. C. facto, Ciceronem res externas Q. Metello commiſiſſe, ipſi urbem curæ fuiſſe; idem Cicero *ep.* 2. *lib.* V. *Famil.* ſignificat. Comitiis, quod homines jam tum conjuratos, ut *pro Murena*, *cap.* 26. teſtatur, in campum deduci ſciebat, deſcendit in campum cum firmiſſimo præſidio fortiſſimorum viro-

rum, et cum illa lata inſignique lorica, ut omnes boni animadverterent, et cum in metu et periculo conſulem viderent, id quod eſt factum, ad opem præſidiumque ejus concurrerent.

Tectus igitur præſidio firmo amicorum, Catilinæ tum et Autronii copias et conatum repreſſit, ut ait pro Sylla, cap. 18. et in Catil. I. cap. 5. *Cum proximis comitiis conſularibus me conſulem in campo et competitores tuos interficere voluiſti, compreſſi tuos nefarios conatus, amicorum præſidio et copiis, nullo tumultu publice concitato.* Loricæ, qua tectus Cicero in campum deſcendit, meminerunt *Plutarchus, et Dio.*

His comitiis Catilina repulſam iterum tulit: conſules declarati ſunt D. Junius Silanus et L. Licinius Murena. *Cum igitur nihil,* inquit Dio, *Catilinæ procederet, juſſit conjuratos noctu in domum quandam convenire.* Fuit ea domus M. Porcii Leccæ, in quam conjuratos nocte ea, quæ conſecuta eſt poſterum diem Nonarum Novembr. Catilinæ denuntiatione conveniſſe Cicero pro Sylla ait, *cap.* 18.

Tum Catilinæ dies exeundi, tum cæteris manendi conditio, tum deſcriptio totam per urbem cædis atque incendiorum conſtituta eſt. Quod a *Cic. Orat.* I. *et* II. *in Catil.* et a *Salluſtio* explicatur. Dixit ibi Catilina, paululum eſſe ſibi etiam tum moræ, quod Cicero viveret; reperti ſunt duo equites Romani, qui ſeſe illa ipſa nocte paulo ante lucem Ciceronem in ſuo lectulo interfecturos pollicerentur, *Orat.* I. *in Catil. cap.* 4. Alter eorum C. Cornelius a *Salluſtio, cap.* 28. *et Cicerone pro Sylla, cap.* 6. nominatur. Ei Salluſtius L. Vargunteium addit, qui ſenator, non eques fuit. Plutarchi libri Marcium et Cethegum habent. Dio neutrius nomen expreſſit.

Cum autem Cicero per Fulviam de dolo, qui parabatur, vixdum etiam cœtu illo dimiſſo, certior factus eſſet, domum ſuam majoribus præſidiis munivit atque firmavit: excluſit eos, quos Catilina mane ad ipſum ſalutatum miſerat, *Cic. in Catil.* I. *cap.* 4. *Salluſtius, Plutarchus, Appianus et Dio.*

VI. Idus Novemb. Cicero ſenatum in Jovis Statoris ædem, quæ erat initio Viæ Sacræ, qua ad Palatium aſcenditur, convocavit. Venit eodem Catilina, eique nullus ſenator aſſidere voluit, ut Plutarchus ſcribit. Cicero *in Catil.* I. *cap.* 7. *et* II. *cap.* 6. ait principes ordinis ſenatorii partem illam ſubſelliorum, ad quam ille acceſſerat, nudam atque inanem reliquiſſe.

Tum M. Tullius conſul ſive præſentiam ejus timens, ſive ira commotus, orationem habuit luculentam atque utilem reipub. quam poſtea ſcriptam edidit, ait *Salluſtius, cap.* 31.

Hæc eſt prima oratio in Catilinam et ſeptima conſularis, qua Catilinam emiſit, *epiſt.* 1. *lib.* II. *ad Att. Ego,* inquit in Piſonem, cap. 2. *L. Catilinam, cædem ſenatus, interitum urbis, non obſcure, ſed palam molientem, egredi ex urbe juſſi: ut, a quo legibus non poteramus, mœnibus tuti eſſe poſſemus.* Plutarchus: *Cicero eum urbe exire juſſit: oportere enim inter ſe, qui verbis, et*

illum, qui armis remp. gereret, murum intereſſe.

Catilina igitur nocte intempeſta cum trecentis armatis, lictoribus et faſcibus imperii inſignibus adhibitis, ex urbe in Manliana caſtra profectus eſt.

Poſtridie quam Catilina profugit, Cicero orationem ad populum habuit, quam octavam conſularem numerat *epiſt.* 1. *lib.* II. *ad Att.* et eſt ſecunda Catilinaria, in qua Orator gratulatur populo et reipubl. quod Catilina ex urbe ſit profectus: atque ad confirmandos animos bonorum civium, et infringendos conjuratos utriuſque partis copias inter ſe comparat.

Poſtquam Romæ compertum fuit, Catilinam in caſtra Manliana profectum eſſe, ſenatus Catilinam et Manlium hoſtes judicavit. Decrevit præterea, uti conſules delectum haberent, Antonius cum exercitu Catilinam perſequi maturaret, Cicero urbi præſidio eſſet, *auctore Salluſtio, cap.* 36.

Catilina jam bellum gerente, cum ejus ſocii in urbe relicti nondum eſſent deprehenſi, Cicero Murenam conſulem deſignatum defendit, ut ex ipſa oratione, cap. 27. et pro Flacco, *cap.* 39. apparet. Accuſarunt eum de ambitu Ser. Sulpicius, M. Porcius Cato, et Cn. Poſtumius. Sulpicius competitor ejus fuerat, et repulſam tulerat. Catonem Plutarchus in ejus vita ſcribit juraſſe, accuſaturum ſe quemcunque pecuniam populo dare cognoviſſet: ideoque Murenæ nomen ab eo delatum eſſe, quod is pecunia effeciſſet, ut conſul cum Silano deſignaretur.

Defenderunt Murenam Q. Hortenſius, M. Craſſus, et M. Cicero, qui, cum Hortenſium eloquentiæ laude tum florentem ſuperare contenderet, nullam partem noctis conquievit, uſque eo ut nimiis curis et vigiliis afflictus, inferior quam ille in actione viſus fuerit. Hæc Plutarchus *in Cicerone*, ut ego jampridem converteram, ubi quod alii μὴ addunt, alii σὐτοῦ, pro αὐτοῦ, legunt, nullo modo probare poſſum.

Interim P. Lentulus Sura legatos Allobrogum, qui Romam queſtum de avaritia magiſtratuum venerant, ſollicitavit, eoſque in Galliam ad ſuos cives cum literis miſit. Cicero omni re, opera Q. Fabii Sangæ patroni civitatis Allobrogum cognita, L. Valerio Flacco et C. Pomptinio prætoribus imperavit, ut in ponte Mulvio per inſidias Allobrogum comitatus deprehenderent. Igitur IV. Nonas Decembr. cum adveſperaſceret occulte eo profecti, tertia fere vigilia exacta, Allobroges cum comitatu et literis comprehenderunt, atque ad Ciceronem, cum jam diluceſceret, deduxerunt.

III. Nonas Cicero principes conjurationis ad ſe venire juſſit, et ſenatum in ædem Concordiæ vocavit. Ibi T. Vulturcii et Allobrogum indiciis conjuratio omnis patefacta eſt. Introductis in ſenatum indicibus, Cicero conſtituit C. Coſconium, M. Meſſalam, P. Nigidium, Ap. Claudium, qui omnia indicum dicta, interrogata, reſponſa perſcriberent. Quod ipſe *pro Sylla* refert, *cap.* 14. Tum Lentulus, Cethegus, Statilius, Gabinius et Cæparius ex S. C. in cuſtodiam ſunt traditi. Quæ *Cicero*

in Catil. III. *Salluſtius*, *cap.* 40. *Plutarchus*, *Appianus*, *et Dio* pluribus verbis exponunt.

Eo die ſenatus Ciceroni togato, non, ut multis, bene geſtæ, ſed ut nemini, conſervatæ reipub. teſtimonium dedit, et ſingulari genere ſupplicationis Deorum immortalium templa patefecit, *in orat. in Piſonem*, *cap.* 3. Ejuſdem ſupplicationis mentio eſt *Catil.* III. *cap.* 10. *et* IV. *cap.* 3. *Philip.* II. *cap.* 1. *et* XIV. *cap.* 8. *pro Sylla*, *cap.* 30. *et epiſt.* 4. *lib.* XV. *Famil.*

Sub noctem progreſſus in concionem Cicero, populo, qui frequens aderat, quidquid in ſenatu actum erat expoſuit ea oratione, quæ tertia in Catilinam extat et nona Conſularis numeratur, *epiſt.* 1. *lib.* II. *ad Attic.*

E concione Cicero, ut Plutarchus ſcribit, in domum vicini a populo deductus fuit, eo quod domi ejus in operto ſacra Bonæ deæ a mulieribus et Veſtalibus fierent. Ibi tum peracto ſacrificio, cum ignis in ara jam extinctus putaretur, magna flamma e cineribus in altum ſublata fuit. Quo oſtento aliarum mentes perculſæ fuerunt: Veſtales Terentiam Ciceronis conjugem maritum adire atque dicere juſſerunt, quæ de patriæ ſalute agere inſtituiſſet, ea exequi ne dubitaret. Oſtenti hujus mentio eſt quoque in Dionis Hiſtoria *lib.* XXXVII.

Poſtero die, pridie nonas Decembr. indicibus præmia conſtituta fuerunt, ut Cicero *in Catilin.* IV. indicat, *cap.* 3. Nonis Decembr. cum Cicero conſul intelligeret, paratos eſſe, qui Lentulum et Cethegum eriperent, diſpoſitis præſidiis et ſenatu convocato, retulit, quid de iis fieri placeret, qui in cuſtodiam traditi erant.

Primus D. Junius Silanus, quia conſul deſignatus erat, ſententiam rogatus, extremum ſupplicium in eos decrevit. Ei aſſenſi ſunt deinceps multi, donec ad Ti. Neronem ſententiæ dictio pervenit. Hunc cenſuiſſe *Appianus* ait, ut comprehenſi in vinculis haberentur, quoad Catilina bello profligatus eſſet.

Cæſar deinde prætor deſignatus cenſuit, eos publicatis bonis in vinculis per municipia habendos. Huic ſententiæ, ait *Plutarchus*, cum et æquitatis plena, et ab homine eloquentiſſimo dicta eſſet, momenti Cicero non parum addidit: ſurrexit enim atque in utramque partem diſſeruit, partim illam Silani, partim hanc Cæſaris ſententiam defendens. Quibus verbis ſummam quartæ orationis in Catilinam comprehendit. In qua Cicero de duabus ſententiis contrariis ita diſputat, ut non obſcure in ſeveriorem Silani inclinet. Atque hæc eſt decima oratio Conſularis: quam in ſenatu Nonis Decembr. habitam fuiſſe ipſe *epiſt.* 1. *lib.* II. *ad Att.* ſcribit; ut ſatis mirari nequeam, Silvium et Curionem affirmare, illam orationem VII. Idus dictam fuiſſe.

Cæſari deinceps omnes aſſenſos eſſe uſque ad Catonem *Appianus* et *Dio* tradunt. *Plutarchus* ait, Q. Lutatium Catulum primum contradixiſſe.

Inde M. Porcius Cato tribunus pl. deſignatus, adhuc admodum adoleſcens, pene inter ultimos rogatus ſententiam, tanta vi animi

atque ingenii invectus eſt in conjurationem ut ardore oris orationem omnium lenitatem ſuadentium ſocietate conſilii ſuſpectam fecerit; ſic impendentia ex ruinis incendiiſque urbis et commutatione ſtatus publici pericula expoſuit; ita conſulis virtutem amplificavit, ut univerſus ſenatus in ejus ſententiam tranſiret. Hæc Velleius *lib.* II. *cap.* 35. tu lege Ciceronem *pro Sextio*, *cap.* 28.

Facto igitur S. C. in Catonis ſententiam, ſupplicium de Lentulo, Cethego, Statilio, Gabinio, Cæpario in carcere ſumptum eſt. Atque ita M. Cicero ſuis conſiliis, ſuis laboribus, ſui capitis periculis, ſine tumultu, ſine delectu, ſine armis, ſine exercitu, quinque hominibus comprehenſis atque conſoſſis, incenſione urbem, internecione cives, vaſtitate Italiam, interitu rempubl. liberavit, *in orat. pro Sylla*, *cap.* 11.

Ad veſperum, cum Cicero, ut *Plutarchus* ſcribit, per forum ſe domum ſuam reciperet, non jam ſilentio cives, neque ordine illum deducebant: ſed quocunque acceſſerat, omnes eum vocibus et plauſu excipiebant, et ſervatorem ac conditorem patriæ appellabant. In foribus lampades et faces accenſæ vicos et angiportus clariſſima luce colluſtrabant, pro tectis mulieres ſtabant, ut eum virum honorarent et ſpectarent, qui clariſſimis viris comitatus tanto ſplendore per forum aſcenderet. Atque hæc facta ſunt Nonis Decembr. quas Cicero ſemper in ore habebat, ut ſcribit *Brutus ad Att.* Vide *epiſt.* 9. *lib.* I. *Fam. epiſt.* 13. *lib.* I. *et epiſt.* 1. *lib.* X. *ad Att.*

In conſulatu M. Tullius legem quoque de legationibus liberis tulit, ne, ſicut antea, infinitum, ſed annuum tempus earum eſſet, *lib.* III. *de Legibus cap.* 8. Quæſtor Ciceronis coſ. fuit T. Fadius; *poſt Redit. in Senatu*, *cap.* 8. Antonii quæſtor fuit P. Sextius, *pro Sextio*, *cap.* 3. Eodem anno Cicero conſul L. Luculli currum triumphalem pene in urbem introduxit, *in Lucullo*, *cap.* 1. itaque Murenæ conſulatum petenti exercitus totus Luculli, qui ad triumphum per eos dies venerat, præſto affuit, *pro Murena*, *cap.* 18. Eodem conſule referente, primum decem dierum eſt ſupplicatio decreta Cn. Pompeio, Mithridate interfecto, confectoque Mithridatico bello, *in orat. de Prov. Conſul. cap.* 11.

Hactenus conſulatum Ciceronis deſcripſimus. De quo M. Craſſus ita dixit, *Se*, *quod eſſet ſenator*, *quod civis*, *quod liber*, *quod viveret*, *Ciceroni acceptum referre. Quoties conjugem*, *quoties domum*, *quoties patriam*, *videret*, *toties ſe beneficium ejus videre*, epiſt. 11. [l. 14.] lib. I. ad Att.

Maxime vero conſulatum hunc Cn. Pompeius probavit, qui, ut Ciceronem primum decedens ex Syria vidit, complexus et gratulans, ejus beneficio patriam ſe viſurum eſſe dixit, *Philip.* II. *cap.* 5. Idem vir abundans bellicis laudibus, Ciceroni multis audientibus hoc tribuit, ut diceret, fruſtra ſe tertium triumphum deportaturum fuiſſe, niſi ejus in rempubl. beneficio, ubi triumpharet, eſſet habiturus, *lib.* I. *de Officiis*, *cap.* 22.

Ciceronem præterea Q. Catulus princeps ſenatus et auctor publici

conſilii frequentiſſimo ſenatu parentem patriæ nominavit, *in Piſonem*, *cap.* 3. Neque ſolum Catulus, verum etiam multi alii ſæpe in ſenatu Ciceronem patrem patriæ nominarunt, ut ipſe teſtatur *pro Sextio*, *cap.* 57. In his *Plutarchus* numerat Catonem. De quo Appianus: *Cum Cato Ciceronem patrem patriæ appellaſſet*, *populus acclamavit: atque*, *ut quibuſdam placet*, *hæc appellatio primum Ciceroni tributa*, *inde ad Imperatores pervenit.* Hinc Juvenalis Satyra VIII. verſ. 243.

Roma parentem,
Roma patrem patriæ Ciceronem libera dixit. Et Plinius *lib.* VII. *cap.* 10. M. Tullium ſic affatur: *Salve primus omnium parens patriæ appellate.*

De Cicerone L. Gellius, vir clariſſimus, in concione dixit, ſi ille conſul, cum fuit, non fuiſſet, rempubl. funditus interituram fuiſſe, *poſt Red. ad Quirites*, *cap.* 7. Idem civicam coronam Ciceroni deberi a republ. dixit, *in Piſonem*, *cap.* 3. Vide *Gellium lib.* V. *cap.* 6.

Cum extremis diebus anni hujus novi tribuni pl. quia a. d. IV. Id. Decembr. magiſtratum inibant (ut ſupra ad annum DCLXXXVI. demonſtravimus) res eas, quas Cicero conſul geſſerat, vexare cuperent, ille P. Sextium Capua arceſſivit cum eo exercitu, quem tum ſecum habebat: cujus adventu tribunorum conatus ſunt retardati; *Cicero pro Sextio cap.* 4. Hos tribunos Plutarchus Metellum et Beſtiam nominat: ſed L. Calpurnius Beſtia tribunatu jam v. Id. abierat, quod Manutius et Corradus ex Salluſtio monuerunt.

Quintus autem Metellus Nepos novus tribunus pridie Kalend. Januarii Ciceronem conſulem abeuntem magiſtratu concionis habendæ poteſtate privavit. Cujus injuria Ciceroni tamen honori ſummo fuit. Nam cum ille nihil ei niſi ut juraret, permitteret, magna voce juravit veriſſimum pulcherrimumque jusjurandum: quod populus item magna voce ipſum vere juraſſe juravit; *epiſt.* 3. [*l.* 2.] *lib.* V. *Fam.* Juravit autem ſe patriam conſervaſſe, ut Plutarchus et Dio ſcribunt; et ipſe Cicero in Piſonem, cap. 3. *Ego*, inquit, *cum in concione abiens magiſtratu dicere a tribuno plebis prohiberer*, *quæ conſtitueram*; *cumque is mihi tantummodo*, *ut jurarem*, *permitteret*; *ſine ulla dubitatione juravi*, *rempublicam atque hanc urbem mea unius opera eſſe ſalvam. Mihi populus Rom. univerſus illa in concione non unius diei gratulationem*, *ſed æternitatem immortalitatemque donavit*, *cum meum jusjurandum tale atque tantum juratus ipſe una voce et conſenſu approbavit. Quo quidem tempore is meus domum fuit e foro reditus*, *ut nemo*, *niſi qui mecum eſſet*, *civium eſſe in numero videretur.* Hujus frequentiæ, qua abiens conſulatu domum fuit reductus, mentio eſt *in ep.* 13. *lib.* I. *ad Att.*

Anno Urbis 691. *Ciceronis* 45.
Conſules fuerunt
D. Junius Silanus, L. Licinius Murena.

Ab his Conſulibus lata fuit lex Junia Licinia, qua, ut leges trinundino die promulgarentur, pœna adjecta cavebatur. Cic. Philip. V. cap. 3. *Ubi lex Cæcilia et Didia? ubi promulgatio trinundinum? ubi pœnæ recenti lege Junia et Licinia?* Ejuſdem legis meminit *in Vatinium cap.* 14. *et ad Atticum ep.* 9. *lib.* II. *et ep.* 15. *lib.* IV.

Initio hujus anni Catilina in agro Piſtorienſi a C. Antonio proconſule cum exercitu cæſus eſt; *Salluſtius Catil. cap.* 57. *Dio lib.* XXXVII. *Livius lib.* CIII. Vicit eum prælio M. Petreius, Legatus Antonii, de quo Cicero *pro Sextio, cap.* 5. Victo Catilina Antonius laureatos faſces, ut Obſequens ſcribit, in Macedoniam provinciam tulit, cui per triennium deinde præfuit. Quia vero Antonius in faſcibus inſignia laureæ præferebat, imperator appellatus erat. Qua de re ſcripſi in Ligarianam. Itaque *Cic. ep.* 5. *lib.* V. *Fam.* qua Antonio T. Pomponium Atticum in Græciam proficiſcentem hoc anno commendavit, *Imperatori* adſcribit, quod Paulus Manutius ſine cauſa miratur. Nam et Dio *lib.* XXXVII. aperte tradit, Antonium ob victoriam de Catilina, quamquam cæſorum numerus infra legitimum eſſet, Imperatorem appellatum fuiſſe.

Metellus tribunus pleb. a. d. III. Non. Januar. ut eſt *epiſt.* 2. *lib.* V. *Famil.* cum agere cœpiſſet, non in ſenatu, ut vir doctus annotavit, ſed ad populum, ἐν τῷ ὁμίλῳ, ut *Dio* loquitur, (fuiſſe autem diem comitialem vetus Kalendarium oſtendit) tertio quoque verbo orationis ſuæ Ciceronem appellabat, cum clamaret, non licuiſſe ei, Lentulum, Cethegum, et reliquos cives indicta cauſa necare: atque hoc crimen verbo Ciceroni, re ſenatui intendebatur, auctore Dione. Cicero Metello forti animo reſtitit, et orationem Metellinam contra concionem Metelli ſcripſit, cum ille prior ſcripſiſſet, *epiſt.* 10. [*l.* 13.] *lib.* I. et *epiſt.* 12. *lib.* III. *ad Att.* Meminit Quintilian. *lib.* IX. *cap.* 3. *Gellius lib.* XVIII. *cap.* 17. *Priſcianus lib.* IX. *et* X. Tunc etiam Metellus Celer, qui Galliam provinciam pro conſule obtinebat, ad Ciceronem miſit *epiſt.* 1. *lib.* V. *Famil.* querens Nepotem fratrem ſuum ab eo oppugnatum: cui Cicero *epiſt.* 2. reſpondet.

Hoc anno ex indicio L. Vettii equitis R. qui de Catilinæ ſociis in urbe remanſerant partim præſentes, partim cum citati non reſpondiſſent, damnati ſunt, ut *Dio* ſcribit. In his fuerunt P. Autronius, Ser. Sylla, L. Vargunteius, M. Porcius Læcca, C. Cornelius, quos Cicero *in orat. pro Sylla, cap.* 2. nominat. Damnati ſunt lege Lutatia de vi publica: quod indicant hæc verba Ciceronis pro Cælio, cap. 29. *Quam legem Q. Catulus, armata diſſenſione civium, reip. extremis pene temporibus, tulit: quæque lex, ſedata illa flamma conſulatus mei, fumantes reliquias conjurationis extinxit.*

Tum L. Torquatus, qui P. Cornelio Syllæ conſulatum ante triennium eripuerat, ejuſdem nomen de duplici conjuratione detulit. De priore, quæ L. Tullo, M'. Lepido coſſ. inita fuit, Q. Hortenſius; de poſteriore Cicero, qui illam anno ſuperiore oppreſſerat, defendit oratione illa, quæ pro P. Sylla extat. Quam hoc tempore, condemnatis aliis conjuratis, habitam eſſe illa verba, *cap.* 32. argumento ſunt: *Severitatem judiciorum, quæ per hos menſes in homines audaciſſimos facta eſt, lenitate ac miſericordia mitigate.* Huc accedit, quod homines docti tribunum illum quem Cicero ad lugendos conjuratos ex illis relictum videri ait, *cap.* 10. Metellum Nepotem eſſe non ſine cauſa putant.

Eodem tempore, cum Sylla reus eſſet, domum Cicero in Palatio emit, ut Gellius ſcribit *lib.* XII. *cap.* 12. Domus emptæ a ſe meminit *epiſt.* 10. *lib.* I. *ad Att.* quam ſcripſit menſe Januario anni ſequentis. Quare non dubito, quin extremo hujus anni menſe, cum Q. Fufius Calenus tribunatum pl. iniviſſet, Cicero ſcripſerit *epiſt.* 6. *lib.* V. *Famil.* ad P. Sextium, qui, cum anno ſuperiore C. Antonii conſulis quæſtor fuiſſet, hoc anno pro quæſtore cum eodem in Macedonia erat. Vide *orat. pro Sextio, cap.* 5.

Cn. Pompeius, confecto jam bello Mithridatico, literas publice miſerat: in quibus, quod gratulationem de rebus a ſe in urbe geſtis prætermiſerat, Cicero cum eo expoſtulat *epiſt.* 7. *lib.* V. *Famil.*

P. Clodius Ap. F. adoleſcens audax et inſolens, Pompeiæ uxoris C. Cæſaris amore captus, extremo hoc anno, cum Bonæ Deæ in domo Cæſaris pro populo fieret, in opertum cum veſte muliebri venit; ſperans ſe, quod imberbis eſſet, clam ingreſſum, ad Pompeiam perventurum. Sed dum in amplis et laxis ædibus oberrat, ab Aureliæ matris Cæſaris ancilla conſpicitur, nomenque rogatus, cum ſe Auram pediſequam Pompeiæ quærere dixiſſet, ex voce agnoſcitur, et a mulieribus in cubiculo ancillæ, cum qua domum ingreſſus erat, deprehenditur atque foras ejicitur, ut Plutarchus *in Cicerone et Cæſare* ſcribit. Cicero *in orat. de Haruſp. Reſp. cap.* 21. ait illum ancillarum beneficio emiſſum eſſe. Tu vide *epiſt.* 10. et ſequentes *lib.* I. ad Atticum.

Anno Urbis 692. *Ciceronis* 46.

Conſules fuerunt

M. Pupius Piso, M. Valerius Messala.

P. Clodii facinore patefacto, a Virginibus et Pontificibus id nefas eſt decretum: Cæſar deinde uxori nuntium remiſit, et Clodium tribunus pl. accuſavit, auctore Plutarcho in Cæſare. Accuſatorem Clodii Cicero *de Haruſp. Reſp. cap.* 17. Lentulum nominat. Clodium inceſti crimine a tribus Lentulis accuſatum fuiſſe *Valerius lib.* IV. *cap.* 2. tradit. De Clodii judicio vide *epiſt.* 13. [*l.* 16.] *lib.* I. *ad Att.* In eo M. Tullius teſtis productus, cum Clodius crimen ita refelleret, ut diceret, ſe illa nocte non Romæ, ſed longe ab urbe

Interamnæ apud Caſſinium Scholam fuiſſe, Cicero contra pro teſtimonio dixit; illum ad ſe domum veniſſe et de quibuſdam rebus egiſſe. Id quod verum erat. *Plutarchus*, *Cicero pro Domo et Milone*, ibidemque *Aſconius*, *Quintilianus lib.* IV. *cap.* 2. *Valerius lib.* VIII. *cap.* 5.

Abſoluto Clodio, Cicero cum eo Idibus Maii in ſenatu contendit, *ep.* 13. [*l.* 16.] *lib.* I. *ad Att.* Hoc anno Q. Tullius Cicero, M. frater, prætor fuit: cumque prætores provincias ſortirentur, Q. Ciceroni Aſia obtigit, *ep.* 12. [*l.* 15.] *lib.* I. *ad Att.* Obtinuit eam provinciam per triennium, cum L. Valerio Flacco ſucceſſiſſet, ut ex orat. *pro Flacco*, *cap.* 14. intelligitur.

Eodem anno cenſores creatos fuiſſe, et luſtrum condidiſſe, ex *lib.* I. *ad Att. et Dionis lib.* XXXVII. ſatis notum eſt. Hi Onuphrio ſunt P. Servilius Iſauricus et Mam. Æmilius Lepidus.

Ante hos Cenſores Ciceronem pro Archia dixiſſe, hæc verba orationis, *cap.* 5. quæ ex tanto numero interpretum nemo adhuc expoſuit, arguunt: *Eſt enim obſcurum, proximis cenſoribus hunc cum clariſſimo imperatore L. Lucullo apud exercitum fuiſſe, ſuperioribus cum eodem quæſtore fuiſſe in Aſia, primis Julio et Craſſo nullam populi partem eſſe cenſam.*

L. Julium Cæſarem et P. Licinium Craſſum cenſores fuiſſe primos poſt datam civitatem Archiæ anno DCLIV. diximus. Tertio anno poſt L. Marcius Philippus et M. Perperna cenſores luſtrum LXVI. fecerunt, quo tempore Archias in Aſia fuit cum Lucullo quæſtore, qui per multos annos admirabili quadam laude provinciæ præfuit; *Cicero in Lucullo*, *cap.* 1. Cenſura deinde intermiſſa fuit uſque ad annum urbis DCLXXXIII. quo L. Gellius, Cn. Lentulus luſtrum LXVII. fecerunt, cum Lucullus in Aſia bellum contra Mithridatem adminiſtraret. Atque hi Cenſores proximi ante Ciceronis conſulatum cenſum egerunt. Nam qui Cotta et Torquato coſſ. creati fuerunt, propter diſſenſionem abdicarunt: illi autem, qui anno inſequenti iis ſucceſſerunt, intercedentibus tribunis pl. nihil agere potuerunt. Auctor Dio *lib.* XXXVII.

Itaque M. Tullius poſt conſulatum ante cenſores, qui hoc anno creati fuerunt, A. Licinium Archiam, cui Gracchus quidam civitatis controverſiam moverat, defendit illa oratione, quæ extat. In qua primo eum civem eſſe probat: deinde reliqua oratione ornat, ut civitate Romana dignum eſſe demonſtret. Corradus *ex epiſt.* 13. *lib.* I. *ad Att.* putat, Ciceronem pro Archia dixiſſe Metello et Afranio coſſ. ſed qui, quod inchoavit, nondum perfecit, nihil ſcripſiſſe videri poteſt.

Hoc anno Pompeius tertium triumphum de Mithridate, Tigrane, plurimiſque regibus ac gentibus per biduum III. et prid. Kal. Octobr. ut eſt in Faſtis Capitol. egit. Trium triumphorum Pompeii mentio eſt *lib.* II. *de Divinat. cap.* 9. De iiſdem Cicero pro Balbo, *cap.* 6. *Cujus tres triumphi teſtes eſſent, totum orbem terrarum noſtro imperio teneri.* Eodem anno C. Cæſar, cum eſſet in Hiſ-

pania prætor, populum Gaditanum ſummis ornamentis affecit, controverſias ſedavit, jura ipſorum permiſſu ſtatuit, et inveteratam quondam barbariam ex Gaditanorum moribus diſciplinaque delevit, ut Cicero in eadem oratione *cap.* 19. teſtatur.

Tum quoque C. Pomptinius, qui anno ſuperiore in Galliam ulteriorem ex prætura miſſus erat, Allobrogas domuit, ut copioſe Dio *lib.* XXXVII. narrat. Meminit Cicero *in orat. de Provinciis Conſ. cap.* 13. et Livius *lib.* CIII. Nonis Decemb. Cicero *ad Attic.* ſcripſit *epiſt.* 14. [*l.* 17.] *lib.* I.

Anno Urbis 693. *Ciceronis* 47.

Conſules fuerunt

Q. CÆCILIUS METELLUS CELER, L. AFRANIUS.

De his conſulibus Cicero *lib.* I. *ad Att.* Primis hujus anni menſibus Tullius in urbe fuit, *epiſt.* 15. et 16. *lib.* I. *ad Att.* effecitque, ne Q. fratri in Aſia ſuccederetur, *ep.* 1. *lib.* I. *ad Q. Fratr.*

L. Flavius tribunus pl. legem Agrariam auctore Pompeio promulgavit de agris dividendis militibus Pompeii et plebi, de qua Cicero *lib.* I. *ad Att.* et Dio *lib.* XXXVII. qui ſcribit, Metellum conſulem tum a Flavio in carcerem ductum fuiſſe: unde Cicero, epiſt. 1. lib. II. ad Atticum, *Nunc conſule in carcere incluſo.* P. Clodius, ut idem *Dio* ſcribit, tribunatus cupidus, primum tribunos quoſdam ſubmiſit, qui legem ferrent, ut patriciis quoque ejus magiſtratus capiundi poteſtas eſſet. Quod ubi non perſuaſit, patriciatum ejuravit, atque in concionem progreſſus ad plebem tranſiit. In hanc ſententiam *Dio.* Cicero vero *epiſt.* 15. [*l.* 18.] *libri* I. *ad Att.* ita ſcribit: *C. Herennius tribunus pleb. ad plebem P. Clodium traducit: idemque fert, ut univerſus populus in campo Martio ſuffragium de re Clodii ferat.* Addit *Dio*: *Clodius tribunatum ſtatim petiit: ſed creatus non eſt, Metello ei reſiſtente: qui et propinquus Clodii erat, et ea, quæ ille agebat, non probabat. Prætendebat vero adoptionem more majorum non eſſe factam: quia plebeius, niſi lege curiata, fieri nemo poſſet.* Apud Dionem ἐν τῇ εἰσφορᾷ τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου, mendoſe eſt pro τοῦ φρατριατικοῦ, quod *ex lib.* XXXIX. cognoſcitur, ubi, τὴν εἰσφορὰν τοῦ φρατριατικοῦ de Clodii adoptione agens dicit.

Clodio igitur tum frater Metellus et concors ſenatus principi Cn. Pompeio ſententiam dicenti acerrime una voce ac mente reſtitit. *Cicero de Haruſp. Reſp. cap.* 21. Metellus etiam conſul incipientem furere Clodium atque conantem ſua ſe manu interfecturum, audiente ſenatu, dixit, *pro Cœlio cap.* 24.

Idibus Martiis hujus anni Cicero Commentarium conſulatus ſui Græce compoſitum ad Atticum miſit, *epiſt.* 10. [*l.* 19.] *lib.* I. Miſit eundem Rhodum ad Poſidonium, ut ornatius de iiſdem rebus ſcriberet. Ille vero reſcripſit, ſe illud ὑπόμνημα cum legeret, non modo non excitatum eſſe ad ſcribendum, ſed etiam plane perterritum, *ep.* 1. *lib.* II. *ad Att.* Ciceronem ἐν τῷ περὶ τῆς ὑπατείας Plutarchus in Cæſare

adducit. Scripſit etiam Cicero de conſulatu ſuo verſibus tres libros. *Tertium poema expectato*, inquit *epiſt.* 16. [*l.* 19.] *lib.* I. *ad Att. et epiſt.* 3. *lib.* II. *Sed me* κατάκρισις *mea illa commovet, quæ eſt in libro tertio.* Libro etiam primo *de Divin. cap.* 11. Q. frater plures verſus ab Urania Muſa *in ſecundo de conſulatu* pronuntiatos commemorat, quorum tres ex libris Conſulatus Ciceronis Lactantius adducit *lib.* III. *cap.* 17.

De Prognoſticis, quæ Atticum propediem expectare jubet, *epiſt.* 1. *lib.* II. quid dicam non habeo. Certe quæ *lib.* I. *de Divin. cap.* 11. Ciceronis Prognoſticis adducuntur, Aratea ſunt, atque Διοσημείοις Græce extant. Priſcianus quoque lib. X. XVI. et XVIII. Ciceronem *in Prognoſticis* citat: verum, quos adducit verſus, ex Arato expreſſi ſunt.

Poſt Idus Martii hujus anni Cicero aliquandiu ruri fuit. Romam autem e Pompeiano ſe recepit a. d. IV. Id. Maii, *epiſt. ult. lib.* I. *ad Att.* Kal. Junii Antium profectus fuit, *epiſt.* 1. *lib.* II. *ad Att.*

Hoc anno Q. Metellus Nepos prætor portoria Italiæ lege lata ſuſtulit, auctore Dione. De portoriis Italiæ ſublatis Cicero *ep.* 16. *lib.* II. *ad Att.* Sub idem tempus, ut *Dio* ſcribit, Fauſtus Syllæ F. in honorem patris munus gladiatorium, et magnificum epulum populo dedit: balneas etiam cum oleo gratuito præbuit. Hoc munus Fauſtum teſtamento patris debuiſſe Cicero *pro Sylla* ait, *cap.* 19. Hoc eſt Fauſti adoleſcentis nobiliſſimi epulum magnificentiſſimum, ex quo Vatinium famem ſuam explſſe Cicero *in Interrogatione* ait, *cap.* 13.

Hoc anno conſpiratio inter tres principes civitatis facta eſt, Cn. Pompeium, M. Craſſum et C. Cæſarem, de qua Cicero *lib.* II. *ad Atticum.*

Anno Urbis 694. *Ciceronis* 48.

Conſules fuerunt
C. JULIUS CÆSAR, M. CALPURNIUS BIBULUS.

Cum C. Antonio C. Octavius in Macedonia anno ſuperiore ſucceſſiſſet, ut cognoſcitur *epiſt.* 1. *lib.* II. *ad Att.* Antonius hoc anno lege Lutatia de vi accuſatus eſt a M. Cælio, ut eſt in orat. *pro Cælio, cap.* 29. *et* 31.

Antonium apud Cn. Lentulum Claudianum (ſic lego ex libris olim impreſſis) reum factum eſſe a Q. Fabio Maximo Cicero *in Vatinium, cap.* 11. demonſtrat; ſed, an de eodem crimine Cælius et Maximus accuſarint, mihi non conſtat. Hoc *Dio lib.* XXXVIII. ſcribit, Antonium de Catilinæ conjuratione in judicium adductum, propter male adminiſtratam provinciam condemnatum fuiſſe. Cicero vero *pro Cælio* ait, *cap.* 31. Antonio nocuiſſe opinionem maleficii cogitati. Antonius condemnatus in Cephalenia exulavit, auctore Strabone *lib.* X. nec a M. Antonio fratris filio cum aliis exulibus reſtitutus fuit, *Philipp.* II. *cap.* 23.

De ſua defenſione Cic. *pro Domo, cap.* 16. ita inquit: *Hora fortaſſe ſexta diei queſtus ſum in judicio,*

cum C. Antonium collegam meum defenderem, quædam de republ. quæ mihi viſa ſunt ad illius miſeri cauſam pertinere; hæc homines improbi ad quoſdam viros fortes longe aliter, atque a me dicta erant, detulerunt: hora nona, illo ipſo die, tu es adoptatus. Hinc Suetonius in Julio, cap. 20. *Cicerone in judicio quodam deplorante temporum ſtatum, P. Clodium inimicum ejus, fruſtra jampridem a patribus ad plebem tranſire nitentem, eodem die horaque nona traduxit.*

Tranſiit Clodius ad plebem adoptione, quæ arrogatio dicitur. Adoptatus fuit a P. Fonteio. Contra quam adoptionem Cicero *pro Domo ſua* diſputat. De eadem Sueton. in Tiberio, cap. 2. *P. Clodius ob expellendum urbe Ciceronem plebeio homini atque etiam natu minori in adoptionem ſe dedit.* In hac adoptione Cæſar legem Curiatam tulit, Pompeius in auſpicio fuit, *epiſt.* 7. *et* 12. *lib.* II. *ad Att. de Haruſp. Reſp. cap.* 23. Tullius menſe Aprili et Maio extra urbem Antii, in Pompeiano, Formiano et Arpinati in literis vixit: ibique *epiſt. quarta et ſeqq. uſque ad* 18. *lib.* II. ad Atticum miſit.

Attico deinde in Epirum profecto, Cicero ſe Romam recepit, et ea, quæ in ſequentibus epiſtolis leguntur, ad Atticum ſcripſit. Conſiliis publicis nullis, ut eſt *epiſt.* 23. intererat, totumque ſe ad forenſem operam laboremque contulerat.

Tum A. Thermus bis Cicerone defendente abſolutus eſt, *pro Flacco, cap.* 39. Tum quoque L. Valerius Flaccus, qui ex prætura, quam Cicerone conſule geſſerat, Aſiam provinciam obtinuerat, a D. Lælio repetundarum accuſatus, a Q. Hortenſio et M. Cicerone defenſus eſt. Ciceronis oratio extat: de Hortenſii defenſione vide *epiſt. ult. lib.* II. *ad Attic.*

Hoc anno P. Vatinius, qui in Dionis libris Πέπλιος 'Ατίνιος non ſine mendo nominatur, tribunus plebis Cæſari conſuli in omni re obſecutus eſt, eaque geſſit, quæ a Cicerone in interrogatione *in Vatinium* reprehenduntur.

Lege Vatinia Cæſari data in quinquennium fuit Gallia citerior cum Illyrico, et tribus legionibus, quibus Senatus Galliam ulteriorem cum alia legione adjecit. *Dio, lib.* XXXVIII. *Plutarchus, Sueton. in Jul. cap.* 22. *et Oroſius, lib.* VI. *cap.* 7.

In hoc imperio Cæſar Ciceronem ſibi legatum eſſe volebat, lib. II. ad Att. ep. 19. et ep. 18. *A Cæſare,* inquit, *valde liberaliter invitor in legationem illam, ſibi ut ſim legatus.* Et de Provinciis Conſ. cap. 17. *Me, ut ſibi eſſem legatus, non ſolum ſuaſit, verum etiam rogavit.*

Conſul Cæſar leges multas tulit, quæ ab ipſo Juliæ ſunt appellatæ. De quibus Dio, *lib.* XXXVIII. et Cicero de Haruſp. Reſp. cap. 23. *Tum leges Julias, contra auſpicia latas, et hîc et in concionibus dicere.*

Tulit præterea, ut ager Campanus iis, qui ternos pluresve liberos haberent, divideretur, *Suetonius in Jul. cap.* 20. et *Velleius, lib.* II. *cap.* 24. Curatores etiam, qui agros dividerent, conſtituit vigintiviros ex iis, qui plurimos honores geſſiſſent, atque ad eam

rem quam maxime idonei eſſent, auctore Dione initio *lib.* XXXVIII. Suetonius quoque *in Auguſto*, *cap.* 4. vigintiviros agrum Campanum plebi Julia lege diviſiſſe ait. In his fuit Coſconius. Quo mortuo Cicero in ejus locum invitatus fuit, *ep.* 19. *lib.* II. *ad Att.* In iiſdem fuit Cn. Tremellius Scrofa, quo de Varro, *lib.* I. *de Re Ruſt.* *cap.* 2. Nominat eoſdem *Frontinus* et *Plinius*, *lib.* VII. *cap.* 52. Sed Cicero viginti-viratum repudiavit, quod Quintilianus, *lib.* XII. *cap.* 1. ſcribit, et ipſe, *epiſt.* 2. *lib.* IX. *ad Attic.* de Cæſare inquit, *Repudiari ſe totum*, *magis etiam quam olim in viginti-viratu putabit*; *ac ſolet*, *cum ſe purgat*, *in me conferre omnem illorum temporum culpam : ita me ſibi fuiſſe inimicum*, *ut ne honorem quidem a ſe accipere vellem.* Paterculus quoque *lib.* II. *cap.* 45. in commemoratione exilii Ciceronis addit : *Hoc ſibi contraxiſſe videbatur Cicero*, *quod inter viginti-viros dividendo agro Campano eſſe noluiſſet.*

Hîc ſcrupulum injicit oratio *de Provinciis Conſ.* in qua, *cap.* 17. Cicero ait, ſe a Cæſare fuiſſe rogatum, ut quinque-viratum acciperet, eumque ſe obſtinatione quadam ſententiæ repudiaſſe. Præterea quinque-viri nominantur *ep.* 7. *lib.* II. *ad Att.* Sunt viri doctiſſimi, in rebus Romanis cognoſcendis diu multumque verſati, qui ſcribunt Cæſarem ad æſtimationem agri Campani viginti-viros creaſſe : ac præterea quinque, qui æſtimatum dividerent. Dant illi quidem teſtem in hanc rem *Dionem :* ſed verba, quibus hoc demonſtretur, in Græca ejus hiſtoria invenire equidem adhuc nulla potui.

Comitiis tribuniciis P. Clodius Pulcher tribunus plebis factus fuit opera Cæſaris, ut ſcribit *Dio*, et *Plutarchus in Cæſare.* Etſi autem Pompeius Clodium omni cautione, fœdere, execratione devinxerat, nihil in tribunatu contra Ciceronem eſſe facturum, ut eſt *pro Sextio*, *cap.* 7. ille tamen in fide non manſit : ſed tribunus plebis factus, continuo ſe in Ciceronem convertit. Qua de re dicemus, ſi prius illud admonuerimus, hunc tertium fuiſſe annum imperii Q. Ciceronis in Aſia. Quo ad duos priores adjuncto, M. Cicero epiſtolam illam pulcherrimam, quæ eſt prima *lib.* I. *ad Q. Fratrem*, miſit, in qua omnia præcepta bene adminiſtrandæ provinciæ ita perſequitur, ut amplius nihil requiri poſſit. Ejuſdem anni ultimis menſibus ſcripſit *epiſtolam ſecundam ad Fratrem*, ut ex ipſa cognoſcitur.

Anno Urbis 695. *Ciceronis* 49.

Conſules fuerunt
L. Calpurnius Piso Cæsonius, A. Gabinius.

Prætores hujus anni a Suetonio *in Julio*, *cap.* 23. nominantur duo, C. Memmius et L. Domitius. C. Memmium prætorem ex lege Licinia et Junia edixiſſe, ut Vatinius adeſſet die triceſimo, Cicero *in Vatinium* ait. Piſo et Gabinius ſunt duo funeſti, non conſules, ſed latrones atque everſores reipublicæ, quos ſuis coloribus Cicero multis

locis depinxit: ut in orat. poſt Reditum, *cap.* 4. pro Domo, *cap.* 9. pro Sextio, *cap.* 7. de Provinc. Conſ. *cap.* 3. in Piſonem, *cap.* 4. et alibi. His conſulibus ſedentibus, inſpectantibus atque adeo adjuvantibus, M. Tullius conſervator patriæ a ſceleratiſſimo tribuno plebis in exilium ejectus eſt.

Clodius enim, ut Dio, *lib.* XXXVIII. ſcribit, ſperans, facile ſe Ciceronem oppreſſurum, ſi prius ſenatum, equites, et plebem ſibi conciliaſſet, quatuor leges, populares illas quidem, ſed reipublicæ perniciofas, initio hujus anni, quod Cicero *in Piſonem*, *cap.* 4. ſignificat, tulit: unam, ut frumentum populo gratis daretur: alteram, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cælo ſervaret: tertiam de collegiis reſtituendis, noviſque inſtituendis: quartam, ne quem Cenſores in ſenatu legendo præterirent, neve qua ignominia afficerent, niſi qui apud eos accuſatus et utriuſque Cenſoris ſententia damnatus eſſet. Hæc Aſconius in *Piſonianam*, Dio, *lib.* XXXVIII. et Cicero paſſim.

Alias deinde rogationes idem Clodius uno eodemque tempore promulgavit, unam de provinciis conſulum nominatim, alteram de Ciceronis pernicie, ut ait *pro Sextio*, *cap.* 10. Pactus enim cum conſulibus, Gabinio Syriam, Babylonem, Perſas; Piſoni Achaiam, Theſſaliam, Græciam, Macedoniam, omnemque Bœotiam dedit: *Cicero de Provinciis*, et *in aliis Orationibus.*

Ad Ciceronis perniciem lex illa pertinebat, qua tulit, Qui civem Romanum indemnatum interemiſſet, ei aqua et igni interdiceretur: *cujus verbis etſi non nominabatur Cicero*, *tamen ſolus petebatur*, inquit, Paterculus, *lib.* II. *cap.* 45. Idemque ſcribit Dio, *lib.* XXXVIII. atque idcirco Tullius hoc privilegium appellat, vide orat. *pro Domo*, *cap.* 14. [*l.* 17.] Reus igitur Cicero, ut *Plutarchus* ſcribit, veſtem mutavit, et ſordidatus populo ſupplicavit. Tum Clodius illi omnibus vicis occurrebat ſtipatus hominibus contumelioſis et temerariis; qui petulanter mutationem veſtis et habitum Ciceronis exagitantes, multiſque locis luto et lapidibus in eum conjectis, ſupplicationes impediebant.

Cum Cicerone tamen primum omnis fere ordo equeſter veſtem mutavit: eumque nobiliſſimi adoleſcentes numero ad viginti millia ſordidati, deprecatores ejus ſalutis, comitabantur. Deinde cum ſenatus frequens conveniſſet, ut veſtem tanquam in publico luctu mutandam cenſeret, idque conſules vetarent, et Clodius cum armis ad curiam verſaretur, ſenatores non pauci e ſenatu, veſtibus diſciſſis et clamore ſublato, ſe proripuerunt. Hactenus Plutarchus. Dio, *lib.* XXXVIII. tradit, equites in Capitolium tunc conveniſſe, atque ad conſules et ſenatum miſiſſe legatos non ſolum e ſuo ordine, verum etiam ſenatores duos, Q. Hortenſium et C. Curionem, qui pro Cicerone deprecarentur. Unde Cicero *pro Sextio*, *cap.* 11. ait: *Cum incredibilis in Capitolium multitudo ex tota urbe cunctaque Italia conveniſſet*, *veſtem mutandam omnes meque omni ratione defendendum putarunt.*

Erat tum ſenatus in æde Concordiæ, et Gabinium conſulem, Piſone abſente, orabat. Equites quoque Romani, et omnes boni veſte mutata ſe pro Ciceronis capite ad pedes Gabinii projecerunt: quorum precibus ab illo repudiatis, vir incredibili fide, magnitudine animi, conſtantia, L. Mummius, ad ſenatum de republica retulit, ſenatuſque frequens veſtem pro Ciceronis ſalute mutandam cenſuit, *pro Sextio*, *cap.* 11. *Dio* hunc Mummium vocat L. Ninnium Quadratum, et ſcribit, eum populo auctorem fuiſſe, ut tanquam in aliqua publica calamitate veſtem pro ſalute Ciceronis mutaret. *Pro me*, inquit Cicero *poſt Reditum ad Quir. cap.* 3. *ſenatus hominumque præterea viginti millia veſtem mutaverunt.* Sed conſules edixerunt, ut ad ſuum veſtitum ſenatores redirent. Vide *orationes poſt Reditum*, *pro Domo*, *pro Sextio*, *et in Piſonem.*

Tum Gabinius L. Ælium Lamiam equeſtris ordinis principem relegavit, quod Dio *lib.* XXXVIII. dicit, ἐκ τῆς πολιτείας ἐξήλασε. Meminit Cicero poſt Reditum in Senatu, pro Sextio, in Piſonem, et epiſt. 16. lib. XI. Famil.

Itaque Cicero, non ſolum a conſulibus, verum etiam a Cn. Pompeio proditus et derelictus, maluit urbe cedere, quam bonorum vitam ſervis armatis objicere, quod ipſe *in Orationibus* non ſemel teſtatur. Habebat domi ſuæ Minervæ ſignum, idque longo tempore religioſiſſime coluerat. Cum autem ex urbe diſceſſurus eſſet, hoc ſignum in Capitolium delatum ibi dedicavit et ſubſcripſit, MINERVÆ CUSTODI URBIS. *Plutarchus*, et *Dio.* Hæc eſt illa Minerva cuſtos urbis, de qua Cicero, *epiſt.* 25. *lib.* XII. *Famil.* et *lib.* II. *de Legibus*, *cap.* 17. *Dio*, *lib.* XLV. Ἀθηνᾶν φυλακίδα nominat.

Diſcedentem M. Tullium omnes boni flentes proſecuti ſunt, ut ipſe *pro Domo*, ait *cap.* 22. Ceſſiſſe urbe Ciceronem puto menſe Martio extremo. Nam, ut ex Plutarchi *Cæſare*, et primo Commentario *de Bello Gallico*, *cap.* 6. intelligitur, cum Helvetios a. d. v. Kal. Apr. de finibus ſuis exire conſtituiſſe Cæſar cognoviſſet, maturavit ab urbe proficiſci. Atque octavo die ad Rhodanum pervenit. Neque tamen prius Cæſar ad exercitum abiit, quam Ciceronem per Clodium Italia expuliſſet, *auctore Plutarcho.*

Ubi compertum fuit Ciceronem diſceſſiſſe, Clodius de exilio ejus ad populum tulit, atque edictum propoſuit, ut illi aqua et igni interdiceretur, et ne intra quingenta millia paſſuum ab Italia tecto reciperetur. Hæc Plutarchus *in Cicerone*, quibus gemina ſcribit *Dio*, *lib* XXXVIII. in eo tamen diſſentit, quod Ciceroni lege Clodia irrogatum fuiſſe ait, ne intra ſtadium tria millia ſeptingenta quinquaginta, id eſt, millia paſſuum CCCLXIX. fere, ab urbe illi eſſe liceret. Cicero, *epiſt.* 4. *lib.* III. *ad Att.* in lege hoc correctum fuiſſe ait, ut ſibi ultra quadringenta millia liceret eſſe. *Dio* hoc quoque legi adjectum fuiſſe tradit, ut ſi Tullius intra ſpatium definitum viſus fuiſſet, et ipſe, et qui eum recepiſſent, impune interficerentur. Hinc Cicero *pro Domo*,

cap. 20. *Pœna eſt, qui receperit: quam omnes neglexerunt.* Pœnam neglectam fuiſſe, omnibus reverentibus M. Tullium, comiterque excipientibus et proſequentibus, *Plutarchus* quoque ſcribit.

Clodius præterea villas Ciceronis ejecti inflammavit, et domum in Palatio incendit, atque in area templum Libertatis extruxit, *Plutarchus*, *Dio*, et *Cicero pro Domo*, *cap.* 42. Bona diripiebantur atque ad conſules deferebantur. Columnæ marmoreæ ex ædibus ad ſocrum Piſonis portabantur: in fundum autem Gabinii vicini conſulis, non modo inſtrumentum aut ornamenta villæ Tuſculanæ, ſed etiam arbores transferebantur. Hæc Cicero *pro Domo*, *cap.* 24. *poſt Reditum in Senatu*, *cap.* 7. *pro Sextio*, *cap.* 24, *et in Piſonem*, *cap.* 11. Templum Libertatis, νεὼν ἐλευθερίας, Cicero, *lib.* II. *de Legibus*, *cap.* 17. templum Licentiæ vocat.

Pulſum M. Tullium pedibus iter per Lucaniam Siciliam verſus feciſſe *Plutarchus* ſcribit. Naryce Locridis fuit VI. Idus Aprilis, ibique ſcripſit epiſtolam *ſecundam lib.* III. *ad Att.* Inde Cicero Vibonem venit, quod eſt oppidum Lucaniæ ad fretum, et a Locris conditum prius Hipponium appellatum fuit, *Strabo lib.* VI. *Cæſar* III. *de Bello Civili*, *cap.* 101. Ibi, ut Plutarchus ſcribit, Vibius homo Siculus, qui cum alia multa commoda ex Ciceronis amicitia perceperat, tum eo conſule præfectus Fabrûm fuerat, illum in ædes quidem non recepit, ſed fundum ſe ipſi adſignaturum denuntiavit. Sic illa Plutarchi verba, χωρίον δὲ καταγράψειν ἐπηγγέλλετο, ego jam pridem converteram: cum præſertim alibi quoque verbum καταγράφειν pro attribuere et aſſignare uſurpatum notaſſem, ut περὶ φιλαδελφίας· ἕτεροι δὲ, παλλακίσι καὶ πόρναις οἰκίας καὶ ἀγροὺς καταγράφοντες, ὑπὲρ οἰκοπέδου καὶ γωνίας πρὸς ἀδελφοὺς διαμονομαχοῦσι. Merito igitur Xylander noſter a Bocchii et Corradi falſis interpretationibus diſceſſit.

Cicero ſe ad Vibonem in fundo Sicæ fuiſſe ad Atticum ſcribit *epiſt.* 2. *et* 4. *lib.* III. Siciliam, quam Cicero petebat, eo tempore obtinebat C. Virgilius (Γάϊος Οὐεργίλιος eſt apud Plutarchum) prætor is Ciceroni ſcripſit, ne in Siciliam veniret. Quare conſilio repente mutato iterum a Vibone Brunduſium terra petere contendit, ut ipſe *pro Plancio cap.* 40. narrat. In eo itinere III. [*leg.* VIII.] Idus Apr. Thurii ſcripſit *epiſt.* 5. *lib.* III. *ad Att.* et XIV. Kal. Maii Tarenti ſequentem. Eodemque die ſe Brunduſium veniſſe *epiſt.* 7. ejuſdem libri ſcribit. Urbem ipſam ingreſſus non eſt: ſed in hortos M. Lenii Flacci ſe contulit, *pro Plancio*, *cap.* 41. meminit etiam *in Sextiana*, *cap.* 63. Apud M. Lenium dies XIII. fuit, *epiſt.* 4. *lib.* XIV. *Famil.*

Pridie Kal. Maii, cum Brunduſio proficiſcens Dyrrachium vento ſecundo tranſmitteret atque adverſus ex alto reflaſſet, rejectus eſt: deinde iterum in altum provectus Dyrrachium pervenit. Ubi, cum e navi in terram egreſſurus eſſet, terræ-motum et maris convulſionem extitiſſe ferunt; unde haruſpices conjiciebant, illius exilium non fore diuturnum, quod hæc mutationis ſigna eſſent. Hæc

Plutarchus. Dyrrachio aliquorum dierum viam in Macedoniam ad Planciumque perrexit, et cum eo Theſſalonicam x. Kalend. Junii venit, *pro Plancio, cap.* 41. et *epiſt.* 8. *lib.* III. *ad Att.* Theſſalonicæ Cn. Plancius ſua liberalitate Ciceronem per menſes ſeptem retinuit. Quo tempore plures epiſtolas ad Atticum ſcripſit, quæ *lib.* III. *ab octava uſque ad* XXII. leguntur.

Interim Q. Cicero, cum jam Aſiam per triennium obtinuiſſet, de provincia ante Kal. Maii deceſſit, *epiſt.* 9. *lib.* III. *ad Att.* Fratrem aliquanto poſt ſuum diſceſſum ex provincia veniſſe ait *pro Domo, cap.* 23. meminit quoque *in Sextiana, cap.* 31. Itaque M. Cicero Idib. Junii ad eum miſit *epiſt.* 3. *lib.* I. et *deinceps ſequentem.* Tertio Non. Octob. Theſſalonica ad Terentiam uxorem miſit *epiſt.* 2. *lib.* XIV. *Fam.*

Redeamus nunc ad acta urbana. Cicerone expulſo Clodius legem promulgavit de Ptolemæo rege Cypri, ut bona ejus publicarentur, et regnum in provinciæ formam redigeretur: idque negotium M. Catoni mandatum eſt, quo de Cicero ſæpe, *Plutarchus in Catone, Appianus l.* II. *Dio l.* XXXVIII. Kal. Junii, ut eſt *in orat. pro Sextio, cap.* 27. [*l.* 31.] decrevit Senatus frequens de Ciceronis reditu, diſſentiente nullo, referente L. Mummio tribuno pl. interceſſit Ælius Ligus. Pompeius quoque illo tempore ſe accuſans, ut *Plutarchus* ſcribit, quod Ciceronem prodidiſſet, de illius reditu, amicorum opera adjutus, agere cœpit.

Reſiſtente Clodio placuit Senatui, nihil in rep. decernere, nulla de re agere, niſi Cicero ab exilio revocaretur. Hinc Cicero pro Sextio, cap. 31. *Omnia ſenatus rejiciebat, niſi de me primum conſules retuliſſent.* Et in Piſonem, cap. 13. *An tum eratis conſules, cum quacunque de re verbum facere cœperatis, aut referre ad ſenatum, cunctus ordo reclamabat: oſtendebatque, nihil eſſe vos acturos, niſi prius de me retuliſſetis?* De eadem re vide epiſt. 24. lib. III. ad Att.

Initur deinde conſilium de interitu Cn. Pompeii, ait Cicero *pro Sextio, cap.* 32. quam rem Aſconius *in Milonianam, cap.* 14. ſic exponit: *Cum* III. *Idus Sext. Pompeius in ſenatum veniſſet, dicitur ſervo P. Clodii ſicam excidiſſe, eaque ad Gabinium conſulem delata dictum eſt, ſervo imperatum a P. Clodio, ut Pompeius occideretur. Pompeius ſtatim domum rediit, ex eo domi tenus.* [Forte, *Domitenus.*] Et Cicero pro Milone, cap. 7. *Comprehenſus eſt in templo Caſtoris ſervus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat. Extorta eſt confitenti ſica de manibus, caruit foro Pompeius poſtea, caruit ſenatu, caruit publico.* Huc pertinet illud Paradoxo IV. *Ante ſenatum tua ſica deprehenſa eſt.* Et in Piſonem, cap. 12. *Deprehenſus cum ferro ad ſenatum is, quem ad Cn. Pompeium interimendum collocatum fuiſſe conſtabat.* Meminit etiam *pro Domo, cap.* 25.

Quarto Kalend. Novembris octo tribuni pl. de Ciceronis reditu legem promulgarunt, iiſdemque referentibus P. Lentulus, coſ. deſignatus, præſtantiſſimam de Cicerone ſententiam dixit, *pro Sextio, cap.* 32. *poſt red. in Senatu, cap.* 4.

et *epiſt.* 23. *lib.* III. *ad Att.* Theſſalonica Cicero ſe Dyrrachium recepit: ibique VI. Kal. Decembr. ſcripſit ad Terentiam *ep.* I. *lib.* XIV. *Famil.* et partem *epiſtolæ* 22. *lib.* III. *ad Att.* Pridie Kal. Decemb. inde miſit ad Terentiam *epiſt.* 3. *lib.* XIV. et *ad Atticum epiſt.* 23. *lib.* III. et deinceps *quatuor reliquas ejuſdem libri.* Exierunt deinde paludati in provincias conſules, Piſo in Macedoniam, Gabinius in Syriam, *Cicero pro Sextio*, *cap.* 33.

IV. Idus Decemb. novi tribuni pl. T. Annius Milo, P. Sextius, C. Seſtilius, M. Ciſpius, T. Fadius, M. Curtius, C. Meſſinius, Q. Fabricius, Sex. Atilius Serranus et Numerius Quintius, magiſtratum inierunt, *pro Sextio*, *cap.* 33. et *poſt Reditum in Senatu*, *cap.* 8.

Anno Urbis 696. *Ciceronis* 50.

Conſules fuerunt

P. CORNELIUS LENTULUS SPINTHER, Q. CÆCILIUS METELLUS NEPOS.

Prætores eodem anno fuerunt L. Cæcilius, M. Calidius, C. Septimius, Q. Valerius, P. Craſſus, Sex. Quintilius, C. Cornutus et Ap. Claudius Pulcher, *Cicero poſt Reditum in Senatu*, *cap.* 9.

Kalendis Januarii P. Lentulus ſimulac de ſolemni religione retulerat, nihil humanarum rerum ſibi priuſquam de Cicerone agendum judicavit. Cum princeps rogatus ſententiam L. Cotta dixit, nihil de Cicerone actum eſſe jure, nihil more majorum, nihil legibus, proptereaque lege illi opus non eſſe: verum Pompeius cenſuit, ut ad Senatus auctoritatem populi beneficium adjungeretur. Atque eo die confecta res eſſet, niſi Sex. Atilius tribunus plebis non auſus intercedere, noctem ſibi ad deliberandum poſtulaſſet. Hæc Cicero *poſt Reditum ad Quirites*, *cap.* 5. *pro Domo*, *cap.* 26. *pro Sextio*, *cap.* 34. et *lib.* III. *de Legibus*, *cap.* 19.

Poſtea res acta eſt in Senatu alia nulla, et cum variis rationibus impediretur, voluntate tamen perſpecta ſenatus, cauſa ad populum VIII Kal. Feb. fuit delata, quo die Clodiani, cæde in foro maxima facta, flumine ſanguinis reditum Ciceronis intercludendum putaverunt, *poſt Reditum ad Quirites*, *cap.* 5. et *pro Sextio*, *cap.* 35.

Clodius enim, ut *Dio lib.* XXXIX. ſcribit, illo die cum lex ad populum ferretur, acceptis a fratre Appio gladiatoribus, quos ille in funere Marci propinqui ſui daturus erat, impetu in multitudinem facto, multos vulneravit multoſque occidit. Tum in foro tribuni plebis vulnerati fuerunt, et Q. Cicero inter cadavera tanquam occiſus jacuit, *Plutarchus* et *Cicero pro Sextio*, *cap.* 35. Crudeliſſimæ cædis eo tempore in foro factæ mentio eſt etiam *in Miloniana*, *cap.* 14.

Clodium Milo tum de vi poſtulavit: ſed in judicium non adduxiſſe *Dio* ſcribit, quod nondum creati eſſent Quæſtores, per quos judicum ſortitionem fieri oporteret, Nepoſque Prætori edixiſſet, ne quod judicium ante, quam

judices ſorte deligerentur, fieri pateretur. Quæſtores autem, niſi habitis prius comitiis ædilitiis, quibus hac de cauſa mora potiſſimum afferebatur, creari non poterant. In hanc ſententiam *Dio:* Cicero vero *in Sextiana* ait *cap.* 41. conſulem, prætorem, tribunum plebis nova novi generis edicta propoſuiſſe: ne reus adeſſet, ne citaretur, ne quæreretur, ne mentionem omnino cuiquam judicum, aut judiciorum facere liceret. Quo pertinet illud de Haruſp. Reſponſ. cap. 24. *Reſtiterunt etiam, ne cauſam diceret.*

Quare, cum Milo videret judicia eſſe ſublata, ne Clodius omnia vi poſſet efficere, curavit, inquit idem *poſt Redit. in Senatu, cap.* 8. Emit enim gladiatores, ut Dio ſcribit. De quibus Cicero lib. II. de Officiis, cap. 17. *Sed honori ſummo nuper noſtro Miloni fuit, quod gladiatoribus emptis reipublicæ cauſa, quæ ſalute noſtra continebatur, omnes P. Clodii conatus furoreſque compreſſit.* Senatus autem multo ante quam lex de Ciceronis reditu fuit lata, gratias agendas cenſuit civitatibus iis, quæ M. Tullium civem optime de republica meritum recepiſſent, *pro Domo, cap.* 32. *in Piſonem, cap.* 15. *Parad.* IV. et *Plutarchus.* Idem decrevit, ut qui provincias cum imperio obtinerent, qui quæſtores legatique eſſent, ſalutem et vitam Ciceronis cuſtodirent, *pro Sextio, cap.* 60. Idem ad M. Tullii ſalutem auxilium omnium civium cuncta ex Italia, qui rempublicam ſalvam eſſe vellent, imploravit, *in Piſonem, cap.* 15.

Factum enim S. C. fuit, ut literis conſularibus cuncta ex Italia omnes, qui rempublicam ſalvam vellent, convocarentur, *pro Sextio, cap.* 60. *poſt Redit. in Senatu, cap.* 9. et *pro Domo, cap.* 27. [*l.* 28.] Cum igitur Ciceronis capitis ſervandi cauſa Romam uno tempore, quaſi ſigno dato, Italia tota conveniſſet, Lentulus conſul ſenatum frequentiſſimum in Capitolium convocavit, *in Piſonem cap.* 15. et *poſt Redit. in Senatu, cap.* 10. Ibi tum in templo Jovis Opt. Max. Q. Metellus Nepos conſul, qui Ciceroni vel maxime ex magnis contentionibus reipublicæ fuerat inimicus, permotus cum auctoritate ſenatus, tum P. Servilii incredibili gravitate dicendi, abſens cum M. Tullio rediit in gratiam, *poſt Redit. in Senat. cap.* 10. *pro Sextio, cap.* 33. *et* 62. et *de Provinciis Conſ. cap.* 9. Hic cum mitiſſimam orationem in ſenatu habuiſſet, Cicero ad eum miſit *epiſt.* 4. *lib.* V. *Fam.* in qua ſtudium et auxilium ejus implorat.

Illo vero die, cum ccccx ſenatores magiſtratuſque omnes in Capitolio adeſſent, Cn. Pompeius de ſcripto ſententia dicta, uni Ciceroni patriæ conſervatæ teſtimonium dedit: cujus ſententiam frequentiſſimus ſenatus, uno P. Clodio diſſentiente, ſecutus, M. Tullium ab exilio revocavit, *poſt Redit. in Senatu, cap.* 10. *pro Sextio, cap.* 61. et *pro Milone, cap.* 15. De hoc S. C. in æde Jovis Mariana facto, *Cic. lib.* I. *de Divinat. cap.* 28. et *Valerius, lib.* I. *cap.* 7. Faciebat eodem die ludos in theatro conſul, quo cum ipſe et ſenatores ſpectatum e ſenatu veniſſent, S. C. illud, de Ciceronis reditu factum, frequentiſſimo theatro, incredibili clamore et plauſu comprobatum

eſt, *pro Sextio*, *cap.* 55. et *lib.* I. *de Divinat. cap.* 28.

Poſtridie de Ciceronis ſalute P. Lentuli conſulis, Cn. Pompeii cæterorumque principum, in his P. Servilii et L. Gellii, celeberrimæ et graviſſimæ conciones fuerunt, *poſt Redit. ad Quirites*, *cap.* 6. et *in Senatu*, *cap.* 11. *pro Sextio*, *cap.* 50. *in Piſonem*, *cap.* 15. Eodemque die decretum in Curia fuit, populi ipſius Romani et eorum, qui ex municipiis convenerant, admonitu; ne quis de cælo ſervaret; ne quis moram ullam afferret. Si quis aliter feciſſet, eum plane everſorem Reipublicæ fore, idque ſenatum graviſſime laturum: et ut ſtatim de ejus facto referretur. Addidit etiam ſenatus illud: niſi diebus quinque, quibus agi de Cicerone potuiſſet, eſſet actum, rediret in patriam dignitate omni recuperata.

Decrevit eodem tempore ſenatus, ut iis, qui ex tota Italia ſalutis M. Tullii cauſa convenerant, agerentur gratiæ, atque ut iidem ad res redeuntes, ut venirent, rogarentur, *pro Sextio*, *cap.* 62. *poſt Redit. in Senatu*, *cap.* 9. *et* 11. et *in Piſonem*, *cap.* 15. Legem deinde omnes magiſtratus, præter Appium prætorem, duoſque tribunos plebis N. Quintium et Sex. Atilium, ex S. C. promulgarunt, *in Piſonem*, *cap.* 15. Cum ferendæ legis dies, qui fuit pridie Non. Sextil. veniſſet, et Lentulus conſul idemque lator legis comitia centuriata in campo Martio haberet, P. Clodius legem de more diſſuaſit, quod Dio *lib.* XXXIX. plane ſcribit, et Cicero *pro Domo*, *cap.* 33. ita ſignificat: *Illa fuit pulchritudo populi Romani*, *illa forma*, *quam in campo vidiſti tum*, *cum etiam tibi contra ſenatus totiuſque Italiæ auctoritatem et ſtudium dicendi poteſtas fuit.* Et in Sextiana, cap. 50. *Cedo nunc ejuſdem illius inimici mei de me eodem ad verum populum in campo Martio concionem.* Verum, cum et alii, et Pompeius in primis legem ſuaderet, ut Dio ſcribit, ſummo conſenſu omnium centuriarum accepta fuit, cum nemini civi ulla quo minus adeſſet, juſta excuſatio eſſet viſa, nullis comitiis unquam multitudo hominum tanta, neque ſplendidior fuiſſet, *in Piſonem*, *cap.* 15. Conſtat enim, ut idem *pro Domo ſua* ait *cap.* 28. nullis unquam comitiis campum Martium tanta celebritate, tanto ſplendore omnis generis hominum, ætatum, ordinum floruiſſe. Idem eſt *in orat. poſt Reditum ad Quirites*, *cap.* 8. *in Sen. cap.* 11.

Pridie Non. Sextil. ipſo illo die, quo lex eſt lata, Cicero Dyrrachio profectus Brunduſium venit Non. Sext. *ep.* 1. *lib.* IV. *ad Att.* Advenienti Ciceroni tanquam totius Italiæ atque ipſius patriæ dexteram porrexerunt Brunduſini; cum ipſis Nonis Sextil. idem dies adventus M. Tullii fuiſſet, qui natalis idem Tulliæ filiæ, quæ ibi patri fuit præſto, idem etiam ipſius coloniæ Brunduſinæ, idem Salutis, quæ res animadverſa a multitudine, ſumma Brunduſinorum gratulatione celebrata eſt, *pro Sextio*, *cap.* 63. et *lib.* IV. *ad Att. epiſt.* 1.

Brunduſii cum eſſet in domo optimorum et doctiſſimorum virorum Lenii Flacci, et patris et fratris ejus, ante diem VI Id. Sext.

cognovit literis Quinti Fratris, mirifico ſtudio omnium ætatum atque ordinum, incredibili concurſu Italiæ, legem comitiis centuriatis eſſe perlatam, *ibidem*.

Inde a Brunduſinis honeſtiſſimis ornatus, iter via Appia Romam verſus fecit. In itinere XXIV dies conſumpſiſſe videtur, cum Sextilis tum XXIX dierum eſſet. Brunduſio profectus Neapolim, inde Capuam, Sinueſſam, Minturnas, Formias, Terracinam et demum Ariciam, pridie Non. Septemb. Romam venit, *epiſt.* 1. *lib.* IV. *ad Att.*

Toto autem illo itinere a Brunduſio uſque Romam agmen perpetuum totius Italiæ vidit. Neque enim regio fuit ulla, neque municipium, neque præfectura aut colonia, ex qua non publice ad Ciceronem venerint gratulatum. Magnæ erant effuſiones hominum ex oppidis, maximi concurſus ex agris patrumfamilias cum conjugibus ac liberis. Cumque viæ multitudine legatorum undique miſſorum celebrarentur: urbes Italiæ feſtos dies agere adventus ejus videbantur, *in Piſonem, cap.* 22. et *pro Sextio, cap.* 63.

Ad urbem ita venit, ut nemo ullius ordinis homo nomenclatori notus fuerit, qui ipſi obviam non venerit, epiſt. 1. lib. IV. ad Att. itaque in Piſonem, cap. 22. ait: *Unus ille dies mihi quidem immortalitatis inſtar fuit, quo in patriam redii: cum ſenatum egreſſum vidi populumque Rom. univerſum: cum mihi ipſa Roma prope convulſa ſedibus ſuis, ad complectendum conſervatorem ſuum procedere viſa eſt.* Cum veniſſet ad portam Capenam, qua via Appia ducit in urbem, gradus templorum (in quibus fuit Martis et Camænarum) ab infima plebe completi erant; a qua plauſu maximo cum eſſet Ciceroni gratulatio ſignificata, ſimilis et frequentia et plauſus eum uſque ad Capitolium celebravit; in foro et in ipſo Capitolio miranda multitudo fuit, epiſt. 1. lib. IV. ad Att. *Itaque ille unus dies*, ait pro Domo, cap. 28. *quo die me populus Rom. a porta in Capitolium atque in domum ſua celebritate lætitiaque comitatum honeſtavit, tantæ mihi jucunditati fuit, ut tua mihi conſcelerata illa vis non modo non propulſanda, ſed etiam emenda fuiſſe videatur.* Plutarchus ſcribit, revertenti Ciceroni tanta lætitia civitates, tanto ſtudio homines obviam veniſſe, ut infra veritatem ſit, quod poſtea dixit, ſe humeris Italiæ Romam reportatum fuiſſe. Dixit autem hoc in extrema oratione *poſt Reditum in Senatu*.

Poſtridie in ſenatu, qui fuit dies Non. Septemb. ſenatui gratias egit ea oratione, quæ, *poſt Reditum in Senatu* inſcripta, extat. Egit etiam populo Rom. gratias altera oratione, quæ *poſt Reditum ad Quirites* inſcribitur. De utraque Dio ita ſcribit: Κατῆλθέ τε οὖν ὁ Κικέρων, καὶ χάριν τῇ τε βουλῇ, καὶ τῷ δήμῳ, παρασχόντων αὐτῷ τῶν ὑπάτων, καὶ κατὰ τὸ συνέδριον, καὶ κατὰ τὴν ἐκκλησίαν, ἔγνω. Id eſt, *Rediit igitur Cicero, et gratias tum Senatui, tum populo, concione a Conſulib. data, in ſenatu et in concione egit.*

Eo biduo, cum eſſet annonæ ſumma caritas, homines primo ad theatrum venerunt: ubi L. Cæcilio Rufo prætore ludos Apollinares

faciente, ita infima concitata multitudo annonæ caritate tumultuata eſt, ut omnes, qui in theatro ſpectandi cauſa conſederant, pellerentur: deinde iidem ad Capitolium, ubi tum ſenatus habebatur, concurrerunt, cumque cædem et incenſionem Capitolii ſenatoribus minarentur, atque idcirco per eos dies, quibus ſenatus de annona habebatur, conſulares plerique abeſſent, quod tuto ſe negarent poſſe ſententiam dicere, in Ciceronis ſententiam factum eſt S. C. atque ex eo lex promulgata, ut Pompeio per quinquennium omnis poteſtas rei frumentariæ toto orbe terrarum daretur; *Cicero pro Domo*, *cap.* 3. et *epiſt.* 1. *lib.* IV. *ad Att.* *Aſconius in Milonianam*, *cap.* 14. *Plutarchus in Pompeio* et *Dio lib.* XXXIX.

Secuta eſt deinde magna contentio de domo Ciceronis, quam Clodius Libertati conſecraverat. Populus eam comitiis centuriatis eodem jure eſſe juſſerat, quo fuiſſet. Verum ſenatus decreverat, ut de ejus religione ad Pontificum collegium referretur, ut eſt in *orat. de Haruſp. Reſp. cap.* 6.

Apud pontifices pridie Kal. Octobris Cicero pro Domo dixit eam orationem, quæ extat. In qua primum reſpondet Clodio, qui actionem ejus de poteſtate rei frumentariæ Pompeio danda reprehenderat: deinde ſuam domum, propter Clodii conſecrationem, ſacram non eſſe; ſed ab omni religione vacuam atque puram docet. Nam, ut *Dio lib.* XXXIX. ſcribit, lationem legis Curiatæ, qua e patriciis ad plebem Clodius tranſierat, criminans, quod ex inſtituto majorum per trinundinum promulgata non fuiſſet, omnem ejus tribunatum, in quo de domo Ciceronis etiam conſtituerat, evertit; affirmans, nihil ab eo tribuno pl. jure fieri potuiſſe, qui ipſe contra omne jus plebeius factus eſſet. Atque ita Pontificibus perſuaſit, ut ſibi aream, quæ ab omni religione vacua et pura eſſet, reſtituerent. Hactenus Dio. Itaque Cicero *in Piſonem*, *cap.* 22. ait; *Me conſequentibus diebus in ea ipſa domo*, *qua tu me expuleras*, *quam expilaras*, *quam incenderas*, *Pontifices*, *Conſules*, *Patres conſcripti collocaverunt*; *mihique*, *quod ante me nemini*, *pecunia publica ædificandam domum cenſuerunt.* In quem locum Aſconius legendus.

Superficiem ædium conſules de conſilii ſententia æſtimarunt H-S. vicies, Tuſculanam villam H-S. quingentis millibus, Formianum H-S. ducentis quinquaginta millibus, *epiſt.* 2. *lib.* IV. *ad Att.*

Eodem anno Ptolemæus, rex Ægypti, cum ingenti pecunia conſumpta, ut rex atque ſocius populi Rom. appellaretur, eam vi ab Ægyptiis extorqueret, et cum hoc nomine, tum quod Cyprum a Romanis repetere, aut amicitiam eis renunciare nollet, apud ſuos offendiſſet, regno pulſus Romam venit, P. Lentulo etiam tum conſule, cui Cilicia obtigerat, petens, ut in regnum reſtitueretur. Ægyptii quoque legatos, qui Regis crimina pugnarent, miſerunt. De quibus Dio et Cicero *de Haruſp. Reſp. cap.* 16.

Ante diem tertium Non. Novembr. expulſi fuerunt fabri de area Ciceronis. Quinti fratris

domus primo fracta conjectu lapidum ex area Marci, deinde inflammata juſſu Clodii, *epiſt.* 3. *lib.* IV. *ad Att.* hæc eſt vis illa nefaria, qua ſe cum fratre domo expulſum fuiſſe ad Lentulum *ep.* 9. ſcribit. Cum autem Clodius ſaxis, et ignibus, et ferro vaſtitatem ædibus Ciceronis intuliſſet, decrevit ſenatus, eos, qui id feciſſent, lege de vi, quæ eſt in eos, qui univerſam Remp. oppugnaſſent, teneri, *in orat. de Haruſp. Reſp. cap.* 8.

Quæ deinde uſque ad VIII. Kal. Decembr. acta ſunt, vide *epiſt.* 3. *lib.* IV. *ad Att.*

IV. Idus Dec. novi tribuni pl. magiſtratum inierunt, e quibus a Cicerone *lib.* I. *Famil. lib.* II. *ad Fratrem, et Dione lib.* XXXIX. hi nominantur, P. Rutilius Lupus, C. Porcius Cato, C. Caninius, L. Racilius, Cn. Plancius, A. Plautius, Sex. Antiſtius Vetus, et Caſſius.

Cum tribuni magiſtratum iniſſent, C. Cato turbulentus adoleſcens, nec imparatus ad dicendum, concionibus aſſiduis invidiam et Ptolemæo ſimul, qui jam profectus ex urbe erat, et P. Lentulo conſuli paranti jam iter, concitare, ſecundo quidem populi rumore, cœpit. Quod ex *lib.* XXII. *Annal. Feneſtellæ Nonius Marcellus* refert. In quindecim legatis quos Pompeius ſibi rei frumentariæ cauſa legaverat, fuit Q. Cicero; qui cum eſſet in Sardinia, M. Cicero ad eum ſcripſit, quæ extremo hujus anni menſe in ſenatu acta fuerunt, *epiſt.* 1. *lib.* II. *ad Q. Fratr.*

Anno Urbis 697. *Ciceronis* 51.

Conſules fuerunt

CN. CORNELIUS LENTULUS MARCELLINUS, L. MARCIUS PHILIPPUS.

In collegio prætorum hujus anni fuerunt, Cn. Domitius, Q. Ancharius et C. Claudius Pulcher, ut *pro Sextio, cap.* 53. *lib.* II. *ad Frat.* et in *Cicerone* Plutarchi cognoſcitur. M. Tullius initio hujus anni omni ſtudio in id incubuit, ut P. Lentulo, qui Ciliciam pro conſule obtinebat, Ptolemæi regis reductio decerneretur. Argumento ſunt epiſtolæ, quæ hoc tempore ad Lentulum miſſæ *lib.* I. *Famil.* extant. Tum quoque orationem *de rege Ptolemæo*, cujus apud Aquilam et Fortunatianum mentio eſt, habuiſſe videtur, cum regis Alexandrini reſtitutionem Lentulo ſua ſententia decerneret.

XIV. Kalend. Februarii Cicero ſcripſit ad Q. Fratrem *epiſt.* 2. *lib.* II. ubi ait, Comitia ædilitia, quibus Clodius ædilitatem petebat, edicta eſſe a. d. XI. Kal. Feb. Clodius ædilis factus Miloni diem dixit, et de vi ad populum accuſavit, *pro Sextio, cap.* 44. *in Vatinium, cap.* 17. et *lib.* II. *ad Frat.* qua de re Dio ita ſcribit: *Clodius ſimul atque ædilitatem Marcellino et Philippo coſſ. iniit, Miloni diem dixit, quod gladiatoribus remp. obſediſſet: quæ enim ipſe commiſerat, quorumque nomine reus erat, ea illi crimini dabat; non quod Milonem condemnatum iri ſperaret, qui patronos*

magnos, in iis Pompeium et Ciceronem, habebat; *ſed ut per hanc cauſam et Milonem oppugnaret, et patronos ejus vexaret.* IV. Non. Febr. Milo affuit: ei Pompeius advocatus venit: producta dies eſt in VIII. Idus: quo die Pompeius, cum pro Milone apud populum diceret, clamore convicioque jactatus eſt, Clodiuſque diem in Quirinalia, id eſt, XIII. Kal. Mart. produxit: *epiſt.* 3. *lib.* II. *ad Frat.* et *epiſt.* 5. *lib.* I. *Famil.* Cicero autem jam ante diem tertium Kal. Febr. *ad Atticum* ex Epiro in Italiam reverſum miſerat *epiſt.* 4. *lib.* IV.

A. d. IV. Id. Februar. P. Sextius a M. Tullio Albinovano lege Lutatia de vi poſtulatus fuit, propter cædem, quam anno ſuperiore, VIII. Kal. Febr. cum de Ciceronis reditu ageretur, in foro factam diximus. Defenſus fuit cum ab aliis, tum a Q. Hortenſio et M. Cicerone: cujus oratio *pro Sextio* extat. Sextius abſolutus fuit a. d. II. Id. Mart. *epiſt.* 4. *lib.* II. *ad Frat.* Oppugnaverat Sextium maxime P. Vatinius, qui etiam teſtimonium in illum dixerat. Itaque Cicero Vatinium teſtem perpetua interrogatione accuſavit, quæ *oratio* ſeparatim edita extat, de qua Fabius lib. V. cap. 7. Et Cicero epiſt. 9. lib. I. Fam. *Tota vero interrogatio mea* (orationem in Vatinium ſic appellat) *nihil habuit aliud, niſi reprehenſionem illius tribunatus: in quo omnia dicta ſunt libertate animoque maximo de vi, de auſpiciis, de donatione regnorum.*

III. Id. Feb. Cicero dixit pro Beſtia de ambitu, apud prætorem Cn. Domitium, in foro medio, maximo conventu. Prid. Id. T. Pomponius Atticus Pilia uxore ducta nuptias celebravit, in quibus Cicero cœnavit, *epiſt.* 3. *lib.* II. *ad Frat.* Tulliam filiam Cicero anno proximo ante conſulatum ſuum deſponderat C. Piſoni L. F. Frugi, *epiſt.* 2. [*l.* 3.] *lib.* I. *ad Att.* ejus amor, virtus, pietas in Ciceronem exulantem tanta fuit, ut ſupra nihil poſſet, *epiſt.* 1. *et* 3. *lib.* XIV. *ad Fam.* et *in orat. poſt Redit.* Ei vero fructum pietatis ſuæ ferre non licuit: deceſſit enim anno ſuperiore, ut *ex Sextiana*, *cap.* 31. *et orat. in Vatinium*, *cap.* 11. cognoſcitur. Quem cum Tullia hoc anno eluxiſſet, Cicero pridie Non. Apr. eam Furio Craſſipedi deſpondit, eique VIII. Idus ſponſalia præbuit, *lib.* II. *ad Quint. Frat. ep.* 5. ut Manutius nunc diſtinxit. Unde ſcribit *ad Att. lib.* IV. *ep.* 5. *Viaticum Craſſipes præripit.* De hac conjunctione gratulatus quoque Lentulus Ciceroni fuit: cui Cicero reſpondet *epiſt.* 7. *lib.* I. *ad Famil.*

Non. April. factum fuit S. C. in Ciceronis ſententiam, ut de agro Campano frequenti ſenatu Idib. Maii referretur, *epiſt* 9. *lib.* I. *Fam.* Cum autem Miloni dies in Nonas Maii prodita eſſet, Cicero Roma exivit villaſque luſtravit, *epiſt.* 5. et 6. *lib.* II. *ad Frat.* Prodigia interim facta, ut *Dio lib.* XXXIX. ſcribit. Nam et in Albano monte ſacellum Junonis, quod in menſa dedicatum orientem ſolem ſpectabat, ad ſeptentriones converſum eſt; fax a meridie ad aquilonem porrigi viſa: lupus urbem intravit, terra movit, cives quidam fulmine icti ſunt, et in

agro Latinienſi auditus fuit ſtrepitus ſub terra cum fremitu. Quæ cum haruſpices expiari vellent, iratos Deos eſſe, quod loca ſacra et religioſa, profana haberentur, reſponderunt.

Hanc occaſionem arripiens Clodius ædilis, habuit concionem de ſacris et religionibus; atque Ciceronis domum inter ea loca eſſe dixit, quæ conſecrata, profana haberentur. Itaque poſtridie Cicero defendens ſe in ſenatu, qui ex haruſpicum reſponſo decreverat, ut de locis ſacris et religioſis conſules ad ſenatum referrent, orationem habuit *de Haruſp. Reſponſis*, quæ extat, in qua haruſpicum reſponſa contra Clodium interpretatur.

Tum quoque Cicero, ut Dio ſcribit, Milone et quibuſdam tribunis plebis adhibitis, in Capitolium venit, et tabulas de exilio ſuo a Clodio tribuno plebis fixas dejecit. Sed Clodius cum fratre Caio, qui prætor erat, interveniens, eas tum eripuit: poſtea vero, obſervata Clodii abſentia, rurſus in Capitolium aſcendit, et tabulas inde ablatas domum ſuam aſportavit. Quod factum, a Clodio reprehenſum, cum Tullius in ſenatu, ut Plutarchus narrat, ſic defenderet, ut diceret, Clodium contra leges e patriciis ad plebem tranſiiſſe, ideoque nihil eorum, quæ geſſiſſet, ratum habendum eſſe; Cato indignatus illi contradixit: non quod Clodium laudaret, cujus acta oderat; ſed grave et violentum eſſe confirmabat, tot decreta et res geſtas ſenatus-conſulto tolli; in quibus eſſent etiam ea, quæ ipſe in Cypro et Byzantii geſſiſſet. De quibus rebus præter hiſtoricos Cicero *pro Domo*, *cap.* 8. *in Sextiana*, *cap.* 28. et *alibi.*

Hoc etiam tempore actum in ſenatu fuit de ſtipendio exercitus Cæſaris. Idque Cicero ſe non ſolum decreviſſe, ſed etiam, ut alii decernerent, laboraſſe ait *in orat. de Provinciis Conſ. cap.* 11. Stipendii decreti meminit *ep.* 7. *lib.* I. *Famil.* ubi et de decem legatis, de quibus ſic in oratione de Provinciis: *Actum eſt de decem legatis: quos alii omnino non dabant, alii exempla quærebant, alii tempus differebant, alii ſine ullis verborum ornamentis dabant: in ea quoque re ſic ſum locutus, ut omnes intelligerent, me id, quod reipublicæ cauſa ſentirem, facere uberius propter ipſius Cæſaris dignitatem.* Et pro Balbo, cap. 27. *Idem in anguſtiis ærarii victorem exercitum ſtipendio affecit; Imperatori decem legatos decrevit.* Hos decem legatos a Dione intelligi puto, cum de honoribus Cæſari habitis inquit, ὥς τε καὶ ἐκ τῆς βουλῆς ἄνδρας, ὥς καὶ ἐπὶ δεδουλωμένοις παντελῶς τοῖς Γαλάταις ἀποστεῖλαι. Nam re bene geſta, diſpenſandæ cohoneſtandæque victoriæ, ut Manlius apud Liv. *lib.* XXXVIII. *cap.* 47. ait, Imperatoribus decem legati decernebantur.

A. Gabinius, qui Syriam proconſul tenebat, in Palæſtina re bene geſta contra Ariſtobuli filium Alexandrum ipſumque Ariſtobulum, ut Joſephus *lib.* XIV. *Antiquitatum* ſcribit, literas Romam miſit, quibus et rem bene geſtam in bello nuntiavit, et ſupplicationem a ſenatu poſtulavit. Idibus Maii ſenatus frequens ſupplicationem Gabinio denegavit, *ep.* 7. *lib.*

II. *ad Quintum Fratrem*, *de Provinciis Conſ. cap.* 6. et *in Piſonem*, *cap.* 17. Deinde, cum provinciæ conſulares futuris conſulibus lege Sempronia eſſent decernendæ, ut in argumento *orat. de Provinciis* ſcripſi, et de quatuor provinciis ſententiæ dictæ eſſent, de Syria, Macedonia et duabus Galliis: M. Tullius rogatus ſententiam, orationem, quæ *de Provinciis Conſ.* extat, in ſenatu habuit, in qua ſuadet, ut Syria et Macedonia futuris conſulibus decernantur, et Galliæ Cæſari non adimantur.

Ante orationem de Provinciis in libris Ciceronis legitur *Corneliana*, *pro L. Cornelio Balbo*, quam hoc anno a M. Tullio dictam eſſe ex eo ſuſpicor, quod de ſupplicatione, ſtipendio et decem legatis extrema fere oratione dicitur. Ea enim hoc anno Cæſari decreta eſſe, non ſolum oratio *de Provinciis* docet, verum etiam *epiſt.* 7. *lib.* I. *ad Lentulum*, quam tametſi docti quidam ad ſecundum conſulatum Pompeii et Craſſi referant, tamen hoc anno ſcriptam eſſe arguit, quod L. Racilius inter magiſtratus nominatur, quem Marcellino et Philippo coſſ. tribunum plebis fuiſſe ſupra diximus.

Igitur Balbus, cum eſſet Gadibus in Hiſpania natus, ac bello Sertoriano Imperatoribus Romanis probatus, bello confecto a Cn. Pompeio civitate Romana donatus, et quia per L. Cornelium hoc beneficium conſecutus fuit, L. Cornelius Balbus vocatus eſt. Ei inimici Cæſaris et Pompeii accuſatorem compararunt, qui Balbo hoc tempore civitatis controverſiam movit: negans eum jure et recte civitate donatum, cum ex fœderato populo, quo in numero Gaditanus erat, nemo poſſet, niſi is populus factus eſſet fundus, id eſt, auctor obſtringendi ſe jure civium Romanorum, in civitatem venire.

Defenderunt Balbum M. Craſſus, Cn. Pompeius, et M. Cicero. *De Planciana*, quæ ſuo loco non legitur, dicemus infra. Nunc de *Cæliana* dicendum.

Hoc anno Ciceronem pro M. Cælio apud Cn. Domitium prætorem dixiſſe Corradus ſcribit. Manutius cum in Commentario *in epiſt.* 5. *lib.* II. *ad Q. Fratrem*, orationem pro Cælio habitam, Marcellino et Philippo coſſ. ſcripſiſſet, exponens deinde *epiſtolam* 12. *ejuſdem libri*, diem illi in biennium prodit, atque L. Domitio et Appio Claudio coſſ. Cælium de vi accuſatum et defenſum a M. Tullio facit.

Res eſt non levis, quæ et tanti viri animum in ſcribendo diſtraxerit, et aliis ancipitem curam cogitandi afferre poſſit. Quare, an certi quid eruere queamus, experiamur.

Quæſtionem illam Cn. Domitium exercuiſſe ipſa oratio demonſtrat. Fuit autem Cn. Domitius prætor hoc anno, apud quem Ciceronem pro Beſtia dixiſſe indicavimus. Fuit quoque alius Domitius prætor biennio poſt, apud quem Cælius cauſam dicere debebat, *epiſt.* 12. *lib.* II. *ad Fratrem.*

Cur autem Cælium lege Lutatia de vi reum factum apud Domitium, qui his coſſ. non eum, qui biennio poſt præturam geſſit, putem, illa me cauſa maxime

movet, quod M. Craſſus una cum Tullio Cælium defendit. (Nam interpretum inſcitia, qui Craſſum Cælii accuſatorem faciunt, ridenda, ſeu miſeranda potius quam refutanda) Craſſus vero cum anno inſequenti conſul paludatus exierit, Appio et Domitio coſſ. ne Romæ quidem fuit, nedum cauſas ibi orare potuit. Huc accedit, quod Alexandrinæ legationis princeps Dio Academicus, cujus interficiendi cauſa Cælium aurum a Clodia ſumpſiſſe adverſarii arguebant, anno ſuperiore fuerit occiſus, auctore Dione, *lib.* XXXIX. et Strabone *in* XVII. nec veriſimile ſit, accuſatorem hujus cædis crimen et accuſationem in annos plures diſtuliſſe.

Si quis objiciet, Cn. Domitium, hujus anni prætorem, de ambitu quæſiviſſe; Cælium de vi accuſatum fuiſſe: is ſi probaverit, ſingulos prætores tantummodo uni quæſtioni præfuiſſe, magnum fecerit. Nec me movet, quod Cælius Appio et Domitio coſſ. reus invenitur. Quid enim obſtat, quæſo, quo minus hoc tempore abſolutus, a gente Clodia in judicium retrahi potuerit?

Quod Latomus putat, hanc orationem Appio et Domitio coſſ. ideo habitam, quod Cn. Domitius, qui poſt illos conſul fuit, in eorum conſulatu præturam geſſiſſe videatur, tempori, quo iſta ſcripſit, attribuito.

Hoc ergo maneat, Cælium lege Lutatia de vi propter ſeditiones Neapolitanas et alia crimina accuſatum: de ſeditionibus Neapolitanis et Alexandrinorum pulſatione Puteolana a M. Craſſo; de auro, quod a Clodia ſumpſiſſe, et veneno, quod ejuſdem Clodiæ necandæ cauſa paraſſe dicebatur, a M. Cicerone hoc tempore eſſe defenſum.

Q. Metellus Nepos, ex conſulatu in Hiſpaniam profectus eam provinciam hoc tempore pro conſule obtinebat, unde ὁ Ἰβηρίας ἀνθύπατος a Plutarcho in Cæſare nominatur. Videturque ex Hiſpania ad Ciceronem miſiſſe *epiſtolam* 3. *lib.* V. *Famil.* in qua de contumelioſis concionibus Clodii ædilis conqueritur. Clodius frater Nepotis appellatur etiam *in orat. poſt Red. in Senatu*, *cap.* 10. et *pro Domo*, *cap.* 27. non propter affinitatem, ut vulgo interpretes ſibi perſuaſerunt, verum quia ἐν φύσει αὐτῷ ἦν, ut Dio de Metello Celere ait, quem etiam Cicero *de Haruſp. reſp. cap.* 21. et *pro Cælio*, *cap.* 24. Clodii fratrem nominat. Fuerunt autem fratres patrueles, ſeu, ut juriſconſulti vocant, amitini. Cæcilia enim mater Clodii Metellorum amita fuit.

Metellum Nepotem hoc tempore in Hiſpania deceſſiſſe, eumque a Cicerone intelligi, *epiſt.* 9. *lib.* IV. *ad Att.* viri docti putant. Quod ſi verum eſſet, Dionem, *lib.* XXXIX. ubi res ab eo in provincia geſtas exponit, prætermiſſurum fuiſſe non arbitror. Immo ſi jam in Hiſpania periit, eſt quod Pediano gratiam referat, qui illum mortuum in vitam reduxit, atque in choro novem conſularium, qui biennio poſt Scaurum reum laudaverunt, collocavit. Ut ut ſit, M. Tullius quinque epiſt. *lib.* II. [*l.* IV.] *ad Att.* nempe 4. 5. 6. 7. et 8. his conſulibus ſcripſit. In ſexta meminit epiſtolæ ad Luc-

ceium miſſæ, quæ eſt 12. *lib.* V. *Famil.* qua, ut res a ſe in conſulatu geſtas ſcribat, eum rogat.

C. Julius Cæſar, geſtis hoc anno rebus illis, quas *lib.* III. *Commentariorum* perſcripſit, exercituque in Aulercis Lexobiiſque, reliquis item civitatibus, quæ proxime bellum fecerant, in hibernis collocato, diſcedens in Italiam Lucæ hiemavit, auctore Plutarcho *in Pompeio*, *Cæſare* et *Catone*. Eoque Pompeium et Craſſum extractos compulit, ut detrudendi L. Domitii cauſa, (qui palam minabatur, conſulem ſe effecturum, quod prætor nequiſſet, ademptumque Cæſari exercitus) conſulatum alterum peterent; *Suetonius in Julio*, *cap.* 24. Ita factum, ut Domitius, qui tot annos, quot habebat, deſignatus conſul fuerat, conſul fieri non potuerit, *epiſt.* 8. *lib.* IV. *ad Att.*

Cum autem Pompeius et Craſſus intra legitimum tempus profeſſi non eſſent, effecerunt cum per alios, tum per C. Catonem tribunum plebis, ne eo anno comitia haberentur: ut cum res ad interregnum rediiſſet, legitime conſulatum et peterent et capeſſerent; *Dio*, *lib.* XXXIX.

Anno Urbis 698. *Ciceronis* 52.

Conſules fuerunt

CN. POMPEIUS MAGNUS II,

M. LICINIUS CRASSUS II.

Conſulatum ex interregno inierunt, (*Dio*, *lib.* XXXIX.) reliquoſque magiſtratus ſuo arbitratu crearunt, quo tempore M. Cato in præturæ petitione repulſam tulit, et P. Vatinius in locum ejus creatus eſt; *Plutarchus* et *Dio*. Cicero menſe Aprili fuit ruri, ibique ſcripſit *epiſt.* 9. [*l.* 10.] *lib.* IV. *ad Att.* cum Puteolis magnus eſſet rumor, Ptolemæum eſſe in regno. Eum A. Gabinius hoc anno juſſu Pompeii in regnum reſtituit, *Plutarchus in Pompeio*, *Dio*, *lib.* XXX. *Strabo*, *lib.* XII. et XVII. Meminit Cicero *in Piſonem*, *cap.* 21. quam orationem his conſulibus dixit, auctore Aſconio, cum Piſo revocatus e Macedonia, ſententia Ciceronis, quam anno ſuperiore de provinciis conſularibus dixerat, de inſectatione ejus in ſenatu conqueſtus, atque in eum invectus eſſet.

Piſoni Cicero reſpondit oratione illa, quæ extat et continet Piſonis vituperationem, quamvis in ſenatu ſit habita loco ſententiæ, ut teſtatur Quintilianus *lib.* III. *cap.* 9. Dicta fuit oratio, *auctore Aſconio*, ante paucos dies quam Cn. Pompeius ludos faceret, quibus theatrum a ſe factum dedicavit. Magnificentiſſima vero Pompeii munera ſecundo conſulatu fuerunt, ait Cicero *lib.* II. *de Officiis*, *cap.* 16. et demonſtrat *epiſt.* 1. *lib.* VII. *Famil. ad Marium*. De theatro et ludis Pompeii Plutarchus *in ejus vita*, *Dio lib.* XXXIX. Tacitus *Annalium lib.* XIV. *cap.* 20. Plinius *lib.* VIII. *cap.* 7.

Hoc anno Cicero *ad Quintum Fratrem* ſcripſit *epiſt.* 8. 9. *et* 10. *lib.* II. *et ad Atticum epiſt.* 9. 10. 11. *et* 12. *lib.* IV. In duodecima [*l.* 13.] facit mentionem profectionis Craſſi in Syriam; antequam vero paludatus exiret, cœnavit

apud Ciceronem in hortis Craſſipedis generi, *epiſt.* 9. *lib.* I. *Fam.* Proficiſcentem Ateius Capito Tribunus pl. diris cum ominibus retinere conatus eſt; ille vero, dirarum obnunciatione neglecta, in Syriam contendit, atque exercitu deleto trans Euphratem cum ignominia et dedecore periit, *Cicero lib.* I. *cap.* 16. *et* II. *cap.* 9. *de Divinat. Plutarchus*, *Appianus*, *Dio*, *Velleius*, *lib.* II. *cap.* 46. et alii. Cicero etiam hoc tempore ſcripſit tres libros *de Oratore*, de quibus ſic *ad Att.* epiſt. 12. [l. 13.] lib. IV. *De libris oratoriis factum eſt a me diligenter*: *diu multumque in manibus fuerunt*, *deſcribas licet.* Vide quoque procemium *lib.* II. *de Orat.*

Anno Urbis 699. *Ciceronis* 53.
Conſules fuerunt
L. Domitius Ahenobarbus, Ap. Claudius Pulcher.

Cum Craſſus hoc tempore in Syriam iter haberet, Cicero ejus abſentis cauſam in ſenatu defendit, et cum conſulibus atque conſularibus magna contentione decertavit, ut ſcribit ipſe ad Lentulum *epiſt.* 9. *lib.* I. et ad Craſſum *epiſt.* 8. *lib.* V. *Famil.* Quæ initio hujus anni menſe Februario in ſenatu acta ſunt, Cicero ad Fratrem ſcribit *lib.* II. *epiſt.* 11. *et* 12. ut in libris Manutianis diſtinguuntur.

Miſit deinde in Galliam ad Cæſarem pro coſ. C. Trebatium Teſtam Juriſconſultum cum literis, quibus eum ſtudioſiſſime commendat, *epiſt.* 5. *lib.* VII. *Famil.* Tum etiam Q. Tullius Cicero legatus Cæſari in Galliam profectus eſt, de quo Cæſar *lib.* V. *Comment. cap.* 24. M. Cicero item Roma profectus, ruri ſcripſit ad Atticum *epiſt.* 13. *lib.* IV. Fuit autem in Cumano et Pompeiano: atque in Cumano inſtituit ſcribere πολιτικά, de optimo ſtatu civitatis et de optimo cive, *epiſt.* 13. *lib.* II. *et* 5. *lib.* III. *ad Fratr.* et *epiſt.* 13. *lib.* IV. *ad Att.*

IV. Non. Junii Cicero Romam rediit, *epiſt.* 14. *lib.* II. *ad Fratr.* IV. Non. Quintil. Suffenas et Cato abſoluti ſunt, *epiſt.* 14. [*l.* 15.] *lib.* IV. *ad Att.* de C. Catone abſoluto *Aſconius pro Scauro.* His rebus actis Cicero a Reatinis in eorum agrum eductus, apud Ap. Claudium conſulem et decem legatos Reatinorum cauſam contra Interamnates egit, *epiſt.* 14. [*l.* 15.] *lib.* IV. *ad Att. Varro de Re Ruſt. lib.* III. *cap.* 2. VII. Id. Romam rediit. Eoque tempore ſe a cauſis et judiciis diſtrictiſſimum fuiſſe ait *epiſt.* 15. *lib.* II. *ad Fratr.* Defendit tum Meſſium, item Druſum, de quibus *epiſt.* 14. [*l.* 15.] *lib.* IV. *ad Att.* ubi hoc quoque ſcribit, ſe ex Quinti fratris literis ſuſpicari, jam eum eſſe in Britannia.

Illo tempore ad Trebatium ſcripſit *epiſt.* 6. 7. 8. 9. *et* 10. *lib.* VII. *Famil.* Ex Britannia Quintus ad Marcum literas miſit, quibus ille menſe Sextili reſpondit eodem die, quo P. Vatinium defendit, *epiſt. ult. lib.* II. *ad Fratr.* De Vatinio in gratiam recepto et defenſo ſcribit epiſtola longa ad Lentulum. Pro Vatinio Ciceronem dixiſſe, L. Domitio Ap. Clodio

coſſ. Aſconius teſtatur. Valerius quoque *lib.* IV. *cap.* 2. ſcribit M. Ciceronem P. Vatinium dignitati ſuæ ſemper infeſtum duobus publicis judiciis tutatum eſſe. Itaque Vatinius ſe clientem Ciceronis appellat, *epiſt.* 9. *lib.* V. *Famil.*

M. Æmilius Scaurus a C. Triario repetundarum poſtulatus apud M. Catonem prætorem a M. Tullio defenſus eſt a. d. IV. Nonas Septembr. vide *Aſconium.* Hanc orationem una cum *Planciana* menſe Septembri ſe abſolviſſe ſcribit *epiſt.* 1. *lib.* III. *ad Fratr.* Plancium his coſſ. a M. Juventio Laterenſe accuſatum et a Cicerone defenſum eſſe *Latomus* et *Corradus* putant, recte meo quidem judicio. Fuerat enim Plancius tribunus pleb. biennio ante, ut diximus, atque in hunc annum ædilitatem recte petiit.

Quod autem *Silvius* per Conſulem, quem Cicero comitia ædilitia habuiſſe ait, M. Craſſum intelligit, nulla probabili ratione nititur. Nec potuit Plancius in tribunatu ædilitatem petere. Huc accedit, quod hunc fuiſſe legitimum annum ædilitatis Laterenſis ex prætura ejus perſpicuum fit: quam triennio poſt, Ser. Sulpicio, M. Marcello coſſ. geſſit, *epiſt.* 7. [*l.* 8.] *lib.* VIII. *Famil.* Illud autem, quod Corradus pro certiſſimo argumento affert, quod C. Alfius, qui præturam hoc anno geſſit, quæſitor in cauſa Planciana fuerit, nullum eſt. Nam primum ex peroratione cognoſcitur, non C. Alfium, ſed C. Flavium quæſitorem fuiſſe, quem eundem præturam tum geſſiſſe affirmare non auſim: arbitror enim tam quæſitorem quam conſilium editicium fuiſſe: editos autem fuiſſe ab accuſatore: quæ poteſtas ſi rei fuiſſet, ait Cicero, *cap.* 17. eum ſine dubitatione C. Alfium tribulem ſuum quæſitorem, atque e Terentina et Voltinia tribubus judices fuiſſe editurum.

Pridie Nonas Septembr. ludi Romani, qui per novem continuos dies fiebant, commiſſi ſunt. Ludorum diebus Cicero in Arpinati fuit, et XIII. Kalend. Octobr. Romam venit, *epiſt.* 1. *lib.* III. *ad Fratr.* A. d. VI. Kalend. Octobris, cum æquinoctium ſubeſſet, Cæſar exercitum e Britannia reportavit, *Cicero epiſt.* 15. [*l.* 17.] *lib.* IV. *ad Att.* et *Cæſar lib.* V. *Comment. cap.* 23. Cum Cæſar Britanniam peragraret, audivit deceſſiſſe filiam, *Seneca de Conſolatione ad Marciam, cap.* 14. Hinc Cæſaris luctus *epiſt.* 1. *lib.* III. *ad Fratr.* de morte Juliæ, quæ Pompeio nupta erat, *Dio lib.* XXXIX. *Plutarchus in Pompeio* et *Cæſare.*

Cum M. Craſſus A. Gabinio in Syria ſucceſſiſſet, ille in Italiam reverſus XII. Kalend. Octob. ad urbem acceſſit, et IV. Kal. urbem noctu intravit, et de majeſtate accuſatus eſt, *epiſt.* 1. *lib.* III. *ad Fratr.* In eo judicio Ciceronem Gabinium graviſſime accuſaſſe Dio *lib.* XXXIX. auctor eſt. Sed Cicero ſe teſtimonium ſecundum fidem et religionem graviſſime in eum dixiſſe teſtatur *epiſt.* 4. *lib.* III. *ad Fratr.*

Gabinio abſoluto M. Tullius VIII. Kal. Novembr. in Tuſculanum profectus fuit. Ita extremis menſibus hujus anni Cicero omnes epiſtolas *lib.* III. ad Fratr. et

poſtremas *lib.* IV. *ad Att.* et longam ad Lentulum ſcripſit.

Gabinius, de majeſtate abſolutus, de repetundis accuſatus et condemnatus fuit, quamvis Tullius rogatu Pompeii eum defendiſſet, Dio lib. XXXIX. Valerius lib. IV. cap. 2. *Sed hujuſce generis humanitas etiam in M. Cicerone præcipua apparuit: A. namque Gabinium repetundarum reum ſummo ſtudio defendit, qui eum in conſulatu ſuo urbe expulerat.* Cicero *pro Rabirio Poſtumo* ait, *cap.* 12. ſibi cauſam defendendi Gabinii fuiſſe reconciliationem gratiæ. Ibidem, *cap.* 8. teſtatur, ſe Gabinium ex maximis inimicitiis receptum in gratiam ſummo ſtudio defendiſſe. Meminit hujus defenſionis *D. Hieronymus in Apologia adverſus Rufinum.*

Gabinio condemnato C. Memmius lege Julia de repetundis accuſavit C. Rabirium Poſtumum, qui, cum poſt mortem patris ſui C. Curtii natus eſſet, a C. Rabirio avunculo adoptatus, C. Rabirius Poſtumus dictus fuit. Defendit eum Cicero hiberno tempore, ut oratio indicat. Claudius Cæſar apud *Suetonium* refert, Rabirio Poſtumo, Ptolemæum Alexandriam crediti ſervandi cauſa ſecuto, crimen majeſtatis apud judices motum fuiſſe.

Hoc ad extremum admonebo, quatuor prætores hujus anni a Cicerone in Epiſtolis nominari, M. Catonem, Domitium, Servilium, et C. Alfium, quibus *Dio* addit Ser. Sulpicium Galbam. Tribuni pl. apud Ciceronem ſunt, Q. Mucius Scævola, Terentius, et C. Memmius; his apud *Valerium lib.* VIII. *cap.* 1. additur Lælius.

Anno Urbis 700. *Ciceronis* 54.

Conſules fuerunt

CN. DOMITIUS CALVINUS,

M. VALERIUS MESSALA.

Hi conſules non ſtatim initio anni, ut moris erat, ſed ſeptimo tandem menſe magiſtratum inierunt, *auctore Dione lib.* XL. Cum enim anno ſuperiore comitiorum conſularium ſinguli dies obnuntiationibus ſublati eſſent, ut ſcribit Cicero *epiſt.* 3. *lib.* III. *ad Quint. Fratrem*, et ob id menſe Januario, nulli dum conſules eſſent, interreges de more proditi fuerunt, qui rempublicam per ſex menſes adminiſtrarunt: cum, quod propter auſpicia, quæ ſecunda interregibus non eveniebant, comitia habere non poſſent; tum quod tribuni plebis, qui rempublicam tractabant, ne magiſtratus crearentur, impedirent, ut *Dio* ſcribit.

Plura igitur hoc tempore interregna fuerunt: de quibus Cicero, *epiſt.* 11. *lib.* VII. *Fam.* quam hoc tempore ſcriptam eſſe res ipſa indicat, ſicut et ſequentes. Quarum *decima tertia* data eſt III. Nonas Mart. *decima octava* VI Idus April. Sed, cum tribuni plebis comitia omni ratione impedirent, ac primum ut tribuni militum pro conſulibus, deinde ut Pompeius dictator crearetur, ad populum ferrent, M. Catonis cohortatione adductus Pompeius effecit, ut Cn. Domitius et M. Meſſala coſſ. tandem fuerint creati, Plutarchus *in Pompeio*, et Dio, *lib.* XL.

His coſſ. M. Craſſus, interfecto Publio filio, exercituque deleto, trans Euphratem cum ignominia et dedecore periit, ait Cicero, *lib.* II. *de Divinat. cap.* 9. et ſcribit præter alios Oroſius noſter, *lib.* VI. *cap.* 13.

Periiſſe Craſſum menſe Junio Ovidius, *lib.* VI. *Faſtorum* indicat, *verſ.* 465. In locum P. Craſſi M. F. Cicero Augur factus fuit, ut Plutarchus ſcribit. In auguratus petitione competitorem habuit C. Hirrum, de quo *lib.* II. et VIII. *Famil.* Sed M. Tullium augurem a toto collegio expetitum Cn. Pompeius et Q. Hortenſius nominaverunt, *Philip.* II. Ab Hortenſio ſe cooptatum in collegium et inauguratum ait *in Bruto*, *cap.* 1.

Quo tempore Cicero augur factus eſt, C. Scribonius Curio filius in Italia non fuit, ut ipſe ait *Philip.* II. *cap.* 2. erat autem in Aſia, eoque Cicero ad illum miſit ſex primas epiſtolas *lib.* II. *Famil.*

Anno Urbis 701. *Ciceronis* 55.
Conſul fuit
CN. POMPEIUS MAGNUS III, SINE COLLEGA.

Petebant in hunc annum conſulatum ſummis contentionibus T. Annius Milo, P. Plautius Hypſæus, et Q. Metellus Scipio. Petebat in eundem annum præturam P. Clodius, cui ſummæ inimicitiæ cum Milone intercedebant. Itaque a. d. XIII Kal. Feb. cum Milo Lanuvium proficiſceretur, et Clodius Aricia rediens ei occurriſſet, rixa et pugna forte commiſſa, Clodius interfectus fuit, quod Aſconius in argumento orat. *pro Milone* pluribus verbis narrat.

Pompeius deinde ab interrege Ser. Sulpicio V Kal. Mart. conſul creatus eſt, ſtatimque conſulatum iniit et novas leges tulit: duas ex S. C. alteram de vi, qua nominatim cædem Appia via factam, et incendium Curiæ, et domum M. Lepidi interregis oppugnatam comprehendit: alteram de ambitu, pœna graviore et forma judiciorum breviore propoſita. Utraque enim lex prius teſtes dari per triduum, deinde uno die atque eodem et ab accuſatore et ab reo perorari jubebat, ita ut duæ horæ accuſatori, tres reo darentur, auctore Aſconio. Hinc Tacitus in Dialogo de Oratoribus, *cap.* 38. ait Pompeium primum adſtrinxiſſe et impoſuiſſe veluti frænos eloquentiæ.

De hac lege Pompeii Cicero in Bruto, cap. 94. *Maxime*, inquit (de ſe et Hortenſio agens) *perſpecta eſt utriuſque noſtrum exercitatio paulo ante, cum lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad cauſas ſimillimas inter ſe, vel potius eaſdem novi veniebamus quotidie.* Et initio lib. IV. de Finibus. *Ain' tandem, cum ego te hac nova lege videam, eodem die accuſatori reſpondere, et tribus horis perorare, in hac me cauſa tempus dilaturum putas?*

Perlata lege Pompeii, et L. Domitio Ahenobarbo quæſitore ſuffragio populi creato, Milo de vi, et de ambitu, et de ſodalitiis poſtulatus fuit. Accuſarunt de vi Milonem III Idus Apr. Appius major, M. Antonius, et P. Valerius Nepos: reſpondit illis unus

M. Cicero. Qui cum inciperet dicere, exceptus eſt acclamatione Clodianorum, ita ut non ea, qua ſolitus erat, conſtantia diceret. Sed oratio illa quoque excepta fuit, ut Aſconius ſcribit. Meminit Quintilianus *lib.* IV. *cap.* 3. Eam vero, quam nos habemus, Cicero poſtea ſcripſit, cum Milo eſſet Maſſiliæ, quo condemnatus in exilium intra pauciſſimos dies profectus fuit; *Aſcon.* et *Dio*, *lib.* XL.

Accuſatus deinde M. Saufeius, defendente Cicerone et M. Cælio, abſolutus fuit. Sex. autem Clodius magno conſenſu damnatus eſt, *Aſconius.* Pompeius in hoc conſulatu Corneliam, Q. Metelli Scipionis filiam, uxorem duxit, et ſocerum ſibi in quinque menſes extremos collegam ſubrogavit; *Plutarchus in Pompeio. Dio*, *lib.* XL. *Appianus*, *lib.* II. Eundem Scipionem Cenſoriam poteſtatem, quam Clodius imminuerat, lege reſtituiſſe, *Dio* ſcribit.

Hoc anno fingitur habitus ſermo de *Finibus Bonorum et Malorum*, quem Cicero libris quinque poſtea perſcripſit. Argumento ſunt verba illa, quæ de libro quarto modo adduxi, et illa lib. II. cap. 18. *Ut M. Craſſus fuit*, *qui tamen ſolebat uti ſuo bono: ut hodie eſt noſter Pompeius*, *cui recte facienti gratia eſt habenda.*

Extremo hujus anni menſe, cum T. Munacius Plancus Burſa magiſtratu abiiſſet, a Cicerone accuſatus et Cn. Pompeio defenſus, condemnatus fuit; *Dio*, *lib.* XL. et *Cicero*, *epiſt.* 2. *lib.* VII. *Famil.* quam hoc tempore ſcripſit. Plancus omnibus ſententiis maximo populi plauſu condemnatus fuit, quod curiam incendiſſet, *Philippica* VI. *cap.* 4. et XIII. *cap.* 12.

Anno Urbis 702. *Ciceronis* 56.
Conſules fuerunt
SER. SULPICIUS RUFUS,
M. CLAUDIUS MARCELLUS.

Hoc tempore, certe poſt Clodii cædem, M. Tullius *de Legibus* ſcripſit, ut ex *lib.* II. *cap.* 17. cognoſcitur. Cum autem plures libros de Legibus ſcripſiſſet, ad nos tres tantum, iique mutilati, pervenerunt.

Factum anno ſuperiore ſenatus-conſultum erat, ne quis prætorius, aut conſularis intra quinquennium in provinciam ire poſſet, ut Dio, *lib.* XL. ſcribit. Hoc ſenatus-conſulto ire in provincias coacti ſunt, qui in eas ex prætura aut ex conſulatu non iverant. In his erat M. Tullius: cujus ſors cum dejecta eſſet, Cilicia provincia conſularis cum exercitu peditum XII mil. equitum duûm mil. DC ei obvenit, auctore Plutarcho. Cicero ſe nomen tantum duarum legionum habuiſſe ait, *epiſt.* 15. *lib.* V. *ad Att.* et *epiſt.* 6. *lib.* III. *Famil.* ait in tanta militum paucitate abfuiſſe tres cohortes.

Tenuit Cicero pro coſ. etiam Cyprum inſulam Ciliciæ oppoſitam, et præterea tres diœceſes Aſiaticas, Cibyraticam, Synnadenſem, et Apameenſem, ut *lib.* V. *ep.* 21. et VI. 2. *ad Att.* perſpicitur. Itaque *lib.* I. *de Divinat. cap.* 1. ait, ſe nationibus Cilicum, Piſidarum, et Pamphyliæ præfuiſſe.

Succeſſit M. Tullius Ap. Claudio, quem de ſucceſſione certiorem facit *epiſt.* 2. *lib.* III. *Famil.* cum *epiſtolam primam* prius ad ipſum in Ciliciam miſiſſet. Legatos habuit Cicero Q. Tullium fratrem, C. Pomptinium, L. Tullium, et M. Anneium: quæſtorem L. Meſſinium, cui C. Cælius poſtea ſucceſſit.

Profectus Cicero ex urbe menſe Maio, Nonis cum Attico in Tuſculano fuit, inde Arpino, Arcano, Aquino, Cumano, Pompeiano, et Trebulano peragratis, Beneventum venit v Id. Maii. Tarentum xv Kalend. Jun. et triduum cum Pompeio et apud Pompeium fuit, *epiſt.* 1. 2. 3. 4. 5. 6. et 7. *lib.* V. *ad Att.* Brundufium venit a. d. xi Kal. Jun. *epiſt.* 3. *lib.* III. *Famil.* ibi plures dies manſit. Pridie Non. Jun. ſe etiam tum Brunduſii fuiſſe ſcribit ad Appium *epiſt.* 4. *lib.* III. *Famil.*

Interim M. Cælius ad eum miſit *epiſt.* 1. *lib.* VIII. cui Athenis reſcripſit *epiſt.* 8. *lib.* II. *Famil.* Brunduſio profectus Actium venit xvii. Kalend. Athenas vii. Kalend. Quint. *epiſt.* 9. *et* 10. *lib.* V. *ad Att.* Exulabat tum Athenis C. Memmius de ambitu condemnatus, *epiſt.* 2. *lib.* III. *ad Frat.* et *epiſt.* 19. *lib.* XIII. *Fam.* et *Appianus lib.* II. Is pridie, quam Cicero Athenas venit, Mitylenas profectus erat, *epiſt.* 11. *lib.* V. *ad Att.* tum Cicero ad eum miſit *epiſt.* 1. *et ſeq.* ut videtur, *lib.* XIII. *Famil.*

Cum Athenis decem ipſos dies fuiſſet, pridie Non. Quintil. inde profectus Epheſum venit a. d. xi. Kal. Quintil. *epiſt.* 11. 12. et 13. *lib.* V. *ad Att.* et *ep.* 8. *lib.* II. *Famil.* Tralles venit a. d. vi. Kal. Sextil. atque ad Appium miſit *epiſt.* 5. *lib.* III. *Famil.* Laodiceam in provinciam venit pridie Kalendar. Sextil. *epiſt.* 15. 20. et *ult. lib.* V. *ad Att. epiſt.* 2. et 4. *lib.* XV. *Fam.* M. Cælius interim ad Ciceronem plures epiſtolas ſcripſit, quæ *lib.* VIII. *Famil.* extant. In quarta, Kal. Sextil. data, meminit C. Marcelli coſ. deſignati: habita ergo comitia conſularia fuerunt ante Sextilem. Quibus creati conſules ſunt L. Paulus et C. Marcellus: qua re cognita Cicero non ſolum ipſis, verum etiam C. Marcello patri et M. Marcello fratri patrueli C. Marcelli coſ. deſ. gratulatus eſt, *epiſt.* 7. 8. 9. *et* 12. *lib.* XV. *Famil.*

Triduum moratus Laodiceæ, triduum Apameæ, totidem dies Synnade, vii. Kal. Septemb. in Lycaoniam ad Iconium in caſtra venit, *epiſt.* 16. et ſequentibus *lib.* V. *ad Att.* et *epiſt.* 4. *lib.* XV. *Fam.* C. Caſſius, qui quæſtor M. Craſſi fuerat, atque ex clade, quæ ad Carrhas accepta erat, cum parte exercitus ſe in Syriam receperat, eo tempore, quo Cicero in Ciliciam venit, Antiochia tenebatur: Parthoſque cedentes ab oppido inſecutus rem bene geſſit, Oſace duce occiſo, *Cicero epiſt.* 10. *lib.* II. *Famil.* et *epiſt.* 20. *lib.* V. *ad Atticum*, *Dio lib.* XL. *Juſtinus* XLII. *cap.* 4. Unde Cicero Philipp. XI. *cap.* 14. de Caſſio: *Magnas ille res geſſit ante Bibuli ſummi viri adventum, cum Parthorum nobiliſſimos duces maximaſque copias fudit*, &c.

In caſtra Ciceronis ad Iconium ante diem III. Kalend. Septembr. venerunt legati miſſi ab Antiocho Commageno, iique nuntiarunt, Parthorum magnas copias Euphratem tranſire cœpiſſe, ut ſcribit *epiſt.* 1. *et* 3. *lib.* XV. *Famil.*

Pridie Kalend. Septemb. Cicero caſtra ab Iconio movit, iterque per Cappadociam in Ciliciam faciens, in Cappadocia extrema, non longe a Tauro, apud oppidum Cybiſtra, caſtra poſuit, *epiſt.* 6. *lib.* III. et *epiſt.* 2. et 4. *lib.* XV. *Fam.* et *epiſt.* 18. *lib.* V. *ad Att.* Ibi cum dies quinque eſſet commoratus, regem Ariobarzanem, cujus ſalutem a ſenatu commendatam habebat, præſentibus inſidiis liberavit, ut ſcribit *ad Catonem*, et copioſe exponit magiſtratibus *epiſt.* 2. *et* 4. *lib.* XV. *Famil.* Inde confeſtim iter in Ciliciam fecit per Tauri pylas, et Tarſum venit a. d. III. Non. Octobr. *epiſt.* 20. *lib.* V. *ad Att.* Non. Octobr. in ſenatu recitatæ ſunt Ciceronis literæ, quas publice de Parthico tumultu miſerat, *epiſt.* 1. *lib.* XV. *Fam.* et *epiſt. ult. lib.* V. *ad Att.* eodemque die Cicero Tarſo Amanum verſus profectus eſt, *epiſt.* 8. *lib.* III. *Fam.* qui mons erat hoſtium plenus ſempiternorum.

Hîc a. d. III. Id. Octob. magnum numerum hoſtium cecidit, caſtella munitiſſima cepit, incendit, imperatorque appellatus eſt, *epiſt.* 20. *lib.* V. *ad Att. epiſt.* 10. *lib.* II. et 4. *lib.* XV. *Fam.* vide quoque Commentarium noſtrum *in Ligarianam.* His rebus ita geſtis, caſtra in radicibus Amani habuit, ea ipſa quæ contra Darium habuerat apud Iſſum Alexander, ut eſt locis jam citatis. Inde Pindeniſſum oppidum munitiſſimum Eleutherocilicum, diu omnibus machinis oppugnatum, ſeptimo et quinquageſimo die cepit, Saturnalibus mane, *epiſt.* 20. *lib.* V. *ad Att.* et *epiſt.* 4. *lib.* XV. *Fam.* Pindeniſſo capto exercitum in hiberna dimiſit, iiſque Quintum fratrem præpoſuit, *epiſt.* 4. *lib.* XV.

Extremo hoc anno Cicero ad Curionem miſit *epiſt.* 7. *lib.* II. *Fam.* in qua illi de tribunatu pl. gratulatur, quem a. d. IV. Id. Decemb. iniit.

Anno Urbis 703. *Ciceronis* 57.

Conſules fuerunt
L. AIMILIUS PAULUS,
C. CLAUDIUS MARCELLUS.

Ad hos conſules extant Ciceronis literæ: quibus petit, ut quam honorificentiſſimum S. C. de rebus a ſe geſtis faciendum curent, *epiſt.* 10. et 13. *lib.* XV. *Famil.* hac de re ſcripſit etiam ad Catonem *epiſt.* 4. *ejuſdem libri*; tum Ciceroni pro re bene geſta ſupplicationes ſunt decretæ, *epiſt.* 11. *lib.* VIII. *Famil.* et *epiſt.* 1. *lib.* VII. *ad Att.* pro quibus Marcello coſ. gratias agit *epiſt.* 11. *lib.* XV. *Famil.*

Nonis Jan. Cicero Tarſo profectus fuit in Aſiam, ut ibi ſuarum diœceſium hominibus jus diceret, *epiſt. ult. lib.* V. *ad Att.* quam Idib. Febr. ſe dediſſe ait. Quo tempore Cicero Ciliciam, et M. Bibulus Syriam obtinuerunt, eodem tempore Q. Thermus pro

prætore in Aſia, et P. Silius in Bithynia, ut videtur, fuerunt, indicat *epiſt.* 1. *lib.* VI. *ad Att.* Itaque e Cilicia Cicero ad *Thermum et Silium* miſit *epiſt.* 53. *et alias*, quæ deinceps *lib.* XIII. *Fam.* leguntur.

Laodiceæ M. Tullius ex Idib. Februarii ad Kalend. Maii forum egit omnium diœceſium Aſiaticarum, *epiſt.* 1. et 2. *lib.* VI. *ad Att.* Eo venit M. Fabius, commendatus ei a C. Caſſio. Commendat eundem ipſe Cælio, Pæto, et Curtio, *epiſt.* 14. *lib.* II. *epiſt.* 25. *lib.* IX. *epiſt.* 59. *lib.* XIII. *et epiſt.* 14. *lib.* XV. *Famil.* Eodem tempore Cicero aliquot epiſtolas ad Cælium et Appium miſit, quæ *lib.* II. *et* III. leguntur. In quibus cum de aliis rebus, tum de Appii accuſatione et Tulliæ nuptiis agitur.

Accuſavit Appium reverſum e provincia P. Cornelius Dolabella: eidemque Tullia, M. Ciceronis filia, hoc tempore nupſit. De affinitate hac gratulatur Ciceroni Cælius *epiſt.* 13. *lib.* VIII. Fuit quoque Appius hoc anno, ut Dio ſcribit, cenſor cum L. Piſone. Appii cenſuræ meminit Cic. in epiſtolis ad ipſum, *epiſt.* 10. 11. et *ult. lib.* III. de eadem Q. frater lib. I. de Divin. cap. 16. *In quo Appius collega tuus, bonus augur, ut ex te audire ſoleo, non ſatis ſcienter, virum bonum et civem egregium, cenſor P. Ateium notavit, quod ementitum auſpicia ſubſcripſerit.*

Ex Aſia Cicero in Ciliciam Nonis Maii profectus, *epiſt.* 13. *lib.* II. *Famil.* et *epiſt.* 2. *lib.* VI. *ad Att.* Tarſum venit Nonis Jun. *epiſt.* 4. *lib.* VI. *ad Att.* Ciceroni interim Quæſtor C. Cælius obtigit, ad quem ſcribit *epiſt. ult. lib.* II. *Fam.* eundemque de provincia decedens III. Kal. Sextil. provinciæ præfecit, *epiſt.* 6. *lib.* VI. *ad Att. epiſt.* 15, *lib.* II. *Famil.* et *epiſt.* 14. *lib.* III.

Epheſo proficiſcens Kal. Oct. Athenas venit pridie Idus, *epiſt.* 8. *et* 9. *lib.* VI. *ad Att.* et *epiſt.* 5. *lib.* XIV. *Fam.* Athenis Ciceronem libenter commoratum eſſe, πόθῳ τῆς πάλαι διατριβῶν, *Plutarchus* ſcribit. Athenis Imperatorem ſe apud Ariſtonem diverſatum eſſe *Tuſcul.* V. ait, *cap.* 8.

Tironem libertum Cicero e Cilicia in Italiam revertens Patris ægrum reliquit, *epiſt.* 2. *lib.* VII. *ad Att.* ad eumque plures ex itinere epiſtolas miſit, quæ *lib.* XVI. *Fam.* leguntur, et totius itineris rationem continent. Brunduſium venit VII. Kal. Decemb. eodemque tempore uxor Terentia ad portam Brunduſinam acceſſit, quo Tullius in portum, *epiſt.* 1. [*l.* 2.] *lib.* VII. *ad Att.* et *epiſt.* 9. *lib.* XVI. *Fam.* Inde Romam verſus proficiſcens, ex itinere ſcripſit *ad Atticum epiſt.* 3, 4, 5, 6, 7, et 8. *lib.* VII.

Anno Urbis 704. *Ciceronis* 58.

Conſules fuerunt

C. CLAUDIUS MARCELLUS,
L. CORNELIUS LENTULUS CRUS.

His conſulibus M. Tullio pridie Non. Januar. ad urbem accedenti ſic eſt obviam proditum, ut

nihil fieri potuerit honoratius, *epiſt.* 10. [*l.* 11.] *lib.* XVI. *Famil.* ubi addit, ſe incidiſſe in ipſam flammam civilis diſcordiæ, vel potius belli. Quod etiam *Plutarchus* ſcribit.

Nam Kalend. Januar. cum in Q. Metelli Scipionis ſententiam S. C. fieret, uti ante certam diem Cæſar exercitum dimitteret: ſi non faceret, eum adverſus remp. facturum videri: eique S. C. M. Antonius et Q. Caſſius tribuni pl. interceſſiſſent: Senatus conſulibus, prætoribus, tribunis pl. et iis, qui pro conſulibus ad urbem erant, negotium dedit, ut curarent, ne quid reſp. detrimenti caperet. Tum Antonius et Caſſius ad Cæſarem ex urbe cum Curione profugiunt, *Cæſar lib.* I. *de Bello Civili*, *cap.* 5. *Cicero epiſt.* 10. [*l.* 11.] *lib.* XVI. *Famil.* et *Philip.* II. *cap.* 21. Cicero ut venit ad urbem, non deſtitit omnia et ſentire, et dicere, et facere, quæ ad concordiam pertinerent, *epiſt.* 11. [*l.* 12.] *lib.* XVI. *Famil.* fuitque ſemper auctor pacis, ut teſtatur in orationib. *pro Marcello*, *cap.* 5. *Ligario*, *cap.* 9. *et Dejotaro*, *cap.* 10. item *epiſt.* 6. *lib.* VI. *et epiſt.* 3. *lib.* VII. *Famil.* eaque de re, ut *Plutarchus* tradit, privatim multa ad Cæſarem ſcripſit, et Pompeium coram precatus eſt, utrumque placans et deliniens. Sed mirus invaſerat furor non ſolum improbis, ſed etiam iis, qui boni habebantur, Cicerone clamante, nihil eſſe bello civili miſerius, *epiſt.* 11. [*l.* 12.] *lib.* XVI. *Famil.*

Itaque Italiæ regiones deſcriptæ fuerunt, quam quiſque partem tueretur. Cicero Capuam ſumpſit, quod pridie Idus Jan. ad Tironem ſcripſit *epiſt.* 11. *lib.* XVI. Cum interim Cæſar, trajecto Rubicone, Ariminum, Piſaurum, Anconam, Aretium occupaſſet, urbem conſules atque optimates omnes reliquerunt. *Cicero epiſt.* 11. [*l.* 12.] *lib.* XVI. *Famil. Dio lib.* XLI. *et alii.* M. Tullius tum quoque ab urbe diſceſſit, *epiſt.* 9. et *ſequent. lib.* VII. *ad Att.* Diſceſſiſſe eum XIV. Kal. Febr. cognoſcitur epiſt. 12. lib. IX. ad Att. Fuit Cicero ἐπίσκοπος totius oræ maritimæ a Formiis, *epiſt.* 11. [*l.* 12.] *lib.* XVI. *Famil.* et *epiſt.* 10. [*l.* 11.] *lib.* VII. *ad Att.* VIII. Kal. Februarii Cicero Minturnis fuit, *epiſt.* 12. [*l.* 13.] *lib.* VII. *ad Att.*

Reliquerat uxorem Terentiam et filiam Tulliam Romæ, *epiſt.* 11. [*l.* 12.] *lib.* XVI. *Famil.* quarum curam ſæpius Attico mandat: ipſas quoque de hac re monet epiſt. 14. et 18. lib. XIV. Famil. VI Kal. Febr. Cicero Calibus Capuam proficiſcens ad Atticum miſit epiſt. 13. [*l.* 14.] lib. VII. et poſtridie ſequentem. IV. Kalend. Capua ad Tironem dedit epiſt. 11. [*l.* 12.] lib. XVI. Famil. Capua profectus eſt Formias a. d. III. Kalend. eo quarto Non. Febr. Tullia et Terentia venerunt.

M. Tullius poſtridie cum fratre Capuam verſus profectus eſt, *epiſt.* 15. et 16. *lib.* VII. et *epiſt.* 13. *lib.* VIII. *ad Att.* Capuæ cum triduum fuiſſet VII Id. Febr. inde diſcedens ſe Formias recepit, *epiſt.* 19. *lib.* VII. et 13. *lib.* VIII. *ad Att.* Formiis quotidie fere literas *ad Atticum* dedit, quæ extremo *lib.* VII. et *primo* VIII. leguntur.

Reddita interim Ciceroni eſt a Pompeio *epiſt.* 12. *lib.* VIII. *ad*

Att. qua in Apuliam evocatur, eam ſe xv. Kal. Mart. Formiis accepiſſe Pompeio reſcribens ait *epiſt.* 13. *lib.* VIII. *ad Att.* meminit *epiſt.* 1. ejuſdem libri.

Profectus deinde ad Pompeium cum Theanum Sidicinum veniſſet, ex C. Meſſio aliiſque compluribus cognovit, in iis locis eſſe Cæſarem, ut tuto ad Pompeium venire non poſſet. Itaque Cales progreſſus ibi conſtitit. Et cum eſſet incertum iter Cæſaris, Leptam ad Pompeium miſit et literas. Ipſe Formias revertit, *epiſt.* 3. et 15. *lib.* VIII. *ad Attic.* Ibi aliquandiu manens *plures epiſt. ad Atticum* miſit, quæ *lib.* VIII. *et* IX. extant.

VIII Kal. Mart. Pompeius Canuſio Brunduſium profectus fuit, *epiſt.* 1. *lib.* IX. *ad Att.* eo Ciceronem vocavit miſſa *epiſt.* 14. *lib.* VIII. *ad Att.* quam Cicero accepit III Kal. *epiſt. ſeq.* et manſit in Formiano. A. d. VII Id. Mart. Cæſar Brunduſium cum legionibus ſex pervenit, atque ad murum caſtra poſuit, cum jam conſules Dyrrachium profecti cum magna parte exercitus eſſent, et Pompeius Brunduſii cum cohortibus xx remaneret, *epiſt.* 16. *lib.* IX. *ad Att.* et *lib.* I. *de Bello Civili*, *cap.* 25.

Cicero illo tempore etiam ad Tironem ſcripſit *epiſt.* 13. 14. et 15. *lib.* XVI. *Fam.* Pompeius XVI Kal. April. Brunduſio cum omnibus copiis, quas habuerat, profectus eſt. Cæſar poſtero die oppidum ingreſſus et concionatus Romam contendit, *epiſt.* 18. [*l.* 15.] *lib.* IX. *ad Att.* Eo itinere M. Cicero illum convenit, et quid egerit Attico ſcribit *epiſt.* 21. [*l.* 18.] *lib.* IX. Cicero deinde Arpinum profectus, ibi Tullio filio ſuo togam puram dedit, *epiſt.* 21. [*l.* 19.] et *ult. lib.* IX. *ad Att.* manſitque in villis menſe Aprili et Maio, atque ad Atticum miſit epiſtolas, quæ *lib.* X. extant.

VII Idus Junii ad Pompeium in Græciam proficiſcens navim conſcendit, epiſt. 7. lib. XIV. Famil. *Suſcepto bello*, *Cæſar*, *geſto etiam ex magna parte*, *nulla vi coactus*, *judicio meo ac voluntate ad ea arma profectus ſum*, *quæ erant ſumpta contra te*, ait ipſe *pro Ligario*, *cap.* 3. et nos in Commentario expoſuimus. Adventus ejus, ut Plutarchus ſcribit, cæteris gratus fuit; Cato autem illum conſpicatus multis verbis reprehendit, quod Pompeium ſecutus eſſet. Nam ſe non potuiſſe honeſte eam ſectam deſerere, quam ab initio in republica delegiſſet; illum, qui magis prodeſſe patriæ et amicis potuerit, ſi in Italia manſiſſet, et æqualiter ſe ad eventum comparaſſet, nulla ratione et abſque neceſſitate hoſtem Cæſari factum eſſe, atque in tanti periculi ſocietatem veniſſe.

Cum hæc verba Ciceronis animum flexerunt, tum quod nulla magna in re Pompeius illius opera utebatur. In cauſa erat ipſe, non negans ſe facti ſui pœnitere. Hactenus Plutarchus. Ipſe quoque epiſt. 3. lib. VII. Famil. ait: *Cujus me mei facti pœnituit*, *non tam propter periculum meum*, *quam propter vitia multa*, *quæ ibi offendi*, *quo veneram.*

Cæſar in Hiſpaniam profectus, ea potitus eſt, et Dictator a M. Lepido prætore dictus comitia

habuit, quibus ipſe cum P. Servilio conſul creatus eſt, ut ſcribit *lib.* III. *de Bello Civili*, *cap.* 1.

Anno Urbis 705. *Ciceronis* 59.
Conſules fuerunt
C. Julius Cæsar II, P. Servilius Vatia Isauricus.

His conſulibus pridie Nonas Januar. Cæſar Brunduſio in Epirum contra Pompeium trajecit, *lib.* III. *de Bello Civili*, *cap.* 6. Poſt Non. Febr. Cicero e Græcia ad Atticum dedit *epiſt.* 2. *lib.* XI. Obſeſſo a Cæſare et circumvallato Pompeio apud Dyrrachium P. Dolabella ad Ciceronem miſit *epiſt.* 9. *lib.* IX. *Famil.*

Nonis Junii in caſtris fuit: e quibus ad Atticum dedit *epiſt.* 3. *lib.* XI. et ſequentem: in qua ſcribit ſe confici ſollicitudine, ex qua etiam ſumma infirmitas corporis conſecuta ſit. Itaque cum Pompeius, tranſlato in Theſſaliam bello, apud Pharſaliam media æſtate, ut Plutarchus *in Bruto* tradit, a Cæſare victus eſt, Cicero in acie non fuit, ut ſcribit ad Pætum *ep.* 18. *lib.* IX. *Famil.* ſed remanſit in caſtris, ut Livius *lib.* CXI. ſcripſit: unde Plutarchus *in Cicerone* ait: τῆς μάχης οὐ μετέσχε δι' ἀῤῥωστίαν, id eſt, *prælio propter infirmitatem corporis non interfuit.*

Erant cum Cicerone M. Varro et M. Cato, *lib.* I. *de Divinat. cap.* 32. Catonem Dyrrachii, ut impedimentis præſidio eſſet, cum xv cohortibus a Pompeio relictum fuiſſe Plutarchus *in Pompeio* et *Catone* auctor eſt. Victo Pompeio, Cato (inquit Plutarchus *in Cicerone*) qui copias magnas claſſemque magnam Dyrrachii habebat, ad M. Tullium, qui et lege et dignitate conſulari præſtaret, imperium deferebat. Quod cum ille recuſaret, militiamque ſubterfugeret, propius factum eſt nihil quam ut occideretur, cum et Pompeius filius, et amici eum proditorem appellarent, gladioſque ſtringerent; ſed Cato reſiſtens vix illum cædi eripuit, et ex caſtris removit atque ablegavit. Hæc Plutarchus. Q. Cicero, *lib.* I. *de Divinat. cap.* 32. refert Labienum ex Pharſalica fuga in caſtra veniſſe, interitumque exercitus nuntiaviſſe, atque ita ipſos ſubito perterritos metu naves conſcendiſſe.

Victoriam igitur Cæſaris Cicero belli finem ſibi fecit. Nec putavit, cum integri pares non fuiſſent, fractos ſuperiores fore, *ep.* 3. *lib.* VII. *Famil. Dio lib.* XLII. ſcribit Ciceronem cum nonnullis aliis ſenatoribus continuo Romam profectos eſſe: ipſe *epiſt.* 6. *lib.* XI. *ad Att.* ait, ſe in Italiam veniſſe non arceſſitum. Terentiæ uxori, quæ ipſi de adventu gratulata erat, pridie Non. Novembr. Brunduſio reſcripſit, *ep.* 12. *lib.* XIV. *Fam.*

Brunduſii Cicero diu moratus eſt, Cæſarem expectans, dum is poſt prælium Pharſalicum in Ægyptum profectus, bellum Alexandrinum geſſit, et Pharnacem in Ponto ſuperavit.

Brunduſium quoque M. Antonius poſt victoriam cum legionibus venit, et Ciceroni pepercit.

Quod beneficium Cicero *Philippica* II. *cap.* 3. et 24. agnoſcit. Scripſit tum Cæſar ad Antonium, prohiberi omnes Italia, niſi quorum ipſe cauſam cognoviſſet. Quare, cum Antonius petiiſſet a Cicerone per literas, ut ſibi ignoſceret: facere ſe non poſſe, quin Cæſaris literis pareret: miſit Cicero ad eum L. Lamiam, qui demonſtraret, Cæſarem Dolabellæ dixiſſe, ut ad Ciceronem ſcriberet, ut in Italiam quam primum veniret. Itaque Antonius edixit ita, ut M. Tullium exciperet nominatim. Hoc XIV Kalend. Jan. Cicero *ad Atticum* ſcripſit *epiſt.* 7. *lib.* XI. Affligebat Ciceronem eodem tempore Tulliæ morbus: cujus meminit *epiſt.* 7. *lib.* XI. *ad Att.* de eodem ſcribit ad Terentiam *ep.* 19. *lib.* XIV. *Famil.* ſcribit etiam per Leptam et Trebatium *ep.* 17. *ejuſdem lib.* vide *epiſt.* 8. *lib.* XI. *ad Atticum.*

Anno Urbis 706. *Ciceronis* 60.

C. JULIUS CÆSAR II, Dictator fuit;

M. ANTONIUS, Mag. equit.

Hanc dictaturam Cæſar extra Italiam iniit, *auctore Dione, lib.* XLII. De Antonio magiſtro equitum Cicero Philipp. II. cap. 25. *Acceſſit, ut Cæſare ignaro, cum eſſet ille Alexandriæ, beneficio amicorum ejus magiſter equitum conſtitueretur.*

III Nonas Januar. die natali ſuo M. Tullius *ad Att.* dedit *epiſt.* 9. *lib.* XI. *et ſequentem* XII Kalend. Februar. VIII Idus Martii ad eundem ſcripſit *epiſt.* 11. et 12. Romæ illo tempore ſeditiones a P. Cornelio Dolabella tribuno plebis et Tulliæ marito, legem ferente de novis tabulis, excitatæ ſunt. De quibus *Livius, lib.* CXIII. *Dio lib.* XLII. Hæ ſunt generi actiones, de quibus Cicero *epiſt.* 12. 14. 15. et 23. *lib.* XI. *ad Att.* Pridie Idus Maii Cicero ad Atticum dedit *epiſt.* 15. et III Nonas Junii ſequentem ejuſdem libri. Pridie Idus Jun. Tullia ad patrem Brunduſium venit, *epiſt.* 11. et 15. *lib.* XIV. *Famil.* et *ep.* 17. *lib.* XI. *ad Atticum.*

Conſtituerat eo tempore M. Tullius Ciceronem filium cum Cn. Salluſtio obviam Cæſari mittere: ſed cum de ejus adventu nihil afferretur, conſilium mutavit, *epiſt.* 17. et 18. *lib.* XI. *ad Att.* et *epiſt.* 11. et 15. *lib.* XIV. *Famil.* Pridie Idus Sextil. Cicero accepit literas Cæſaris, quas ille ex Ægypto ad eum miſerat, ut eſſet idem, qui fuiſſet, *ep. ult. lib.* XIV. *Famil.* et *pro Ligario, cap.* 3. ubi C. Panſam nuntium de conceſſis faſcibus pertuliſſe ait. Dedit tum Cicero ad Att. epiſtolas, quæ extremo *lib.* XI. extant.

Cum Cæſar ad Kal. Septembr. Athenis fore diceretur, Cicero propter moras Aſiaticas ſecus putabat, *epiſt.* 21. *lib.* XI. *ad Att.* Venit tamen in Italiam celerius omnium opinione, ut Hirtius auctor eſt. Ubi ad Ciceronem allatum eſt, eum Tarentum navibus appuliſſe, atque inde Brunduſium pedibus contendere, obviam illi proceſſit, non equidem valde diffidens, ſed tamen veritus in tanta

multitudine hoſtis et victoris periculum facere. Verum non fuit opus quicquam dicere aut facere præter dignitatem. Cæſar enim, ut eum longe ante alios occurrere vidit, deſcendit et ſalutavit, cumque eo ſolo colloquens multa ſtadia proceſſit. Hæc Plutarchus in *Cicerone.*

Kal. Octobr. Cicero ad Terentiam de Venuſino dedit *epiſt.* 20. *lib.* XIV. *Fam.* mandans, ut in Tuſculano omnia eſſent parata ad hoſpites excipiendos. Deinde in urbem venit, et rediit cum libris in gratiam, *ep.* 1. *lib.* IX. *Fam.* Extremo anno Q. Fufius Calenus et P. Vatinius coſſ. fuerunt; *Dio lib.* XLII.

Anno Urbis 707. *Ciceronis* 61.

Conſules fuerunt

C. Julius Cæsar III,

M. Aimilius Lepidus.

Cæſar cum a ſummo haruſpice moneretur, ne in Africam ante brumam tranſmitteret, ut Cicero *lib.* II. *de Divinat. cap.* 24. ait, VI Kal. Jan. Lilybæi conſcendit, ac poſt diem quartum in conſpectum Africæ venit, ibique hoc anno bellum Africanum adverſus P. Scipionem, et Jubam Mauritaniæ regem, adminiſtravit, de quo Hirtius et alii.

Obtinebat eo tempore Siciliam Allienus prætor, ut Hirtius ſcribit *de Bello Afr. cap.* 2. Miſit tum ad eum in provinciam Cicero *ep. Penult. et ult. lib.* XIII. *Famil.* Cæſar, cum ad bellum Africanum proficiſceretur, M. Brutum Galliæ Ciſalpinæ præfecit, auctor *Appianus lib.* II. et Cicero *ep.* 6. *lib.* VI. *Fam.* eo tempore Cicero ad illum ſcripſit *quinque epiſtolas,* quæ *lib.* XIII. *Famil.* leguntur. Græciæ idem Cæſar præfecit Ser. Sulpicium, *epiſt.* 4. *lib.* IV. item 1. et 6. *lib.* VI. *Famil.* Ad eum quoque plures Ciceronis epiſtolæ extant *lib.* XIII. *Famil.*

Erat autem M. Tullius tempore belli Africani Romæ, nec fere exibat, propter varias hominum ſuſpiciones, quas Varroni exponit *epiſt.* 2. *lib.* IX. *Famil.* Fuit etiam ruri in villis, *ep.* 1. *lib.* XII. *ad Att.* ubi Hirtii et Balbi Cæſarianorum meminit, qui hoc bello Africano Romæ fuerunt, ut permultæ *epiſtolæ ad familiares* tum ſcriptæ oſtendunt. In quibus ſunt *ad Varronem et Pætum pleræque lib.* IX. *Famil.*

Conquieſcebat M. Tullius in ſtudiis, *ep.* 6. *lib.* IX. *Famil.* Scripſiſſe illum eo tempore *Partitiones Oratorias* Corradus putat. Et *de Bruto*, qui eſt *de Claris Oratoribus*, vere affirmat, eum vivo adhuc Catone ſcriptum eſſe, quamvis procemium anno ſequenti editum fuiſſe oſtendat.

Cæſar initio menſis Aprilis, ut *Hirtius* ſcribit, Jubam et Scipionem vicit: ac paucis diebus poſt M. Cato ſibi Uticæ mortem conſcivit. Cato autem ſic abiit e vita, ut cauſam moriendi nactum ſe eſſe gauderet, ait Cicero *Tuſcul.* I. *cap.* 30.

Africano bello confecto Cæſar Idib. Jun. claſſem conſcendit, et poſt diem tertium in Sardiniam pervenit. Inde a. d. III Kal. Quint. naves conſcendens duode-

trigeſimo die ad urbem Romam venit. *Hirtius.* Fuerat cum Cæſare in Africa P. Dolabella, ut docet Cicero *Philip.* II. *cap.* 30. qui cum Cæſarem ab Africano bello redeuntem antecederet, *ep.* 7. *lib.* IX. *ad Famil.* Cicero ei Tironem obviam miſit, *ep.* 5. *lib.* XII. *ad Att.* Cæſari ſenatus multos honores decrevit: in iis, ut præfectus moribus, τῶν τρόπων ἐπιστάτης per triennium eſſet, *Dio lib.* XLIII. meminit Cicero *ep.* 15. *lib.* IX. *Famil.*

Erat Cicero in urbe, atque a Cæſare, ut Plutarchus ſcribit, honore afficiebatur, adeo ut laudi Catonis a Cicerone ſcriptæ reſpondens orationem ejus et vitam, ceu Periclis et Theramenis maxime geminam, collaudaret. Atque Ciceronis liber *Cato*, Cæſaris *Anticato* inſcribitur. Cicero anno ſequente ad Atticum, ut eſt *epiſtola* 15. *lib.* XII. ita ſcripſit: *Qualis futura ſit Cæſaris vituperatio contra laudationem meam, perſpexi ex eo libro, quem Hirtius ad me miſit: in quo colligit vitia Catonis, ſed cum maximis laudibus meis.*

Tribus ſtatibus uſum C. Cæſarem in vituperando Catone eſt apud Quintilian. lib. III. cap. 9. Cæſarem in Anticatone citat Gellius *lib.* IV. *cap.* 16. C. Cæſar in Anticatone priore adducitur a Priſciano *lib.* XIII. Juvenalis Satyra VI. verſ. 338. *Duo Cæſaris Anticatones.* Cicero ſub finem *lib.* XIII. *ad Att.* Cæſaris libros contra Catonem nominat. Cremutius Cordus apud Tacitum lib. IV. Annal. cap. 34. *M. Ciceronis libro, quo Catonem cælo æquavit, quid aliud Dictator Cæſar, quam reſcripta oratione velut apud Judices reſpondit?* Gellius lib. XIII. cap. 18. *M. Cato Nepos pater fuit M. Catonis prætorii viri, qui bello civili Uticæ necem ſibi gladio manu ſua conſcivit: de cujus vita liber eſt M. Ciceronis, qui inſcribitur, Laus M. Catonis.* Cæſarem laudationem a Cicerone ſcriptam non ægre tuliſſe, ſed librum, ſive βιβλίον τι, ſcripſiſſe, ὃ καὶ Ἀντικάτων ἐκάλεσεν, ait *Dio lib.* XLIII.

Catone abſoluto Cicero ſtatim eſt aggreſſus *Oratorem*, ut ipſe *in Oratore* ad M. Brutum, qui tum Galliæ præerat, ſcribit, *cap.* 10. De Oratore, lege *ep.* 19. [*l.* 18.] *lib.* VI. *Fam.*

M. Claudius Marcellus, qui ante annos quinque in conſulatu Cæſarem palam oppugnaverat, bello civili partes Pompeii ſecutus, eo victo Cæſarem veterem ſuum inimicum metuens Mitylenas conceſſit, ibique in ſtudio bonarum artium hoc tempore beatiſſime, quantum modo natura hominis patitur, vivebat, ut ex Bruto refert Seneca in Conſolatione ad Albinam, *cap.* 8. tum M. Tullius ad eum dedit *epiſt.* 7. *et* 8. *lib.* IV. *Fam.* hortans illum, ut Cæſari ſe ſummitteret. Cum autem in ſenatu a L. Piſone mentio eſſet facta de Marcello, et cum C. Marcellus ſe ad Cæſaris pedes abjeciſſet, cunctus ſenatus conſurrexit et ad Cæſarem ſupplex acceſſit. Tum Cæſar, accuſata acerbitate Marcelli, repente præter ſpem dixit, ſe ſenatui roganti de Marcello ne ominis quidem cauſa negaturum. Itaque, cum omnes ante M. Tullium rogati gratias Cæſari præter L. Volcatium Tul-

lum egiſſent, Cicero, qui ſtatuerat in perpetuum tacere, ſententiam rogatus pluribus verbis egit Cæſari gratias, quæ oratio *pro Marcello* extat. Vide *epiſt.* 4. *lib.* IV. *Fam.* Cicero quoque Marcello perſuaſit, ut Romam redire vellet, *epiſt.* 9. 10. *et* 11. ejuſdem libri. *Hoc anno*, ut *Dio* teſtatur, *Cæſar faſtos correxit*, *annumque ad curſum ſolis accommodavit*, *ut* CCCLXV *dierum eſſet*, *et intercalario menſe ſublato*, *unus dies quarto quoque anno intercalaretur. Quo autem magis in poſterum ex Kalend. Januar. temporum ratio congrueret*, *inter Novembrem ac Decembrem menſem interjecit duos alios: fuitque hic annus* XV. *menſium cum intercalario*, *qui ex conſuetudine in eum annum inciderat.* Hæc Suetonius *in Cæſ. cap.* 40. lege præterea Macrobium, Plinium, Dionem, et Plutarchum.

Pridie Kalend. intercalares priores Tullius rogatu fratrum Q. Ligarii, qui, poſt victos in Africa Pompeianos, vita a Cæſare impetrata, extra Italiam in exilio vivebat, mane ad Cæſarem venit: cumque fratres et propinqui Ligarii jacerent ad pedes, Cicero ea eſt locutus, quæ cauſa, quæ tempus poſtulabat, *epiſt.* 15. [*l.* 14.] *lib.* VI. *Fam.* Ligarius deinde a Q. Ælio Tuberone reus factus eſt, ejuſque patrocinium Cicero ſuſcepit. Tum Cæſarem dixiſſe ferunt, Quid eſt cauſæ, cur Ciceronem orantem aliquandiu non audiamus? nam reum quidem hominem improbum et hoſtem eſſe jampridem certum eſt. Ubi vero Cicero ingreſſus dicere, mirificos motus concitavit, et oratio progreſſa cum affectibus varia, tum venuſtate admirabilis fuit: perſpicue cognitum aiunt, varios colores Cæſaris vultum ſubire, ejuſque animum omnibus modis commutari: ac tandem, cum Pharſalici prælii mentionem facere Orator cœpiſſet, immodicis perturbationibus incitatum corpore contremuiſſe, et libellos quoſdam e manu ejeciſſe. Victus igitur Cæſar orationis vi, Ligarium crimine liberavit. Ita nos locum Plutarchi de hac cauſa a nobis converſum in fine Commentarii Ligariani ad ornatiſſ. virum Gerhardum Juliacenſem jam dudum edidimus.

Confecto bello Africano, T. Quintius Scapula novum in Hiſpania commovit: cujus meminit Cicero *epiſt.* 13. *lib.* IX. *Famil.* Tu lege Dionem *lib.* XLIII. ubi Cn. Pompeium, Magni filium, Hiſpaniæ partes pleraſque in ſuam ditionem redegiſſe tradit. Cæſar igitur extremo hoc anno ad bellum Hiſpanienſe profectus, XXVII. diebus in Hiſpaniam pervenit, ut Appianus *lib.* II. ſcribit.

Hoc anno M. Tullius cum Terentia uxore divortium fecit, quæ Vibio Rufo deinde nupta fuit, auctore Dione *lib.* LVII. atque tertium et centeſimum explevit annum, ut ſcribit *Val. Max. lib.* VIII. *cap.* 13.

Anno Urbis 708. *Ciceronis* 62.

C. JULIUS CÆSAR III,

Dictator fuit,

M. AIMILIUS LEPIDUS,

Mag. equit.

Eodem anno

C. JULIUS CÆSAR IV,

Conſul ſine collega fuit.

Hæc ex Capitolinis lapidibus recte a viris doctis probantur, vide Faſtos Sigonii et Onuphrii. Cicero Terentia dimiſſa virginem uxorem duxit; ut quidem Terentia dictitabat, formæ gratia; ut autem Tiro Ciceronis libertus ſcripſit, divitiis ejus adductus, ut æs alienum diſſolveret. Erat enim puella dives, et bona ejus Cicero fideicommiſſarius heres relictus cuſtodiebat. Quare cum permagnum æs alienum haberet, amicorum et familiarium impulſu puellam uxorem præter ætatem duxit, ut illius facultatibus creditoribus ſatisfaceret. Hæc Plutarchus, ut quidem nos convertimus, aliis interpretibus nihil præjudicantes, e quibus verba illa Plutarchi: Καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῆς Κικέρων ἐν πίστει κληρονόμος ἀπολειφθεὶς διεφύλαττεν; quæ nos vertimus, *Et bona ejus Cicero fideicommiſſarius heres relictus cuſtodiebat*: Bocchius ſic expreſſit, *Et ejus ſubſtantias ſub tutoris fide ſervabat*; Xylander noſter: *Ejuſque bona fidei ſuæ commiſſa Cicero heres ab ea ſcriptus ſervabat*; Corradus: *Et ejus facultates Cicero ſuæ fidei commiſſas, ut heres relictus, ſervabat.* Non erat Cicero ut heres relictus; neque ſecundus heres, ut Corradus ſcribit: ſed Publilius, ſive Popillius moriens Ciceronem heredem inſtituerat et rogaverat, ut hereditatem redderet ſuæ filiæ. Hujuſmodi heredem fideicommiſſarium dici a Juriſconſultis etiam in Græcis Juſtiniani Conſtitutionibus notum eſt iis, qui libros illos non aſpernantur. Sic P. Sextilius Rufus heres a Q. Fabio Gallo ſcriptus rogatus fuit, ut omnis hereditas ad filiam perveniret, ut eſt *lib.* II. *de Finibus*, *cap.* 17. Verum ad inſtitutum.

Calenus apud Dionem *lib.* XLVI. ait; M. Tullium exacta ætate virginem duxiſſe, ἵνα ἐκ τῆς οὐσίας δανείσματα ἀποτίσῃ, *ut illius facultatibus ſe ære alieno liberaret.* Quintilianus lib. VI. cap. 4. *Cicero objurgantibus, quod ſexagenarius Popilliam virginem duxiſſet, Cras mulier erit, inquit.* Lib. XII. ad Att. epiſt. 27. [l. 32.] Publilia nominatur, quam ſecundam Ciceronis uxorem fuiſſe homines docti affirmant. De his nuptiis cum Ciceroni Cn. Plancius gratulatus eſſet, Cicero ita reſpondit epiſt. 14. lib. IV. Famil. *Quod mihi de eo, quod egerim, gratularis: te ita velle certo ſcio: ſed ego tam miſero tempore nihil novi conſilii cepiſſem, niſi in reditu meo nihilo meliores res domeſticas quam remp. offendiſſem.* &c.

Non ita multo poſt quam Cicero Publiliam duxerat Tullia filia apud Lentulum pariens deceſſit, ut Plutarchus ſcribit. Aſconius quoque *in Piſonem*, filiam Ciceronis apud P. Lentulum ex partu deceſſiſſe, ait. Propter Tulliæ

partum Cicero ſe Romæ teneri initio belli Hiſpanienſis ſcribit ad Leptam *ep.* 19. [*l.* 18.] *lib.* VI. *Famil.* Lentulus, apud quem Tullia deceſſit, eſt P. Cornelius Dolabella, qui cum Cæſare in Hiſpania erat, ut Cicero *Philipp.* II. *cap.* 30. et epiſtolarum ad Atticum *lib.* XIII. oſtendit. Itaque deplorans Tulliæ mortem ad illum ſcripſit *epiſt.* 11. *lib.* IX. *Fam.* Quanto dolore propter interitum filiæ cariſſimæ exarſerit, ipſe oſtendit in epiſtolis, quas tum ad Atticum miſit, et extant *lib.* XII. et XIII. *ad Attic.* Undique tum philoſophos ad Ciceronem conſolandi gratia conveniſſe, Plutarchus auctor eſt. Miſit ad Tullium conſolatorias literas M. Brutus, *epiſt.* 8. [*l.* 13.] *lib.* XII. *ad Att. in Bruto, cap.* 3. *et epiſt.* 9. *ad M. Brutum.* Ser. Sulpicii conſolatio extat *epiſt.* 5. *lib.* IV. *Famil.* cui Cicero *epiſt. ſequenti* reſpondet. L. quoque Lucceius Ciceronem per literas conſolatus fuit: eique reſpondet *epiſt.* 13. *lib* V. *Famil.* Præterea Cæſar literas conſolatorias pridie Kal. Maii Hiſpali dedit, *epiſt.* 19. [*l.* 20.] *lib.* XIII. *ad Att.* Sed, cum omnem conſolationem vinceret dolor, ſe ipſe per literas conſolatus eſt, ſcripſitque librum, quem *Conſolationem* vel *de Luctu minuendo* inſcripſit, *lib.* XII. *epiſt.* 15. [*l.* 20.] *ad Attic.* Ex hoc libro *Lactantius lib.* I. *cap.* 5. et 15. et III. 19. multa adducit. Conſolationis ſuæ meminit etiam Cicero *in Tuſculanis* aliquoties et *in ſecundo de Divinat. cap.* 1. ſic: *Nam quid ego de Conſolatione dicam? quæ mihi quidem ipſi ſane aliquantum medetur, cæteris item multum profuturam puto.*

Plutarchus addit, Ciceronem Publiliæ nuntium remiſiſſe, quod viſa eſſet Tulliæ morte lætari. Unde negotium, quod cum Publilio habuit, de ſolutione dotis fuiſſe videtur *lib.* XIII. et XVI. *ad Att.*

Poſt Tulliæ mortem Cicero domo abfuit, et Aſturæ atque in cæteris villis maximam partem anni in philoſophiæ ſtudiis conſumpſit. Cum enim dominatu unius omnia tenerentur, ad philoſophiam, cui multum adoleſcens diſcendi cauſa, temporis tribuerat, ſe retulit, et ſapientiæ ſtudium, longo intervallo intermiſſum, revocavit, *Tuſcul.* I. *cap.* 1. et *de Offic.* II. *cap.* 1. Quare cum, quæ a Græcis ſummis auctoribus memoriæ prodita erant, ea Latinis literis illuſtrare vellet; Hortenſium ſcripſit, quo in libro philoſophiam ab Hortenſio accuſatam et vituperatam ipſe defendit et collaudavit, ut teſtatur *primo de Finibus, cap.* 1. ejuſdem mentio eſt *Tuſcul.* III. *cap.* 3. et *lib.* II. *de Divinat. cap.* 1. his verbis: *Cohortati ſumus, ut maxime potuimus, ad philoſophiæ ſtudium in eo libro, qui eſt inſcriptus Hortenſius.* Hujus libri lectione D. Auguſtinus ſe ad veræ, hoc eſt, chriſtianæ, philoſophiæ contemplationem incenſum fuiſſe aliquot locis fatetur. Deinde, ut eſt *ſecundo de Divin. cap.* 1. *quod genus philoſophandi minime arrogans, maximeque et conſtans et elegans* arbitraretur, quatuor Academicis libris oſtendit.

Scripſerat autem primum duos libros Academicos, et unum

Catulum, alterum Lucullum appellavit. Quorum poſterior adhuc extat: de quo Plutarchus in vita Luculli. Deinde quia παρὰ τὸ πρέπον videbatur, quod erat hominibus non ignota, non illa quidem ἀπαιδευσία, ſed in iis rebus ἀπειρία, eoſdem illos ſermones ad Catonem Brutumque tranſtulit. Sed admonitus ab Attico totam illam Academicam σύνταξιν ab hominibus nobiliſſimis abſtulit, tranſtulitque ad M. Varronem, et ex duobus libris contulit in quatuor, *lib.* XIII. *ad Att. epiſt.* 12. 13. 14. et 16. atque ex his quatuor libris primi tantum particula extat. Scripſit tum etiam, ut ex iiſdem epiſtolis cognoſcitur, *de Finibus*. Cumque fundamentum eſſet philoſophiæ poſitum *in Finibus Bonorum et Malorum*, perpurgatus eſt is locus quinque libris, ut quid a quoque et quid contra quemque Philoſophum diceretur intelligi poſſet, *lib.* II. *de Divinat. cap.* 1. Ita autem confecit quinque libros περὶ Τελῶν, ut Epicurea L. Torquato, Stoica M. Catoni, Περιπατητικὰ M. Piſoni daret, *epiſt.* 18. [*l.* 19.] *lib.* XIII. *ad Attic.* Scripſit eodem tempore *Laudationem Porciæ*, *ſororis M. Catonis* et uxoris L. Domitii Ahenobarbi, *epiſt.* 36. [*l.* 37.] et 47. [*l.* 48.] *lib.* XIII. *ad Att.* Jam a ſcriptis alio tranſeamus.

Poſt Tulliæ mortem Tullius, M. filius, Athenas cum L. Tullio Montano profectus eſt; in fine *lib.* XII. *ad Att.* Ser. Sulpicius adhuc Achaiæ præerat, atque pridie Kal. Jun. Athenis ad Ciceronem dedit *epiſt.* 12. *lib.* IV. *Famil.* in qua eum certiorem facit de M. Marcello, qui a P. Magio Chilone occiſus erat, *Livius lib.* CXV. *Cicero epiſt.* 10. et 11. *lib.* XIII. *ad Att.* A. Torquatus eo tempore Athenis exulabat, ad quem ſunt Ciceronis epiſtolæ *lib.* VI. *Famil.* In quarta epiſt. Servius Athenis diſceſſiſſe dicitur.

Cæſar interim liberos Pompeii in Hiſpania vicit: e quibus Sextus profugit, Cnæus pridie Id. April. interfectus eſt, auctore Hirtio, *de Bello Hiſp. cap.* 32. et 39. Dolabella inde in Italiam profectus ad Ciceronem Maio menſe venit, *epiſt.* 8. [*l.* 9.] *lib.* XIII. *ad Att.* Cæſar deinde in urbem menſe Octobri revertit, ut Paterculus *lib.* II. ſcribit *cap.* 56. Initio ejus menſis eum revertiſſe, ex iis, quæ ſequuntur, diſces.

In Triumphalibus fragmentis Tabularum Capitolinarum ſcriptum eſt, Q. Fabium Maximum coſ. an. DCCVIII, ex Hiſpania III Idus Octob. triumphaſſe. Fabius autem conſul non fuit, niſi poſt Cæſaris reditum ex Hiſpania. Cæſar enim in urbem reverſus conſulatu ſe abdicavit, et in reliquum anni Q. Fabium et C. Trebonium ſuffecit, auctore Dione *lib.* XLIII. atque hi ſunt conſules, quos Cæſarem in quarto conſulatu ſibi in ternos noviſſimos menſes ſubſtituiſſe Suetonius ait *in Cæſ. cap.* 76. Jam Cæſarem ante Q. Fabium triumphaſſe non modo ex Dionis Hiſtoria cognoſcitur, ſed et a Quintiliano, *lib.* VI. *cap.* 3. diſerte ſcribitur.

Quæ cum ita ſint, conſiderandum, quomodo Cæſar ex Hiſpania revertens a Cicerone tertiis Sa-

turnalibus potuerit hoſpitio accipi, ut videtur ſignificari *epiſt. ult. lib.* XIII. *ad Att.*

Poſt reditum Cæſaris ex Hiſpania Cicero apud eum dixit *pro Dejotaro*, quæ oratio extat. Fuerat is tetrarcha Gallogræciæ pene totius, et Armeniæ minoris rex a ſenatu conſtitutus. Sed quia bello civili Pompeii partes ſecutus fuerat, Cæſar, Pharnace devicto, eum parte tetrarchiæ multaverat, Armeniamque abſtulerat: *Cicero Philipp.* II. *cap.* 37. *Hirtius de Bello Alexandrino*, *cap.* 78. Cum deinde Cæſar literis Tarracone datis eum bene ſperare et bono animo eſſe juſſiſſet; hoc tempore Caſtor, nepos Dejotari ex filia, Philippum medicum, ſervum regis corruptum præmiis, ad accuſandum dominum Dejotarum impulit. Crimini dedit, regem domi ſuæ Cæſarem interficere voluiſſe.

Accuſatum domi Cæſaris Cicero hoſpes ejus defendit, cauſamque licet tenuem et inopem, tamen ſcripſit atque ad Dolabellam miſit, *epiſt.* 12. *lib.* IX. *Famil.*

Extremo hujus anni die, Q. Fabio Maximo conſule mortuo, C. Caninius Rebilus conſul hora ſeptima renuntiatus eſt, qui uſque ad Kal. Jan. eſſet, quæ erant futuræ mane poſtridie. Itaque Cicero dixit, eum mirifica vigilantia fuiſſe, qui ſuo toto conſulatu ſomnum non viderit, *epiſt.* 30. *lib.* VII. *Famil. Macrobius lib.* II. *et* VII. *Pollio in libro de* XXX *tyrannis*, *cap.* 8. *Plinius*, *lib.* VII. *cap.* 53. *Plut. in Cæſ.* et *Dio lib.* XLIII.

Anno Urbis 709. *Ciceronis* 63.

Conſules fuerunt
C. Julius Cæsar V,
M. Antonius.

Eodem anno, ut monumenta vetuſta oſtendunt, C. Julius Cæſar Dictator IV. fuit, et M. Æmilius Lepidus magiſter equitum. Cicero poſt libros quinque *de Finibus*, totidem *Tuſculanarum Quæſtionum*, ſive *Diſputationum* edidit, iiſque res ad beate vivendum maxime neceſſarias aperuit: primus enim eſt de contemnenda morte, ſecundus de tolerando dolore, de ægritudine lenienda tertius, quartus de reliquis animi perturbationibus, quintus eum locum complexus eſt, qui totam philoſophiam maxime illuſtrat: docet enim ad beate vivendum virtutem ſe ipſa contentam, *lib.* II. *de Divin. cap.* 1. Utrum vero hi libri ad hunc, an ſuperiorem annum referendi ſint, nondum decerno, nec multum refert. De reliquis philoſophicis libris deinceps dicemus, ſi prius acta urbana expoſuerimus.

Initio hujus anni M. Tullius Romæ fuit. Kal. quidem Januarii affuit in ſenatu, cum Cæſar P. Cornelium Dolabellam ſubrogare ſibi, reſiſtente Antonio, voluit, ut cognoſcitur *Phil.* II. *cap.* 32. vide Plutarchum *in Antonio.*

Lupercalibus, id eſt, XV. Kalend. Martii, cum Cæſar in Roſtris ſedens in ſella aurea, amictus toga purpurea, ſpectaret Lupercos: Antonius unus e Lupercis

ad ſellam acceſſit et capiti ejus diadema impoſuit: quod Cæſar cum plauſu populi rejecit: *Cicero Philipp.* II. *cap.* 34. III. 5. et XIII. 8. *Plutarchus*, *Appianus*, *Dio*, et *alii.*

Idibus Mart. Cæſar a conjuratis in Pompeii curia tribus et xx. plagis confoſſus eſt. Ejus conjurationis, ut Plutarchus ſcribit, Cicero particeps non fuit, quamvis M. Bruto familiariſſime uteretur. Verum, quia, Cæſare interfecto, ſtatim cruentum alte extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem eſt gratulatus, Antonius Ciceronis conſilio Cæſarem interfectum poſtea in ſenatu dixit, *Phil.* II. *cap.* 11. *Dio lib.* XLIV. ait, percuſſores Cæſaris, cum e curia in forum ſe conferrent, crebro Ciceronem exclamaſſe.

Receperunt illi ſe e foro in Capitolium, eoque Cicero etiam cum aliis permultis aſcendit, neque tamen adduci potuit, ut ad Antonium iret atque ad defendendam remp. hortaretur: ſed, cum ceteri conſulares irent, redirent, ipſe in ſententia manſit, neque Antonium illo die neque poſtero vidit, ut ipſe in II. *Philipp. cap.* 35. teſtatur: nec verum eſt, quod *Plutarchus*, *Appianus*, *Dio*, et interpretes Philippicarum ſcribunt, poſtridie Idus ſenatum in æde Telluris habitum fuiſſe: nam et in II. *Philipp. cap.* 35. ſe poſt diem tertium in ædem Telluris veniſſe ait, et *epiſt.* 11. *et* 16. *lib.* XIV. *ad Atticum*, id Liberalibus factum fuiſſe oſtendit, id eſt, a. d. xvi. Kalend. April.

Eo die M. Tullius, quantum in ipſo fuit, jecit fundamenta pacis, Athenienſiumque renovavit vetus exemplum: Græcum etiam verbum uſurpavit, quo tum in ſedandis diſcordiis uſa erat civitas illa; atque omnem memoriam diſcordiarum oblivione ſempiterna delendam cenſuit, *Philip.* I. *cap.* 1. Plura ſcripſi *in cap.* 2. *lib.* XII. Oroſii. Habuit ibi Antonius quoque orationem de concordia, ejuſque parvus filius, in Capitolium miſſus, pacis obſes fuit, *Philipp.* I. *cap.* 1. et II. *cap.* 36. itaque interfectores, ut Plutarchus *in Bruto* ſcribit, e Capitolio deſcenderunt, et Brutus apud Lepidum, Caſſius apud Antonium, ceteri apud alios cœnarunt. Poſtero die provinciæ iiſdem in ſenatu decretæ fuerunt; Bruto Creta: Caſſio Africa: Trebonio Aſia: Cimbro Bithynia: D. Bruto Gallia citerior.

Sed, cum Cæſar funere elatus et a M. Antonio laudatus eſſet, plebs cum facibus ad domum Bruti, Caſſii, et aliorum tetendit, atque ægre vi manuque repulſa fuit. Quod hiſtorici prope omnes ſcribunt, et cum illis Cicero *lib.* XIV. *ep.* 10. *ad Att. et Philipp.* II. *cap.* 36. Tum M. Brutus et Caſſius urbem reliquerunt, et Antium atque Lanuvium profecti diu ibi otioſi fuerunt, ut *lib.* XIV. *et* XV. *ad Atticum* videmus.

Cicero quoque initio Aprilis ex urbe rus profectus villas ſuas luſtravit, ut indicant epiſtolæ illæ, quæ initio *lib.* XIV. *ad Att.* hoc tempore ſcriptæ leguntur: nec quidquam eo tempore malebat quam ruſticari, *epiſt.* 23. *lib.* XVI. *Famil.* Hæc autem ruſticatio nobis

dedit *tres libros de Natura Deorum et duos de Divinatione*, et præterea *dialogum de Senectute*, ut puto. Quamvis enim ante *libros de Divinatione* ſit ſcriptus, ut proœmium *lib.* II. oſtendit : tamen hoc anno eum ad Atticum miſſum arbitror, cum is timidior πανικοῖς quibuſdam commoveretur, et Cicero ſenectutem contemneret; *epiſt.* 23. *lib.* XVI. *Famil.* Ante Idus Maii ſcriptum fuiſſe cognoſcitur extremo *lib.* XIV. *epiſt. ad Att.*

Eodem tempore Cicero, cum omnes cogitationes ſuas in concordia civium defixas haberet, atque omnium, etiam Antonii, amicitiam retinere vellet, *epiſt.* 23. *lib.* XVI. *Famil.* ſcripſit *Lælium, ſive de Amicitia.*

Romæ interim a conſulibus M. Antonio et P. Dolabella, qui Cæſaris locum ceperat, uncus impactus eſt fugitivo illi, qui in C. Marii nomen invaſerat, et in Liviana epitoma *lib.* CXVI. Chamaces, ab *Appiano lib.* III. Ἀμάτιος ὁ ψευδομάριος, a Valerio Max. *lib.* IX. *cap.* 16. Herophilus equarius medicus, dicitur. De hujus ſupplicio Attici literas Cicero accepit XVII. Kalend. Maii, *epiſt.* 8. *lib.* XIV. *ad Att.* Menſe Aprili et Maio Antonius Italiam percurſavit; Dolabella, abſente collega, buſtum in foro evertit, *Philip.* II. *cap.* 42. Plebs enim ſolidam columnam prope xx. pedum lapidis Numidici in foro in buſto Cæſaris ſtatuerat, et inſcripſerat, PARENTI PATRIÆ : atque apud eandem ſacrificabat, vota ſuſcipiebat, et controverſias quaſdam interpoſito per Cæſarem jurejurando diſtrahebat, ut Suetonius *in Cæſ. cap.* 85. ſcribit. Dio *lib.* XLIV. βωμὸν fuiſſe ait, ad quam Cæſari plebs ſacrificia fecerit. Ara nominatur quoque *epiſt.* 2. *lib.* XI. *Famil.* Cicero columnam vocat, quam Dolabella ſuſtulit, et homines ſeditioſos, qui illam everſionem indigne ferebant, partim in crucem egit, alios de ſaxo dejecit, *epiſt.* 17. *lib.* XIV. *ad Att.* et *Philipp.* I. *cap.* 2. Meminit ejuſdem rei Lactantius *lib.* I. *cap.* 15. ubi ait, Dolabellam Cæſaris columnam, id eſt titulum, evertiſſe. De hoc facto gratulatur Cicero Dolabellæ conſuli, *epiſt.* 14. *lib.* IX. *Famil.*

C. Octavius, qui deinceps imperium tenuit et Auguſtus dictus eſt, cum Cæſar, ejus avunculus magnus, Romæ interficeretur, Apolloniæ erat. Factus autem certior de Cæſaris cæde, in Italiam tranſiit et Neapolim venit XIV. Kalend. Maii, *epiſt.* 10. *lib.* XIV. *ad Att.* Fuit etiam ruri cum Cicerone perhonorifice et amice, *epiſt.* 12. *ejuſdem lib.* Romam cum veniſſet, ab Antonio coſ. ſuperbe exceptus eſt. Adiit tum invidioſam Cæſaris hereditatem, quamvis id neque Atiæ matri, neque L. Marcio Philippo vitrico placeret. Quod cum aliis hiſtoricis Velleius *lib.* II. *cap.* 60. et Suetonius *Aug. cap.* 8. ſcribunt.

Adita hereditate Cæſaris, nomen quoque ejus tulit, cumque prius C. Octavius nominaretur, deinceps C. Julius Cæſar Octavianus de more dictus eſt. Quamquam lex curiata de adoptione ejus anno demum ſequente, cum jam conſul eſſet, perlata fuerit, auctore Dione *lib.* XLVI. itaque Cicero eum modo Octavianum, modo Octa-

vium nominat. *Deinde aperte* (inquit Velleius) *Antonii ac Dolabellæ Conſulum erupit furor. Seſtertiûm ſepties millies, depoſitum a C. Cæſare ad ædem Opis, occupatum eſt ab Antonio.* Hinc Cicero in Phil. II. c. 38. *Ubi eſt ſepties millies ſeſtertiûm, quod in tabulis, quæ ſunt ad Opis, patebat?* Mentionem ejuſdem pecuniæ facit Philip. I. *cap.* 7. *et* V. 4. et epiſt. 16. [l. 14.] lib. XIV. ad Att. *Rapinas*, inquit, *ſcribis ad Opis fieri.*

Quibus in villis et locis M. Cicero menſem Aprilem et Maium ruſticando poſuerit *epiſtolæ lib.* XIV. *ad Att.* demonſtrant, quas illis menſibus ſcripſit. Hoc quoque ex iiſdem et ex *epiſt.* 1. *lib.* XV. cognoſcitur, A. Hirtium coſ. deſignatum menſe Maio cum Cicerone in Puteolano fuiſſe. Ibi tum ſermonem *de Fato* habitum fuiſſe ipſe initio libri *de Fato* teſtatur.

De Timæo Platonis, qui liber *de Univerſitate* inſcribitur, certo ſciri non poteſt, quo tempore ſcriptus fuerit: quare in Corradi conjecturam, cui liber ille temporibus hiſce videtur converſus, non invitus deſcendo: cum præſertim conſtet, Ciceronem, niſi extremo hoc tempore, Græcos ſcriptores non vertiſſe. Vide procemium *lib.* I. *de Finib.*

Extremo menſe Maio Tullius Romam verſus proficiſcens, ut Kalend. Junii in ſenatu, ſicut Antonius edixerat, adeſſet, ſcripſit epiſtolas, quæ initio *lib.* XV. *ad Attic.* leguntur. Kalendis, cum Antonius Romam ſe, peragratis veteranorum coloniis, ſtipatum armis retuliſſet, ſenatores metu perterriti repente diffugerunt, *Philip.* II. *cap.* 42. IV. Nonas igitur Cicero ab urbe abfuit, *epiſt.* 8. *lib.* XV. *ad Att.* nec in urbem rediiſſe, niſi pridie Kalend. Septembr. videtur.

Eo tempore de Officiis ſcribere aggreſſus eſt, *epiſt.* 13. *lib.* XV. *ad Att.* ſed poſt reditum e curſu Achaico abſolvit. Hoc vero tempore, cum haberet jus legationis liberæ, ea mente iter in Græciam ingreſſus eſt, ut Romæ adeſſet Kalend. Januariis, quibus Hirtius et Panſa conſulatum erant inituri, *Philip.* I. *cap.* 2. et *in Cicerone* Plutarchus. VI. Nonas Quintil. ex Arpinati ſcribens Attico, *epiſt.* 26. *lib.* XV. ait, ſe itinera ſic compoſuiſſe, ut Nonis Puteolis eſſet, ſicut fuit, *epiſt.* 1. *lib.* XVI. *ad Atticum.* Cum autem Brunduſium, iterque illud, quod tritum in Græciam eſt, Cicero vitaret, ut ait *Philip.* I. *cap.* 3. Veliæ fuit XIII. Kalend. Sextil. *epiſt.* 20. *lib.* VII. *Famil.* eumque diem ibi conſtitit, *epiſt.* 6. *lib.* XVI. *ad Att.* Velia proficiſcens *Topica ad Trebatium*, cum ſecum libros non haberet, memoria repetita, in ipſa navigatione conſcripſit, et Rhegio librum ad Trebatium miſit V. Kalend. Sextil. *epiſt.* 19. *lib.* VII. *Famil.* et *in proœmio Topicorum.*

Miſerat etiam paulo ante ad Atticum duos libros de Gloria, *epiſt.* 28. [*l.* 27.] *lib.* XV. et 6. *lib.* XVI. *ad Att.* Meminit horum librorum ipſe *lib.* II. *de Officiis cap.* 9. et Gellius *lib.* XV. *cap.* 6. Scribit in epiſtolis Franciſcus Petrarcha, ſe hos libros habuiſſe, qui jam nuſquam apparent.

Cicero deinde in Siciliam tranſ-

greſſus Kal. Sext. venit Syracuſas. Cum autem poſtero die venti ipſum ex Sicilia ad Leucopetram, quod eſt promontorium agri Rhegini, detuliſſent; ab eo loco conſcendit, ut tranſmitteret; et ſtadia circiter ccc. provectus rejectus Auſtro vehementi eſt ad eandem Leucopetram. Cumque intempeſta nox eſſet, manſiſſetque in villa P. Valerii, comitis et familiaris ſui, poſtridieque apud eundem, ventum expectans, maneret, Rhegini quidam illuſtres eo venerunt Roma, qui ſummam ſpem nuntiabant, fore, ut Antonius cederet, res conveniret, Cæſaris interfectores Romam redirent. Addebant etiam, Ciceronem deſiderari et ſubaccuſari. Quæ cum audiſſet, ſine ulla dubitatione abjecit conſilium profectionis. Itaque celeriter Veliam devectus convenit Brutum, qui cedens Italia cum ſuis navibus erat apud Haletem fluvium circa Veliam. *Philip.* I. *cap.* 3. *et epiſt.* 7. *lib.* XVI. *ad Att.* Inde ventis remiſque in patriam omni feſtinatione properavit, *epiſt.* 25. *lib.* XII. *Famil.* Accedenti ad urbem tanta multitudo, ut *Plutarchus* ſcribit, obviam proceſſit, ut dum ad portas ingredientem excipiunt adventumque gratulantur, dies fere conſumptus fuerit.

Videtur autem veriſimilius, eum pridie Kal. Septemb. Romam revertiſſe, quod Plutarchi narratio oſtendit, quam Kalendis, ut ipſe ſignificare videtur *epiſt.* 25. *lib.* XII. *Famil.* Kal. Septemb. Antonius ſenatum habuit de ſupplicationibus Cæſari decernendis, et Ciceronem in curiam vocavit. Qui cum e via langueret, et ſibimet diſpliceret, miſit pro amicitia qui hoc ei diceret, *Philipp.* I. *cap.* 5. et V. 7. Plutarchus ait, Ciceronem languoris cauſam oppoſuiſſe, cum re inſidias metuere ex quadam ſuſpicione et indicio, quod inter viam ei factum erat, videretur. Antonius id ægre ferens, palam in ſenatu, niſi veniret, fabros ſe miſſurum, et domum ejus diſturbaturum dixit, *Philipp.* I. *cap.* 5. et V. 7. Plutarchus ſcribit, Antonium milites miſiſſe, quos Ciceronem adducere, vel domum ejus incendere juſſerit: ſed, cum multi intercederent et deprecarentur, pignoribus captis quieviſſe.

Venit poſtridie in ſenatum Cicero, cum Antonius non veniſſet, locutumque ſe de republica minus quidem libere quam ſua conſuetudo, liberius tamen quam pericula minæque poſtulabant, ait *Philipp.* V. *cap.* 7. At *epiſt.* 25. *lib.* XII. *Famil.* ſcribit, ſe poſtridie in ſumma reliquorum ſervitute liberum unum fuiſſe.

Habuit tum in ſenatu primam *Orationem Philippicam*, in qua primum itionis et reditionis ſuæ cauſam exponit: deinde de Antonii injuria et Cæſaris actis diſputat: ad extremum Antonium et Dolabellam coſſ. ad rempublicam moderate regendam cohortatur. Tum Antonius ira incenſus inimicitias Ciceroni denuntiavit, atque adeſſe in ſenatu juſſit xiii. Kal. Oct. ipſe interea ſeptendecim dies de Cicerone in Tiburtino Scipionis declamitavit, et xiii Kal. agmine quadrato in ædem Concordiæ venit, atque in Ciceronem abſentem orationem ex ore impuriſſimo vomuit,

omnibuſque viſus fuit ſuo more vomere, non dicere. Ciceroni autem cupienti in ſenatum venire, per amicos non licuit; eo quod Antonius a Cicerone cædis initium quæreret, facturuſque putaretur, *Philipp.* III. *cap.* 12. et V. 7. et *ep.* 25. *lib.* XII. *Famil.*

Antonio M. Tullius reſpondit ſcripta nobili et *divina*, ut Juvenalis ait *Sat.* X. *verſ.* 125. Philippica ſecunda, in qua primum crimina ſibi objecta refutat, et deinde totam Antonii vitam a pueritia exorſus reprehendit. Nec verum eſt, quod interpretes ad unum omnes putarunt, Ciceronem illam orationem in ſenatu præſente Antonio habuiſſe, ſed ita Cicero eam ſcripſit, quaſi in præſentem Antonium XIII Kal. Oct. habita eſſet. Argumento ſunt verba illa *cap.* 43. *Quæro deinceps, num hodiernus dies qui ſit ignores: neſcis heri quartum in circo diem ludorum Romanorum fuiſſe?* quartum diem ludorum Romæ in circo fuiſſe XIV Kal. Octob. ex Kalendario vetere notum eſt.

Antonius deinde obviam profectus eſt legionibus quatuor, quæ in Macedoniam a Cæſare miſſæ, poſt ejus cædem in Italiam reverterunt, ut eas pecunia ſibi conciliaret, et ad urbem vel potius in urbem adduceret: Brunduſiumque venit VII Idus Octob. *epiſt.* 23. *lib.* XII. *Famil.* et *Philipp.* V. *cap.* 8. Profecto Antonio, Octavianus primum a Galatia, mox a Caſilino veteranos paternos excivit: quorum exemplum ſecuti alii brevi in formam juſti exercitus coiere; *Velleius lib.* II. *cap.* 61. *Cicero epiſt.* 8. *lib.* XVI. *ad Att.* Cum autem Antonius Brunduſii militibus centenas drachmas promitteret, fortiſſimæ legiones ejus promiſſis reclamarunt, et congiarium hoc accipere noluerunt. Itaque centuriones domum ad ſe venire juſſit, eoſque ante pedes ſuos uxoriſque ſuæ jugulari coegit. *Cicero Philipp.* III. *cap.* 2. *et* 4. V. 8. XIII. 8. et *epiſt.* 8. *lib.* XVI. *ad Att. Dio lib.* XLV. *Appianus lib.* III.

Cicero tum ruſticabatur, atque libros de Officiis perficiebat, ut cognoſcitur *epiſt.* 8. et ſequent. *lib.* XVI. *ad Att.* Sunt etiam, qui eo tempore *Paradoxa* ſcripta fuiſſe exiſtiment, quod ſecundo Paradoxo in Antonium invehi videatur: quamvis in procemio de Catone quaſi vivo loquatur.

Antonius, cum edixiſſet, ut adeſſet ſenatus frequens a. d. VIII Kal. Decemb. eumque diem obire neglexiſſet, in ante diem quartum Kal. diſtulit, adeſſe in Capitolio juſſit. Quo cum de legione Martia et Quarta, quæ relicto Antonio ad Cæſarem Octavianum tranſierant, nuntius eſſet allatus, mente concidit, et paludatus in Galliam citeriorem, quam a populo obtinuerat, cum ea D. Bruti provincia eſſet, properavit, *Dio*, *Appianus*, *Velleius*, *Cicero ipſe Philippica tertia* (*cap.* 8. *et* 9.) *et ſequentibus*. Sed Antonium Brutus provincia excluſit, atque exercitu obſiſtens edictum propoſuit, quo promittebat, ſe provinciam Galliam retenturum in ſenatus populique Romani poteſtate, *Philipp.* III. *cap.* 4. et 15. Quare cum Cicero V Idus Decembr. Romam veniſſet,

ut ſcribit *epiſt.* 5. *lib.* XI. *Fam.* tribuni pl. edixerunt, ut ſenatus adeſſet a. d. xiv Kal. Jan.

Statuerat Cicero ante Kal. Jan. in ſenatum non venire: ſed cum eo die ipſo edictum D. Bruti propoſitum eſſet, mane in ſenatum venit. Quod ubi eſt animadverſum, frequentiſſimi ſenatores convenerunt, *epiſt.* 6. *lib.* XI. *Famil.* Retulerunt tribuni plebis ad ſenatum de præſidio conſulum deſignatorum Panſæ et Hirtii, ut ſenatus Kal. Jan. tuto haberi, ſententiæque de ſumma republica libere dici poſſent.

Tum M. Tullius rogatus ſententiam cenſuit, ut et præſidium decerneretur, et quæ Octavianus Cæſar egiſſet publica auctoritate confirmarentur, et milites, qui ab Antonio ad Cæſarem tranſiſſent, præmiis afficerentur; item ut D. Brutus cæterique provincias ſuas retinerent, neque cuiquam traderent, niſi qui ex ſenatus-conſulto ſucceſſiſſet. Quam ſententiam Cicero *Philippica tertia* complexus eſt, factoque ſenatus-conſulto in ejus ſententiam, progreſſus in concionem, quid in ſenatu actum eſſet, populo expoſuit, quæ eſt *Philippica quarta*. Hujus ſenatusconſulti meminit etiam *Dio lib.* XLV.

Anno Urbis 710. *Ciceronis* 64.
Conſules fuerunt
C. Vibius Pansa, A. Hirtius.

Kal. Jan. conſules ſtatim poſt ſolemnem religionem ſenatum in Capitolio de Antonio, qui tum Mutinam circumſedebat, et D. Brutum oppugnabat, habuerunt, ut Appianus *lib.* III. ſcribit. Ibi L. Piſo et alii nonnulli mitiorem ſententiam de Antonio dixerunt, legatoſque ad eum mittendos cenſuerunt. Cicero cum ſuis id egit, ut hoſtis Antonius judicaretur. Habuit tum Cicero in ſenatu *quintam Philippicam*, in qua non modo legationem diſſuadet, verum etiam bello Antonium perſequendum eſſe cenſet: agit etiam de honoribus decernendis iis, qui rempublicam adverſus Antonium defendant. Eo die nihil in ſenatu confectum eſt: ſed, controverſia uſque ad noctem ducta, ſenatum eſſe dimiſſum Appianus ſcribit. Poſtridie Antonius hoſtis, ita ut Tullius cenſuerat, judicatus fuiſſet, niſi Salvius tribunus plebis interceſſiſſet. Decrevit tamen ſenatus, ut D. Brutus laudaretur, quod Galliam Antonio non conceſſiſſet: item, ut Cæſar una cum Hirtio et Panſa exercitu illo, quem haberet, bellum adminiſtraret, atque ſtatua illi poneretur: ut ſententiam loco conſulari diceret, conſulatumque decem annis prius, quam leges permitterent, illi petere liceret: quantamque pecuniam militibus earum legionum, quæ Antonium reliquiſſent, parta victoria pollicitus eſſet, tanta publice daretur.

Hæc *Appianus lib.* III. ubi addit, inſequenti die fuiſſe decretos legatos ad Antonium cum mandatis, quæ Ciceronem ſcribere ſenatus voluerit. *Dio lib.* XLV. et XLVI. eadem fere narrat, et ſenatum a Kal. Jan. per triduum

habitum, ſententiaſque dictas, et tandem legationem ad Antonium miſſam fuiſſe ait.

Itaque pridie Nonas Jan. factum ſenatus-conſultum fuit, ut Ser. Sulpicius, L. Piſo, et L. Philippus cum mandatis ad Antonium proficiſcerentur. Quam rem M. Tullius eodem die in concione expoſuit habita oratione, quam *ſexta Philippica* comprehendit. De legatis vide *epiſt.* 8. *lib.* XI. 14. et 24. *lib.* XII. *Famil.*

Cum legati ad Antonium miſſi expectarentur, ejuſque amici reſponſa illius confingerent, M. Tullius, metuens, ne ſenatorum animi ad pacem inclinarent, habuit in ſenatu *Philippicam ſeptimam*, in qua pacem tribus de cauſis diſſuadet: Primum, quia ſit turpis; deinde, quia periculoſa; poſtremo, quia eſſe non poſſit. In legatione Ser. Sulpicius mortem obiit. Piſo et Philippus Romam reverſi ab Antonio ad ſenatum intolerabilia poſtulata retulerunt, *epiſt.* 4. *lib.* XII. *Fam.* Dio *lib.* XLVI.

Tumultus interim a ſenatu fuit decretus, cum belli nomen in ſententia poni quibuſdam non placeret. Id quod Cicero *Philippica octava* reprehendit, quam ante Idus Martias in ſenatu dixit, graviter invehens in Q. Fufium Calenum, qui Antonio ſtudebat. Deinde, cum de ornando Ser. Sulpicio in ſenatu ageretur, Cicero *nonam Philippicam* dixit; ſuadens, ut Sulpicio ſtatua pedeſtris ænea in Roſtris poneretur. Quam ſua ætate pro Roſtris Auguſti extitiſſe Pomponius *de Origine Juris* teſtatur.

M. Brutus anno ſuperiore ex Italia in Græciam profectus, cum Athenas veniſſet, adoleſcentes nobiles Romanos, quorum magna multitudo illic bonarum artium cauſa erat, ſibi adjunxit. In his fuit M. Ciceronis filius: quem Brutus, ut *Plutarchus* ſcribit, ſummis laudibus efferebat, inquiens, ſe illum, ſive vigilaret, ſive dormiret, admirari, quod animus in eo tam generoſus, tantumque odium tyrannorum eſſet. Brutus inde in Macedoniam tranſgreſſus Ciceronem filium ſecum duxit, eoque legato uſus multa feliciter geſſit, ut Plutarchus *in Bruto* teſtatur: et Brutus *in epiſtola* ad Ciceronem patrem, quæ nunc eſt *quarta* libri, qui *ad Brutum* extat, ita ſcribit: *Cicero filius tuus ſic mihi ſe probat induſtria, patientia, labore, animi magnitudine, omni denique officio, ut prorſus nunquam dimittere videatur cogitationem, cujus ſit filius.*

Ut vel hinc eorum imperitia (ne quid gravius dicam) arguatur; qui verum eſſe non putant, quod Cicero *lib.* II. *de Officiis*, *cap.* 13. ait, filium, bello civili a Pompeio alæ alteri præfectum, magnam laudem et a ſummo viro et ab exercitu conſecutum fuiſſe equitando, jaculando, omniaque militari labore tolerando. Sed ad propoſitum.

Venit M. Brutus in Macedoniam, cum Q. Hortenſio decedenti C. Antonius, Marci frater, ſuccederet. Sed Hortenſius exercitum, quem delectu habito conſcripſerat, Bruto tradidit. Legio etiam, quam L. Piſo, legatus Antonii, ducebat, Ciceroni filio ſe tradidit. Equitatus, qui in Syriam ducebatur bipertito, alter eum quæſtorem, a quo ducebatur, reliquit in Theſſa-

lia, ſeſeque ad Brutum contulit: alterum in Macedonia Cn. Domitius adoleſcens a legato Syriaco, qui a *Plutarcho* Cinna vocatur, abduxit. P. Vatinius, qui Dyrrachium occupaverat, portas Bruto aperuit, et exercitum tradidit. C. Antonius ſe Apolloniam recepit; *Cicero Philipp.* X. *cap.* 5. et 6. *Plutar. in Bruto*, et *Dio lib.* XLVII.

His de rebus Brutus literas publice miſit, quas C. Panſa conſul coacto ſenatu recitavit, et Brutum oratione ſua ornavit. Sed Q. Fuſius, rogatus ſententiam, Brutum oppugnavit. Contra quem Cicero tum *Philippicam decimam* dixit, quam Brutus *epiſt.* 4. de literis ſuis habitam eſſe contra Calenum ait.

Erat Apolloniæ adhuc C. Antonius cum ſeptem cohortibus, *Philippica* X. *cap.* 7. [*l.* 6.] Inde Buthrotum contendens in itinere primum tres cohortes amiſit, quas Brutus concidit: deinde prælio cum Cicerone filio ad Byllidem commiſſo, victus in Bruti poteſtatem venit, ut Plutarchus *in Bruto* ſcribit.

Antonium Brutus ſecum diu honorifice habuit, uſque eo ut magiſtratus inſignia illi non adimeret. Quam ejus clementiam Cicero in epiſtolis ad eum ſcriptis ſæpe accuſat. Sed, cum Antonius Apolloniam teneret, ante Kal. April. Romam allatum fuit de morte C. Trebonii, quem P. Dolabella Smyrnæ verberibus ac tormentis quæſtione publicæ pecuniæ per biduum habita, interfecit: *Cicero Philippica* XI. *cap.* 2. et *Dio lib.* XLVII. Itaque Dolabella a ſenatu hoſtis judicatus fuit.

Poſtridie, cum in ſenatu ageretur de imperatore deligendo, qui bello Dolabellam perſequeretur, L. Cæſar cenſuit, P. Servilio hoc bellum extra ordinem mandandum eſſe: aliis nonnullis placuit, ut conſules, Dolabellæ perſequendi cauſa, Aſiam et Syriam ſortirentur. Cicero ſententiam rogatus *Philippicam* XI. dixit: in qua primum Trebonii caſum deplorans, Dolabellæ et Antonii crudelitatem accuſat: deinde duabus illis ſententiis refutatis, cenſet, ut Dolabellam C. Caſſius bello perſequatur. Quam ſententiam ſe, repugnante et iraſcente Panſa, dixiſſe, ad Brutum ſcribit *epiſt.* 5. Ea ſententia dicta, quæ facile valuiſſet, niſi Panſa vehementer obſtitiſſet, productus fuit in concionem a tribuno plebis M. Servilio, eandemque rem ad populum ſumma contentione egit; *epiſt.* 7. *lib.* XII. *Famil.*

Extremo anno ſuperiore turbinis vi ſimulacrum, quod M. Cicero ante cellam Minervæ, pridie quam in exilium iret, poſuerat, diſſipatum membris pronum jacuit fractis humeris, brachiis, capite, mortem Ciceroni portendens, ut Obſequens et Dio *lib.* XLV. ſcribunt.

Quinquatribus, id eſt XIV. Kal. Apr. ſenatus decrevit, ut hæc Ciceronis Minerva, cuſtos urbis, reſtitueretur, *epiſt.* 25. *lib.* XII. *Fam.* Deinde illata pacis mentione ab Antonii amicis, ſenatus legatos ad eum decrevit M. Ciceronem et P. Servilium. Sed, cum eam

legationem fruſtra fore Cicero videret, habuit in ſenatu *Philippicam* XII. in qua legationem diſſuadet, ſeque ad eam obeundam idoneum non eſſe demonſtrat. Meminit hujus legationis Dio quoque *lib.* XLVI.

Panſa deinde initio menſis Aprilis, ut arbitror, ad bellum profecto, M. Æmilius Lepidus (qui, auctore Paterculo *lib.* II. *cap.* 63. pontifex Max. in C. Cæſaris locum furto creatus, decreta ſibi Hiſpania, adhuc in Gallia morabatur) Romam ad ſenatum miſit, ad pacem cum Antonio faciendam cohortans. Ea de re cum in ſenatu ageretur, multi pacem ſuaſerunt, quod incertus exitus belli eſſet, et quod Lepidus ad pacem hortaretur, qui exercitu cogere poſſet.

Tum M. Tullius, rogatus ſententiam, Philippicam XIII. in ſenatu dixit. In qua adverſariorum rationes confutans, pacem cum Antonio et Antonianis eſſe non poſſe docet: et Antonii animum ex literis ad Hirtium et Octavianum miſſis declarat. Cicero tum quoque ad Lepidum miſit *epiſt.* 27. *lib.* X. *Fam.* in qua illum, ne ſe in iſtam pacificationem interponat, hortatur.

Poſt profectionem Panſæ conſulis turbulentiſſimum tempus fuit, cum D. Brutus Mutinæ vix jam ſuſtineret. Itaque cum triſtis a Mutina fama manaret, omneſque aut fœdiſſimam mortem, aut miſerabilem fugam cogitarent, inflati lætitia atque inſolentia impii cives famam diſſipaverunt, Ciceronem pridie Vinalia cum faſcibus deſcenſurum eſſe.

Interim XVII. Kalend. Maii, ut Galba ad Ciceronem ſcribit *epiſt.* 30. *lib.* X. *Famil.* ſeu, ut Ovidius *lib.* IV. *Faſt. verſ.* 627. indicat, XVIII. Kalend. Maii, Antonius prælio ad Mutinam ſuperatus eſt.

Habuit paucis diebus poſt concionem Romæ P. Appuleius tribunus pl. in qua cum liberare Ciceronem ſuſpicione faſcium vellet, una voce cuncta concio declaravit, nihil eſſe a M. Tullio unquam de republica niſi optime cogitatum. Duabus tribuſve horis poſt optatiſſimi nuntii et literæ de victoria Mutinenſi venerunt. Quo tempore tantæ multitudinis, quantam urbs capiebat, ad Ciceronem concurſus eſt factus, a qua ille maximo clamore atque plauſu in Capitolium deductus et in Roſtris collocatus, domum inde reductus eſt. Hæc ſunt apud Ciceronem *Philip.* XIV. *cap.* 6. *epiſt.* 2. 6. *et* 7. *ad Brut.* et *epiſt.* 30. *lib.* X. *et* 6. *lib.* XII. *Famil.*

Pridie Vinalia, id eſt X. Kalend. Maii, Cicero habuit *Philippicam* XIV. in qua ſupplicationem dierum quinquaginta, trium Imperatorum Panſæ, Hirtii, et Cæſaris nomine ob Antonium hoſtem ſuperatum decernit: atque ad extremum eos, qui in prælio ceciderant, laudat, eorumque proximos conſolatur. De ſupplicatione L. dierum vide Appianum lib. III.

Cum Hirtius in prælio ceciſſet, et Panſa ex vulneribus paucis diebus poſt Bononiæ mortuus eſſet, rumor percrebuit, Ciceronem conſulem factum eſſe, *epiſt.* 8. *ad Brut.* Plutarchus et Appianus ſcribunt, M. Tullium ab Octaviano ad conſulatus petitionem

inductum fuiſſe. v. Kalend. Maii ſenatus habitus fuit de iis, qui hoſtes judicati erant, bello perſequendis, *epiſt.* 9. *ad Brut.*

Dedit eo tempore Cicero plures literas ad D. Brutum et L. Plancum, ut fuſum Antonium perſequerentur, quæ *lib.* X. *et* XI. *Fam.* extant. Interim Antonius fuga tranſgreſſus Alpes, primo ſpe colloquii repulſus a M. Lepido, mox ſæpius in conſpectum veniens militum, per averſa caſtrorum proruto vallo a militibus receptus eſt; *Paterculus lib.* II. *cap.* 63. *Plutarchus in Antonio*, *Appianus lib.* III. Lepidus ſe cum Antonio conjunxit a. d. IV. Kal. Jun. *epiſt.* 23. *lib.* X. *Famil.*

Pridie Kalend. Quint. Lepidus ſententiis omnibus hoſtis a ſenatu judicatus eſt, ceterique, qui una cum illo a republ. defecerant. Quibus tamen ad ſanitatem redeundi ante Kalend. Septemb. poteſtas facta fuit, *epiſt.* 10. *lib.* XII. *Famil. epiſt.* 16. et 19. *ad Brut.* et *Dio lib.* XLVI. Octavianus Cæſar, ut cognovit Antonium a Lepido receptum, ceteroſque duces et exercitus conſentire pro partibus, cauſam optimatium ſine cunctatione deſeruit, ad prætextum mutatæ voluntatis, dicta factaque quorundam calumniatus, quaſi alii ſe puerum, alii ornandum tollendumque jactaſſent; *Suetonius in Auguſto*, *cap.* 12. *Paterculus lib.* II. *cap.* 62. *Brutus epiſt.* 20. *lib.* XI. *Famil.*

Tum inter eum et Antonium commercia epiſtolarum et conditionum facta mentio, quod *Paterculus* ſcribit. Cumque effeciſſet, ut milites inter ſe jurejurando ſancirent, cum nullo exercitu, qui C. Cæſaris fuiſſet, bellum ſe geſturos, quadringentos milites Romam ad ſenatum miſit, qui conſulatum ſibi nomine exercitus depoſcerent: cum quidem, cunctante ſenatu, Cornelius centurio, princeps legationis, rejecto ſagulo oſtendens gladii capulum, non dubitaſſet in curia dicere: Hic faciet, ſi non feceritis vos. *Suetonius in Aug. cap.* 26. et *Dio lib.* XLVI. ubi addit, Ciceronem ſubjeciſſe: Si ita conſulatum petieritis, eum accipiet.

Militibus re infecta ad Octavianum reverſis, Antonium et Lepidum in Italiam accerſivit, atque ipſe legiones ad urbem hoſtiliter admovit, *Suetonius*, *Dio*, et *Appianus:* qui ſcribit Ciceronem tum ad Octavianum veniſſe, ac paulo poſt lectica ex urbe fugiſſe. C. autem Cæſar Octavianus conſul cum Q. Pedio ſtatim factus eſt, ut omnes annales teſtantur. Conſulatum Cæſarem iniiſſe pridie quam xx. annos impleret, x. Kal. Octobris, Paterculus *lib.* II. *cap.* 65. auctor eſt. In Liviana epitoma *lib.* CXIX. legitur, Cæſarem conſulem creatum eſſe, cum annos XIX. haberet. Plutarchus *in Bruto* ex Octaviani commentariis refert, ipſum vigeſimum annum egiſſe, cum conſul primum eſt factus. Eutropius initio *lib.* VII. ait, Cæſarem Romam cum exercitu profectum extorſiſſe, ut ſibi vigeſimo anno conſulatus daretur. Suetonius *in Auguſto cap.* 31. ſcribit, eum in ordinatione anni Sextilem menſem e ſuo cognomine nuncupaſſe, quod eo ſibi et primus conſulatus et inſignes victoriæ obti-

giſſent. Similiter Dio *lib.* LVI. tradit, Octavianum XIX. die Auguſti, eodem, quo primum conſulatum ceperat, deceſſiſſe.

Cæſar Octavianus coſ. legem tulit de quæſtione habenda in eos, quorum opera pater occiſus eſſet, *Livius lib.* CXX. *Appianus lib.* III. *Dio lib.* XLVI. Auctor legis fuit Octavianus, tulit Q. Pedius collega: unde lex Pedia nominatur; eaque omnibus, qui Julium Cæſarem interfecerant, aqua ignique interdictum eſt: *Velleius lib.* II. *cap.* 69. *Suetonius in Nerone, cap.* 3. Conſul factus Octavianus Ciceronem, ut *Plutarchus in ejus vita* ſcribit, valere juſſit, et pace cum Antonio Lepidoque facta copias omnes in unum locum contraxerunt, ibique imperium Rom. quaſi poſſeſſionem aliquam inter ſe diviſerunt.

Partiti ſunt autem provincias inter ſe hoc modo, ut Cæſar utramque Africam cum Sicilia et Sardinia, Lepidus Hiſpanias et Galliam Narbonenſem, Antonius reliquas Gallias haberet, *Appianus lib.* IV. *Dio lib.* XLVI. Inter hos etiam convenit, ut ipſi triumviri reipubl. conſtituendæ per quinquennium eſſent, et ut ſuos quiſque inimicos proſcriberet. In qua proſcriptione plurimi equites, CXXX. ſenatorum nomina fuerunt, ut eſt *in epitoma lib.* CXX. Tu vide Oroſium noſtrum *lib.* VI. *cap.* 18. Cæſarem reſtitiſſe aliquandiu collegis, ne qua fieret proſcriptio, ſed inceptam utroque acerbius exercuiſſe, Tranquillus *in Aug. cap.* 27. ait.

Maximam vero contentionem, inquit Plutarchus, Ciceronis proſcriptio præbuit, cum Antonius nullam conditionem acciperet, niſi primus ille interficeretur, Lepidus Antonio aſſentiretur, et Cæſar utrique repugnaret. Congreſſus horum trium occultus in triduum fuit apud Bononiam, in loco remoto a caſtris et flumine circumfuſo, ut *Plutarchus* non ſolum in Cicerone, ſed et in *Antonio* tradit. *Dio* quoque *lib.* XLVI. ſcribit, triumviros conveniſſe in parva inſula fluminis, quod Bononiam præterlabitur. Appianus initio *lib.* IV. ait, eos congreſſos eſſe ad Mutinam in Lavinii fluvii inſula. Sed triumvirûm copias ad Bononiam contractas fuiſſe, Suetonius etiam *in Auguſto cap.* 96. auctor eſt, et Florus, *cap.* 5. *lib.* IV. tradit pacem inter tres duces factam apud confluentes inter Peruſiam et Bononiam. Ibi aiunt Cæſarem primis diebus, ut Plutarchus narrat, pro Ciceronis ſalute cum aliis concertaſſe, ac tertio die conceſſiſſe, ejuſque vitam prodidiſſe, fuitque permutatio ita facta: Ciceronem Cæſar, L. Paulum fratrem Lepidus, L. Cæſarem avunculum Antonius proſcribi permiſit. *Sed nihil,* ait Paterculus lib. II. cap. 66. *tam indignum illo tempore fuit quam quod aut Cæſar aliquem proſcribere coactus eſt, et ab illo Cicero proſcriptus eſt.*

Ceſſerat ille ſub adventum Trium-virorum urbe, ut ex Livio Seneca *lib.* I. *Suaſoriarum* 7. refert, pro certo habens, id quod erat, non magis Antonio eripi ſe, quam Cæſari Caſſium et Brutum poſſe. Primo in Tuſculanum fugerat, inde tranſverſis itineribus in Formianum, ut ab Caieta navim

conſcenſurus proficiſceretur. Unde aliquoties in altum provectum cum modo venti adverſi retuliſſent, modo ipſe jactationem navis cœco volvente fluctu pati non poſſet, tædium tandem eum et fugæ et vitæ cepit: regreſſuſque ad ſuperiorem villam, quæ paulo plus mille paſſibus a mari abeſt, *Moriar*, inquit, *in patria ſæpe ſervata.* Hactenus Liv.

Plutarchus vero ita: " Erat " Cicero in Tuſculano cum Quin- " to fratre. Cognita vero pro- " ſcriptione, Aſturam in mariti- " mum Ciceronis fundum profi- " ciſci, atque inde in Macedoniam " ad M. Brutum, de cujus victo- " ria læti rumores afferebantur, " tranſire conſtituerunt. Fereban- " tur lecticis confecti mœrore, at- " que in itinere ſubſiſtentes junc- " tis lecticis inter ſe caſum ſuum " deplorabant. Quintus vero ma- " gis angebatur animo, atque " inopiæ illi in mentem veniebat: " nihil enim ſecum ſe domo extu- " liſſe dicebat: Marco etiam per- " exiguum viaticum erat: ſatius " igitur eſſe affirmabat, Marcum " fuga antecedere, ſe convaſatum " domum recurrere. Hoc conſi- " lio probato, complexi inter ſe " multiſque lacrymis profuſis di- " greſſi ſunt. Quintus non ita " multis diebus poſt a ſervis pro- " ditus inquiſitoribus una cum fi- " lio ſuo interfectus eſt." Ita quidem de Q. Cicerone Plutarchus.

Appianus in hanc ſententiam: " Q. Cicero cum filio compre- " henſus percuſſores orabat, ut ſe " ante filium necarent. Quod cum " filius contra fieri obſecraret, illi " ſe eorum controverſiam compo- " ſituros dixerunt. Itaque alii " hunc, alii illum arripientes eo- " dem ſigno ambos ſimul occi- " derunt."

Dio lib. XLVII. ita: " Q. Ci- " ceronem M. fratrem filius de " medio removit, et quantum in " ipſo fuit ſervavit. Nam et pa- " trem occultavit, ut inveniri non " poſſet, et ea de cauſa tormentis " omnibus excruciatus indicium " nullum fecit. Sed pater, re in- " tellecta, cum admiratione filii, " tum miſericordia adductus ultro " prodiit, ſeque ipſe percuſſoribus " tradidit."

Redeamus nunc ad Plutarchum. " Cicero, inquit ille, Aſturam de- " latus, navem, quam nactus fuit, " ſubito conſcendit, et oram le- " gens Circæum uſque vento per- " venit. Inde ſolvere gubernato- " res cum pararent, vel maris " metu permotus, vel Cæſaris fi- " dem non plane deſperans, in ter- " ram egreſſus eſt: et millia paſ- " ſuum XIII fere pedibus Romam " verſus progreſſus, animi pende- " re cœpit, ſententiaque mutata " rurſus ad mare deſcendit, ibique " noctem gravibus et incertis co- " gitationibus traduxit: adeo, ut " in animo haberet Cæſaris do- " mum clam ingredi, ſibique ante " lares ejus manus inferre, atque " ita furiales intemperias illi im- " pingere. Sed ab ea ratione cru- " ciatus metu depulſus, alia rurſus " tumultuoſa conſilia in pectus in- " ſtituit. Et ſervis ſe ad Caietam " deportandum navigio commi- " ſit: ubi prædia habebat, et " blandum æſtate Eteſiarum die- " bus perfugium. Eſt ibidem " ſupra mare ſacellum Apollinis:

" unde corvi cum clangore ad Ciceronis navem, quæ ad littus appellebatur, confertim advolarunt, atque ex utraque parte antennæ inſidentes partim crocitarunt, partim rudentum capita roſtris tutuderunt: idque ſignum omnibus infauſtum eſt viſum. Cicero tamen egreſſus in villam ſe recepit et quieti dedit. Ibi corvorum magna pars triſti voce ad feneſtram aſſedit: unus in lectum devolavit, et roſtro veſtem, qua Cicero tectus erat, paulatim ab ore ipſius removit."

De eadem re Valerius lib. I. cap. 4. *M. Ciceroni mors imminens auſpicio prædicta eſt: cum enim in villa Caietana eſſet, corvus in conſpectu ejus horologii ferrum loco motum excuſſit, et protinus ad ipſum tetendit, ac laciniam togæ eo uſque morſu tenuit, donec ſervus, ad occidendum eum milites veniſſe, nuntiaret.* Hactenus Valerius: ex quo perſpicue cognoſcitur apud Plutarchum ἐς Καπίτας mendoſe, non pro Capua, ſed Caieta legi. Quamvis Appianus Capuam nominet, ad quam fuerit hæc Ciceronis villa, in qua adventantibus inquiſitoribus a corvis e ſomno excitatus ſit.

Sequitur in Plutarcho: " Servi hæc aſpicientes ſuam ipſi ignaviam damnarunt, ſi herilis cædis ſpectatores eſſe ſuſtinerent; cumque beſtias domino opem ferre ac pro indigno ejus caſu ſollicitas eſſe viderent, ipſi eum non defenderent; partim precibus, partim vi impoſitum lecticæ ad mare detulerunt. Interim percuſſores cum miniſtris ſuperveniunt, Herennius centurio et Popilius tribunus militum, quem parricidii reum Cicero olim defenderat."

De Popilio hoc multa Seneca in *Declamationibus* et *Suaſoriis*. De eodem Valerius lib. V. cap. 3. *M. Cicero C. Popilium Lænatem Picenæ regionis, rogatu M. Cælii, non minore cura quam eloquentia defendit: eumque cauſa admodum dubia fluctuantem ſalvum ad penates ſuos remiſit. Hic Popilius poſtea, nec re nec verbo a Cicerone læſus, ultro M. Antonium rogavit, ut ad illum proſcriptum perſequendum et jugulandum mitteretur: impetratiſque deteſtabilis miniſterii partibus, gaudio exultans Caietam cucurrit, et virum, omitto quod ampliſſimæ dignitatis, certe ſalubri ſtudio* (ita lege e mſſ.) *præſtantis officii privatim ſibi venerandum, jugulum præbere juſſit: ac protinus caput Romanæ eloquentiæ, et pacis clariſſimam dexteram per ſummum et ſecurum otium amputavit: eaque ſarcina, tanquam opimis ſpoliis, alacer in urbem reverſus eſt. Neque ei ſceleſtum portanti onus ſuccurrit, illud ſe caput ferre, quod pro capite ejus quondam peroraverat.*

Sequitur apud Plutarchum: " Percuſſores cum fores clauſas inveniſſent, eas effregerunt: cumque Cicero non appareret, et ii, qui intus erant, ſcire ſe, ubi eſſet, negaſſent, aiunt adoleſcentem quemdam, a Cicerone in bonis literis et diſciplinis educatum, Quinti fratris libertum, Philologum nomine, tribuno dixiſſe, lecticam per ſilveſtres et opacas ambulationes ad mare deferri. Tribunus igitur cum paucis comitibus circum ambulationes ad exitum cucurrit: Herennius recta per eaſdem ac-

" currit. Quod ubi Cicero animadvertit, ſervos lecticam ibi deponere juſſit."

Satis, inquit Livius, *conſtat*, *ſervos fortiter fideliterque paratos fuiſſe ad dimicandum: ipſum deponi lecticam, et quietos pati, quod ſors iniqua cogeret, juſſiſſe.* Appianus ſcribit multos diſcurriſſe quærentes, num alicubi Cicero viſus eſſet: cumque alii benevolentia et miſericordia permoti eum in alto eſſe dixiſſent, clientem Clodii acerrimi inimici Ciceronis Popilio Lænati tribuno militum indicaſſe viam, qua lectica deportabatur, eo illum irrupiſſe, et cum ſervos longe plures quam ipſe ſecum habebat ad dimicandum paratos vidiſſet, callide exclamaſſe, *Tribuni*, *qui in extremo agmine ſunt*, *ingrediantur:* tum ſervos majorem multitudinem expectantes perterritos fuiſſe.

Cicero, ait Aufidius Baſſus apud *Senecam*, *paulum remoto velo*, *poſtquam armatos vidit*, Ego vero conſiſto, *ait:* accede veterane, et, ſi hoc ſaltem potes recte facere, incide cervicem. *Trementi deinde dubitantique*, Quid ſi ad me, *inquit*, primum veniſſetis?

Butridius Niger apud eundem: *Elapſus interim altera parte villæ Cicero lectica per agros ferebatur. Sed ut vidit appropinquare notum ſibi militem Popilium nomine*, *memor defenſum a ſe*, *lætiore vultu aſpexit. At ille*, *victoribus idipſum imputaturus occupat facinus*, *caputque deciſum*, *nihil in ultimo fine vitæ facientis*, *quod alterutram in partem poſſet notari*, *Antonio portat*, *oblitus ſe paulo ante defenſum ab illo.*

Prominenti, inquit Livius, *ex lectica*, *præbentique immotam cervicem*, *caput præciſum eſt: nec ſatis ſtolidæ crudelitati militum fuit*, *manus quoque*, *ſcripſiſſe aliquid in Antonium exprobrantes*, *præciderunt.*

Plutarchus: " Cicero mentum, ita ut conſueverat, tangens in percuſſoribus oculos conſtanter fixit, ſqualoris plenus, et capillo demiſſo macieque ob ſollicitudines confectus; uſque eo ut plurimi, Herennio eum jugulante, capita obnuberent. Occiſus eſt præbens cervicem extra lecticam, cum annum jam LXIV ageret. Præcidit illi juſſu Antonii caput et manus, quibus Philippicas ſcripſerat."

Vixit, ait Livius, *tres et ſexaginta annos: ut*, *ſi vis abfuiſſet*, *ne immatura quidem mors videri poſſit.* Euſebius: *Cicero in Formiano ſuo ab Herennio et Popilio occiditur* LXIV *ætatis ſuæ anno.*

Appianus: " Occiſo Cicerone, quidam equis, alii navigiis incitatis properabant Antonio hunc nuntium perferre, eique in foro ſedenti Lænas caput et manum eminus oſtendit. Quo ille maxime lætatus, tribunum militum coronavit, et H-S decies centena millia ei pro maximo præmio dedit, quod ſummum et infenſiſſimum ſuum inimicum occidiſſet."

Plutarchus: " Cum membra Ciceronis Romam perlata eſſent, Antonius, qui tum forte comitia habebat, iis viſis exclamavit: Proſcriptionem jam peractam eſſe: caput autem et manus pro Roſtris poni juſſit, ſpectaculum horrendum Romanis, qui ſe non Ciceronis vultum, ſed imaginem animi Antonii, videre putabant."

Dio lib. XLVII. "Ubi Ciceronis caput allatum fuit, Antonius multis et gravibus probris illatis, illud pro Roſtris, loco præ aliis conſpicuo, poni juſſit, ut unde in ipſum verba faciens auditus fuerat, ibi caput ejus cum manu dextra, quæ ſimul præciſa fuerat, conſpiceretur. Fulvia vero caput, antequam auferretur, in manus ſumpſit, atque atrocibus verbis illudens et conſpuens genibus ſuis impoſuit, et linguam ex ore extractam acubus, quibus ad capitis ornatum utebatur, compunxit, additis multis iiſque execrandis opprobriis."

Livius: *Ita relatum caput ad Antonium, juſſuque ejus inter duas manus in Roſtris poſitum, ubi ille Conſul, ubi ſæpe conſularis, ubi eo ipſo anno adverſus Antonium, quanta nulla unquam humana vox, cum admiratione eloquentiæ auditus fuerat: vix attollentes lacrymis oculos homines intueri trucidata membra ejus poterant.*

Cremutius Cordus: *Præcipue tamen ſolvit pectora omnium in lacrymas gemituſque viſa ad caput ejus deligata manus dextra, divinæ eloquentiæ miniſtra: cœterorumque cædes privatos luctus excitaverunt, illa una communem.*

Mortem Ciceronis verſibus elegantiſſimis deploravit Cornelius Severus; in quibus ſunt, qui ſequuntur:

Abſtulit una dies ævi decus, ictaque luctu
Conticuit Latiæ triſtis facundia linguæ,
Unica ſollicitis quondam tutela, ſaluſque,
Egregium ſemper patriæ caput: ille Senatus
Vindex, ille fori, legum, rituſque, togæque.
Publica vox ſævis æternum obmutuit armis.
Informes vultus, ſparſamque cruore nefando
Caniciem, ſacraſque manus, operumque miniſtras
Tantorum, pedibus civis projecta ſuperbis
Proculcavit ovans, nec lubrica fata Deoſque
Reſpexit: nullo luet hoc Antonius ævo.

Paterculus poſt narratam cædem M. Tullii in hæc verba erumpit, cap. 66. *Nihil tamen egiſti, M. Antoni, mercedem cæleſtiſſimi oris et clariſſimi capitis abſciſi numerando, auctoramentoque funebri ad conſervatoris quondam reip. tantique conſulis irritando necem. Rapuiſti tu M. Ciceroni lucem ſollicitam, et ætatem ſenilem, et vitam miſeriorem te principe, quam ſub te triumviro mortem: famam vero, gloriamque factorum atque dictorum adeo non abſtuliſti, ut auxeris. Vivit, vivetque per omnem ſæculorum memoriam, dumque hoc vel forte, vel providentia, vel utcunque conſtitutum rerum naturæ corpus, quod ille pene ſolus Romanorum animo vidit, ingenio complexus eſt, eloquentia illuminavit, manebit incolume, comitem ævi ſui laudem Ciceronis trahet: omniſque poſteritas illius in te ſcripta mirabitur, tuum in eum factum execrabitur: citiuſque in mundo genus hominum, quam hujus nomen cadet.*

Ciceronem hoc anno VII. Idus occiſum eſſe, teſtimonio Tironis liberti ſcribit Tacitus in dialogo *de*

Oratoribus cap. 17. Intelligo autem Idus Decembr. quoniam triumviri inierunt v. Kalend. Decembris, ut eſt in lapide Colotiano. Vixit igitur Cicero annos LXIII. menſes XI. dies v. ſive annos LXIV. minus XXVI. diebus.

Nunc ad extremum illud addam, quod Deſiderius Lignamineus Patavinus ante annos ſedecim divulgavit. Cum anno Chriſti M.D.XLIV. Kalend. Decemb. Angelus Apulus Minorita in Zacyntho inſula Venetorum, quæ in mari Ionio Epiro adjacet, apud ſacellum D. Mariæ Gratioſæ, non longe a litore maris, cœnobii fundamenta ageret, ſepulchrum antiquiſſimum reperit cum hac inſcriptione: M. TVLLI CICERO HAVE. ET TV TEPTIA ANTΩNIA. In eodem ſepulchro inventæ ſunt duæ urnæ vitreæ, una major cinerum, altera minor lacrymarum, ut volunt. In majoris fundo erat vitro inſcriptum: AVE MAR. TUL. Hoc monumentum ibi in ſacrario templi adſervatur, et Ciceronis noſtri eſſe putatur. Verum in hujuſmodi rebus mihi Epicharmi cantilenam illam *μέμνασο ἀπιςεῖν (memento non credere)* ad aurem utramque inſuſurrari facile patior: cum præſertim in Epitaphio quodam, quod in libro manuſcripto *ἀδέσποτον (nullo adſcripto auctore)* ſubjicitur, Arpinatem Ciceronem lapide extra Caietam ſervari inveniam; quem Lignamineus a ſervis crematum, et in Zacynthum delatum fuiſſe putat.

INDEX

FABRICIANUS.

Prior numerus Annum Ciceronis.

A.

ACADEMIA nova, 28. 261.
—Academici libri Ciceronis, 62. 328.
M. Acilius Glabrio prætor, 37. 270.
—Conſul 40. 274.
—Lucullo ſuccedit, 40. 275.
C. Aculeo eques Rom. 1. 239.
Aculeonis filii conſobrini Ciceronis, *Ibid.*
Adoptio Clodii, 47, 48. 293, 295.
Sex. Æbutius, 38. 273.
Ædiles unde dicti, 38. 272.
Ædilitatis petendæ tempus legitimum, 37. 270.
Ælia Fufia lex, 44. 284.
L. Ælius Lamia relegatur, 49. 298.
—a Cicerone ad Antonium mittitur, 59. 323.
Ælius Ligus tribunus pleb. 49. 300.
Q. Ælius Tubero Ligarium accuſat, 61. 326.
M. Æmilius Lepidus Cos. 29, 41, 61. 262, 276, 324.
—Interrex, 55. 315.
—Prætor Cæſarem Dictatorem dicit, 58. 321.
—Magiſter equitum, 62, 63. 327, 330.
—Pontifex Max. 64. 339.
—Antonium recipit, et hoſtis a Senatu judicatur, 64. 340.
—cum Antonio et Octavio contra Rempublicam conſpirat, 64. 341.
Æmilius, *vide* Mamercus.
L. Æmilius Paulus Cos. 57. 318.
—proſcribitur, 64. 341.
M. Æmilius Scaurus a Cicerone defenditur, 53. 313.
Æſchylus Cnidius, 29. 262.
L. Afranius Cos. 47. 293.
Africa C. Caſſio decernitur, 63. 331.
Africam Catilina prætor obtinet, 41. 276.
Africanus minor Coſ. 37. 270.
—moritur, 19. 252.
Africanus triumphus Cæſaris, 16. 248.
—Africum bellum Cæſaris, 61. 324.
Agraria Lex Appuleia, 7. 243.
—Flavia, 47. 293.
—Julia, 48. 295.
—Servilia Rulli, 43. 281.
—Titia, 8. 244.
Albanus mons, 51. 307.
Alexandri magni caſtra apud Iſſum, 56. 318.
Alexander Ariſtobuli F. 51. 308.
C. Alfius, prætor, 53. 313.
Allienus prætor Siciliam obtinet, 61. 324.
Allobroges ſollicitantur a Catilina, 44. 286.
—domantur, 46. 293.
Sex. Alphenus, 26. 258.
Amanus mons, 56. 318.
Ambitus Lex Calpurnia, 40. 275.
———— Cornelia, 40. 275.
————Pompeia, 55. 315.
————Tullia, 44. 284.
Ambrones a Mario victi, 5. 241.
Q. Ancharius prætor, 51. 306.
M. Anneius Ciceronis Legatus, 56. 317.
T. Annius Milo Tribunus pleb. 49. 301.
—Clodium de vi poſtulat, 50. 301.
—gladiatores emit, 50. 302.
—Conſulatum petit, 55. 315.
—Clodium occidit, 55. 315.
—accuſatur et defenditur, 55. 315.
—damnatus exulat, 55. 316.

Miloni dies a Clodio dicitur, 51. 306.
Ante d. X. Kal. 4. 1. 239.
Anti-Cato Cæſaris, 61. 325.
Antiochia a Parthis obſeſſa, 56. 317.
Antiochus Aſcalonita, 28. 261.
—Commagenus, 56. 318.
P. Antiſtius Pompeii ſocer, 25. 257.
Sex. Antiſtius Vetus Tribunus pleb. 50. 306.
C. Antonius prætor, 40. 276.
—conſul cum Cicerone creatur, 43. 280.
—conſulatum gerit, 44. 281.
—Catilinæ favet, 44. 282.
—Catilinam vincit et Imperator appellatur, 45. 290.
—in Macedoniam proficiſcitur, 45. 290.
—accuſatur et damnatus exulat, 48. 294.
C. Antonius, M. frater, Hortenſio in Macedonia ſuccedit, 64. 337.
—a Cicerone filio victus in M. Bruti poteſtatem venit, 64. 338.
M. Antonius Orator prætor piratas perſequitur et vincit, 5. 241.
—Man. Aquillium defendit, 6. 242.
—Conſul, 8. 243.
—Cenſor, 10. 244.
—de oratore diſputat, 16. 248.
—occiditur, 20. 253.
M. Antonius Creticus Oratoris filius, 33. 267.
M. Antonius triumvir, *Ibid.*
—Milonem accuſat, 55. 315.
—Tribunus plebis ex urbe ad Cæſarem profugit, 58. 320.
—Ciceroni Brunduſii parcit, 59. 322.
—Magiſter equitum, 60. 323.
—Conſul, 63. 330.
—Cæſari diadema imponit, 63. 330.
—orationem de Concordia habet, 63. 331.
—Cæſarem oratione funebri laudat, 63. 331.
—Octavium Cæſar. ſuperbe excipit, 63. 332.
—Ciceroni inimicitias denuntiat, 63. 334.
—Brunduſii milites trucidat, 63. 335.
—Mutinam obſidet, 64. 336.
—hoſtis judicatur. *Ibid.*
—ad Mutinam vincitur, 64. 339.
—a Lepido recipitur, 64. 340.
—cum Octavio et Lepido contra Rempublicam conſpirat, 64. 341.
—Ciceronis caput pro Roſtris poni jubet, 64. 344.
M. Antonii Gniphonis ſchola, 41. 278.
Apollo Delphicus, 30. 264.
Apollinis ſacra, 8. 244.
—ſacellum, 64. 342.
Apollinares ludi, 50. 304.
Apollonius Molo, 29. 262.
Appius, *vide* Claudius.
Appius major Milonem accuſat, 55. 315.
L. Appuleius Saturninus Tribunus plebis ſeditionem movet, 7. 243.
—occiditur, 7. 243.
P. Appuleius Tribunus plebis, 64. 339.
C. Aquillius Gallus, 26. 258.
—prætor, 40. 276.
M'. Aquillius Coſ. 6, 19. 242, 252.
—repetundarum reus, 6. 242.
—necatur, 19. 252.
Archias Romam venit, 5. 241.
—in Aſia eſt, 21. 254.
—a Cicerone defenditur, 46. 292.
Ariobarzanes rex, 19, 56. 251, 318.
Ariſto, apud quem Cicero Athenis diverſatus eſt, 57. 319.
Ariſtobulus, 51. 308.
Arpinates in tribu Cornelia, 238.
Arretinæ mulieris libertatem Cicero defendit, 28. 261.
Aſia a Mithridate occupatur, 19. 251.
—in XLIV. regiones a Sylla dividitur, 23. 256.
—Flacco portas claudit, 21. 254.
—obtingit Q. Ciceroni, 46. 292.
—obtinetur a L. Flacco, 46. 292.
——a Q. Mucio, 12. 245.
——a Q. Thermo, 57. 318.
—decernitur Trebonio, 63. 331.
in Aſiam M. Cicero proficiſcitur, 56. 318.
Ateius Capito Tribunus plebis. 52. 312.
Athenio dux fugitivorum, 6. 242.
C. Atilius Serranus Coſ. 1. 238.
Sex. Atilius Serranus Trib. pleb. 49. 301.
T. Atius Cluentii accuſator, 41. 277.
Attia Auguſti Cæſaris mater, 63. 332.
Atticus, *vide* Pomponius.
Attius Tullius, 237.
Cn. Aufidius Oreſtes Coſ. 36. 268.
Auguſtus, *vide* Octavius.
Auguſtus menſis, qui prius Sextilis, 64. 340.
Aura pediſequa, 45. 291.
Aurelia mater Cæſaris, 45. 291.
Aurelia lex de Judiciis, 37. 272.

C. Aurelius Cotta Tribunatu plebis dejectus in exilium pellitur, 16. 248.
—Conſul, 32. 265.
L. Aurelius Cotta Tribunus plebis, 2. 240.
—prætor, 37. 272.
—Conſul, 42. 279.
—Cenſor, 43. 281.
—Ciceroni patrocinatur, 50. 301.
M. Aurelius Cotta Coſ. 33. 266.
L. Aurelius Oreſtes Coſ. 4. 241.
P. Autronius Pætus Coſ. deſign. 41. 278.
—contra Remp. conjurat, 44. 285.
—damnatur, 44, 45. 281, 290.

B.

Balbus, *vide* Cornelius.
L. Bellienus, 43. 281.
Beſtia, *vide* Calpurnius.
Bibulus, *vide* Calpurnius.
Bithynia a P. Silio obtinetur, 57. 319.
—Cimbro decernitur, 63. 331.
Bithyniæ rex Nicomedes, 19. 251.
Bonæ Deæ ſacra, 44, 45. 287, 291.
Brunduſium exul Cicero proficiſcitur, 49. 299.
——eodem redit, 50. 303.
——ibidem victo Pompeio diu fuit, 59. 322.
Brunduſinæ coloniæ natalis, 50. 303.
Brutus, *vide* Junius.
Budæus (Gulielmus) 37. 272.
P. Burrienus prætor, 26. 258.

C.

Cæcilia Balearici filia, 17. 249.
—mater Clodii, 51. 310.
Cæcilia Didia lex, 9. 244.
L. Cæcilius prætor, 50. 301.
—ludos facit, 50. 304.
L. Cæcil. Metellus Coſ. 39. 274.
—Verri in Sicilia ſuccedit, 37. 270.
Q. Cæcilius Metellus Celer prætor, 44. 284.
—Galliam Procoſ. obtinet, 45. 290.
—Conſul, 47. 293.
—Clodio reſiſtit, 47. 293.
—Metelli fratres Clodii, 51. 310.
Q. Cæcilius Metellus Creticus Coſ. 38. 272.
Q. Cæcilius Metellus Nepos Coſ. 9. 244.
—Tribunus plebis Ciceronem vexat, 44. 289.
—portoria Italiæ tollit, 47. 294.
—Conſul, 50. 301.
—cum Cicerone in gratiam redit, 50. 302.
—Hiſpaniam obtinet, 51. 310.
Q. Cæcilius Metellus Numidicus in exilium proficiſcitur. 7. 243.
—ab exilio revocatur, 8. 243.
Q. Cæcilius Metellus pius Coſ. 27. 259.
—contra Sertorium rem gerit, 33. 267.
Q. Cæcilius Niger, 37. 270.
A. Cæcinæ cauſa et defenſio, 38. 273.
Cælius, *vide* Cœlius.
Cæparius Catilinarius, 44. 286.
Cæpio, *vide* Servilius.
Cæſar, *vide* Julius.
M. Cæſius prætor, 32. 265.
M. Cæſonius ædilis cum Cicerone, 38. 273.
Calenus, *vide* Fufius.
Calidia lex, 8. 243.
Q. Calidius Tribunus plebis Metellum Numidicum ab exilio revocat, 8. 243.
M. Calidius prætor, 50. 301.
Calpurnia lex de ambitu, 40. 275.
Calpurnius Beſtia a Cicerone defenditur, 51. 307.
C. Calpurnius Piſo Coſ. 40. 277.
C. Calpurnius Piſo Ciceronis gener, 51. 304.
—judex in cauſa Roſcii Comœdi, 31. 265.
Cn. Calpurnius Piſo contra Remp. conjurat, 41. 279.
L. Calpurnius Piſo Cæſonius Coſ. 49. 296.
—Ciceronem deſerit ac prodit, 49. 297.
—provinciam a Clodio accipit, 49. 297.
—in provinciam proficiſcitur, 49. 298.
—Cenſor eſt, 57. 319.
—M. Marcelli mentionem in Senatu facit, 61. 325.
—de Antonio mitem ſententiam dicit, 64. 336.
—Legatus ad Antonium mittitur, 64. 337.
—Cicer. oratio in eum, 52. 311.
L. Calpurnius Beſtia tribunus pleb. 44. 289.
M. Calpurnius Bibulus Coſ. 48. 294.
—Syriam obtinet, 57. 318.
Campanus ager dividitur, 48. 295.

—de agro Campano Ciceronis ſententia, 51. 307.
Campus Martius, 29, 47, 50. 262, 293, 303.
C. Caninius Tribunus pleb. 50. 306.
C. Caninius Rebilus Coſ. 62. 330.
Capitolium incenditur, 24, 38. 257, 273.
—a Catulo dedicatur, 38. 273.
in Capitolium ſenatus vocatur, 50. 302.
Cappadociæ rex Ariobarzanes, 19. 251.
Capuam Cicero ſumit, 58. 320.
Carbo, *vide* Papirius.
Carneades, 28. 261.
Caſſia lex frumentaria, 34. 267.
Caſſiæ leges, 3. 240.
Caſſinius Schola, 46. 292.
Caſſius Tribunus plebis, 50. 306.
C. Caſſius Longinus Tribunus pl. 3. 240.
—Conſul, 11. 245.
C. Caſſius Varus Coſ. 34. 267.
C. Caſſius Quæſtor, 56. 317.
—Ciceroni Fabium commendat, 57. 319.
—Cæſare occiſo Africam provinciam accipit, 63. 331.
—Dolabellam perſequi jubetur, 64. 338.
L. Caſſius Longinus conſulatum petit, 43. 280.
P. Caſſius prætor, 40. 276.
Q. Caſſius Tribunus plebis, 58. 320.
Caſtor nepos Dejotari. 62. 330.
Caſtoris templum, 49. 300.
Catilina, *vide* Sergius.
Cato, *vide* Porcius.
Cato Ciceronis, 61. 325.
Catulus, *vide* Lutatius.
Catulus Ciceronis liber, 62. 329.
Cenſoria poteſtas reſtituitur, 55. 316.
Centumviri, 15. 246.
Centuriata Comitia, 40. 276.
Cethegi factio, 33. 267.
Cethegus Catilinarius, 44. 286.
Chelido meretricula, 33. 267.
Chryſogonus libertus Syllæ, 27. 259, 260.
M. T. CICERO quando natus? 1. 238.
—ad cauſas agendas accedit, 26. 258.
—Athenas ſecedit valetudinis cauſa, 28. 261.
—Aſiam peragrat, 29. 262.
—oraculo a Rep. capeſſenda abſterretur, 30. 264.
—Quæſtor, 31. 264.
—Ædilis, 37. 270.
—Prætor, 41. 276.
—in provinciam ire noluit, 42, 44. 279, 283.
—Conſul, 44. 281.
—legem de ambitu fert, 44. 284.
——et de legationibus liberis, 44. 288.
—Catilinariam conjurationem opprimit, 44. 284.
—unde honoribus ſummis affectus, 44. 287.
—et *pater patriæ* appellatus, 44. 289.
—ſed a Tribuno pl. oppugnatus, 44. 289.
—Conſulatu finito, accuſatus, 45. 290.
—in exilium a Clodio ejectus, 49. 297.
—anno ſequenti reſtitutus, 50. 301.
—Romam redit, 50. 304.
—Augur, 54. 315.
—Proconſul Ciliciæ, 56. 316.
—*Imperator* appellatus, 56. 318.
—ſupplicationes impetrat, 57. 318.
—ex provincia redux, 57. 319.
—Pompeio et Cæſari pacis auctor eſt, 58. 320.
—bello civili Capuam tuendam accipit, et fit ἐπίσκοπος oræ maritimæ, 58. 320.
—Pompeium in Græciam ſecutus, 58. 321.
—prælio Pharſalico non interfuit, 59. 322.
—Pompeio victo belli finem fecit, 59. 322.
—dat ſe literis et philoſophiæ, 61. 324.
—Cæſarianæ cædis particeps non fuit, 63. 331.
—in Græciam profecturus, 63. 333.
—tempeſtatibus rejectus, Romam remigravit, 63. 334.
—ubi Antonio reſtitit, habitis orationibus Philippicis, 63. 334.
—proſcriptus ab Antonio fugit, 64. 340.
—ſed ventis rejectus, occiſus eſt, 64. 342.
Ciceronis abſtinentia, 37, 38. 269, 273.
—æmulatio cum Hortenſio, 44. 286.
—æs alienum, 62. 327.
—ætas, 64. 346.
—avus, 238.
—avia, 238.
—caput Romam relatum, et pro Roſtris poſitum, 64. 344.
—cognomen unde? 238.
—collegæ in ædilitate, 38. 273.
——in Prætura, 40. 276.
—conſobrini, 1. 239.
—contentio in dicendo, 28. 261.

—divortium cum Terentia, 61. 326.
——cum Popillia, 62. 328.
—domus Craſſiana, 10. 244.
——a Clodio incenſa, 49. 299.
—generi, Piſo, et Craſſipes, 51. 307.
——et Dolabella, 57. 319.
—Græce declamandi conſuetudo, 22, 23. 255.
—ingenium, 16. 247.
—matris partus ſine dolore, 1. 239.
—matertera, 1. 239.
—militia, 18. 251.
—mors auſpicio prædicta, 64. 343.
—natalis dies, 1. 238.
—nuptiæ ſecundæ, 62. 327.
—præceptores, Æſchylus, 29. 262.
——Antiochus Academicus, 28. 261.
——Archia poeta, 5. 241.
——Demetrius Syrus, et Dionyſius, 29. 262.
——Diodotus Stoicus, 22, 23. 255.
——Menippus Stratonicenſis, 29. 262.
——Molon Rhodius, 20. 254.
——Phædrus, Epicureus, 19. 252.
——Philo, Academicus, 19. 252.
——Poſidonius, Stoicus, 29. 263.
——Xenocles, 29. 262.
——Zeno, Epicureus, 28. 261.
—Quæſtor in Conſulatu, 44. 288.
——in provincia, 56. 317.
M.T.Cicero,filius,quando natus? 16. 248.
—togam puram accipit, 58. 321.
—Athenas mittitur, 62. 329.
—Bruti legatus eſt, 64. 337.
—ſub Pompeio alam duxit, 64. 337.
Q. T. Cicero ædilitatem petit, 41. 277.
—prætor Aſiam ſortitus, per triennium eam obtinuit, 46. 292.
—provincia decedit, 49. 300.
—vulneratus in foro inter cadavera jacuit, 50. 301.
—Pompeio legatus eſt, 50. 306.
—item fratri, 56. 317.
—Cæſari in Gallia, 53. 312.
—cum quo in Britanniam tranſiit, 53. 312.
—cum fratre proſcriptus fugit, 64. 342.
—cum filio occiditur, 64. 342.
Q. T. Cicero, filius, quod patrem prodere noluit, excruciatus periit, 64. 342.
Cilicia P. Lentulo obtingit, 50. 305.
—obvenit M. Ciceroni, 56. 316.
Ciliciam M. Antonius Procoſ. obtinet, 5. 241.
Cimber, *vide* Tillius.
Cimbrica victoria, 2, 20. 240, 253.
Cinna, *vide* Cornelius.
Cinna Legatus Syriacus, 64. 338.
M. Ciſpius Tribunus pleb. 49. 301.
Civica corona, 27, 44. 260, 289.
de Civibus regundis lex, 12. 245.
Civile bellum Pompeii et Cæſaris, 58. 320.
Ap. Claudio imperium abrogatur, 20. 253.
Ap. Claudius frater P. Clodii, 44. 286.
—prætor, 50. 301.
—Conſul, 53. 312.
—Ciliciæ præeſt, 56. 317.
—a P. Dolabella accuſatur, 57. 319.
—cenſor eſt, 57. 319.
Ap. Claudius Pulcher Coſ. 28. 260.
C. Claudius prætor, 51. 306, 308.
C. Claudius Pulcher ædilis, 8. 244.
—prætor, 12. 245.
—Coſ. 15. 246.
C. Claudius Marcellus pater, 56. 317.
C. Claudius Marcellus filius Coſ. 57. 318.
C. Claudius Marcellus Coſ. 58. 319.
M. Claudius Marcellus Coſ. 56. 316.
—Pompeii partes ſecutus exulat, 61. 325.
—a Cæſare reſtituitur, 61. 325.
—occiditur, 62. 329.
Clitomachus, 19, 28. 252, 261.
Clodiæ leges a P. Clodio latæ, 49. 297, 298.
Clodiani cædem in foro faciunt, 50. 301.
P. Clodius Pulcher Appii F. 28. 261.
—Luculli exercitum ſollicitat, 39. 274.
—Catilinam repetundarum accuſans prævaricatur, 42. 279.
—Bonæ Deæ ſacra violat, 45. 291.
—accuſatur et abſolvitur, 46. 291.
—ad plebem traducitur, 48, 50, 51. 295, 305, 308.
—Tribunus plebis fit, 48. 296.
—Cicer. in exilium ejicit, 49. 297.
—Pompeio inſidiatur, 49. 300.
—a Milone de vi poſtulatur, 50. 301.
—legem de reditu Ciceronis diſſuadet, 50. 303.
—ædilitatem petit, 51. 306.
—Ædilis Miloni diem dicit, 51. 306.
—concionem contra Ciceronem habet, 51. 308.
—Præturam petens occiditur, 55. 315.
Clodius Metellorum frater, 51. 310.
Sex. Clodius damnatur, 55. 316.

A. Cluentius accuſatur et a Cicerone defenditur, 41. 277.
Cœlii Curionis error, 44. 287.
C. Cœlius Ciceronis quæſtor, 56, 57. 317, 319.
—Ciliciæ a Cicerone præficitur, 57. 319.
C. Cœlius Caldus Coſ. 13. 246.
M. Cœlius C. Antonium accuſat, 48. 294.
—accuſatur et a Cicerone defenditur, 51. 309.
—ad eum Cicero ſcribit, 56. 317.
P. Cælius prætor, 32. 265.
Cometæ apparent, 20. 253.
Cominii accuſatores Cornelii, 41. 276.
Comitia Ædilitia, 51. 306.
—Centuriata, 40, 44, 50. 275, 283, 303.
—Conſularia, 41, 44. 278, 284.
Comitialis dies, 45. 290.
Compitalitii ludi, 39. 274.
Concordiæ templum, 44, 49, 63. 286, 298, 334.
Conjuratio Catilinaria prima, 41. 279.
——altera, 44. 285.
——duplex, 45. 291.
Conjurati, 44. 285.
Conſularis annus, 43. 280.
M. Coponii et M'. Curii cauſa, 15. 246.
Corinthia vaſa, 37. 271.
Corinthii agri, 11. 245.
Cornelia lex de ambitu, 40. 275.
——de judiciis, 37. 272.
——de majeſtate, 41. 276.
——de proſcriptorum filiis, 238.
——de Ciceronis reditu, 44. 283.
Cornelia tribus, 50. 303.
Cornelia Pompeii uxor, 55. 316.
Cornelius Centurio, 64. 340.
C. Cornelius Catilinarius, 44. 285.
—damnatur, 45. 290.
C. Cornelius Tribunus pleb. 40. 275.
—de majeſtate accuſatur, 40, 41. 275, 277.
—a Cicerone defenditur, 42. 279.
Cornelius Balbus Cæſarianus, 61. 324.
L. Cornelius Balbus civitate donatur, 51. 309.
—accuſatus defenditur a Cicerone, 51. 309.
L. Cornelius Cinna Coſ. 20. 253.
—civitatis principes occidit, 20. 253.
—Conſul iterum, 21. 254.
—Conſul tert. et quart. 22, 23. 255.
Cn. Cornel. Dolabella Coſ. 26. 258.
P. Cornelius Dolabella Appium accuſat, 57. 319.
—Tulliam, Ciceronis filiam, uxorem ducit, 57. 319.
—ſeditiones in urbe excitat, 59. 322.
—cum Cæſare in Africa et Hiſpania fuit, 61, 62. 325, 328.
—in Italiam revertitur, 62. 329.
—Dolabellam Cæſar Conſulem facere vult, 63. 330.
—Conſul eſt, 63. 332.
—Trebonium Smyrnæ occidit, 64. 338.
—hoſtis judicatur, 64. 338.
Cn. Cornel. Lentul. Coſ. 10. 244.
Cn. Cornelius Lentulus Clodianus Coſ. 35. 268.
—Cenſor, 37, 46. 272, 292.
Cn. Cornelius Lentulus Claudianus, 48. 294.
Cn. Corn. Lentulus Marcellin. Coſ. 51. 306.
L. Cornelius Lentulus Crus Coſ. 58. 319.
P. Cornelius Lentulus Spinther Ciceroni ſtudet, 49, 50. 300, 301, 303.
—Conſul, 50. 301.
—de Cicerone ad ſenatum refert, 50. 301.
—legem de Ciceronis reditu fert, 50. 303.
—Ciliciam provinciam obtinet, 50, 51. 305, 306.
P. Lentulus Cornelius Sura Coſ. 36. 268.
—cum Catilina conjurat, 36, 44. 268, 286.
—in cuſtodiam traditur, 44. 286.
—necatur, 36, 44. 269, 288.
L. Cornelius Scipio Coſ. 24, 26. 256, 258.
—ab exercitu deſeritur et exulat, 24. 257.
L. Cornelius Sylla, 18. 251.
—Conſul, 19. 251.
—Marianos urbe expellit, 19. 251.
—Mithridaticum bellum gerit, 20. 254.
—pace cum Mithridate facta Aſiam in regiones diſtribuit, 22, 23. 256.
—ex Aſia decedit, 21. 254.
—ejus crudelitas in cives, 25. 257.
—Dictator dicitur, 25. 257.
—cives proſcribit, 25, 44. 258, 283.
—bona vendit, 26. 259.
—proſcriptorum filios honorum petitione privat, 44. 281, 283.
—Conſul iterum, 27. 259.
—Dictatura ſe abdicat, 28. 260.

—moritur, 29. 262.
P. Cornelius Sylla Coſ. deſign. contra Remp. conjurat, 41. 279.
—damnatur, 44. 281.
—accuſatur et defenditur, 41, 45. 279, 291.
Ser. Cornelius Sylla damnatur, 45. 290.
Q. Cornificius Conſulatum petit, 43. 280.
C. Cornutus prætor, 50. 301.
Corona Civica, 27, 44. 260, 289.
—Laurea, 36. 269.
Corradi (Sebaſtiani) opinio probatur, 44, 51, 53. 289, 309, 313.
improbatur, 17, 18, 31, 46. 250, 265, 292.
—ejuſdem error, 5, 26, 31, 49, 62. 241, 259, 265, 299, 327.
C. Coſconius prætor, 44. 286.
—moritur, 48. 296.
Corvorum prodigium, 8. 244.
—de Ciceronis morte, 64. 343.
Cotta, *vide* Aurelius.
Craſſipedi Tullia Ciceronis deſpondetur, 51. 307.
Craſſus, *vide* Licinius.
Creta M. Bruto decernitur, 63. 331.
Cretenſibus M. Antonius bellum infert, 33. 267.
Cumanus ager, 29. 262.
Cupido, 8. 244.
Curiata lex, 47, 48, 50, 63. 293, 295, 305, 332.
M'. Curii et Coponii cauſa, 15. 246.
Curio, *vide* Scribonius.
Curtii quæſtor Cicero, 32. 266.
C. Curtius Rabirii pater, 53. 314.
M. Curtius Tribunus pleb. 49. 301.
Curulis Sella, 38. 273.
Cyrenarum rex Ptolemæus Apio, 11. 245.
Cyrenenſes agri, 11. 245.

L. Damaſippus prætor, 25. 257.
Damni injuria dati judicium, 31. 265.
Decem Legati, 51. 308.
Decemviri ſummo cum imperio, 43. 281.
Dejotarus, Gallogræciæ rex, apud Cæſarem accuſatus defenditur a Cicerone, 62. 330.
Delphos Cicero proficiſcitur, 30. 264.
Demetrius Syrus, 29. 262.
Diadema Cæſari Antonius imponit, 63. 331.
Dictatura Syllæ, 25. 257.
—Cæſaris, 58, 60, 62, 63. 321, 323, 327, 330.
Didia lex, 9. 244.
T. Didius Tribunus pleb. 2. 240.
—Coſ. 9. 244.
Dio, 34. 268.
—Academicus, 51. 310.
Diodotus Stoicus Ciceronis magiſter, 22, 23. 255.
Dionyſius Magnes, 29. 262.
Divinatio in Verrem, 37. 270.
Dolabella, *vide* Cornelius.
Cn. Domitius interficitur, 26. 259.
Cn. Domitius prætor, 51. 306, 307, 310.
Domitia Lex de ſacerdotiis, 4. 241.
Cn. Domitius Ahenobarbus Tribun. pleb. 4. 241.
—Cos. 11. 245.
—Cenſor, 11, 15. 245, 246.
—Pont. Max. 11. 245.
L. Domitius Ahenobarbus prætor et Coſ. 13. 246.
L. Domitius Ahenobarbus prætor, 49. 296.
—conſulatu detruditur, 51. 311.
—Conſul eſt, 53. 312.
—Quæſtor, 55. 315.
Domitii uxor Porcia, 62. 329.
Cn. Domitius Calvinus Coſ. 54. 314.
Cn. Domitius adoleſcens, 64. 338.
Druſus, *vide* Livius.
Durienſe prælium, 31. 265.
Duumviri de perduellione quærunt, 44. 283.
Dyrrachium Cicero exul venit, 49. 299, 301.
—a Vatinio occupatur, 64. 338.

E.

Epulum Fauſti, 47. 294.
Equites judicant, 12. 245.
—cum Cicerone veſtem mutant, 49. 298.
—Gabinio pro Cicerone ſupplicant, 49. 298.
Equitibus in theatro XIV. gradus aſſignantur, 40. 275.

F.

Fabiorum cognomen, 238.
M. Fabius in Fonteium ſubſcribit, 38. 275.
—ad Ciceronem in Aſiam venit, 57. 319.
Q. Fabius, *vide* Gallus.
Q. Fabius Maximus M. Antonium accuſat, 48. 294.
—Coſ. 62. 329.
—triumphat, 62. 329.
—moritur, 62. 330.
Q. Fabius Sanga, 44. 286.
Fabricius (Georgius) 2. 240.
Q. Fabricius Tribunus pleb. 49. 301.
T. Fadius Tribunus pleb. 49. 301.
—Quæſtor, 44. 288.
C. Fannius Chærea, 31. 265.
Faſces, 60. 323.
—Laureati, 45. 290.
Faſti a Cæſare corriguntur, 61. 326.
Fauſtus, Syllæ F. munus gladiatorium dat, 47. 294.
Feneſtellæ error, 27. 259.
Fideicommiſſarius hæres, 62. 327.
Fimbria, *vide* Flavius.
C. Fimbria Marianus, 21. 254.
de Finibus Bonorum et Malorum Cicero ſcribit, 62. 329.
Flaccus, *vide* Valerius. Fulvius.
C. Flaminius prætor, 40. 276.
Flavia lex Agraria, 47. 293.
C. Flavius quæſitor in cauſa Planciana, 53. 313.
C. Flavius Fimbria Coſ. 3. 240.
L. Flavius Tribunus pleb. 47. 293.
Q. Flavius Tarquinienſis, 31. 265.
Flora Dea, 38. 272.
M. Fonteius prætor, 33, 38. 267, 273.
—accuſatur et a Cicerone defenditur, 38. 273.
P. Fonteius Clodium adoptat, 48. 295.
Fori auditores adoleſcentes Romani, 16. 248.
Q. Fufius Calenus Tribunus pleb. 45. 291.
—Conſul, 60. 324.
—Brutum oppugnat, 64. 338.
—in eum Cicero invehitur, 64. 337, 338.
—ejus maledica oratio in Ciceronem, 238.
Fugitivorum bellum in Sicilia, 6. 242.
M. Fulcinius, 38. 273.
Fulvia conjurationem patefacit, 43, 44. 280, 285.
Fulvia, Antonii uxor, Ciceronis capiti illudit, 64. 345.
M. Fulvii Flacci domus, 6. 242.
M. Fundanius a Cicerone defenditur, 41. 278.
Fundus populus, 51. 309.
L. Fuſius Aquillium accuſat, 6. 242.

G.

Gabinia lex, 40. 275.
A. Gabinius Tribunus pleb. 40. 275.
—Conſul, 49. 296.
—Ciceronem oppugnat, 49. 298.
—provinciam a Clodio accipit, 49. 297.
—in provinciam exit, 49. 301.
—rem bene gerit, 51. 308.
—Ptolemæum Alexandrinum reſtituit, 52. 311.
—accuſatur, 53. 313, 314.
—condemnatur, 53. 314.
Gabinius Catilinarius, 44. 286.
Gaditani a Cæſare ornati, 46. 293.
Gallia citerior D. Bruto decernitur, 63. 331.
Galliæ citeriori M. Brutus præeſt, 61. 324.
Galliæ provinciæ Cæſari dantur, 48. 295.
Galliam provinciam C. Antonius ſortitur, 44. 284.
—Q. Metellus obtinet, 45. 290.
Gallicum bellum, 4. 241.
Q. Gallius prætor, 42. 279.
—accuſatur atque a Cicerone defenditur, 43. 280.
Gallogræciæ tetrarchia, 62. 330.
L. Gellii concio de Cicerone, 50. 303.
L. Gellius Poplicola Coſ. 35. 268.
—Cenſor, 37, 46. 272, 292.
—Ciceronem laudat, 44. 289.
Gladiatores, 34, 44. 268, 284.
—Clodii, 50. 301.
—Milonis, 50. 302.
Gladiatorium munus, 43, 47. 281, 294.
Glaucia, *vide* Servilius.
Glaucippus, 42. 279.
Gracchus Archiæ accuſator, 46. 292.
Græcæ exercitationes, 5, 22, 23. 242, 255.
Græculus Cicero appellatur, 30. 264.
M. Gratidius, 238.
Gratidianus, 1. 239.
Gruchius (Nicolaus) 32. 266.

H.

Haleſini, 12. 245.
Hannibal quando in Italiam venerit, 1. 239.
Haruſpices, 8, 16, 49, 51. 244, 249, 299, 308.
Haſta Syllæ, 27. 260.
Helvia Ciceronis mater, 1. 239.
Herennius Centurio Ciceronis percuſſor, 64. 343, 344.
C. Herennius Tribunus pleb. 47. 293.
M. Herennius Coſ. 14. 246.
Hierta Numidiæ rex, 26. 259.
C. Hirrus, 54. 315.
A. Hirtius Cæſarianus, 60, 61. 323, 324.
—Conſul, 63, 64. 333, 336.
—in prælio Mutinenſi cadit, 64. 339.
Hiſpania a Nepote procoſ. obtinetur, 51. 310.
Hiſpania Cæſar potitur, 58. 321.
Hiſpanienſe bellum Cæſaris contra Pompeii liberos, 61, 62. 326, 328.
Hiſtrionica ars, 31. 265.
Horæ accuſandi duæ, defendendi tres, 55. 315.
Hortenſius Ciceronis liber, 62. 328.
Q. Hortenſius Q. F. Macedoniam obtinuit, 64. 337.
Q. Hortenſius miles, 17. 249.
—tribunus milit. 17. 249.
—ædilis, 31. 264.
—Verris patronus, 37. 270.
—Conſul, 38. 272.
—contra Gabinium dicit, 40. 275.
—legem Maniliam diſſuadet, 41. 277.
—defendit Murenam, 44. 286. Syllam, 41, 45. 279, 291. L. Flaccum, 48. 295. P. Sextium, 51. 307.
—pro Cicerone Conſules deprecatur, 49. 297.
—Ciceronem in augurum collegium cooptat, 54. 315.
Hotomanni (Franciſci) error, 5. 241.

I. J.

Imaginis jus, 38. 273.
Imperatores patres patriæ dicti, 44. 289.
Imperii inſignia, 44. 286.
Interceſſio tribunorum, 50. 301.
Interreges produntur, 54. 314.
Interregna plura, 54. 314.
Interregnum, 30, 52. 263, 311.
Interrex, 25. 257.
Interrogatio in Vatinium, 47, 48. 294, 295.
Italici belli prodigia, 16. 249.
Italici ſollicitantur, 16. 248.
Italicum bellum, 16, 17. 248, 249.
Juba Mauritaniæ rex, 61. 324.
—a Cæſare vincitur, 61. 324.
Judaica religio, 37. 270.
Judicandi formula, 31. 265.
Judicia bello Italico intermittuntur, 16, 17. 248, 249.
—penes equites, 12. 245.
—penes Senatores, 37. 272.
—inter Senatores, equites, et tribunos ærarios communicantur, 37. 272.
de Jugurtha Marius triumphat, 3. 240.
Julia, avia Auguſti, 16. 248.
—Cæſaris filia, moritur, 53. 313.
Juliæ leges, 48. 295.
Julia lex de civitate, 17. 250.
—de agris, 48. 295.
—de repetundis, 53. 314.
Juliacenſis (Gerhardus) 61. 326.
C. Julius Cæſar de Oratore diſputat, 16. 248.
—conſulatum petit, 19. 251.
—occiditur, 20. 253.
C. Julius Cæſar corona civica donatur, 27. 260.
—quæſtionem de ſicariis exercet, 43. 281.
—de perduellione quærit, 44. 283.
—prætor deſ. de conjuratis ſententiam dicit, 44. 287.
—prætor Hiſpaniam obtinuit, 46. 292.
—cum Pompeio et Craſſo conſpirat, 47. 294.
—Pompeiæ uxori nuntium remittit, 46. 291.
—Conſul primum, 48. 294.
—Clodium ad plebem traducit, 48. 295.
—lege Vatinia Gallias cum Illyrico accipit, 48. 295.
—Ciceronem Italia expellit, 49. 298.
—Lucæ hiemat, 51. 311.
—filiam Juliam amittit, 53. 313.
—bellum civile ſuſcipit, 58. 320.
—Pompeium Brunduſii obſidet, 58. 321.
—Dictator dicitur, 58. 321.
—Coſ. iterum, 59. 322.
—Pompeium vincit, 59. 322.
—bellum Alexandrinum gerit, 59. 322.

—Pharnacem vincit, 59. 322.
—Dictator iterum, 60. 323.
—ex Ægypto literas ad Ciceronem mittit, 60. 323.
—in Italiam venit, 60. 323.
—Africum bellum gerit, 61. 324.
—Conſul tert. 61. 324.
—Anti-Catonem ſcripſit, 61. 325.
—præfectus morum, 61. 325.
—M. Marcello ignoſcit, 61. 325.
—Faſtos corrigit, 61. 326.
—ad bellum Hiſpanienſe proficiſcitur, 61. 326.
—Dictator tert. 62. 327.
—Conſul quart. 62. 327.
—Ciceronem de filiæ morte conſolatur, 62. 328.
—Pompeii liberos in Hiſpania vincit, 62. 329.
—ex Hiſpania triumphat, 62. 329.
—Conſul quintum, 63. 330.
—Dictator quartum, 63. 330.
—occiditur, 63. 331.
Cæſari ſacrificatur, 63. 332.
—legati et ſtipendium decretum, 51. 308.
Cæſaris triumphus Africanus, 16. 248.
L. Julius Cæſar Coſ. 17. 249.
—Cenſor, 18, 46. 251, 292.
—occiditur, 20. 253.
L. Julius Cæſar Coſ. 43. 280.
—proſcribitur, 64. 341.
L. Cæſaris ſententia de Dolabella, 64. 338.
L. Cæſar duumvir, 44. 283.
Sex. Julius Cæſar Coſ. 16. 247.
Junia Licinia lex, 45, 49. 290, 296.
D. Junius Brutus Coſ. 30. 263.
—Cæſaris percuſſor, Galliam citeriorem ſenatus-conſulto accipit, 63. 331.
—edictum proponit, 63. 335.
—Mutinæ ab Antonio obſidetur, 64. 336.
—Mutinæ vix ſuſtinet, 64. 339.
M. Junius Brutus Galliæ Ciſalpinæ præeſt, 61. 324.
—ei Cicero ſcribit, 61. 324.
—Ciceronem de filiæ morte conſolatus eſt, 62. 328.
—Cæſarem interficit, 63. 331.
—ei Creta provincia decernitur, 63. 331.
—urbe relicta Antium proficiſcitur, 63. 331.
—in Græciam et in Macedoniam tranſit, 63, 64. 334, 337.
—ejus res in Macedonia geſtæ, 64. 337.
D. Junius Silanus Coſ. 44, 45. 285, 290.
—ſententiam de conjuratis dicit, 44. 287.
M. Junius Silanus conſularis, 4. 241.
Junonis ſacellum in Albano, 51. 307.
—Soſpitæ templum, 17. 249.
Jupiter Stator, 44. 285.
Jovis Statoris ædes, 44. 285.
Jovis ædes Mariana, 50. 302.
Jusjurandum Cicer. 44. 289.
M. Juventius Laterenſis Plancium accuſat, 53. 313.

K.

Kalendæ novæ, 1. 238.
Kalendarium vetus Romanum, 45, 63. 290, 335.

L.

Q. Labienus occiditur, 7. 243.
T. Labienus Rabirium accuſat, 7, 44. 243, 283.
—ex acie Pharſalica fugit, 59. 322.
Lælii ſermo de Amicitia, 18, 19, 63. 250, 252, 332.
Lælius Tribunus pleb. 53. 314.
D. Lælius L. Flacci accuſator, 48. 295.
Lambinus (Dionyſius) 22, 23. 255.
Lamia, *vide* Ælius.
Laodiceæ Cicero forum egit, 57. 319.
Latinienſis ager, 51. 308.
Legationes liberæ, 44, 63. 278, 333.
Lenius Flaccus, 49, 50. 299, 303.
Lentulorum cognomen, 238.
Lentulus accuſator Clodii, 46. 291.
Lentulus, *vide* Cornelius.
Lepidus, *vide* Æmilius.
Leptam Cicero ad Pompeium mittit, 58. 321.
—ei ſcribit, 62. 328.
Lex Ælia Fufia, 44. 284.
—Appuleia de agris, 7. 243.
—Aurelia de judiciis, 37, 38. 272, 273.
—e ſenatus-conſulto promulgatur, 50. 303.
—Cæcilia Didia, 9, 45. 244, 290.
—Calidia de Metelli reditu, 8. 243.
—Calpurnia de ambitu, 40. 275.
—Cornelia de ambitu, 40. 275.

——de judiciis, 37. 272.
——de majeſtate, 41. 276.
——de proſcriptorum filiis, 44. 281.
——de Ciceronis reditu, 50. 303.
—Curiata, 48, 50, 63. 295, 305, 332.
—Didia, 9, 45. 244, 290.
—Domitia de ſacerdotiis, 4. 241.
—Flavia de agris, 47. 293.
—Gabinia, 40. 275.
—Julia de agris, 48. 295.
——de civitate, 17. 250.
——de repetundis, 53. 314.
—Junia Licinia, 45, 49. 290, 296.
—Licinia Mucia, 12. 245.
—Lutatia de vi, 45, 48, 51. 290, 294, 307, 310.
—Manilia, 40, 41. 276, 277.
—Mucia, 12. 245.
—Papia, 42. 279.
—Pedia, 64. 341.
—Penni, 42. 279.
—Plotia, 18. 250.
—Pompeia de vi, 55. 315.
—de ambitu, 55. 315.
—Roſcia, 40, 44. 275, 282.
—Sempronia de judiciis, 16. 247.
—de provinciis, 44, 51. 283, 309.
—Servilia, 1, 43. 238, 281.
—tabellaria, 238.
—Terentia et Caſſia, 34. 267.
—Titia de agris, 8. 244.
—Tullia de ambitu, 44. 284.
—Valeria de Sylla, 25. 258.
—Varia, 16, 17. 248, 249.
—Vatinia, 48. 295.
Legem ſuadendi et diſſuadendi mos, 41, 50. 277, 303.
Leges Apuleiæ, 7. 243.
—Caſſiæ, 3. 240.
—Clodiæ, 49. 297, 298.
—Juliæ, 48. 295.
—Liviæ, 8. 244.
—Pompeiæ, 55. 315.
Liberalia, 63. 331.
Libertatis templum, 49, 50. 299, 305.
Libertinis jus ſuffragii datur, 40. 276.
Licinia lex, 12. 245.
C. Licinius Macer apud Ciceronem accuſatur, 41. 277.
—condemnatur et moritur, 41. 277.
C. Licinius ſacerdos prætor, 32. 265.
—conſulatum petit, 43. 280.
L. Licinius Murena pater, 25, 26. 257, 259.
L. Licinius Murena filius, 25. 257.
—Coſ. 44, 45. 285, 290.
—accuſatur et a Cicerone defenditur, 25, 44. 257, 286.
L. Licinius Craſſus orator legem Serviliam ſuadet, 1. 238.
—Conſul, 12. 245.
—Gallia rem gerit, 12. 245.
—Cenſor, 15. 246.
—M. Curium defendit, 15. 247.
—in Tuſculano de Oratore diſputat et moritur, 16. 248.
L. Licinius Lucullus quæſtor, 21. 254.
—in Aſia diu fuit, 21, 25. 254, 257.
—ædilis, 28. 261.
—prætor, 28. 262.
—Coſ. 33. 266.
—Mithridaticum bellum gerit, 34, 38, 46. 268, 273, 292.
—ex Aſia revocatur, 40, 41. 275, 277.
—triumphat, 44. 288.
M. Licinius Craſſus, P. F. 19. 253.
—prætor ſervile bellum conficit, 36. 269.
—triumphat, 36. 269.
M. Licinius Craſſus Conſul primum, 31, 37. 265, 269.
—cum Cæſare et Pompeio conſpirat, 47. 294.
—Conſul iterum, 52. 311.
—defendit Murenam, 44. 286.
———— Balbum, 51. 309.
———— Cœlium, 51. 310.
—in Syriam proficiſcitur, 52. 311.
—a Cicerone defenditur, 53. 312.
—perit, 52, 54. 312, 315.
P. Licinius Craſſus M. pater Coſ. 10. 244.
—Cenſor, 10, 18, 46. 244, 251, 292.
—occiditur, 10, 20. 244, 253.
P. Licinius Craſſus M. F. perit, 54. 315.
P. Licinius Craſſus Prætor, 50. 301.
L. Lucullus Catilinam accuſat, 43. 281.
M. Lucullus L. frater ædilis, 28. 262.
—Coſ. 34. 267.
Q. Ligarius exulat, 61. 326.
—a Cicer. defenſus reſtituitur, 61. 326.
Lilybætanus quæſtor Cicero, 32. 266.
Liviæ leges, 8. 244.
M. Livius Druſus Tribunus pl. 16. 247.
—perit, 16. 248.
Livium Druſum Cicero defendit, 53. 312.
M. Lollius Palicanus Tribunus pl. 35. 268.
Lorica Ciceronis, 44. 285.

L. Lucceius Ciceronem de filiæ morte conſolatur, eique Cicero reſcribit, 62. 328.
Lucceium Cicero rogat ut res a ſe geſtas hiſtoriæ mandet, 51. 310.
Lucret. Ofella occiditur, 43. 281.
Lucullus, *vid.* Licinius.
Lucullus Ciceronis, 62. 329.
Ludi Compitalitii, 39. 274.
—Romani, 16, 38, 53. 247, 272, 313.
—Apollinares, 50. 304.
Lupercalia, 63. 330.
L. Luſcius, 43. 281.
C. Luſius, 3. 240.
Luſtrum conditur, 46. 292.
Lutatia lex de vi, 45, 48, 51. 290, 294, 307, 310.
Q. Lutatius Catulus pater Coſ. 5. 241.
—Procoſ. Cimbros vincit, 6, 20. 242, 253.
—de Oratore diſputat, 16. 248.
—occiditur, 5, 20. 241, 253.
Q. Lutatius Catulus fil. Coſ. 29. 262.
—Capitolium dedicat, 38. 273.
—Gabiniæ legi adverſatur, 40. 275.
—legem Maniliam diſſuadet, 41. 277.
—de conjuratis ſententiam dicit, 44. 287.
—Ciceronem laudat, 44. 288.

M.

Macedoniam provinciam ſortitus Cicero Antonio concedit, 44. 284.
—Antonius obtinet, 45. 290.
—L. Piſo obtinet, 49. 301.
—Hortenſius obtinet, 64. 337.
—Antonio in Macedonia C. Octavius ſuccedit, 48. 294.
Macer, *vide* Licinius.
P. Magius Chilo M. Marcellum occidit, 62. 329.
Cn. Mallius Coſ. 2. 240.
Mamercus Æmilius Lepidus Coſ. 30. 263.
—Cenſor, 46. 292.
Mamertini, 37. 270.
Manilia lex, 40, 41. 276, 277.
C. Manilius Tribunus pl. 40. 276.
—Pompeio bellum Mithridaticum lege lata defert, 41. 277.
—accuſatur, 41. 278.
—a Cicerone defenditur, 41. 278.
C. Manlius Catilinarius, 44. 284, 286.
A. Manlius Torquatus Athenis exulat, 62. 329.
L. Manlius Torquatus Coſ. 42. 279.
L. Manlius Torquatus Catilinæ advocatus fuit, 42. 279.
—P. Syllam accuſat, 41, 45. 278, 291.
—de Finibus diſputat, 62. 329.
Manubiæ Cimbricæ, 6. 242.
—Imperatoriæ, 20. 253.
Manutius (Paulus) 22, 23, 38, 44, 45, 51. 255, 273, 289, 290, 309.
Marcellus, *vide* Claudius.
C. Marcius Figulus Coſ. 43. 280.
L. Marcius Philippus conſulatum petit, 14. 246.
—Conſul eſt, 16. 247.
—Cenſor, 21, 46. 254, 292.
—Pompeio ſuffragatur, 30. 263.
L. Marcius Philippus Coſ. 51. 306.
—Vitricus Octavii Cæſaris, 63. 332.
—legatus ad Antonium mittitur, 64. 337.
Q. Marcius Rex Coſ. 39. 274.
Marcus, prænomen, 237.
Marcus propinquus Clodii, 50. 301.
Mariana Jovis ædes, 50. 302.
Mariani urbe pelluntur, 19. 251.
—Italiam obſident, 20. 254.
Marius Ciceronis, 17. 250.
C. Marius Conſul iterum de Jugurtha triumphat, 3. 240.
—Conſul tert. 4. 241.
—Conſul quart. 5. 241.
—Teutonos et Ambronas vincit, 6. 241.
—Coſ. quintum Cimbros vincit, 6, 20. 242, 253.
—Coſ. ſext. 7. 243.
—exulat, 19. 251.
—Romam reverſus urbem cædibus implet, 20. 253.
—Coſ. ſept. 21. 254.
—moritur, 21. 254.
C. Marius filius Coſ. 25. 257.
Marſicum bellum, 16, 17, 18. 249, 251.
Martius campus, 29, 44, 47, 50. 262, 283, 293, 303.
Medium deduci honorificum eſt, 16. 247.
C. Memmius prætor, 49. 296.
—exulat, 56. 317.
—occiditur, 7. 243.
C. Memmius Tribunus pl. 53. 314.
—Rabirium Poſtumum accuſat, 53. 314.
Menippus Stratonicenſis, 29. 262.
Meſſalla, *vide* Valerius.

C. Meſſinius Tribunus pl. 49. 301.
L. Meſſinius Ciceronis quæſtor, 56. 317.
Meſſium Cicero defendit, 53. 312.
C. Meſſius, 53. 312.
Metellina oratio Ciceronis, 45. 290.
Metelli fratres Clodii, 47. 293.
Metellus, *vide* Cæcilius.
Q. Metellus Scipio, 55. 315.
—Conſul cum Pompeio genero, 55. 316.
—ſententiam dicit, ut Cæſar exercitum dimittat, 58. 320.
—bellum in Africa gerit, 61. 324.
Milo, *vide* Annius.
Milvius pons, 44. 286.
Minerva Ciceronis, 49. 298.
—turbine dejecta reſtituitur, 64. 338.
Mithridates bellum parat, 19. 251.
—interficitur, 44. 288.
Mithridaticum bellum, 19. 251.
—geritur a Sylla, 20. 254.
—a Murena, 25. 257.
—a L. Lucullo, 34, 40, 46. 268, 274, 292.
—Pompeio a Manilio defertur, 41. 277.
—ab eodem conficitur, 44, 45. 288, 291.
Molo Rhodius, 20, 26, 29. 254, 259, 262.
Mucia lex, 12. 245.
Q. Mucius Oreſtinus Tribunus pl. 43. 280.
Q. Mucius Scævola augur, 16, 18, 19. 248, 250, 252.
Q. Mucius Scævola Pontifex, 18, 19. 250, 252.
—Coſ. 12, 19. 245, 253.
—Aſiam obtinet, 12. 245.
—Coponii cauſam defendit, 15. 246.
—occiditur, 19, 25. 253, 257.
Q. Mucius Scævola Tribunus pl. 53. 314.
L. Mummius Tribunus pl. Ciceroni ſtudet, 49. 298, 300.
L. Munatius Plancus ad quem Cicero ſcribit libro X. ad Famil. 64. 340.
T. Munatius Plancus accuſatur et condemnatur, 55. 316.
Murena, *vide* Licinius.
Mutinenſe prælium, 64. 339.

N.

Sex. Nævius Quinti adverſarius, 26. 258.
Neapolitana ſeditio, 51. 310.
T. Neronis ſententia de conjuratis, 44. 287.
Nicomedes, Bithyniæ rex, 19. 251.
P. Nigidius, 44. 286.
L. Ninnius Quadratus, 49. 298.
Niſibis urbs, 39. 274.
Nobilitas omnis Rom. trucidata, 25. 257.
Nola oppidum, 18. 251.
A. Nonius occiditur, 7. 243.
C. Norbanus Flaccus Coſ. 24, 26. 256, 258.
—a Sylla vincitur, 24. 256.
C. Norbanus Tribunus pl. 2. 240.
Novus homo, 43. 280.
Novæ tabulæ, 44, 60. 282, 323.

O.

Octavianum bellum, 20. 253.
Cn. Octavius Coſ. 20. 253.
—bellum excitat, 20. 253.
—occiditur, 20. 253.
C. Octavius, Auguſti Cæſaris pater, C. Antonio in Macedonia ſuccedit, 48. 294.
C. Octavius Cæſar Auguſtus Cæſare interfecto Apollonia in Italiam venit, 63. 332.
—Cæſaris nomen fert, 63. 332.
—exercitum cogit, 63. 335.
—Aug. Cæſari honores a Senatu decernuntur, 63. 336.
—ſupplicatio ei decernitur ob victum Antonium, 64. 339.
—cum Antonio et Lepido in gratiam redit, 64. 340.
—Conſulatum per milites depoſcit, 64. 340.
—Conſul fit, 64. 340.
Cn. Octavius Coſ. 31. 264.
L. Octavius Coſ. 16, 32. 248, 265.
Œconomicus Xenophontis, 22, 23. 256.
Onuphrii Panvinii Faſti, 46, 62. 292, 327.
Opis ædes, 63. 333.
Oppianicus a Cluentio accuſatur et condemnatur, 33, 41. 267, 277.
C. Orchinius prætor, 40. 276.
Oreſtes cognomen, 36. 268.
de Oratore diſputatio habetur, 16. 248.
Oſaces Parthorum dux, 56. 317.
Oſtenta, 44. 287.
Ovatio, 36. 269.

P.

Palatium, 6, 44. 242, 285.
in Palatio fuit domus Ciceronis, 45, 49, 50. 291, 299, 305.
Paludati coſſ. in provincias eunt, 49, 52. 301, 311.
Panſa, *vide* Vibius.
Panurgus ſervus, 31. 265.
Papia lex, 42. 279.
C. Papius Tribunus pl. 42. 279.
Papirio Pæto Cic. ſcribit, 61. 324.
Papirius Carbo occiditur, 25. 257.
Cn. Papirius Carbo coſ. 22, 23, 25. 255, 256, 257.
—interficitur, 25. 257.
Parilia, 1. 239.
Parthi a Caſſio cæduntur, 56. 317.
Patriciatus, 47. 293.
Paulus, *vide* Æmilius.
Pedia lex, 64. 341.
Q. Pedius Coſ. 64. 341.
Sex. Peducæus, 32. 266.
Penni lex, 42. 279.
Perduellio quid, 44. 283.
Periclis vita, 61. 325.
M. Perperna judex, 1. 239.
—Coſ. 15. 246.
—Cenſor, 21, 46. 254, 292.
M. Petreius, 45. 290.
Phædrus Philoſophus, 19, 28. 252, 261.
Pharnaces a Cæſare ſuperatur, 59, 62. 322, 330.
Pharſalica clades, 59. 322.
Philippicæ Ciceronis, 63. 334.
Philippus, *vide* Marcius.
Philippus Dejotari medicus, 62. 330.
Philo Academicus, 19, 28. 252, 261.
Philologus Q. Ciceronis libertus, 64. 343.
Pilia uxor Attici, 51. 307.
Piraticum bellum, 40. 275.
Piſo, *vide* Calpurnius.
Piſtorienſis ager, 45. 290.
Cn. Plancius Quæſtor Ciceronem exulem recipit et tuetur, 49. 300.
—Tribunus plebis, 50. 306.
—a Cicerone defenditur, 53. 313.
—Ciceroni de ſecundis nuptiis gratulatur, 62. 327.
Plancus, *vide* Munatius.
Platonis Timæus et Protagoras a Cicerone converſi, 22, 23, 63. 256, 333.
—ſententia de Philoſophi natura, 16. 247.
P. Plautius Hypſæus conſulatum petit, 55. 315.
M. Plautius Silvanus Tribunus pl. 18. 250.
A. Plautius Tribunus pl. 50. 306.
M. Plætorius Fonteii accuſator, 38. 273.
—Prætor, 40. 276.
Plotia lex, 18. 250.
C. Plotius miles, 3. 240.
L. Plotius Rhetor, 5. 242.
Pompeia C. Cæſaris uxor, 45. 291.
Pompeiæ leges, 55. 315.
Cn. Pompeius Magnus naſcitur, 1. 239.
—adoleſcens exercitui præeſt, 24. 256.
—Carbonem in Sicilia interficit, 25. 257.
—bello in Africa confecto triumphat, 26. 259.
—contra Sertorium mittitur, 30, 33. 263, 267.
—ſervile bellum conficit, 36. 269.
—triumphat iterum, 36. 269.
—Conſul eſt, 31, 37. 265, 269.
—Conſul iterum, 52. 311.
—ludos facit et Theatrum dedicat, 52. 311.
—Ciceronem augurem nominat, 54. 315.
—Conſul tert. 55. 315.
—Corneliam uxorem ducit, 55. 316.
—bellum piraticum gerit, 40. 275.
—ei bellum Mithridaticum mandatur, 41. 277.
—a Cicerone ornatur, 41, 44. 277, 278, 288.
—tertium triumphat, 46. 292.
—Mithridaticum bellum conficit, 44, 45. 288, 291.
—cum Cæſare et Craſſo conſpirat, 47. 294.
—Clodii adoptionem adjuvat, 48. 295.
—Ciceronem prodit, 49. 298.
—de Ciceronis reditu agit, 49, 50. 300, 301, 302.
—defendit Balbum, 51. 309.
——— Milonem, 51. 307.
—Brunduſium venit, ibique obſeſſus in Græciam tranſit, 58. 321.
—a Cæſare vincitur, 59. 322.
Pompeii uxor Julia moritur, 53. 313.
—Curia, 63. 331.
Pompeio Clodius inſidiatur, 49. 300.
—rei frumentariæ poteſtas per quinquennium mandatur, 50. 305.

Cn. Pompeius filius Hiſpaniam in ſuam ditionem redigit, 61. 326.
—interficitur, 62. 329.
Sex. Pompeius Cn. F. a Cæſare vincitur, 62. 329.
Q. Pompeius, 22, 23. 255.
Q. Pompeius Rufus Coſ. 19. 251.
Cn. Pompeius Strabo Coſ. 17, 18. 249, 250, 251.
T. Pomponius Atticus Epicureos audit, 28. 261.
—C. Antonio commendatur, 45. 290.
—Piliam uxorem ducit, 51. 307.
C. Pomptinius prætor, 44. 286.
—Allobroges domat, 46. 293.
—Legatus Ciceronis in Cilicia, 56. 317.
Pontificum collegium, 46, 50. 291, 305.
Pontius Glaucus, 16. 247.
Pontus legionibus R. aperitur, 35. 268.
Popilia virgo Ciceroni nubit, 62. 327.
—dimittitur, 62. 328.
C. Popillius Lænas Ciceronem occidit, 64. 343.
L. Porcius Cato Coſ. 17, 18. 249, 250.
M. Porcius Læcca, 44. 285.
—damnatur, 45. 290.
M. Porcius Cato Quæſtor, 43. 281.
—Murenam accuſat, 44. 286.
—de conjuratis ſententiam dicit, 44. 287.
—in Cyprum a Clodio amandatur, 49. 300.
—Ciceroni iraſcitur, 51. 308.
—eundem laudat, 44. 289.
—in præturæ petitione repulſam fert, 52. 311.
—Prætor eſt, 53. 313, 314.
—bello civili cum Pompeio fuit, 58. 321.
—Ciceronem periculo liberat, 59. 322.
—Uticæ mortem ſibi conſciſcit, 61. 324.
—de Finibus bonorum et malorum diſputat, 62. 329.
—Catonis laudem Cicero ſcripſit, 61. 325.
Porcia Catonis ſoror, 62. 329.
C. Porcius Cato Tribunus pl. turbulentus, 50, 51. 306, 311.
—accuſatus abſolvitur, 53. 312.
Portoria Italiæ tolluntur, 47. 294.
Portorium vini, 38. 273.
Poſidonius philoſophus, 29, 47. 263, 293.
Poſt D. III. Kal. 1. 238.
Poſtumius hæres ſcriptus, 15. 246.
A. Poſtumius Albinus Coſ. 8, 28. 243, 261.
Cn. Poſtumius Murenam accuſat, 44. 286.
Præfectus fabrum, 49. 299.
Prætor primus, 40. 276.
Prætores quo die magiſtratum inierint, 41. 276.
Prætores octo, 50. 301.
Præturæ tempus legitimum, 40. 276.
Privilegium Clodius in Ciceronem fert, 49. 297.
Proconſul quis dicatur, 5. 241.
Prodigia, 8, 16, 51. 244, 249, 307.
Prognoſtica Ciceronis, 47. 294.
Proſcriptio Syllana, 25, 44. 258, 281, 283.
—Triumvirorum, 64. 341.
Proſcriptorum liberi honorum petitione a Sylla privantur, 44. 281, 283.
de Proſcriptorum filiis Ciceronis oratio, 44. 283.
Protagoras Platonis a Cicerone converſus, 22, 23. 256.
Provinciæ lege Sempronia decretæ, 44, 51. 283, 309.
de Provinciis ſenatus-conſ. 56. 316.
Provocatio ad populum, 44. 283.
Ptolemæus Cyrenarum rex, 11. 245.
Ptolemæus, rex Ægypti, regno pulſus Romam venit, 50. 305.
—a Gabinio reſtituitur, 52. 311.
Ptolemæi Cyprii bona publicantur, 49. 300.
Publicanorum conſpiratio, 12. 245.
Publilia virgo Ciceroni nubit, 62. 327.
—dimittitur, 62. 328.
Pueritiæ terminus, 16. 247.
M. Pupius Piſo, 22, 23. 255.
—Quæſtor, 24. 256.
—triumphat, 38. 273.
—Coſ. 46. 291.
M. Piſo de Finib. bonorum et malorum diſputat, 62. 329.
Pythagorei fidibus ſunt uſi, 22, 23. 255.

Q.

Quæſitor ſuffragio populi creatur, 55. 315.
Quæſtores in Sicilia duo erant, 32. 266.
—ſortiuntur judices, 50. 301.
Quæſtoria Comitia tributa fuerunt, 31. 264.

Quinquatrus, 64. 338.
Quinqueviri, 48. 296.
P. Quintii cauſam apud Aquillium Cicero agit, 26. 258.
Sex. Quintilius prætor, 50. 301.
T. Quintius Scapula bellum in Hiſpania commovet, 61. 326.
L. Quintius Tribunus pl. 33, 41. 267, 277.
—Oppianici patronus, 33. 267.
N. Quintius Tribunus pl. 49, 50. 301, 303.
—Ciceronis inimicus, 50. 303.
Quirinalia, 51. 307.

R.

Rabirius Senator, 7. 243.
C. Rabirius perduellionis reus, 7, 44. 243, 283.
—a Cicerone defenditur, 44. 283.
C. Rabirius Poſtumus accuſatur et a Cicerone defenditur, 53. 314.
L. Racilius Tribunus pl. 50, 51. 306, 309.
Ramus (Petrus) 22, 23. 255.
Reatinorum cauſam Cicero agit, 53. 312.
Recuperatores, 38. 274.
Reorum decem dies legitimi, 41. 278.
Rhetorici Commentarii Ciceronis, 20. 254.
Rhodum Cicero venit, 29. 262.
Rhodus urbs ſola in fide manet, 19. 252.
Romani ludi, 16, 38. 247, 272.
Romanorum civium crudelis cædes, 19. 252.
Romulus conditor urbis, 42. 279.
Roſcia lex, 40, 44. 275, 282.
Q. Roſcii Comœdi cauſa, 31. 265.
Roſcius Capito, 27. 260.
Sex. Roſcius Amerinus parricidii reus a Cicerone defenditur, 27. 259.
Roſcius Magnus, 27. 260.
L. Roſcius Otho Tribunus pl. legem theatralem fert, 40, 44. 275, 282.
—ſibilis populi excipitur, 44. 282.
—a Cicerone oratione defenditur, 44. 282.
Roſtra, 10, 20. 245, 253.
—Auguſti, 64. 337.
Rubico fluvius, 58. 320.
Rullus, *vide* Servilius.
P. Rutilius Lupus Coſ. 17. 249.
—Tribunus pl. 50. 306.
P. Rutilius Rufus Conſul, 2. 240.
—Stoicus, 2. 240.
—damnatus exulat, 12, 19. 245, 252.

S.

Sacerdos, *vide* Licinius.
Sacerdotes a populo creati, 4. 241.
Cn. Salluſtius, 60. 323.
Salvius Tribunus pl. 64. 336.
Samnitium caſtra capiuntur, 18. 251.
Sarta tecta, 32. 265.
Saturnalia, 56. 318.
Saturninus, *vide* Appuleius.
M. Saufeius accuſatur et abſolvitur, 55. 316.
Scævola, *vide* Mucius.
Scipio, *vide* Metellus. Cornelius.
C. Scribonius Curio Coſ. 31. 264.
—pro Cicerone deprecatur, 49. 297.
C. Scribonius Curio filius, 54. 315.
—Tribunus pl. 56. 318.
—ad Cæſarem profugit, 58. 320.
Sella Curulis, 38. 273.
Sempronia lex de judiciis, 16. 247.
—de provinciis, 44, 51. 283, 309.
C. Sempronius Tuditanus Coſ. 19. 252.
Senatores cum Equitibus judicant, 18, 37. 250, 272.
—ſoli judicant, 37. 272.
—CCCCX. adſunt, 50. 302.
C. Septimius prætor, 50. 301.
L. Sergius Catilina prætor Africam obtinet, 41. 276.
—Repetundarum reus eſt, 41. 276, 279.
—ejus prima conjuratio, 41. 279.
—Repetundarum accuſatus abſolvitur, 42. 279.
—cum Cicerone conſulatum petit, 43. 280.
—inter ſicarios reus fit, 43. 281.
—iterum conſulatum petit, 44. 284.
—Ciceroni inſidiatur, 44. 284.
—conjurat, et deinceps ex urbe proficiſcitur, 44. 285.
—a C. Antonio in prælio occiditur, 45. 290.
—Catilinæ ſocii damnantur, 45. 290.
Sertorianum bellum, 30, 31, 33, 51. 263, 265, 267, 309.

Servilia lex, 1. 238.
Servile bellum, 6, 34. 242, 268.
Servilius prætor, 53. 314.
C. Servilius Glaucia prætor occiditur, 7. 243.
M. Servilius Tribunus pl. 64. 338.
P. Servilius Iſauricus Coſ. 28. 260.
—Cenſor, 46. 292.
—ejus oratio et concio de Cicerone, 50. 302, 303.
P. Servilius Iſauricus Coſ. 59. 322.
—de eo ſententia L. Cæſaris, 64. 338.
—Legatus ad Antonium decernitur, 64. 338.
P. Servilius Rullus Tribunus pl. legem Agrariam promulgat, 43. 281.
—a Cicerone oppugnatur, 44. 282.
Q. Servilius Cæpio Coſ. 1. 238.
—imperio abrogato damnatur, 2. 240.
C. Seſtilius Tribunus pl. 49. 301.
Severitatis exemplum, 13. 246.
Sextilis menſis Auguſtus nominatur, 64. 340.
P. Sextilius Rufus, 62. 327.
P. Sextius Quæſtor, 44. 288.
—pro quæſt. in Macedonia eſt, 45. 291.
—Tribunus pl. 49. 301.
—accuſatur et a Cicerone defenditur, 51. 307.
Sica Ciceronis familiaris, 49. 299.
Sicilia ab Allieno prætore obtinetur, 61. 324.
—a L. Domitio prætore, 13. 246.
Siciliæ prætores Verres, Sacerdos, Peducæus, 32. 266.
—quæſtores duo, 32. 266.
Siciliam obtinet C. Virgilius, 49. 299.
Cn. Sicinius Tribunus pl. 31. 264.
Sigonius (Carolus) fragmenta Ciceronis collegit, 41. 278.
—Ejus faſti, 2, 62. 240, 327.
Silanus, *vide* Junius.
P. Silius in Bithynia eſt, 57. 319.
—ad eum Cicero ſcribit, 57. 319.
Silvii (Franciſci) error, 44, 53. 287, 313.
Siſenna, 16. 249.
Sociale bellum, 17. 249.
Sociis civitas datur, 17. 250.
Spartaci bellum, 34, 36. 268, 269.
Sponſio, 26, 31, 38. 258, 265, 274.
Statilius Catilinarius, 44. 286.
Stator Jupiter, 44. 285.
Stephanus (Henricus) 6. 242.
Stipendium Cæſaris exercitui decernitur, 51. 308.
Stoicorum decreta, 28. 261.
Sucronenſe prælium, 31. 265.
P. Sulpicius Galba Ciceronis competitor, 43. 280.
Ser. Sulpicius Galba prætor, 53. 314.
Ser. Sulpicius Rufus repulſa accepta Murenam accuſat, 44. 286.
—interrex, 55. 315.
—Conſul, 56. 316.
—Græciæ præeſt, eique Cicero ſcribit, 61, 62. 324, 329.
—Ciceronem de filiæ morte conſolatur, 62. 328.
—ad Ciceronem ſcribit, 62. 329.
—Legatus ad Antonium mittitur, 64. 337.
—moritur, 64. 337.
—ſtatua ornatur, 64. 337.
P. Sulpicius Tribunus pl. 19. 251.
—ſeditionem movet et occiditur, 19. 251.
Supplicatio Ciceroni decernitur, 44, 57. 287, 318.
—X. dierum, 44. 288.
—dierum quinquaginta, 64. 339.
—Gabinio denegatur, 51. 308.
Supplicationes Cæſari decretæ, 63. 334.
Sura cognomen P. Lentuli, 36. 269.
Sylla, *vide* Cornelius.
Syllana proſcriptio, 25, 44. 258, 281, 283.
Syllanæ aſſignationes, 44. 282.
Syracuſanus quæſtor, 32. 266.
Syri venales, 238.
Syria a Bibulo obtinetur, 57. 318.
Syriacus Legatus, 64. 338.
in Syriam Gabinius exit, 49. 301.
—Craſſus proficiſcitur, 53. 312.

T.

Tabella vindex tacitæ libertatis, 43. 280.
Tabellaria lex, 238.
Tabulæ novæ, 44, 60. 282, 323.
Terentia Ciceronis uxor, 44, 49. 287, 301.
—Brunduſium ad Ciceronem venit, 57. 319.
—Romæ eſt in bello civili, 58. 320.
—divortio facto cum Cicerone nubit Vibio Rufo, 61. 327.

Terentia et Caſſia lex, 34. 267.
Terentina tribus, 53. 313.
M. Terentio Varroni Cicero ſcribit, 61. 324.
—ad eum Academicos libros ſcribit, 62. 329.
M. Terentius Varro Lucullus, Coſ. 34. 267.
Teutoni a Mario victi, 5. 241.
Theatralis lex Roſcii Othonis, 40, 44. 275, 282.
Theatrum dedicatur, 52. 311.
Theramenis vita, 61. 325.
A. Thermus a Cicerone defenditur, 48. 295.
M. Thermus Mitylenas expugnat, 27. 260.
Q. Thermus proprætore in Aſia eſt, 57. 318.
—ad eum Cicero ſcribit, 57. 319.
Theſſalonicam Cicero exul venit, 49. 300.
—inde diſcedit, 49. 301.
Tigranes rex, 38. 273.
Tigranocerta capta a L. Lucullo, 38. 273.
Tillius Cimber, Cæſaris percuſſor, provinciam accipit, 63. 331.
Timæus Platonis a Cicerone converſus, 22, 23, 63. 256, 333.
Tiro libertus Ciceronis, 57, 61. 319, 325.
—Patris æger relinquitur, 57. 319.
Titia lex de agris, 8. 244.
M. Titinnius, 5. 242.
Sex. Titius Tribunus pleb. turbulentus, 8. 243.
Toga candida, 43. 281.
—prætexta, 38. 273.
—virilis, 16. 248.
Topica Ciceronis, 63. 333.
Torquatus, *vide* Manlius.
C. Trebatius Cæſari a Cicerone commendatus in Galliam proficiſcitur, 53. 312.
—ad eum Cicero ſcribit, 53. 312.
————ſcribit Topica, 63. 333.
Trebonius miles, 3. 240.
C. Trebonius Coſ. 62. 329.
—a Dolabella Smyrnæ occiditur, 64. 338.
Cn. Tremellius Scrofa, 48. 296.
C. Triarius legatus Luculli vincitur, 40. 274.
—Scaurum accuſat, 53. 313.
Tribunicia poteſtas reſtituitur, 37. 272.
Tribuni ærarii judicant, 37. 272.
Tribuni pl. quo die magiſtratum inierunt, 40, 44, 50. 276, 289, 306.
—appellantur, 26. 258.
Tribus Romanæ, 238.
—Cornelia, 238.
—Terentina, 53. 313.
—Voltinia, 53. 313.
Trinundinum, 9, 45, 50. 244, 290, 305.
Triumviri Octavius, Antonius et Lepidus, 64. 341.
—ineunt, 64. 346.
Tubero, *vide* Ælius.
Tullia gens, 237.
—lex, 44. 284.
Tullia, filia Ciceronis, naſcitur, 50. 303.
—nubit C. Piſoni et deſpondetur Craſſipedi, 51. 307.
—nubit P. Cornelio Dolabellæ, 57. 319.
—Romæ eſt, 58. 320.
—ægrotat, 59. 323.
—ad patrem venit, 60. 323.
—apud Dolabellam pariens moritur, 62. 327.
M. Tullius Albinovanus P. Sextii accuſator, 51. 307.
L. Tullius Ciceronis frater patruelis, 37. 270.
—moritur, 39. 274.
L. Tullius legatus Ciceronis, 56. 317.
L. Tullius Montanus, 62. 329.
M. Tullius a Cicerone defenſus, 37. 269.
M. Tullius Decula Coſ. 26. 258.
Tullius Attius, 237.
Turnebus (Adrianus) 22, 23, 37. 255, 271.

V.

Vadimonium, 26, 33. 258, 267.
Valeria lex de Sylla, 25. 258.
Valeriani milites, 40. 274.
C. Valerius Flaccus Coſ. 14. 246.
—Imperator, 24. 256.
L. Valerius Flaccus Coſ. 7. 243.
—cenſor, 10. 244.
—interrex, 25. 257.
L. Valer. Flacc. pater, Coſ. 21. 254.
—occiditur, 21. 254.
L. Valer. Flacc. filius, 21. 254.
—Prætor, 44, 48. 286, 295.
—Aſiam obtinet, 46. 292.
—accuſatur et a Cicerone defenditur, 48. 295.

Q. Valerius prætor, 50. 301.
M. Valerius Meſſala Coſ. 46. 291.
M. Valerius Meſſala, 44. 286.
—Coſ. 54. 314.
P. Valerius Nepos Milonem accuſat, 55. 315.
P. Valerius Comes Ciceronis, 63. 334.
L. Varenus a Cicerone defenſus, 37. 269.
L. Vargunteius, 44. 285.
—damnatur, 45. 290.
Varia lex, 16, 17. 248, 249.
Q. Varius Druſum interficit, 16. 248.
—Tribunus pl. 17. 249.
—damnatur, 18. 250.
Varro, *vide* Terentius, *et* Viſellius.
Vatinia lex, 48. 295.
P. Vatinii ſtrumæ, 41. 278.
—fames, 47. 294.
Vatinius Tribunus pl. 48. 295.
—P. Sextium oppugnat et a Cicerone accuſatur, 51. 307.
—Prætor creatur, 52. 311.
—a Cicerone defenditur, 53. 312.
—Coſ. 60. 324.
—Dyrrachium occupavit, 64. 338.
Venire in rem præſentem, 38. 274.
Verres quid Romanis, 37. 270.
C. Verres quæſtor, 22, 23. 256.
—Prætor urbanus, 32, 33. 265, 267.
—Sicilienſis, 37. 270.
—a Cicerone accuſatur, 37. 270.
—in exilium abit et proſcribitur, 37. 271.
Veſtales virgines, 44, 46. 287, 291.
Veſtis mutatio pro Cicerone, 49. 297.
P. Vettius Cato, 18. 251.
L. Vettius index, 45. 290.
C. Vibius Panſa Ciceroni a Cæſare nuntium perfert, 60. 323.
—Coſ. 63, 64. 333, 336.
—M. Brutum ornat, 64. 338.
—Ciceroni iraſcitur, 64. 338.
—ad bellum contra Antonium proficiſcitur, 64. 339.
—Antonium vincit, 64. 339.
—moritur, 64. 339.
Vibius Rufus Terentiam uxorem ducit, 61. 326.
Vibius homo Siculus, 49. 299.
Vibo oppidum, 49. 299.
Victorius (Petrus) 22, 23. 255.
Vigintiviri creantur, 48. 295.
Vinalia, 64. 339.
C. Virgilius, 49. 299.
C. Viſellius Varro Ciceronis conſobrinus, 1. 239.
Q. Voconius Naſo Prætor, 40. 276.
L. Volcatius Tullus, Coſ. 41. 276.
—Cæſari gratias agere noluit, 61. 325.
Voltinia tribus, 53. 313.
Votorum dies, 1. 239.
Urania Muſa, 42, 47. 279, 294.
Uticæ Cato ſibi mortem conſciſcit, 61. 324, 325.
T. Vulturcius, 44. 286.

X.

Xenocles Adramyttenus, 29. 262.
Xenophontis Œconomicus Latinus factus a Cicerone, 22, 23. 256.
Xylander (Gulielmus) 40, 49. 275, 299.

M. T. CICERONIS
OPERUM
RECENSIO CHRONOLOGICA,

Ex Fabriciana ejus Historia.

Rhetorica.

De Inventione Rhetorica, 20. 254.
De Oratore, ad Q. Fratrem, 16, 52. 248, 312.
Brutus, *ſive* De claris Oratoribus, 61. 324.
Orator, ad Brutum, 61. 325.
Topica, ad C. Trebatium, 63. 333.
Partitiones Oratoriæ, 61. 324.

Philosophica.

Academicæ Quæſtiones, 62. 328.
De Finibus bon. et mal. 55, 62. 316, 329.
Tuſculanæ Quæſtiones, 63. 330.
De Natura Deorum, 63. 332.
De Divinatione, *Ibid.*
De Fato, 63. 333.
De Legibus, 56. 316.
De Officiis, 63. 333, 335.
Cato Major, *ſive* De Senectute, 63. 332.
Lælius, *ſive* De Amicitia, 19, 63. 252, 332.
Paradoxa, 63. 335.

Orationes.

Pro Quintio, 26. 258.
Pro Sext. Roſcio Amerino, 27. 259.
Pro Q. Roſcio Comœdo, 31, 265.
Divinatio in Q. Cæcilium, 37. 270.
In Verrem Actio I. *Ibid.*
—Actionis II. Libri V. 37. 271.
Pro M. Fonteio, 38. 273.
Pro A. Cæcina, *Ibid.*
Pro lege Manilia, 41. 277.
Pro A. Cluentio, *Ibid.*
Agrariæ tres contra Rullum, 44. 282.
Pro Rabirio perduellionis reo, 44. 283.
Catilinaria I. 44. 285.
II. 44. 286.
III. et IV. 44. 287.
Pro Murena, 44. 286.
Pro Flacco, 48. 295.
Pro Sylla, 41, 45. 278, 291.
Pro Archia poeta, 46. 292.
Poſt reditum I. et II. 50. 304.
Pro domo, 50. 305.
De Haruſpicum reſp. 51. 308.
Pro Plancio, 53. 313.
Pro Sextio, 51. 307.
Interrogatio in Vatinium, *Ibid.*
Pro Cælio, 51. 309.
De provinciis Conſularibus, *Ibid.*
Pro Cornelio Balbo, *Ibid.*
In Piſonem, 52. 311.
Pro Milone, 55. 315.
Pro Rabirio Poſtumo, 53. 314.
Pro M. Marcello, 61. 325.
Pro Q. Ligario, 61. 326.

Pro Rege Dejotaro, 62. 330.
In Antonium Philipp. I. 63. 334.
II. 63. 335.
III. IV. 63. 336.
V. 64. 336.
VI. VII. VIII. IX. 64. 337.
X. XI. 64. 338.
XII. XIII. XIV. 64. 339.

Epistolæ ad Familiares.

Lib. I. ep. 1. et 2. 51. 306.
5. 51. 307.
7. 51. 307, 308, 309.
9. 51, 52, 53. 307, 312, 314.
Lib. II. ep. 1. et ſeq. 54. 315.
7. 56. 318.
8. et ſeq. 56, 57. 317, 319.
10. 56. 318.
13. et ſeq. 57. 319.
19. *Ibid.*
Lib. III. ep. 1. et ſeq. 57. 319.
2. 3. 4. 56. 317.
5. *Ibid.*
6. 56. 316, 318.
8. 56. 318.
14. 57. 319.
Lib. IV. ep. 4. 61. 324, 326.
5. 6. 62. 328.
7. et ſeq. 61. 325.
12. 62. 329.
Lib. V. ep. 1. et 2. 45. 290.
3. 51. 310.
4. 50. 302.
5. 45. 290.
6. 45. 291.
7. *Ibid.*
8. 53. 312.
9. 53. 313.
12. 51. 311.
13. 62. 328.
Lib. VI. ep. 1. et ſeq. 62. 329.
6. 58, 61. 320, 324.
15. 61. 326.
19. 61, 62. 325, 328.
Lib. VII. ep. 1. 54. 314.
2. 55. 316.
3. 58, 59. 320, 321, 322.
5. 53, 312.
6. et ſeq. *Ibid.*
13. et 18. 54. 314.
19. et 20. 63. 333.
30. 62. 330.
Lib. VIII. ep. 1. 56. 317.
4. &c. *Ibid.*
7. 53. 313.
11. 57. 318.
13. 57. 319.
Lib. IX. Priores ad Varronem, 60, 61. 324, 325.
9. 59. 322.
11. 62. 328.
12. 62. 330.
13. 61. 326.
14. 63. 332.
15. &c. 61. 324.
18. 59. 322.
25. 57. 319.
Lib. X. ep. 1. et ſeq. 64. 340.
23. *Ibid.*
27. et. 30. 64. 339.
Lib. XI. Pleræque ad Brutum, 64. 340.
2. 63. 332.
5. et 6. 63. 336.
8. 64. 337.
20. 64. 340.
Lib. XII. ep. 4. 64. 337.
6. 64. 339.
7. 64. 338.
10. 64. 340.
24. 64. 337.
25. 63, 64. 334, 335, 338.
Lib. XIII. ep. 1. et ſeq. 56. 317.
10. et ſeq. 61. 324.
17. et ſeq. *Ibid.*
19. 56. 317.
53. et ſeq. 57. 319.

78. et. ſeq. 61. 324.
Lib. XIV. ep. 1. 49. 301.
2. 49. 300.
3. 49. 301.
4. 49. 299.
5. 57. 319.
7. 58. 321.
11. 60. 323.
12. 59. 322.
14. 58. 320.
15. 60. 323.
17. 59. 323.
18. 58. 320.
19. 59. 323.
20. 60. 324.
25. 60. 323.
Lib. XV. ep. 1. et ſeq. 56, 57. 317, 318.
7. et ſeq. 56. 317.
10. et ſeq. 57. 318.
12. 56. 317.
13. 57. 318.
14. 57. 319.
Lib. XVI. Pleræque ad Tironem, 57. 319.
10. et ſeq. 58. 320.
13. et ſeq. 58. 321.
23. 63. 331.

Epistolæ ad Atticum.

Lib. I. ep. 1. 42. 279.
2. 51. 307.
3. 41. 277.
4. 39. 274.
8. et ſeq. 40. 276.
10. et ſeq. 45. 291.
13. 46. 291, 292.
14. et ſeq. 46, 47. 293, 294.
Lib. II. ep. 1. 44, 47. 282, 287, 293, 294.
4. et ſeq. 48. 295.
19. et ſeq. *Ibid.*
Lib. III. ep. 2. 49. 299.
5. et ſeq. *Ibid.*
22. et ſeq. 49. 301.
24. 49. 300.
Lib. IV. ep. 1. 50. 303, 304, 305.
2. 50. 305.
3. 50. 306.
4. 51. 307, 310.
5. *Ibid.*
6. et ſeq. 51. 310.
9. 51, 52. 310, 311.
10. et ſeq. 52. 311.
13. et ſeq. 53. 312.
15. et ſeq. 53. 313, 314.
Lib. V. ep. 1. et ſeq. 56. 317.
9. et ſeq. *Ibid.*
15. 56. 316, 317.
16. 56. 317.
18. 56. 318.
20. 56. 317, 318.
21. 56. 318.
Lib. VI. ep. 1. et 2. 57. 319.
4. et ſeq. *Ibid.*
Lib. VII. ep. 1. 57. 318, 319.
2. et ſeq. 57. 319.
9. et ſeq. 58. 320.
15. et ſeq. *Ibid.*
Lib. VIII. Omnes. 58. 321.
Lib. IX. Pleræque, *Ibid.*
12. 58. 320.
Lib. X. Omnes. 58. 321.
Lib. XI. ep. 2. et ſeq. 59. 322.
6. *Ibid.*
7. et ſeq. 59, 60. 323.
Lib. XII. ep. 1. 61. 324.
5. 61. 325.
8. 62. 328.
15. 61, 62. 325, 328.
Reliquæ, 62. 327, 328, 329.
Lib. XIII. ep. 8. et ſeq. 62. 329.
19. 62. 328.
36. et. 47. 62. 329.
Lib. XIV. Priores epiſt. 63. 331.
8. 63. 332.
10. 63. 331, 332.

11. 63. 331.
12. &c. 63. 332.
16. 63. 331.
Extremæ, 63. 331, 332.
Lib. XV. ep. 1. et ſeq. 63. 333.
8. et ſeq. 63. 333.
Lib. XVI. ep. 1. et ſeq. 63. 333.
7. 63. 334.
8. 63. 335.

Epistolæ ad Q. Fratrem.

Lib. I. ep. 1. 47, 48. 293, 296.
2. 48. 296.
3. et ſeq. 49. 300.
Lib. II. ep. 1. et ſeq. 50. 306.
2. et ſeq. 51. 306, 307.
5. et ſeq. 51. 307.
7. 51. 308.
8. et ſeq. 52. 311.
13. et ſeq. 53. 312.
Lib. III. ep. omnes, 53. 313.
1. 53. 313.
2. 56. 317.
4. 53. 313.
5. 53. 312.

Epistolæ ad M. Brutum.

Epiſt. 2. 64. 339.
4. et ſeq. 64. 338.
6. et ſeq. 64. 339.
8. 64. 339.
9. 62. 328.
16. et 19. 64. 340.

Orationes, quæ non extant.

Contra Metellum, 45. 290.
Contra Plancum, 55. 316.
Cum provinciam in concione deponeret, 44. 283.
De Othone, 44. 282.
De proſcriptorum filiis, 44. 283.
De Rege Ptolemæo, 51. 306.
In Competitores, *ſive* in Toga candida, 43. 280.
Lilybætana, 33. 266.
Pro adoleſcentibus Siculis, 32. 266.
Pro Antonio, 48. 294.
Pro Arretina muliere, 28. 261.
Pro Beſtia, 51. 307.
Pro Cornelio majeſtatis reo, 42. 279.
Pro Craſſo, 53. 312.
Pro Druſo, 53. 312.
Pro Fundanio, 41. 278.
Pro Gabinio, 53. 314.
Pro Gallio, 41, 43. 278, 280.
Pro Manilio, 41. 278.
Pro Meſſio, 53. 312.
Pro Reatinis, 53. 312.
Pro Saufeio, 55. 316.
Pro Scauro, 53. 313.
Pro Thermo, 48. 295.
Pro Tullio, 37. 269.
Pro Vareno, 37. 269.
Pro Vatinio, 53. 312.

Libri deperditi.

Arati Phænomena, 17, 22, 23. 250, 256.
—Prognoſtica, 47. 294.
Conſolatio, 62. 328.
De Conſulatu ſuo, 47. 293.
De Gloria, 63. 333.
Hortenſius, 62. 328.
Laus Catonis, 61. 325.
Laus Porciæ, 62. 329.
Marius, 17. 250.
Oeconomicon, 22, 23. 256.
Politica, *ſive* de Republica, 53. 312.
Pontius Glaucus, 16. 247.
Protagoras, 22, 23. 256.
Timæus, 63. 333.

DESIDERII JACOTII

VANDOPERANI

DE PHILOSOPHORUM DOCTRINA

LIBELLUS

EX CICERONE.

DESIDERIUS JACOTIUS

VANDOPERANUS

Lectori S.

CUM philoſophici curriculi tempus pene abſolviſſem, quaſi de via feſſus ad Ciceronem, tanquam in locum quendam amœnum, relaxandi animi cauſa mihi confugiendum putavi. Qui enim ab eo de Philoſophia et eloquentia libri varie copioſeque perſcripti ſunt, non ſolum admirabili quadam ſcientia, ſed etiam ſuavitate dicendi et copia legentium ita movent animos, ut qui eos in manus ſumpſerit, deponere nunquam velit. Hoc unum negotii nonnihil exhibere ſolet, quod cum magnam partem in eorum Philoſophorum, qui tum florebant, ſententiis et præceptis explicandis ſit occupatus, libri autem non exſtent, ex quibus, quid cenſuerint, poſſimus cognoſcere, hæſitare plerumque et dubitare ſolemus, nonnulli etiam ex Platone aut Ariſtotele depromere aliquid, quanquam alienum, quod rudioribus ad rem facere videatur, ne in ſuſpicionem ignorationis veniant. Quod cum doctiſſimorum virorum judicio ineptum intelligerem, Philoſophos illos prope omnes, quorum ſententiæ quædam Latine expreſſæ ſunt a Cicerone, unum in locum, quoad per vires licuit, conduxi,

et nominatim cujuſque decreta in uno duntaxat Cicerone conquiſita breviter conſcripſi, ut eloquentiæ et philoſophiæ ſtudioſi diſputationum capita, quæ ſunt apud Ciceronem, in medio poſita haberent, et ex Cicerone Ciceronem interpretarentur. Qua in re ſi a me prætermiſſum quid fuerit, quod equidem in tanta librorum varietate et opinionum multitudine non dubito, ab æquis laborum alienorum æſtimatoribus veniam peto. Vale.

Lutetiæ.
8. Calend. Januarii. 1554.

INDEX

DESIDERII JACOTII

VANDOPERANI

De PHILOSOPHORUM DOCTRINA

LIBELLUS ex CICERONE.

CUM eſſent plures Philoſophi, orti fere a SOCRATE, quod ex illius variis, et diverſis, et in omnem partem diffuſis diſputationibus, a Platone potiſſimum immortalitati traditis, alius aliud apprehenderat, proſeminatæ ſunt quaſi familiæ diſſentientes inter ſe, et multum disjunctæ et diſpares: cum tamen omnes ſe Philoſophos Socraticos et dici vellent, et eſſe arbitrarentur. Inter quos præcipuum locum tenent Academici, Peripatetici, Stoici, Epicurei. De quibus ſingillatim, et diſtincte dicere difficile eſt, ob eam præcipue cauſam, quod cum eorum decreta quæruntur, variari inter Ciceronis interpretes, et dubitari videtur. Sed primum illud tenendum eſt, quod a viris doctiſſimis eſt animadverſum, Ciceronem omnia prope ex Stoicorum et Academicorum novorum diſputationibus ſumere; ex reliquis pauca quædam aſpergere. Cujus rei fidem facere aiunt dialectica, quæ uſurpat; in quibus Platonicum, aut Ariſtotelicum nihil prope agnoſcas. Verum dicamus articulate, quoad fieri poterit, de Peripateticis et Academicis, tum de ceteris, quorum a Cicerone præcepta notata ſunt, et quædam Latine expreſſa.

ACADEMICI ET PERIPATETICI.

ACADEMICI et PERIPATETICI veteres, rebus congruentes (ait Cicero) nominibus differebant. Nam, cum Speuſippum, ſororis filium, philoſophiæ quaſi hæredem reliquiſſet Plato: duos autem, præſtantiſſimos ſtudio atque doctrina, Xenocratem Chalcedonium, et Ariſtotelem Stagiritem; qui

erant cum Ariſtotele, *Peripatetici* dicti ſunt, quia diſputabant inambulantes in Lyceo: illi autem, qui Platonis inſtituto in Academia, quod eſt alterum gymnaſium, cœtus erant et ſermones habere ſoliti, ex loci vocabulo nomen habuerunt. Quibus tamen nec ſuæ ambulationes defuerunt: nam in ſpatiorum umbraculis arboribus opacorum, quæ a Cicerone curricula multiplicium variorumque ſermonum appellantur, plerumque inambulantes de philoſophia diſputabant. Nihil igitur, ut dixi, inter Peripateticos et illam veterem Academiam differebat. Abundantia quadam ingenii præſtabat Ariſtoteles: ſed idem fons erat utriſque, et eadem rerum expetendarum fugiendarumque partitio. De utriſque multæ ſunt illuſtres laudes (*de Finibus bonorum et malorum*, IV. et V.) quod eum locum, quem civilem recte appellaturi videmur, Græce πολιτικὸν, graviter et copioſe tractarint. Unde etiam olim, propter eximiam rerum maximarum ſcientiam, a Græcis *Politici* philoſophi ſunt appellati; quod multa de Rep. ſcripſerint, multa de legibus, multa non ſolum præcepta in artibus, ſed etiam exempla in orationibus bene dicendi, reliquerint. Primum enim illa ipſa, quæ ſubtiliter differenda erant, polite apteque dixerunt, cum definientes, tum partientes: deinde ea, quæ requirebant orationem ornatam et gravem, magnifice ſunt dicta ab illis ac ſplendide, de juſtitia, de fortitudine, de amicitia, de ætate degenda, de philoſophia, de capeſſenda Republica, de temperantia, et de modo rerum omnium. Itaque ex hac, tanquam ex omnium artium officina, innumerabiles in omni genere ſcientiæ præſtantes viros prodiiſſe ait Cicero.

Academici VETERES quidam fuerunt, quidam NOVI. In veteribus numerantur a Cicerone Plato, Ariſtoteles, Speuſippus, Xenocrates, Polemo, Crantor. In novis, Arceſilas, Lacydes, Evander, Hegeſinus, Carneades, Clitomachus Philoſophus. Quorum omnium decreta quia numerabimus ſuo loco, de veteribus et novis pauca hæc nunc ſufficiat in univerſum poſuiſſe:

Omnem virtutem eſſe mediocritatem. *Cicero* in *Bruto*. 40.

Sapientes non ſemper eſſe beatos. *Tuſc.* V. 10.

Finem bonorum eſſe ſecundum naturam vivere, id eſt, frui iis rebus, quas primas homini natura dediſſet. *de Finib.* II. 11. et *Offic.* III. 3.

Omnem civilem orationem in horum alterutro genere verſari, aut definita controverſia certis temporibus ac rebus, aut infinite de univerſo genere quærere. *de Orat.* III. 28.

ACADEMICI NOVI.

ACADEMICI NOVI, cum nihil percipi poſſe dicerent, in ſuo ipſi decreto, ſicut in ceteris rebus, fluctuabant, ac de Diis immortalibus errantem habebant et vagam ſententiam. Hanc Academiam adoleſcentiorem Cicero et volaticam appellat, et ſui ſimilem, modo huc, modo illuc, philoſophiæ veteris perturbatricem: quam exoratam cupit ut ſileat, ſubmovere non audet. Hujus erat inſtitutum adverſari omnibus in diſputan-

do, et contra communem opinionem ratione aliqua pugnare, nihil affirmare, invadere in ea, quæ ſatis ſcite ceteris philoſophis inſtructa et compoſita erant, et ruinas edere: denique, quaſi deſperata cognitione certi, id ſequi, quod veriſimile videretur. Solebat vero is, qui audire vellet, cum quæſiviſſet, tacere; tum alius perpetua oratione contra diſputabat. Quam diſputandi conſuetudinem ſuſceperunt Tuſculanæ diſputationes, ut eſt in libro *de Fato.* Hujus itaque perpetuum decretum fuit: Nihil poſſe percipi. *Lucul.* 9. et *de Nat. Deorum* I. 7. Quod quibuſdam adeo placuit, ut extremum bonorum et ſummum munus ſapientis eſſe dicerent, obſiſtere viſis, aſſenſuſque ſuos firme ſuſtinere.

PERIPATETICI.

PERIPATETICI, cum viderent nos ita eſſe natos, ut communiter ad eas virtutes apti eſſemus, quæ notæ illuſtreſque ſunt, juſtitiam dico, temperantiam, ceteraſque generis ejuſdem, quæ omnes, ſimiles artium reliquarum, materia tantum, ad meliorem partem, et tractatione differunt; eaſque ipſas virtutes viderent nos magnificentius appetere et ardentius; habere etiam inſitam quandam, vel potius innatam cupiditatem ſcientiæ; natoſque eſſe ad congregationem hominum, et ad ſocietatem, communitatemque generis humani; eaque in maximis ingeniis maxime illucere; totam philoſophiam tres in partes diviſerunt. Una pars eſt in natura; differendi altera; vivendi tertia. Natura ſic ab iis inveſtigata eſt, ut nulla pars cœlo, mari, terra, ut poetice loquar, prætermiſſa ſit. Quinetiam, cum de rerum initiis omnique mundo locuti eſſent; ut multa non modo probabili argumentatione, ſed etiam neceſſaria mathematicorum ratione concluderent; maximam materiam ex rebus per ſe inveſtigatis ad rerum occultarum cognitionem attulerunt. Ad placandos animos multa afferebant: ſpinas partiendi et definiendi prætermittebant. De his ſic ait Cicero: Si omnia a philoſophis eſſent petenda, Peripateticorum inſtitutis commodius fingeretur oratio: Quo magis tuum, Brute, judicium probo, qui eorum, id eſt, ex vetere Academia philoſophorum, ſectam ſecutus es, quorum in doctrina atque præceptis differendi ratio conjungitur cum ſuavitate dicendi et copia: Quanquam ea ipſa Peripateticorum Academicorumque conſuetudo in ratione dicendi talis eſt, ut nec perficere oratorem poſſit ipſa per ſeſe, nec ſine ea orator eſſe perfectus. Horum ſententiæ et præcepta ſunt hujuſmodi:

Eſſe in mentibus hominum tanquam oraculum aliquod, ex quo futura præſentiant, ſi aut furore divino incitatus animus, aut ſomno relaxatus ſolute moveatur ac libere. *de Divin.* II. 48.

Quæ autem conjectura explicantur, aut eventis animadverſa et notata ſunt, ea genera divinandi non naturalia, ſed artificioſa, in quo Aruſpices, Augures, Conjectoreſque numerantur, improbanda. *de Divin.* I. 33.

Deos eſſe, et quatuor ex rebus omnia conſtare. *de Finib.* IV. 5.

Plurimum et longe lateque plurimum tribuendum honeſtati, ſed tamen et in corpore, et extra eſſe quædam bona, quæ ex altera parte collocata minimi momenti inſtar habeant. *de Finib.* II. 21. *Offic.* III. 3.

Tria bonorum genera: maxima animi, ſecunda corporis, externa tertia. *Tuſc.* V. 30. *Offic.* III. *de Finib.* III. 13.

Corporis commodis compleri beatam vitam. *de Finib.* III. 13. Mediocritatem eſſe inter nimium et parum. *Offic.* I. 25.

Mediocritatem vel perturbationum, vel morborum ánimi, non probandam: omne enim malum, etiam mediocre, magnum eſſe. *Tuſc.* III. 10.

Perturbari animos neceſſe eſſe; ſed adhibendum modum quendam, quem ultra progredi non oporteat. *Tuſc.* IV. 17.

Perturbationes non ſolum naturales, ſed etiam utiliter a natura datas. vide *Tuſc.* IV. 19. et primum *Officiorum* de laudibus fortitudinis, et iracundiæ.

STOICI.

STOICORUM diſciplina, quos Cicero in *Officiis*, *Tuſcul. de Legibus*, *Paradoxis*, *de Nat. Deor.* ſecutus eſt, quorum denique in omnibus fere libris plurimas ſententias Latine expreſſit, a *Zenone* profecta eſt. Zeno enim, relicta veteri Peripateticorum et Academicorum diſciplina, multa in philoſophia novavit: cui mox ſe Arceſilas oppoſuit. Alii etiam Stoicorum diſciplinam Academiæ veteris correctionem exiſtimabant. Antiochus enim Stoicorum, et Academicorum, qui Stoica multa uſurpabant, ſectam conciliare voluit, et utrorumque decreta bona conturbavit. Et Cicero ait, a Peripateticis et Academicis eos omnia tranſtuliſſe, nominibus aliis eaſdem res ſecutos. Et alio loco, una de re eſſe ſolum diſſenſionem; quippe cum antiqui omnes, quod ſecundum naturam eſſet, quo juvaremur in vita, bonum eſſe decreverint, Zeno nihil, niſi quod honeſtum eſſet, putaverit bonum. Alii non de terminis, ſed de tota poſſeſſione, contentionem eſſe aiunt. Qua de re vide in *Antiocho.* Doctiſſimi viri fuerunt, et omnes fere in diſſerendo prudentiſſimi: idque arte faciebant, tum definiendo, tum partiendo articulate et diſtincte, erantque architecti pene verborum. Judicandi vias diligenter perſecuti ſunt; inveniendi tamen artem totam reliquerunt. Subtile præterea, vel ſpinoſum potius, diſſerendi genus ſequebantur; ut eſt libro tertio *de Finibus*, qui fere totus eſt in defendenda ea diſciplina, nam contortulis quibuſdam, et minutis concluſiunculis quaſi punctis, quæ dumeta, et laqueos, et aculeos diſputationum Cicero nominat, omne argumentum concludebant hoc pacto: Quod eſt bonum, omne laudabile eſt: quod autem laudabile eſt, omne honeſtum eſt: bonum igitur quod eſt, honeſtum eſt. Et tamen maxime forti, et, ut ita dicam, virili ratione utebantur atque ſententia. Ceterum, quia vim virtutis mirifice tenebant, prope abſoluti et perfecti, denique ſoli philoſophi judicati eſſent, niſi eorum licentiæ Carneades reſtitiſſet.

Et ut verba mordicus tenentes, quæ ſibi ex ore evelli nolebant, horridiores erant in dicendo; ſic moribus quoque duriores evaſerant. Ex omnibus philoſophis plurima nominaverunt, ſtudioſiſſime exquirentes, unde verba eſſent ducta, et ſuo quamque rem nomine appellantes. Quibuſdam etiam nominibus utebantur, quæ prima ſpecie admirationem, re explicata riſum, moverunt. Ægrotationes appellabant ἀῤῥωστήματα; de quibus diſputant enucleate. Bona quæ aliis dicebantur, eadem *præcipua* vel *producta* dicebant; quibus beatam vitam compleri negant. Item *media officia*, quæ communia ſunt, et late patent, quæ et ingenii bonitate multi aſſequuntur, et progreſſione diſcendi: rectum vero quod appellant, perfectum atque abſolutum eſſe, et numeros habere, nec, præter ſapientem, cadere in quemquam poſſe: ὁμολογίαν quoque convenientiam dicebant, et ἡδονὴν communi nomine corporis et animi voluptatem. Ceterum portenta et flagitia ab his, ut a poetis dicuntur, multa cum ſuperſtitioſa ſolicitudine creduntur: multa etiam præclare; ut ex eorum ſententiis et præceptis, quæ acutiſſime defendebant, intelligi poteſt. Hæc fere ſunt apud Ciceronem:

Deos eſſe, qui mundum adminiſtrent, quique conſulant rebus humanis: πρόνοιαν dicunt providentiam. *de Nat Deorum.* II. 29. et III. 3. et *de Finibus* IV. 5.

Mundum eſſe ſapientem, habere mentem, quæ et ſe et ipſum fabricata ſit, et omnia moderetur, moveat, regat, &c. *Lucullus*, 37.

Fore, ut ad extremum omnis mundus igneſcat, cum humore conſumpto, neque terra ali poſſit, neque remeet aer, cujus ortus, aqua omni exhauſta, non eſſe poſſit. *de Nat. Deor.* II. 46.

Mundum natura conſtare et adminiſtrari, non ut gleba conſtat, aut fragmentum lapidis, aut aliquid hujuſmodi, ſola cohærendi natura, ſed ut arbor, ut animal, in quibus nulla temeritas, ſed ordo apparet, et artis quædam ſimilitudo. *de Nat. Deor.* II. 32.

Aerem interjectum inter mare et cœlum Junonis nomine conſecrari; quæ eſt ſoror et conjux Jovis, quod ei ſimilitudo eſt ætheris, et cum eo ſumma conjunctio. *de Nat. Deor.* II. 26.

Quatuor ex rebus omnia conſtare. *de Finib.* IV. 5.

Fato omnia fieri. *de Fato.* 15. Fatalem autem illam neceſſitatem, quam εἱμαρμένην dicunt, eſſe, ut quidquid accidat, id ex æterna veritate, cauſarumque continuatione fluxerit. *Tuſcul.* V. *de Nat. Deor.* I. 20. *Top.* 15.

Multa falſa eſſe, longeque aliter ſe habere, ac ſenſibus videantur. *Luc.* 31.

Senſus ipſos aſſenſus eſſe; quos quoniam appetitio conſequatur, actionem ſequi: tolli autem omnia, ſi viſa tollantur. *Luc.* 33.

Viſa quædam mitti a Deo, velut ea, quæ in ſomnis videantur, quæque oraculis, auſpiciis, extis, declarentur. *Luc.* 15. Μαντικὴ dicitur *divinatio. de Nat. Deor.* I. 20. *de Divin.* I. 1. et II. 11. ubi refellitur. *de Leg.* II. 13.

Non ſingulis jecorum fiſſis, aut avium cantibus intereſſe deum; ſed ita a principio inchoatum eſſe mundum, ut certis rebus certa ſigna

præcurrerent, alia in extis, alia in avibus, alia in fulguribus, alia in ſomniantium viſis, alia in furentium vocibus. *de Divin.* I. 52.

Eos anhelitus terræ, qui frigidi ſunt, cum fluere cœperint, ventos eſſe: cum autem ſe in nubem induerint, ejuſque tenuiſſimam quamque partem cœperint dividere atque diſrumpere, idque crebrius facere, et vehementius, tum et fulgores, et tonitrua exiſtere: ſi autem nubium conflictu ardor expreſſus ſe emiſerit, id eſſe fulmen. *de Divinat.* II. 19.

Simul atque natum ſit animal, ipſum ſibi conciliari et commendari ad ſe conſervandum, et ad ſuum ſtatum, et ad ea, quæ conſervantia ſunt ejus ſtatus, diligenda; alienari autem ab interitu, iiſque rebus, quæ interitum videntur afferre. *de Finib.* III. 5.

Pleriſque tamen Stoicis in principiis naturalibus diligendi ſui voluptatem non eſſe ponendam. *de Finib.* III. 5.

Diu manſuros animos, cum corpore exceſſerint, ſed non ſemper. *Tuſcul.* I. 31.

Quæ in terris gignuntur, ad uſum hominum omnia creari, homines autem hominum cauſa eſſe generatos, ut ipſi inter ſe, aliis alii prodeſſe poſſent. *Officior* I. 7.

Sapientem gratia nunquam moveri, nunquam cujuſquam delicto ignoſcere: neminem miſericordem eſſe, niſi ſtultum et levem: Viri non eſſe, neque exorari, neque placari: ſolos ſapientes eſſe, ſi diſtortiſſimi ſint, formoſos; ſi mendiciſſimi, divites; ſi ſervitutem ſerviant, reges: eos autem, qui ſapientes non ſint, fugitivos, exules, hoſtes, inſanos denique. Omnia peccata eſſe paria: omne delictum ſcelus eſſe nefarium; nec minus delinquere eum, qui gallum gallinaceum, cum opus non fuerit, quam eum, qui patrem ſuffocaverit. Sapientem nihil opinari, nullius rei pœnitere, nulla in re falli, ſententiam mutare nunquam. *pro. Muren.* 29. Sapientem omnia recte facere. *Tuſc.* IV. 16. Sapientem ſapienti etiam ignoto eſſe amicum. *de Nat.Deor.*I.44. Amorem ipſum eſſe conatum amicitiæ faciendæ ex pulchritudinis ſpecie. *Tuſcul.* IV. 34.

Bonum nihil, niſi honeſtum; quo virtus nixa nullam requirit voluptatem, atque ad beate vivendum ſeipſa eſt contenta. *de Finib.* I. 18. II. 21. III. 3. *Offic.* III. 3.

Nullum eſſe pilum omnibus rebus talem, qualis ſit pilus alius. *Luc.* 26.

Voluptatem, ſublationem animi ſine ratione, opinantis ſe magno bono frui: nec lætitiam, nec gaudium in corpore. *de Finib.* II. 4.

Non optabiliorem, nec magis expetendam beatam vitam, ſi ſit longa, quam ſi brevis. *de Finibus* III. 14.

Non creſcere bonorum finem. *de Finib.* III. 10, 14. et V.

Finem bonorum in una virtute. *de Finib.* IV. 16. id eſt, ſecundum naturam vivere. *Offic.* III. 3. Quo tria ſignificantur: unum ejuſmodi, vivere adhibentem ſcientiam earum rerum, quæ natura evenirent; ut Zeno: alterum ſignificare idem, ut ſi diceretur, officia omnia media, aut pleraque ſervantem vivere: tertium, omnibus, aut maximis rebus iis, quæ ſecundum naturam ſint, fruentem vivere. Vide *de Finibus* IV. 6.

Si ad illam vitam, quæ cum virtute degatur, ampulla aut ſtrigilis accedat, ſumpturum ſapientem eam vitam potius, cui hæc adjecta ſint, nec beatiorem tamen fore. *de Finib.* IV. 12.

Dolorem non eſſe malum. *Tuſc.* II. 12. 18. Abeſſe a ſapiente ægritudinem. *Tuſc.* III. 8.

Voluntatem (quæ Græce βούλησις dicitur, id eſt, appetitio ejus, quod bonum videatur, ad quod adipiſcendum impellit ipſa natura) eſſe, quæ quid cum ratione deſiderat. *Tuſculan.* III. Vide *Tuſculan.* IV. 6.

Et quæ turpia re non ſunt, nec verbis eſſe flagitioſa. *Offic.* I. 35.

Modeſtiam ſcientiam eſſe earum rerum, quæ agentur, aut dicentur, ſuo loco collocandarum. Ordinem vero, compoſitionem rerum aptis et accommodatis locis. *Off.* I. 40.

Urbanitatem eſſe virtutem. *Epiſt. Famil.* lib. III. 7.

Omnes eſſe divites, qui cœlo et terra frui poſſunt. *Epiſt. Familiar.* libro. VII. 16.

Nihil eſſe ſapientis præſtare, niſi culpam. *Epiſt. Familiar.* lib. IX. 16.

Nihil eſſe obſcœnum, nihil turpe dictu. Nam ſi quod ſit in obſcœnitate flagitium, id aut in re eſſe, aut in verbo: nihil eſſe tertium. *Epiſt. Famil.* lib. IX. 22.

Crepitus æque liberos, ac ructus, eſſe oportere. *Epiſt. Familiar.* lib. IX. 22.

Fugere non eſſe ſapientis. *Epiſt. ad Brutum* 15.

Sapientem non iraſci. *de Orator.* III. 18.

Eloquentiam, virtutem ac ſapientiam eſſe. *de Orat.* III. 18.

EPICUREI.

EPICURUS (a quo *Epicurei*, a doctiſſimis quibuſque contempti, nominati ſunt) homo fuit mollis, et voluptarius, quaſi pueri delicati, nihil ceſſatione melius exiſtimans, ſine arte, ſine literis, inſultans in omnes, ſine acumine ullo, ſine auctoritate, ſine lepore, cautus, ſecum pugnans, non tam facetus, quam ad jocandum liber. Pamphilum quendam, Platonis auditorem, ait a ſe Sami auditum; ibi enim adoleſcens habitabat cum patre et fratribus, quod in eam Inſulam pater ejus Neocles agripeta venerat: ſed, cum agellus eum non ſatis aleret, ludimagiſter fuit. Nihil olet ex Academia, nihil ex Lyceo, nihil ne e puerilibus quidem diſciplinis. In Phyſicis Democritum, in quem tamen fuit ingratus, ſecutus eſt: cui adjecit perpauca mutans, ſed ita, ut ea, quæ corrigere vult, depravare videatur. Pleraque dicit eadem; atomos, inane, imagines, infinitatem locorum, innumerabilitatemque mundorum, eorum ortus, interitus, omnia fere, quibus naturæ ratio continetur. Habuit et Nauſiphanem magiſtrum, quod non negat, omnibus tamen contumeliis vexat, metuens ne quid unquam ab aliis didiciſſe videatur. Nam et Ariſtoteli, et Phædoni Socratico turpiſſime maledixit; et Metrodori, ſodalis ſui, fratrem, Timocratem, quia neſcio quid in Philoſophia diſſentiebat, totis voluminibus concidit, et ſæpe in ſcriptis gloriatus eſt, ſe magiſtrum habuiſſe nullum. Sua quædam

nomina habuit, ut πρόληψιν Græce appellavit (quam antea nemo eo verbo nominarat) anteceptam animo rei quandam informationem, ſine qua nec intelligi quidquam, nec quæri, nec diſputari poteſt. Ejus ſelectæ breveſque ſententiæ, κυρίαι δόξαι, i. e. maxime ratæ, quia graviſſimæ ſint ad beate vivendum, nominatæ ſunt. Ejus eſt et Titillationis verbum, qua voluptas ſenſibus adhibetur. Et cum tertium quendam motum diceret oriri extra pondus et plagam, cum declinat atomus intervallo minimo; id apellat ἐλάχιστον. Ισονομίαν quoque, i. e. *æquabilem tributionem*, dixit eam naturam, quæ eſt in ſumma illa vi infinitatis, ut omnia omnibus, paribus paria reſpondeant. Scripſit libros de regula et judicio, de ſummo bono, de voluptate. Idem de ſanctitate, de pietate adverſus Deos. Duos et ſeptuaginta annos vixiſſe tradunt. Quem familiares, præter quos non fere in cujuſquam manus veniebat, tanti fecerunt, ut ejus imaginem non modo in tabulis, ſed etiam in poculis et annulis haberent, aſſererentque vidiſſe verum, maximiſque erroribus animos hominum liberaviſſe, et omnia tradidiſſe, quæ pertinerent ad bene beateque vivendum: ſed pleroſque minus eo delectari, quod iſta Platonis, Ariſtotelis, Theophraſti orationis ornamenta neglexerit. In Phyſicis totus fuit alienus. Dialecticam vero, quod in ea plane inermis eſſet et nudus, contemnebat et irridebat. Tollebat definitiones; nihil de dividendo ac partiendo docebat; non quo modo efficiatur, concludaturque ratio, tradebat; non qua via captioſa ſolvantur, ambigua diſtinguantur, oſtendebat. Si enim, inquit, alterutrum conceſſero, aut victurum cras Epicurum, aut non, neceſſarium eſſe; neceſſe erit, cras Epicurum, aut vivere, aut non vivere: nulla autem eſt in natura rerum talis neceſſitas. In ea Philoſophiæ parte, qua mores conformari putantur, ceteris voluit videri acutior. Cujus ſententiæ et præcepta ſunt hujuſmodi:

Deos eſſe, quia neceſſe ſit præſtantem aliquam eſſe naturam. *de Nat. Deor.* II. 17. quodque in omnium animis eorum notionem impreſſiſſet ipſa natura. Anticipationem quandam vocavit deorum, ſine doctrina. Nonnullis tamen viſum eſt, eum, ne in offenſionem Athenienſium caderet, verbis reliquiſſe Deos, re ſuſtuliſſe. *de Nat. Deorum* I. 16. 30. et III. 1.

Nihil curare deos, nec ſui, nec alieni; ſed monogrammos, et nihil agentes; membris humanis præditos, ſed eorum nullum uſum habere. In quo circuitione quadam deos videtur tollere ludens. *de Nat. Deorum* II. 23. III. 1.

Deorum, quos perlucidos et perflabiles induxit, ſedem eſſe, tanquam inter duos lucos, ſic inter duos mundos, propter metum ruinarum. *de Divin.* II. 17.

In Deo opem nullam, neque gratiam. *de Nat. Deorum* I. 43. ubi refellitur.

Deum animantem eſſe, ſpecie hominis, quia ſit pulcherrima omnium; nec tamen eam eſſe corpus, ſed quaſi corpus; nec habere ſanguinem, ſed quaſi ſanguinem. *de Nat. Deor.* I. 18. Fugiebat enim individuorum corporum concretio-

nem, ne interitus et diſſipatio conſequeretur. *de Nat. Deorum* I. 25.

Deos beatos eſſe, et æternos. *de Finib.* II. 27.

Deorum opera mundum non eſſe fabricatum; ſed ex atomorum, id eſt, individuorum et ſolidorum corporum, quæ ſuo deorſum pondere ad lineam ferrentur (qui eſt naturalis omnium corporum motus) complexionibus, et copulationibus, et adhæſitationibus inter ſe, mundum, omneſque partes mundi, quæque in eo eſſent, effici. *de Finibus* I. 6.

Solem quaſi pedalem, aut bipedalem, poſſe etiam minorem eſſe, quam videatur, aut majorem, ſed non multo: ut oculi aut nihil, aut non multum mentiantur. *Luc.* 26. et *de Finib.* I. 6.

Nunquam ſenſus mentiri, ſed omnes veros eſſe, in iiſque judicia rerum poſita. Quorum ſi unus *ſemel* in vita mentitus ſit, ſublatum eſſe omne judicium veri et falſi. *de Finib.* I. 7. et *Luc.* 25.

Nullam in natura rerum neceſſitatem. *Luc.* 30.

Opinionem a perſpicuitate ſejungendam, quæ veri conturbat cognitionem. *Luc.* 14.

Quidquid aut ſit, aut fiat, naturalibus fieri aut factum eſſe ponderibus et motibus. *de Finib.* I.

Pecudis et hominis idem bonum. *Acad.* I. 2.

Ad voluptatem et dolorem, et quæ fugiamus, et quæ ſequamur, referri omnia. *de Finib.* I. 9 et II. 33. omnes animi et voluptates et dolores ad corporis voluptates et dolores pertinere.

Ultimum bonorum in voluptate, idque ſenſibus judicari, et commoveri, ut ne argumentandum quidem de eo ſit. *de Finib.* I. 9. II. 12. et III. 1. Voluptatis autem verbo ſignificari ſaporem, et corporum complexum, et ludos atque cantus, et formas eas, quibus oculi jucunde moveantur. *Tuſc.* III. 20.

Summum malum dolorem. *de Finib.* I. 9. et *Tuſc.* II. 19.

Inter voluptatem et dolorem nihil medium. Nam omni dolore carere, non modo voluptatem eſſe, verum etiam ſummam voluptatem; eam enim augeri, amplificarique non poſſe. *de Finib.* I. 11. et *Tuſc.* III. 20.

Non minorem percipi voluptatem ex contemptiſſimis eſcis et potionibus, quam rebus exquiſitiſſimis ad epulandum. *de Finib.* II. 28.

Cupiditatum tria genera, unum earum, quæ eſſent et naturales et neceſſariæ: alterum, quæ naturales eſſent, nec tamen neceſſariæ: tertium, quæ nec naturales, nec neceſſariæ: quarum nec modus ullus, nec finis inveniri poteſt. *de Finib.* II. 9. ubi reprehenditur, quod partem in genere numeret. Cupiditatum enim eſſe duo genera, naturales et inanes: naturalium quoque item duo, neceſſarias et non neceſſarias.

Non poſſe jucunde vivi, niſi ſapienter, honeſte, juſteque vivatur; nec ſapienter, honeſte, juſte, niſi jucunde. *de Finib.* I. 18. et II. 16.

Rem definiri non placere. *de Finibus* II. 2.

Sapientem ſemper eſſe beatum, finitas habere cupiditates, negligere mortem. *de Finib.* I. 19.

Honeſtum expeti propter voluptatem: qui negant, eos inani voce ſonare; *de Finib.* II. 15. vel, ut eſt in *Tuſc.* III. 18. voces inanes fundere. Sic enim loquebatur.

Parere animum rationi poſſe, et, quo illa ducat, ſequi. *Tuſc.* III. 15.

Levationem ægritudinis in duabus rebus poni, avocatione a cogitanda moleſtia, et revocatione ad voluptates contemplandas. *Tuſculan.* III. 15.

Opinionem mali ægritudinem eſſe natura, ſive illud ante proviſum et expectatum ſit, ſive inveteraverit: neque enim vetuſtate minui mala, nec fieri præmeditata leviora. *Tuſculan.* III. 13. 15.

Naturales divitias parabiles eſſe, quod parvo eſſet natura contenta. *de Finib.* II. 28.

Diuturnitatem temporis ad beate vivendum nihil afferre, nec minorem voluptatem percipi in brevitate temporis, quam ſi illa ſit ſempiterna. *de Finib.* II. 27.

Nullam in ſapientem vim eſſe fortunæ. *Tuſculan.* III. 20.et *de Finibus* II.

Magnum dolorem brevem, longinquum levem *de Finibus* II. 7.29. et *Tuſc.* II. 19.

Nec gaudere quenquam, niſi propter corpus, nec dolere. *de Finib.* II. 30.

Mortem nihil ad nos pertinere: quod enim diſſolutum ſit, id eſſe ſine ſenſu. *de Finib.* II. 31.

Si uratur ſapiens, ſi crucietur, in Phalaridis tauro ſi erit, dicturum, quam ſuave eſt hoc! quam hoc non curo! *Tuſc.* II. 7.

Z E N O.

ZENO, Cittieus, ex Cypro inſula, Stoicorum princeps et pater fuit, homo acutus, verecundiam et libertatem loquendi amans. Is cum Polemonem aſſidue audiſſet, valdeque ſubtiliter diſſereret, et peracute moveretur, Peripateticorum ſatis copioſe et eleganter conſtitutam diſciplinam corrigere conatus eſt. Partitionem Philoſophiæ in tres partes retinuit. In ceteris ſentiebat idem, aliter loquebatur, nihilque præter novitatem verborum differebat. Cui tamen cur hoc faceret, nullam cauſam fuiſſe ait Cicero. *de Finib.* IV. 16. ubi de eo multa dicuntur. Si enim ea, quæ dicit, ita ſentiret (inquit) ut verba ſignificant, nihil inter eum et vel Pyrrhonem, vel Ariſtonem intereſſet: ſin autem eos non probat, quid attinuit cum iis, quibuſcum re concinebat, verbis diſcrepare? Brevibus et acutis concluſionibus, quod vellet, efficiebat, ſimilitudine ſæpe utens, et viſum, aſſenſum, comprehenſionem, et ſcientiam geſtu et ſimilitudine manuum diſtinguebat. Nam, cum extenſis digitis adverſam manum oſtenderat, *viſum*, inquiebat, hujuſmodi eſt: deinde, cum paulum digitos contraxerat, *aſſenſus* hujuſmodi: tum cum plane compreſſerat, pugnumque fecerat, *comprehenſionem* illam eſſe dicebat: qua ex ſimilitudine etiam nomen ei rei, quod ante non fuerat, κατάληψιν impoſuit. Cum autem lævam manum admoverat, et illum pugnum arcte vehementerque compreſſerat, *ſcientiam* talem eſſe dicebat; cujus compotem, niſi ſapientem, eſſe neminem. Cum eo Academiæ novæ magna rixa fuit. Magnam præterea moleſtiam primus ſuſcepit, et minime, ut ait Cicero, neceſſariam, commentitiarum fabularum reddere rationem; vocabulorum, cur quidque ita ap-

pellatum ſit, cauſas explicare. Itaque cum Heſiodi Theogoniam interpretatur, tollit omnino inſitas præceptaſque cognitiones deorum. Denique neque Jovem, neque Junonem, neque Veſtam, neque quenquam, qui ita appelletur, in deorum habendum numero, ſed rebus inanimis atque mutis per quandam ſignificationem hæc docet tributa nomina. *de Nat. Deorum* I. 14.

Æthera ſummum Deum, mente præditum, qua omnia regantur. *Luc.* 41. et *de Nat. Deorum* I. 14.

Quatuor ſolum initia rerum: quintam Ariſtotelis naturam non adhibendam. *Academ.* I. 11. *de Finibus* IV.

Animum ignem. *Tuſc.* I. 9.

Naturam eſſe ignem, quæ quidque genuerit, et mentem atque ſenſus. Acad. I. 11. Ignem autem artificioſum, ad gignendum progredientem via. *de Nat. Deorum.* II. 22.

Deum eſſe mundum, eumque animantem, et ratione præditum: nihil enim poſſe effici ab eo, quod eſſet expers corporis. *Acad.* I. 11.

Senſus junctos eſſe a quadam quaſi impulſione oblata extrinſecus, quam nos *viſum* appellemus licet. *Acad.* I. 11.

Ad hæc, quæ viſa ſunt et quaſi accepta ſenſibus, aſſenſionem adjungit animorum; quam eſſe vult in nobis poſitam, et voluntariam. *Acad.* I. 11.

Viſis non omnibus adjungendam fidem, ſed iis ſolum, quæ propriam quandam haberent declarationem earum rerum, quæ viderentur: id autem viſum, cum ipſum per ſe cerneretur, *comprehenſibile.* Quod cum acceptum jam et approbatum eſſet, *comprehenſionem* appellari, ſimilem iis rebus quæ manu prehenderentur. *Acad.* I. 11.

Quod erat ſenſu comprehenſum, id ipſum *ſenſum* appellari, et, ſi ita erat comprehenſum, ut convelli ratione non poſſet, *ſcientiam*; ſin aliter, *inſcientiam:* ex qua exiſteret *opinio*, quæ eſſet imbecilla, et cum falſo incognitoque communis. Sed inter ſcientiam et inſcientiam, comprehenſionem collocari; eamque neque in rectis, neque in pravis numerari, ſed ſoli credendum eſſe. *Acad.* I. 11.

Senſibus fidem tribuendam, quod comprehenſio facta ſenſibus et vera eſſet et fidelis. *Acad.* I. 11.

Naturam quaſi normam ſcientiæ et principium ſui dediſſe, unde poſtea notiones rerum in animis imprimerentur; e quibus non principia ſolum, ſed latiores quædam ad rationem inveniendam viæ reperiuntur. *Acad.* I. 11.

Errorem, et temeritatem, et ignorantiam, et opinationem, et ſuſpicionem a virtute ſapientiaque removendam. *Acad.* I. 11.

Naturalem legem divinam eſſe, eamque vim obtinere recta imperantem, prohibentemque contraria. *de Nat. Deor.* I. 14.

Rationem quandam, per omnem pertinentem naturam, vi divina eſſe affectam putat. Aſtris hoc idem tribuendum, tum annis, menſibus, annorumque mutationibus. *de Nat. Deor.* I. 14.

Mundum animantem, ratione regi, ſapientem, alioqui ex ſe non poſſe animantem, compotemque rationis procreare. *de Nat. Deor.* II. 8. et III. 9.

Ipſius mundi, qui omnia complexu ſuo coercet et continet, na-

turam non artificioſam ſolum, ſed plane artificem, conſultricem et providam utilitatum, opportunitatumque omnium. *de Nat. Deorum* II. 22.

Contrahi animum et quaſi labi atque concidere, et ipſum eſſe dormire. *de Divin.* II. 58.

Omnem vim loquendi in duas diviſam partes: Rhetoricam palmæ, Dialecticam pugno ſimilem. *de Finib.* II. 6. et *Orator.* 32.

In una virtute, quæ eſt ingenii præſtantia, omnia, quæ ad beatam vitam pertinent, poſita. *Luc.* 43. *de Finibus* IV. 19. et *Tuſculan.* V. 11.

Cetera autem etſi nec bona, nec mala eſſent; tamen alia ſecundum naturam, alia naturæ contraria, iis ipſis alia interjecta & media. *Acad.* I. 10. et *de Finibus* IV. 25.

Eſſe verum quoddam et ſimplex bonum, quod non poſſit ab honeſtate ſejungi. *Acad.* I. 2.

Sapientem, etiamſi mendicus ſit, non beatum modo, ſed divitem, ſemperque beatiſſimum. *de Finibus* V. 28.

Nihil malum, niſi quod turpe et vitioſum ſit. *Tuſcul.* II. 12.

Virtutem non poſſe conſtare, ſi in ceteris rebus eſſet quidquam, quod aliud alio melius eſſet aut pejus. *de Finib.* IV. 19.

Dolorem aſperum, contra naturam, difficilem perpeſſu, triſtem, durum. *Tuſc.* II. 12.

Perturbationem, ſive πάθος, eſſe averſam a recta ratione, contra naturam, animi commotionem: vel, appetitum vehementiorem, qui procul abſit a naturæ conſtantia. *Tuſc.* IV. 6.

PYTHAGORAS.

PYTHAGORAS Pherecydis diſcipulus fuit, præſtanti ſapientia et nobilitate, ſumma auctoritate, ſine ulla hilaritate. Quietem atque otium ſecutus, a regendis civitatibus totum ſe ad cognitionem rerum tranſtulit. Cumque ubi quid eſſet, quod diſci poſſet, eo judicaret veniendum, ultimas terras peragravit. Ægyptum luſtravit, et Perſarum Magos adiit; difficiles Barbarorum regiones pedibus obiit; multa maria tranſmiſit. Venit etiam Phliuntem, et cum Leonte, principe Phliaſiorum, docte et copioſe quædam diſſeruit, non ſine admiratione ejus ingenii et eloquentiæ. *Philoſophi* nomen primus invenit, cum ante eum *ſapientes* et haberentur, et nominarentur, qui in rerum contemplatione ſtudia ponebant. *Tuſc.* V. 3. Inde Superbo regnante fuit in Italia temporibus iiſdem, quibus L. Brutus patriam liberavit: tenuitque Magnam Græciam cum honore ex diſciplina, tum etiam auctoritate: ac eam, et privatim et publice, exornavit præſtantiſſimis et inſtitutis et artibus. Locus, ſedeſque, ubi vitam edidit, in Metaponto eſt. Doctrina vero ejus cum longe lateque flueret, Romam permanaviſſe dicitur: idque cum conjectura probabile eſſe, tum quibuſdam etiam veſtigiis indicari, ait Cicero. Quis enim eſt, qui putet, cum floreret in Italia Græcia potentiſſimis et maximis urbibus, ea, quæ Magna dicta eſt, in hiſque primum ipſius Pythagoræ, deinde

poſtea Pythagoreorum tantum nomen eſſet, ut nulli alii docti viderentur, Romanorum, ad eorum doctiſſimas voces, aures clauſas fuiſſe? Quinetiam arbitratur Cicero, propter Pythagoreorum admirationem, Numam quoque regem (etſi annis permultis ante fuit, quam Pythagoras) Pythagoreum a poſterioribus exiſtimatum. Nam cum Pythagoræ diſciplinam et conſtituta cognoſcerent, regiſque ejus æquitatem et ſapientiam a majoribus ſuis accepiſſent, ætates autem et tempora ignorarent propter vetuſtatem, eum, qui ſapientia excelleret, Pythagoræ auditorem fuiſſe crediderunt. Pythagorei autem (qui Philoſophi Italici nominantur) carminibus ſoliti eſſe dicuntur et præcepta quædam occultius tradere (ſolebant enim multa celare alienos) et mentes ſuas, a cogitationum intentione, cantu, fidibuſque ad tranquillitatem traducere. Præterea ſi quid affirmarent in diſputando, cum ex iis quæreretur, quare ita eſſet, reſpondere ſolitos: *Ipſe dixit:* ipſe autem erat Pythagoras. Tantum opinio præjudicata poterat, ut etiam ſine ratione valeret auctoritas. Ejus ſunt hæ ſententiæ:

Ex numeris, et Mathematicorum initiis proficiſci omnia. *Luc.* 37.

Aram deorum ſanguine non aſpergendam. *de Nat. Deorum* III. 36. vide in *Diogene Laertio* μετεμψύχωσιν.

Deum animum eſſe per naturam rerum omnem intentum et commeantem, ex quo noſtri animi carperentur. *de Nat. Deor.* I. 11. II. *ubi refellitur.* Delibatos animos ex univerſa mente divina. *de Seneƈt.* 21.

Tum maxime pietatem, et religionem verſari in animis, cum rebus divinis operam damus. *de Leg.* II. 11.

Injuſſu Imperatoris, id eſt, Dei, de præſidio et ſtatione vitæ non decedendum. *de Seneƈt.* 20.

Ad harmoniam canere mundum. *de Nat. Deor.* III. 11. vide etiam *Somnium Scipionis* 5. et *Ariſtotelis de Cœlo.* lib. II.

Qui, ceteris omnibus pro nihilo habitis, rerum naturam ſtudioſe intuerentur, ſapientiæ ſtudioſos eſſe, id eſt, Philoſophos. *Tuſc.* V. 3.

Summæ ſapientiæ eſſe, rebus nomina imponere. *Tuſc.* I. 25. et *Plat.* in *Cratylo.*

Ad dormiendum, quo in ſomnis certiora videamus, præparatos quodam cultu atque victu proficiſci oportere: fabaque abſtinere; quaſi vero eo cibo mens, non venter inſletur. *de Divin.* I. 30. et II. 58.

SOCRATES.

IN SOCRATE vitia quædam Zopyrus ex ejus forma notaverat: quæ tamen ipſe ratione ita dejecit, ut ſanctiſſime vixerit; doctuſque plane, ac omnium, etiam Apollinis oraculo, ſapientiſſimus judicatus fuerit: omniumque eruditorum teſtimonio, ait Cicero, et totius judicio Græciæ, cum prudentia, et acumine, et venuſtate, et ſubtilitate, tum vero eloquentia, varietate, copia, quam ſe cunque in partem dediſſet, omnium fuit facile princeps. Archelaum Anaxagoræ diſcipulum audivit. Divitias ita contempſit, ut, in pompa cum magna vis auri argentique ferretur, dixerit; *Quam*

multa non deſidero! Nudis pedibus, iiſque duriſſimis, fere ſemper erat. Hunc fidibus docuit ſenectute fere confectum nobiliſſimus fidicen, qui Connus vocitatus eſt. Dicendi exercitationem exagitavit, atque contempſit: cujus tamen ſermones, ab iis, qui illum audierunt, (cum ipſe nullam literam reliquiſſet) perſcriptos varie copioſeque, Cicero ita ſtudioſe legit, ut cum eo vixiſſe ſibi videri dicat. Sunt Socratica, pleraque mirabilia Stoicorum, quæ Paradoxa nominantur; primuſque, a rebus occultis et ab ipſa natura involutis, (ut ſunt numeri, motuſque, et unde omnia oriantur, quove recidant, ſiderum magnitudines, intervalla, curſus, et cuncta cœleſtia) in quibus omnes ante eum Philoſophi occupati fuerunt, avocavit Philoſophiam, et ad vitam communem adduxit; ut de virtutibus et vitiis, omninoque de bonis rebus et malis quæreret; cœleſtia autem vel procul eſſe a noſtra cognitione cenſeret, vel, ſi maxime cognita eſſent, nihil tamen ad bene vivendum conferre; ob eamque cauſam eum aiunt Philoſophiam de cœlo devocaſſe, et in urbibus collocaſſe, et in domus etiam introduxiſſe. In omnibus fere ſermonibus, qui a Platone, et Xenophonte, et Æſchine perſcripti ſunt diligenter, ita diſputat, ut nihil affirmet ipſe, refellat alios: nihil ſe ſcire dicat, niſi id ipſum; eoque præſtare ceteris, quod illi, quæ neſciant, ſcire ſe putent: ipſe, ſe nihil ſcire, id unum ſciat: ob eamque cauſam ſe arbitrari ab Apolline omnium ſapientiſſimum eſſe dictum, quod hæc eſſet una ſapientia, non arbitrari ſeſe ſcire quod neſciat. Quæ cum diceret conſtanter, et in ea ſententia permaneret, omnis ejus oratio tum in virtute laudanda, et in omnibus hominibus ad virtutis ſtudium cohortandis conſumebatur: perfectum ſibi opus eſſe ratus, ſi quis ſatis eſſet concitatus ſua cohortatione, ad ſtudium cognoſcendæ percipiendæque virtutis: quibus enim id perſuaſum eſſet, ut nihil mallent ſe eſſe, quam bonos viros, iis reliquam facilem eſſe doctrinam. Sophiſtarum, qui arrogantibus ſane verbis docere ſe profitebantur, *quemadmodum cauſa inferior fieri ſuperior poſſet*, opiniones percunctando atque interrogando, ut e Platone intelligi poteſt, elicere ſolebat, ut ad ea, quæ ii reſpondiſſent, ſi quid videretur, diceret, de omnibus diſputans: Hac enim ratione contra alterius opinionem differendi, facillime, quod veriſſimum eſſet, inveniri poſſe judicabat. Xanthippe ejus uxor prædicare ſolita eſt, eodem vultu ſemper ſe vidiſſe exeuntem illum domo, et revertentem: cum enim mentis, a qua is fingitur, nulla fieret mutatio, erat quoque ſemper idem vultus, eademque frons. Inductione, quæ ex pluribus collationibus pervenit quo vult, quæque Græce ἐπαγωγὴ nominatur, plurimum eſt uſus in ſermonibus, et ſocietatibus. Faceta etiam et eleganti ironia diſſimulantiaque longe omnibus præſtitit. Homo enim minime ineptus, et idem etiam facetus, cum de ſapientia diſputaretur, hanc ſibi ipſe detrahebat, eis tribuere illudens, qui eam ſibi arrogarent: ut apud Platonem in cœlum fert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum,

Gorgiam, ceteros; ſe autem omnium rerum inſcium fingit et rudem. Dicuntur, ab eo diſſociati diſerti a doctis, et deinceps a Socraticis item omnibus, philoſophi eloquentiam deſpexiſſe, oratores ſapientiam: hincque diſcidium illud exſtitiſſe quaſi linguæ atque cordis, ut alii nos ſapere, alii dicere docerent. Scelere tandem et iniquitate judicum in carcerem conjectus eſt, in quo nec patronum quæſivit ad judicium capitis, nec judicibus ſupplex fuit (quorum magiſter aut dominus videbatur eſſe potius, quam ſupplex aut reus) adhibuitque liberam contumaciam, a magnitudine animi ductam, non a ſuperbia; et ſupremo vitæ die de immortalitate animorum multa diſſeruit; et paucis ante diebus, cum facile poſſet educi e cuſtodia, noluit; et cum pene in manu jam mortiferum illud teneret poculum, locutus ita eſt, ut non ad mortem trudi, verum in cœlum videretur aſcendere. Critoni vero ſuo familiari dixit, ſibi poſt tertium diem eſſe moriendum: vidiſſe enim ſe in ſomnis pulchritudine eximia feminam, quæ ſe nomine appellans, diceret Homericum quendam ejuſmodi verſum:

Tertia te Phthiæ tempeſtas læta locabit.

Quod ut eſt dictum, ſic ſcribit Plato contigiſſe. Hujus fere decreta ſunt hæc apud Ciceronem:

Animos hominum eſſe divinos, eorumque duplices curſus e corpore excedentium: impiis quoddam iter eſſe, ſecluſum a concilio deorum: bonis vero et caſtis, ad deos, a quibus eſſent profecti, facilem reditum patere. *Tuſc.* I. 29, 30. et *de Amic.* 4.

Bonos, beatos: improbos, miſeros. *Tuſc.* V. 12.

Bonorum vitam beatam. *Tuſc.* V. 30.

Inter Alcibiadem, ſummo loco natum, et quemvis bajulum, niſi virtutem haberet, nihil intereſſe. *Tuſc.* III. 32.

Utilitatem a natura non eſſe ſejungendam. *de Leg.* I. 12. *Offic.* III. 3.

Voluptatem nullo loco numerandam. Cibi condimentum eſſe famem, potionis ſitim. *de Finib.* II. 28. et *Tuſc.* V. 34.

Omnes in eo, quod ſcirent, ſatis eſſe eloquentes. *de Orat.* I. 14.

PLATO.

PLATO Iſocratis fuit æqualis. Homo varius, et multiplex, et copioſus, doctus et plane ſapiens ac divinus, magna verecundia, ſingulari eloquentia, et ſuavitate orationis, quæ promiſſa eſt futura, cum illi in cunis parvulo dormienti apes in labellis conſediſſent. Unde et Jovem aiunt Philoſophi, ſi Græce loquatur, ſic loqui: et eum non dicendi ſolum, ſed etiam intelligendi graviſſimum auctorem et magiſtrum multis locis Cicero vocat. Quem tanti fecit, ut deum et principem Philoſophorum crediderit; et cum eo errare maluerit, quam cum aliis vera ſentire, ejus ipſa ſolum auctoritate fretus. Ab eo etiam qui diffident, plebeios et minutos eſſe Philoſophos putat. Ob eamque cauſam a Platone, tan-

quam ſancto auguſtoque fonte, multa de bene beateque vivendo præcepta commode mutuatus, Latine explicavit. Se in muſicis, geometria, numeris, aſtris fere contrivit, in quibus etiam fuit præſtantiſſimus. Ægyptum peragravit, ut a Sacerdotibus barbaris numeros et cœleſtia acciperet: poſt Tarentum ad Archytam, in Italiam ad ceteros Pythagoreos, Echecratem, Timæum, Acrionem Locros, ut, cum Socratem expreſſiſſet, adjungeret Pythagoreorum diſciplinam, eaque, quæ Socrates repudiabat, addiſceret. Dionem Syracuſium et Demoſthenem doctrina expolivit. Rempublicam non attigit, quia cum offendiſſet populum Athenienſem prope jam deſipientem ſenectute, cumque eum nec perſuadendo, nec cogendo regi poſſe vidiſſet, cum perſuaderi poſſe diffideret, cogi fas eſſe non arbitrabatur. Novam quandam finxit in libris civitatem: uſque eo illa quæ dicenda de juſtitia putabat, a vitæ conſuetudine, et a civitatum moribus abhorrebant. In ceteris qui Dialogi dicuntur (in quibus locutio, etſi abſit a verſu, tamen quod incitatius feratur, et clariſſimis verborum luminibus utatur, potius poema putanda, quam comicorum poetarum) nihil affirmatur, et in utramque partem multa diſſeruntur, de omnibus quæritur, nihil certi dicitur, omnibus fere Socrates exprimitur. Iniquitate Dionyſii Siciliæ Tyranni, cui ſe commiſerat, in maximis periculis inſidiiſque verſatus eſt. Tandem vero uno et octogeſimo anno ſcribens mortuus. Ab eo una et conſentiens duobus vocabulis Philoſophiæ forma inſtituta eſt: de qua diximus in Academicis et Peripateticis. Hujus fere decreta ſunt hæc a Cicerone notata:

Deum eſſe ἀσώματον, id eſt, ſine corpore ullo. *de Nat. Deor.* I. 12.

Deum eſſe opificem ædificatoremque mundi. *de Nat. Deor.* I. 8. vide etiam *Timæum*, ſeu *de Univerſitate*.

Patrem hujus mundi nominari non poſſe. Quid ſit omnino Deus, anquiri non oportere. *de Nat. Deor.* I. 12.

Deum donis ab impiis non eſſe placandum; cum vir nemo bonus ab improbo ſe donari velit. *de Legib.* II. 16.

Caſta dona Deo conſecranda. Vide *de Leg.* II. 18.

Ex materia, in ſe omnia recipiente, mundum eſſe factum a Deo ſempiternum. *Luc.* 37.

Mentem ſolam idoneam, cui crederetur; quia ſola cerneret id [*ideam* vult] quod ſemper eſſet, ſimplex, et uniuſmodi, et tale, quale eſſet. *Acad.* I. 8.

Duos eſſe motus, unum ſuum, alterum externum: quæ ſua ſponte moveantur, diviniora eſſe. Animum ſeipſum movere, nec unquam deſinere moveri; ſed eſſe ceteris, quæ moventur, fontem et principium movendi, et proinde immortalem et æternum. *Somnium Scipionis.* 8. *Tuſc.* I. 23. *de Nat. Deor.* II. 12. et *de Senect.* 21.

Animi duas eſſe partes; alteram rationis participem, alteram expertem; in participe rationis ponit, Pythagoram ſecutus, tranquillitatem, id eſt, placidam quietamque conſtantiam; in illa altera motus turbidos, tum iræ, tum cupidita-

tis, contrarios inimicoſque rationi; quæ Græcis *πάϑη* dicuntur, noſtris *perturbationes*. *Tuſc.* IV. 5.

Animam triplicem eſſe; cui principatus, id eſt, ratio, in capite, ſicut in arce; ira in pectore; cupiditas ſubter præcordia. *Tuſc.* I. 10.

Philoſophandi rationem triplicem: unam de vita et moribus: alteram de natura et rebus occultis: tertiam de diſſerendo. *Acad.* I. 5.

In *ideis*, quas recte ſpecies, aut formas poſſumus dicere, quiddam eſſe divinum. *Acad.* I. 8, 9. eas non gigni, ſed ſemper eſſe, ac ratione et intelligentia contineri. *Orator.* 3. cetera, quod oriantur et intereant, non eſſe. *Tuſc.* I. 24.

Mundum eſſe ſempiternum, animantem, beatum, et rotundum, quod ea forma nulla ſit pulchrior: Mundum item deum eſſe, et aſtra, et terram, et animos. *de Nat. Deor.* I. 8. &c.

Omnem doctrinam ingenuarum et humanarum artium, uno quodam ſocietatis vinculo contineri. *de Orat.* III. 6.

Memoriam recordationem eſſe ſuperioris vitæ, et diſcere nihil aliud, niſi recordari. *Tuſc.* I. 24. et *de Senect.* 21.

Titanum e genere eſſe eos, qui, ut illi cœleſtibus, ſic hi adverſentur magiſtratibus. *de Legibus* III. 2.

Quæcunque mutatio morum in principibus exſtiterit, eandem in populo ſecuturam. *de Leg.* III. 14. et *Epiſt. Famil.* I. 9.

Ei, qui Reipublicæ præfuturus ſit, duo tenenda: unum, quidquid agitur, ad utilitatem civium referendum; alterum, totum corpus Reipublicæ curandum. *Offic.* I. 25.

Naturales quaſdam eſſe converſiones Rerumpublicarum. *de Divin.* II. 2.

Philoſophos in veri inveſtigatione verſari, eoſque juſtos. *Offic.* I. 3. *Tuſc.* V.

Nihil præter virtutem bonum. *Tuſc.* V. 12.

Oculorum ſenſum acerrimum. *de Finib.* II. 16.

Poetas ex civitate ejiciendos, quod nervos omnes virtutis elidant. *Tuſc.* II. 11.

Bonos, beatos: improbos, miſeros. *Tuſc.* V. 12.

Sapientem effici neminem, ſi bis in die ſaturus fiat, nec unquam pernoctet ſolus. *Tuſc.* V. 35.

Nihil tam influere in animos teneros atque molles, quam varios canendi ſonos. *de Legib.* II. 15.

Muſicorum cantibus mutatis, mutari civitatum ſtatus. *de Legib.* III. 14.

Juſta funerum ad interpretes religionum pertinere: ſepulcris nullam partem ex agro culto, eove, qui coli poſſit, ſumendam. *de Legib.* II. 27.

Sic ad ſomnum proficiſcendum corporibus affectis, ut nihil ſit, quod errorem animis perturbationemque afferat. *de Divin.* I. 30. et II. 58.

Voluptatem malorum eſcam. *de Senect.* 13.

Vim neque parenti, neque patriæ afferendam. *Epiſt. Famil.* I. 9.

ARISTOTELES.

ARISTOTELES, Stagirites, longe omnibus (Platone excepto) et ingenio et diligentia præ-

ſtans, in rebus vel inveniendis, vel judicandis accerrimus, admirabili quadam ſcientia et copia ceterorum ſtudia reſtinxit. Platonis alumnus fuit: a quo non diſſentiens in tertio *de Philoſophia* libro multa turbat: modo enim menti tribuit omnem divinitatem, modo mundum ipſum deum eſſe dicit; modo quendam alium præficit mundo, eique eas partes tribuit, ut replicatione quadam mundi motum regat, atque tueatur: tum cœli ardorem deum eſſe dicit, non intelligens cœlum mundi eſſe partem, quem alio loco ipſe deſignarit deum. Primus eas *ſpecies*, quas mirifice magiſter Plato erat amplexatus, labefactavit. Veteres Philoſophos accuſans, qui exiſtimaſſent Philoſophiam ſuis ingeniis eſſe perfectam, dicebat eos aut ſtultiſſimos aut glorioſiſſimos fuiſſe: ſed ſe videre, quod paucis annis magna acceſſio facta eſſet, brevi tempore Philoſophiam plane abſolutam fore. Itaque vitæ degendæ ratio maxime quidem illi placuit quieta, in contemplatione et cognitione poſita rerum: quæ quia deorum erat vitæ ſimillima, ſapiente viſa eſt digniſſima. Atque his de rebus et ſplendida eſt ejus et illuſtris oratio. Duo genera ejus librorum ſunt: unum populariter ſcriptum, quod ἐξωτερικὸν appellatur: alterum limatius, quod in commentariis relictum eſt. Perſecutus eſt omnium animantium ortus, victus, figuras: tum omnium fere civitatum non Græciæ ſolum, ſed etiam Barbariæ, mores, inſtituta, diſciplinas: qualem in Republica principem eſſe conveniat, qui eſſet optimus Reipublicæ ſtatus docuit; omnemque hunc civilem locum poſt Platonem Philoſophorum principem illuſtravit. Graviter et vere eos reprehendebat, qui has effuſiones pecuniarum non admirarentur, quæ fiunt ad multitudinem deliniendam. Tandem vero cum florere Iſocratem (cui paulo impenſius adverſatus fuiſſe videtur) nobilitate diſcipulorum videret, quod ipſe ſuas diſputationes a cauſis forenſibus et civilibus ad majorem ſermonis eloquentiam tranſtuliſſet, mutavit repente totam formam prope diſciplinæ ſuæ, verſumque quendam Philoctetæ paulo ſecus dixit. Ille enim *turpe* ſibi ait *eſſe tacere* cum Barbaros; hic autem, *cum Iſocratem pateretur dicere.* Itaque ornavit et illuſtravit doctrinam illam omnem, quam pomeridianis horis docebat; rerumque cognitionem cum orationis exercitatione conjunxit. De Rhetorica ſcripſit accurate, ejuſque originem ſic docuit. Cum, ſublatis in Sicilia tyrannis, res privatæ longo intervallo judiciis repeterentur, tum primum (quod eſſet acuta illa gens et controverſa natura) artem et præcepta Siculos, Coracem et Tiſiam conſcripſiſſe: nam antea neminem ſolitum via, nec arte, ſed accurate tamen, et de ſcripto pleroſque dicere; ſcriptaſque fuiſſe, et paratas a Protagora rerum illluſtrium diſputationes, quæ nunc communes dicuntur loci. A principe igitur illo atque inventore Tiſia veteres artis ſcriptores repetitos unum in locum conduxit, et nominatim cujuſque præcepta magna conquiſita cura conſcripſit, atque enodata diligenter expoſuit: ac tantum ipſis inventoribus ſuavitate et brevitate dicendi præſtitit,

ut nemo illorum præcepta ex ipſorum libris cognoſcat, ſed omnes, qui, quod illi præcipiant, velint intelligere, ad hunc, quaſi ad quendam multo commodiorem explicatorem, revertantur. Hujus mos in docendo fuit, ut adoleſcentes, non ad Philoſophorum morem tenuiter diſſerendi, ſed ad copiam Rhetorum, in utramque partem, ut ornatius et uberius dici poſſet, exerceret. Idemque, ut in omni cauſa duas contrarias rationes explicarent, *locos* (ſic enim appellat) quaſi argumentorum notas, tradidit, unde omnis argumentatio, et ad Philoſophorum diſputationem, et ad hanc, qua in cauſis utimur, inveniretur. Quo factum eſt, ut Philippus, Rex ſapientiſſimus, hunc filio ſuo Alexandro doctorem accierit, a quo eodem ille et agendi acciperet præcepta, et loquendi. Cum vero argumentandi genus, quod per ratiocinationem expolitur, ſumme ab eo eſſet frequentatum, poſtea Stoici, qui Dialectici dicuntur, ſpinoſiora multa pepererunt. Ciceronis temporibus ab ipſis philoſophis, præter admodum paucos, ignorabatur. Quos in Topicis reprehendit Cicero, quod non modo rebus iis, quæ ab illo dictæ et inventæ ſunt, allici debuerunt; ſed dicendi quoque incredibili quadam cum copia, tum etiam ſuavitate. Hujus ſunt decreta hæc notata a Cicerone:

Deos eſſe hujus mundi moderatores. *de Nat. Deor.* II. 37.

Mundum non eſſe unquam ortum, quod nulla fuerit novo conſiſilio inito tam præclari operis inceptio. *Luc.* 38. et *Tuſc.* I. 29.

Quintum eſſe genus, vacans nomine, e quo ſint aſtra menteſque ſingulares, quatuor elementorum diſſimile. *Acad.* I. 7. *Tuſc.* I. 10, 26.

Animum, ἐντελέχειαν appellat novo nomine, id eſt, quandam continuatam et perennem motionem. *Tuſc.* I. 10. Vide *de Divin.* I. 25, in *Eudemi Somnio.*

Quæ moventur, aut natura moveri omnia, aut vi, aut voluntate. *de Nat. Deor.* II. 16.

Ortum quorundam animalium eſſe in igne vel æthere, quod ſit ad gignenda animalia aptiſſimus. *de Nat. Deor.* II. 15.

Somnia fieri ex reliquiis inhærentibus earum rerum, quas vigilans geſſeris, aut cogitaris. *de Divin.* II. 62.

Omnes ingenioſos melancholicos eſſe; habere etiam aliquid in animis præſagiens ac divinum. *Tuſc.* I. 33. *de Divin.* I. 38.

Apud Hypanim fluvium, qui ab Europæ parte in Pontum influit, beſtiolas quaſdam naſci, quæ unum diem vivant. *Tuſcul.* I. 39.

Grues, cum loca calidiora petentes maria tranſmittant, trianguli formam efficere: ejus autem ſummo angulo aerem ab iis adverſum pelli: deinde ſenſim ab utroque latere, tanquam remis, ita pennis curſum avium levari. *de Nat. Deor.* II. 49.

Omnia, quæ ſecundum naturam ſint, eſſe bona; quæ autem contra, mala. Divitias, bonum. *de Finibus* IV. 26, et 18.

Honeſtatem non ſolum expetendam, ſed omni pondere graviorem eſſe habendam, quam reliqua omnia. *Offic.* III. 8.

Beatam vitam vel ad ſupplicium

cum virtute in Phalaridis taurum deſcenſuram. *Tuſc.* V. 31.

Rhetoricam quaſi ex altera parte reſpondere dialecticæ. *Orator.* 32.

Tribus in generibus rerum verſari rhetoris officium; demonſtrativo, deliberativo, judiciali. *de Inventione.* I. 5.

In deliberativo finem eſſe utilitatem. *de Inven.* II. 51.

In oratione numerum, non verſum eſſe debere. *Orator.* 51.

Qui pedes ſervandi ſint. *Orator.* 57.

Eam figuram, quam rhetores hypallagen appellant, metonymiam grammatici, ut cum pro Afris immutamus Africam, tranſlationi ſubjungi, et abuſionem, quam catachreſin vocant; ut, cum *minutum* dicimus animum pro parvo. *Orator.* 27.

SPEUSIPPUS.

SPEUSIPPUS a Platone avunculo relictus eſt, quaſi philoſophiæ hæres, cum Xenocrate in Academia. Cenſuit vim quandam eſſe, qua omnia regantur, eamque animalem, volens evellere ex animis cognitionem deorum. *de Nat. Deorum* I. 13.

XENOCRATES.

XENOCRATES, Ariſtotelis condiſcipulus, de Natura Deorum libros ſcripſit, in quibus nulla ſpecies divina deſcribitur. Tantopere virtutem exaggeravit, et extenuavit cetera et abjecit, ut inde philoſophorum graviſſimus ſit habitus, cum tamen eſſet hebes, et tardus ingenio. Hinc cives eum teſtimonium dicentem jurare prohibuerunt, quod ei, non jurato, crederent. Hujus vero hæc ſunt præcepta:

Nullam eſſe animi figuram et quaſi corpus; verum numerum eſſe, cujus vis in natura maxima eſſet. *Tuſc.* I. 10.

In virtute non beatam modo vitam, ſed etiam beatiſſimam. *Tuſc.* V. 18.

Deos eſſe octo; quinque eos, qui in ſtellis vagis nominantur; unum, qui ex omnibus ſideribus, quæ infixa cœlo ſunt, ex diſperſis quaſi membris ſimplex ſit putandus deus; ſeptimum, ſolem; octavum, lunam. *de Nat. Deor.* I. 13.

POLEMO.

POLEMO, Athenienſis, cum in adoleſcentia voluptarius eſſet et impudicus, Xenocratis oratione *de Temperantia* ſeipſum collegit, et eum poſtea eſt inſecutus. Diſputavit cum Zenone, ſummumque bonum eſſe dixit, ſecundum naturam vivere; finiri tamen adjuncto aliquo. Vide *de Finib.* IV. 6.

CRANTOR.

CRANTOR, Solenſis, Xenocratis auditor, Polemoniſque ſocius in dicendo, fuit in veteri Academia vel in primis nobilis. Scripſit de luctu aureolum, et, ut Tuberoni Panætius præcipit, ad verbum ediſcendum libellum: ubi ait, Terinæum quendam Elyſium,

cum graviter filii mortem mœreret, veniſſe in Pſycomantium, quærentem quæ fuiſſet tantæ calamitatis cauſa: huic in tabellis tres hujuſmodi verſiculos datos:

Ignaris homines in vita mentibus errant:
Euthynous potitur, fatorum munere, letho.
Sic fuit utilius finiri ipſique, tibique.

Nullam poſſe eſſe indolentiam tenuit: nam iſtud nihil dolere, immanitatis eſſe in animo, ſtuporis in corpore. *Tuſc.* III. 6.

CHRYSIPPUS.

CHRYSIPPUS, Solenſis, Cleanthis diſcipulus, homo fuit accerrimo ingenio, qui fulcire porticum Stoicorum dictus eſt, in quibus ab eo nihil prætermiſſum putabatur. Notus enim ille verſiculus:

Εἰ μὴ γὰρ ἦν Χρύσιππος, οὐκ ἂν ἦν στοά.

Contra Academicos et Ariſtonem de ſummo bono diligentiſſime diſputavit. De quo putabat tres ſolas eſſe ſententias, quæ defendi poſſint: aut enim honeſtatem eſſe finem bonorum, aut voluptatem, aut utrumque. Nam qui dicant ſummum bonum id eſſe, ſi vacemus omni moleſtia, eos invidioſum nomen voluptatis fugere; ſed in vicinitate verſari: quod facere eos etiam, qui illud idem cum honeſtate conjungerent: nec multo ſecus eos, qui ad honeſtatem prima naturæ commoda adjungerent. De voluptate autem cum honeſtate, non magnam cum ceteris habuit contentionem. Multum operæ conſumebat, dum morbis corporum compararetur morborum animi ſimilitudo. Cumque de perturbationibus animi diſputans, magnam partem in iis partiendis et definiendis eſſet occupatus; illa, ſicut ceterorum Stoicorum, perexigua oratio erat, qua mederetur animis, nec eos turbulentos eſſe pateretur. Studioſe omnia conquiſivit contra ſenſus et perſpicuitatem, contraque omnem conſuetudinem, contraque rationem. De quo queri ſolebant Stoici, ipſum ſibi reſpondentem, inferiorem fuiſſe, et inde armatum Carneadem. Totam de divinatione duobus libris explicavit ſententiam, uno præterea de ſomniis, uno de oraculis, quæ innumerabilia collegit, nec ullum (ut erat in omni hiſtoria curioſus) ſine locuplete auctore atque teſte. Stoicorum etiam ſomniorum vaferrimus interpres fuit, et de Natura Deorum libros ſcripſit: quorum argumenta ſunt, *de Nat. Deor.* I. et II. Præterea de legibus. Ex quibus tota de lege Ciceronis diſputatio ſumpta eſt, tametſi Platonis exemplo de Legibus differitur. Denique de Rhetorica; ſed ſic, ait Cicero, ut ſi quis obmuteſcere concupierit, nihil aliud legere debeat. De dialecticis ab eo maxime eſt elaboratum. In quibus quædam proponebat, quæ ne ipſe quidem potuit diſſolvere: Quale illud eſt; Si dicis te mentiri, verumque dicis; mentiris: dicis autem te mentiri, verumque dicis: mentiris igi-

tur. Ad diſſolvendas captiones Soritarum volebat aliquanto prius, quam ad multa perveniret, quieſcere, nec ultra progredi, quod ἡσυχάζειν dicitur. In hac Stoicorum arte, quæ Ciceronis ætate florebat, parum inter hunc et Diodorum conveniebat, ut Cicero ſcribit in epiſtola quadam ad Varronem. lib. IX. Diodorus enim id ſolum fieri poſſe dicebat, quod aut eſſet verum, aut futurum eſſet verum: et, quidquid futurum eſſet, id fieri neceſſe eſſe; et quidquid futurum non eſſet, id fieri non poſſe. Chryſippus autem, et quæ non ſint futura, poſſe fieri, ut frangi hanc gemmam, etiamſi id nunquam futurum ſit: neque neceſſe fuiſſe Cypſelum regnare Corinthi, quanquam id milleſimo ante anno Apollinis oraculo editum eſſet. Contagionem etiam probabat, rerum convenientiam ex conjunctione naturæ, et quodam contactu, cum ipſa rerum natura continuata ſit et cohærens: συμπάθειαν Græci vocant. Itaque fati aſſertor, voluntatis libertatem retinebat. Fatum enim non ex neceſſariis cauſis et principalibus necti, ſed ex iis, quæ præcurſionem afferunt et anteceſſionem, ſine quibus res effici non poſſit. De quo ſic Cicero, *de Fato*. Cum, inquit, duæ ſententiæ fuiſſent veterum philoſophorum, una eorum, qui cenſerent omnia ita fato fieri, ut id fatum vim neceſſitatis afferret, in qua ſententia Democritus, Heraclitus, Empedocles, Ariſtoteles fuit; altera eorum, quibus viderentur ſine ullo fato eſſe animorum motus voluntarii; Chryſippus, tanquam arbiter honorarius, medium ferire voluit: ſed applicat ſe ad eos potius, qui neceſſitate motus animorum liberatos volunt: dum autem verbis utitur ſuis, delabitur in eas difficultates, ut neceſſitatem fati confirmet invitus. Itaque æſtuans laboranſque, orationis genus inſolens et ignotum Medicis, Geometris, et reliquis, ſequebatur; negationes infinitarum conjunctionum potius, quam infinita connexa ponens, hoc modo: Non et natus eſt quis oriente Canicula, et is in mari morietur. In Ceramico ſtatua ejus erat ſedentis porrecta manu: quæ manus ſignificabat illum in hac eſſe rogatiuncula delectatum: Nunquidnam manus tua ſic affecta, quemadmodum nunc eſt, deſiderat? Nihil ſane. At ſi voluptas eſſet bonum, deſideraret. Ita credo. Non eſt igitur voluptas bonum. Præcepta ab eo ſunt ejuſmodi:

Deum homine meliorem, quod res cœleſtes, omneſque, quarum eſt ordo ſempiternus, confecerit, quæ ab homine confici non poſſunt. *de Nat. Deorum* II. 6. et III. 10.

Mundo undique perfecto ineſſe mentem et rationem, et propriam virtutem; et proinde ſapientem, et Deum. *de Nat. Deor.* II. 14.

Vim divinam in ratione eſſe poſitam, et in univerſæ naturæ animo atque mente: ipſumque mundum Deum eſſe, et ejus animi fuſionem univerſam: tum ejus ipſius principatum, qui in mente et ratione verſetur, communemque rerum naturam, univerſa atque omnia continentem: tum fatalem umbram, et neceſſitatem rerum futurarum: ignem præterea eum, quem antea dixi, æthera: tum ea quæ natura fluerent, atque manarent,

ut et aquam, et terram, et aera; ſolem, lunam, ſidera, univerſitatemque rerum, qua omnia continerentur; atque homines etiam eos, qui immortalitatem eſſent conſecuti. *de Nat. Deor.* I. 15.

Divinationem eſſe vim cognoſcentem, et videntem, et explicantem ſigna, quæ a diis hominibus portendantur: officium autem ejus eſſe, prænoſcere, dii erga homines mente qua ſint, quidque ſignificent; quemadmodumque ea procurentur, atque expientur. *de Divin.* II. 63.

Somniorum conjectionem eſſe vim cernentem, et explanantem, quæ a diis hominibus ſignificentur in ſomnis. *de Divin.* II. 63.

Ad hoſtiam deligendam, ducem eſſe vim quandam ſentientem, atque divinam, quæ toto mundo confuſa ſit. *de Divin.* II. 15.

Animantium alias corpore excellere, alias autem animo, nonnullas valere utraque re. Cum autem homo in eo genere ſit, ut ei tribuatur animi excellentia; ſummum bonum eſſe, non excellere animo, ſed uti nihil eſſe, præter animum, videretur. *de Finib.* IV. 11.

Cetera nata eſſe hominum cauſa et deorum; eos autem communitatis et ſocietatis ſuæ: ut beſtiis homines uti ad utilitatem ſuam poſſint ſine injuria: quoniamque ea natura eſſet hominis, ut ei cum genere humano quaſi civile jus intercederet; qui id conſervaret, eum juſtum, qui migraret, injuſtum fore. *de Finib.* III. 20. *de Nat. Deor.* II. 62, 63, &c. et *de Legib.* I. 8.

Fruges atque fructus, quos terra gignit, animantium cauſa; animantes autem, hominum: hominem autem ortum ad mundum contemplandum, et imitandum, nullo modo perfectum, ſed quandam particulam perfecti, id eſt, mundi. *de Nat. Deorum* II. 14.

Sui (animali) ne putreſceret, animam ipſam pro ſale datam eſſe. *de Nat. Deorum.* II. 64.

Ægritudinem λύπην (quaſi λύσιν) ſolutionem totius hominis appellari. *Tuſc.* III. 25.

Ad recentes quaſi tumores animi remedium non adhibendum. *Tuſc.* IV. 29.

Fortitudinem eſſe ſcientiam perferendarum rerum, vel affectionem animi in patiendo ac perferendo, ſummæ legi parentem ſine timore. *Tuſc.* IV. 24.

Quod proviſum ante non ſit, id ferire vehementius. *Tuſc.* III. 22.

Detracta utilitate, ne digitum quidem, bonæ famæ vel gloriæ cauſa, porrigendum eſſe. *de Finib.* III. 17.

Omnia vera in præteritis, eſſe neceſſaria. *de Fato.* 7.

Non valere in omnibus: Si quod primum in connexo eſt, neceſſarium eſt; fieri etiam, quod conſequitur, neceſſarium. *de Fato.* 7.

Fato omnia fieri. *de Fato* 10. Vide *ibidem* quibus rationibus utatur.

Omnem enunciationem aut veram, aut falſam eſſe. *de Fato.* 10.

In rebus quædam ſimplicia, quædam copulata. Simplex eſſe, Morietur eo die Socrates: copulatum et confatale, Naſcetur Oedipus Laio; quia ita fatum ſit, et concubiturum cum uxore Laium, et ex ea Oedipum procreaturum. *de Fato.* 13.

Cauſarum alias perfectas et principales; alias adjuvantes et proximas. *de Fato.* 18.

THEOPHRASTUS.

THEOPHRASTUS divinitate loquendi nomen invenit, multa enim diſerte copioſeque dixit: vir et oratione ſuavis, et ita moderatus, ut præ ſe probitatem quandam et ingenuitatem ferret. Inſtitutus ab Ariſtotele locum civilem, quem πολιτικὸν dicimus, illuſtravit, et de magiſtratibus multa quæſivit ſubtilius. Athenis vixit. Unde cum percunctaretur ex anicula quadam, quanti aliquid venderet, et reſpondiſſet illa atque dixiſſet: *Hoſpes, non pote minoris*; tulit ille moleſte, ſe non effugere hoſpitis ſpeciem, cum Athenis ætatem ageret, optimeque loqueretur. De libris ejus ſic accepimus. Primum tractavit locos ab Ariſtotele ante tractatos. Stirpium naturas, omniumque fere rerum, quæ e terra gignerentur, cauſas atque rationes perſecutus eſt; qua ex cognitione facilior facta eſt inveſtigatio rerum occultiſſimarum. De beata vita librum ſcripſit, et de divitiis, in quo multa præclare; illud abſurde. Eſt enim multus in laudanda magnificentia et apparatione popularium munerum; taliumque ſumptuum facultatem, fructum divitiarum putat: recte laudata eſt hoſpitalitas. Ceterum vexatus eſt et libris et ſcholis omnium philoſophorum, quod in Calliſthene ſuo laudarit illam ſententiam: *Vitam regit fortuna, non ſapientia.* Calliſthenes autem illi ſodalis erat: cujus interitum deplorans, rebus Alexandri proſperis angebatur. Itaque dicebat Calliſthenem incidiſſe in hominem ſumma potentia, ſummaque fortuna, ſed ignarum quemadmodum rebus ſecundis uti conveniret. In eo etiam inconſtantiæ notatur, quod modo menti tribueret divinum principatum; modo cœlo; tum autem ſignis ſideribuſque cœleſtibus. Et cum ſtatuiſſet verbera, tormenta, cruciatus, patriæ everſiones, exilia, orbitates, magnam vim habere ad male miſereque vivendum, non eſt auſus elate et ample loqui, cum humiliter demiſſeque ſentiret. Quam bene, non quæritur; conſtanter quidem certe, ait Cicero. Tauriſcum quendam dixit actorem averſum ſolitum eſſe dicere, qui in agendo, contuens aliquid, pronuntiaret. Tandem moriens accuſaſſe naturam dicitur, quod cervis et cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil intereſſet; hominibus, quorum maxime interfuiſſet, tam exiguam vitam dediſſet; quorum ſi ætas potuiſſet eſſe longinquior, futurum fuiſſe, ut, omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum vita erudiretur. Querebatur igitur ſe tum, cum illa videre cœpiſſet, extingui. Hujus ſunt hæ ſententiæ:

Eſſe quædam et corporis et fortunæ mala, in quibus omnibus qui ſit, beatum tamen fore, ſi ſapiens ſit. *Luc.* 43.

Cum fortuna, dolore, cruciatu corporis beatam vitam nullo modo conjungi poſſe. *de Finib.* V. 26.

In ſola virtute non eſſe poſitum beate vivere. *Acad.* I. 9. et *de Finib.* V. 5.

Orationem, quæ quidem ſit polita atque facta quodammodo, non aſtricte, ſed remiſſius numeroſam eſſe oportere. *de Orat.* III. 48.

item, ornatum illud ſuave, et affluens. *Orator*. 24.

In verbis, verecundam tranſlationem. *Epiſt. Famil.* lib. XVI. 17.

ARCESILAS.

CUM jam Philoſophorum diſciplinæ graviſſimæ conſtitiſſent, tum exortus eſt, ut in optima Republica Tib. Gracchus, qui otium perturbaret; ſic Arceſilas, qui bene jam conſtitutam philoſophiam everteret, et in eorum auctoritate deliteſceret, qui negaſſent quidquam ſciri, aut percipi poſſe. Cum enim Polemonem audiſſet, copiaque rerum, et dicendi vi, ac ingenii acumine plurimum valeret, multa aperte perſpicueque et perverſa et falſa perſuaſit, ac ex variis Platonis libris, ſermonibuſque Socraticis hoc maxime arripuit, nihil eſſe certi, quod aut ſenſibus, aut animo percipi poſſit. Hinc recentior Academia emanavit; cujus ratio primo non admodum probata eſt. Sic igitur inſtituit, omne animi ſenſuſque judicium aſpernatus (unde illa neceſſario nata eſt ἐποχὴ, id eſt, aſſenſionis retentio) non, quid ipſe ſentiret, oſtendere; ſed contra id, quod quiſque ſe ſentire dixiſſet, diſputare. Itaque Zenoni, qui tum florebat, ſe vehementer oppoſuit, ejuſque definitiones labefactare conatus eſt, et ei obtrectare, nihil novi reperienti, ſed emendanti ſuperiores immutatione verborum: quod feciſſe dicitur non pertinacia, aut ſtudio vincendi, ſed earum rerum obſcuritate, quæ ad confeſſionem ignorationis adduxerant Socratem, et jam ante Socratem, Democritum, Anaxagoram, Empedoclem, omnes pene veteres, qui nihil cognoſci, nihil percipi, nihil ſciri poſſe dixerunt; anguſtos ſenſus, imbecillos animos, brevia curricula vitæ; opinionibus et inſtitutis omnia teneri; nihil veritati relinqui; deinceps omnia tenebris circumfuſa eſſe dixerunt. Hoc ſic intelligi dicit Cicero in *Lucullo*. 24. Nemo unquam ſuperiorum non modo expreſſerat, ſed ne dixerat quidem, poſſe hominem nihil opinari: nec ſolum poſſe, ſed ita neceſſe eſſe ſapienti. Viſa eſt Arceſilæ cum vera ſententia, tum honeſta et digna ſapiente: quæſivit de Zenone fortaſſe, quid futurum eſſet, ſi nec percipere quidquam poſſet ſapiens, nec opinari ſapientis eſſet. Ille, credo, nihil opinaturum; quoniam eſſet quod percipi poſſet. Quid ergo eſſet id? Viſum, credo. Quale igitur *viſum?* Tum illum ita definiviſſe, *ex eo*, *quod eſſet*, *ſicut eſſet*, *impreſſum*, *et ſignatum*, *et effictum*. Poſt requiſitum, etiamne, ſi ejuſmodi eſſet viſum verum, quale vel falſum. Hîc Zenonem vidiſſe acute, nullum eſſe viſum, quod percipi poſſet, ſi id tale eſſet ab eo, quod eſt, ut ejuſmodi ab eo, quod non eſt, poſſet eſſe. Recte conſenſit Arceſilas: ad definitionem additum: neque enim falſum percipi poſſe, neque verum, ſi eſſet tale verum, quale vel falſum. Incubuit autem in eas diſputationes, ut doceret, nullum tale eſſe viſum a vero, ut non ejuſdem modi etiam a falſo poſſit eſſe. Is cum arderet podagræ doloribus, viſitaſſetque hominem Carneades, Epicuri perfamiliaris, et triſtis exiret, Mane quæſo, inquit, Carneade

noſter, nihil illinc huc pervenit: oſtendit pedes, et pectus. Attamen hic malebat non dolere. Hujus hæc ſunt decreta:

Omnia falſa eſſe, quæ ſenſibus videantur. *de Nat. Deor.* I. 25.

Sapientem non opinari, et proinde nulli rei aſſentiri. *Luc.* 21.

Sapientis vim eſſe maximam, cavere ne capiatur; ne fallatur, videre. *Luc.* 20.

CARNEADES.

CARNEADES, Cyrenæus, in novis Academicis quartus ab Arceſila numeratur. Audivit enim Hegeſinum, qui Evandrum audierat, Lacydis diſcipulum, cum Arceſilæ Lacydes fuiſſet. Divina celeritate ingenii dicendique copia vir fuit, nullius philoſophiæ partis ignarus, et memoria divina: dicebat enim ſe, tanquam literis in cera, ſic imaginibus in locis quos haberet, quæ meminiſſe vellet, præſcribere. Multos auditores Athenis habuit, ut Q. Metellum, clariſſimum virum, et Romæ Scævolam, qui admodum floruerunt. Itaque cum multa diſſereret, novam Athenis Academiam obtinens cum Clitomacho et Æſchine, excitavit homines non ſocordes ad veri inveſtigandi cupiditatem. Ab Athenienſibus legatum miſſum eſſe ad ſenatum cum Diogene dicit Cicero. *Tuſc.* IV. 3. Epicureus Zeno, quanquam ab eo plurimum diſſentiebat, unum tamen præter cæteros mirabatur. Incredibili quadam fuiſſe fertur dicendi facultate. Hinc Cicero *de Orat.* III. 19. ait: Si eximiam dicendi ſpeciem adamet orator, aut illi Carneadiam, aut Ariſtoteliam vim eſſe comprehendendam. Et *de Univerſitate* 1. Fuit, inquit, vir ille, cum ceteris artibus, quæ quidem dignæ libero eſſent, ornatus omnibus; tum acer inveſtigator, et diligens earum rerum, quæ a natura involutæ videntur. Denique ſic judico, poſt illos nobiles Pythagoreos, quorum diſciplina extincta eſt quodam modo, cum aliquot ſecula in Italia Siciliaque viguiſſet, hunc extitiſſe, qui illam renovaret. In diſputationibus nullam unquam rem defendit, quam non probarit; nullam oppugnavit, quam non everterit. Erat enim in dialectica ſummus, et egregie exercitatus. Cujus ignaros ſic ludebat: *Si recte concluſi, teneo: ſin vitioſe, minam Diogenes reddet:* ab eo enim Stoico dialecticam didicerat: hæc autem merces erat dialecticorum. De Epicureis ſic ſtatuit, eos potuiſſe ſuam cauſam ſine commentitia atomorum declinatione defendere: nam cum doceret eſſe poſſe quendam animi motum voluntarium, a ſe ortum, cujus antegreſſæ et externæ cauſæ nullæ eſſent, id fuit defendi melius, quam introducere declinationem, cujus præſertim cauſam reperire non poſſunt: quo defenſo, facile poſſent Chryſippo reſiſtere. Contra Stoicorum vero, quos ſtudioſiſſime ſemper refellebat, diſciplinam ingenium ejus exarſerat; et in omni hac quæſtione, quæ de bonis et malis appellatur, pugnare non deſtitit, non eſſe rerum Stoicis cum Peripateticis controverſiam, ſed nominum. Nam cum alii externa ne bona quidem dicerent; omnia in animo repone-

rent; eorum controverſiam ſolebat tanquam honorarius arbiter judicare. Cum enim quæcunque bona Peripateticis, eadem Stoicis commoda viderentur: neque tamen Peripatetici plus tribuerent divitiis, bonæ valetudini, ceteriſque generis ejuſdem, quam Stoici: cum ea re, non verbis ponderarentur; cauſam eſſe diſſidendi negabat. Mos ejus erat diſputandi, ſicut ceterorum Academicorum, contra omne quod eſſet propoſitum: et προβολὴν pugilis, et *retentionem* aurigæ ſimilem faciebat ἐποχῇ. Tandem vero nonaginta annos natus obiit. Vide *Luc.* 6, &c.

Decreta ejus ſunt ſequentia:

Mortale omne animal, et diſſolubile, et dividuum neceſſario, quod habeat patibilem naturam. *de Nat. Deor.* III. 12.

Nullum corpus ſempiternum. *de Nat. Deorum.* III. 12.

Non fato fieri quæcunque fiunt, eſſe enim multa in noſtra poteſtate. *de Fato.* 14, &c.

Divinationem non eſſe (etſi immutabilitas in futurorum veritate ſit) niſi in iis, quæ naturalibus et neceſſariis cauſis continerentur. An enim Jupiter cornicem a læva, corvum a dextra canere juſſit? *de Fato.* et *de Divin.* I. 7.

Ne Apollinem quidem futura poſſe dicere, niſi ea quorum cauſas natura ita contineret, ut ea fieri neceſſe eſſet. Quid enim ſpectans Deus ipſe diceret, &c. Vide *de Fato.* 14, &c.

Duo eſſe viſorum genera: in uno hanc diviſionem, Alia viſa eſſe, quæ percipi poſſint, alia quæ non poſſint: in altero autem, Alia viſa eſſe probabilia, alia non probabilia. Itaque, quæ contra ſenſus contraque perſpicuitatem dicantur, ea pertinere ad ſuperiorem diviſionem: contra poſteriorem nihil dici oportere. Quare ita placere, tale viſum nullum eſſe, ut perceptio conſequeretur; ut autem probatio, multa. Etenim contra naturam eſſet, ſi probabile nihil eſſet. *Luc.* 31.

Virtutem ſatis habere ad beatam vitam præſidii. *Tuſc.* V. 29.

Sapientem interdum opinari. *Luc.* 18.

Nihil improbe faciendum, etiamſi impune fieri poſſit. *de Finib.* II. 18.

Eos, qui Rhetores nominarentur, et qui dicendi præcepta traderent, nihil plane tenere, neque poſſe quenquam facultatem aſſequi dicendi, niſi qui philoſophorum inventa didiciſſet. *de Orat.* I. 18.

PHILO.

PHILO, Antiochi magiſter, vir magnus fuit, et Academiæ novæ patrocinium ſuſcepit. Cumque ille cum Athenienſium optimatibus Mithridatico bello domo profugiſſet, Romamque veniſſet, Ciceronem habuit auditorem. Negabat duas Academias eſſe; erroremque eorum, qui ita putabant, vehementiſſime coarguebat. Alio tempore rhetorum præcepta tradere, alio philoſophorum inſtituit: atque harum cauſarum, quæ univerſæ ſunt, vel temporibus, locis, rebus definitæ, cognitionem, exercitationemque celebravit. Epicureos vero ferre non poterat, aſpernari molles et delicatas volup-

tates: ſumma enim memoria pronuntiabat plurimas Epicuri ſententias iis ipſis verbis, quibus erant ſcriptæ. Porro a Catulo reprehenſus eſt. Dum enim, ait Cicero, *Luc.* 6. nova quædam commovet, quod ea ſuſtinere vix poterat, quæ contra Academicorum pertinaciam dicebantur, et aperte mentitur, et, ut docuit Antiochus, in id ipſum ſe induit, quod timebat. Cum enim ita negaret quidquam eſſe, quod comprehendi poſſet (id enim volumus eſſe ἀκαταληπτὸν) ſi illud eſſet, ſicut Zeno definiret, tale viſum (jam enim hoc pro φαντασία verbum ſatis heſterno ſermone trivimus) viſum igitur impreſſum effictumque ex eo, unde eſſet, quale eſſe non poſſet, ex eo, unde non eſſet; id nos a Zenone definitum rectiſſime dicimus, &c.

ANTIOCHUS.

ANTIOCHUS, Philonis, ut dixi, auditor, cum ingenio ſcientiaque excellere putaretur, cum Lucullo, Alexandriæ tunc quæſtore, fuit, et poſt aliquot annos Imperatore; ut eſt in *Luc.* Ubi de Antiocho multa, quæ hîc brevitatis cauſa omiſimus, varie dicuntur, et aliquot locis reprehenditur, quod cum Academicum ſe veterem profiteretur, tamen a diſciplina veteris Academiæ deſciſceret, quæ cenſebat, *ſapientem interdum opinari.* Et inconſtantiæ notatur, quod cum Academiam novam diu laudaſſet, poſtea vituperavit. Qua in re videbatur nominis Academiæ veteris dignitatem, cum a re ipſa deſciſceret, retinere voluiſſe: quod erant qui illum gloriæ cauſa feciſſe dicerent; ſperare enim fore, ut ii, qui ſe ſequerentur, *Antiochii* vocarentur. In *Bruto*, 91. ſic ſcribitur; Sex menſes cum Antiocho, veteris Academiæ nobiliſſimo et prudentiſſimo philoſopho, fui, ſtudiumque philoſophiæ nunquam intermiſſum, a primaque adoleſcentia cultum et ſemper auctum, hoc rurſus ſummo auctore, et doctore renovavi. Poſtquam vero ipſe cœpit, qui ſe audirent, habere, a Philone præceptore non diſceſſit modo, ſed contra eum ſcripſit, et maxime perturbatum dixit. Ceterum Stoicorum fuit adſtipulator, quanquam ab iis quibuſdam in rebus diſſentiebat: librumque ſcripſit, in quo Stoicos cum Peripateticis re concinere dicebat, verbis diſcrepare. De quo ſic Balbus, ad quem miſſus fuerat, ait, *de Nat. Deor.* I. 7. Miror, Antiochum, hominem in primis acutum, non vidiſſe, intereſſe plurimum inter Stoicos, qui honeſta a commodis non nomine, ſed genere toto disjungerent, et Peripateticos, qui honeſta commiſcerent cum commodis, ut ea inter ſe magnitudine et quaſi gradibus, non genere differrent: hæc enim eſt non verborum parva, ſed rerum permagna diſſenſio.

Decreta ejus præcipue ſunt hæc:

In una virtute poſitam beatam vitam, ſed non beatiſſimam. *Tuſc.* V. 8. *Luc.* 43.

Omnia peccata non eſſe paria. *Luc.* 43.

Præter honeſtatem eſſe multa bona, præter turpitudinem multa

mala, quæ et venientia metuat ſapiens neceſſe eſt, et veniſſe doleat. *Luc.* 44. Cetera *ibidem* quære.

CLEANTHES.

CLEANTHES, de quo in libris *de Natura Deorum* multa dicuntur, cum primum pugil fuiſſet, Athenas venit, Zenonemque audivit una cum Ariſtone, et quaſi majorum fuit gentium Stoicus, ingenio obtuſo atque hebeti, ſed laborum patiens, unde et φρεάντλης Græce dictus eſt, quod noctu exhauriendis puteis vitam ſibi quæreret. Librorum, quos ſcripſit contra voluptatem, Cicero mentionem facit; in quibus quaſi delirans confingebat formam quandam et ſpeciem deorum: tum divinitatem omnem tribuebat aſtris. Verbis etiam pingere tabulam ſolebat. Jubebat eos, qui audiebant, ſecum ipſos cogitare pictam in tabula Voluptatem, pulcherrimo veſtitu et ornatu regali, in ſolio ſedentem: præſto eſſe virtutes, ut ancillulas, quæ nihil aliud agerent, nullum ſuum officium ducerent, niſi ut voluptati miniſtrarent, et eam tantum ad aurem admonerent (ſi modo id pictura intelligi poſſet) ut caveret, ne quid perficeret imprudens, quod offenderet animos hominum, aut quidquam, e quo oriretur aliquis dolor. Nos quidem, aiunt virtutes, ſic natæ ſumus, ut tibi ſerviremus: aliud negotii nihil habemus. *de Finib.* II. 21. Ceterum hæc eum præcepiſſe ait Cicero:

Mundum deum eſſe; tum totius naturæ menti atque animo hoc nomen tribuendum; tum ultimum, et altiſſimum, atque undique circumfuſum, et extremum, omnia cingentem atque complexum ardorem, qui æther nominatur, deum certiſſimum eſſe. *de Nat. Deor.* I. 14.

Sidera eſſe ignea, idque duorum ſenſuum teſtimonio confirmari, tactus et oculorum. *de Nat. Deor.* II. 15.

Ali ſolem, lunam, reliqua aſtra aquis, alia dulcibus, alia marinis. eamque cauſam eſſe, cur ſe ſol referat, nec longius progrediatur ſolſtitiali orbe, itemque brumali, ne longius diſcedat a cibo. *de Nat. Deor.* III. 14.

Solem dominari et rerum potiri. *Luc.* 41.

Magnam caloris vim ineſſe in omni corpore. Nullum eſſe tam gravem cibum, quin is die et nocte concoquatur; cujus etiam in reliquiis ineſt calor iis, quas natura reſpuerit. *de Nat. Deor.* II. 9.

Quatuor de cauſis in animis hominum informatas eſſe deorum notiones. Una eſt, quæ eſt orta ex præſenſione rerum futurarum: altera, ex perturbationibus tempeſtatum, et reliquis motibus: tertia, ex commoditate rerum, quas percipimus, et copia: quarta, ex aſtrorum ordine, cœlique conſtantia. *de Nat. Deor.* II. 5. et III. 7.

Nihil ratione eſſe divinius. *de Nat. Deor.* I. 14.

Nihil eſſe malum, quod turpe non ſit. *Tuſc.* III. 32.

Conſolantis eſſe officium, malum illud omnino non eſſe, ſuadere. *Tuſc.* III. 31.

DIOGENES.

DIOGENES, Babylonius, magnus et gravis Stoicus, cum Carneade ad Senatum ab A-

thenienſibus miſſus eſt legatus, quod in eo principes temporibus illis ſingularis fuiſſe ſtudia doctrinæ viderent. Is fuit, qui diceret, artem ſe tradere bene diſſerendi, et vera ac falſa dijudicandi, id eſt, dialecticam. Quam qui audire vellent, minam ut darent, fecerat. Chryſippea quædam retinuit, ut cum in eo libro, qui *de Minerva* inſcribitur, partum Jovis, ortumque virginis ad Phyſiologiam traducens disjungit a fabula: decreta vero reliquit hujuſmodi:

Aliquid prædici poſſe, duntaxat qualis quiſque natura, et ad quam quiſque maxime rem aptus futurus ſit: cetera nullo modo poſſe ſciri. *de Divin.* II. 43.

Divitias non eam modo vim habere, ut quaſi duces ſint ad voluptatem, et ad valetudinem bonam, ſed etiam ut ea contineant; non idem facere eas in virtute, neque in ceteris artibus, ad quas eſſe dux pecunia poteſt, continere autem non poteſt. *de Finib.* III. 15.

Bonum eſſe id, quod eſſet natura abſolutum. *de Finib.* III. 10.

EUDOXUS.

EUDOXUS, Æſchini filius, Cnidius, Platonis auditor, geometra, medicus, legumlator, et in Aſtrologia, judicio doctiſſimorum hominum, facile princeps, in ſcriptis reliquit: Chaldæis (id eſt, Aſtrologis, qui ex natalitio ſidere futura præſagiunt, quod illa natio ſiderum obſervandorum peritiſſima fuerit) in prædictione, et in notatione cujuſque vitæ ex natali die, minime eſſe credendum. *de Divin.* II. 42.

HECATO.

HECATONIS, Rhodii, qui Panætium audivit, et eum ſecutus *de Officiis* libros ſcripſit, præcepta ſunt hæc:

Utilitate officium dirigi magis, quam humanitate. *Offic.* III. 23.

Sapientis eſſe, nihil contra mores, leges, inſtituta facientem, habere rationem rei familiaris. *Offic.* III. 15.

ALCMÆO.

ALCMÆO, Crotoniates, et Pythagoræ auditor, primus (auctore Phavorino) de naturæ ratione ſcripſiſſe videtur.

Soli, lunæ, reliquiſque ſideribus, animoque præterea, divinitatem dedit. *de Nat. Deor.* I. 11.

PANÆTIUS.

PANÆTIUS, Rhodius, Poſſidonii doctor, diſcipulus Antipatri, Stoicorum princeps fuiſſe dicitur. Quorum tamen decreta non omnia rata habebat. Nam et vim eſſe divinandi dubitavit, et an mundus ad extremum igneſceret, humore conſumpto, non eſt auſus affirmare. Præterea Stoicorum triſtitiam atque aſperitatem fugiens, nec aſperitatem ſententiarum, nec diſſerendi ſpinas probavit; fuitque in altero genere mitior, in altero illuſtrior. Eum de Officiis Cicero, correctione quadam adhibita, potiſſimum ſecutus eſt. De officiis enim ſine controverſia diſputaverat accuratiſſime, ut eſt libro III. 2. *Officiorum.* Quos libros poſteaquam

edidit, triginta vixit annos. Scripſit etiam ad Q. Tuberonem, de dolore patiendo; quid eſſet et quale; quantumque in eo eſſet alieni; deinde quæ ratio eſſet perferendi. Platonem omnibus locis divinum, ſapientiſſimum, ſanctiſſimum, Homerum denique Philoſophorum appellare ſolebat; a quo tamen de immortalitate animorum diſſentiebat. Hæc præcepit:

Quidquid natum ſit interire; naſci autem animos, quod declarat eorum ſimilitudo qui procreantur, quæ etiam in ingeniis, non ſolum in corporibus appareat. Præterea, nihil eſſe, quod doleat, quin id ægrum eſſe quoque poſſit; quod autem in morbum cadat, id etiam interiturum: dolere autem animos; ergo etiam interire. *Tuſc.* I. 32.

Animum ex inflammata anima conſtare. *Tuſc.* I. 18.

Dubium eſſe, an ad extremum omnis mundus igneſceret. *de Nat. Deor.* II. 46. Vide *Stoic.*

Dubium eſſe, an eſſet aſſentiendum et credendum auguriis, quæ ceteri Stoici putabant veriſſima. *Luc.* 33. et *de Divin.* I. 3, 7.

Prædicta Aſtrologorum rejicienda: Archelaum enim et Caſſandrum, ſummos Aſtrologos illius ætatis, cum in ceteris Aſtrologiæ partibus excellerent, hoc prædictionis genere non uſos. *de Divin.* II. 42.

Tria genera exquirendi officii eſſe; unum, cum deliberemus, honeſtum, an turpe ſit: alterum, utile, an inutile: tertium, cum hæc inter ſe pugnare videantur, quo modo judicandum ſit: qualis cauſa Reguli, redire, honeſtum; manere, utile. De duobus primis, tribus libris, præclare diſſeruit: de tertio pollicetur ſe deinceps ſcripturum: ſed nihil ſcripſit. Quem locum Poſſidonius in commentariis breviter tractavit. *Epiſt. ad Att.* XVI. 11. vide *Offic.* I. et II. Hic locus copioſe explicatur. *Offic.* III.

Solum bonum, quod honeſtum ſit: quæ autem huic repugnent ſpecie quadam utilitatis, eorum neque acceſſione meliorem vitam fieri, nec deceſſione pejorem. *Offic.* III. 3.

Ea quæ *videntur* utilia, cum honeſtis pugnare aliquando poſſe. Nihil vero utile, quod non idem honeſtum; nihil honeſtum, quod non idem utile ſit. *Offic.* III. 7.

XENOPHON.

XENOPHON, Grylli filius, Athenienſis, Erchieus, philoſophus fuit Socraticus, cujus voce Muſas quaſi locutas ferunt. Aiunt eum (auctore Laertio) cum Socratem in angiporto quodam habuiſſet obvium, porrecto baculo tranſire prohibuiſſe: percunctanti vero, ubinam venirent, quæ humanis uſibus ſunt neceſſaria; cum reſpondiſſet: rurſus, *ubinam boni ac probi homines fierent*; hærente illo, dixiſſe Socratem: *Sequere igitur et diſce.* ex eo tempore Socratis auditor factus. Cujus ſermones diligentiſſime ſcripſit. In quibus (ait Cicero *de Nat. Deor.* I. 12.) facit Socratem diſputantem, formam Dei quæri non oportere; eundemque et ſolem et animum deum dicere; et modo unum, tum autem plures deos: quæ ſunt iiſdem in erratis fere, quibus ea, quæ de Pla-

tone diximus. Et Cicero *de Nat. Deor.* II. et III. Quærit apud Xenophontem Socrates, unde animam arripuerimus, ſi nulla fuerit in mundo. Cyrum ſcripſit, non ad hiſtoriæ fidem, ſed ad effigiem juſti imperii; cujus ſumma gravitas ab illo philoſopho cum ſingulari comitate conjungitur. Quos quidem libros non ſine cauſa Africanus de manibus ponere non ſolebat: nullum eſt enim prætermiſſum in iis officium diligentis et moderati imperatoris. Perſarum in iis victus exponitur: quos negat ad panem adhibere quidquam præter naſturtium. Somnia ſcribuntur, quorum exitus mirabiles exſtiterunt. Cyrum vero antiquiſſimo ſepulturæ genere uti facit: redditur enim terræ corpus, et ita locatum ac ſitum, quaſi operimento matris obducitur. Ceterum de eo ſermone, quem Cyrus moriens habuit, de Oeconomico libro, de Agriculturæ laudibus, lege Ciceronem *de Senectute*. Quali autem ſermone uſus ſit, idem explicat in *Oratore*. 9. his verbis: Nactus ſum qui Xenophontis ſimilem eſſe ſe cuperet; cujus ſermo eſt ille quidem melle dulcior, ſed a forenſi ſtrepitu remotiſſimus. Et *de Orat.* II. 14. A philoſophia profectus princeps Xenophon, Socraticus ille, poſt ab Ariſtotele Calliſthenes, comes Alexandri, ſcripſit hiſtoriam: et hic quidem rhetorico pene more; ille autem ſuperior leniore quodam ſono eſt uſus, et qui illum impetum Oratoris non habeat, vehemens fortaſſe minus, ſed aliquanto tamen eſt, ut mihi quidem videtur, dulcior. Idem Cicero ejus has ſententias Latine expreſſit:

Eſſe aliquam mentem exiſtimandum ex ipſa hominum ſolertia, et eam quidem acriorem, et divinam: unde enim hanc homo arripuit, ſi nulla fuerit in mundo? *de Nat. Deor.* II. 6.

Animum eſſe immortalem, et eum non apparere; ſed ex iis rebus, quas gerit, intelligi: qui cum omni admixtione corporis liberatus, purus et integer eſſe cœperit, tum ſapiens erit. *de Senectute.* 22.

Deos hanc mundi pulchritudinem tueri et regere. *Ibidem.*

Eoſdem labores non eſſe æque graves imperatori et militi; quod ipſe honos laborem leviorem faceret imperatorium. *Tuſc.* II. 26.

DEMOCRITUS.

DEMOCRITUS, Mileſius, Xerxe rege magos quoſdam et Chaldæos audivit, ſimiliſque philoſophus quinque certaminum victori habitus eſt. Erat enim vere πένταθλος, id eſt, quinque certaminum, cum in Phyſicis, philoſophia morali, mathematica, liberalium diſciplinarum rationibus, artiumque omnium cognitione excelleret. Itaque fere ab omnibus præterquam ab Epicuro, cujus tamen fontibus hortulos ſuos irrigaverat, laudatus eſt. De quo ſic Cicero in *Lucullo*. 23. Quid loquar de Democrito? quem cum eo conferre poſſumus non modo ingenii magnitudine, ſed etiam animi? qui ita ſit auſus ordiri, *Hæc loquor de univerſis*: nihil excipit, de quo non profiteatur: quid enim poteſt eſſe extra univerſa? quis hunc philoſophum non anteponit Cleanthi,

Chryſippo, reliquiſque inferioris ætatis ? qui mihi cum illo collati quintæ claſſis videntur. Pauca de virtute dicit, nec ea ipſa enucleate. In omnibus vero libris, quos multos emiſit, ſermone uſus eſt eleganti et ornato. Atomorum auctor fuit, ſive etiam Leucippus, ut eſt apud Laertium, et *de Nat. Deor.* I. 24. Quas ſic eſt amplexatus, ut accipere maluerit, neceſſitate omnia fieri, quam a corporibus individuis naturales motus evellere. Poſuitque vim quandam motus impulſionis, quam plagam ille appellat: Græce Plutarchus, γένος τῆς κινήσεως κατὰ πληγήν. Gloriabatur, a gloria ſe abfuiſſe. *Veni*, inquit, *Athenas neque me quiſquam agnovit.* Denique cum putaret impediri animi aciem adſpectu oculorum, dicitur oculis ſe privaſſe, ut quam minime animus a cogitationibus abduceretur. Patrimonium neglexit, agros deſeruit incultos, nihil aliud quærens niſi beatam vitam. Itaque, cum alii ſæpe, quod eſſet ante pedes, non viderent, ille infinitatem, quam ἀπειρίαν vocant, omnem peregrinabatur, ut nulla in extremitate conſiſteret. Sententiæ illius et præcepta ſunt ejuſmodi :

Naturam in profundo veritatem penitus abſtruſiſſe. *Luc.* 10. Animum, cœlum, terras, omnia denique atomis, id eſt, levibus et rotundis corpuſculis, individuis propter ſoliditatem, nulla cogente natura, ſed concurſu quodam fortuito effici : Corpuſcula autem illa, quædam lævia, alia aſpera, rotunda alia, partim autem angulata, curvata quædam et quaſi adunca. *de Nat. Deor.* I. 24. *Tuſc.* I. 10. et *de Finib.* I. 6. Nulla cenſet eſſe Cicero. Innumerabiles eſſe mundos, et quidem ſic quoſdam inter ſe non ſolum ſimiles, ſed undique perfecte et abſolute ita pares, ut inter eos nihil prorſus interſit : omnes vero oriri, et interire quotidie. *Luc.* 17. et *de Finib.* I. 6.

Simulacra, et imagines divinitate præditas ineſſe univerſitati rerum; tum principia mentis, quæ ſunt in eodem univerſo, deos eſſe : tum animantes imagines, quæ vel prodeſſe nobis ſolent, vel nocere; tum ingentes quaſdam imagines, tantaſque, ut univerſum mundum complectantur extrinſecus. Quod videtur, deos eſſe, quodam pacto negare. *de Nat. Deor.* I. 43. et II. 30. *Et alio loco :* Tum imagines, earumque circuitus in deorum numero Democritus refert; tum illam naturam, quæ imagines fundat ac mittat; tum ſcientiam intelligentiamque. *de Nat. Deor.* I. 12. Imagines denique illas, a corporibus ſolidis, et a certis figuris fluere. *de Divin.* II. 67.

Nihil eſſe ſempiternum, quia nihil ſemper ſuo ſtatu maneat. *de Nat. Deor.* I. 12.

Animos in ſomniando, externa et adventitia viſione pulſari. *de Divin.* II. 58.

Omnia ita fato fieri, ut id fatum vim neceſſitatis afferat. *de Fato.* 17.

Habitu et colore extorum declarari pabuli genus, et earum rerum, quas terra procreet, vel ubertatem, vel tenuitatem; ſalubritatem etiam, aut peſtilentiam. *de Divin.* I. 57. et II. 13.

Sine inflammatione animorum, et ſine quodam afflatu quaſi furoris, poetam magnum eſſe non poſſe. *de Divin.* I. 37. et *de Orat.* II. 46.

Ante lucem gallos cantare, hac de cauſa, quod depulſo de pectore, et in omne corpus diviſo et mitificato cibo, cantus edunt, quiete ſatiati: qui quidem ſilentio noctis, ut ait Ennius, *favent faucibus ruſſis: cantu, plauſuque premunt alas. de Divin.* II. 26.

Atomos in infinito inani, in quo nihil nec ſummum, nec infimum, nec medium, nec ultimum, nec extremum ſit, itâ ferri, ut concurſionibus inter ſe cohæreſcant; ex quo efficiantur ea, quæ ſint, quæque cernantur, omnia: eumque motum atomorum nullo a principio, ſed ex æterno tempore intelligi convenire. *de Finib.* I. 6.

Concurſionem autem illam fortuitam concalefactam et ſpirabilem, id eſt, animalem eſſe. *Tuſc.* I. 18.

Beatam vitam in rerum cognitione ponendam; quam ex inveſtigatione naturæ conſequimur, ut ſimus bono animo: id enim ille ſummum bonum εὐθυμίαν, et ſæpe ἀθαμβίαν appellabat, id eſt, ſecuritatem, quæ eſt animi tanquam tranquillitas, ſive animus terrore liber. *de Finib.* V. 8. 29.

CYRENÆI vel CYRENAICI et ANNICERII.

CYRENÆORUM, qui minime contempti philoſophi fuerunt, Philoſophia ab Ariſtippo Cyrenæo manavit. Cum finem bonorum eſſe dicerent voluptatem corporis, id eſt, jucundum quendam et levem motum ad intimos ſenſus permanantem, et quaſi in medullis corporis prurientem, judicium veritatis in intimis ſenſibus poſuerunt. Negarunt enim eſſe quidquam, quod percipi poſſit extrinſecus: ea ſe ſola percipere, quæ tactu intimo ſentiant, ut dolorem, ut voluptatem; neque ſe, quo quid colore aut quo ſono ſit, ſcire, ſed tantum ſentire, affici ſe quodam modo. *Luc.* 24. et *de Fin.* II. Sic ait, *Offic.* III. 33. Ab Ariſtippo Cyrenaici, atque Annicerii Philoſophi nominati, omne bonum in voluptate poſuerunt: virtutemque cenſuerunt ob eam rem eſſe laudandam, quod efficiens eſſet voluptatis: quibus obſoletis floret Epicurus, ejuſdem fere adjutor auctorque ſententiæ; neque tamen cum Cyrenaicis de ipſa voluptate conſentiens. *Luc.* 42. Item:

Non omni malo ægritudinem effici, ſed inſperato et nec opinato malo. *Tuſc.* III. 13, 22.

In tactu doloris, aut voluptatis, et eo quidem interiore, veri eſſe judicium, quia ſentiatur. *Luc.* 7. 46.

ANACHARSIS.

ANACHARSIS, Scythes, Gnuri filius, Caduidæ Scytharum regis frater, Soloni amicus, dixit, vitem uvas tres ferre, primam voluptatis, ſecundam ebrietatis, tertiam mœroris; et tantum abeſſe a morte qui navigat, quanta eſt navis craſſitudo. Pro nihilo pecuniam duxit. Illius epiſtola fertur his verbis apud Ciceronem: *Tuſc.* V. 32.

Anacharſis Hannoni ſalutem. Mihi amictui eſt Scythicum tegmen; calceamentum, ſolorum callum; cubile, terra; pulpamentum, fames: lacte, caſeo, carne veſcor. Quare ut ad

quietum me licet venias: munera autem iſta, quibus es delectatus, vel civibus tuis, vel diis immortalibus dona.

ANAXAGORAS.

ANAXAGORAS, Hegeſibuli filius, Clazomenius, ab Anaximene accepit diſciplinam. Maxima fuit et gravitatis et ingenii gloria: quem ferunt, nuntiata morte filii, dixiſſe, *Sciebam me genuiſſe mortalem.* Quæ vox declarat, iis eſſe hæc acerba, quibus non fuerint cogitata. Et cum Lampſaci moreretur, quærentibus amicis velletne Clazomenas in patriam, ſi quid accidiſſet, auferri: *Nihil neceſſe eſt*, inquit; *undique enim ad inferos tantundem viæ eſt.* Commentus eſt ὁμοιομέρειαν, id eſt, ſimilitudinem partium, veluti ſilvam, et materiam (Græce ὕλην) rerum omnium gignendarum. Cenſuit enim in ſingulis rebus particulas ineſſe ſimiles infinitas, ex quibus compoſitæ ſint, reſque omnes gigni et interire congregatione et ſejunctione particularum ſimilium. Unde ſui operis principio de mente divina ita ſcripſit: Omnia ſimul erant: deinde, mentis infinitæ vi ac ratione omnium rerum deſcriptio et modus deſignatus eſt et confectus: contra quod diſputat Ariſtoteles *Phyſicorum.* I. 4. et Cicero *de Nat. Deor.* I. 11.

Hujus igitur decreta ſunt hæc:

Materiam eſſe infinitam: ſed ex ea particulas ſimiles inter ſe minutas; eas primum confuſas, poſtea in ordinem adductas a mente divina. *Luc.* 37. et *de Nat. Deorum.* I. 11.

Nivem eſſe nigram, quod perſpicuum ſit aquam nigram eſſe, unde illa concreta ſit. *Luc.* 23, 31.

ANAXARCHUS.

ANAXARCHUS, Abderites, Democriteus fuit. Qui cum in manus Nicocreontis tyranni incidiſſet, cui in convivio coram Alexandro injuriam fecerat, nullum genus ſupplicii deprecatus eſt, neque recuſavit. Cum enim mortuo Alexandro eum in ὅλμον injeciſſet Nicocreon, juſſiſſetque ferreis malleis cædi, ingeminavit: *Tunde, tunde Anaxarchi vaſculum, nam Anaxarchum nihil teris.* Jubente vero illo ipſius præcidi linguam, aiunt præciſam dentibus in ejus faciem conſpuiſſe, tandem excarnificatum eſſe. Cicero, *Tuſc.* II. 22. et *de Nat. Deor.* III. 33. Laertius, *de vita Philoſoph.*

ANAXIMANDER.

ANAXIMANDER, Mileſius, ſummus fuit in Phyſicis. Is primus gnomonem invenit, ὡροσκόπια fabricatus eſt, ac primus terræ mariſque circuitus deſcripſit, et ſphæram conſtruxit. Cicero ait, *de Divinatione.* I. 50. ab eo monitos fuiſſe Lacedæmonios, ut urbem et tecta linquerent, armatique in agro excubarent, quod terræ motus inſtaret, tum, cum et urbs tota corruit, et ex monte Taygeto extrema montis quaſi puppis evulſa eſt. Hujus eſt hæc opinio:

Nativos eſſe deos, longis intervallis orientes, occidenteſque, eoſque innumerabiles eſſe mundos. *de Nat. Deor.* I. 10.

Infinitatem naturæ eſſe, e qua omnia gignerentur. *Luc.* 37.

ANAXIMENES.

ANAXIMENES, Euriſtrati filius, Mileſius, Anaximandri auditor, cenſuit aera deum, eumque gigni, eſſeque immenſum, et infinitum, et ſemper in motu. *de Nat. Deor.* I. 10. Aera infinitum, ſed ea, quæ ex eo orirentur, definita: gigni autem terram, aquam, ignem, tum ex iis omnia. *Luc.* 37.

ANTIPATER.

ANTIPATER, Tyrius, Stoicus, Ciceronis temporibus floruit, et de officiis ſcripſiſſe videtur. Athenis tandem mortuus eſt. Cenſuit vero, duo præcepta a Panætio prætermiſſa, valetudinis curationem, et pecuniæ. *Offic.* II. 24.

Antipater, Tarſenſis, Stoicus, memoratur. *Luc.* 6. et *de Divin.* I. 39.

Antipater, Cyrenaicus. *Tuſc.* V. 37.

ANTISTHENES.

ANTISTHENES, Antiſthenis filius, Athenienſis fuit, homo acutus magis, quam eruditus. Ab eo, qui patientiam et duritiam in Socratico ſermone maxime adamaret, Cynicorum primum, deinde Stoicorum, pene Cynicorum, ſecta profecta eſt. Quorum ratio tota eſt ejicienda: eſt enim inimica verecundiæ, ſine qua nihil rectum eſſe poteſt, nihil honeſtum: reprehendunt enim et irrident, quod ea, quæ turpia re non ſint, verbis flagitioſa ducantur; illa autem, quæ turpia ſint, nominibus appellentur ſuis: ut eſt, *Officiorum lib.* I. 35, 41. Inter cetera, in eo libro, qui Phyſicus inſcribitur, cenſuit:

Populares deos multos, naturalem unum eſſe. *de Nat. Deor.* I. 13.

ARCHYTAS TARENTINUS.

ARCHYTAS TARENTINUS, magnus in primis, et præclarus vir fuit. Eum, Cicero ait, *Tuſc.* IV. 36. cum villico factus eſſet iratior, dixiſſe: *Quo te modo accepiſſem, niſi iratus eſſem?* Et *de Amicitia.* 23. Verum illud eſt, quod a Tarentino Archyta poſitum, noſtros ſenes commemorare audivi, ab aliis ſenibus auditum: *Si quis in cœlum aſcendiſſet, naturamque mundi, et pulchritudinem ſiderum perſpexiſſet, inſuavem illam admirationem ei fore, quæ jucundiſſima fuiſſet, ſi aliquem, cui narraret, habuiſſet.* Nearchus Tarentinus ſe a majoribus natu accepiſſe dicebat, illum oratione, quæ eſt in libro *de Senectute.* 12. perſuadere voluiſſe, *nullam capitaliorem peſtem, quam corporis voluptatem, hominibus a natura datam.* Cui ſermoni interfuit Plato Athenienſis, quem Tarentum ve-

niſſe, L. Æmilio, Appio Claudio conſulibus, *eodem loco*, ait Cicero.

ARCHIMEDES.

ARCHIMEDES, ex Syracuſana urbe ſummo ingenio fuit ac diſciplina: in quo tantus ſtudii ardor fuit, ut, dum in pulvere quædam deſcriberet attentius, ne patriam quidem a Marco Marcello captam eſſe ſenſerit: cujus interitum princeps tulit moleſte. Eum arbitrantur, ait Cicero, *de Nat. Deor.* II. 35. plus valuiſſe in imitandis ſphæræ converſionibus, quam naturam in efficiendis; præſertim cum multis partibus ſint illa perfecta, quam hæc ſimulata, ſolertius. Et *Tuſc.* I. 25. Cum Archimedes lunæ, ſolis, quinque errantium motus in ſphæram illigavit, effecit idem, quod ille, qui in *Timæo* mundum ædificavit, Platonis deus, ut tarditate et celeritate diſſimillimos motus una regeret converſio. Quod ſi in hoc mundo fieri ſine deo non poteſt, ne in ſphæra quidem eoſdem motus Archimedes ſine divino ingenio potuiſſet imitari. Idem dicit, *Tuſc.* V. 23. ſe, cum quæſtor eſſet, ignoratum a Syracuſanis, cum eſſe omnino negarent, ſeptum undique et veſtitum vepribus et dumetis indagaſſe ſepulcrum. Tenebam enim, inquit, quoſdam ſenariolos, quos in ejus monumento eſſe inſcriptos acceperam; qui declarabant, in ſummo ſepulcro ſphæram poſitam eſſe cum cylindro. Cenſuit:

Multis partibus ſolem, qui deus eſt, majorem eſſe quam terram. *Luc.* 36.

ARISTOXENUS.

ARISTOXENUS, Philoſophus, ætatem fere conſumpſit in muſicis. Putavit animum eſſe harmoniam: intentionem enim ipſius corporis quandam eſſe, velut in cantu et fidibus; ſic ex corporis totius natura et figura varios motus cieri, tanquam in cantu ſonos. *Tuſc.* I. 10. et 18. *ubi refellitur.*

ARISTIPPUS.

ARISTIPPUS, Cyrenaicus, cum Socratis famam communi omnium ſermone in dies eperebeſcere videret, Athenas ad eum audiendum profectus eſt. Qui cum ſe totum voluptati dediſſet, quaſi animum nullum haberet, voluptatem ſummum bonum poſuit. Ob eamque cauſam Xenophon in eum ſcripſit contra voluptatem, eamque Socrati diſputationem tribuit. Plato quoque in libro de *Animo* illum conviciis agit. Non erubuit, cum eſſet ei objectum, habere eum Laida: *Habeo*, inquit, *non habeor a Laide. Epiſt. Famil.* IX. 26. Omnes ſimplices ſententias (ait Cicero. *de Finib.*II.13.) eorum,in quibus nulla ineſt virtutis adjunctio, omnino a Philoſophia ſemovendas puto: primum Ariſtippi Cyrenaicorumque omnium (qui ab eo ſunt profecti) quos non eſt veritum, in ea voluptate, quæ maxima dulcedine ſenſum moveret, ſummum bonum ponere, contemnentes iſtam vacuitatem doloris. Hi non viderunt, ut ad curſum equum, ad arandum bovem, ad indagandum canem, ſic

hominem ad duas res, ut ait Ariſtoteles, intelligendum et agendum eſſe natum, quaſi mortalem deum: contraque, ut tardam aliquam et languidam pecudem, ad paſtum et ad procreandi voluptatem hoc divinum animal ortum eſſe voluerunt; quo nihil mihi videtur abſurdius. Atque hæc contra Ariſtippum, qui eam voluptatem non modo ſummam, ſed ſolam etiam ducit; quam omnes unam appellamus voluptatem. Idque ex eo intelligi volebat, quod omne animal, ſimul atque natum eſt, voluptatem adſciſcat, ut ſummum bonum, et reprobet dolorem, ut ſummum malum. Indolentiam autem et doloris vacuitatem (quam tuetur Epicurus) non putabat voluptatem, ut dixi, neque privationem voluptatis, dolorem; quia voluptas et dolor verſantur in aliquo motu jucundo aut aſpero. Sapientem vero et beatum eſſe, non qui ſit in perpetuis voluptatibus, ſed qui majore ex parte iis fruatur. *Luc.* 42. *de Finib.* I. 7. et II. 6, 11, &c. *Tuſc.* II. 6. *Offic.* III. 33. et *de Orat.* III. 17.

ARISTONEI.

TRES potiſſimum ſectæ a ſcholis exploſæ et ejectæ fuerunt, Herilliorum, Megaricorum ſive Eretriacorum, et Ariſtoneorum ſive Pyrrhoneorum. Ariſtonei ab Ariſtone Chio profecti ſunt: is, cum Zenonis fuiſſet auditor re probavit illa, quæ ille verbis, nihil eſſe bonum, niſi virtutem; neque malum, niſi quod virtuti eſſet contrarium. Rerum delectum nullum ponebat: exæquabat omnia. De quo ſic eſt apud Ciceronem, *de Finibus* IV. 25. Ex his anguſtiis iſta evaſerunt deteriora, quam Ariſtonis: illa tamen ſimplicia; veſtra verſuta. Roges enim Ariſtonem, bonane ei videantur hæc, vacuitas doloris, divitiæ, valetudo? neget. Quid? quæ contraria ſunt his, malane? nihilo magis. Zenonem roges: reſpondeat totidem verbis. Admirantes quæramus ab utroque, quonam modo vitam agere poſſimus, ſi nihil intereſſe noſtra putemus, valeamus, ægrine ſimus; vacemus, an cruciemur dolore; frigus, famem propulſare poſſimus, necne poſſimus: Vives, inquit Ariſto, magnifice atque præclare: quod erit cunque viſum ages, nunquam angere, nunquam cupies, nunquam timebis. Quid Zeno? portenta hæc eſſe dicit. Item, *de Finibus* II. 13. Ariſtoni et Pyrrhoni viſum eſt, ut inter optime valere et graviſſime ægrotare nihil prorſus intereſſet. Contra quos recte jam pridem deſitum eſt diſputari: dum enim in una virtute ſic omnia eſſe voluerunt, ut eam rerum ſelectione exſpoliarent, nec ei quidquam, aut unde oriretur, darent, aut ubi niteretur; virtutem ipſam, quam amplexabantur, ſuſtulerunt. Hæc tenuit:

Formam dei intelligi non poſſe, neque in diis ſenſum eſſe: dubium etiam omnino, deus animans, necne ſit. *de Nat. Deor.* I. 14.

In *mediis* ea momenta, quæ Zeno voluit, nulla eſſe. *Luc.* 42.

Summum bonum, *in his rebus* neutram in partem moveri; quæ

ἀδιαφορία ab ipſo dicitur. *Luc.* 42. In rebus enim iis, in quibus nihil quod aut honeſtum aut turpe ſit, negavit eſſe ullam cauſam cur aliud alii anteponeretur, nec inter eas res quidquam omnino putavit intereſſe. *de Finib.* V. 8. Vide etiam *de Finib.* II. 13. III. 3, &c. et *Offic.* I. 2.

Eſſe tamen quædam, quibus commotus ſapiens appeteret aliquid, quod cuique in mentem incideret, et quodcunque tanquam occurreret. *de Finib.* IV. 16.

Nihil differre aliud ab alio, nec eſſe res ullas, præter virtutes et vitia, inter quas quidquam omnino intereſſet. *de Fin.* IV. 17.

Præter vitia atque virtutes, nullam eſſe rem aut fugiendam, aut expetendam. *de Finib.* V. 25.

Nocere audientibus philoſophos eos, qui bene dicta male interpretarentur: poſſe enim aſotos ex Ariſtippi, acerbos e Zenonis ſchola exire. *de Nat. Deor.* III. 31.

BIAS.

BIAS unus e ſeptem ſapientibus habitus eſt. Apud Ciceronem autem his verbis reprehenditur: Nullam vocem inimiciorem amicitiæ potuiſſe reperiri, quam ejus, qui dixiſſet, *Ita amare oportere, ut ſi aliquando eſſet oſurus. de Amicitia.* 16.

CALLIPHO.

CALLIPHONEM reprehendit Cicero, *Offic.* III. 34. qui diremptururm ſe ſectarum controverſiam putaverat, ſi cum honeſtate voluptatem, tanquam cum homine pecudem, copulaviſſet: quanquam honeſtatem ſic eſt complexus, ut omnia, quæ ſine ea ſint, longe et retro ponenda cenſuerit. Hoc igitur unum ejus perpetuum decretum fuit: Ad honeſtatem adjungi voluptatem oportere. *vide de Finib.* II. 11. et V. 8. *Tuſc.* V. 29, 30. *ubi omnium fere ſententias de ſummo bono numerat.* Quæramus, inquit, unamquamque reliquorum ſententiam, ſi fieri poteſt, ut hoc præclarum quaſi decretum beatæ vitæ poſſit omnium ſententiis et diſciplinis convenire. Sunt autem hæ de Finibus, ut opinor, retentæ defenſæque ſententiæ: primum ſimplices quatuor: Nihil bonum, niſi honeſtum, ut Stoici: Nihil bonum, niſi voluptatem, ut Epicurus: Nihil bonum, niſi vacuitatem doloris, ut Hieronymus: Nihil bonum, niſi naturæ primis bonis aut omnibus aut maximis frui, ut Carneades contra Stoicos diſſerebat. Hæc igitur ſimplicia: illa miſta. Tria genera bonorum, maxima animi, ſecunda corporis, externa tertia, ut Peripatetici; nec multo veteres Academici ſecus. Voluptatem cum honeſtate Dinomachus et Callipho copulavit. Indolentiam autem honeſtati Peripateticus Diodorus adjunxit. Hæ ſunt ſententiæ, quæ ſtabilitatis aliquid habeant; nam Ariſtonis, Pyrrhonis, Herilli, nonullorumque aliorum evanuerunt.

CLITOMACHUS.

CLITOMACHUS, homo et acutus, ut Pœnus, et valde ſtudioſus ac diligens, uſque ad ſe-

neſtutem cum Carneade præceptore fuit: cui tandem ſucceſſit in Academia, et ejus dicta maxime illuſtravit. Scripſit librum ad C. Lucilium poetam, cum ſcripſiſſet iiſdem de rebus ad L. Cenſorinum, eum, qui cum M'. Manilio Conſul fuit, in quo hæc ſunt, auctore Cicerone, *Luc.* 32. "Academicis "placere, eſſe rerum ejuſmodi diſ-"ſimilitudines, ut aliæ probabiles "videantur, aliæ contra: id au-"tem non eſſe ſatis, cur alia per-"cipi poſſe dicas, alia non poſſe; "propterea quod multa falſa pro-"babilia ſint: nihil autem falſi per-"ceptum et cognitum poſſit eſſe." Itaque ait vehementer errare eos, qui dicant, ab Academia ſenſus eripi, a quibus nunquam dictum ſit, aut colorem, aut ſaporem, aut ſonum nullum eſſe; illud ſit diſputatum, non ineſſe in his propriam, quæ nuſquam alibi eſſet, veri et certi notam. Quæ cum expoſuiſſet, adjungit, dupliciter dici aſſenſus ſuſtinere ſapientem: uno modo, cum hoc intelligatur omnino eum rei nulli aſſentiri; altero, cum ſe a reſpondendo, ut aut approbet quid, aut improbet, ſuſtineat; ut neque neget aliquid, neque aiat. Id cum ita ſit; alterum placere, ut nunquam aſſentiatur; alterum tenere, ut ſequens probabilitatem, ubicunque hæc aut occurrat, aut deficiat, aut *etiam*, aut *non*, reſpondere poſſit. Nam cum placeat, eum, qui de omnibus rebus contineat ſe ab aſſentiendo, moveri tamen et agere aliquid, relinqui ejuſmodi viſa, quibus ad actionem excitemur: item ea, quæ interrogati in utramque partem reſpondere poſſimus, ſequentes tantummodo quod ita viſum ſit, dum ſine aſſenſu: neque tamen omnia ejuſmodi viſa approbari, ſed ea, quæ nulla re impedirentur. De Carneade ſcripſit ita: Herculis quendam laborem exantlatum a Carneade, quod, ut feram et immanem belluam, ſic ex animis noſtris aſſenſionem, id eſt, opinationem et temeritatem extraxiſſet. Item Carneadem dicere ſolitum, *Nuſquam ſe fortunatiorem, quam Præneſte, vidiſſe Fortunam.* Miſit etiam everſa Carthagine librum, conſolandi cauſa, ad captivos cives ſuos: in eo eſt diſputatio ſcripta Carneadis, quam ſe ait in commentarium retuliſſe: cum ita poſitum eſſet, *Videri fore in ægritudine ſapientem, patria capta*; quæ Carneades contra dixerit, ſcripta ſunt. Tenuit Academiam cum Carneade et Æſchine; et voluptatem cum honeſtate copulavit.

CRATIPPUS.

CRATIPPUS, Ciceronis familiaris, ejuſque filii præceptor, quem ſummis Peripateticis parem judicabat, ſumma auctoritate et eruditione vir fuit: Atheniſque docuit, illius ætatis philoſophorum princeps. De quo Cicero filius ſic ſcribit, *Epiſt. Fam.* XVI. 21. Cratippo me ſcito non ut diſcipulum, ſed ut filium, eſſe conjunctiſſimum: nam cum et audio eum libenter, tum etiam propriam ejus ſuavitatem vehementer amplector. Ex ipſis exemplis verarum vaticinationum et ſomniorum ſolebat rationem concludere hoc modo: Si ſine oculis non poteſt exſtare officium et munus ocu-

lorum; poſſunt autem aliquando oculi non fungi ſuo munere; qui vel ſemel ita eſt uſus oculis, ut vera cerneret, is habet ſenſum oculorum vera cernentium. Item igitur, ſi ſine divinatione non poteſt officium et munus divinationis exſtare; poteſt autem quis, cum divinationem habeat, errare aliquando, nec vera cernere; ſatis eſt ad confirmandam divinationem, ſemel aliquid eſſe ita divinatum, ut nihil fortuito cecidiſſe videatur. Sunt autem ejus generis innumerabilia: eſſe igitur divinationem. Cenſuit etiam animos hominum quadam ex parte extrinſecus eſſe tractos et hauſtos. *de Divin.* I. 32. et II. 48. *Offic.* I. 11. et III. *Brutus.* 71.

CRITOLAUS.

CRITOLAUS, qui ſimul cum Diogene fuit, Ariſtotelem imitari voluit: et quidem eſt gravitate proximus, et redundat oratio: attamen in patriis inſtitutis manet, ut ait Cicero, *de Finib.* V. 5. et *de Orat* II. 38. Is cum in alteram lancem libræ animi bona imponeret, in alteram corporis et externa; tantum propendere illam bonorum animi lancem putabat, ut terram et maria deprimeret. *Tuſc.* V. 17.

DIAGORAS.

DIAGORAS, Melius, omnino deos eſſe negabat: hinc Atheos dictus eſt. *de Nat. Deor.* I. 42. et III. 37.

DICÆARCHUS.

DICÆARCHUS Peripateticus magnus fuit et copioſus, Ariſtoxeni æqualis et condiſcipulus. Ei magna controverſia fuit cum Theophraſto, quod ille id vitæ genus, quæ in actione poſita eſt, longe omnibus anteponeret, hic autem, quæ in contemplatione. Multa ſcripſit: in primis tres libros, qui Leſbiaci vocantur, quod Mytilenis ſermo haberetur. Primo libro multos loquentes facit; duobus Pherecratem quendam Phthiotam ſenem, quem ait a Deucalione ortum, differentem inducit, nihil eſſe omnino animum, et hoc eſſe nomen totum inane, fruſtraque animalia et animantes appellari: neque in homine ineſſe animum, vel animam, nec in beſtia; vimque omnem eam, qua vel agamus quid, vel ſentiamus, in omnibus corporibus vivis æquabiliter eſſe fuſam, nec ſeparabilem a corpore eſſe, quippe quæ nulla ſit, nec ſit quidquam, niſi corpus unum et ſimplex, ita figuratum, ut temperatione naturæ vigeat et ſentiat. Ad quod credendum inductus eſt; quia difficilis erat animi, quid et qualis ſit, intelligentia. Scripſit etiam et de interitu hominis, ut eſt *Offic.* II. 5. et duo genera divinandi probavit. Vide *Tuſc.* I. 10, 31. *de Divin.* I. 3, 50. et *Epiſt. ad Att.* II. 2, 16.

DINOMACHUS.

DINOMACHUS voluptatem adjunxit ad honeſtatem. *de Finib.* V. 8. *Tuſc.* V. 30. *Offic.* III. 34.

DIODORUS.

DIODORUS, Peripateticus, Critolai auditor, adjunxit ad honeſtatem vacuitatem doloris. *de Finib.* V. 5. et II. 6. et *de Orat.* I. 11.

DIODORUS.

DIODORUS, Iaſſus, *Cronus* cognomine dictus, valens, ut ait Cicero, dialecticus, philoſophus fuit ex Megarica ſchola. Hujus ſententia περὶ δυνατῶν adverſus Stoicos utebantur Academici: Ut vera ex æternitate futura eſſent, ſine naturalium cauſarum anteceſſione: ac proinde Carneades divinationem eſſe negabat. Cenſebat enim Diodorus, quidquid futurum ſit, id fieri neceſſe eſſe; a Chryſippo diſſentiens, qui voluit fieri poſſe, ut non eveniat. Vide *Epiſt. Famil.* IX. 4. *de Fato.* 6, &c. *et ſuperius in Chryſippo.*

DIODOTUS.

DIODOTUS, Stoicus, præceptor Ciceronis in dialecticis, domi tandem Ciceronis mortuus eſt. De quo ſic ſcribit, *Tuſc.* V. 39. Diodotus, Stoicus, cæcus, multos annos domi noſtræ vixit. Is vero, quod credibile vix eſſet, cum in philoſophia multo etiam magis aſſidue, quam antea verſaretur, et cum fidibus Pythagoreorum more uteretur, cumque ei libri noctes et dies legerentur, quibus in ſtudiis oculis non egebat: tum quod ſine oculis fieri poſſe vix videretur, Geometriæ munus tuebatur, verbis præcipiens diſcentibus, unde, quo, quamque lineam ſcriberent.

Antiochia contemnebat. *Luc.* 36.

Diodori *Croni* περὶ δυνατῶν opinionem non concoquebat. *Epiſt. Famil.* IX. 4.

DIOG. APOLLONIATES.

DIOGENES APOLLONIATES, qui Anaxagoræ temporibus vixit, ſummus fuit in Phyſicis, Anaximenis auditor. Aere utitur deo. *de Nat. Deor.* I. 12.

DIOGENES CYNICUS.

DIOGENES CYNICUS improborum proſperitates, ſecundaſque res redarguere vim omnem deorum ac poteſtatem dixit. *de Nat. Deor.* III. 34, 36.

DIONYSIUS HERACLEOTES.

HERACLEOTES DIONYSIUS, cum a Zenone fortis eſſe didiciſſet, a dolore dedoctus eſt: nam cum ex renibus, vel (ut eſt *de Finib.* V. 31.) oculis laboraret, ipſo in ejulatu clamitabat, falſa eſſe illa, quæ antea de dolore

ipſe ſenſiſſet. Quem cum Cleanthes condiſcipulus rogaret, quænam ratio eum de ſententia deduxiſſet, reſpondit, Quia, cum tantum operæ philoſophiæ dediſſem, dolorem tamen ferre non poſſem; ſatis eſſet argumenti, malum eſſe dolorem: plurimos autem annos in philoſophia conſumpſi, nec ferre poſſum: malum eſt igitur dolor. *Tuſc.* II. 25.

EMPEDOCLES.

EMPEDOCLES, Agrigentinus, Parmenidis æmulus, vel, ut Hermippo placet, Xenophanis, carminibus Græcis vaticinatus eſt, et Phyſicen docuit. Qualia ſunt:

Quæ in rerum natura totoque mundo conſtant, quæque moventur, ea contrahere amicitiam, diſſipare concordiam. *de Amicitia.* 7.

Quatuor naturas, ex quibus omnia conſtarent, divinas eſſe. *de Nat. Deor.* I. 12.

Animum, cordi ſuffuſum ſanguinem. *Tuſc.* I. 9.

Abſtruſa eſſe omnia, nihil nos ſentire, nihil cernere, nihil omnino, quale ſit, poſſe reperire. *Luc.* 5.

EPICHARMUS.

EPICHARMI, Siculi, hæ ſunt ſententiæ: Nervos atque artus eſſe ſapientiæ, non temere credere. *de Petitione Conſulatus.* 10.

Unde illud:

Νῆφε, καὶ μέμνασ᾽ ἀπιστεῖν, ἄρθρα ταῦτα τῶν φρενῶν. *Epiſt. ad Att.* I. 19.

Item illud:

Emori nolo: ſed me mortuum nihil æſtimo. *Tuſc.* I. 8.

HERACLIDES.

HERACLIDES, Ponticus, Platonis, Speuſippi, Ariſtotelis, Pythagoreorumque auditor fuit et diſcipulus. In libris ſuis ſcripſit, modo mundum, tum mentem divinam eſſe: errantibus etiam ſtellis divinitatem tribuit, ſenſuque deum privat, et ejus formam mutabilem eſſe vult: eodemque in libro rurſus terram et cœlum refert in deos. *de Nat. Deor.* I. 13.

HERACLITUS.

HERACLITUS, Phyſicus, cognomento σκοτεινὸς, de natura conſulto dixit obſcure: ne, quid diceret, intelligere quiſquam poſſet. Dixit univerſos Epheſios eſſe morte multandos, quod, cum principem ſuum Hermodorum civitate expellerent, ita locuti ſunt: *Nemo de nobis unus excellat: ſin quis exſtiterit, alio in loco et apud alios ſit.* *Tuſc.* V. 36. Cenſuit, ignem eſſe principium. *Luc.* 37.

HERILLUS.

HERILLUS, Zenonis auditor, ſcientiam ſummum bonum eſſe tenuit; nec ullam rem aliam per ſe expetendam. *Luc.* 42. *de Finib.* II. 13. et V. 25.

HIERONYMUS.

HIERONYMUS, Rhodius, cum Peripatetici, quos ſequi videri volebat, in iis rebus, quæ ſecundum naturam eſſent, poſuiſſent, *non dolere*, hoc ſummum bonum eſſe dixit. *de Finib.* II. 3, 6. et V. 25. *Tuſc.* II. 6.

METRODORUS.

METRODORUS, Athenienſis, pene alter Epicurus fuit: Sapientis nomen haud profeſſus; ſed, cum ita appellaretur ab Epicuro, tantum beneficium repudiare noluit. Beatum eſſe deſcribit his fere verbis: *cum corpus bene conſtitutum ſit, et ſit exploratum, ita futurum. de Fin.* II. 3, 28. *Offic.* III. 33. et *Tuſc.* II. 6. V. 9.

PARMENIDES.

PARMENIDES, Xenophanis diſcipulus, duas in phyſicis cauſas ſtatuit, ignem et terram: et illum quidem opificis, hanc vero materiæ rationem habere cenſuit. *Luc.* 37.

Commentitium quiddam coronæ ſimilitudine effecit: *Stephanen* appellat, continentem ardore lucis orbem, qui cingit cœlum; quem appellat deum: in quo neque figuram divinam, neque ſenſum quiſquam ſuſpicari poteſt. Multaque ejuſdem monſtra; quippe qui bellum, qui diſcordiam, qui cupiditatem, ceteraque generis ejuſdem ad deum revocat; quæ vel morbo, vel ſomno, vel oblivione, vel vetuſtate delentur. Eademque de ſideribus. *de Nat. Deor.* I. 11.

PERSÆUS.

PERSÆUS, Zenonis auditor, eos dicit eſſe habitos deos, a quibus magna utilitas ad vitæ cultum eſſet inventa; ipſaſque res utiles, et ſalutares, deorum eſſe vocabulis nuncupatas: ut ne hoc quidem diceret, illa inventa eſſe deorum, ſed ipſa divina. *de Nat. Deor.* I. 15.

PHERECYDES.

PHERECYDES, Syrius, Pythagoræ magiſter, primus, quod literis exſtet, dixit, animos hominum eſſe ſempiternos. Is, cum vidiſſet aquam de jugi puteo hauſtam, terræ motum dixit futurum. *Tuſc.* I. 16. et *de Divin.* I. 50. et II. 13.

PITTACUS.

PITTACUS, qui in ſeptem ſapientibus eſt numeratus, omnino accedere quenquam vetabat in funus aliorum. *de Legib.* II. 26.

PISISTRATUS.

PISISTRATUS primus Homeri libros, confuſos antea, ſic diſpoſuiſſe dicitur, ut nunc habemus. *de Orat.* III. 34.

POSSIDONIUS.

POSSIDONIUM fere ſemper, cum de eo loquitur familiarem ſuum appellat Cicero. *De Natura Deorum* libros ſcripſit, in quorum quinto diſſeruit, nullos eſſe deos Epicuro videri : præterea quinque *de Divinatione.* Sphæram effecit, cujus ſingulæ converſiones idem efficiebant in ſole, et in luna, et in quinque ſtellis errantibus, quod efficitur in cœlo ſingulis diebus et noctibus. Cenſuit vero :

In natura ſigna quædam eſſe rerum futurarum. *de Divin.* I. 57.

Omnem vim divinandi rationemque, primum repetendam a deo, deinde a fato, deinde a natura. *de Divin.* I. 55.

Tribus modis deorum appulſu homines ſomniare : uno, quod prævideat animus ipſe per ſeſe, quippe qui deorum cognatione teneatur : altero, quod plenus aer ſit immortalium animorum, in quibus tanquam inſignitæ notæ veritatis appareant : tertio, quod ipſi dii cum dormientibus colloquantur ; idque facilius evenit appropinquante morte, ut animi futura augurentur. *de Divin.* I. 30.

Nihil eſſe bonum, niſi quod honeſtum. *Tuſc.* II. 25.

Dolorem non eſſe malum. *ibidem.*

PRODICUS.

PRODICUS, Ceus, Phyſicus, ea, quæ prodeſſent hominum vitæ, deorum in numero habita eſſe dixit. *de Nat. Deor.* I. 42.

PROTAGORAS.

ABDERITES PROTAGORAS, Sophiſtes temporibus illis vel maximus, cum in principio libri ſui poſuiſſet, *De diis neque ut ſint, neque ut non ſint, habeo dicere,* Athenienſium juſſu urbe atque agro eſt exterminatus, librique ejus in concione combuſti. Tenuit id cuique verum eſſe, quod cuique videatur. *de Nat. Deor.* I. 23, et 42. *Luc.* 46.

PYRRHO.

PYRRHO, Eleus, a quo Pyrrhonei nominati ſunt, omnia exæquavit, atque virtute conſtituta, nihil omnino, quod appetendum ſit, reliquit : et introduxit ἀπάθειαν, id eſt, vacuitatem affectuum, ut ſapiens omni perturbatione liberatus, nihil appetat, nihil fugiat, nec hoc potius quam illud ſequatur ; ſed omnibus in rebus (virtute et vitio exceptis) indifferenter et ſine ullo affectu ſe habeat. *Luc.* 42. et *de Finib.* II. 13. et IV. 16.

SIMONIDES.

DE SIMONIDE, poeta non ſolum ſuavi, verum etiam docto ſapienteque, cum quæſiviſſet Hiero tyrannus, quid aut quale eſſet Deus, deliberandi cauſa ſibi unum diem poſtulavit : cum idem ex eo poſtridie itidem quæreret, biduum petivit : cum ſæpius duplicaret numerum dierum, admiranſque Hiero requireret, cur ita

faceret: *Quia quanto*, inquit, *diutius conſidero, tanto mihi res videtur obſcurior.* Cum enim multa venirent in mentem acuta atque ſubtilia, dubitans, quid eorum eſſet veriſſimum, deſperavit omnem veritatem. Primus memoriæ artem protulit. *de Nat. Deor.* I. 22. et *de Orat.* II. 86.

SOLON.

SOLON, Athenienſis, et ſapientiſſimus fuit ex ſeptem, et ex iis ſolus legum ſcriptor. Viguit Servio Tullio regnante. Qui, quo et tutior vita ejus eſſet, et plus aliquanto Reipublicæ prodeſſet, furere ſe ſimulavit. Areopagitas præterea primum conſtituit. Negabat ſe velle ſuam mortem dolore amicorum et lamentis vacare. Dicebat tum denique judicari, beatuſne quis fuerit, cum extremum vitæ diem morte confecerit. Capite ſanxit, ſi qui in ſeditione non alterius utrius partis fuiſſet. *Epiſt. ad Att.* X. 1. *ad Brut.* 15. *de Senect.* 20. *Offic.* I. 22, 30. *de Divin.* I. 49. et *de Fin.* III. 22.

STILPO.

STILPO non ſolum Megarenſis fuit, verum etiam ſecta Megaricus. Nam Megarici quidam Philoſophi ab Euclide ſunt appellati, qui poſtea ἐριστικοὶ et διαλεκτικοὶ vocati ſunt. Hunc ſcribunt ipſius familiares et ebrioſum et mulieroſum fuiſſe; neque hoc ſcribunt vituperantes, ſed potius ad laudem: vitioſam enim naturam ab eo ſic edomitam et compreſſam eſſe doctrina, ut nemo unquam vinolentum illum, nemo in eo libidinis veſtigium viderit. *de Fato.* 5. *Luc.* 24.

STRATO.

STRATO, Lampſacenus, Theophraſti auditor, phyſicum ſe voluit; in quo etſi eſt magnus, tamen nova pleraque, et perpauca de moribus. Hujus Lyco oratione locuples, rebus ipſis jejunior. Concinnus deinde et elegans hujus Ariſto; ſed ea, quæ deſideratur a magno philoſopho, gravitas in eo non fuit: ſcripta ſane et multa et polita; ſed neſcio quo pacto auctoritatem oratio non habet. Dixit vacationem deos habere; et omnem vim divinam in natura cenſuit eſſe ſitam, quæ cauſas gignendi, augendi, minuendi, immiſcendique habeat, ſed careat omni ſenſu et figura. *Luc.* 38. *Acad.* I. 9. *de Finib.* V. 5. et *de Nat. Deor.* I. 13.

THALES.

THALES, Mileſius, unus e ſeptem ſapientibus, (cui ſex reliquos conceſſiſſe primas ferunt) primus de natura rerum diſputaſſe quibuſdam videtur. Is, ut objurgatores ſuos convinceret, oſtenderetque etiam philoſophum, ſi ei commodum eſſet, pecuniam facere poſſe, omnem oleam, antequam florere cœpiſſet, in agro Mileſio coemiſſe dicitur. Animadverterat fortaſſe quadam ſcientia, olearum

ubertatem fore. Et quidem idem primus defectionem ſolis, quæ Aſtyage regnante facta eſt, prædixiſſe fertur. Aquam dixit eſſe initium rerum: deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret. *Luc.* 37. *de Nat. Deor.* I. 10. *de Divin.* I. 49. *de Orat.* III. 34.

XENOPHANES.

XENOPHANES, Colophonius, unus, qui unum deum, eumque immutabilem eſſe diceret, divinationem ſuſtulit funditus. Putavit habitari in luna, eamque eſſe terram multarum urbium et montium. *Luc.* 39.

ZENO EPICUREUS.

ZENO Epicureus, quem Philo coryphæum appellare Epicureorum ſolebat, Athenis docuit. Is non eos ſolum, qui tum erant, Apollodorum, Syllum, ceteroſque figebat maledictis; ſed Socratem ipſum, parentem philoſophiæ, latino verbo utens, ſcurram Atticum fuiſſe dicebat. Contendere et magna voce dicere ſolebat, eum eſſe beatum, qui præſentibus voluptatibus frueretur, confideretque ſe fruiturum aut in omni aut in magna parte vitæ, dolore non interveniente. *Tuſc.* III. 17. et *de Nat. Deor.* I. 21, 34.

Tabula Opinionum de ſummo bono, ex Tuſc. V. *et* de Finib. II.

Sententiæ de bonorum et malorum finibus, quæ ſtabilitatis aliquid habeant, ſunt ſeptem :	Quatuor ſimplices :	Nihil bonum, niſi honeſtum :	*Stoici a Zenone profecti. p.* 377.
		Nihil bonum, niſi voluptatem :	*Epicurei ab Epicuro.* 381.
		Nihil bonum, niſi frui primis bonis a natura datis, aut omnibus, aut maximis :	*Carneades.* 400.
		Nihil bonum, niſi vacare dolore :	*Hieronymus.* 418.
	Tres miſtæ :	Tria bonorum genera : Animi, corporis, externa :	*Peripatetici et veteres Academici.* 375.
		Voluptatem cum honeſtate copulari :	*Dinomachus et Callipho.* 413, 416.
		In indolentia honeſtati adjuncta :	*Diodorus Peripateticus.* 416.

Tusc. V. 30.

Fines ſeptem quoque :	Tres honeſtatis expertes :	*Ariſtippi vel Epicuri,*	Voluptas.
		Hieronymi,	Doloris vacuitas.
		Carneadis,	Frui principiis naturalibus.
	Tres, in quibus honeſtas cum aliqua acceſſione :		*Polemonis. Calliphonis. Dinomachi. Diodori Peripatetici.*
	Una ſimplex poſita in decore tota, id eſt, honeſtate :		*Zenonis.*

de Finib. II. 11.

ARISTONIS, Pyrrhonis, Herilli, nonnullorumque aliorum evanuerunt ſententiæ, inquit Cicero, qui tamen haberent jus ſuum diſputandi de officio, ſi rerum aliquem delectum reliquiſſent, ut ad officii inventionem aditus eſſet. Ariſtoteles *Ethicorum libro primo* ſententias de ſummo bono aliter diſtinxit, et generatim ſex tantum celebratas et defenſas poſuit: tres vulgares et improbatas, ſanitatem, facultatem, ſcientiam: tres alias, quæ retentæ ſunt et defenſæ a voluptariis, magiſtratibus, Platonicis, voluptatem, honorem, et ideam. Ex quo intelligitur qualis veterum illorum Philoſophorum philoſophia fuerit, quæ in eo, a quo orta eſt, et quod unum ſpectare et ſequi debet, tam varie feratur.

De Carneade *agens Jacotius* [*p.* 400.] *eum una cum* Clitomacho et Æſchine *Academiam obtinuiſſe tradit*; *in hoc veteres* Ciceronis *editiones ſecutus, parum autem, ut aliis videtur, Chronologiæ conſulens. Vide* Pearcium *in notis ad lib. de Orat.* I. 11. *ubi legit* Charmadas. *Hoc autem notare melius exiſtimavimus, quam Jacotii narrationem mutilare.*

I N D E X.

A.

Academici pag. 375
Academici Novi 376
Alcmæo 404
Anacharſis 408
Anaxagoras 409
Anaxarchus 409
Anaximander 409
Anaximenes 410
Annicerii 408
Antiochus 402
Antipater 410
Antiſthenes 410
Arceſilas 399
Archimedes 411
Archytas Tarent. 410
Ariſtippus 411
Ariſto 412, 423
Ariſtonei 412
Ariſtoteles 391
Ariſtoxenus 411

B.

Bias 413

C.

Callipho 413
Carneades 400
Chryſippus 395
Cleanthes 403
Clitomachus 413
Crantor 394
Cratippus 414
Critolaus 415
Cyrenæi 408
Cyrenaici 408

D.

Democritus 406
Diagoras 415
Dicæarchus 415
Dinomachus 416
Diodorus Peripat. 416
Diodorus Cronus 416
Diodotus 416
Diogenes 403
Diogenes Apolloniates 416
Diogenes Cynicus 416
Dionyſius Heracleotes 416

E.

Empedocles 417
Epicharmus 417
Epicurei 381
Eretriaci 412
Eudoxus 404

H.

Hecato 404
Heraclides 417
Heraclitus 417
Herillii 412
Herillus 417, 423
Hieronymus 418

M.

Megarici 412, 420
Metrodorus Epicur. 418

P.

Panætius 404
Parmenides 418
Peripatetici 377
Perſæus 418
Pherecydes 418
Philo 401
Piſiſtratus 418
Pittacus 418
Plato 389
Polemo 394
Poſſidonius 419
Prodicus 419
Protagoras 419
Pyrrho 419, 423
Pyrrhonei 412
Pythagoras 386

S.

Simonides 419
Socrates 387
Solon 420
Speuſippus 394
Stilpo 420
Stoici 378
Strato 420

T.

Thales Mileſius 420
Theophraſtus 398

X.

Xenocrates 394
Xenophanes 421
Xenophon 405

Z.

Zeno 384
Zeno Epicureus 421

M. TULLII
CICERONIS
EPISTOLÆ
AD QUINTUM FRATREM.

LIBER I.

Edit. Olivet.		MSS. Q U ψ

p. 1.
1 6 perferri ψ *proferri*
2 3 Et Q U ψ *d.*
9 impudentiæ ψ *imprudentiæ*
10 expeto ψ *expecto*
17 ad ψ *et*
21 demittas ψ *dimittas*
3 5 delectare ψ *oblectare*
22 attollere Q U ψ *accolere*
23 cum voluptati, cum ψ *tum voluptati, tum*
26 ita ψ *jam*
4 2 latere in tenebris ψ *latebris*
8 expilatorem ψ *explicatorem*
11 ſatis eſſe ψ *ſatis eſt*
— haſce ψ *has te*
15 ſuæ ψ *tuæ*
18 Halienus Q ψ *Alienus* U *Avienus*
19 cum Q *et cum*
21 certo U *cer e*
— propter Q U *propterea*
22 de noſtra Q U ψ *demonſtrare*
25 ferres ψ *feres*
26 per ſe ψ *d.*
29 lenitatem U ψ *levitatem*
— ambitionem Q ψ *ad ambitionem*
34 præſcripſi U ψ *ſcripſi*

p. 1.
5 1 convictionibus Q *conjunctionibus* U *convictioribus* ψ *convinctionibus*
2 apparitionibus U *apparitoribus* ψ *apparacionibus*
6 facillime ψ *facile*
14 Accenſus Q ψ *Acceſus*
18 lictor U *littor*
— præferant ψ *proferebant*
26 hujuſmodi Q U *ejuſmodi*
27 vero Q *non*
6 5 involucris ψ *involutis*
13 fere ψ *fore*
14 ſi quem ψ *ſiquidem*
20 cavendæ ψ *curandæ*
22 Græcia ψ *gratia*
25 amicitiaque ψ *amicitiæque*
27 vero ψ *non*
28 etiam U *et*
31 ſervos Q ψ *ſervis*
7 2 At Q U ψ *Ac*
15 delectus Q U *dilectus*
— familiaritatibus ψ *familiaribus*
19 videantur ψ *videatur*
22 qua tu Q *quam tuis*
24 at Myſii Q *at Myſi* U *ac Myſi*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
7	25	Tuſcenii Q U ψ *Tuſceni*
	27	inhoneſtiſſimam ψ *honeſtiſſimam*
	30	ne ψ *non*
	32	æquabiliter ψ *æqualiter*
8	4	etiam U *et*
	7	quievit Q U ψ *qui fuit*
	8	accenſus Q ψ *accenſu* U *accerſu*
	—	quoties Q *quotiens*
	25	ipſe Q ψ *is*
	34	videntur ψ *videtur*
9	11	Cariæ Q ψ *Cirriæ*
	16	illa ψ *illam*
	17	fanorum——et ψ *furtorum*
	19	locupletum Q *locupletium*
	22	tuas ψ *d.*
	23	ac Q *a*
	29	Enimvero Q *Etenim* U ψ *Enim*
	30	H-S CC Q *d. (cum ſpatio)*
10	3	pecunias ψ *pecuniæ*
	—	id ψ *d.*
	30	expromere ψ *exprimere*
11	6	hic ψ *is*
	7	eſſe ψ *d.*
	13	et quidem Q U ψ *Equidem*
	14	putavi U *ſi putavi*
	31	conſulere debemus Q ψ *conſulemus* U *conſulere tenemur*
12	12	eſt ψ *et*
	16	potuerunt ψ *potuerint*
	17	autem Q *d.*
	18	Caunii Q U ψ *Cauni*
	19	omneſque Q ψ *omnes qui* U *omnes*
	25	externi ψ *exercitu*
13	9	etiam U *et*
	11	ſocietates ψ *ſocietatis*
	—	mihi Q *d.*
	20	te ψ *etiam*
	—	laudari Q ψ *laudare*
	24	videtur U ψ *videatur*
	32	te ψ *dicere ſolent te*
14	4	quod U *quid*
	15	lentitudinis ψ *lenitudinis*
	28	inſolentia ψ *inſolentiæ*
	—	accidebat ψ *accidebant*
15	7	Ea ψ *Bona*
	12	tuis virtutibus eſt datum Q U ψ *totius*
	19	ſi Q U ψ *etſi*
	28	putem Q *d.*
	30	ſolis ψ *ſolum*
	32	ſint Q U ψ *ſunt*
	33	verius ψ *verum*
16	3	eſt ψ *eſſe*
	4	quo ψ *qua*
16	5	non ſolum Q *d.*
	8	potius Q *potius quod opinor*
	10	laudent Q U ψ *laudarent*
	12	Quanquam ψ *quam*
	13	ſicut ψ *ſicuti*
	17	et qui ψ *et quia*
	21	actores——ſolent ψ *auctores*
	23	actus ψ *d.*
	29	ſervias Q U *ſervias. Vale*
17	2	a. d. Q *ad*
	3	iri te ψ *erit*
	6	id ψ *idem*
	7	multis ψ *multæ*
	9	Quod ψ *Quod ſi*
	10	mihi ut ſe ψ *ut te*
	13	noſtrum ψ *noſtrorum*
	21	prudentia ψ *prudentiæ*
	23	ἀφελῶς ψ *ἀσφαλῶς*
	—	protuliſſe ψ *potuiſſe*
	27	nullam ψ *ullam*
	28	enim ψ *tamen*
	30	et Q ψ *d.*
	—	ſeveritati Q *virtuti* ψ *veritati*
18	3	reſpondebo ψ *reſpondeo.*
	4	cui Q *qui*
	5	Blaudenio Zeuxide Q *Blaide Teuxide* ψ *Blainde Zeuxide*
	11	Dionyſipolitas Q ψ *Dionyſitas*
	14	Apamenſem Hephæſtum Q ψ *Apanienſem Epheſium*
	15	Antandrium ψ *Antandrum*
	—	Smyrnæum Q *Smyrnacum*
	20	Zeuxin ψ *Zeuſin*
	—	Caſcellii Q *Caſcelli* ψ *caſtelli*
	21	ipſa ψ *d.*
	24	Myſios Q *Smyrneos* ψ *Smirſos*
	—	ſimile ψ *d.*
	26	Zeuxim elicere ψ *Zeuſin eligere*
	33	Tuſcenium Q *Tuſcennium* ψ *Tuſtennium*
19	1	cenſu ψ *inceſſu*
	7	quem? nam ψ *quendam*
	8	renuntiari Q ψ *renuntiare*
	—	Licinium Q *Licinnium*
	12	Fabium ψ *Favium*
	13	ſi ψ *ſi mecum*
	18	acrior ψ *acriter*
	21	exiſtimatione ψ *æſtimatione*
	22	Cilicienſi ψ *Cilicenſi*
	23	magnum ψ *magni*
	26	in Q ψ *d.*
	27	nemo ψ *neque*
	32	ut ψ *d.*
	33	exorabilem Q ψ *inexorabilem*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
20	1	ab ↓ *ad*
	19	L. Octavii ↓ *Ottavii*
	21	Apollonidienſes Q ↓ *Apollonidenſes*
	—	Octavii Q *Octavi*
	24	Quid, ſi ↓ *Quod ſili*
	25	debetur Q *debet*
	31	incommoda ↓ *incommodum*
21	1	Apollonidienſibus Q *Apollonidenſibus*
	—	perſcribas ↓ *præſcribas*
	3	facias ↓ *facies*
	16	Hermia ↓ *Erimia*
	18	Diodoti Q *Diodotii*
	21	Caſſio Q *Caſſiis* ↓ *Caſſus*
	23	et Q ↓ *d.*
	28	admonitione ↓ *monitione*
	31	Iphemenus ↓ *Hyphemenus*
	33	admoneo Q *moneo*
22	4	tum ↓ *cum*
	5	cum eum Q ↓ *et cum eum*
	9	modo Q ↓ *modo eſt*
	11	nihili ↓ *nihil*
	18	Gabinium ↓ *Gabinum*
	22	totius ↓ *d.*
	24	ſum Q ↓ *ſumma*
	25	animo Q ↓ *anima*
	—	Spero Q ↓ *ſperent*
	—	confido Q *confidant* ↓ *conſidant*
	26	pertimeſcam ↓ *pertimeſcant*
	27	Clodius ↓ *d.*
	28	concurret ↓ *concurreret*
	32	bonorum ↓ *honorum*
	33	aut languidiores Q *et languidiores*
	34	regum ↓ *d.*
23	4	acerrimos ↓ *accerbiſſimos*
	5	ſed hos Q ↓ *d.*
	10	adductns ↓ *commotus*
	11	noluerim ↓ *voluerim*
	23	cecidiſſem ↓ *occidiſſem*
24	5	certo Q *certe*
	8	ſolum ↓ *meum*
	12	effigiem oris ↓ *effigie moris*
	14	e ↓ *ex*
	15	miſer jam ↓ *miſeriam*
	22	te ↓ *de te*
25	4	agi ↓ *agere*
	10	tamen ↓ *vero*
	20	copiis ↓ *d.*
	22	unquam ↓ *nunquam*
	24	quid ↓ *quod*
	26	ipſa ↓ *d.*
	30	et Q *d.*
	—	tantundem Q *tantidem* ↓ *tandem*
	33	Calidium ↓ *Callidum*
26	3	inſidioſiſſimeque ↓ *d.*
	8	petebas ↓ *petebat*
	13	non ↓ *d.*
	18	noſtrum ↓ *tuum*
	20	affert ↓ *afferret*
	27	ne, ſi Q ↓ *niſi*
	29	miſeriæque ↓ *miſericordiæque*
	31	putaram ↓ *putarem*
27	6	Sextius Q ↓ *Sextus*
	8	diſcedere ↓ *deſcendere*
	11	invidis ↓ *invidiis*
	12	De novis Q ↓ *Denotius*
	13	Sextius ↓ *Seſtius*
	24	Phaethonti ↓ *Phetonti*
	—	et Q *d.*
	25	ſi relevare potes ↓ *levare poteſt*
	26	miſericordia Q ↓ *miſericordiæ*
	31	quoad ↓ *quo aut*
	34	quid ↓ *quod*
28	1	ſolitudinem ↓ *ſolicitudinem*
	5	agetur ↓ *ageretur*
	6	rebus ſcribas ↓ *reſcribas*

EPISTOLARUM
AD Q. FRATREM
LIBER II.

Edit. Olivet.

p. l.
29 3 fecit ⸸ *facit*
8 prætores ⸸ *prætor*
9 omnino ⸸ *oratio*
— Commorat Q *Commemorat*
11 nihil —— prætermiſit ⸸ *d.*
16 convitiis ⸸ *comitiis*
20 idemque ⸸ *itemque*
21 cauſam ⸸ *tamen*
30 3 cum ⸸ *tum*
8 C. ⸸ *d.*
12 eum ⸸ *d.*
14 Vetus ⸸ *ſeverus*
17 dicendo ⸸ *dicendi*
19 Græcoſtaſi Q ⸸ *Græco ſtatio*
23 Januarium ⸸ *Januarii*
25 Plancius ⸸ *Placius*
31 1 vellem Q ⸸ *velim*
3 de Q ⸸ *d.*
4 Quoquo Q *quo*
5 habet ⸸ *habere*
6 ut Q *d.*
8 conſulum habenti Q ⸸ *conſulibus habentibus*
9 Minuciana Q ⸸ *Numiſiana*
10 Pomponianis ⸸ *Pompeianis*
12 fortaſſe ⸸ *fortaſſis*
16 a. d. Q *ad*
23 res Q ⸸ *d.*
26 rogationem ⸸ *rogatione*
27 diſpicio ⸸ *deſpicio*
31 ei ⸸ *eis*
— ſi Q *etſi*
32 conſcendas ⸸ *commendas*
32 4 A. d. Q *ad*
8 ornandis ⸸ *ordinandis*
10 Cato Q ⸸ *C. Cato*
11 A. d. Q *Ad*
20 eſt ⸸ *d.*

MSS. Q. ⸸.

p. l.
32 21 etiam Q ⸸ *denique*
29 noſtris ⸸ *nobis*
33 3 bonorum ⸸ *bonorum virorum*
4 A. d. Q ⸸ *Ad*
5 VI ⸸ III
7 A. d. VII Id. Q *Ad* III *Idus Febr. ſenatus* ⸸ *Ad* VI *Idus Febr. ſenatus*
8 a. d. VIII Id. Q ⸸ *ad* VI *Idus Febr.*
15 C. Carbo interemiſſet ⸸ *M. Cato intermiſiſſet*
21 prope ⸸ *d.*
23 arceſſit ⸸ *acceſſit*
25 copiis Q *d.*
27 A. d. IV Id. Q ⸸ *Ad* IV *Idus Febr.*
28 Pupinia, de ⸸ *Pupuna*
34 Vacciam Q ⸸ *Vaciam*
34 1 Eodem Q *Iſta ei eodem* ⸸ *Iſta eodem*
3 A. d. III Id. Q ⸸ *Ad* IIII *Idus Febr.*
4 prætorem Q *p. r.*
7 quiddam Q *quidam*
11 Id. Q ⸸ *Id. Febr.*
13 cujuſmodi ⸸ *hujuſmodi*
15 prudentia ⸸ *d.*
17 Liciniana Q ⸸ *Luciniana*
19 Lamiæ ⸸ *Cannæ*
— Olbienſem ⸸ *vibientem*
25 a. d. II Q *ad* V
31 ferremus ⸸ *feremus*
35 1 in Q ⸸ *d.*
7 a ⸸ *ab*
10 Quintus ⸸ *Q. filius*
11 Tyrannio ⸸ *Trannio*
16 ceterum, qui Q *cetero* ⸸ *Cicero*
18 antea ⸸ *ante*
19 non. Q ⸸ *d.*
— deſponſatam ⸸ *deſponſam*
20 perſcripſeram ⸸ *deſcripſeram*
24 concionali; Q *contionem* ⸸ *cautionem*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
36	4	A. d. vi Q *Ad* iii
	9	agebatur ↓ *agebantur*
	11	fidem ↓ *idem*
	13	judicabamus ↓ *judicabimus*
	15	Lucceium Q ↓ *Luceium*
	16	volebam ↓ *ſolebam*
	19	a. d. Q *ad*
	20	ſimulac Q ↓ *ſimul ut*
	22	Ἀμφιλαφίαν Q *ἀμφιλαμίαν*
37	1	Sic Q ↓ *id*
	2	egregie Q ↓ *egregiam*
	7	abducta ↓ *adducta*
	17	propter ↓ *d.*
	19	eum ↓ *cum*
	20	quo ↓ *quod*
	23	imprudentia Q ↓ *prudentia*
	—	incommode Q ↓ *incommodo*
	24	Sex. Clodio Q *S. Cœlio* ↓ *Celio*
	25	Ei ↓ *Et*
	27	ferunt Q ↓ *fuerunt*
	32	inimicorum ↓ *munitorum*
	34	cum Q ↓ *a*
38	3	Olbia Q *Oſtia* ↓ *Hoſtia*
	5	navigatione ↓ *navi gratiore*
	9	Ante diem iii Q ↓ *Ad* ii
	10	dictaveram, ſcripſeramque ↓ *conſcripſeram quæ*
	11	Anagnino Q ↓ *Agnino*
	12	ire ↓ *iſte*
	16	Arcani ↓ *Archani*
	23	Olbia Q ↓ *Vibia*
	26	deneganda ↓ *denegata*
	—	Procilius ↓ *proclivius*
39	1	Antii ↓ *ante*
	4	quam ↓ *quæ*
	10	noſtra Urania ↓ *non curantia*
	13	Vibullio Q ↓ *Vibillio*
	17	reduxi: ſuſcepit ↓ *reduxit: ſuſcepi*
	24	Byzantium ↓ *Belantium*
	20	vellem ↓ *velim*
	25	ad Q *d.*
	—	Plena ↓ *plenas*
	29	A. d. Q *Ad*
	—	Maii Q ↓ *Febr.*
	30	Afranii ↓ *Aſtranii*
40	1	ſententias ↓ *ſententiam*
	7	eſſem Q *eſſent*
	8	te Ateius Q ↓ *a te is*
	9	videbaris Q *videris*
	14	mea Q *in ea*
	15	inſulſa Q ↓ *infuſa*
	17	ἀντείσακτον Q *d. (cum ſpatio)* ↓ *ατιεκτον*
	—	conticui. Q ↓ *conticuit*
	20	iſtuc ſi unquam ↓ *iſtud ſum quam*
40	20	ſuſpicatus Q ↓ *ſuſpicaturus*
	23	*αἶα* ↓ *γαια*
	24	in ↓ *ut*
	25	Anicianam Q *Aſicianam* ↓ *Aſiatianam*
	26	Aniciano Q ↓ *Aſiciano*
	—	machærophoris Q *machacroforis* ↓ *machatrophoris*
41	1	invitare Q *imitare*
	4	videbimus Q ↓ *videmus*
	5	Habemus ↓ *Haberemus*
	6	Hymetto Q ↓ *Ymacto*
	—	area Syra Q *Araxita* ↓ *Arayſira*
	7	tantum ↓ *tamen*
	13	abſtergebo ↓ *abſtergam*
	16	convicio ↓ *continuo*
	20	hallucinari ↓ *allucinari*
	21	Tenedia ↓ *Tenedici*
	24	Sextii Q ↓ *Sexti*
	27	Pomponio ↓ *Pompeio*
	—	Lucretii Q *Lucreti*
	28	multæ ↓ *multi*
	29	Salluſtii Q *Saluſtii*
	30	Vale Q *d.*
42	4	ſenatum infrequentem ↓ *in ſenatum in frequentem*
	6	Commageno ↓ *Comareno*
	—	rege Q *d.*
	7	diſcuſſeram ↓ *diſcuſſerat mirifice*
	10	Euphrate et Zeugmate Q ↓ *eufrati et cugmate*
	13	inquam Q *d.*
	14	quotannis ↓ *quot annis*
	15	qui Buſrenum Q *quibus Rhenum* ↓ *quibus Thenum*
	18	Commotus ↓ *commentus*
	24	illum ↓ *d.*
	31	Jocum Q ↓ *locum*
43	2	arcæ noſtræ fiducia ↓ *arte noſtræ fiduciæ*
	9	Vale Q *d.*
	11	teque ↓ *atque*
	13	tu ↓ *ut*
	14	ego diſcingor Q *enim diſtringor* ↓ *ego diſtinguor*
	16	teter ↓ *ter*
	19	Tyriis ↓ *Syriis*
	20	publicani Q *publicati*
44	4	Siculus ↓ *Secutus*
	8	Philiſto Q ↓ *Philiſto Dionyſius*
	12	Marcus Q. Fratri S. Q *d.*
	15	Plures quas ↓ *pluris quam*
	17	oblectabam ↓ *oblectabar*
	21	ſcribentes ſpectamus Q ↓ *ſpectantes ſcribimus*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
44	25	diſcat ψ *diſtat*
	26	contemnet ψ *contemnat*
	28	perdocendo Q ψ *producendo*
45	9	Vale Q *d.*
	11	Ante diem Q ψ *Ad*
	13	Laude Nonis Q ψ *Bande nonnæ*
	17	æſtimo ψ *exiſtimo*
	20	ejus Q ψ *tuæ*
	26	unum ψ *civem*
	27	Ego Q *Eo*
	29	voluerunt ψ *voluerint*
	30	multa ψ *d.*
46	2	vero ψ *viris*
	3	quadrigis ψ *quadris*
	4	penicillo ψ *penniculo*
	10	M. Curtio Q *Hic nova incipit Epiſtola*
	17	auricula ψ *oricula*
	18	habebant ψ *habent*
	23	charta ψ *cartha*
	24	dentata ψ *dum tanta*
	32	genuine Q ψ *gemine*
47	2	ſciſcitarere Q ψ *ſciſcitarer*
	3	Quod Q *ut quod*
	5	plane aut ψ *plane autem*
	12	Quare ψ *Quare ſi*
	15	etenim magis Q ψ *etiam magna*
	—	ἀμφιλαφίαν Q ἀμφιλαβίαν
	18	noſtris ψ *quo noſtris*
47	20	nunquam ψ *unquam*
	—	Idibus Quintilibus fœnus Q ψ *qui ne tantus*
	—	beſſibus ex triente Q ψ *d.* (*cum ſpatio*)
	21	coitione Memmii, quam Q ψ *coitione. Memini eſt quo*
	—	habuit. Scaurus Q ψ *hanc Scaurus*
	23	conſtituunt ψ *conſtituit*
	24	H-S quingenis Q ψ *quæ* (*cum ſpatio*)
	28	omneſque ψ *quam*
48	1	Marcus Q. Fratri S. Q *d.*
	4	nullum Q *paullum* ψ *paulum*
	5	diſtrictiorem ψ *deſtructiorem*
	7	veſtræ ψ *noſtræ*
	8	tametſi ψ *ſi*
	13	et colamur Q ψ *excolamur*
	18	ærariis ψ *ærarii*
	20	damnaſſent ψ *clamaſſent*
49	2	γλαῦκ' εἰς Ἀθήνας ψ *hoc eſt Athenas noctuam*
	3	Quomodonam ψ *Quo modo nam*
	6	ῥαθυμώτερα ψ ῥαθυμκτερα
	—	utitur ψ *utimur*
	8	ne ψ *te*
	9	me ψ *ne*
	—	Hac ψ *ac*
	—	ut Q *tu*

EPISTOLARUM
AD Q. FRATREM
LIBER III.

Edit. Olivet. **MSS. Q ψ**

p.	l.	
50	5	a. d. Q *ad*
	—	fui. Ibi Meſſidium Q *fui in excidio* ψ *fui. Ibi in excidium*
	—	Philoxeno Q ψ *Phyloſeno*
	9	Manliano Q ψ *Maniliano*
50	12	pavimentata ψ *pavimenta*
	17	placebat ψ *placeat*
	18	neque fere Q *fere ſeſe*
51	1	tamen Q *cauſam*
	4	cubiculis ψ *cubiculi*
	12	Fuſidianum ψ *Fudiſianum*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
51 14 H-S cccıↄↄↄ Q *d.*
19 hunc ↓ *nunc*
— Bovillanum Q ↓ *Bobilianum*
21 Calvus aiebat ↓ *calibus alebat*
22 ſervare poſſe ↓ *ſervari poſſes*
23 Meſſidium Q *Meſcidium* ↓ *Meſtidium*
25 M C D Q *d.* ↓ *Diis*
26 Chilonem ↓ *Cillonem*
30 paſſus ↓ *paſſuum*
31 Furinæ, Satricum Q *Furinacis atricum* ↓ *Fernæ, Satricum*
34 per Locuſtæ ↓ *perlucuſte*
52 1 Veluinus Q *Veluinum* ↓ *Vel vinum*
— munierat ↓ *minus erat*
3 M. ↓ *non*
6 Laterii Q *Laterri* ↓ *Laterrei*
7 Tum is ↓ *feninis*
13 Topiarium ↓ *Copiariam*
— conveſtit Q ↓ *conveſtivit*
16 alſius Q ↓ *alſius*
20 quod ↓ *quid*
22 his Q ↓ *mihi his*
28 pollicitum Q *polliciti*
34 Oppius Q *Appius*
53 1 literaſque ↓ *d.*
— nobis ↓ *vobis*
3 nos ↓ *vos*
6 facio ↓ *faciam*
7 id ↓ *idque*
8 Hippodamis ↓ *Ipodamis*
10 quin——munus ↓ *qui nos te minus*
13 vindico ↓ *libero et vindico*
19 reſcripſit ↓ *perſcripſit*
20 Oppio ↓ *Appio*
22 moleſti Q ↓ *ſibi negare moleſti*
26 nec quod ↓ *quod*
31 de Q *d.*
33 reſcriberet Q *reſcriberes*
34 Marii Q ↓ *Mari*
— oratione ↓ *ornatione*
54 1 placere——reſcribere ↓ *placerem eadem in re ſcriberem*
3 meos Q ↓ *meos omnis*
5 et pro Q *et*
8 Romam ↓ *d.*
10 erit ↓ *d.*
13 a. d. Q *ad*
14 dederas ↓ *deſideras*
15 Oppio Q ↓ *Appio*
17 ſcripſiſti ↓ *ſcribis, iſti*
23 ad ↓ *at*
26 a. d. Q ↓ *ad*
— XIII ↓ IIII
28 faſtigiorum ↓ *ſtagicrum*
29 abſum Q ↓ *adſum*

p. l.
55 2 a. d. Q *ad*
6 profecit ↓ *perfecit*
7 proficiet ↓ *perficiet*
12 coitionibus ↓ *cautionibus*
18 a. d. Q *ad*
24 Publilio Q ↓ *Publio*
29 cum co ↓ *tum*
— Cæſar Q ↓ *Cæſare*
56 3 Ariſtophaneo Q *ab Ariſtofaneo*
10 juvares ↓ *jurares*
23 rogavit Q *rogavit (cum ſpatio)*
30 Anicus ↓ *Annius*
32 et te ↓ *ecce*
34 ſcribere ↓ *de ſuburbio ſcribere*
57 1 epiſtolis Q ↓ *epulis*
7 a. d. Q *ad*
— introivit ↓ *introierit*
8 Alfii ↓ *Alfi*
11 ἐμβόλιον ↓ *embolium*
13 exercitum ↓ *exercitus*
15 a. d. Q *ad*
21 Marcus Q. Fratri S. Q *d.*
22 Ante diem Q *Ad*
— VI ↓ III
23 domo ↓ *dono*
24 Gabinium ↓ *Gabinius*
58 2 delectare ↓ *delectaret*
5 ipſum Q *eum* ↓ *cum*
6 irrepſit Q ↓ *in re hæſit*
8 cum ↓ *et tuis et tamen*
16 vel Q *d.* ↓ *id*
21 Curtio Q ↓ *Acutio*
22 Magno Q ↓ *Magna*
24 interitus ↓ *interitu*
27 jacet ↓ *tacet*
59 1 Marcus Q. Fratri S. Q *d.*
9 Laterii Q ↓ *Lateri*
— de aqua et Q ↓ *ad ea qua de*
11 angitque ↓ *tangitque*
16 iſtis ↓ *ipſis*
26 P. ↓ *L.*
— fratre Cœcilio, Sylla ↓ *Cæciliæ Syllæ*
60 2 illi ↓ *illum*
15 aſſequemur ↓ *aſſequimur*
16 hiematurus ↓ *hiematus*
21 et preces ↓ *precepſque*
24 XXXII Q ↓ XXII
26 periturus ↓ *præteriturus*
61 1 Salluſtius item Q *ut Saluſtius* ↓ *Saluſtium*
5 res ↓ *reus*
— Æſernino Q *Æſervino* ↓ *Aſernino*
6 Pacidianus Q ↓ *Pacideianus*
9 cum ↓ *tum*
12 eo ↓ *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
61	15	omnia ↓ *omnia poſſit*
	18	dediſſes ↓ *dediſſet*
	22	quod ↓ *d.*
	23	reus ↓ *reus ſe*
	27	abeſt ↓ *habes*
62	3	rectum ↓ *ictum*
	6	tu Q ↓ *d.*
	—	a. d. Q ↓ *ad*
	—	ix ↓ viii
	9	a. d. Q *ad*
	10	volebam adeſſe ↓ *nolebam eſſe*
	11	Servilius ↓ *Calvillus*
	13	minantur ↓ *minuantur*
	15	ut ↓ *ut bene feliciterque*
	20	factis ↓ *feci*
	22	a me ↓ *tamen*
	23	Fannii Q ↓ *Fanni*
	26	luculenter ↓ *luculente*
63	1	viſum iri ficta ↓ *viſu mirifica*
	2	oratorium ↓ *oratorum*
	5	Commovit Q ↓ *Commovi*
	6	quod ↓ *quo*
	12	relictos ↓ *redditos*
	15	magiſque ↓ *magis quam*
	17	tanquam ↓ *quam*
	18	eſt ↓ *mihi eſt*
	20	Ὑποθέσεις ↓ *αμπωτις*
	21	omnes ↓ *omni*
	24	mihi ↓ *tibi*
	29	debebat ↓ *debet*
	32	Αἰὲν Q ↓ Πολλῶν
	—	ὑπείροχον Q ↓ ὑπείροχος
64	8	propter ↓ *præter*
	9	ut ↓ *ut me*
	15	veneunt ↓ *veniunt*
	17	adjurant ↓ *adjurat*
	22	Troadem ↓ *Crodam*
	25	iſtas ↓ *iſtam*
	—	ad ↓ *d.*
65	2	ad ↓ *a*
	—	proluvies ↓ *luvies*
	4	piſcinam ↓ *piſanam*
	8	Cadit——Gabinii Q *d.*
	10	Οἱ——ὀλίγοντες Q ↓ *d.*
	13	Labienum ↓ *Libienum*
	14	lucem ↓ *d.*
	15	quod ↓ *quidem*
	16	aiebant ↓ *aiebat*
65	21	pridie ↓ *d.*
	—	qui ↓ *quia*
	27	petebamus ↓ *putabamus*
	28	potentiſſimi ↓ *fortiſſimi*
66	8	feramus ↓ *feras*
	13	ſint Nervii ↓ *ſunt nervi*
	15	adhibuiſſet ↓ *adhibuiſſem*
	16	diſtentus ↓ *d.ſtentius*
	22	conſulem ↓ *conſules*
	24	adventu ↓ *adventum*
	27	dictatoris ↓ *delatoris*
	—	mihi ↓ *me*
	29	Hirrus Q ↓ *Hirpus*
	30	auctor ↓ *auctus*
	32	Hirro Q ↓ *Hyrcio*
	33	agente ↓ *a gente*
	—	probabit ↓ *probavit*
67	1	a. d. Q *ad*
	5	Interceſſorem ↓ *Inter Cæſarem*
	11	magiſtrum ↓ *magiſtratum*
	15	quæ ↓ *quæ ne*
	17	ſentiunt ↓ *ſentiant*
	19	leviſſime ↓ *leniſſime*
	22	ne ↓ *d.*
	25	me ↓ *meæ*
	30	H-S ccc Q *d. (cum ſpatio)*
	31	conſiderantiam ↓ *conſiderant jam*
68	3	curare ↓ *curaſſe*
	10	Odii ↓ *O dii*
	13	Hirrus Q ↓ *Hyrcius*
	17	in ↓ *d.*
	23	uti Q *ut*
	24	ne——ſoli ↓ *accipiat. Quod ergo nactus. Quod ſi*
	25	cæmentum Q *canemtam* ↓ *tamen tam*
	26	deturbem ↓ *de urbe*
	27	mihi ↓ *d.*
	30	nilus ↓ *nil his*
	31	adibimus ↓ *adhibemus*
	32	De Felicis ↓ *deficilis*
	33	querare ↓ *querere*
	—	quas ↓ *duas*
	34	tenuerat ↓ *tenes vero*
69	1	et Sicuræ ↓ *etſi ea re*
	3	ut debeo ↓ *debeo*
	4	Pomponia Q ↓ *Porcia non*

M. TULLII CICERONIS EPISTOLÆ AD BRUTUM.

Edit. Olivet.			MSS. Q ↓
p.	l.		
70	3	dicam Q ↓ *d.*	
	5	a Q ↓ *et a*	
	8	inimicos Q ↓ *iniquos*	
	13	indicia ↓ *judicia*	
71	12	Cherroneſum Q ↓ *Cherſoneſſum*	
	21	Cherroneſum Q *Cherſoneſſum*	
	22	imperium ↓ *d.*	
	28	valde ↓ *d.*	
	30	pertinuit ↓ *pertimuit*	
72	1	me maximo ↓ *meo magno*	
	12	Hæc ↓ *Hoc*	
	13	edita ↓ *dictum*	
	14	XIV Q XII	
	17	ſunt Q *ſint*	
	27	a. d. Q *ad*	
73	1	deductus ↓ *ductus*	
	2	plauſu Q *plauſum*	
	6	audire ↓ *d.*	
	15	bonos ↓ *bonos conſules*	
	—	occidit ↓ *cecidit*	
	29	trium ↓ *mihi trium*	
	30	quid ↓ *quod*	
	31	eſſe ↓ *eſſet*	
74	1	At ↓ *Ac*	
	—	inique——Immo Q *d.*	
	—	hoſtilis animi ↓ *hoſtili animo*	
	9	infinite ↓ *infinita*	
	—	potentibus ↓ *petentibus*	
	17	nunc ↓ *id*	
	—	ne ↓ *ut*	
	26	abunde Q ↓ *d.*	
	27	poſſint Q ↓ *poſſint tuæ virtutes*	
	28	deſiderat Q *deſiderant*	

p.	I.	
74	29	exemplo Q *exemplum*
75	1	felicitatem ↓ *facilitatem*
	4	facies Q ↓ *ſubicies*
	7	et jam ↓ *d.*
	8	cum ↓ *d.*
	15	arbitrarere Q *arbitrarer*
	27	ante ↓ *in te*
76	13	haberi ↓ *habere*
	15	arceſſendi ↓ *accerſendi*
	21	Vale Q *d.*
	26	Ambracia ↓ *Ambrachia*
	29	aut ad Q ↓ *aut*
	—	Glycona Q *Elycona* ↓ *Clitona*
77	8	ab Q ↓ *a*
	9	Tullio Q *Tillio* ↓ *Tillo*
	10	Cycherei Q *Citerei* ↓ *Cicerei*
	16	XVII Q ↓ XIIII
	17	ad imam Candaviam ↓ *d.*
78	9	octavum Q *octavo in*
	11	vellet ↓ *valeat*
	19	in tuo Q *d.*
	20	medeare ↓ *medicare*
	21	enim Q ↓ *autem*
	—	ut ↓ *quantus*
	27	æſtimans ↓ *exiſtimans*
79	9	eſt ↓ *ſit*
	13	ſcribam ↓ *ſcriberem*
	19	habebamus, ne famam ↓ *habemus, ne fama*
	24	cæteros ↓ *cæteris*
	27	Hirtio ↓ *Hirtii*
	29	expulſo a Bruto Q *expulſo. Bruti* ↓ *expulſo Bruto*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
79	31	inermes Q *inermis*
80	12	magiſtratus ⸸ *magiſtratum*
81	4	præſidiis ⸸ *principiis*
	10	debebat ⸸ *debeat*
	11	eſt ⸸ *eſt. Vale*
	13	Antiſtii Q *Antiſti*
	23	eundem ⸸ *id*
	29	dignitatem ⸸ *dignitate*
	30	perfuncturus ⸸ *perfunctus*
82	19	Itaque ⸸ *Ita*
	20	impertiamus ⸸ *impertiamur*
	—	ſumma ⸸ *multa*
83	9	te Q *d.*
	15	obteſtans ⸸ *oſtentans*
	27	a te ⸸ *d.*
84	4	te ⸸ *me*
	14	elaboravi ⸸ *laboravi*
	19	deducas ⸸ *ducas*
	21	eſt Q *d.*
85	2	11 Q v.
	6	gerantur ⸸ *geruntur*
	—	quam ⸸ *quæ*
	21	quæ ⸸ *quæ ipſe*
	27	alius ⸸ *aliis*
	28	forte ⸸ *fortaſſe*
	31	ſapientiſſimus Q ⸸ *ſapiens unus*
	31	et legum ſcriptor ſolus ex ſeptem Q *Solon ſolus ex ſeptem legifer*
86	16	liberaratis Q ⸸ *liberaſtis*
	22	eſt ⸸ *d.*
	26	veſtri negant ⸸ *noſtri negabant*
87	3	eſſet ⸸ *eſſe*
	12	reperimur Q ⸸ *reperiuntur*
	15	eoque ⸸ *eodem*
	16	Larentiæ Q ⸸ *Laurentiæ*
	—	cui vos Q ⸸ *vos cujus*
	17	facere Q *ſacrificium facere*
	—	cum Q *dum*
	18	notam Q *notum*
	24	eſſet ⸸ *poſſet eſſe*
	26	ab ⸸ *a*
	34	invitantur Q *imitatur*
88	2	At ⸸ *Ac*
	16	ſimus ⸸ *ſumus*
	17	non Q *non ſolum*
	25	Themiſtoclis Q *Themiſtoclos*
	34	qui ⸸ *quod*
89	5	in ⸸ *d.*
	6	tua ⸸ *d.*
	7	enim ⸸ *d.*
	20	ſcriptæ ⸸ *ſcripta*
	28	Atqui ⸸ *At*
90	33	quo ⸸ *e quo*
	34	libertatem ⸸ *liberalitatem*
91	3	volumus ⸸ *voluimus*
	5	ſervituri Q *ſervituri ſumus*
	—	adhibeatur Q ⸸ *adhibetur*
	18	recidiſſe Q ⸸ *cecidiſſe*
	26	æſtimas Q *exiſtimas*
92	7	At Q *Ac*
	10	neque——is eſt Q *d.*
	13	iſtuc ⸸ *iſtac*
	15	ubicunque Q *ubique*
	16	ac ⸸ *at*
	30	æquabilitate ⸸ *æqualitate*
	32	incognitæ ⸸ *cognitæ*
	33	ſi Q *d.*
	—	eveniunt ⸸ *veniunt*
	34	magna ⸸ *maxima*
93	2	admiratur ⸸ *miratur*
	4	eripuerit ⸸ *cerpuerit*
	6	quam te ⸸ *d.*
	9	tu te ⸸ *tute te*
	10	honeſtam ⸸ *honorificam*
	14	efflagitas Q ⸸ *me flagitas*
	16	rempublicam ⸸ *rep.*
	17	videtur ⸸ *videntur*
	19	dubitarit ⸸ *dubitavit*
	21	eum ⸸ *ei*
	23	et ⸸ *ut*
94	1	ſi Q ⸸ *ſic*
	—	non Q ⸸ *d.*
	2	non, ſed dominum Q *an* ⸸ *an dominum*
	4	decernitur Q ⸸ *d.*
	5	ornatur. Pudeat Q ⸸ *hortationibus pudeat*
	6	an ⸸ *ut*
	7	moleſta ⸸ *moleſtia*
	8	hæc ⸸ *hoc*
	12	Salvidenum ⸸ *Salvidemum*
	13	nunc ⸸ *d.*
	19	arceſſas ⸸ *accerſas*
	20	Hæc ⸸ *Hæc mihi*
	30	eſſe ⸸ *fuiſſe*
	34	alieno Q ⸸ *qui alieno*
95	5	regno ⸸ *regnis*
	7	deterrear ⸸ *deterreat*
	11	Dolet ⸸ *Debet*
	12	tum Q *cum*
	13	tibi Q *d.*
	14	quidque ⸸ *quicquam*
	16	Atticæ ⸸ *Tacitæ*
	19	me ⸸ *meæ*
	—	voluerit Q ⸸ *voluit*
	26	a. d. Q *ad*
	30	et ⸸ *an*
96	1	quoque ⸸ *quo*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
96 1 inclinatæ ψ *inclinatæ pene*
6 ſenatus ψ *ſenatu*
10 poſſe ψ *d.*
16 in eo ψ *d.*
17 multique ψ *multumque*
18 præſtringi ψ *perſtringi*
28 locupletum ψ *locupletium*
30 nunc ψ *d.*

p. l.
96 34 jam Q ψ *ipſa*
97 2 non ψ *d.*
Vale Q *d.* (*Reliquæ Epiſtolæ in* Q ψ *deſunt*)
— Kal. ψ *Idus*
MS. ψ *fragmenta non exhibet, neque Epiſtolarum, nec Poematum, nec librorum incertorum*

RHETORICORUM
AD
C. HERENNIUM
LIBER I.

Edit. Olivet. — MSS. A G L R ψ

p. l.
149 1 negotiis L *in negotiis*
4 poſſumus A ψ *poſſimus*
13 artem A G L R ψ *d.*
15 in ſe A *d.*
20 aſſumpſerunt ψ *aſſerunt*
21 reliquimus A G L R ψ *relinquimus*
22 conquiſierunt ψ *conquiſiverunt*
23 nihil A *nihil ad propoſitum*
24 putaretur A R *videretur*
25 videbantur A *putavimus*
26 rationem R *rationes*
5 ſumatur ψ *ſummatur*
6 incipiemus G *incipiamus*
— ſi A G L R ψ *ſed ſi*
7 monuerimus R *admonuerimus*
14 ac A L *et*
20 eſt A *genus eſt*
— tribuitur A *attribuitur*
22 vel ψ *aut*
— vituperationem A G *vituperium*
23 eſt A *genus eſt*
24 ſuaſionem A *perſuaſionem*
26 accuſationem A R *accuſationem in ſe*
150 4 conveniat L *oporteat*

p. l.
150 8 Inventio eſt A *deeſt folium uſque ad* "*cauſæ dubium*" (*p.* 150 *l.* 43)
12 quid G *quidque*
— in G L ψ *d.*
17 et verborum G *verborumque*
26 in dicendo ψ *inducendo*
— velimus R ψ *valeamus*
29 igitur ψ *ergo*
30 recipere R *accipere*
31 conveniret G *conveniat*
— quemadmodum——accommodari L *quemadmodum poſſit oratio ad rationem oratoris officii accommodari*
36 in G ψ *d.* R *ſcilicet in*
40 aut G L *vel*
41 vel G ψ *et*
43 perinde ψ *proinde*
1 et G R *vel*
2 ſimus dicturi G ψ *ſumus acturi*
7 orationis G *totius orationis*
25 genus G *genus cauſæ*
29 et honeſtatis G *honeſtatis*
31 affertur L *ante affertur* R *antefertur* ψ *animi affertur*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
150 32 conveniet G R *convenit*
36 προοίμιον ψ *prohemium*
37 ἔφοδος R ψ *epodos*
41 ut dociles G *et dociles*
44 habebimus G *habemus*
151 3 Sin A *Si*
6 fuerimus A G L R ψ *erimus*
8 captare A *carpere* G L R ψ *capere*
— Sin G *Si*
11 volemus G *velimus*
13 breviter A *ut*
14 Si G ψ *Sin*
— nolemus ψ *volemus*
15 a A G *ab*
— a A G *ab*
16 aut A *d.*
18 capere A *carpere*
— igitur G *ergo*
19 attentum A *d.*
21 quidque A *quodque*
25 is A ψ *ille*
26 habebimus A *nos habebimus*
27 pollicebimur G *pollicemur*
29 iis G *his*
— rebus L R *d.*
30 pertinent A G L R ψ *pertineant*
31 audient G *audiant*
32 religionem A *religionem aut pietatem nos eſſe dicturos*
34 res de quibus G R ψ *quibus de rebus* L *res quibus de rebus*
37 poſſumus ψ *poſſimus*
— adverſariorum G L R ψ *adverſariorum noſtrorum*
41 contrahemus ψ *trahemus*
45 vel omnes, vel aliquos A G L R ψ *aliquid*
1 dummodo G L *dum*
6 orabimus A *rogabimus*
7 ſimul A *et ſi ſimul* G L *et ſimul*
11 adducemus A *adducamus*
13 eorum G *ipſorum*
— ſuperbe G *et ſuperbe*
17 ſi A *d.*
19 clientelas G *clientelam*
22 veritati ψ *veritatis*
24 ignaviam G *ſi ignaviam*
25 luxuriam eorum G *luxuriamque* L R ψ *luxuriam adverſariorum*
27 colligetur G L ψ *colligitur.*
29 proferemus G *profiremus*
30 iis G *his*
31 A ψ *ab*
34 extollemus L R ψ *tollemus*
— adverſariorum G *et adverſariorum*

p. l.
151 37 aperiendum A R *dicendum*
38 quibus A ψ *in quibus*
— poſſumus G ψ *poſſimus*
45 contra ψ *d.*
152 1 ante R *antea*
18 dicturos G *eſſe dicturos*
— tamen R *tantum*
19 interjectione ψ *per interjectionem*
29 ſibi ψ *d.*
— putaverunt A G L R *putarint*
32 quod ψ *quæ*
33 dixerit A *dixit*
38 exordiemur L *incipiemus* ψ *d.*
39 a A *vel a* G R ψ *d.*
41 ambiguo G L *ab ambiguo*
42 exſuperatione A R *ſuperatione*
43 abjectione A L R ψ *d.*
— adjectione A G L R *d.*
44 mutatione A *immutatione*
44 novitate A *et novitate*
1 aut G *d.*
— ab ψ *d.*
3 et A *d.*
— promiſerimus ψ *pollicebimur*
5 ut ψ *quo*
7 ſimus G R *ſumus*
10 quod A G L ψ *d.*
11 hujuſmodi A L ψ *ejuſmodi*
12 quas ψ *quibus*
19 dicendo G L ψ *dicendi*
— pervenire A G L R ψ *opere venire*
21 ſunt A *ſint*
24 per ψ *d.*
25 comparandum A *parandum*
27 ſunt ψ *ſint*
29 et G ψ *ut*
32 in ψ *d.*
37 appellatur G *vocatur*
— illud A *d.*
— quo——ex contrario A ψ *quo adverſarius ex contrario leviter commutato poterit uti*
— leviter commutato L *d.*
38 adverſarius R *d.*
40 eſt G *d.*
— apparatis verbis G R *apparate*
41 nimis A G L R ψ *nimium*
43 videtur L R *videatur*
— (quod——includitur) L ψ *d.*
45 includitur A G R *concluditur*
— cohæreat G *non cohæreat*
153 3 facit G *faciat*
4 dictum eſt A G L *erit dictum*
7 Unum A G R *Unum eſt*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
153 7 quo A R *cum*
13 aut G *d.*
17 genus eſt id A *eſt*
29 hæ A *hec* G *hæ ſunt*
30 tragœdiis R *in tragœdiis* ψ *tragedis*
31 ſed A *d.*
1 Illud A *illud vero*
5 res G *d.*
14 ſi A *d.*
— ſummatim ψ *ſummam*
17 proſequemur R *perſequemur*
21 exponemus A L *ponemus*
22 ſunt A G ψ *ſint*
23 genus A G *genus eſt ?*
27 etiam A *et*
31 ſupra G *d.*
33 Athenis ψ *Ab Athenis*
— Megaram G *Megara*
34 advenit A *venit*
— Megaram G *Megara*
37 quidque A G *quicquid*
38 primum A *d.*
40 aut ut A G *aut*
154 2 ne quam A *ne quid* L *nequaquam*
4 perſequamur G R *proſequamur*
5 quid ψ *quicquam*
6 ſequemur A L ψ *perſequemur*
8 brevior G *brevior eſt*
10 fiet G *fiat*
— erit G *fiet*
14 rationes L *narrationes*
16 poſſit G *poſſint*
24 erit A ψ *erunt*
— ficta ψ *fictæ*
— conſervanda A *obſervanda*
25 confligendum A *affligendum* L *confligendum vel confingendum*
32 eam A L R *eam nos* G *eas*
40 officium G *articium* R *artificium*
3 adverſariis A *adverſariis et quid in contraverſiis relinquatur* G *adverſariis quid in controverſia ſit*
4 nobis A *d.*
— erunt G *ſunt*
5 convenient G *conveniunt*
— quid —— relinquatur A G *d.* L ψ *quid in controverſia relictum ſit*
8 jure G L ψ *jurene*
9 licueritne G *licueritne ei*
— id eſt ψ *idem*
12 id G *d.*
20 numero eſſe L *numero eſſe vel contineri* R *conſtat non*
23 auditori R *auditoribus*

p. l.
154 25 oratori A L R ψ *orationi*
26 quibus A G *quibus rebus*
27 exponimus R *exponemus*
28 confirmationem G *confirmationem et confutationem*
32 adjumenta G *argumenta*
33 contrariaque ψ *contrarioque*
40 Hermetes A G ψ *Hermeſtes* R *Hermeſtres*
155 1 bipartito ψ *bipartitam*
4 ante L *d.*
— diximus A *dixerimus*
6 Conjecturalis G *Conjecturalis conſtitutio*
8 reſcivit L *reſcit*
11 e A G R ψ *d.* L *a (ſup. lin.)*
12 intervenit ψ *invenit*
13 cum A *ubi* ψ *d.*
14 videt G *vidit*
19 in ſcripto A *ex ſcripto* R *d.* ψ *cum ſcripto*
20 aut ex ſcripto A L *aut ex ſcriptis* G *aut de ſcripto* R *ex ſcriptis*
28 Sit lex A G R ψ *Si lex ſit*
29 jubeat A R *jubet*
32 conſervata G *ſervata*
— remanſerint G *remanſerunt*
33 Magnitudine ψ *Magnitudinis*
34 ſcapham A R *et in ſcapham* G *in ſcafam* L ψ *in ſcapham*
1 repetundis ψ *repetendis*
3 demortui R ψ *mortui*
4 qui ψ *qui ſubſtitui*
6 petat G *petebat*
8 hæc legitima eſt G L R *legitima*
9 Ex A *d.*
11 ſcriptum A *res in unam ſententiam ſcripta*
14 teſtamento G ψ *in teſtamento*
15 hoc modo A *ſub his verbis (ſup. lin.)* R ψ *d.*
19 petit mulier A L ψ *illa petit*
— Tullius G *Filius*
20 velit A L R ψ *volet* G *vellet*
— ipſe A L R *in* G *d.*
— ei G *d.*
21 eſt A *d.*
22 Ex L *d.*
23 in ψ *inde*
25 Saturninus L ψ *Saturnius*
30 largitionem ψ *elargitionem*
33 Collegæ G *Collegæ ejus*
35 Cæpio ψ *Scipio*
— ut A *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
155 36 S. C. G L R ↓ *d.*
38 facit A G *fecit*
— pontes G *pontis* ↓ *potens*
— ciſtas A *ciſtellas*
39 dejicit G R ↓ *dejecit*
— ſecius ↓ *ſerius*
44 minuere ↓ *imminuere*
156 7 maxime adjuvabit G *maxime juvabit* L R ↓ *juvabit*
8 ea A G L R ↓ *d.*
9 hoc A G L R ↓ *ut hoc*
13 quid G *quid ſit*
18 ſunt ↓ *fiunt*
— cauſa A G L R ↓ *a cauſa*
20 et A *etſi*
21 legibus L *legibus ſimilitudine quadam ab avibus capiendis vel*
30 eſt A L ↓ *d.*
— exiſtit A G R *exiſtet* ↓ *exiſtat*
— agnatum ↓ *agnatorum*
32 lex G *lex eſt*
33 is A G *ut is*
34 profluentem A *fluentem*
35 lex G *lex eſt*
36 legaverit R *legavit*
37 Et lex G *Lex eſt*
— Si R *d.*
39 agnatum ↓ *agnatorum*
41 Ei A G *eo*
— ſtatim A *ſtatum*
42 lupino os G *d.*
43 pedibus G L ↓ *in pedibus*
44 et A G *d.*
— ductus R *inductus*
45 tabulas G *tabulam*
2 rite A G ↓ *recte*
3 illo A *ipſo*
— paulo poſt A *d.*
5 erant G *d.*
7 oppugnaverat A *inpugnerat*
9 rem A ↓ *re*
10 tamen A R *tum*
11 ratiocinatio ↓ *ratio*
14 Conſtitutio——ratiocinatione L *d.*
15 Cujuſmodi G *Quoniam cujuſmodi*
26 factum G *d.*
28 compellavit ↓ *appellavit*
— in ſcena. Cum eo A ↓ *in cenaculo in eo* G *in cenaculo.* L *in cænaculo meo*
30 nominari A *nominare*
31 nomine ſcripta A *nomina ſcriptura*
33 aſſumpta A *ſumpta*
34 extranea A L ↓ *ex contraria*

p. l.
156 44 Cæpio ↓ *Scipio*
— ad tribunos A *apud tribunum* G R *ad tribunum*
157 1 ille A *d.*
8 aquæ G *aquæ aditum*
9 ſe A G R *d.*
10 reus L ↓ *d.* R *ſe reus*
11 miſereantur A R ↓ *miſereatur*
12 Hoc G R ↓ *Hæc*
13 venire R *evenire*
— quando A R *quum*
14 conſtant A *eſſe conſtant* G ↓ *exſtant*
17 ei A *d.*
20 at A *ſed aut*
22 et in conſilium R *aut in conſilium*
— poteſt G *poterit*
27 feciſſe dicimus G *nos feciſſe dicemus*
28 confert A *offert*
32 transferimus G *transferemus*
33 conferimus R *inferimus*
34 transfertur L *transferimus*
36 fateatur A *fatetur*
37 et ↓ *ut*
38 rationem A *orationem*
40 ſi A *d.*
42 criminis A G L R ↓ *d.*
1 facere R ↓ *d.*
— Ea G *Et ea*
3 effugere A G L *fugere*
— poſſet A *poſſit*
6 eſſe duxit G *fuiſſe dicit*
8 Exercitum eduxit A *cum exercitum educeret*
9 reliquit A *relinqueret*
— arceſſitur A *accerſitur*
11 ſatis G L R ↓ *d.*
14 demonſtrandum G *oſtendendum*
— aperuerimus A *experiemus aperuerimus*
19 quærenda A *quærendi*
— Ratio eſt A R *d.*
22 potiſſimum A G L R ↓ *potiſſimum cauſa*
23 cum confiteatur A ↓ *confitetur* G *cum confiteretur* R *cum confitetur*
25 perverterit A *perverteret* G L R ↓ *pervertit*
31 ne A G L R *nec*
34 eſt, quod A *quidem*
37 ante A *antea*
38 conſtituetur G *conſtituitur*
39 ratione R *hac ratione*
41 occiderat A R *occidit*
— utetur A *aut utetur*
42 modo L *pacto*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
157 42 Sed A *d.* G R *At*
43 tamen A G R ψ *d.*
— indemnatam G *indemnatam eam*
158 1 judicii G *ut judicii*
4 conſtituitur A *conſtituetur et* G R *conſtituetur*
6 dicat A *dicit*
12 orationis G *rationis*
18 In ea enim ψ *Nam in ea*
24 eſt A G L *d.*
1 omnis ψ *enim*

p. l.
158 6 omnes A *et omnes* G *omnis*
7 reperientur G *reperiuntur*
11 hujus R *hujuſmodi*
14 exponere G *diſponere*
— qua L *d.*
— propter R *per*
17 Sed ſi quo A *Si qui*
— quam ψ *quæ*
18 cum G R *tum*
22 negotio A *de negotio*
25 hoc ψ *d.*

RHETORICORUM

AD

C. HERENNIUM

LIBER II.

Edit. Olivet. — MSS. A G L R ψ

p. l.
159 3 recipere A *percipere*
— oporteret R *oportet*
7 quia ψ *quod*
8 maximis A G L *maximis rebus*
11 ita G L R *itaque*
16 eſt A *d.*
18 Hoc et A *Hic et* G *Hoc et in* R *Hoc etiam*
19 quinque R *d.*
20 tractaremus R *primum tractaremus*
— et A *quæ*
21 ea quoque A *quia ea*
22 erit ψ *d.*
— in A G L R ψ *d.*
23 et G L R ψ *ſed*
25 orationis A *oratoris*
26 incepimus R *incipiemus*
28 pluribus A *plurimis*
3 conjunctim G L ψ *conjuncte*
6 earum A G *harum* ψ *eorum*
7 aperuimus A *aparuimus*

p. l.
159 8 conſtitutionem A *conſtitutiones*
9 partes G L ψ *partem*
— conſtitutionis A *conſtitutionum*
10 reperiri A *reperire*
12 conveniret A *conveniſſet*
13 curandum G R *curandum eſt*
14 orationis G *rationis*
16 complures G R ψ *quamplures*
— quibus A L ψ *in quibus* G *in quibus rebus* R *ad quas*
— plures G *quamplures*
17 aut A G *ac*
20 poſſet L *poſſit*
22 partem G *partes*
23 quales A *quas (quales ſup. lin.)* G R ψ *quas*
24 ἐπιχειρήματα A *epitheremata*
25 appellant G *appellabant*
— et quales A *quaſque (quales ſup. lin.)* G *quas* R *quaſque*
26 vitari A R ψ *vitare* G *evitare*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
159 26 oporteret G *oporteat* ψ *oportere*
27 utrumque G *d.*
28 confutationem A G L *ad confutationem*
160 3 extremus A *proximus* R *poſtremus*
6 quamque R *unamquamque*
— tractari A G L ψ *tractare*
8 quæ prima et A *eam quæ* L *quæ prima quæque*
13 abitum ψ *habitum*
18 Hujus G *Hujuſmodi*
20 probabile A L *probabilem*
22 Horum G *Eorum*
— unumquidque A G R *unumquodque*
23 valeat R *ſit*
25 reo A *d.*
— a A *ab*
28 ea G R *d.*
30 ſpe L *vel ſpe appetitione*
— aut R *et*
— vitatione A R *evitatione*
31 ut G ψ *ita* R *Commodorum appetitione*
— num quod A R *numquid* ψ *an quod*
— commodum ψ *commodorum*
32 appetierit ψ *appetivit*
35 amoris G L *aut amoris*
36 libidinis A *libedinis*
37 quod A *quoddam*
38 vitarit ψ *vitare*
— infamiam A *infamias*
42 vitatione G *evitatione*
44 poterit A *potuerit*
1 omnes A *omnis*
4 devocari ψ *vocari*
5 ex ψ *d.*
6 In quo A *Id enim* R *d.*
— primum A *d.*
— conſiderabit G *ſpectabit*
7 num quando R *numquid*
10 ſuſpicionem A *ſuſpectionem*
13 poſſit ψ *ejus poſſit*
19 animi G R ψ *d.*
21 Si R *ut ſi*
— poterit G L *potuerit* ψ *d.*
23 vel perfidioſum A G L R ψ *perfidum*
— quo A L R *quoquo*
24 poterit G *potuerit*
25 plurimis A *pluribus*
— contaminabit L *contaminet*
26 deinde A R *denique*
— fecerit ψ *fecit*
31 ſpectari oportere ψ *expectari*
36 poterit L *potuerit*
— id G *d.*

p. l.
160 36 poterit L *potuerit*
40 quæ A *qui*
— id crimen R *cauſam*
41 aſſignari L *huic aſſignari*
42 vehementer ψ *vehementis*
43 infamia A *infamiam*
161 2 oportere ψ *oportet*
— Sin R *Si*
4 et A G R *d.*
7 judices A *judicem*
10 bono A R ψ *bonum*
14 aut ψ *d.*
16 effugiſſe G *fugiſſe*
— alias L *alias illas*
19 bono A *bonum*
22 perficiendi R *vel probandi (ſup. lin.)*
27 quæritur ψ *quare*
28 tum A G *tunc*
32 num G R *numquid*
33 aut ψ *et*
35 gravaremur A *gravemur*
36 quivis A *quævis* R *quis*
37 poſſet A *poterit*
42 An A *aut*
— qua diei A G L R ψ *et qua die*
— qua A *quota* G ψ *et quota* R *et qua*
43 cur ejuſmodi A G *cujuſmodi* L *ejuſmodi*
45 conſideratur A G L R ψ *conſiderabitur*
1 et potueritne ſcire A G R *ſcieritne*
4 id A *d.*
6 potuit A *potuerit*
10 perficiendi A R *perficiendi hæc*
12 concurrerint A G L R *concurrent*
14 apparatio ψ *apparitio*
15 ex ψ *et ex*
18 quare G *qua de re*
19 An R *aut*
25 certioribus R *acrioribus*
28 conſequens G *et conſequens*
31 appararit A *apparat* G *præparaverit*
32 quem A *quid*
35 quo A G R *quid*
36 fuerit A G R ψ *fecerit*
37 In A G L R *d.*
39 qui A G *quid*
40 ſit A L R *d.*
41 aliquo ψ *alio*
42 odoratu A L R ψ *odore*
43 guſtatu A G L R ψ *guſtu*
— quivis G R *quis*
162 5 et A *d.*
6 ſignificat ψ *ſignificet*
— necatum G *eſſe necatum*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
162 9 aut A G L R *aut ſi*
10 veſtigium G L *veſtigium rei* R *veſtimentum rei*
— repertum fuerit A *reperitur* R *reperietur*
15 ſigna ψ *ſigna animi*
— et A R ψ *aut*
18 expalluiſſe A *et expalluiſſe* R *et palluiſſe*
25 venturum A *futurum*
27 non R *et non*
— ſunt A *ſint*
28 magnitudine A *magnitudinem*
30 ſe G *d.* ψ *eum*
36 ii A L *d.* G *hi*
37 accuſator A G L ψ *accuſator nemo poteſt uti*
38 nemo L *non*
40 alia A *d.*
5 a A *ab*
14 dicant A G L *dicunt*
16 et A G R *d.*
17 approbationem G ψ *probationem* L *argumentationem*
20 noſtros A G L R ψ *d.*
22 cruciatibus A G L R ψ *cruciatu*
23 ſummo A *a ſummo*
32 noſtros A G L R *d.*
34 quæ A *d.*
35 ſciri A *ſervare* L R ψ *ſervari*
— falſo A *falſe*
36 pronuntiarentur G *pronuntiantur*
— poſſent A *poſſunt*
39 aliquo G *d.*
40 poſſet A ψ *poſſit*
43 comminiſcendum ψ *reminiſcendum*
163 3 comprobabitur G *optime et maxime comprobatur* R *comprobatur*
— refellemus A *refellimus*
6 ante ψ *autem*
16 exponi G *exponi poſſunt*
— quo A G L *quomodo*
— ſint A R *ſunt*
21 demonſtrabimus L *demonſtremus*
27 alium G *alterum*
28 indignum A *et indignum*
33 et A *etiam*
37 eſſe ψ *rumores eſſe*
40 eſſe G *d.*
45 aut aliquam G *aliquam* R *aliquam aut*
— fictam R *conflictam*
5 tamen L *d.*
7 quemvis ψ *quamvis*
9 Veruntamen A *Verum tamen*
11 videbitur R *videatur*

p. l.
163 11 fidem R *firmam fidem (ſup. lin.)*
12 Quod ψ *Quo*
18 offenſione ψ *oſtenſatione*
20 exercitationis ψ *d.*
21 accomodaremus G *accommodamu*
22 partes ψ *partem*
24 Cum A *Quod*
29 recitatione A G L *recitatione utemur*
32 in G R *d.*
33 in G L R *d.*
— eandem A *d.* L R ψ *eam*
34 pertineat G L R ψ *pertinebit*
36 judicem A *judices*
38 perſcriptum R *ſcriptum*
43 quid L *quid periculi fuerit* ; *vel quid*
44 obfuerit ψ *periculi obfuerit*
— adſcribere A ψ *perſcribere*
45 num A G R *aut*
— potuerit G ψ *potuiſſet* R *oporterit*
— perſcribi L R ψ *perſcribere*
164 3 ſenſerit A *ſcripſerit*
— perſcripſit A G L R ψ *ſcripſit*
8 ad ψ *cum*
15 ſancitum A G *ſancitum eſt* ψ *ſanctum*
18 dicemus G *d.*
23 neceſſario ψ *neceſſarium*
24 putarit G *putaret*
27 id G *d.*
28 ſit G *eſt*
29 non more A L *aut non more*
30 poſſe fieri R *d.*
32 dubitet L ψ *dicet* R *dubitabit*
33 ſint A *ſunt*
43 enumeratione utemur A G R *enumeratione* L *eſt habenda enumeratio*
44 utemur ψ *d.*
45 excerptarum A G L *exceptarum*
1 intelligatur G *intelligitur*
— ſcriptorum A *ſcriptoris*
2 et ψ *d.*
3 communis G R *communis eſt*
5 interpretetur A *interpretetur et cetera ſequentia*
6 diſcrepant A *diſcrepent*
7 primum G *prius*
— num qua A *numquid* G ψ *an* L *numquæ*
— obrogatio G L *abrogatio*
8 aut A G L *an*
11 enim A *autem*
12 feciſſe R *id feciſſe*
18 obrogatum G *aliquid abrogatum* L R ψ *abrogatum*
19 id G R *et id*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
164 26 de R *a*
28 partem A G L R *partes*
29 faciat A L R ψ *faciant*
30 parte A G R *parte juris*
— diſſeremus R *dixerim*
31 eſt ſcriptum, ut puta A L ψ *eſſe ſcriptum putabitur* R *ſcriptum eſſe putatur*
32 plures L R *in plures*
33 poſſit A R *poſſet*
36 eſſet A R *eſt, et* G *eſt* L *ſit*
37 interpretantur ψ *interpretentur*
40 et honeſte G *honeſte*
41 recte, lege, more, L ψ *et lege, et recte, et more, et*
42 quod ψ *quæ*
45 utra ψ *utrum*
165 1 arbitrantur G ψ *arbitrentur*
3 amphiboliarum A G *amphiboligiarum* L R ψ *amphibologiarum*
4 dialecticis A *diolicticis*
5 modo ψ *modo quidem*
8 amphibolias A G L R *amphibologias*
10 poſſunt A *poſſint*
21 præſentia A G L R ψ *præſentiarum*
— interdicere ψ *intercedere*
31 conſilia G L *conſilium*
32 igitur A *ergo*
— et A *d.*
42 et G L *d.*
— cauſæ G *noſtræ cauſæ*
— accommodate A L R ψ *accommodata* G *et ad commoditatem*
43 deſcribetur L *deſcribitur*
44 verbi G *d.*
45 conjungetur A *apponetur (in marg. conjungetur et deſcriptionis ratione aptabitur)* R *d.*
3 aut turpis A *ſi turpis* R *aut ſi turpis*
4 ſumetur A *ſententietur*
8 per A G L ψ *d.* R *aut*
— perſecutionem A G R ψ *executionem* L *vel executionem (ſup. lin.)*
9 quem A *quam*
10 tempore A *alio tempore* R *num alio tempore*
11 loco A *alio loco*
12 aut ψ *an*
13 moribus A G L R *et moribus*
— æquo A *de æquo*
— reperientur A L *reperiuntur*
16 quæretur ψ *quæritur*
— ecquid A L *quod* G ψ *quid* R *ſiquid*
22 non G L *nihil*

p. l.
165 23 cavere ψ *canere*
— an A G ψ *d.* L *vel*
25 ſcriptorum G *d.*
28 revertamur G L *revertemur*
31 nos A *d.*
32 dicemus A *dicimus*
33 extrariæ A *externæ* R *extraneæ*
35 eo A R ψ *ea*
45 genus A *genus eſt*
166 2 id G *d.*
4 genus A *eſt*
5 tuleris A *optuleris* ψ *contuleris*
8 interpoſitum A *impoſitum eſt* G *interpoſitum eſt*
10 aut conſuli A *conſuli*
15 quod ψ *qui*
19 ſcena G R *ſcenam*
27 proferemus G R *conferemus*
30 videtur L *videretur*
— genus A *genus eſt*
33 vel A G ψ *d.*
— jus A *genus*
34 et A G R *et ex*
35 qui A G L R ψ *quid*
36 quos G L ψ *aliquos*
39 pagunt A *panguntur* ψ *pangunt*
— orato A *rationem* L *orationem* R *oratione* ψ *orationi*
— ni A ψ *d.*
41 conjicito A G L *conicito* R *conincito*
43 juri A L R ψ *de jure*
44 igitur R *ergo*
1 idque ψ *id quod*
2 faciendum A *ſervandum* G *eſſe faciundum*
4 agere G L *facere*
5 an A G L R ψ *aut*
7 convenit A G R ψ *conveniet*
9 facilius G *d.*
12 utrum G *utrumne*
13 fuerit A G L R ψ *fuerit utilius*
18 negotium A *negotium eſſe*
23 aliqua probabili cauſa A R *d.*
24 locis A *d.*
— ita tractatis G *ſic pertractis*
25 loco A L *hoc loco*
27 habuerit A *haberet*
29 æquum G *æquum eſſe*
— cenſeant ψ *ſentiant*
33 ipſis A *d.*
39 transfertur A *transferetur*
40 jurene A G L R ψ *verene (in marg. R jure)*
41 crimen G *d.*

p. l.
166 42 an G R *ſi* L *d.*
45 ſe fateatur A *fateatur* G L ψ *dicatur*
167 3 fieri G *proferri*
8 non venerit A *nondum venit* ψ *non devenerit*
15 idem ψ *id*
— dicant A L R ψ *dicat*
18 proferet ψ *proferret*
19 transferetur A G L ψ *transferet*
20 oculos A *d.*
— audient G L *audiunt*
22 non ψ *d.*
24 quam G *quam nos*
25 ignoſci A *agnoſci*
30 imprudentiam A *et imprudentiam*
— primum partibus G L *partibus prius*
33 utrum A L *num*
35 num ψ *num per*
37 ecquo modo A *quo* G L R ψ *quomodo*
38 levari G *aleviari* L *leviari*
39 conferet G *cõnfert*
41 excogitare L *cogitare*
45 dicitur G *dicatur*
1 maxime G *maxima*
3 cauſam A *ignoſcendi*
4 imprudentia G *per imprudentiam*
5 utrum——Deinde ψ *d.*
14 defendet ψ *defenderet*
15 contaminabit A *contaminabitur* G *certa contaminabitur perſonam* R *certa contaminabitur perſona* ψ *contaminabit perſonam*
20 imprudenter A G R ψ *d.*
25 omnes G *omnis*
— hæ tres A *hee tres* R *d.*
26 inter G *ita inter*
32 de humanitate A *humanitatem*
33 miſericordia A *miſericordiam* R *de miſericordia*
35 et G L R *d.*
36 ſint A *ſunt*
— ea fraudi A *in ejus fraudem* G L ψ *in eis fraudem*
39 fortuitu R *fortuito*
168 2 futurum A G R ψ *futura*
5 oſtendetur G *oſtendatur*
6 peccavit G *peccaverit*
— neque G *non*
8 fecit ψ *d.*
10 ab eo A *d.*
— fecerimus A *faciemus*
12 aut A G *d.*
13 aliqua alia G L ψ *aliqua* R *d.*
16 miſericordia ψ *mira*

p. l.
168 18 dicet A *dicit*
20 omnium A G R ψ *d.*
23 quod ψ *quoniam*
24 eſt G *eſt a nobis*
32 conferetur G *conferatur*
— ecquonam A G L R ψ *quonam*
34 obſiſti ψ *obſiſtere*
38 ediſſeretur G L *quæretur* R *diſſeretur (quæretur ſup. lin.)*
— num A *unde*
42 præcepimus A *præcipimus*
44 oſtendere A G L R ψ *oſtendiſſe*
11 ſit ψ *eſt*
12 eodem A *eadem*
13 revolvamur A L ψ *revolvamus*
— inchoatam G *in inchoatam*
18 quoquo G *in imo quoque* L ψ *in unoquoque*
27 complexionem G *et complexionem*
37 collocupletandæ ψ *locupletandæ*
41 igitur G L ψ *ergo*
44 Ulyſſi G R *Ulixi*
45 Ajacem ψ *Ajacem. Propoſitionis Ratio*
169 3 injuria R *injuriam ſed*
— metuebat ψ *metuebat. Rationis confirmatio*
4 Videbat G R *Videbat enim*
7 poterat A L *potuerat*
8 exitium A *exitum*
13 et A *ſed*
15 dubitationem ψ *dubitationem. Exornatio*
— Omnes A *Omnis*
16 cum ψ *aliqua de*
— ſuſcipiunt A G *ſuſcipiant*
17 vero A *nullo*
19 ducti A G L R ψ *inducti*
22 ſe G *ſeſe*
24 commutaverunt A R *commutare*
27 temperaſſe A *ſe obtemperaſſe*
29 injuria G *in injuria*
30 excitatum A *exſuſſitatum*
32 inſidioſus A *incidioſus*
40 profectum G *profectum eſſe*
43 eſſe G L R *d.*
45 intelligamus G *intelligebamus*
3 inimicitiarum G *injuriarum*
11 Tum enim G L ψ *Sed tum* R *Tum*
12 ſi——eſt ψ *d.*
— brevis A *brevior*
14 prætermittenda A *mittenda*
19 et exornatione A G *exornatione*
— ſuperſedendum eſt G *d.*
34 ſint R *ſunt*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
169 36 quæ ψ *quæ vero*
37 exempla A L ψ *exemplum*
38 poteris ψ *non poteris*
43 reprehendere G *comprehendere*
170 3 ſunt ψ *ſint*
5 argumentationes ψ *argumentationem*
8 poſſimus R *poſſumus*
9 a G L *d.*
10 confertur A *transfertur*
11 non A *d.*
16 quis A *qui*
27 neque G *viam*
32 poſſe A *poſſe modo*
34 Item A *Iterum*
35 res G *rationes (ſup. lin.)*
— oſtendimus A G L R *oſtendemus*
37 præterimus G *poterimus*
41 teſtamento G *in teſtamento*
42 faciebat G *fecerit (in marg. al. faciebat)*
— illo A *autem in illo* G L R ψ *in illo*
43 nunquam L *nuſquam*
44 habebat L ψ *habuit*
— Relinquitur A *relinquitur ergo* G *relinquitur ut*
45 occiſus ψ *exciſus*
1 quoniam ψ *quod*
2 interemptus G *interfectus*
3 hujuſcemodi ψ *hujuſmodi*
5 dixerit G *colligerit (in marg.)* L *collegerit*
7 oſtenderimus G L R *oſtendemus*
8 eſſe A R *eſt*
11 potuiſſe A *occidi potuiſſe*
13 collectionem G *ad collationem*
15 relinquemus A L ψ *reliquerimus* R *relinquerimus*
19 reliquerimus G R *relinquerimus*
21 ut A *d.*
— plura G *plurima*
25 inquiet A *inquam* ψ *inquit ei*
26 religio A *irreligio* G R *inreligio*
28 permulta L *multa*
29 eſt A *d.*
— plura G *plurima*
33 et A G L R *d.*
39 mater G L ψ *mater atque materies*
— parit A *parat* G L R ψ *parit præ cæteris*
41 Hæ ψ *hæc*
43 Igitur A G L *Ergo*
45 in A ψ *inter*
— admiſerunt A *admiſcere*
— Hic G *Nam hic*

p. l.
171 1 dictum A *dictum ſit*
5 Pelio ψ *Pelie*
6 Cæſa cecidiſſet abiegna A G R ψ *Cæſe cecidiſſent abiegne*
7 inchoandæ A *inchoandi* L *inchoandum*
8 Cœpiſſet R *Cœpiſſent*
— nomine A L R ψ *d. (et in* G *punctis ſubnotatur)*
9 Argo ψ *Argos*
— qua A *quam*
— vecti R *d.*
— delecti A *in eadem lecti*
— viri ψ *ubi*
10 illam A G L ψ *d.*
12 Nam A *Utinam*
— nunquam ψ *nuſquam*
— mea A R *d.*
— domo R *d.* ψ *de domo*
13 animo—faucia A G L R ψ *d.*
14 ſatis A *d.*
— id A *d.*
15 eſſet ſatis G *ſatis eſſet dicere* ψ *ſatis erat dicere*
— curaſſet A *curaret* ψ *curaſſet dicere*
17 mea A *d.*
18 Medea G ψ *Ægra animo Medea et amore ſaucia* L *Medea animo ægro amore ſautia* R *Medea egro amore ſaucia*
19 ab ultimo A G ψ *ultima* R *ab ultima*
21 reprehenſione G *eget reprehenſione*
30 velut G *ut*
31 noxiam ψ *noxam*
33 conducibile A *conducibile eſt*
34 Videamus ψ *Videatur*
2 Concaſtigabo A G L R ψ *Non caſtigabo*
— commerita A G L R ψ *commiſſa*
— noxia G L R ψ *noxa*
8 eo A *ea*
10 ſecordiam G *ſocordiam*
13 Item A ψ *Itemque*
17 Fortunam R *Fortunam ipſam*
18 Saxoque A G R ψ *Saxique* L *Saxeoque*
— illam inſtare A G R ψ *inſtar* L *inſtare*
— globoſo A G R ψ *globoſi* L *globo*
— prædicant volubilem A *et volubilem* L *prædicavit volubili* R ψ *prædicant eſſe volubilem*
19 Ideo A *Ideo dicunt volubile quod* L *quia* R ψ *Id eo dicunt eſſe volubilem quod*
— fors L *fors*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
171 19 cadere eo R *eo eadem re*
20 rem L *rationem*
— quia—— aiunt A *d.*
— ſeſe R *ſe*
23 ſortunam L *fortuna*
— negant A L *negent*
24 Eſſe L *d.*
— ullam A *ullam miſiracionem aut humanitatem* G *ullam miſeriam atque humanitatem (cum punctis)* L *ullam miſeriam*
— regi A G L ⸸ *regi autumant*
— Id L *idque*
25 aiunt A G L R ⸸ *eſſe aiunt*
— uſus A *d.*
— reapſe A *abſens res* G ⸸ *re ipſa ab ſe* R *re ipſa*
— experiundo A *ex periculo* ⸸ *experiendo*
26 Oreſtes A *Horeſtes*
— fuit L *d.*
— modo L *d.*
27 Naufragio A *Naufragiis*
— res A L R *nempe res iſta* G *nempe res* 1ª.
— contigit R *contingit*
— nempe A G L R *d.*
— haud A G L R ⸸ *id non forte aut*
— obtigit A *obtingit* L *optigit*
28 infirma ratione ⸸ *infirmatione*
29 temeritate G *ex temeritate*
30 regi A G R ⸸ *geri*
172 1 quæ A G ⸸ *cum*
— ſed idem dicit A *d. (et in* G *"ſed dicit" punctis ſubnotantur)* ⸸ *idemque*
— quod ⸸ *d.*
4 hominibus G ⸸ *omnibus*
6 conflictantur ⸸ *affiictantur*
12 expoſitionis L ⸸ *expoſitioni*
17 jocari R *jocare*
18 univerſa R *univerſali*
19 ratione expoſitio confirmatur A *ratio eſt*
21 infirma A *viciosa* ⸸ *vitioſa*
22 expoſitioni ⸸ *rationi*
25 dicatur R *dicitur*
28 ratione G L ⸸ *oratione*
30 ſunt A R *d.*
33 Utuntur G *Utimur*
34 ſtudioſe in confirmanda G ⸸ *ſtudioſi in firmanda*
37 improbum A G L ⸸ *improbum eſſe*
— exiſtimaveras A G L R ⸸ *exiſtimabas*
38 huic A R *hujus*
39 linquere A G L R *relinquere*

p. l.
172 41 aut ex A *aut*
4 bene locavi A *collocavi* G *te collocavi* L ⸸ *locavi* R *collocans*
— autem G R *eſt* L *autem eſt*
5 liberabo A R *libero*
6 reprehendentur A G L R *reprehendetur*
9 improbum G R *improbum eſſe*
— Creſphontem ⸸ *Threſpontem*
— exiſtimaveras A G L ⸸ *exiſtimabas* R *exiſtimas*
10 me huic A R *me hujus* L *in his*
— Duxi ⸸ *Dixi*
11 et fugio G L ⸸ *et fugio nunc* R *effugio*
12 hujus A *hujuſcemodi* G L ⸸ *hujuſmodi*
13 eſt G *d.*
— acutior ⸸ *acuratior*
14 poſterior G *inferior*
18 plura A G *plures res*
23 habent A ⸸ *ſunt*
26 hujuſmodi ⸸ *illiuſmodi*
28 cum ⸸ *quando*
30 dicitur A L *dicit*
35 inductus A *ductus*
38 maxima ⸸ *in maxima*
— dilabentur A *diluent*
173 1 quod A *quaſi quod*
2 non conſtat, quia A *conſtet, quod* ⸸ *conſtat, quod*
3 eſt G *ſit*
8 jam A *d.*
— ita L *id ita*
14 nam L *nam aut*
— feciſſem A *feciſſem et (cum ſpatio)*
15 fugit A *fugit mecum hæc ratio feciſſet* G *feſellit (in marg. fugit)*
20 expetebant G L ⸸ *expectabant*
21 Regno G L R ⸸ *in regno*
— deſertum A G *deſertus es* L *cum deſertus eſt* R *cum deſertus es*
22 ſola A G L R ⸸ *ſolus*
— ut reſtituam A *reſtitutionem* G *ut reſtituam te*
24 ſit A *eſt*
25 poteſt R *poterit*
26 potens ac factioſus in concione A *d.*
27 regibus A L *malis regibus*
28 quam G L R *quam uti*
29 hoc A *hec*
— arguendæ A G L R *augendæ*
31 qui dicit A *de quo id dicitur* G L *qui dicit id*
33 aut G L *ac*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
173 35 ſi ψ *ut ſi*
37 conſtet G *conſtat*
38 quæ G *qui*
40 deſcribam G L R ψ *ſcribam*
10 ei A *et ei* G *ejus* R *et ejus*
13 convenit A *venit*
17 idne ψ *idne idem*
— diceret A *diceretur*
19 aut A *d.*
21 perfertur G L R *profertur*
24 ſit A *et tractatum*
27 qui A *ille qui*
— fuit G R *ipſe fuit*
29 profiteor G *mei profiteor*
— mea R *mea arma* ψ *in ea*
— me A G L ψ *me enim*
31 quod L *quia*
— propinquus G *propinquus ſum*
— quod L *quia ejus*
— æmulus A ψ *ejus æmulus* G *ejus æmulus ſum* L *æmulus ſum*
33 oratione G L *ratione*
36 Quare A *Qua de cauſa* G L R ψ *qua cauſa*
— nequeo exputando evolvere A *vel ergo tum id diſponendo evolvere. vel hic exputare tum id diſponendo evolvat* G *tum id exputando evolvere* L *nequeo mecum id diſputando evolvere, vel tum id exputando evolvere* R *tum id diſputando evolvere* ψ *tum id expugnando evolvere*
38 Sin G *Si*
— inverecundum ψ *verecundum*
174 1 id A R *d.*
— exiſtimet L *eſſe exiſtimet*
4 accuſaret ψ *accuſet*
— Quid quod poſtea ait? G L ψ *Quid poſtea? quid ait?*
6 detexam ψ *dexteram*
12 lædatur G R *læditur*
16 verendum A *verecundum*
17 alia de re G *de re illa*
18 inque hujuſmodi ψ *In ejuſmodi*
20 quid G L ψ *quiddam* R *aliquid*
— de re A *d.*
22 Uti A *Veluti*
23 Zethus A *Zophus*
25 ſit G L R ψ *eſt*
27 conſumitur A *conſumatur*
29 ratio A G L R *purgatio*
30 ſæpe L *vel ſæpe*
31 anguſtiis A *anguſtia*
32 ſi A R ψ *d.*

p. l.
174 34 ſe A *d.*
35 dicat R *d.*
38 et——oſtendemus A R ψ *d.*
43 vitia L *vitam*
— in A *d.*
— ſtudio G *vicioſi*
5 conſtat ψ *conſtet*
— putare G ψ *putari*
8 coloratum A G L R ψ *corpore decoloratum*
9 necatus eſt A L ψ *necatum*
10 occupatus A G L ψ *adeo occupatus* R *uſque occupatus*
11 venenum L ψ *ut venenum*
16 rem G *d.*
17 efferre ψ *afferre*
— de altera A *et de altera re* G L *de altera re*
20 non G L R *non accipere*
26 neceſſe G *debere*
— putare A G L *putari*
29 utris A *utrum*
30 an Venuſinis G *an Vegentis* L ψ *Vegentinis* R *aut Venuſinis aut Pennerſibus*
31 profuerunt ψ *profuerint*
32 et is A *de hiis*
— dicit alteris A G L ψ *dicat*
34 vituperare A *vituperares*
36 cum A *quo*
40 nomine A *nominatione*
— ejus rei A R *d.*
41 rem L *d.*
42 judicare ψ *dijudicare*
175 1 immutata ψ *mutata*
2 ſeſe A R *ſe* G *legem*
3 dicebat G R *diceret*
— nominum G *nominis*
5 ſe G *ſeſe*
7 appellarentur A *appellarent*
8 aut perinde A R *d.*
9 Aqua ψ *uti aqua*
10 igni A R *ignis*
— interdictum A *interdictus*
— appellentur A *appellarentur*
13 intelligamus G *intelligimus*
15 mutationem G R ψ *commutationem*
20 exaggerandam A *aggerandam* G *exaugendam (in marg. exaggerandam)* L ψ *exaugendam*
— collocupletandam L *locupletandam*
27 vitioſum eſt A *vitioſum*
28 ſi A G L R *d.*
30 quam ψ *ut*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
175 30 poſtulabit A G R *poſtulat*
32 proferatur A L R *proferetur*
34 ſi A *d.*
35 aut plures A *plures*
37 poſſint A *poſſunt*
38 id A *d.* ↓ *id augere*
41 tantum A R ↓ *d.*
— oportet A *non oportet*
42 augere G *d.*
43 doceri A R *docere* ↓ *docere hoc modo*
3 occidere L *occidiſſe*
6 non, ut quidque A *quodcunque quod* L R *non quidque quod* ↓ *non ut quomodo quidque*
7 eſt R *ſit*
— primum A G *d.*
9 concludit A L *concluditur*
10 enumeratione A G *numeratione*
12 quid G *quod*
13 quid confirmatione A *et quid de confirmatione*
14 argumentatione G *in argumentatione*
17 tripertitæ ↓ *tripartitæ*
20 In R *d.*
— In——concluſione A *d.*
24 in concluſione ↓ *d.*
28 redintegretur A G R *reintegretur* ↓ *redintegratur*
30 referamus G ↓ *referemus*
31 id A G R ↓ *idem*
32 Item G L ↓ *In qua*
33 a A G R *d.*
34 repetatur A *repetitur*
37 aut A G L R ↓ *d.*
— aut ingenii A *ingeniique* G *et ingenii* L ↓ *ingenii*
38 venditandi A *non indicandi*
— aut A L *et* G *vel* ↓ *d.*
39 oſtentandæ A *oſtendendæ*
41 Deinde ordine breviter G L *breviter deinde et ordine*
44 res ↓ *d.*
176 3 ſumuntur L *ſumentur*
— adaugendi A G L ↓ *ad augendi*
4 cauſa A G L ↓ *cauſam*
6 commemoramus ↓ *memoramus*
9 nationibus ↓ *d.*
11 legibus A G *in legibus*
12 ſancitum ↓ *ſanctum*
17 quibus auctoritatis G *quibus auctoritate* L R ↓ *quorum auctoritate*
20 corporis A *et corporis*
24 idem A *d.*
25 oſtendemus A *oſtendamus*

p. l.
176 26 aut A G L R ↓ *atque*
— conſequatur G *conſequamur (in marg. al. conſequatur)*
29 maleficia ↓ *maleficium*
— futuros A *futuros eſſe*
31 per quem A *quum*
32 oſtendimus G *oſtendemus*
— ſi ſemel A ↓ *a ſentencia*
33 nullam rem fore A *non illam rem*
34 incommodo A *aliquo*
— erratum judicum A ↓ *perperam judicium erratum*
39 vetuſtate A *vetuſtati*
40 hujus A *hujus vero*
43 oſtendemus G ↓ *oſtendimus*
— ex L *et ex*
44 dicemus G L ↓ *dicimus*
— nullam G L R ↓ *nullam eſſe*
45 juſtam G *etiam juſtam* L ↓ *et juſtam*
2 quo A *cum*
— oſtendemus G L R *oſtendimus*
5 injuriæ G L R ↓ *injuria*
9 oſtendimus A *oſtendemus*
12 quo G R ↓ *quod*
13 ſit G L R ↓ *eſt*
— locus ↓ *locus eſt*
16 ingenuam A *ingenuas*
17 legere A *ledere (ſed gloſs. "furari")* ↓ *lædere*
19 imperantem A *intemperantem*
22 exponemus A *expugnemus*
27 commovebitur ↓ *commovebuntur*
28 auditoris animus A G L *auditoribus* R *auditor* ↓ *auditores*
33 ſint G R *ſint incommoda*
36 quorum A *d.*
37 poteſtatem A *poteſtate*
38 noſtris A ↓ *noſtris proximis*
39 cæteris A *et ceteris*
42 ſolitudine A G ↓ *ſolicitudine*
177 1 ſumus L *fuimus*
3 fatum ↓ *factum*
4 conqueremur A *conqueremus*
1 conſcripſimus ↓ *tranſcripſimus*
2 tu A G R *d.*
— fueris conſecutus A *vel perlecta vel deſcripta fuerint* G *fueris conſecutus et nobiſcum et ſine nobis conſiderabis* L *et nobiſcum et ſine nobis conſiderabis*
3 ſcientia A *conſcientia*
8 reliquum ↓ *periculum*
10 cætera R *alia*
11 ut G L ↓ *ut id*
12 facimus ↓ *faciemus*

RHETORICORUM

AD

C. HERENNIUM

LIBER III.

Edit. Olivet. — MSS. A G L R ψ

p.	l.	
178	2	conveniret ψ *conveniet*
	5	ſuperioribus L *in ſuperioribus*
	—	libris A *d.*
	11	præceptio ψ *perſcriptio*
	14	dicemus A *dictum erit*
	17	in A *d.*
	22	et nobiſcum G *d.*
	5	hujuſmodi G *ejuſmodi*
	8	colenda ψ *tollenda*
	11	ſi A *d.*
	—	conſultet A *conſultat*
	12	in A L R *an in*
	16	ipſæ A *d.*
179	2	non ψ *non ad tuendam*
	5	cauſa A *d.*
	7	adaugenda G *aut augenda* ψ *adaugendæ*
	—	deprimenda. Omnem rationem A ψ *deprimendæ omnes orationes*
	9	finem G *et finem*
	10	proponere ψ *præponere*
	11	eo A *eodem* G L ψ *ad eam*
	13	tutam A *in tutam*
	—	et A G *d.*
	16	vitationem G *evitationem*
	18	aut A R *d.*
	19	conjunctim G L R *conjuncte*
	20	decernitur G *ſecernitur* L *ſe cernitur*
	21	evocationes A G L R ψ *revocationes*
	23	pecunia A G L R *pecuniam*
	—	pollicitatione A *pollicitationem* G L *pollicitationes* R *et pollicitationes* ψ *conſultatione*
	24	diſſimulatione A *diſſimulationem* G L R *diſſimulationes*
	—	maturatione A *maturationem* G L R *maturationes*

p.	l.	
179	25	mentione A L *mentionem* G R *mentiones*
	—	cæteris rebus A *in ceteris rebus* G L R *ceteras res*
	27	loquemur G *loquimur*
	33	juſtitiam G *et juſtitiam*
	38	Item A G *et res* ψ *Et*
	40	complurium L *plurium*
	42	tribuens ψ *rei diſtribuens*
	44	et A *d.*
	5	cum A *d.*
	—	incommodis ψ *commodis*
	6	conferemus A *conferamus*
	7	cohortabimur A *cohortemur (et* R *a ſecunda manu)*
	8	quam ad rem A G L ψ *qua in re* R *quam in rem*
	9	aliquem A G L R ψ *aliquid*
	10	diſciplinabilem A R *diſciplinalem*
	12	quidque A *quid* G ψ *quicquam*
	—	oporteat ψ *oportebit*
	13	oſtendemus A *d.*
	18	poſſimus ψ *poſſumus*
	21	oſtendemus A *oſtendimus*
	28	ſtudioſe ψ *ſtuduiſſe*
	30	patriam A *naturam*
	34	nec prece A G L R ψ *d.*
	39	ſtatui A *ſtatum*
	41	aut A *atque*
	45	et ad diſſuadendum A *d.* G L *et diſſuadendum*
180	1	Sin ψ *Si*
	2	quid L *d.*
	6	vel A G L R ψ *d.*
	—	propterea A L ψ *d. (et in* G *punctis ſubnotatur)*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
180 9 a R *ab*
10 aut G *et*
11 mortem turpitudine haberi A *morem turpitudinem habere*
14 inimicitias : quodlibet pro A *inimicitias quaſlibet. Et pro*
16 et iis A *his*
21 ſimiliumque G *ſimilium*
25 et A *ſi*
26 et A *d.*
29 attenuandæ G *omnibus viris attenuandæ*
34 dicatur A *dicantur*
38 oſtendatur A *videatur*
39 is G *d.*
40 dicet G L *dicit*
— vocarit A *vocabit* G *notavit* L R *vocavit*
42 libertatem G R *liberalitatem*
43 appellarit A *appellant*
2 negligentiam A G L R *negligentiam eſſe*
3 dicemus G *d.*
8 ſequentem A G L R *conſequentem*
9 Hoc A *Hæc*
10 nos A G ψ *non*
— a recto A ψ *modo*
— non quod hæ A *ut* G ψ *quod hæ*
12 ſub A *d.*
19 conſequitur G *ſequitur*
— duplicatur A *placet magis*
20 voluntas G *voluptas*
21 demonſtrandum A G L R ψ *demonſtratum*
— rectum A L R *rectum eſſe*
22 demonſtrabimus L *demonſtrabitur*
23 ut R *aut*
25 ordine A *d.*
26 ab A G L R ψ *d.*
27 exteris G *externis*
30 breviter A *et breviter*
— eſt A *ſit*
33 iiſdem G L *ab his*
34 cujus ψ *hujus*
35 narrare A L ψ *narrari*
42 ſin A L ψ *ſi*
— demonſtraturi erimus R *d.* G L *demonſtraturi*
44 At G *Ac* ψ *Aut*
181 2 docendo ψ *dicendo*
3 dilucidandæ A G L ψ *dilucidandæ et magnificandæ*
4 honeſtius R ψ *honeſtiori vocabulo*

p. l.
181 6 rationis noſtræ ſententiam L *rationem noſtræ ſententiæ*
10 in A *d.*
11 In A R ψ *d.*
12 locis A *noſtris in locis* G L R *noſtris locis*
13 noſtris confirmandis, contrariis confutandis A ψ *ut enim noſtri loci quos ante oſtendimus confirmandi ſunt ita contrarii confutandi* G *confirmandi ſunt ita contrariis confutandi ſunt* R *confirmandis ita contrarii ſunt confutandi*
15 tractanda A G L R ψ *tractandæ*
17 acciderit A *acceſſerit*
19 ab A *d.*
20 qui G *quæ*
— Pœnis circumſeſſi A *Pœno circumceſſi* G *Pœnis circumſeſſi ſunt*
21 quid A *aut quid*
22 qui A ψ *d.*
— ſequi ſuadebit A ψ *ſiquis adhibebit*
24 incolumitate A *incolumitatibus*
26 collocarit A *locaverit*
27 ne G L R *nec*
29 oportere A *putare*
32 utetur A *utitur*
33 relinquendam G *relinquendam eſſe*
34 vel L *et*
— is A ψ *d.*
38 At A ψ *Aut*
41 vitato G *in tanto*
42 venturos A R ψ *venturum*
— virtute vel A ψ *virtuti*
43 ultro ad L *ultra*
2 incolumis G *incolimis*
3 ſit A G L R *d.*
6 et A G L R *et in*
7 niſi ψ *et*
12 cauſa G *Demonſtrativa cauſa*
16 comparanda A *comparata*
17 et G *d.*
21 ut A L *d.* ψ *quod*
22 civitas A G *civitates*
27 ut A *d.*
30 ut A G L *d.*
33 hæc A *d.* G *his*
— nobis A *nobis in hujuſmodi cauſa*
34 igitur A ψ *d.*
35 ſumetur ψ *ſumitur*
36 loquemur G R *loquimur*
39 dicemus A L R ψ *d.* G *et dicemus*
— officio A *ab officio*

p. l.
181 42 virtutis ψ *virtute*
— ſit A ψ *ſint*
43 aut A G L R *d.*
44 ſit A G L *ſit. Aut* R *eſt. Aut*
— oſtendereR *per comparacionem*
45 noſter A *ipſius*
182 2 quod A *qui* G *quia*
— ſimus A R *ſumus*
5 quod ψ *quia*
8 quo A *qua*
10 dicemus A *d.*
11 poſſimus A L R ψ *non poſſimus*
15 videbimus A G L *videmus*
16 paucis A *vel paucis*
17 ante A G L R ψ *ſupra*
20 quoniam non A *dicemus quoniam nihil novi, nihil*
— ignotos G *ignaros (ſup. lin. a man. rec.)* R *ignaros*
22 eſſe A G L R *d.*
23 ignoti G *ignari (ſup. lin. a man. rec.)* R *ignari*
— ut A *in*
24 petemus ψ *poſcemus*
26 quo A R ψ *atque*
— laudatur A G R ψ *laudatus* L *laudetur*
28 facile A *d.*
— hujus A *hujuſmodi*
32 cognoſcant A R *agnoſcant* ψ *ignoſcant*
33 uti G *ut*
34 ſint A *ſunt*
35 audiunt A *audiant*
— ille G *d.*
36 nos ſperare A *ſperare nos eos* R *ſperare eos*
37 improbaturos G L ψ *eos improbaturos*
38 incertos A G *incertum*
— potiſſimum ψ *notiſſimum*
39 nos A G L R *d.*
40 cum ψ *cum tam*
45 ab A L *d.*
1 commemoravimus G L *tractavimus*
2 rationum L *rationem ſupra*
4 ſi qua A R ψ *ſiquid*
9 Primo A G L R ψ *d.*
16 aut G L R *atque*
19 tractata A *tranſacta*
25 ſi humili A *ſimili*
26 non in A *non*
30 his ψ *d.*
31 bene et A *quod* G ψ *quod bene et*
32 per omnem pueritiam A *tocius puericiæ tempore*

p. l.
182 33 educatum eſſe A *fuerit* G L *educatum*
34 e contrario. Deinde tranſire oportet ad G L ψ *inde ſe retraxiſſe aperte ut*
35 commoda. A natura, in laude G ψ *commodis natura* L *commoda a natura*
37 atque forma ψ *vel formoſa fama*
38 eam A *ea*
40 honeſtis A G L ψ *honeſtis hæc*
41 et induſtriis G *atque induſtria* L *et induſtria*
42 perpetua G L *ex perpetua*
183 3 ſi non A *ſin*
5 non A ψ *d. (et in* R *deletur)*
— fuiſſe R ψ *accidiſſe*
6 revertemur A *vertemur*
7 animi A *quæ animi*
9 paupertas fuerit A *paupertates fuerint*
10 poteſtates A G L R ψ *poteſtas*
— gloriæ R *gloria*
11 quid A *quod*
12 in G L R *d.*
— inimicitiis ψ *variis*
15 amicitias G *inimicitias*
28 dicamus G L ψ *prædicemus*
— ſin G L R ψ *ſi*
29 vituperemus G L ψ *vituperabimus*
— e contrario A G L R ψ *d.*
30 injuſte A *indigne*
— ignave A *ignare*
31 dicamus A L *dicemus*
34 tripartita A G *tripertita*
37 has A *d.*
40 ne G R ψ *non*
— quidem G ψ *aut*
— ſæpe R *ſæpe autem*
41 neceſſariæ A R ψ *neceſſaria*
45 brevibus R *breviter*
1 in ipſa cauſa ψ *noſtræ cauſæ*
2 interponemus A R *interponere oportebit* G *interponemus oportebit*
6 conſiderandum A G R ψ *commendandum*
— enim id A *enim* G *id*
7 accidere A *indies accidere* G L *videri accidere*
9 accommodatiſſime A *accommodiſſime*
11 tractatur A *tractat*
— at ψ *aut*
15 cauſæ ψ *d.*
16 conſummandum A *ferendum* G L *conferendum* R *conſumendum eſſe* ψ *confutandum*
— putamus L *putavimus* R *putemus*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
183 17 Nunc A *Nunc ergo*
— nobis A G L ψ *a nobis*
20 accommodata A *accommoda*
21 partes A L *partes orationis*
25 invenimus L *inveniemus*
26 quidque A *quidquid*
27 pronuntietur A *pronunciemus*
29 habere G L *nos habere*
— conveniat A *convenit*
— diſpoſitionis A L *diſpoſitionum*
30 ab inſtitutione G *ad inſtitutionem*
33 diſponemus A *diſpoſicionem*
34 cum ψ *d.*
36 ut ψ *d.*
40 ſequemur ψ *ſequamur*
43 per A G L R ψ *d.*
— quoque A *d.* G L R *quaſque*
— argumentationis G *argumentationes* R *argudi. (forſan "arguendi" vel "argumentandi")*
44 partes G *d.*
— diſponemus A *diſpoſicionem*
184 1 id eſt ψ *idem*
— expoſitionem G *in expoſitionem*
3 complexionem A L ψ *concluſionem* G *et concluſionem*
5 argumentationes A R ψ *argumentacionis partes*
6 artis ψ *eſt artis*
7 et A G L R *d.*
8 artificioſo recedendum A *officioſo ſecedendum*
13 a A *d.* G *ab*
— literarum aliquarum G *aliqua literarum*
16 narratione ψ *narrationem*
18 faciamus G L *faciemus* ψ *accipiemus*
24 et A L *d.*
25 ab A R *d.*
27 quia A G L ψ *quod*
30 cauſa noſtra A *cauſam noſtram*
35 revertamur A G L *revertemur* ψ *reverti*
— licebit G L R *d.*
37 firma A *firmiſſima*
39 partium A ψ *d.*
40 artificioſam A *artificioſa*
41 artificioſe A *factam artificioſe*
2 collocare G *collocare convenit*
7 firmæ A *firmæ fiunt* G *firmæ ſint*
— fiant A *d.* R *fiunt*
8 et in medio A *medio et*
11 poſſit A *poteſt*
14 dictum A *dictum eſt*
16 recentem A *recte*

p. l.
184 26 quidem G *quicquid* L *quod (et R a man. ſec.)*
— unum R *eam (a man. prima) unum (a m. ſec.)* ψ *unam*
27 poſſe G *poſſit* L R *proſit*
28 nec——confirmaverimus A *d.*
40 putarunt G *putant*
42 ea pars a A ψ *d.*
185 1 Dividitur A *Dividit*
— igitur G *ergo*
2 et L R *et in*
3 eſt A G R *eſt ea*
6 Ea A G R *Hæc*
10 hanc auget G L R *adauget* ψ *auget*
— ſed G R ψ *et*
— maxime L *principaliter*
12 natura comparat A *comparatam naturæ*
13 adauget A *auget*
— et A *ſed*
14 declamationis A *imitationis*
21 natura A *partim natura comparatur* G *natura paratur* L *natura pariatur*
22 ad A G L *d.*
— commonere A *commonere cum res eſt* G *commonere communis enim res eſt* ψ *ammonere res eſt communis*
23 inſcii ſunt A *d. (cum ſpatio)*
24 ejus G *hujus*
— vocis A *d.*
27 ratione declamationis A *orationis declamacionibus*
32 igitur A G L *ergo*
35 depreſſa A *compreſſa*
36 læduntur arteriæ G L ψ *læditur arteria*
37 leni voce A *vox bene* G *leni voce bene*
— permulſæ ſunt A G L ψ *permulſa eſt*
38 compleantur G L ψ *completur*
— Etiam ψ *et*
39 conveniet A *conveniat*
41 acquieſcunt A R ψ *quieſcunt*
42 remittere A G ψ *omittere*
2 vitare A G L R ψ *vitare debemus*
3 vulnerantur A *vulnus*
4 acuta A *ex acuta*
6 uno clamore G *d.*
7 univerſus A *d.* ψ *univerſui*
16 diximus ψ *dicimus*
— ſervandam L *conſervandam*
17 eadem G *idem etiam*
— attinent G *valet* L *attinet*
18 ſuavitatem A *ſuavitudinem*
19 voluptate A G L R ψ *voluntati*
20 probetur R *prodeſſe probetur*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
185 21 vocis G ψ *d.*
22 Quid G ψ *quid enim*
27 relinquunt A *relinquit*
31 ejus G *d.*
— retinet A *retineat*
— aut ψ *ac*
32 clamore A G *clamorem*
33 et fauces A G R *d.*
34 auditorem A *auditorem qui emendat varietas.* G *auditorem. quod emendat varietas*
43 igitur G *ergo*
186 2 ſuavitate A *ſuavitudine*
7 præceptionem ψ *perceptionem*
9 dividimus G *dividemus*
11 amplificationem A *et amplificationem*
13 oratio A *d.*
14 et ad G *ad*
— et G L R *et ad*
16 ad A G L R ψ *in*
18 trahit G *d.*
22 et vocis remiſſione G *d.*
24 eſt A G L R *eſt oratio*
— docet A *decet*
27 perinde ut A R *proinde*
29 re A *re vili* G R *re veriſimili*
32 diſtributionem A L R *in diſtributionem*
35 raris G *variis*
36 et A *d.*
39 eſt A G L R *eſt oratio*
44 perducit A *adducit*
45 igitur G *d.*
1 et A *d.*
— ipſæ A L R *ipſæ ſunt*
2 partes alias G *d.*
8 depreſſiſſima A *denſiſſima*
11 eſt R *eſt ſermo*
14 oportebit A G L *oportet*
— ipſa G L *in ipſa*
16 inculcare ψ *interſecare*
19 varietate A *varietates*
23 at G *ut*
26 mœſte A *modeſte*
— in G *et*
27 commutabimus ψ *commutare*
— pronuntiationem G *pronuntiatione*
29 narratione ψ *narrationem*
30 ſi A *d.*
— admirationes ψ *animi rationes*
37 mimæ A G ψ *nimiæ*
38 leniter G R *leviter*
41 aut A *d.*
42 per G *d.*
43 eſt A R *ſit*

p. l.
186 43 in A *et in*
187 1 quoque G *d.*
— adaugere A *jungere* G ψ *adjungere*
10 in R *inter*
11 jubemur G *jubemus*
13 attenuatiſſima A *attenuiſſima*
14 æquali G *æquabili*
15 crebris A *d.*
21 corporis G *corporum*
24 pronuntianti convenit, et G L *d.*
— convenit A *conveniat*
25 et——pronuntiantur R ψ *d.*
26 igitur L *d.*
28 eſſe G L *ineſſe*
— nec venuſtatem A *et venuſtate* L *nec vetuſtatem*
29 conſpicuam A L R ψ *conſpiciendam*
32 in A *d.*
35 erit A *fieret*
— cum L *in*
— ſtantes A *ſtante*
41 demittemus G ψ *dimittemus*
42 hoc eſt a A *hæc de*
43 proxime L *maxime*
— tum vultum A *tum multum* ψ *tumultum*
1 inſtigare G *inveſtigare*
5 debebimus G R *debemus* ψ *d.*
7 Si A L R *Sin*
11 celeri G *celeris*
12 inambulatione A G ψ *ambulatione*
14 defixo ψ *deſerto*
— aſpectu A *reſpectu*
— oportebit A G L R *oportet*
15 cohortationem G *conqueſtionem*
17 conveniet G *conveniret* ψ *convenit*
— uti ψ *d.*
18 ſimilibus A *ſimiliter* ψ *ſimilius*
22 capitis ictu ψ *captivi luctu*
23 conturbato L *turbato*
27 imitari A G L R *et imitari*
28 ſim G *ſum*
31 non A *d.*
32 utile ψ *inutile*
34 quod G *quid*
— oporteret G R *oportet*
37 bonam A G *d.*
38 videatur G *videantur*
39 omnium G R *ad omnium*
43 quidquam artificioſi A G R ψ *quiddam artificii*
44 dicendi ψ *dicendi genus*
188 4 eſſe A *d.*
7 ea A *d.*
11 ſimul cum cogitatione A *ſine multa concitatione*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
188 14 rebus ψ *legibus*
17 ita G *item*
23 et G R *d.*
26 indiget ψ *indet*
27 Nec ψ *Nam*
28 artibus R ψ *rebus*
34 Quod ſi A G L R ψ *Et ſi*
— ingenio A *ingenio ſuo*
— noſtra præceptione G *noſtri*
38 Nunc——loquemur R *d.*
42 inſignite G L R *inſigniter*
45 amplecti G R *complecti*
6 genus A *genus eſt*
7 leones A *leonis*
10 cujuſmodi ψ *ejuſmodi*
12 locis R *quibus locis*
— conſtituere A G *continere*
16 dictatum G L R *dictum*
— et recitare quod ſcripſerunt A *d.*
17 *μνημονικὰ* A L R ψ *inmodica*
18 quæ A *quod* G L *ea quæ*
— audierunt G *didicerunt*
26 ut in ψ *uti*
28 collocare A G *comparare*
29 habere G *haberi*
31 quo ſecius A *d.*
32 loco A *id loco*
— a A *d.*
33 ab G *d.*
— vel a media G L ψ *d.*
34 ſequi G *ſequamur*
— ut ψ *d.*
35 edere L R *cudere*
— et proferre A *d.*
37 ut A *d.*
— in G *d.*
38 complures A G L ψ *quamplures*
40 ab G *d.*
42 in A *d.*
43 eveniet A *veniet*
— quamlibet L *quam libebit*
44 quoto quoque A *quoque* R *et quotoque*
— libebit G *licebit*
189 3 aſſumpſerimus L R *ſumſerimus* ψ *ſumpſeris*
4 commeditari A ψ *comoditer notare* G *comoditer quam notare* R *commeditari et notare*
5 perpetuo A *in perpetuo*
6 poſſint A *poſſunt*
7 delentur A *debentur*
— illis A G L R ψ *d.*
11 locum A G L *d.*
11 notari A *notare*

p. l.
189 13 et ſi A L *d.* G *ſi*
15 Decimo A *Decimum*
16 erit A L ψ *erit deinceps*
19 in A *d.*
23 integras A ψ *integra vi*
24 Præterea G R *Propterea*
25 diſſimiles R *diſſimili*
26 diſtincte A G ψ *diſtincti*
27 quis A *qui*
29 locorum A *d.*
13 ut A *ita ut* L R *et*
— ignoret G L R *ignorabit*
— quid A *quod*
— quoque in L R *in quoquo*
31 collocarit R *collocavit*
— Et A *Nam*
37 nimis A G *minus*
39 haberi A *habere*
42 eſſe placet ψ *debent eſſe*
44 ita A L *item*
45 removeris A *moveris* G *amoveris*
4 plura ψ *plura his ſcilicet, quæ diximus*
— exploraverit G L *noverit*
— quamvis A ψ *et quamvis*
5 locos G *ad iſtos locos*
— comparare A *comparavit*
6 ad iſta A *ab iſta* G *d.*
— ſatis ψ *d.*
7 putabit A *putavit* G *putaverit*
8 conſtituat G *conſtituit*
— quam A *uſu*
11 arbitrium G L ψ *commodum et arbitrium*
12 fabricari ψ *fabricare*
19 dictum A *d.*
22 et A *d.*
23 notas L *noſmet notas*
24 duplices A G L R ψ *duplices igitur*
29 Verborum A *Verborum autem*
30 conſtituuntur R *exprimuntur*
34 comprehendemus A G L ψ *comprehendimus*
37 factum A *eſſe factum*
40 ſit A G *eſt*
42 conformabimus A G L R *confirmabimus*
190 1 agnoverimus A *cognoverimus*
4 adſtituemus G *ſtatuemus* R *conſtituemus*
6 medico ψ *medicum*
7 tenentem A G *tenente*
8 necati memoriam ψ *necatum memoria*
22 domuitionem A *domi ulcione* G L R ψ *domi ultionem*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

190 25 Domitium L *Domitium, i. e. a Remo et Romulo qui eum faventem Amulio eorum avunculo qui avum Numitorem expulerat a regno loris cædebant*

26 loris A *locis*

27 domuitionem A G L R *domi ulcionem*

28 et Cimbrium A *Decumbrum* ψ *Cemprum*

— ſubornare G L ψ *ſubornari*

26 Iphigeniam, Agamemnonem, et Menelaum A *vas autem ad Euphigeniam* G *Ephigeniam Agamemnona et Menelau (ſed tres ultimæ voces punctis ſubnotantur, et "vagantem" ſcribitur id marg.)* L *vagantem Ephygeniam* R *vagam Effigeniam*

31 omnia L *d.*

33 conformatio ψ *confirmatio*

35 notatione A *annotatione*

40 ſuppeditabit A *ſuppeditabitur* ψ *ſuppeditatur*

— utraque A *cum ex utraque*

41 ſeparata minus A *eſt parata magis*

— erit G *eſt*

42 ut G *non*

43 ſit A *nobis ſit*

44 gravaremur A *gravarem*

7 quæ A *quæ ſint*

— poſſint A *poſſunt*

15 videmus A G *viderimus*

21 honeſtum L *honeſtum in homines*

— inuſitatum G ψ *inuſitatum, inauditum* L *tum in auditum*

22 ridiculum L *periculoſum* R ψ *ridiculum, periculoſum*

24 Itemque A *Atque* G L *Itaque* ψ *Ita*

— quas——audimus A *quod recens audivimus*

26 acciderunt A *acciderint*

29 e A G L R ψ *d.*

31 manent L R *in animo manent*

32 admiratur L R *miratur*

33 quod G L *quia*

34 eclipſes A G *eclipſis* L *eclipſin*

— ſolis L *lunæ*

35 accidunt G *accidit*

— et A *at*

— eclipſes A *eclipſis* G *eclipſin*

37 quoniam A G ψ *propterea quod*

— crebriores A *rariores*

38 uſitata A *uſitate*

39 exſuſcitari G *ſuſcitari*

40 vero G L ψ *d.*

42 inveniat A G ψ *inveniet*

43 quod A G ψ *ſi quod*

p. l.

190 43 oſtendit, ſequatur A *oſtendet, ſequetur*

191 1 ſed L *quia*

2 profecta ψ *perfecta*

3 diſciplina A *ex diſciplina* ψ *ex eis diſciplina*

4 eo A L *eodem*

5 manere L *haberi*

6 Id A G *Hæc res*

7 notas L *notatas*

9 mutas A L ψ *multas*

— notum A L *d. (et in* R *punctis ſubnotatur)*

12 unicam ψ *attonitam*

13 aliqua re A *quas* G ψ *aliquas res* L *aliquam rem*

— ut G *aut*

14 aut A *aut ſi*

— purpurea G *principii*

15 notatior G L *notior*

16 qua re A G L R ψ *quam rem*

— deformabimus L *deformabimus turpem*

— ut G *aut*

18 inducemus A G L R *inducamus*

21 attribuemus A *attribuamus*

24 meminimus A G L *meminerimus*

27 quoſque ψ *quoque*

29 percurramus A G *pervagemur* ψ *pervagemus*

33 uti G *ut*

35 in quærendo A *inquirendo*

40 mille verborum L ψ *d.*

41 poterunt ψ *potuerunt*

43 modo aliud G *d.* ψ *modo unum*

45 cur A *d.* ψ *quod*

— volumus ψ *nolumus*

2 illi A L *nos illi* R *nos*

4 alia alius magis A *aliud magis alio*

6 cuipiam G *cujuſpiam*

8 habemus G *habeamus*

— aſſenſores L *aſſenſatores*

9 ita ſit A *Item ſit* ψ *Item ſit*

10 notæ ſint A G *nota ſit* ψ *notata ſit*

— eæ A G ψ *ea*

11 videantur inſignes A G ψ *videatur inſignis*

14 præceptoris G *præceptionis*

17 ejus A *d.* G *ejuſdem*

18 cauſa ψ *gratia*

19 poſſit A *poſſet*

20 Ut cum de A *quod ut cum de* G *Quemadmodum tamen de* ψ *Quemadmodum cum de*

22 non mille ψ *nonnulla*

24 arbitrąmur A *arbitramus*

29 et ipſarum A *ipſarum* G *ipſarumque*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
191	30	quod et A ψ *quæ et* G *quæ*
	31	facilitatis A *facultatis* ψ *utilitatis*
	34	oportere G *non oportere*
	35	moleſtia A *induſtria*
	36	facile meminiſſe L *facere*
	39	verſus A *illius* ψ *omnes verſus*
	41	illa A *illarum*
	42	confirmetur G *confirmemur*
	43	ut G et ψ *et ut*
	45	cum A *d.*
192	3	*μνημονικοῖς* A G L R ψ *memoriis*

p.	l.	
192	9	In A *Item*
	10	conveniet A L *convenit*
	11	a G *in*
	12	ita ψ *iter*
	15	aliquid A *aliquod*
	2	majore G *d.*
	4	fallit G *fallat*
	—	quod tantopere G *quantopere*
	7	eam G *eam rem*
	8	hortari A G R *adhortari*
	9	tu noſtro, aut nos G L ψ *d.*

RHETORICORUM

AD

C. HERENNIUM

LIBER IV.

Edit. Olivet. — MSS. A G L R ψ

p.	l.	
193	2	C. A G L R *d.*
	4	uti, noſtris exemplis L *d.*
	10	hoc A *hæc*
	19	quid illi dicant A *quod illi dicunt*
	20	Compluribus A *Cum pluribus*
	—	de ψ *pro*
	—	putant oportere A *diſputant oportere dicunt*
	25	ponere G *proponere*
	—	Et A *d.*
	27	dicunt ψ *dictum*
	—	videatur A *videtur*
	7	probare ψ *d.*
	—	amare G *quam ſolos amare*
	10	ſumptum A R *ſumere* ψ *d.*
	—	a Graccho ψ *ab Græco*
	12	arrogantia L *arrogantiæ*
	13	devenire ψ *provenire*
	—	Præterea—alienis exemplis uti. R *d.*
	14	Id enim A ψ *Etenim*

p.	l.	
193	18	fit ψ *ſit*
	—	in lite—— exemplo A *in judicio aut in lite domeſtico pugno dederit exemplum*
	19	domeſticis teſtimoniis G *domeſtico*
	21	exemplo G L *teſtimonio (ſed in L. punctis ſuppoſitis)*
	24	hoc G *d.*
	25	aliud L *d.*
	26	ipſum G L *id ipſum*
	—	confirmationis L *confirmatione*
	27	aut A *ut aut*
194	1	aut——quæ A *aut ſi alia probant*
	2	oratoribus aut poetis A *d.*
	3	ſunt A G *ſint*
	4	intolerabili—anteponant A *d.*
	10	igitur A *d.* G *ergo*
	11	cum ψ *quo*
	—	probabiliores A G ψ *probabilior eſt*
	12	tum hominum ψ *eo omnium*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

194 13 ad imitandum alacriora A *admittit cum alciora*
— reddit G *redit*
17 Craſſi ψ *Caſſi*
— conſequi A *conſequitur*
19 et diſpares——diligenter A *d.*
23 ſingulos A *ſinguli*
24 locos A *colos*
27 fugiſſemus ψ *effugiſſemus*
— vero A G ψ *d.*
29 qui non A *qui* G *niſi qui*
30 artem A *arte*
32 et A *d.*
34 probant oratores A *probata auctores*
36 qua re ψ *quarum*
38 ſit A *d.*
— nec L *aut*
40 et G *d.*
1 maximum G *ſummum*
— arte G L ψ *parte*
2 alienis A *in alienis*
3 Hæc ψ *Hoc*
— dicunt ψ *debent*
4 ſua A *d.*
5 veritate ψ *ratione*
— enim R *d.*
7 probandam G *improbandam*
8 parte A G L ψ *d.*
— et A G *d.*
9 fuerunt A G L *fuerint*
10 vetuſtate A *vetuſtatem*
11 ſunt A L *ſint*
15 quod L *d.*
17 pueriliter A G L R *inutiliter et pueriliter*
24 ut mittatur A *d.* ψ *imitetur*
27 carceres A L ψ *carcerem*
28 Ladas A G *Lidas*
— Bojus A *Gois* G R *Bois*
29 cum in artis ψ *qui Martis*
32 elaborent G *elaborarent*
35 ſtadium A ψ *ſtudium*
— artis A G R *d.*
37 ſed A *hoc*
— vereor A *vere*
38 laudem A *laude*
40 inquiet A G R *inquat*
42 nobis ψ *d.*
— ipſe A *ipſas in ſe* R *ipſas ipſe*
195 2 eorum A *tua* ψ *ſua*
3 antiqui G *aliqui antiqui*
4 ſuſtulerit A G *tuis tulerit* L ψ *ſuis tulerit*
5 velint A *d.*

p. l.

195 9 ſumi G *ſumantur*
10 ponuntur A *ponentur*
15 ponimus L ψ *poſuimus*
17 quibus A G L ψ *quod*
— poſſumus G L *poſſimus*
— non A L *d.*
20 Exemplo G *quod exemplo*
21 id A *illud* G *hoc*
27 illi L *d.*
28 quia ψ *qui quia*
29 et A G *d.*
31 qui A *vel qui*
32 id A *d.*
33 ſcripſerit A *ſcripſerint*
38 docerent A G *doceant*
40 excogitarint A *excogitaverunt*
41 Ad A *d* G L R *At*
1 faciatis G *facitis*
3 forte L ψ *d.*
6 autem G R *d.*
— artificium A G L R ψ *artificioſum*
— egregium R ψ *et egregium*
8 ſi A *ſed*
15 dicuntur A G L R *dicentur*
17 velis G *velles*
19 quia G *ſi quia* L *non ſi quia*
24 cum G *cum aut*
— orationibus ψ *exornationis*
— poematis A *ex poematibus* G L R ψ *poematibus*
27 artificioſiſſime L *artificioſe*
28 putes A *putas*
— erres A G *erras*
29 quod G *quia* L *d.*
— iſto A *ipſo*
30 ejus A *ejus rei* G R ψ *hujus* L *d.*
31 multa ſcire A *te ſcire multa* G *multa*
— intelligimus G L ψ *intelligemus*
32 intelligere L *multa intelligere*
33 ſunt G L R *ſint*
35 ſcribit A *ſcribit ipſe*
38 ipſe L *d.*
41 cum parere ipſi A *comparere*
44 ut A L *d.*
196 1 exiſtimentur A *æſtimentur*
6 ergo A L R ψ *igitur*
— omnes A L R ψ *tum*
9 Sed G *Et*
10 ante G L *antea*
13 oportere G R *illos oportere*
14 hoc A *d.*
15 Liceret A ψ *licet*
21 unum omnia A R ψ *omnia ab uno*
— an omnia L *an*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
196 21 neminem ψ *a nemine*
22 alium ψ *ab alio*
24 unum A *d.*
26 Sin A G L R *ſi*
— deſperabit G L *deſperarit*
27 ſe G *d.*
30 potuerit A *poterit*
34 ſumptis A *d.*
38 ſi G L ψ *ſe*
40 habuerint G *habuerunt*
43 unum ψ *a nemine*
44 Igitur ψ *Ergo*
45 incidet A G L ψ *incideret*
1 ſumpſiſſent A *ſumſiſſet*
10 diſcendum ψ *dicendum*
11 utatur hoc G *utitur*
14 Quod A *Quid*
16 id non A *id nonne* G *num*
17 ſuo A *d.*
24 affertur L ψ *profertur*
25 non G *d.*
29 tibique A G *tibi quod*
— merces ipſi ψ *mercem illi*
31 quæritent A G *quæritant*
— aliud A G L ψ *d.*
— ut A G ψ *aut*
32 ſe dicant G *ſeſe dicunt*
— et G *ſed*
33 exemplum pugno ψ *exemplo in pugno*
— habeant A G ψ *habent*
39 a A *d.*
41 non A G *num*
— ridiculus G *ridiculum* ψ *irridiculus*
43 non ψ *num*
45 qui G L ψ *quis*
197 2 aperuiſſe A *aparuiſſe*
3 quam G *d.*
4 quî ψ *quo*
— ſedet A *ſedat*
— non G *num*
6 ſe G *ſemet*
7 dicant G *dicunt*
9 ſi——qui ſciunt (p. 198. 39) G *d.*
— polliceantur A *pollicentur*
— aliis A L *d.*
10 ſiccitate A *cæcitate*
— Chares A *Thares* ψ *Thales*
12 modo A *d.*
13 Myronis A L ψ *Milonis*
— Praxitelis A *Praxiteles* ψ *Praxitelæ*
14 Polycleti A *Polycletus* ψ *Policliti*
16 ſua ψ *ſola*
20 ne A *non* R *nec* ψ *ſi*
23 quam propria A L ψ *d.*

p. l.
197 27 expreſſe ψ *expreſſa*
32 occultatur ψ *occultantur*
35 nos duxit A *non ducit*
— rationem A *orationem*
37 quæ ψ *d.*
— convertimus L *vertimus*
39 rerum A *d.*
40 poterant ψ *putant*
4 inuſitatum A *uſitatum* L *inuſitatius*
9 non A *nos*
11 Bipertita A *Bipartita*
15 oratoria ψ *oratoris*
18 Sunt—— appellamus L *Figuræ orationis ſunt quatuor, quas Figuras alii genera nominaverunt*
19 quæ A *quæ genera*
24 lævi A L *magna* ψ *leni*
27 pervulgatiſſima verborum A *pervulgatiſſimorum*
28 Attenuata ψ *Extenuata*
34 ſive tranſlata A R ψ *d.*
35 ſive extranea L *d.*
— ad A R *d.* L *ea*
36 rem A L R *in rem*
42 poſt dicemus ψ *prædicemus*
198 4 quod ψ *qui*
6 ingenuum R ψ *ingenuam*
— matrem familias A *matrem familiam*
7 pulſaſſent ψ *aut pulſaſſent*
9 huic A *huic vero*
10 facinori L ψ *ſceleri*
12 ad ψ *aut ad*
15 uno A *omni*
16 feros A L R *feroces*
19 quid ψ *qui*
— potuerunt A ψ *poſſunt*
23 deûm ψ *deinde*
26 urbs A *urbis*
27 incendio A *incidendo*
33 quia A *qui*
34 indigetis A L R *egetis*
37 perturbetis L *proturbetis*
38 ea A *ipſa*
— ipſe A L R ψ *iſte*
42 dixi R *diximus*
4 conſervare A *ſervare*
5 neceſſariorum ψ *neceſſario*
6 norunt A *norint*
9 poſſet R *poſſit*
— æſtimare A L R *exiſtimare*
10 poterant ψ *poterunt*
— deliberaſſent A *deliberarent*
19 pertineat A R *res pertinet*
23 inſtructiores A *inſtructores*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
198 23 ac paratiorcs A *et apparatores* L ψ *et apparitiores* R *et apparaciores*
30 Quæret ψ *Quæret igitur*
31 non ψ *num*
33 quo ψ *quod*
34 deſciſſent ψ *decidiſſent*
37 poſſunt A *poſſent*
— imprudentiam A *prudentiam*
38 deducuntur A *deducerentur*
40 eventu A *eventis* G R *eventibus*
43 credat G L R *credet*
199 2 neceſſe L *neceſſarium*
— Quid G *quid autem*
— id G *d.*
5 quod A *id quod* L *et quod*
6 demiſſum A *dimiſſum*
9 defricari A *confricari*
10 eſt L ψ *eſt ire*
11 ibi G *venit (in marg.)*
13 pulſaverunt A *paſſurunt*
17 conſiderare A *conſidera*
18 cœpit L ψ *d.*
19 vel facile A R ψ *perfacile*
20 elicere A *inicere* L *eicere*
— poſſet R *potuiſſet*
21 ſolarium R *ſolarium ſalutandum*
22 idoneus A L ψ *d.* R *idoneus es*
— pone A R *penes*
26 imperito——Ubi ψ *imperitus hujuſmodi vitiorum. Ubi*
27 enim iſte G ψ *iſtum*
29 de A *d.*
33 Erit A L ψ *Erat*
34 et A G L R *d.*
35 item A *d.*
36 mediocritate L *mediocritate tertia quæ plena gravitatis*
38 conſectamur A G L R *conſectemur*
40 gravi figuræ ψ *gravis figura*
43 ſufflata A G L R ψ *ſuffulta*
44 ut G L R *ita ut*
6 aliquid A *d.*
9 depultus ψ *depulſus*
12 genus G *genere*
— declinaſſent G *declamarent* R ψ *declinarent*
13 et A *ut* R *d.*
14 aberraverunt A *cberraverunt*
15 proſpicere R ψ *perſpicere*
19 poterunt G L R *potuerunt*
20 genus ψ *d.*
— ejus G R *ejuſdem*
21 fluctuans et A G L R ψ *d.*
22 eo A G L R ψ *d.*

p. l.
199 22 quod A G L R ψ *quod eſt*
— nervis L *verbis (in marg. "nervis")*
23 articulis fluctuat A G L ψ *articulis, ut hoc modo apellem fluctuans, eo quod fluctuat* R *articulis. Et appellamus etiam fluctuans, eo quod*
24 confirmate A ψ *confirmare*
25 ſeſe G R *ſe*
30 et G *d.*
— hic A L ψ *hinc*
— adjutores A *d.*
31 et malos A G L *malos*
37 perfectis ψ *profectis*
— amplectitur A R *complectitur*
40 et A *d.*
43 iſtic G *d.*
— ad A G L R ψ *in*
44 dicit A G *dixit*
— hic A *hec*
200 1 hic A *hec*
— huic A G L ψ *d.*
4 hic A *hec*
— jam A G ψ *d.*
7 electis A *lectis*
— compoſitam ψ *continatam*
8 Omne A *d. (cum ſpatio)*
9 grave A *gravem*
— mediocre A *mediocrem*
— attenuatum, dignitate A *attenuatam dignitatem*
10 afficiunt G ψ *efficiunt*
12 diſponentur G *diſponuntur*
14 oblitam G L ψ *obliquam*
15 Sed A *Si*
16 commutari A G ψ *commutare*
25 admodum oratori ψ *ad commodum oratoris*
27 in ſe A ψ *d.*
29 unumquidque A G *unumquodque*
30 et G *etiam*
35 is A *d.*
38 verbis A G L ψ *in verbis*
39 accommodatur A *accommodat*
42 Hæc G *Hcc*
44 diſcemus A *dicemus*
4 et A *d.*
6 eſſe A *d.*
8 verborum conſtructio L *d.*
— quæ——orationis A G ψ *d.*
10 perpolitas A G ψ *perpolita*
— conſervabitur ψ *conſervabimus*
13 hoc A *hec* ψ *hæc*
14 æneæ A *areæ*
19 exemplis A *exempli*

p. l.
200 22 cuiquam quod A *quemquam quemque quiſque* G *d.* ψ *quemquam quiſque*
23 ſi G *d.*
24 nimiam A *d.*
— Ea eſt A *d.*
27 ſi non A *d.*
30 obteſtantes A *commiſerantes obteſtantes*
31 transjectionem A *transjectione*
34 Lucilius G L R ψ *Cecilius*
38 et A *d.*
41 operis A *opere* G *opus (cum punctis)* L *operationis* ψ *orationis*
44 ornatam G *ornatam locutionem*
— varietate G *varietatem* L *et varietate*
— diſtinguens L *diſtinguit*
45 et A G L *et in*
201 1 exornationem A G *exornatione* L *exornationes*
3 continetur A *continet*
5 in G *d.*
7 Repetitio G R *De verborum exornatione Repetitio* ψ *hic incipit liber quintus*
12 habenda G L ψ *eſt habenda*
17 conſpectum G *conſpectu*
21 quid eſt quod audeas poſtulare A *d.*
23 Non A L *Num*
24 reliquiſti L *contempſiſti*
— non A L *num*
25 non A L *num*
— parenti A *patrem*
— intuliſti G *injeciſti*
26 non A L *num*
27 volutatus A *voluptatus*
30 et ad ornandam A *d.* G R *et ad exornandam*
31 ad augendam A G ψ *exaugendam* L R *ad exaugendam*
35 revertimur G *revertimus*
39 fides ſublata eſt A R ψ *d.*
40 amicitia ſublata eſt A ψ *d.*
41 C. Lælius A *Corbellus*
42 navus G ψ *novus*
— ingenioſus erat A *d.*
— doctus erat A *docerat*
43 ſtudioſis A *ſtudiis*
44 civitate A G L R ψ *hac civitate*
45 cum A *d.*
1 pejerent A *percerent*
3 ut ψ *ut res*
— tuæ A *vix*
7 et hanc A *hanc*
8 primum A *d.*

p. l.
201 10 ad A G *et ad*
— idem poſtremum ψ *id poſtremo*
— revertamur A G *revertatur*
12 ruperunt A *rumpere* L *reliquerunt*
13 crudele ψ *crude*
— in Italia A L R *d.*
— geſſerunt A *geſſere*
14 Qui ſunt——Carthaginenſes A *d.*
16 ſibi poſtulant A *poſtulent*
19 damnarit A *damnavit*
22 abſolvetis A *abſolvitis*
23 ut A G L *uti*
25 offendat A *oſtendat*
26 orationem A *d.*
29 tu G L *d.*
35 ſine divitum A *ſui divitis*
— tu——divitiis A *d.*
36 voles A *nolles*
42 re A *ſignificatione*
44 tibi G *d.*
— Amari G L ψ *nam amari*
45 ſit L R ψ *eſt*
202 5 ad A *d.*
7 quædam A G L R *d.*
11 verbis aut A G L ψ *d.*
12 pacto ψ *modo*
— aſſentatio A *aſſentio*
17 ſolus A G ψ *d.*
19 Tacito cum A ψ *Cito cum non*
— ubi A G ψ *cum tibi*
23 in concione A *mem (cum ſpatio)*
25 perferre ψ *ferre*
34 quoque A *queque*
— ac A L *aut*
35 clariſſimi ψ *cariſſimi*
36 aluerunt A *aluer*
37 O A G L *d.*
— Fregellæ A *Fragellæ* ψ *Flegellæ*
38 veſtro contabuiſtis A *noſtro concaluiſtis*
41 maneant A *remaneant*
45 calumniis A *calumniatoribus*
— aſſumitis L R *aſſumpſiſtis*
1 et A L *d.*
3 videbitur L *videtur*
— ad quam A *aliquam*
10 igitur hæc G *hæc ergo*
12 ſociorum ab A *aliquorum a*
13 removebas et A *d.*
— alienabas L ψ *abalienabas*
— an non A *d.*
14 aliquem ψ *d.*
— exornari R *exorari (vel exortari ſup. lin.)*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
202 15 prohiberet A G *et prohiberet*
18 ipſi R *nos ipſi*
26 quoniam A *d.*
— impudicam A *impudica* G *per impudicam*
— judicarant G ⸸ *judicabant*
27 eam G *d.*
— damnatam A ⸸ *damnata*
28 Quid ita A *Quidnam*
29 eſt G *d.*
31 permultos A G R *multos*
— parentes A *et parentes* R *parentes fratres*
32 dedecoris A *d.*
35 eſt A *d.*
36 Cur L *Quare*
— poteſt G *poterit*
38 intemperantia L *intemperantem*
39 audacem A *audace*
40 damnatam G *damnabant*
41 quid A *d.*
203 2 in A *d.*
3 hoc G L ⸸ *d.*
— obſervabant A *ſervabant*
7 ducit G ⸸ *deducit*
8 noſtri A *d.*
11 quam A *cum*
12 eorum A *d.* G *horum*
— ſupplicio G *ſupplicium*
15 Quid A *Quid eſt*
21 At A G L ⸸ *Et*
22 num A G L ⸸ *non*
— feciſſet A *feciſſe*
23 fuiſſet ⸸ *eſſet*
— Quid A G L R *Cur*
28 retinet A R *reddit* G *redit*
29 ſermonis A *d.*
34 modo A G L R *pacto*
35 virtutes A G *virtutem*
39 qui A *d.*
40 optima G *juſta*
4 ſubjectione rationis G *ratione ſubjectionis*
5 modo A G L R *pacto*
9 fortunæ dominationi A *ſub fortunæ dominacionem*
15 retineri G L *teneri*
16 item G *iſtæ*
17 ſine ratione, et cum ratione A G L R ⸸ *d.*
19 omnes G ⸸ *d.*
23 pacto A *modo*
32 non A *et non*
33 videamur G *videantur*
34 interponentur A *interponuntur*

p. l.
203 34 afferent A *afferunt*
35 Nam neceſſe eſt A *neceſſe eſt enim ut* G ⸸ *Et neceſſe eſt* L *neceſſe eſt enim*
36 comprobet L *probet*
— eam A *d.*
37 cum A *tum*
— videat G *videatur*
42 eſt A *d.*
43 alteram ⸸ *altera alteram*
44 pacto G *modo*
204 2 Et G L R *d.*
— Nam R *d.*
4 putes A G *putas*
— habere G *tenere*
5 Et A *Et autem* G L R *Aut*
6 commodum et ſui cognoſcentem G *cognoſcentem commodum ſui*
7 videre G ⸸ *videre poteris* L *fore*
8 quis ſperet G *d.* L *qui ſperes* R *quomodo ſperes*
9 et G *d.*
— dixerit G L *non dixerit*
10 numquam A *nunquid*
— ſibi A *d.*
13 campo ⸸ *campis*
16 ne G *ubi* ⸸ *ut*
17 exornationis A L ⸸ *orationis*
— brevibus G *breviabiter* L *breviter*
18 perfectum G *continuatum*
19 cum A *ut cum*
23 eſt oratori A *oratorum*
— contraria re G L *contrarias res*
30 demonſtratione G *definitione (in marg. al. demonſtratione)*
36 Ex A *Et*
— membris A R *membris ſuis*
37 exornatio A *ornatio*
41 ipſi G R *d.*
45 diſtinguuntur A G L *diſtinguentur*
1 oratione ⸸ *d.*
5 hujus G *hujuſmodi*
7 quod A *quia*
9 pervenit ⸸ *provenit*
10 ex G *et*
— contortione G *contentione*
11 gladius G *gladium*
13 conſauciari A *inſaciari*
14 denſa ⸸ *defenſa*
— et continens G *d.* ⸸ *et frequens*
16 abſolutione A *aſſolucio*
17 tripartito A *tripartita*
29 contulerunt A G L *intulerunt*
30 nimis A *vis*
31 dominationem A *poteſtatem*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
204	34	oratoris ψ *orationis*
	37	efferat A ψ *offerat* R *afferat (ſup. lin.)*
	—	et G ψ *d.*
	39	tametſi A *d.*
205	1	de enumeratione ψ *denumeratione*
	3	affert L ψ *afferet*
	4	facultatis G *d.*
	7	pater ψ *parens*
	—	oppetebat A *appetebat*
	10	Alii A L ψ *Illi*
	12	In ψ *Item*
	15	eſt G ψ *d.*
	—	alterum A *alterum altera* ψ *alterutrum*
	18	plenior aut pleniores A *d.*
	19	ut G *aut*
	21	aſſequatur G *ſequatur*
	22	dicitur G L ψ *appellatur*
	23	eadem G *ea*
	25	efferuntur A *afferuntur* G *afferantur*
	26	laudas L *laudem*
	28	Cujus omnis A *Hujus* G L *huic omnis*
	29	ejus A G L ψ *d.*
	35	in ψ *d.*
	42	exitus A L *exitu*
	43	inter G *in*
	44	qui his bene A *quibus*
	45	collocant G *bene collocant*
	2	Id G *in*
	—	pacto G L *modo*
	7	illa A *ea*
	8	exitus ψ *actus*
	10	idem nomen A G L *nomen*
	11	commutatione A *commutatione aut addicione* L R ψ *commutatione vel additione*
	12	literarum A *ad litterum*
	—	ſyllabæ aut ſyllabarum A G *d.*
	13	ad G *d.*
	15	variis ψ *d.*
	18	magnifice ψ *magnificat*
	—	atque oſtentat A *d.*
	19	veniit A *venit*
	20	Ex A *Et* ψ *Et e*
	—	contrario G ψ *contrario ſic*
	21	vincit A G R *vicit*
	—	vincit R *vinciit* ψ *vicit*
	22	hoc modo——hoc modo G ψ *d.*
	25	hoc modo L *ſic*
	—	eſſe A G *d.*
	29	mallet A *mallit*
	30	ſic A *hoc modo*
	31	tanquam A *quemadmodum*
205	33	ſic A *pacto hoc*
	—	Videte, Judices A *Hic judices videte*
	34	Item——adulator A G ψ *d.*
	38	Hæ G *Hæc*
	39	literatura A G L ψ *litterarum*
	—	brevi commutatione G *commutatione brevitate*
	40	tranſlatione G *tranſvectione* L R ψ *tranſjectione*
	44	in verbis A ψ *verbi* G *verbis*
206	3	Quid ψ *Qui*
	4	quem ψ *quæ*
	6	quibuſdam ψ *quibus de*
	13	accedit G *accidit*
	14	ſuperior A *illa ſuperior*
	17	demptæ G *ademtæ*
	19	commutatione G *mutatione*
	23	virtutes A G ψ *virtutem*
	25	ſunt A G L ψ *vulgatæ ſunt*
	26	ut A G L *d.*
	—	metuerunt A G L *metuerant* ψ *metuebant*
	27	item plurimum dilexerunt L *d.*
	28	data G *d.*
	29	manus A L R *d.*
	—	Macedonum A *Macedonum nomen* R *Macedonium*
	30	hic A *hunc*
	33	faciunt A G L ψ *facient*
	—	annominationem ψ *commutationem*
	34	Ti. A G *Tiberium*
	37	ſimiliter A L *d.*
	—	oblata ψ *ablata*
	—	quæ virum ψ *qui virtutes*
	40	malorum A L R *majorum natu*
	—	perfidiæ A *per* G ψ *perfidia* L R *perfidia per*
	43	Sulpicium A G L R ψ *Sulpicio*
	44	eum G *d.*
	7	veritate dicemus A *varietate dicimus, et*
	9	elaboratione ψ *labore*
	16	collocatis ψ *collatis*
	—	et G *d.*
	18	offenditur ψ *oſtenditur*
	19	auditor G L R ψ *d.*
	24	cito A *d.*
	25	aurium ſenſum A *aurum ſenſu*
	28	videbimur A *videbuntur*
	30	et A *et ſi*
	—	diſpergemus G *diſponemus*
	36	poſſit G *oportet*
	37	aut quod L R *aut*
	38	oportet A G *poteſt*
	—	aut G *aut quod*

p.	l.	
206	39	illis e contrario A ↓ *d.*
	40	Quæro A *Quarto*
	42	factus G *d.*
	44	obvenit G *venit*
	45	etiam A *et*
	—	omnibus G *hominibus*
207	3	ipſe ↓ *d.*
	4	victus ↓ *vinctus*
	—	eſt A *d.*
	7	pecunias accepit A *capit*
	9	multos ↓ *aliquos*
	13	patris A G L *patris ejus*
	—	confugiet A *fugiet*
	14	capite A *capitate*
	16	at A G L R ↓ *Nam*
	17	veſtros ↓ *noſtros*
	19	enumerabit G *enumerabis*
	22	putet A *putat*
	23	inimicum A *amicum*
	24	nocentem A ↓ *innocentem*
	25	indemnatum G R ↓ *eum indemnatum*
	26	prohibent ↓ *peribent*
	27	at A *ad*
	29	commonefaceret A ↓ *commoneret*
	32	pedes A *pedem*
	33	motus A *commotus*
	34	quoque G *d.*
	37	eſt A *d.*
	40	augeatur A G L R ↓ *exaugeatur*
	—	Ex A *Et*
	43	ſic A *ſic facimus* G R *faciamus*
	—	conveniret A G L R ↓ *convenit*
	1	prodiremus ↓ *prodirem*
	3	habebamus A *habeamus* ↓ *habemus*
	—	Sederem——habebamus A *d.*
	5	quo ↓ *qui*
	6	produceremus A G L R *producerem* ↓ *produceret*
	9	ut A G L R ↓ *ut eos*
	13	conſequuntur ↓ *ſequuntur*
	17	faciendum A *faciunde*
	26	Item A *Ita*
	27	ſuaſi ↓ *ſuaſi hoc*
	28	et non A *neque*
	—	ſtatim A *d.*
	29	neque facere cœpi A ↓ *d.*
	33	Græciæ ↓ *egregie*
	—	apud L R *penes*
	34	Athenienſium G R ↓ *Athenienſibus*
	—	potiti A *potitæ*
	37	tempore G *in tempore*
	39	Habet ↓ *At habet*
208	1	et A *aut*
	7	quod ↓ *quia*
208	8	avaritia A *avaritia eſt*
	9	alienorum A *aliorum*
	11	contemptio ↓ *contentio*
	14	laborum A *dolorum*
	16	ideo G *igitur*
	19	explicat A G *d.*
	21	lucidius A G *brevius*
	25	ſequatur A G L R ↓ *conſequatur*
	26	modo A G R ↓ *pacto*
	—	In patriam A ↓ *Modo in patrem*
	27	in parentes A *parens*
	29	beneficia A *beneficium*
	30	gratiam G *gratias*
	31	accipite G *conſiderate*
	32	aliquantum G *aliquantulum*
	33	et quid A *et quod* G *quid*
	39	innuiſſet A *annuiſſet*
	40	modo ↓ *d.*
	—	hoc G *id*
	41	Nam ↓ *Nunc*
	—	atque L ↓ *immo*
	45	inſequeris G L *ſequeris*
	1	atque A *d.* L R ↓ *immo*
	2	Commovetur A *Commonetur*
	4	verbo A *verba*
	5	aſt L ↓ *d.*
	6	pronuntiatione A *pronuntiatio*
	7	Non G *Nonne*
	8	eſſet A G *eſſe*
	—	dicet G *diceret*
	10	electiſſimum R *delectiſſimum*
	11	Eſt A *d.*
	—	non A *d.*
	12	demonſtratura A *demonſtrata ira*
	15	cum R *Sed cum*
	16	electius G ↓ *affectius* ↓ *affectantis*
	17	rem ↓ *d.*
	22	aut non ſcire ↓ *d.*
	24	tunc ↓ *d.*
	29	te tribuni A *et* G ↓ *d.*
	30	tradiderunt A G *te tradidiſti*
	32	rem A L R *hanc rem*
	42	ſi A L *d.*
	43	aut non L R ↓ *non*
	44	aut A *aut quod*
	—	poteſt reprehendi R *deprehendi*
	45	ut A *aut*
209	3	Disjunctio ↓ *Disjunctum*
	8	disjecit G *devertit*
	9	Nihil L *Item Nihil*
	12	Corinthiis A *Corinthis*
	14	ſermonis G *ſermonum*
	—	ſocietas A *ſacietas*
	20	interpoſitione A *per interpoſitionem*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
209	24	vetuſtate A *venuſtate*
	26	comprehenditur R *comprehenduntur*
	28	poſtremum G *extremum*
	29	pacto G *modo*
	30	vetuſtate A *venuſtate*
	—	Poſtremum A *Poſtremo*
	31	ſic G *ſit*
	—	vetuſtate A *venuſtate*
	33	disjunctio A *disjunctionis*
	35	ad brevitatem L *brevitatem parit*
	36	conjunctio G *conjunctio poſita eſt* ψ *conjunctio eſt appoſita*
	42	plurium L R ψ *plurimorum*
	43	iteratio G *reiteratio*
	44	domeſticos G *domeſticos hoſtes*
	45	comparat R *comparavit*
	1	amplexaretur G *amplexetur*
	7	redintegratio A G *integratio*
	13	redintegrat A G R *reintegrat*
	14	alio A *ab alio*
	17	Item A *d.*
	21	gravitas ψ *pravitas*
	27	eſſe ψ *edere*
	33	Item——debet eſſe G *d.*
	—	Si A ψ *d.*
	34	pictura tacitum A ψ *tacitum*
	35	Quia G ψ *ſi*
	37	quia A G L ψ *ſi*
	38	dici ψ *commode dici*
	—	quin A *qui*
	41	ſubjecimus A *ſubiciemus* G L R ψ *hic ſubjecimus*
	43	inventu ψ *inconventu*
	44	ut G *d.*
210	5	ereptis A *ſurreptis*
	—	ſupereſt A G L R ψ *ſolum mihi ſupereſt*
	8	condono L *dono*
	9	vobis L *d.*
	—	videbitur A L *videtur*
	10	impune L *imponite*
	—	quicquid A G *quid*
	11	obtemperabo G *parebo*
	17	videtur A G L *videatur*
	18	de pluribus ψ *d.*
	22	dicere G ψ *dici*
	25	quonam A *quenam* G *quo* L ψ *nam quo*
	28	aut fieri A G *fieri*
	30	nos A *d.*
	32	iſtum A *iſtud*
	34	aut——feciſſe ψ *d.*
	37	etiamnum A L *etiam nunc* G ψ *etiam*
	41	vi A *vivo*
210	41	dejeceris A *deiciaris*
	43	Sed G *ſed et*
	1	id non A ψ *cum*
	—	niſi A *d.*
	4	Diſſolutio eſt, quæ G *Diſſolutum eſt quod*
	11	in ψ *inde*
	14	eſt A *d.*
	15	Præciſio A *Perciſio*
	16	quibuſdam A *d.* G *aliquibus*
	—	reliquum ψ *reliquum eſt*
	18	in——non eſt A *inchoatum, hoc modo. Judicium ſic michi tecum in certatione eſt*
	23	iſta A G ψ *iſtud*
	25	ne A *ne cui*
	—	te A *re*
	—	dixero A *dicerem* G ψ *dixerim*
	29	brevi ψ *gravi*
	31	id A *d.*
	32	conſequatur A *conſequetur*
	34	ſine ψ *niſi*
	42	ſeparavimus A *ſuperavimus*
	44	earum A *eorum*
211	2	quadam A *d.*
	3	De G E
	5	cui G L R ψ *cujus*
	—	rei A *ei*
	9	ſignificationis ψ *rei ſignificandæ*
	10	et A G *d.*
	11	et mugire A *d.*
	12	Significandæ A *Significatione* G *Aut ſignificandæ*
	18	eo utatur A *ea utatur* G ψ *proferat*
	20	exornabit L *exornat*
	25	cum loquatur A *dum loquitur*
	—	Gracchis A *Gracchis dicat*
	—	At non ψ *Annon*
	26	inquiet A *inquit*
	28	dicat L *cum dicat*
	—	nunc A *d.*
	29	me A *d.*
	—	Plagioſippus G L ψ *Plagioxippus*
	30	iſte A *ille*
	32	aut A L *d.*
	33	in A *d.*
	—	in A G *d.*
	35	nomine A *d.*
	36	collocamus A L *collocemus*
	41	Id A R ψ *iſta* G L *Id aut ab invento colligitur.*
	42	ut G *ab inventore ut*
	—	ſi quis A *d.*
	43	eum G *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

211 1 ab inſtrumento dominum ψ *inſtrumentum pro domino*
2 Macedonas appellarit A *Macedones appellaret* ψ *Macedonas appellet*
5 dicat A L ψ *d.*
— Nec G *Non*
6 Materis A G L R *Cermatura* ψ *armatura*
10 te A *d.*
11 quod A *qui* G *quis* ψ *quid*
13 dicemus G *dicimus*
— quia A ψ *que*
15 facit A L R ψ *efficit*
19 Italis ψ *Italicis*
21 id, quod continet A *d.*
22 vel A G L *aut*
24 Harum ψ *Horum*
25 omnium A *d.* G *rerum (ſup. lin.)*
— denominationum A ψ *d.*
26 in quærendo ψ *inquirendo*
27 ideo quod ψ *ideoque*
28 eſt G *d.*
33 elocutione ψ *eloquutionem*
36 ratio A *d.*
38 appellari G *nominari*
41 vobis G *nobis*
42 pietate A *virtutem* G R ψ *virtute*
— veſtra A *vita* G *noſtra*
45 valuit A *invaluit*
— Item A G L *d.*
— eripuit tibi A *d.* G *eripuit mihi* ψ *eripuiſti*

212 1 caſus ψ *d.*
6 oportet G *opus eſt* L *oportet ut*
— ſicut a poetis, in L *ſint ad poeticum* ψ *ſint a poetis*
7 extruere L *extructa*
12 Hæc G *Hoc*
— Hæc——comparatione A *d.*
15 retinebimus G R ψ *retinebimus in civitate*
16 ortu ψ *d.*
— metiemur A *metiremur*
18 a A *d.*
— a A G *d.*
— præſtantia A L ψ *præſentia*
24 hoc eſt A *eſt hæc*
27 parva A *d.*
29 Non A ψ *Num*
34 veſtitum ψ *veſtimentum*
35 oſtentet A ψ *oſtendet*
37 plura intelliguntur, hoc modo A *plurali modo intelligentur*
40 quoque idem A *d.* *(cum ſpatio)*

p. l.

212 40 non nemo A *non vemo*
45 ſuperioribus ψ *ſuperiore*
1 hic unum A *et uni cum* G L *et hic unum*
3 erit G *erat*
7 abutitur G *abutimur*
8 aue A *aut parva ſtadia aut*
9 homine A *hominem*
10 uti A *in*
11 hic ψ *hoc*
13 abuſionis A *abuſione*
15 cum A *quæ cum*
18 videtur A G L R ψ *videbitur*
— poſſe A *d.*
19 utimur A ψ *igitur* G L *igitur ſumitur*
20 cauſa A *cauſa ſit*
22 adventus A *adventu* L *d.* *uſque ad Finem*
23 extinxit ψ *extraxit*
24 vitandæ A *muandæ*
27 mæror et A ψ *urbis* G *urbis mæror et*
33 reipublicæ A *rep.*
35 reviruere G R *revireſcent*
37 ratione A *ratio*
40 diſſimilem G R *diſſimilem rem*

213 1 una A *aut una*
2 ſimplici A G ψ *ſimili*
— ratione A ψ *oratione*
— ductæ ψ *deducti*
3 officiis G *officio*
4 cuî A G R ψ *cuinam*
— pecua A G R ψ *pecuaria*
5 tractatur ψ *tractantur*
6 a loco, aut a A G *loco aut*
8 ducitur A ψ *dicitur*
9 nitorem A G *munitorem* R ψ *Numitorem*
12 illudens A ψ *imprudentemque* G *inpudentemque*
13 appellet A *appellaſſet*
21 ſi A ψ *ut ſi* G *ſic ut ſi*
— quem impium A *quempiam*
24 nominemus G *nominamus*
25 fere A *d.* G *ferme*
30 Diſtributio ψ *hic ſextus incipit liber*
31 certas A G R ψ *d.*
32 quædam A G R *certa quædam* ψ *d.*
34 hunc G *ut hunc*
— oderit A *ondere*
38 maximas pœnas G R *maximam pœnam*
39 velit G *d.*
— iſte ψ *iſta*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
213 43 Quibus—ſint ↓ *Quibus libertas vitæ conſtat exemplum quantæ pœnæ ſint*
45 hujuſmodi G R ↓ *iſtiuſmodi*
1 comparatæ ↓ *comparare*
3 opera A G *opere* ↓ *honore*
4 ſenatus ↓ *populi*
7 eligere A *dilegere* G ↓ *diligere* R *deligere*
9 eſt G *d.*
10 ſcierit A G R ↓ *ſciat*
— audierit ↓ *audiat*
11 Quæſitoris ↓ *Quæſtoris*
13 Caſſi A *Craſſi*
— ſi teſtem A *ſi in cauſis teſte* R ↓ *in cauſis ſi teſtem*
— præterquam A *quam*
19 exornatio G *ornatio*
26 quod A *quo*
— minime offendat A *d.*
28 cum A *d.*
29 reprehendi poſſe videantur A *reprehendere videamur* ↓ *reprehendere videantur*
30 quod A *quoniam*
34 profiteatur A *confiteatur*
— tribuite A *attribuite*
35 atque A R *atque iſtud* G *atque illud*
36 rem fugere A *refugere*
39 ponite A *præponite* G ↓ *proponite*
40 omnium G *eorum*
41 Tum vobis A *cum nobis* G *cum vobis*
— veniet A G ↓ *veniat*
214 1 Item A *Item num omnes hec teſtibus comprobatæ?*
4 non A *num* G *numne*
5 Non A G *num*
6 teſtibus G *ſunt*
— non A G *num*
8 vos A *d.*
9 condemnaſſetis G R ↓ *condemnaſſetis eum*
11 vobis A *nobis*
— erat A G ↓ *aberat*
12 abfutura G ↓ *affuturam*
13 putaremini ↓ *exiſtimati eſtis*
16 et A *d.*
17 Luce ↓ *d.*
— nocte ↓ *non*
19 et A *etiam*
20 remoramini A G R *vos remoramini*
21 ac A *et ad* G R ↓ *ad*
24 ſi nimium ↓ *ſummum*
28 ego ↓ *ego ergo*
32 mitigetur A R *comprimetur*
— ut G ↓ *ita ut*

p. l.
214 33 ab——altera A *d.*
34 removeat G *demoveat*
— altera G *altera res*
— deterreat ↓ *detineat*
36 ita A *item*
37 audiunt G *audient*
39 amici G *tam amici*
— eorum A G R *ipſorum*
— et G *quam*
41 aſtutiore A *aſtuta* G *aſtute*
42 ratione A *oratione* G *cum ratione*
45 id G *d.*
2 veritate A *veritati* ↓ *in veritate*
8 creditis ↓ *conditis*
11 detinemini A *tenemini*
12 qui quod A G R *quia quod* ↓ *quæque*
— erat ↓ *erant*
13 quam ↓ *quoniam*
17 tamen A ↓ *d.*
18 ſitis ↓ *eſtis*
— vos A G R ↓ *tamen dicam vos*
19 quia G *d.*
26 et aſſimulatione A *a ſimilitudine* G *et diſſimulatione*
27 poſterius A *ſuperius*
30 ſe accommodat G *accommodata*
32 Deminutio A ↓ *Diminutio*
33 eſſe in G *ineſſe* R *ineſſe in*
37 deminuitur A G R ↓ *diminuitur*
40 labore G ↓ *laboraſſe* R *elaboraſſe*
43 tametſi ↓ *etſi*
44 dixiſſet A *dixiſſe*
45 et A *d.*
215 1 ad G *d.*
3 an A G ↓ *aut*
4 at A *aut*
5 fuit G R ↓ *fuit hic*
6 eſt ↓ *d.*
10 quoque G *ergo*
12 igitur G *ergo*
13 defendemus A G *defendimus*
15 ejuſmodi A *et ejuſmodi* G *hujuſmodi*
18 vivendi A G R ↓ *in vivendo*
22 conſequentium G *ſequentium*
26 e ↓ *a*
27 tæterrima ↓ *deterrima*
28 volitabit G ↓ *volutabit*
29 acuens A ↓ *habens*
35 rempublicam A *et*
44 judicio A *in judicio*
45 natu A *natum*
— cujus A *cui*
1 hujus ↓ *d.*
4 patris A *parentis*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
215 6 hujus G *ejus*
9 inſultabant ψ *exultabunt*
10 re G *rebus* R *d.* ψ *a re*
— invehentur A ψ *invenientur*
11 Nam A *d.*
— noſtrum A *veſtrum*
13 ſoleant ψ *valeant*
14 tulerint A G ψ *tulerunt*
— trucidantur ψ *trucidabuntur*
16 ætatem A *virtutem*
— et vires A *d.* R *et per vires*
18 privantur G R *privabuntur*
20 naturam ψ *natam*
22 diſtrahuntur G R ψ *diſtrahentur*
23 gremiis R *gremio*
— diripiuntur A *dirumpuntur* G R *diripientur*
24 jugulantur G R *jugulabuntur*
25 conſtuprantur G R *conſtuprabuntur*
26 poſſit G *poſſet*
— rem G *d.*
31 univerſæ ψ *d.*
32 perſpicua G *perſpicue*
34 eſt R *eſt oratio*
— ſemovens G *removens*
35 a re A *abire*
41 ſin A G ψ *ſi*
45 compendium ψ *concipiendum*
216 1 atque A *d.*
8 ſecundum narrationem A ψ *dum narrationem demonſtravimus* G *ſecundum narrationem demonſtravimus*
9 hoc intereſt A *Hoc intereſt drne.*
13 hæc G *hæc autem*
— brevi G *breviter*
15 rationes G *d.*
17 unum G ψ *unum locum*
19 pacto A *modo*
21 Judices, cur ψ *cur judicio*
25 in cognatos A G R ψ *cognatis*
27 et A *in*
29 generis A *d.*
38 ſed A *Hæc*
39 unum ψ *unum locum*
40 illius G *iſtius*
42 avariſſimus A *amantiſſimus*
— fortuna G *fortunæ*
43 attenuatiſſima A G *attenuatiſſime*
44 quiſquam A *d.*
3 fuerit G *fuit*
4 neque——fuerit A *d.*
5 fuerit G ψ *fuit*
6 quæſitus G *quæſitus eſt*
— tum A *et non*

p. l.
216 6 aggrediendi ψ *aggregandi*
14 maleficio G *loco maleficii* ψ *loco malefici*
17 poſtera A *poſtero*
20 et A G *d.*
— argumentis G *partim argumentationibus*
23 eſt A G *d.*
24 collatis A *collocatis*
— ſcientiam A G R ψ *ſententiam*
27 ut G *ut autem*
28 poſtremum G *extremum*
29 poſſe ψ *poteſt*
32 ferme ψ *fere*
42 nam——expolire A *d.*
44 ſed A *ſi*
— commutate G *commutare oportet* R ψ *commutare (commutatione ſup. lin.)*
— commutabimus G *commutatio (ſup. lin.)*
45 tripliciter G *tripliciter fit*
217 1 commutabimus G *commutabitur*
2 cum ψ *ſicut*
— re G ψ *res*
6 quod ſapiens A *qm ſapientis*
7 agetur A G ψ *augetur (et* R *a man. ſec.)*
18 eadem G *eandem*
19 pronuntiatione A G ψ *pronuntiationem*
20 immutabimus G *commutabimus*
23 exempli A *exemplo*
25 trajiciemus ψ *triciemus*
27 ad A G *d.*
28 de qua A G R *quam*
29 planius G *plenius*
31 ſit G *eſt*
35 ne A *nec*
— eadem ψ *ea de*
36 qui ψ *d.*
38 pericula G *d.*
40 adeo A *d.*
44 muniit A *munit* G ψ *monuit*
— meas rationes A *me has orationes* ψ *me has rationes*
45 moribus, honeſtiſſimis A *d.*
3 accepta ſunt G *accepi (in marg. "accepta ſunt")*
— Quia A R *In* G *d. (ſed in marg. "Quare")* ψ *Quare*
— hæc R *hoc*
— loquitur A R *loquetur*
7 exſuſcitationem G *ſuſcitationem* ψ *excuſationem*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
217 17 ſtudioſe ψ *ſtudioſiſſime*
20 poſſum ψ *poſſim*
— idemque G *itemque (in marg.)*
21 certo ψ *certe*
— omnibus G *d.*
24 pronuntiando A *pronuntiatione*
27 pluribus A G R *plurimis*
29 ſimpliciter ψ *ſimplicem*
33 ſententiam A R ψ *d.*
37 ſuo loco ψ *d.*
40 in A *d.*
41 fuerunt A *fuit*
218 2 ornata ψ *exornata*
6 Sed A G R ψ *et*
— ejuſdem ſententiæ A *eiſdem*
7 recedamus G *recedemus*
10 tractetur A G *tractatur*
12 fit, ut A ψ *d.*
13 neceſſario A G ψ *neceſſe erit*
14 pereat A *pareat*
15 a A *d.*
21 civitatem A G ψ *civitate*
24 cum et A ψ *et qui*
27 Etenim ψ *Contrarium : etenim*
29 conſervaveris A *conſervaveritis*
31 roget A G R *rogat*
— poſſis cum ψ *poſſis*
34 cum A G *d.*
36 velis A *d.*
37 hoc A *hec*
39 venire ψ *venire ſimile*
— uti A *d.*
40 navigando A G ψ *navigio (ſed G in marg. "al. navigando" habet)*
— ſe, quam navim R ψ *navem quam ſe*
41 vituperandus A G *vituperandus eſt*
43 ſuæ ψ *ſuo*
44 Nave ψ *Navi*
45 evaſerunt A *fuerunt* G *fuere (in marg. "al. evaſere")*
4 immiſiſſe G *ſe immiſiſſe*
5 Amiſit A G ψ *unde amiſit*
6 et A *certa et*
— perparva A G R ψ *parva*
— maximam G R *certam et maximam*
10 vetuſtate quotidie magis A *venuſtate cotidie* ψ *venuſtate quotidie magis*
11 accedere G *ſuſcipere (in marg.)*
19 cum ψ *non*
21 exercemur ψ *exercentur*
22 conveniet A *conveniant* ψ *convenit*
25 exornabimus A *exornacionibus*
26 qua A R *qua re*
31 Hac A *hec*
40 perfuſus A *profuſus*

p. l.
218 44 docuimus ψ *diximus*
219 1 inexorabilem G *te inexorabilem*
5 eo A *eo quod*
7 illud G *quod illud*
15 ponendi A *ponendo*
16 Quomodo igitur A *Quoniam* G *Quomodo autem* ψ *Et quomodo*
25 per contrarium G *quod per contrarium dicitur*
31 defatigatus ψ *defatigans*
32 facem ψ *facere*
36 Minus ψ *Dicitur nimis*
37 ſed A *d.*
39 comparetur A *compararetur* G *accomodetur (in marg. "comparetur")*
41 tunc A G *tum*
45 cum A *d.*
1 differebamus A *afferebatur* G R *afferebamus* ψ *afferebatur*
— dicetur A *dicet* G *dicitur*
3 natura bene A *bona natura*
5 ad ψ *et aptas ad*
11 ne A G R *nec*
12 quidem A *d.*
13 poſſit A *poteſt*
16 enim A *cum* ψ *autem*
17 verbo. Sumetur et A *verbo ſumetur. Et*
18 et R *d.*
19 ſimilitudo A *ſimile dicitur*
22 pervenire A G R *venire*
26 facere A R ψ *facere eum*
27 reprehendant A G *reprehendat*
32 in amico G *et in amico* R *in amicicia* ψ *in amicitiæ*
— tantum benevolentiæ A *tantam benevolenciam ſtudium* ψ *tantum benevolentiæ ſtudium*
33 quam A R *quam quod*
34 ſtudio A *ſtudio ut efferatur ultra finem*
39 comparata A R *comparata eſt* G *ſeparata eſt (ſed punctis ſubnotantur et ſup. lin. ſcribitur "pronuntiante")*
41 per G *cum dicitur per*
44 et A *d.*
45 aurea magnis A *magna* ψ *aurea magna*
220 1 illuminata G *illuminatam*
5 ſi, cum ψ *ſicut*
— magnam populo commoverit A *magna populum moveret*
— populo G *populi*
6 expectationem A *expectatione*
7 emittat A *mittam*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

220 8 turpiſſimo A *et turpiſſimo*
9 ornatus G *ornatus ſit*
11 ita A G R ψ *item*
— et in A *et* G *cum in*
14 abundabit A *abundabis*
15 quæ ψ *d.*
— virtutis A *virtutum* ψ *d.*
16 ſunt ψ *d.*
— egebit A *ſumptibus egebit*
— cæteris A *ex ceteris*
17 copioſus A ψ *copioſius*
18 expectatus A *exceptatus*
20 Hoc A *Hec*
— exornatione R *per exornacionem*
21 et A *d.*
— inertiæ G ψ *in ſcientia* R *inſcientiæ*
22 artificis G R ψ *artificii (ſed in* R *punctis ſubnotatur)*
— ſtultitiæ G *ſtultitia*
23 aſpectum G ψ *aſpectus*
24 ſubjecit A G *ſubiciet*
26 propoſita A *poſita* ψ *poſtpoſita*
29 oportebit A G R ψ *oportet*
34 Ut A G ψ *Ita ut*
35 frigore A *ita frigore* G *ſimul frigore*
39 ſimulatque A *et ſi nives atque* ψ *ſi nivem atque*
42 animatas et inanimatas ψ *animantes et inanimantes*
43 loquentes ψ *eloquentes*
45 et maritimas A *marinas* G *maritimas*
— artificio A *artificioſa* G *et artificioſo* ψ *artificioſas*
8 toti A G *totæ*
9 ad A *id*
— ad A G *d.*
— conferetur A *conferetur, ad idipſum quod conferetur*
12 certi A *certo*
13 auctoris ψ *actoris*
18 obſcurius R ψ *obſcurum*
27 cauſas G *cauſa*
28 ſimilitudine G *ſimilitudinem*
29 noluimus G *nolumus*
— pauca G *perpauca*
31 conſcribere A G R ψ *ſcribere*
32 eſt ψ *eſt ſimilis*
37 ſimilis G *d. (et in* R *punctis ſubnotatur)*
38 Vituperationis G *Vituperationis cauſa tribus modis*
— ut——contemptionem ψ *d.*
— aut in G *aut*
40 Ut G *d.*

p. l.

220 40 odium A R *odium adducat*
43 venenato R *rabido*
44 rabido G *rapido* R ψ *venenato*
221 1 ore R ψ *quem ore*
3 in A *d.*
5 Gallus ψ *d.*
6 depreſſus et ψ *deprehenſus*
7 degerat G R *delirat*
— Ut——ſic A *et contemnit nos ſicut* ψ *ut condemnatur ſic*
9 retentat A R ψ *et retentans*
10 tacitus A *tacet*
— quo——aufertur A *cum domo totus ut comedatur aufertur* R *cum domo ſic totus ut condatur aufertur*
11 Effictio A ψ *Effectio*
12 exprimitur A *expremitur*
14 quod A G R *quoad*
18 mento A *mente*
19 vobis A *nobis* G *verbis*
— redire ψ *venire*
20 cum A G R *tum*
21 quem ψ *quam*
— oſtendere A G R ψ *demonſtrare*
22 et G *vel*
29 Iſte, inquies G *Ita inquies iſte*
33 Darem A *Darem michi locum* R *Daretis mihi locum*
37 præſtringere A G R ψ *perſtringere*
38 unum, quem ψ *unumquemque*
— ego G *d.*
41 Sannio A *Annio* G *Sammo*
— ne ψ *ut*
— iſti Barbari perturbent A *iſtos barbaros perturbem*
43 audiunt A *audient*
— eligi A R *ſeligi* G *elegi* ψ *ſe legi*
44 ei G ψ *et*
— dicit A *dicet*
— ut A *d. (et in* G *punctis ſubnotatur)*
1 aſturconi G R ψ *aut aſturconi*
3 falſæ A *falſo*
— choragium ψ *thoragium*
5 Videto G ψ *Videte*
6 numeretur A G R *numerentur*
— poteſt A R *potes* G *poteſt fieri*
7 qui jam A *jam qui*
— hominis A *d.*
12 qui iſtum A *a quibus iſte* G *quos iſte*
13 peregrinaretur A G *peregrinatur*
— receperant A *ſuſceptus eſt* G *invitat* R ψ *receperunt*
17 me ψ *meam*
18 recta A *recta via*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
221	18	Id G *At*
	20	fuit A *d.*
	21	ite mecum. A R ⸸ *euntem illum* G *eundem illum*
	24	ſint A *ſunt*
	25	ſint A G ⸸ *ſunt*
	27	Tuſculano ⸸ *Tuſculanum*
	33	notitia A *noctua*
	—	domini ⸸ *dominæ*
	34	Perſpicit R *perſpicit autem* ⸸ *perſpicitur autem*
	36	viſit A *ut ſit* ⸸ *d.*
	—	probat ⸸ *probavit*
	37	clare A G ⸸ *clam*
	38	jam A *d.*
	—	exire A ⸸ *jam exire*
	39	Itane A *Itane eſt*
	40	Salerno A ⸸ *Falerno*
	41	huc ⸸ *hic*
	43	domum A *in domum*
	—	conjicit A G R *conjecit*
	44	quo ⸸ *qua*
222	4	angiporto R ⸸ *angiportu*
	5	contra G *ſe contra* ⸸ *ſe ultra*
	7	Sannioni A *Annioni*
	8	corrogaret ⸸ *rogaret*
	10	comparat G *compereat omnia* ⸸ *compararet*
	12	commodaſſe G R *accomodaſſe*
	13	interea A G R ⸸ *d.*
	14	qui ⸸ *quia*
	23	annuo ⸸ *animo*
	24	deſcribunt A *deſcribuntur*
	27	delectationem A *delectionem*
	30	ut G *aut*
	33	denique A *deinde*
	38	is G *his*
	43	quinque A *d.*
	—	hominem A ⸸ *homines*
	44	Irrumpit A *irrupit*
	45	magna ⸸ *maxima*
	2	quin R *qui non*
	—	fit A G R ⸸ *fuit*
	4	obmutuerunt G *obtimuerunt (in marg. "obmutuerunt")*
	—	illius G *d.*
	5	abjecit A *ſubjecit* G R ⸸ *adjecit*
	9	manſuete A *manſuetem*
	12	datis ⸸ *date*
	—	meis A *d.*
	13	definitis ⸸ *deſinite*
	14	iſtum A *d.* G *hunc* ⸸ *factum eſt*
	—	clamore A *ex clamore*
	16	pediſeque A G ⸸ *pediſſequa*

p.	l.	
222	18	incolumes ad adoleſcentiam perducas A G ⸸ *incolumis ſit adoleſcentia*
	21	non A *num*
	23	ſatura tuo ⸸ *ſatam meo*
	24	Metuebam A *verba metuebam*
	25	eſſem A *d.*
	26	in A *tu in*
	27	vis ubi ⸸ *jus tibi*
	—	turpiſſimum G *turpiſſimum eſt*
	29	occidar equidem A ⸸ *occides quidem* G *occidar*
	30	At ⸸ *Ait*
	—	ille A G R ⸸ *d.*
	31	etiam ſententioſe loqueris A R *ſententias eloqueris* ⸸ *ſententioſe eloqueris*
	32	neque ei G *nec enim*
	34	et A *d.*
	35	commovere G *commoveare*
	36	inquit G *d.*
	—	examplexare G R ⸸ *amplexare*
	38	Cur A R *Quid*
	42	morte eripere A ⸸ *dirimet morte*
223	1	eſſet G *fuiſſet*
	2	datos A *datum*
	4	quod A G R *id quod*
	5	obſervare A ⸸ *conſervare*
	10	ſermonem G *oportet ſermonem* R *ſermocinationem debetis (ſup. lin. "vel rationem")*
	11	Conformatio A *Confirmatio*
	15	formata, et ei R ⸸ *forma ei et*
	16	aut ⸸ *ut*
	19	non G *mihi*
	21	certiſſimis, clariſſimis G *certiſſimus clariſſimus* ⸸ *certiſſimas clariſſimus*
	27	patiemini A G ⸸ *patimini*
	29	L. A G *d.*
	31	non A G *num*
	—	utatur G *utetur*
	32	reges ejeci G *eo reges ejecti*
	38	atque inanimas A G *atque inanimatas* R ⸸ *d.*
	39	tamen G *d.*
	40	commiſeratione A *in commiſerationis* R *commiſerationis*
	41	Significatio ⸸ *Dignificatio*
	—	eſt A G *eſt res*
	43	eſt G *ſit*
	44	exuberationem A G R ⸸ *exuperationem*
	1	exuberationem A G R ⸸ *exuperationem*
	8	accipitur G *accipitur tamen*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
223	9	is——eo ↓ *ut*
	11	Proſpice G *Perſpice*
	12	plurimum ↓ *multum*
	18	et ↓ *aut*
	19	aut R ↓ *et*
	21	ſit A G *eſt*
	22	ſequuntur A G *ſequantur*
	27	incipimus G *incipiemus*
	28	præcidimus A G R *præcidamus*
	30	ſuſpicionis ↓ *ſuſpicioni*
	31	forma A *fortuna*
	—	nuper ↓ *ſuper*
	33	re ſimili allata A ↓ *ſimili collata*
	38	Inulti jacent Gracchi A ↓ *Stulticiæ C. Gracchi memento*
	40	et ↓ *et etiam*
	—	dignitatis G *dignitas*
	—	enim A *d.*
	41	oratore ↓ *ore*
	43	ipſis G *ipſa*
	—	verbis A *d.*
	45	Thaſi A *taſti* R *Thapſi*
224	1	in Bithynia A *in Machiuſri* G ↓ *Bithiniam*
	2	pulſus A *truſſus (forſan pro "truſus")*
	5	deinde A ↓ *is deinde* G *iis deinde*
	7	exul et A R *d.*
	8	poſtremo A *et populorum* G R *et poſtremo*
	12	egent G *egebit* ↓ *egeret*
	16	videatur A *videtur*
	18	ante G *et ante*
	19	ſi A G *d.*
	20	a A G *d.*
	21	recedemus A *recedimus*
	22	atque A *d.*
	23	verentem ↓ *verens*
	24	ne G *ut*
	25	a ſententia A *ſententiam*
	—	deſiſteret G *deſideret*
	—	advocari G *vocari*
	26	Iſte A G ↓ *Ipſe*
	28	evolat A *evocatus*
	—	et ſudans A ↓ *ſtans* G R *ſudans*
	29	erecto G *a recto*
	—	contorta A G *cum torta*
	30	aliis G *d.*
	31	audientiam A *viam adibat*
	32	quoddam A *quondam*
	—	calce premens A *ſcorgalle præhendens*
	33	defringit ↓ *refringit*
	34	alios A *alteros*
	—	hoc idem G *d.*
	35	curſim A *curſu*
	36	ex A G R ↓ *et ex*
224	37	convolant A ↓ *comeant*
	38	Tiberi, fuge G *d.*
	39	Non G *nonne*
	—	inquam G ↓ *inquit*
	40	timore ↓ *rumore*
	42	ſcelus R *reiciens (ſup. lin.)*
	—	intimo A R ↓ *infimo*
	44	quid ↓ *ergo quid*
	1	relinquenti G *aliquanti*
	2	nulla voce G ↓ *nullam vocem*
	—	delabans G ↓ *edens (et ſic* R *in marg.)*
	5	præclariſſimum G *præclaroſſimus*
	6	hilaris ſceleratam ↓ *hilare*
	8	in A *d.*
	10	commiſeranda A *confirmanda*
	11	hujuſmodi G R *in hujuſmodi*
	12	prope ponit A ↓ *proponit*
	15	elocutionis A ↓ *locutionis*
	—	collegimus A *colligimus*
	19	dicendo A G *loquendo (ſed* G *in marg. "dicendo")*
	20	plane ↓ *plene*
	22	efferatur A G ↓ *proferatur*
	23	nobis A *d.*
	24	agitur ↓ *agetur*
	26	quod alii cum moleſtia A ↓ *que alicui moleſtiam*
	28	ſi, cum quibus A *qui cum* ↓ *ſi qui*
	29	exerceantur A ↓ *exerceatur*
	—	habent A G *habeant* ↓ *habeat*
	30	ſibi diffidunt A ↓ *id diffiſus ſibi ſit*
	—	ſi neſciunt A ↓ *neſcius* G *neſciunt*
	34	exercemur A ↓ *exercebimur* G *exercebimus*
	35	cognatio A ↓ *cognitio*
	36	confirmavit A G ↓ *confirmabit*
	38	et A *d.*
	40	intentius ↓ *attentius*
	41	ut, etiamſi A *ut, etſi* G *etſi*
	—	pervenerimus A *pervenimus* G *perveniremus*
	42	quo A *quod*
	—	volumus G *volemus*
	44	quam G *per quam*
225	4	inveniri ↓ *invenire*
	8	qua via A *qua re* G *quo (forſan pro "quo modo")*
	9	poſſemus G ↓ *poſſimus*
	11	elocutio A *locutio*
	—	compararetur A G R ↓ *comparetur*
	1	exſequimur A *ſequimur* G R ↓ *ſequamur*
	2	ordinate G *ornate*
	9	conſequemur G R *conſequamur*
	—	et exercitatione A G ↓ *exercitationis*

Q. CICERO

DE

PETITIONE CONSULATUS,

AD M. FRATREM.

Edit. Olivet. — MS. T

p.	l.	
226	15	ſimulatio T *ſilentio* ("*diligentia*" *ſup. lin.*)
	19	meditatum T *meditandum*
	14	nulli T *novi*
	17	præterea T *propria dma*
227	15	fuiſſe T *d.*
	16	videmur T *viderentur (videremur ſup. lin.)*
	23	tui T *d.*
	39	quia T *qui*
	42	navo T *novo et*
	8	exiſtimatione T *extimatione* ("*æſtimatione*" *ſup. lin.*)
	11	poneret T *ponere*
	—	habebat T *habebant*
	12	in T *d.*
	14	autem conſulatus T *d.*
	15	compilare T *hic compilare*
	20	eadem T *quam Catelina*
	21	Non, ſed audacia T *num ſervitute.*
	22	Quia Antonius T *qui inanius*
	26	civium T *d.*
	28	fuit T *d.*
	30	Titiniorum T *Titinorum*
	—	Nanniorum, ac Tanuſiorum T *Majorum ac Tamiſiorum*
	32	Sylla T *d.*
	—	Catilinam—hominem T *d.*
	43	virgis T *viribus* ("*verberibus*" *a man. rec.*)
	45	vivum lacerarit T *laceravit? Vivo*
228	8	facinoris T *facinorum*
	11	etſi T *etiamſi*
	12	ex T *de*
	14	Curios et Annios T *curioſe Taunios*
	15	ab atriis Sapalas T *ex Siſtupalas*
	—	Carvilios T *Cornelios*
228	16	Pompilios et Vettios T *et lilios*
	40	tamen T *d.*
	43	ſumma T *d.*
	45	Cælius T *cum deeſſet Celius*
	21	homo T *honorem*
	27	videre T *invidere*
	29	habiturus ſis T *habituros*
	35	vincti T *juncti*
229	16	parta T *parata*
	19	eſt T *d.*
	24	honeſtiore cognationis T *queſtione cogitacionis*
	28	eſt intimus T *optimus*
	29	is amet, atque feliciſſimum T *is mei quiſque fideliſſimum*
	31	puto; tum T *d.*
	33	ſervi tui T *conſervitus*
	36	Denique T *Deinde*
	38	ſpeciem T *ſpem*
	1	tribuent T *abs te tribuniciam aut*
	2	habeant, aut ut T *haberent aut*
	4	compara T *corrobora*
	9	quibuſcunque—grati homines T *d.*
	13	tibi T *d.*
	15	confido T *concerno*
	18	M. Fundanii T *Fundani*
	—	Gallii T *Galli*
	19	C. Orcinini T *Corinii et*
	24	hoc tempore T *idem*
	32	navandum T *ſanandum*
	33	amicitiarum T *amicitiæ*
	34	munita T *nunciata* ("*innixa*" *ſup. lin.*)
230	2	atque—voluntate T *quoniam vel voluntate animi*
	9	eſſe T *ſe* ("*eſſe*" *ſup. lin.*)
	—	ſuffragationis T *ſuffragacionis dediſſe*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
230	11	non T *et*
	18	obligari T *obligati*
	20	multo T *d.*
	27	quantum T *quod ("quid" ſup. lin.)*
	33	tui T *d.*
	40	cuique T *d.*
	41	quid T *quicquid*
	45	etſi antea T *eciam ante* ("*cum*" *ſup. lin.*)
	27	in——videare T *d.*
	30	autem T *d.*
	36	et T *d.*
	42	modo T *michi ("modo" ſup. lin.)*
231	4	ego T *d.*
	5	non aſſequi T *te aſſequi* ("*re*" *ſup. lin.*)
	11	nihil T *d.*
	17	Itaque T *Namque*
	18	iners T *d.*
	29	equiteſque T *equites*
	30	navos T *vacuos ("navos" ſup. lin.)*
	38	affici T *afficere*
	39	habeto rationem T *habe oratores*
	—	collegiorum T *collegium*
	40	pagorum, vicinitatum T *parie initarum*
	9	ut——petant T *d.*
	15	rationem pertinet T *orationem partium*
	17	ſi T *d.*
	—	ſunt T *d.*
	18	arbitrantur T *arbitrentur*
	21	occaſionem T *cauſam*
	24	quo T *quibus*
	26	ſi non T *ſed ut*
	30	videare T *videatur*
	35	tribulium T *tribuum*
	41	cognoſcendi T *conſcendi*
	42	pauci enim ſunt T *d.*
	45	ætas T *d.*
232	1	proinde T *deinde*
	4	autem, quod T *d.*
	—	tuus eſt, ſequentur illi T *ſequeretur illius*
	5	ordinis T *d.*
	14	aſſectationis T *aſſentationis*
	30	gratiſſimum T *graviſſimum*
	4	nec T *d.*
	15	Magnam T *Nam magnam*
	16	magnam dignitatem, quotidiana T *et dignitatem quotidianam*
	25	per T *propter*
	26	qui ipſi T *qui*
	33	ii T *d.*
	35	Hæc T *Hoc*
	37	honeſtatem T *rem honeſtam*
233	2	Fraudis T *Fraudum*
	5	hoc T *d.*
	10	ſe T *d.*
	26	contulerint T *contulerunt*
233	31	delinito T *dilues*
	33	erit T *erat*
	10	facere T *id facere*
	—	Nam comitas tibi non deeſt T *non comittas tibi neceſſe eſt*
	12	eſt T *ſunt*
	16	eſt T *d.*
	18	amiciorem T *tamen amicitiorem*
	22	ſenſum T *ſenſus*
	27	deeſſe T *diſcedere*
	34	ac T *d.*
	36	patet, et eſt T *patet rem*
	40	eſt in T *et in*
	—	quæ fac, et T *qui facete*
	41	ab T *d.*
	43	etiam T *enim*
234	8	petant T *petunt*
	19	aut T *et*
	21	quis T *d.*
	23	belle T *bene*
	26	exſarturum T *exacturus ("exacturum" ſup. lin.)*
	1	ante T *aut ante*
	6	quoad T *quod*
	12	non——eſſet T *d.*
	13	vacuus T *vacuus foret pluſquam*
	17	quæ————non agantur T *d.*
	24	et——plures T *ſtatim alienant ſe et inmutantur plures*
	26	Plures T *d.*
	32	ei——facere T *his qui negant, quam his qui videant ea cauſa facere impeditum*
	35	cupiat T *ut cupiat*
	38	parte T *arte*
	41	enim T *d.*
235	6	quamplurimorum T *plurimorum*
	21	aſſidue T *d.*
	40	illud T *illud eſt*
	44	petis T *cupis (ſup. lin.)*
	4	etiam T *ſciam*
	12	opinio T *d.*
	19	equites T *et equites*
	—	viri T *d.*
	28	quas T *quo*
236	4	viam T *vitam*
	9	in T *d.*
	16	Fac T *Fac itaque*
	18	tum T *tum eciam*
	22	illi, T *vel*
	—	ut non T *d.*
	23	jam accuſationem T *occaſionem non*
	10	diviſores T *diverſores ("adverſarios" ſup. lin.)*
	12	perfici T *percipi*
	25	velim——petitionis T *d.*

ol. 9 # 4099

THE INSTITUTE OF MEDIAEVAL STUDIES
10 ELMSLEY PLACE
TORONTO 5, CANADA.

4099.